మహాపురుషుల జీవితములు

* * * *

1, 2, 3 భాగములు

గ్రంథకర్త :

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము

పబ్లిషర్సు :

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య అండ్ సన్సు

శ్రీ సత్యనారాయణ బుక్ డిపో

రాజమండ్రి

[వెల రు. 10-00

రాజమహేంద్రవరమున
శ్రీ కొండపల్లి ముద్రాశాలయందు
ముద్రింపబడియె.

గ్రంథకర్త:

శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము పంతులుగారు

విషయసూచిక

రాజా రామమోహనరాయలు

రాజారామమోహనరాయలు

రామమోహనరాయలు బంగాళాదేశమందలి, హుగ్లీమండలములో రాధానగరమున క్రీస్తుశకము 1774 వ సంవత్సరమున జననమొందెను. అతనితండ్రి రమాకాంతరాయలు. చిన్నజమీందారయియుండి, కొంతకాలము మూర్షదాబాదు నవాబులయొద్ద నుద్యోగముచేసి యాప్రభువులు రాజ్యభ్రష్టులైన పిదప బర్ద్వాను మహారాజునొద్ద కొలువుచేసెను. రామమోహనుతల్లి తారిణీదేవి, సత్ప్రవర్తనకును, యోగ్యతకును బ్రసిద్ధికెక్కెను. ఆతని తలిదండ్రులిరువురు దైవభక్తిగలవారును, మతవిషయమునఁ బట్టుదల గలవారునైరి. ఆదినములలో పారసీభాషయే రాజభాషగా నుండుటంజేసి, రామమోహనుఁడు బంగాళీభాషఁ గొంత నేర్చిన వెనుకఁ దొమ్మిదివత్సరముల ప్రాయమున నరబ్బీ పారసీభాషలు నేర్చుకొనుటకయి పాట్నానగరమునకుఁ బంపఁబడెను. అచ్చట రెండు సంవత్సరములలోఁ గుశాగ్రబుద్ధి యగునాతఁ డాభాషలలో నుద్గ్రంథముల ననేకములు చదివి, సంస్కృతవిద్యాభ్యాసముఁ జేయుటకయి పండ్రెండవయేటఁ గాశికానగరమునకుఁ జని యాభాషలోఁ గొలఁదికాలములోనే బండితుఁడయి యుపనిషత్తులం జదివి, తత్సారమును గ్రహించెను. రామమోహనుఁ డుపనిషదర్థముఁ దెలిసి గ్రహించి తనపదునారవయేటనే బంగాళీభాషలో విగ్రహారాధనము నిషేధించుచు నొకగ్రంథము వ్రాసెను. ఇదియే బంగాళీభాషలో మొట్టమొదటి వచనకావ్యము. విగ్రహారాధనము హిందువులు ప్రమాణముగ గ్రహించుచున్న వేదశాస్త్రములచేత నిషేధింపబడినదనియు, మనపూర్వులగు

మహార్షులమతమున కిది విరుద్ధ మనియు జనులందఱు శిలావిగ్రహార్చ
నము విడిచి యేకేశ్వరారాధనము సేయవలసిన దనియు నీగ్రంథ
మున నతఁడు స్థాపించెను. తనకొడుకు సనాతనధర్మమగు విగ్రహా
రాధనమును ఖండించుచున్నాఁడని విని రమాకాంతరాయలు కోప
పరవశుఁడయి యాయకార్యమును జేసినందుకు రామమోహనుని
యింటనుండి వెడలనడచెను. బాల్యమింకను గడచిపోవకమునుపే,
స్వతంత్రముగఁ జీవించుటకు ఱెక్కలు రాకమునుపే, యాగర్భశ్రీమం
తుఁడయి చిన్ననాఁటనుండియుఁ గడుగారాబమునఁ బెఱిగిన యా
బాలుఁడాకస్మికముగఁ దండ్రిచే నింటనుండి వెడలనడువంబడియు,
స్వభావమున గంభీరుఁడగుటచేత హిందూదేశమునఁ బలుతావులుఁ
దిరిగి మెట్టకేలకు హిమాలాయపర్వతములు దాఁటి టిబెట్టుదేశము
నకుఁ బోయి బౌద్ధక్షేత్రమగు లాసానగరముం జొచ్చి యచ్చటి
భాషల నలవరచుకొని, బౌద్ధమతసిద్ధాంతములఁ గ్రహించెను. ఆస్తి
కుఁడగు రామమోహనుఁడు నాస్తికులగు నచటిబౌద్ధులతో నీశ్వర
విషయములగు చర్చలంజేయ వాదములు ముదిరి భేదములయి
తుదకు వానికిఁ బ్రాణభయము నాపాదించెను. మతద్వేషము చేత
బౌద్ధగురువులు నిష్కారణముగా నాబాలునిఁ కడతేర్ప బ్రయత్నిం
పగా నచటి స్త్రీలు కొందఱు వారికడుపు చల్లగ వానిని రహస్య
ముగ దాచి బ్రతికించి యావలకుఁ బంపిరి. అందుచేత నాఁట
నుండి స్త్రీలయెడఁ గడుఁ గృతజ్ఞుఁడై వారి కష్టములఁ దొలఁగింప
నాతఁడామరణముఁ బ్రయత్నించెను. కొడుకిల్లు వెడలుట మొదలు
వానికొఱకయి బెంగఁగొని తండ్రి మరల వానిని పిలిపించి యాద
రించెనుగాని, క్రమ్మర నాతఁడు బ్రాహ్మణుల మతాచారములను
ఖండించుటచేత, తండ్రి వానిని రెండవమారింటనుండి సాగఁదోలెను.
తరువాత కొంతకాలమునకు రమాకాంతరాయలు లోకాంతరగతుఁ
డుగాఁ ధారుణీదేవి కడుపుతీపిచేఁ గొడుకునుం బిలిపించి యింటనిలుపు

కొనెను. రామమోహనుఁడు గంభీర మనస్థైర్యము గలవాఁడయి యిరువదియవ యేఁడు మొదలు యిరువదియాఱవ యేఁడువరకు ఇంగ్లీషు భాషయందుఁ గృషి చేసి, దాని౦ జులకగఁ జదువ వ్రాయఁగలిగెను. ఆ భాషకుఁ దోడు ఫ్రెంచి, లాటిను, గ్రీకు, హీబ్రూ భాషలయందు నయిత మాతఁడు ప్రవీణుఁడయ్యెనని చెప్పుదురు. క్రీస్తుశకము 1800 వ సంవత్సరమున రామమోహనుఁడు రంగపురము కలక్టరగు డిగ్బీ దొరగారి కచ్చేరీలో చిన్న గుమాస్తాగాఁ బ్రవేశించెను. కాని దొర యాచిన్నవాని చాకచక్యమును దెలివి తేటలును గని పెట్టి, తనయెదుటి కతఁడు వచ్చినప్పుడు, నిలువఁబెట్టి పని పుచ్చుకొననినియు, చిన్న గుమాస్తాలకు త్తరువు చేయునట్లు చేయవలెనియు, వాగ్దానము చేసెను. ఆచిన్న యుద్యోగమునుండి యతఁడు క్రమ క్రమముగ జిల్లాసిరస్థదారు డయి తనకృత్యములను జక్కఁగ నెరవేర్చి యధికారుల మెప్పొంది, 1813 వ సంవత్సరమున నుద్యోగమును మాని శేషమగు జీవితకాలము లోకోపకారార్థము గడపఁదలఁచి 1814 వ సంవత్సరమున గలకత్తా నగరమున గాపురముండ వచ్చెను. అతఁడు కలకత్తానగరము వచ్చు నప్పటికి, మన దేశస్థితి యెట్లుండెనో యించుక చెప్పవలసియున్నది. బంగాళా దేశమున శాక్తేయమతమును చైతన్యమతమును వైష్ణవ మతము వృద్ధిలో నుండుటచే, శాక్తేయులకు వైష్ణవులకు మతద్వేష ములు తరుచుగఁ గలుగుచు వచ్చెను. నరబలులు, శిశుహత్యలు, దేశమందంటఁ బ్రబలియుండెను. వానికిందోడుగ నతిభయంకరము నమానుషంబు, నసహ్యమునగు, సహగమన మను దురాచార మొకటి భరతఖండమందంతటను, ముఖ్యముగ వంగదేశమందును దృఢముగ నాటుకొని యుండెను. ఈ సహగమనమునుభర్తృవియో గముచే నీలోకమున బ్రతుక నిచ్చ లేకఁ గొందఱు పతివ్రతలు మనః పూర్వకముగఁ జేయుచు వచ్చిరిగాని, కాలక్రమమున వితంతువు నెట్లో కాల్చి చంపి, యాస్తి వేసికొనవలయు నను జ్ఞాతులును లోక

నిందకు జంకిన బంధుగులును, మగఁడు చనిపోవుటచే సగము చచ్చి యున్న యాఁడుదానివద్దఁ జేరి మృతభర్తతో సహగమనముఁ జేసిన దానికిఁ బుణ్యము గలుగుననియుఁ గుటుంబమునకుఁ సత్కీర్తి సంఘటిల్లు ననియు, వేనోళ్ళఁ బొగడి మనసువిరిచి భయముపెట్టి, బలవంతముగ నాస్త్రీచే నొప్పించియు, నొప్పుకొననిచో విరిచికట్టియు స్మశానమునకుఁ దామె దీసికొనిపోయి మండుచున్న నిప్పులపైఁ బడవేసి హృదయము గరిగించు నామె యేడ్పు లెవ్వరికి వినఁబడ కుండ భేరీలు వాయింపించి, నడుమ నడుమ దుస్సహమగు బాధచే నామె లేవఁబోయినప్పుడు, వెదురుకఱ్ఱలచేఁ ద్రొక్కి యడచిపెట్టించి, యెట్లో నిండుప్రాణముఁ దీసి, కృతార్థులగుచు వచ్చిరి. 1815 వ సంవత్సరము మొదలు 1828 వ సంవత్సరమువఱకు నొక్క కలకత్తా నగరమునందే దాదాపుగ నైదువేలమంది సుందరులీఘోరమరణము పాలైరి. అశాస్త్రీయము నతిక్రూర మనార్యము నగు నీప్రత్యక్ష రాక్షస కృత్యములఁ జూడలేక రామమోహనరాయ లాదురాచార మును మాన్పుటకయి ప్రయత్నింప నిశ్చయించుకొని కలకత్తా నగరము వచ్చినది మొదలావిషయమయి పాటుపడి, యీ యాచా రమును తుదముట్టించి భరతఖండ స్త్రీల కుపకారము చేయుఁడని దొరతనమువారికి, పలుమారు మహజర్లు బంపియుఁ దద్విషయమయి తాను కొన్ని చిన్న గ్రంథములను వ్రాసియు, నుపన్యాసము లిచ్చియుఁ, బండితులతో వాగ్వాదములు చేసియు, జనులకు దాని క్రౌర్యమును బోధింపసాగెను. కొద్దిమంది జనులు రామమోహన రాయలు పక్షము వహించిరి గాని, లక్షోపలక్షలు పూర్వాచార పరాయణులయి సహగమనము లేకపోయినచో హిందూ మతము చెడిపోవుననియు, సనాతనమయిన యీయాచారమును కొట్టి వేయక నిలుపవలసినదనియు ప్రభుత్వమువారికి మరల మహా జర్లు బంపిరి. ఛాందసులగు పండితులు, రామమోహనరా యలను నిందించుచు గ్రంథముల వ్రాసి ప్రజల మెప్పు గనిరి. అప్పటి

గవర్నరుజనరలుగారగు లార్డువిలియంబెంటింకుదొరగారు రామమో
హనరాయల వాదములు యుక్తియుక్తములుగ నున్నవని గ్రహించి
లోకోపకారకమగు నతనియుద్యమమునకుఁ దోడ్పడి యీదురాచార
పిశాచము నడుగంటద్రొక్కుఁదలంచి 1829వ సంవత్సరము డిశెంబరు
నాలుగవ తారీఖున సహగమనమును నిషేధించుచు నొకచట్టమునిర్మించి
పుణ్యము గట్టుకొనెను. చూచుటకు, వినుటకుఁ దలఁచుకొనుటకు
సయితము నతిదారుణమగు నీయాచారమును నిర్మూలము చేసిన
మహానుభావుఁడు రామమోహనరాయలగుటచే భరతఖండమునందలి
స్త్రీపురుషు లందఱు నాచంద్రతారకముగ నతనికిఁ గృతజ్ఞులయి
యుందురుగాక! రామమోహనరాయలు కలకత్తాకువచ్చినక్రొత్తలో
వేదాంతశాస్త్రమును వేదాంతసారమును బంగాళీభాషలోనికిఁ దర్జుమా
చేసెను. 1816-17 వ సంవత్సరములలో నతఁడు ముఖ్యములగు
నుపనిషత్తుల నింగ్లీషుభాషలోనికి బంగాళీభాషలోనికి భాషాంతరీక
రించెను. ఇట్లు వేదాంతరహస్యముల బయలుపరచినందుకు పూర్వా
చారపరాయణులు రామమోహనుని నిందింపనారంభించిరి. ఈమహా
త్ముఁడు సంస్కృతముఁజదివి వేదశాస్త్రముల శోధించుటయేగాక
అరబ్బీభాష నేర్చుకొని తురకల వేదమగు ఖొరాను చదివి,
హీబ్రూ, గ్రీకుభాషల నేర్చుకొని క్రైస్తవుల వేదమగు బైబిలు పఠించి
తద్గ్రంథముల సారములు గ్రహించి దోషముల బైలుపెట్ట నారం
భించెను. 1820 వ సంవత్సరమున నితఁడు యేసుక్రీస్తు, ధర్మములను
గూర్చి, బంగాళీ సంస్కృతభాషలలో గ్రంథములు వ్రాసి ప్రకటించి
యందు క్రీస్తు మతగురువగునుగాని, దేవునికుమారుఁడగుట యబద్ధ
మని వ్రాసెను. ఇందుచే నచ్చటి క్రైస్తవమతబోధకులకును, రామ
మోహనునకును గొప్ప వివాదములు బైలుదేర క్రైస్తవులు వ్రాసిన
దానికి రామమోహనుఁడును, రామమోహనుడు వ్రాసిన దానికి
క్రైస్తవులును యుత్తరప్రత్యుత్తరముల నిచ్చుకొనుచు వచ్చిరి. ఇంత

వఱకు రామమోహనుఁడు తాను వ్రాసిన గ్రంథములన్ని క్రైస్తవ మతబోధకుల, ముద్రాయంత్రములోనే యచ్చువేయుచు వచ్చెను. ఆమతబోధకులు రామమోహనుని వాక్యములు యుక్తియుక్తము లుగనుండి జనుల యాదరణబడయుచుండుటచే నీర్ష్యఁజెంది యతఁడు తమవ్రాఁతల ఖండించుచు నిచ్చిన కడపటి ప్రత్యుత్తరము నచ్చు వేయమనిరి. రామమోహనుఁడు పంతము వచ్చి నప్పుడు తీసిపోవు వాఁడుకాఁడు గావున దానే స్వయముగ నచ్చుకూటమును గొని తన గ్రంథము నచ్చొత్తించెను. ఈయిరువుర గ్రంథము లింగ్లాండు నకుఁ బోయినప్పు డచ్చటివారు, బంగాళాబ్రాహ్మణుని యుక్తుల కును, సర్వతోముఖ పాండిత్యమువరకును, వాద నైపుణ్యమునకును జాల మెచ్చుకొనిరి.

ఈసత్పురుషునకుఁబరిశుద్ధమగు నుపనిషన్మతముపై నభిమాన మెక్కుడు గలుగుటచే భగవధ్ధ్యానము నిమిత్తము కలకత్తానగర ములో నాత్మసభయను పేర నొకసభ నేర్పఱచెను. పిమ్మట వేదాధ్య యనము నభివృద్ధి చేయఁదలఁచి వేదమందిర మను నొకపాఠశాలను 1817 వ సంవత్సరమున స్థాపించెను. ఈమతములోఁ జేరినవారందఱు ప్రార్థనాదికములు చేసికొనుటకై 1830 వ సంవత్సరమున నతఁడు బ్రహ్మమందిరము నొకదానిని గట్టించి, దానిపోషణకయి కొంత మూలధనము నయిత మొసంగెను. హిందువులకు,మహమ్మదీయులకు క్రైస్తవులకు నుపయుక్తముగ నుండునటుల నొకమతము నిర్మింపఁ దలఁచి యుపనిషత్తులలో నున్నపరమార్థమును గ్రహించి, యీ మతమును గల్పించెను. ఆయన వేదములనుమాత్రమే ప్రమాణము లని యొప్పుకొనక, బైబిలు, ఖొరాను, జండవస్త మొదలగు మత గ్రంథములలోనున్న సత్యమును ధర్మమును గ్రహింపవలసినదే యని యు, నవి యన్నియు వేదములవలెఁ బ్రమాణములే యనియు, నమ్మి ప్రజలకు బోధించుచుండెను. బ్రహ్మసమాజమే, పూర్వఋషులపరిశు ద్ధాస్తికమతమని యాయన గట్టిగ నమ్మెను. తాను మతసిద్ధాంతము

లను, సంస్కరణవిషయములును, బ్రకటించుటకయి సంబంధుకౌముది యను నొకపత్రికను స్వభాషలోఁ బ్రకటించుచు వచ్చెను. అతని ప్రతిపక్షు లందఱుఁ జేరి ధర్మసభ యనుపేర నొకసమాజము నేర్పఱచి చంద్రికయను నొకపత్రికను బ్రచురించి, రామమోహనుని నిందించుటయే ప్రధానముగఁ జేసికొనిరి. మతసంస్కారమందేగాక, సంఘసంస్కరణమునందును నాతఁడు గట్టిపనిచేసెను. స్త్రీపునర్వివాహములు శాస్త్రీయము లనియు, నింద్యములు కావనియు, నతనియభిప్రాయము. బంగాళా దేశములో కులీనులను నొక తెగ బ్రాహ్మణులుగలరు. వారిని పరమపావనులనియచ్చటిజనులు నెక్కుడుగా గౌరవింతురు. పవిత్రులగు కులీనబ్రాహ్మణులతో సంబంధము చేయుట కడుగౌరవమని యెంచి యా దేశ బ్రాహ్మణులు తమ కన్యలకు తగు వరులు దొరకనందున, వేలకొలఁది రూప్యముల కట్నముల నిచ్చి, యొక్కొక్క కులీనునకు ముప్పది, నలువది, ఏఁబది, యొకప్పుడు నూరుమంది కన్యలను గట్టఁబెట్టెడి యాచారము గలదు. ఇట్లు వివాహము చేసికొన్న భర్త మృతినొందునప్పుడు నూరుగురుభార్యలు సహగమనము చేయవలసియుండెను. దగ్గరనున్నవారు భర్తతోఁ గలసియు, దూరమున నున్నవారు మగనియొక్క గుడ్డపేలికయో, మరియే వస్తువో తెప్పించి మీఁద వేసికొని తమరున్న యూళ్ళలో చిచ్చురికి శరీరత్యాగము చేయుచుందురు.

రామమోహనుఁడే ముగ్గురుభార్యలనువివాహము చేసికొనెను. మొదటిభార్య చిన్నతనమందే మృతినొందుటంజేసి, ఆయన మఱియొక కన్యను వివాహము చేసికొనెను. ఈ ధర్మపత్ని జీవించియున్నపుడే రామమోహనునకుఁ దండ్రిగారు మఱియొక కన్యను పాణిగ్రహణము చేయించిరి. బహుభార్యాస్వీకారమువలనఁ గలుగు నష్టములను స్వయముగఁ జూచుటఁజేసి యాదురాచారమును నిర్మూలించుటకయి యతఁడు ప్రయత్నించెను. కాని వెంటనే కృతకృత్యుఁడు గాఁడయ్యె.

ఈ సంస్కారములు గాక దేశమున కతఁడింక ననేకోపకారములు చేసెను.

హిందువులకుఁ బాఠశాలలు స్థాపించి యాంగ్లేయభాష నేర్పింపుఁడని గవర్నరు జనరలుగారకు, ఆమ్హరష్టుప్రభువుగారి కొకయుత్తరము వ్రాయుటయేగాక, నిరువురు దొరలతో గలిసి 1817 వ సంవత్సరమున హిందూకళాశాలలు స్థాపించెను. బంగాళీ భాషలో వచన కావ్యములు వ్రాయుటకుదారితీయుటయేగాక, యాభాషలో లలితపద గర్భితములగు కృతుల ననేకములు రచించెను. ఆకృతులు వంగదేశపు స్త్రీపురుషు లిప్పటికిని బాడుచుందురు.

రామమోహనునకుఁ జిరకాలమునుండి యూరపుఖండమును ముఖ్యముగ నింగ్లాండు దేశమును జూడవలయునని యభిలాష యుండెను. స్వదేశమున తనతోడి ప్రజలకుఁ జేయవలసిన సత్కార్యములనేకము లుండుటంజేసి యదివఱకతనికిఁ బోవీలు చిక్కదయ్యె! 1830 వ సంవత్సరమున నతని యభిలాషకు ననుగుణముగ నొక యదను గలిగెను. అప్పటి ఢిల్లీ చక్రవర్తి, పేరునకుమాత్రము సార్వభౌముఁడయి యుండి యేలుటకు రాజ్యము, ననుభవించుట కైశ్వర్యము లేక, తన దీనదశ నింగ్లాండులోని పార్లమెంటు మహాసభవారికిఁ దెలియఁజేసికొనఁ గోరి తాస్వయముగఁ బోఁజాలక తనపక్షమున సీమకుఁ బొమ్మని రామమోహనుని బ్రార్థించి, యతనికి రాజా యను బిరుదము నిచ్చి, తగు ధనమిచ్చి పంపెను. తన యభిలాషను, ఢిల్లీశ్వరుని బనికిం దోడుగ, రామమోహనునకుఁ గర్తవ్య మింకొకటి యుండెను. సహగమనము నిచ్చటి గవర్నరు జనరలుగారు మాన్పించిరను కోపమున బూర్వాచారపరాయణులు, ప్రాచీనమగు నాయాచారమును నిలుపుఁడని పార్లమెంటువారికి పలుమహజర్లు నంపిరి. రామమోహనుఁడు గవర్నరుజనరలుగారు చేసినపని మంచిదనియు, నాయాచారము తుదముట్ట నిర్మూలింప వలసినదనియు, ప్రజలవలనఁ

గొన్ని మహజర్లు వ్రాయించి వానిం జేకొని స్వయముగ పార్లమెంటు
వారికి సమర్పింపఁ దలఁచి 1830 వ సంవత్సరము నవంబరు 15 వ
తారఖున నతఁ డింగ్లాండునకుఁ బయనమయి పోయెను. మన మెఱిఁగి
నంతవఱకు సముద్రయానము చేసిన బ్రాహ్మణులలో నితఁడే
మొట్టమొదటివాఁడు. ఆతనికీర్తి యతనికన్న మున్నే యింగ్లండు
నకుఁ బోయి నెలకొనియుండుటచే వాని నందఱు గారవించిరి. రాజ
దర్శనము స్వయముగఁ జేయుటయేగాక యాయన పట్టాభిషేక
సమయమున, రామమోహనరాయ లన్యదేశపు రాయబారులతో
సమానముగ గౌరవింపఁబడెను. ఆ కాలమునం దా దేశంబున
నున్న కవీశ్వరులు, తత్వశాస్త్రజ్ఞులు, చరిత్రకారులు, ప్రకృతశాస్త్ర
పండితులు వాని పరిచయము చేసికొనుట గౌరవహేతువనియెంచి,
స్వయముగవచ్చి చూచియు, జాబులువ్రాసి ప్రత్యుత్తరముల దెప్పిం
చుకొనియు దనివినొందిరి. హిందూదేశపు రాజకీయవ్యవహారముల
విషయమయి రామమోహనుఁడు పార్లమెంటు కమిటీవారివద్ద కడు
నిపుణముగ, సాక్ష్యమిచ్చెను. సహగమనమునుద్ధరింపవలయునని
ఛాందసులు పంపినమహజర్లు పార్లమెంటుసభవారు విచారణ సేయు
నపుడు రామమోహనుఁడు స్వయముగ నచటనుండి తాను తెచ్చిన
మహజర్లు వారికి సమర్పించి, చెప్పవలసినసంగతులఁ జెప్పి యా
యాచారము రూపుమాయునట్లు చేసెను. 1831 వ సంవత్సరమున
నాతఁడు ఫ్రాన్సుదేశమునకుబోయి యచట కొంతకాలముండి ఫ్రెంచి
భాష నేర్చికొనెను. అచట నున్నకాలములో నతఁడు ఫ్రెంచిరాజును
సందర్శించి రెండుమూడుమారు లాయనతో విందు లారగించి గౌరవ
పాత్రుఁడయి యింగ్లాండునకుమరలవచ్చి యాంగ్లేయభాషలో కొన్ని
గ్రంథములు వ్రాసెను. ఆగ్రంథముల శైలికిని, నిపుణత్వమునకును,
మంచిమంచి యింగ్లీషుకవులు వానినుగ్గడించి మెచ్చుకొనిరి. ఇట్లు
యూరపుఖండములో సుప్రసిద్ధుఁడయి కీర్తిగాంచిన, యీమహాపురు

షుఁడు మరల స్వదేశమునకు వచ్చి తన యాత్రావిశేషముల దన మిత్రులకుఁ దెలుప నతనికి కాలము లేదయ్యెను.

1833 వ సంవత్సరము సెప్టెంబరునెలలో డాక్టరు కార్పెంటరు దొరగారు వానిని బ్రిస్టలునగరమునకు బిలుచుకొనిపోయి, గౌరవించెను, అక్కడనుండఁగ నాయనకు, సెప్టెంబరు 10 వ తారీఖున జ్వరముతగిలెను. ప్రజ్ఞావంతులగు వైద్యు లెన్నిచికిత్సలఁ జేసినను కార్పెంటరుదొరగారెన్ని శ్రమలబడినను, నవియెల్ల నిరర్థకములు కాఁగా హిందువుల భాగ్యదోషమున రామమోహనరాయలు సెప్టెంబరు 27 వ తేదీని కాలధర్మము నొందెను. అక్కడిమిత్రు లామహాత్ముని బ్రిస్టలునగరసమీపమున భూస్థాపితము చేసిరి. పిమ్మట పది సంవత్సరములకు రామమోహనుని ప్రియమిత్రుఁడగు ద్వారకనాథ టాగూరుగారు సీమకుఁ బోయి యాపురుషశ్రేష్ఠునకు నొకసమాధి గట్టించి ధన్యుఁడయ్యెను.

పదునాలుగేండ్ల వయసు వచ్చినదిమొదలు దేశమునిమిత్తము దేశస్థులనిమిత్తము. పలుకష్టములఁబడి, యాసుజనుఁడు తుదకు పరదేశమున బంధుమిత్రులు లేనిచోట దేశోపకారార్థమై ప్రాణముల విడిచెను. ఈలోకోపకారకుని ఋణము భరతఖండవాసు లెన్నిటికిని దీర్చుకొనఁజాలరు. ఈతఁడు కార్యశూరుఁడు. అవసరమయినయపుడు సకలకష్టములకులోనై ధైర్యముతో నిలిచి తనకు మంచిదనితోఁచెడు కార్యమును నిర్వహించెడివాఁడు. దయామయుఁడు, ధర్మశాలి; స్వగౌరవమును జక్కఁగఁ గాపాడుకొనుచు నీతిమార్గము ననుసరించువాఁడు. మతవిషయమునను స్వదేశవిషయమునను ప్రతిమనుష్యునకు స్వాతంత్ర్య ముండదగునని యతనివాదనము. ఒకనాడు డాక్టరు మిడిల్టన్ అను క్రైస్తవమతబోధకుఁడు రామమోహనునిం బిలిచి క్రైస్తవమతమునం గలియుమని బోధించి దానివలన పలుకుబడి, ధనము, అధికారము, గౌరవము, కలుగునని నొక్కి చెప్పెను.

ఆమాటలు విని రామమోహనుఁడు కోపోద్దీపితుఁడయి తుచ్ఛగౌరవములు సంపాదించుటకయి తానుమతము మార్చుకొననని వానితో స్పష్టముగఁ జెప్పి యానాఁడు మొదలాదొరగారితో స్నేహము మానెను. గ్రంథవిస్తరభయమునమానవలసెగాని రామమోహనుని యౌదార్యవినయశాంతిగుణములను దెలుపుకథ లనేకము లున్నవి. అంతటి నీతిశూరుఁడు లోకోపకారియు మరల నిప్పటివరకును మన భరతఖండమున జనియింపక పోవుటయే, యాతఁడు సుగుణసంపదలో నద్వితీయుఁడని చెప్పుటకుఁ దార్కాణము "ఏకమేవా ద్వితీయం బ్రహ్మ" అను నుపనిషద్వాక్యమును నమ్మి యాతఁడు విగ్రహారాధనము నిరాకరించి పరిశుద్ధాస్తికమతము నవలంబించెను. గావున దయామయుఁడగు నాపరబ్రహ్మమే యాతని యాత్మకు శాశ్వతానంద మిచ్చుగాత.

ఈశ్వరచంద్ర విద్యాసాగరులు

హిందూదేశమున మృతిపొందిన భర్తతో చిచ్చునఁబడిచావవలసిన యాఁడువాండ్రను బ్రతికించి దేశమునకు మహోపకారము జేసినయతఁడు రామమోహనరాయలు; అతనిప్రసాదమున బ్రతికిన వితంతువులను యావజ్జీవ మిహలోక నరకమగు వైధవ్యమునుండి తప్పించి వారిని మరల ముత్తయిదువలఁ జేసి పసపుకుంకుమలు నిలిపిన పరమోపకారి యీశ్వరచంద్ర విద్యాసాగరులు

ఈయన బంగాళాదేశ కులీన బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతఁడు 1820వ సంవత్సరమున హుగ్లీమండలములోని వీరసింఘు గ్రామమున నొక నిరుపేద కుటుంబమునం బుట్టెను. వాని తాతయగు రామజయబెనర్జి సన్యాసియై దేశాటనముఁ జేయుచు కాలక్షేపము చేసెను. తండ్రియగు ఠాకరుదాసుబెనర్జి యొకవర్తకునియొద్ద నెలకు పదిరూపాయిల

వేతనముగల చిన్న యుద్యోగియయి యుండెను. ఈశ్వర చంద్రుఁడు తనయూర బడిలోయున్నంతవఱకు విద్యనేర్చుకొని తొమ్మిది సంవత్సరములు ప్రాయము వచ్చినపుడు సంస్కృత కళాశాలలో విద్యనభ్యసించుటకుఁ గలకత్తా నగరమునకుఁ బంపఁబడి యచ్చట ధర్మశాస్త్రము, వేదాంతశాస్త్రము, కావ్యాలంకారములు, జ్యోతిశ్శాస్త్రము మొదలగు వానిని నేర్చి యనేక బహుమానము లందెను. అతఁడు తన పదియేడవయేట పండితకోర్టు మునసబుగా నుండఁదగిన పరీక్షయందుఁ దేరెను. ఆకాలమునం దాపరీక్షలో కృతకృత్యుఁడగుట మిక్కిలి కష్టము. అతఁడా పరీక్షను దేరినతోడనే దొరతనమువారు వానికి న్యాయాధిపతి యుద్యోగము నొసంగిరి గాని యాయూరతిదూరమున నుండుటచే వాని తండ్రి కొడుకును దూరమునకుఁ బంపుట కిష్టములేక యుద్యోగము మానిపించెను. అందుచేత విద్యాసాగరుఁడు మరిరెండు సంవత్సరములు కళాశాలలోఁ జదువుకొని సాంఖ్య వైశేషికాది షడ్దర్శనములు నేర్చి ప్రవీణుఁడయ్యె. 1833 వ సంవత్సరమున నాతఁడు చక్కని శైలితో చక్కని సంస్కృత వచనమును వ్రాసినందుకు నూరు రూప్యములును బద్యకవిత్వము జెప్పినందు కేఁబది రూప్యములును బారితోషికము బడసెను. మరుచటి సంవత్సరము నీశ్వర చంద్రుఁడు హిందూధర్మశాస్త్ర పరీక్షయందుఁ గృతకృత్యుఁడయి విద్య ముగించి విద్యాసాగరుఁడను బిరుదమును బడసెను. గీర్వాణభాష నభ్యసించెడు కాలముననే యప్పు డప్పుడించుక యింగ్లీషుభాషను సయితమాతఁడు నేర్చికొనెను. ఈశ్వరచంద్రుఁడు మొట్టమొదట సంస్కృత కళాశాలలో వ్యాకరణపండితుఁడుగఁ గొంతకాలము పనిచేసి, పిమ్మట 1840 వ సంవత్సరమున ఫోర్టు విలియమ్ కళాశాలలో నెలకు నేబదిరూపాయలు జీతముగల ప్రధాన పండితుఁడుగా నియమింపఁబడెను. ఈ కాలమున దేశాభిమానులలో నగ్రగణ్యుఁడగు బాబు సురేంద్ర

నాథ జెనర్జిగారి తండ్రిగారగు దుర్గచరణ బెనర్జిగారి సహాయమున నీశ్వరచంద్రుఁ డప్పు డప్పుడు మిగుల శ్రద్ధతో నాంగ్లేయభాష నభ్యసించెను. 1846 వ సంవత్సరమున సంస్కృతకళాశాల కతఁడు సహాయకార్యదర్శిగా నియమింపఁబడి యా యుద్యోగమున నున్న ప్పుడే విత్తల పంచవిశంతి యను బంగాళీ వచన కావ్యము నొక దానిని వ్రాసి ప్రచురించెను.

ఈశ్వర చంద్రుని పరిశుద్ధశైలియు, రచనా చమత్కృతియుఁ గనుఁగొని దేశస్థు లందఱు బంగాళీభాషనంత రసవంతముగ మనో హరముగ వ్రాయుటకు వీలున్నదని యప్పుడు గ్రహించిరి. ఆ యుద్యోగమున నున్నపు డాయన పలుమార్పులఁ దెచ్చి కళాశాలను వృద్ధినొందించెను గాని చిరకాల ముండ లేదు. 1849 వ సంవత్సరము నతఁడు ఫోర్టువిలియమ్ కళాశాలలో నెల కెనుబది రూపాయలు జీతము గల మొదటి గుమాస్తాగానే ప్రవేశించి యచట నున్న కాలములోనే స్త్రీవిద్యావిషయమున నాదినములలో గడుబరిశ్రమ చేసిన బెత్యూన్ దొరగారి స్నేహము సంపాదించెను. మరుచటి సంవత్సరమున మరల నతఁడు సంస్కృత కళాశాలలో తొంబది రూపాయల జీతముగల పండితుఁడుగాఁ జేరి కొలఁది కాలములోనే యాకళాశాల ప్రధానోపా ధ్యాయుఁ డయ్యెను. మనపండితులు సంస్కృతభాషను విద్యార్థులకు సుబోధకమగునట్లు తెలుప లేక శిష్యులను బాధబెట్టి తాము బాధ పడుటఁజూచి విద్యాసాగరుఁడు సంస్కృత కళాశాలకుఁ బ్రధానోపా ధ్యాయుఁడుగా నున్న కాలమున గీర్వాణభాషను బాలురు చుల్కనఁగ నేర్చుకొనుటకుఁ గొన్ని పద్ధతులఁ గనిపెట్టెను. నాటనుండియు సం స్కృత విద్యాభ్యాసము సులభ సాధ్యమయ్యె. 1851 వ సంవత్సర మున వానిమిత్రుడగు బెత్యూన్ దొర కాలధర్మమునొంది నప్పటి బంగాళాదేశపు గవర్నరు హాలిడే యను నతఁడు బెత్యూన్ పాఠ శాలకు విద్యాసాగరు నధికారిగా నేర్పరచెను. 1885 వ సంవత్సర

మున నీపండిత శిఖామణి హుగ్లీ, నద్యా మొదలగు నాలుగు జిల్లాలకు పాఠశాలా పరీక్షాధికారిగ నియమింపఁబడి నెలకయిదువందల రూపాయుల జీతము నార్జింప నారంభించెను. ఈయుద్యోగమునం దున్నపుడె యాతఁడు హుగ్లీ బర్ద్వాన్ మండలములలో నలువది బాలికా పాఠశాలలు స్థాపించెను.

ఆకాలమున బంగాళాదేశమునందలి పాఠశాలలకు "యంగ్" అనునొక దొరగారు డైరెక్టరుగానుండిరి. ఆయన యించుక యధికార గర్వము గలవాఁడగుటచే స్వతంత్రబుద్ధిగల విద్యాసాగరునకు తనపై యధికారితో నఁసడక పొరపులు గలుగుచు వచ్చెను. ఇట్లు క్రమక్రమముగ మనస్పర్థ లధికమగుచుండ నొకనాఁడు దొరగారు విద్యాసాగరునిం బిలిచి హిందూకళాశాల ప్రధానోపాధ్యాయుని యొద్దకు బోయి యొకమాట చెప్పిరమ్మని యాజ్ఞాపించెను. విద్యాసాగరున కాపని స్వగౌరవభంగకరముగాఁ దోఁచినందునఁ దనతో దొరగారు గూడ వచ్చిన యెడల దానచ్చోటికిఁ బోవుదుననియు దానొక్కఁడఁ బోనొల్లననియు నతఁ డుత్తరము చెప్పెను. విద్యాశాఖకెల్ల సరా కారియగు తన్నుఁ దనచేతిక్రింది యుద్యోగస్థుఁడు తిరస్కరించుటచే దొరగారుకోపించి నీవిది చేయకతప్పదని విద్యాసాగరునితోఁ బలికెను. విద్యాసాగరుఁడు వెంటనే జేబులోనుంచి యొకకాగితముఁదీసి తన యుద్యోగమునకు విడుదల యడిగెను. బంగాళాదేశపు గవర్నరగు 'హాలిడే' యను నాతఁ డీశ్వరచంద్రునకు నాప్తమిత్రుఁడగుటచే నుద్యోగమును మానకొనవలదని యతఁడెన్నివిధములనో విద్యాసాగరుని బ్రతిమాలెను; కాని వాని ప్రార్థనలు విద్యాసాగరుని నిశ్చలచిత్తమును జలింపఁ జాలవయ్యెను.

ఈవిధముగ దొరతనమువారి కొలువు కట్టడముసేయక నడుమనే ముగించి విద్యాసాగరుఁడు నిర్వ్యాపారుండుగాక తన దేశమునకు మునుపటికంటె నింకనుమిక్కిలిగా నుపకారమును జేయఁగలవాఁడయ్యె

బుద్ధి సర్వతోముఖవ్యాప్తముకాగా నాతఁడు బహుగ్రంథ నిర్మాత యయి విద్యావిశారదుఁడై సంఘసంస్కారకుఁడై భూతదయాళుఁడై జన్మము చరితార్థముగఁ జేసికొనెను. బంగాళాభాషలో వానివ్రాతలు మృదువులై మధురములై పరిశుద్ధములై శయ్యా సౌష్ఠవమునకు గణుతి గాంచినవి. పైనుదహరింపఁబడిన గ్రంథములుగాక బంగాళా దేశచరిత్రము, సత్పురుషుల జీవితచరిత్రము, బోధోదయము, సీతా వనవాసము మొదలగు గ్రంథములు రచించి ప్రచురించెను. ఇవిగాక సంస్కృతమున కాళిదాస ప్రణీతమగు శాకుంతల నాటకమును బంగా ళీలోనికి భాషాంతరీకరించెను. స్త్రీవిద్య యన్నచో నీతని కభిమాన మెక్కుడగుటచే తద్విషయమయి యావజ్జీవము నధిక పరిశ్రమ జేసెను "బెత్యూను" పాఠశాల యభివృద్ధి నొందుటకుఁ గారణము విద్యా సాగరునకు దానిపైఁగల యభిమానము దానివిషయమయి పడిన పరి శ్రమ కారణము నని గ్రహింపవలెను. స్త్రీవిద్యయెడల నీయనకుఁగల యాదరమునుబట్టి బెత్యూన్ కళాశాలలో మూడవతరగతిలో జదువు కొని ప్రవేశపరీక్షకుఁ బోవఁదలఁచు హిందూబాలికకు విద్యాసాగరుని జ్ఞాపకార్థవేతన మొకటి యిప్పటికి నీయఁబడుచున్నది. సర్వకళా శాలలో నాంగ్లేయపండితు లుపాధ్యాయులయి యెంతచక్కఁగఁ బని చేయుదురో స్వదేశీయులు నట్లే యింగ్లీషు భాషలో పండితులై యుపాధ్యాయులై కళాశాలల నిర్వహింప సమర్థులని లోకమునకుం దెలియఁజేయుటకయి విద్యాసాగరుఁడు మెట్రోపాలిటన్ కాలేజను పేర నొక కళాశాలను స్థాపించెను. ఇది బంగాళాదేశములోని సర్వ కళాశాలలలో శ్రేష్ఠమయినదని కీర్తిబడసినది. దొరతనమువారి క్రింది యుద్యోగమును మానుకొనుటచే నాతనికి ధననష్టమించుకయు గలుగలేదు. పాఠశాలలలో బాలురు చదువుట కుపయుక్తములగు పుస్తకము లదివరకు బంగాళీభాషలో లేమింజేసి విద్యాసాగరుఁ డుద్యోగము మానిన పిదప నట్టి గ్రంథములు వ్రాసి ప్రచురించెను.

ప్రతిపల్లెయందు ప్రతిపాఠశాలయందు ప్రతిబాలకుఁడు వానిగ్రంథము లనే జదువుటచే నాతనికి రమారమి నెలకైదువేల రూపాయలాదా యము కొంతకాలమును మూఁడువేల రూపాయలు రాబడి కొంత కాలమును వచ్చెను. బంగాళాదేశపు పాఠశాలలలో నిప్పటికిని వాని చేత రచియింపఁబడిన సంస్కృత గ్రంథములు బంగాళీగ్రంథములు చదువఁబడుచున్నవి. ఆభాషలో రచనా చమత్కృతిగల పండితు లిటీవల బహుగ్రంథములు రచించిరిగాని యవివిద్యాసాగరుని గ్రంథ ములకు సరిపోలవయ్యె. అందుచేత బంగాళీభాష కతఁడు గ్రంథ రూపమునఁ జేసిన మహోపకారమునకు వానియెడ దేశస్థులుకృతజ్ఞులై యున్నవారు.

సంఘసంస్కార విషయమున విద్యాసాగరుఁడు చేసినపని యసమానము. ఇతఁడే హిందూదేశమున స్త్రీపునర్వివాహముల నుద్ధరించిన ప్రథమాచార్యుఁడు. ఇతఁడీపనికిఁ బూనుటను గూర్చి యొక చిన్నకథ గలదు. వాని దగ్గర చుట్టములలో నొకని కూఁతు రతి బాల్యమున వితంతువయ్యెను. తలిదండ్రు లామెం దోడ్కొని మార్గవశమున నీపండితుని యింటికిరాఁగా విద్యాసాగరుని తల్లియా బాలిక చక్కఁదనమును లేఁబ్రాయమును జూచి దుఃఖపడి కొడుకు వద్దకుఁ బోయి నాయనా! నీవింత పండితుఁడవు యీ బాలికను దుర్గతినుండి తొలగించి వివాహము చేయుటకు శాస్త్రములయం దెచ్చట నాధారములేదా? యని యడిగెనఁట. తల్లిమాటల నాదర ముతో విని బాలికయవస్థకుఁ దానును మనసు కరుగవగచి యా నాఁడు మొదలతఁడు స్త్రీపునర్వివాహ విషయమున నాధారము లున్నవో లేవో కనుఁగొనుటకై శాస్త్రములు శోధించెను. 1854 వ సం॥న నతఁడు స్త్రీపునర్వివాహము శాస్త్రీయమని సిద్ధాంతీకరించి విధవా వివేకమనుపేర నొక చిన్నగ్రంథము వ్రాసెను. ఆపుస్తకము బయలువెడలిన తోడనే బంగాళా దేశమంతయు సంక్షోభను జెం

దెను. పూర్వాచార పక్షమునను దేశమునందంతట ననేకసభలు జరిగెను, వాదప్రతివాదములు ప్రచురింపబడెను. వంగదేశమునందంతట వ్యాకరణ శాస్త్రమున నసమానుఁడని పేరుబడిన యొక మహాపండితుఁడు విధవావివేకమును ఖండించుచు నొక గ్రంథమును సంస్కృతమున వ్రాసెను. ఆ గ్రంథము జనులకు దెలియని దేశ భాషలలో నుండుటచేత కవులా గ్రంథమును జదువలేక స్వభాషలో రచింపఁబడిన విద్యాసాగరుని పుస్తకమును జదివి దాని సత్యమును గ్రహించిరి, ఈశ్వరచంద్రుని ప్రోత్సాహముచేత దొరతనమువారు స్త్రీపునర్వివాహములు చేసికొన్నవారికి పిత్రార్జితమును నాస్తిలో భాగములు పోవని శాసించుచు 1856 వ సం॥న నొక చట్టమును నిర్మించిరి. అదిమొదలు తద్విషయమున శాటుపడి యామహాత్ముఁడు 1865 వ సం॥ డిశంబరు 7 వ తారీఖున కలకత్తాలోఁ దనయింటిలో మొదటి స్త్రీపునర్వివాహము జేసెను. అది యకార్యమని యతనికి దేశస్థులు తూలనాడిరి, కులస్థులు బహిష్కరించిరి, ఆప్తబాంధవులావలకుం దొలఁగిరి. ప్రాణమిత్రులు బరిత్యజించిరి. ఎల్లకాలము నతని ప్రక్కను నిలిచి పనిచేయుదుమని వ్యాఖ్యానములు చేసిన పెద్ద మనుష్యులు మొగముల చాటువేసిరి. ఇట్లు దేశస్థులచే విడువఁబడియు విద్యాసాగరుఁడు తనకావించిన కార్యంబు శాస్త్రసమ్మతమనియుఁ జగద్ధితకరమనియు నీతిప్రవర్ధకమనియు నమ్మియుంచుకయే నియు చలింపక ధైర్యసారము గలిగి పర్వతమువలె చెక్కుచెదరక నిలిచి వివాహము వెంబడిని వివాహముఁ జేయనారంభించెను. ఈ పెండ్లిండ్లు వైభవముతోఁ జేయుటంజేసి యితఁ డప్పులపాలయ్యెను. ఆసమయమున ధనికులగుమిత్రులనేకులు వచ్చి ద్రవ్యసహాయము చేసి యాదుకొనుటకు రాఁగా విద్యాసాగరుఁడు వారివలన నించుకేనియు సహాయముఁ గొనక యాభారము తానే వహించెను. ఇతరులకు ధర్మోపన్యాసములు చేసి తాము దూరమున నుండునట్టి యీనాటి

సంఘసంస్కారులు కొందరికవలె గాక యీపండితుఁడు తనపూనిన పనియందు నిజమయిన యభిమానము గలవాఁడగుటచే దనకుమారున కొక వితంతుబాలికను వివాహముచేసి చెప్పెడు మాటలకును జేసెడు చేతలకును వైరుధ్యము లేదని జగంబునకు వెల్లడిచేసెను. ఈ తెఱంగున పునఃపరిణయంబునఁ గృతకృత్యుఁడై యంతతోఁ దనివి నొందక విద్యాసాగరుఁడు కులీనపద్ధతి యను దురాచారముపై ధ్వజమెత్తి దానిని నిర్మూలించుటకుఁ బాటుపడెను. ఆదేశమున నగ్రగణ్యులు కులీన బ్రాహ్మణులగుటచే వారిలోనొక్కొక్కఁడు నలువది యేబది యాఁడువాండ్రను బెండ్లియాడి యేభార్యతండ్రి యెక్కుడు కట్నములు కానుకలు నిచ్చునో యాభార్య నాదరించుచు తక్కిన వారల నిరాకరించుచు పడఁతులను బలువెతలపాలు సేయుచుండును విద్యాసాగరుఁడు నోరులేని యంగనల పక్షముబూని యనేక సభలు చేసి కొట్టకొన కా దురాచారము నిర్మూలింప నొకచట్టము నిర్మింపుడని దొరతనమువారికి వేనవేలు జనులచేత వ్రాళ్ళు చేయించి మహజర్ల నంపించెను. కాని వితంతువివాహ విషయమునందువలె నతఁడీ కార్యమందు సఫలమనోరథుఁడు కాఁడయ్యెను. హిందువులు వేదశాస్త్రములు తమకుం బ్రమాణములని వాదములు సలుపుటచే స్త్రీపునర్వివాహాదికార్యము లకార్యములుగావని యాగ్రంథములయందుఁ బ్రమాణవచనములు జూపినచో నంద ఱొప్పుకొందురని విద్యాసాగరుఁడు కొంతకాలము నమ్మియుండెను. కాని శాస్త్రప్రమాణములు జూపిన వెనుక సయితము హిందువులు పునర్వివాహాదుల నిరాకరించి నప్పుడు నిజముగా హిందువులకు వేదశాస్త్రములయందు నమ్మకము లేదని యాతఁ డిటీవల నిశ్చయించుకొనెను. బాలికలకుఁ గడుచిన్న తనమందే వివాహములు సేయుట దురాచారమని యాతని యభిప్రాయము. నమ్మినట్లు నడచుకొనునట్టి యంతఃకరణశుద్ధుఁ డగు

టచే విద్యాసాగరుఁడు తనకూఁతులకు వ్యక్తిరాకమునుపు వివాహములు సేయఁడయ్యె.

విద్యాసాగరుఁడు దయాసాగరుఁడు. ఆర్తజనుల కాపద్బాంధవుఁడు; నిరుపేదలకు నిక్షేపము; మెరమెచ్చుల దాతగాక యాతఁడు పేదలకొరకు ననదలకొరకు గతిలేనివారికొరకు వగచి మనఃపూర్వకముగ ననేకదానములు చేసెను. మధుసూధన దత్తను బంగాళి కవీశ్వరుఁ డొకఁ డప్పులపాలయి ఋణములు దీర్పలేక చెఱసాలకుఁ బోవుటకు సిద్ధముగ నున్నపుఁడు విద్యాసాగరుఁడు ఋణప్రదాతల కాధన మిచ్చి వాని విడిపించెను. స్థితి చెడియున్న మిత్రుల కుటుంబములకు బంధువుల కుటుంబములకు ధనసహాయ్యముచేసి వారిగౌరవము చెడకుండునట్లు లేర్పాటులు చేసెను. స్వగ్రామమున బీదబాలురు విద్యనేర్చుకొనుటకై యొకధర్మపాఠశాలను దనతల్లి పేర స్థాపించెను, తనయూరికిఁ బోవునపుడెల్ల నైదువందల రూపాయలు విలువగల బట్టలుకొని తీసికొనిపోయి యచ్చట నిరుపేదల కుచితముగఁ బంచిపెట్టుచుండును. స్వగ్రామమున జనుల సౌఖ్యమునకయి ధర్మవైద్యశాల నొకదానిని స్థాపించి దానికగు వ్యయమంతయుఁ దానేయిచ్చి నిలిపెను. 'ఇండియన్ అసోసియేష' నను సభవారు కట్టించిన మందిరమునకు వేయిరూపాయిలు దానమిచ్చెను. హిందూకుటుంబ భరణనిధి (Hindu family annuity fund) యను పేర తక్కువ జీతముగల వారిలాభము నిమిత్త మొకసంఘము వీని సహాయమువలననే బయల వెడలెను. అది వంగదేశమునందలి సంఘము లన్నిటిలో ముఖ్యమయినదని చెప్పవచ్చును. 1863 వ సంవత్సరమున బంగాళమందు దారుణమగు కాటకము సంభవింప విద్యాసాగరుఁడు దొరతనమువారిని బురికొల్పి కఱవుచేఁ బీడింపఁబడువారికిఁ బనులు గల్పింపఁ జేసియు తాను స్వయముగ నన్నసత్రముల వేయించియు దరిద్రుల ననేకుల రక్షించెను. 1869 వ సంవత్సరమున బర్ద్వాను

పట్టణములో మన్నెపుజ్వరములు బయలుదేర జనులు తగిన వైద్య సహాయము లేక వందలకొలఁది మృతినొందిరి. అప్పు డీశ్వరచంద్రుఁడు కావలసిన మందులుకొని యక్కడకుం గొంపోయి యచ్చటి వారి కుచితముగఁ బంచిపెట్టి సాయము చేసెను.

విద్యాసాగరుఁడు పరుల ధనము చిల్ల పెంకువలె జూచునంతటి సత్శీలుఁడు. ఒకమారతఁడు తనధనమంతయు లెక్క జూచుకొనుచుండ లెక్కలంబట్టి తనయొద్ద నుండఁదగిన సొమ్ముకంటె నెక్కువ గానఁబడియె. అదిచూచి యీశ్వరచంద్రుడు మున్నుతాను పాఠశాలా పరీక్షాధికారిగా నున్నపుడు దొరతనమువారిసొమ్ము కొంతపొరబాటున దనసొమ్ములోఁ బడియుండునని యనుమానించి 'ఎకౌంటెంటు జనరల్' గారికి వ్రాసి యాధనము గ్రహింపుమని ప్రార్థించెను. ఆయన యాసొమ్ము దొరతనమువారికి రావలసిన పనిలేదని నొక్కి చెప్పినను వినక విద్యాసాగరుఁ డా మిక్కిలిసొమ్ము దొరతనమువారికిచ్చి తనయంతరాత్మను సందేహమునుండి విముక్తిఁ జేసెను. ఆహాహా ఇట్టిపరిశుద్ధ చరిత్రమును ఋజుమార్గవర్తనమును గలవానిని వ్రేలు మడచి చూపుట యెంతకష్టమో మీరే యెఱుంగుదురు.

"మిస్ మేరీకార్పెంటరను" దొరసాని కలకత్తానగరమునకు వచ్చి దేశమునందలి బాలికాపాఠశాలలను గొన్నింటిని జూడవలయునని కోరి వానింజూపుటకు విద్యాసాగరునిం దనవెంటఁ బెట్టుకొని పోయెను. అతఁ డామె కాయాస్థానములం జూపి మరలివచ్చుచుండ మార్గమధ్యమున దైవవశమున బండి బోల్తపడ విద్యాసాగరుఁడు దెబ్బలచే స్మృతిదప్పి నేలంబడియె. తగుచికిత్సలు చేసిన పిదప కొంత కాలమునకతఁడు మరల బూటుకొనియెకాని తొల్లింటి యారోగ్యము దేహదార్ఢ్యము వెండియు రావయ్యె. ఇట్లు దుర్బల శరీరముతోడనే తరువాత నిరువదియైదు సంవత్సరములు గడపెను. సొంతాలు పరగణాలోనున్న కార్మతారుగ్రామమును దనకునివాసస్థానముగఁ జేసికొని

యవసానకాల మచ్చట గడప నిశ్చయించుకొని యతఁ డచ్చటికి
బోయియుండెను. 1890 వ సంవత్సరమున డిశంబరు నెలలో తఁ
దేహస్థితి బొత్తిగ చెడిపోవుటచేఁ గొంతకాలము చంద్రనగరమునకున
బోయియుండి యచ్చట స్వస్థతగానక చిట్టచివరకుఁ గలకత్తానగ
రము జేరి యంతకంతకు క్షీణించి 1891 వ సంవత్సరము జూలై 29 వ
తారీఖున విద్యాసాగరుండు జీవయాత్ర ముగించి లోకాంతరగతుఁ
డయ్యెను.

1877 వ సంవత్సరము జనవరి యొకటవ తారీఖున విక్టోరియా
రాణి హిందూదేశ చక్రవర్తినీ మహాబిరుదము ధరించినప్పుడు కల
కత్తాలో దొరతనమువారు విద్యాసాగరునకు నొక గౌరవ పత్రికను
దయచేసిరి. 1890వ సంవత్సరమున జనవరి నెలలో జరిగిన దర్బారులో
దొరతనమువా రతనికి సి.ఐ.ఇ. బిరుదము నిచ్చిరి. ఈ మహాత్ముఁడు
మహాధనవంతుఁడు, విద్యావంతుఁడు, కీర్తివంతుఁడునయ్యు వేష
భాషలలో సామాన్యులవలెనుండి నిగర్వచూడామణియై యుండెను.
నిజమయిన దేశాభిమానమును బరోపకారబుద్ధిని ధర్మకార్య శూర
త్వమును వీనివద్దనుండియే నేర్చుకొనవలయును. విద్యాసాగరుఁడు
కృపారసపూర్ణుఁడై గుణరత్ననిలయుఁడై గాంభీర్యనిధియై సర్వ
సంపన్నుఁడై భంగసంగతుఁడుగాక మరియాద నతిక్రమింపక సాగర
శబ్దము తనయందు సార్థకమగునట్లు నడచిన లోకోత్తర చరిత్రుఁడు.
క్రింది యుద్యోగస్థులు స్వగౌరవమును చంపుకొని తమ యధికారు
లేకూఁతలు కూయుమన్న నవికూయుచు నేవ్రాతలు వ్రాయుమన్న
నవి వ్రాయుచు నేచేతలు చేయుమన్న నవి చేయుచుఁ బ్రజలను
వేధించు నీకాలములో నెల కైదువందల రూపాయలు జీతము
గలిగి అధికారము గలిగి గౌరవమును దెచ్చు నుద్యోగమును
దృణప్రాయముగ నెంచి వదలుకొన్న స్వతంత్రుఁ డీవిద్యాసాగ
రుఁడే. ప్రజల పొగడ్తలకు పొంగక దూషణలకు దుఃఖపడక బహి

ప్రాకారమునకు భయపడక కష్టములను గణనసేయక తనకు ధర్మకార్యమని తోచిన దానినివిడువక కొనసాగించి "పరోపకారార్థ మిదం శరీర" మనుమాట సార్థకముచేసిన మహాత్ముఁ డీశ్వరచంద్రుఁడే. మెత్తని మనసుగలవాఁడయ్యు దృఢచిత్తుఁడు. పరమశాంతుఁడయ్యు దుష్టులకు భయంకరుఁడు; నమ్మిన ట్లాచరించుటయందును మనసులో నున్నమాట నిర్భయముగఁ బలుకుటయందును పరులసౌఖ్యమునకై స్వసౌఖ్యమును మానుకొని కష్టపడుటయందును నతని కతండె సాటి యనవచ్చును. అతని యౌదార్యము నతని వినయము నతని సౌజన్యము నతని శాంతము వాని విద్యకు వన్నె వెట్టినవి. దేశమున కతఁ డొనర్చిన మహోపకారమునకు దేశస్థులలో గొందఱు కృతజ్ఞులై వాని గుణగణంబులఁ గొనియాడుచు నెన్నియోపాటలు పద్యములు రచించిరి. అవి యిప్పటికిని బంగాళాదేశమున మారుమూలల సయితము పాడఁబడుచుండును.

మహర్షి దేవేంద్రనాథటాగూరు

టాగూరనుమాట ఠాగూరను పదమునుండి వచ్చెను. ఈశబ్దమునకు జమీందారుఁడని యర్థము. కాఁబట్టి మహర్షి దేవేంద్రనాథటాగూరు మిక్కిలి గౌరవముగల జమీందారుకుటుంబములోనివాఁడని మనము తెలిసికొనవచ్చును. ఈటాగూరుల సంస్థానము బంగాళాదేశములో జస్సూరుమండలమున నున్నది. దేవేంద్రనాథుని పూర్వులలో నొకఁడగు పంచాననటాగూరు స్వస్థలమును విడిచి కలకత్తానగరమునకుఁ గాపురము వచ్చెను. వానికొడుకు జయరామటాగూరు దొరతనమువారి యొద్ద గొప్పయుద్యోగముఁ జేసి సాధుర్యాఘట్టమున నొక సౌధముఁగట్టి సుప్రసిద్ధుఁడయ్యెను. అతని మునిమనుమఁడగు ద్వారక

మహర్షి దేవేంద్రనాథ టాగూరు

నాథటాగూరు. దేవేంద్రనాథునితండ్రి. ఈతఁడు మిక్కిలి ధనైశ్వర్య ముఁగలఁ జమీందారుఁడయ్యుఁ జక్కఁగనింగ్లీషు చదువుకొనిన్యాయ వాదియై యాంపనిలో సహాయుఁడుగఁ గీర్తియు ధనమును సంపాదించి యంతతో నూరకొనక నిరువురు దొరలంగూడి వర్తకముఁజేసి కోటీశ్వరుఁడయ్యెను. ఈయన రాజా రామమోహనరాయలకు సహకారి యయి సహగమనము నడఁచివేయుటలోను హిందువుల కింగ్లీషుభాష నేర్పుటకయి హిందూకళాశాలను స్థాపించుటలోను వానికిఁ జాలఁ దోడ్పడి కుడిభుజమట్లుండెను. అంతియగాక రామమోహనుడింగ్లాండునకుఁ బోయినపిదప వానిచే నెలకొలుపఁబడిన బ్రహ్మసమాజమున కితఁ డధ్యక్షుఁడయి దానిని నిలిపెను. ఎఱిఁగినవారందఱు నితనిని మహారాజా ద్వారకనాథటాగూ రనుచుండెడివారు. వాని యౌదార్యము మితిమీఱినదగుటచే వంగదేశమునం దేసత్కార్యమును దలపెట్టినను వానిసాయము లేక యది నెరవేరదయ్యె. ఈయన కీర్తి యూరపుఖండమున ను హిందూదేశమునందును సమానముగ వ్యాపించి యుండెను. ఇతఁడు 1841వ సంవత్సరమున యూరపుఖండమునకుఁ బోయి యింగ్లాండు ఫ్రాన్సు మొదలగు దేశములకుఁ జని యచ్చటి రాజులచేత నయితము మిక్కిలి గౌరవింపఁబడెను. ఈతఁ డింగ్లాండునకుఁ బోయినతోడనే దేశోపకారార్థమై వచ్చి యచ్చట మృతినొందిన రామమోహనరాయల కొక గోరిఁ గట్టించెను. యూరపునుండి మరుచటి సంవత్సర మతఁడువచ్చి మరల 1845 వ సంవత్సరమున నింగ్లాండునకుఁ బోయి 1846 వ సంవత్సరమున తన ప్రియమిత్రుఁడగు రామమోహనునివలె నా దేశముననే లండను నగరమున మృతినొందెను. ద్వారకనాథునకుఁ గల ముగ్గురు కొడుకులలోను దేవేంద్రనాథటాగూరు జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు. ఈతఁడు 1817వ సంవత్సరము మెయి నెలలో జన్మించెను. తండ్రి తల్లికడఁజిన్ననాఁట నుండియుఁ జను వెక్కువగనుండుటచే నామె మనుమని ననేక పుణ్య

క్షేత్రములకుఁ దనతోఁగూడఁ దీసికొనిపోయి త్రిప్పెను. ఇతఁడు తన పితృసఖుఁ డగు రామమోహానునిచే స్థాపింపఁబడిన హిందూకళాశాలలో విద్య నభ్యసించెను. బుద్ధిసూక్ష్మత కలవాఁ డగుటచే బాల్యమునందే యాతఁడు సంస్కృతము, పారసీ, యింగ్లీషు, బంగాళీ భాషల నేర్చుకొని వానిలోఁ బ్రవీణుఁడయ్యెను.

చిన్ననాఁటనుండియు నితని కుపనిషత్తులపై నెంతయు నిష్టము. అదియునుగాక బ్రహ్మసమాజస్థాపకుఁడగు రామమోహానునియింటికి దఱచుగఁ బోవుచుండుటచే నేకేశ్వరారాధనవిషయములగు ప్రసంగములవినుచువచ్చెను. ఆగర్భశ్రీమంతుఁ డగుటచే దేవేంద్రనాథుఁడు మహావైభవముల ననుభవించుచుఁ బెరిగెను. తన బాల్యమును గురించి యతఁడే యొకచోట నిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

"సంపన్నులగు తల్లిదండ్రులకుం బుట్టి రాజఠీవి గల కుటుంబమున మహావైభవముతోఁ బెరుగుటంజేసి చిన్ననాట నేనెన్నఁడు భగవంతుని పేరయినఁ దలపెట్టనైతి. ప్రపంచమునం దందఱు నన్ను గౌరవించువారె. అందఱు నాకు సదుపాయములను జేయువారె. పిలుచుటయె తడవుగ లెక్కకుమిాఱిన సేవకులు నాయెదుటఁ జేతులు కట్టుకొని నిలిచెడివారు. ద్రవ్యమన్ననో నేఁ గోరిన నిముసముననె యెడలేని సముద్రతరంగములవలె వచ్చి నాచేతులం బడుచు డెడిది. నేనడుగుటె యాలస్యముగ నాకోరిక లెల్లఁ దీరుచువచ్చినవి. సౌఖ్యసంపదలు నన్నా దినములలో భ్రమపెట్ట నేనేమియు నెఱుఁగక మోహసముద్రమునం బడితిని. తాత్కాలికములగు సౌఖ్యములనేఁ జూచుకొంటిఁగాని నేను పరలోకమును భవిష్యత్తును దలఁపనైతిని. నేను ప్రపంచసంబంధము లగు మాయలయందుఁ దగుల్కొని యింద్రియసుఖలోలుఁడనై నాయంతరాత్మను లెక్కసేయక భోగపరాయణమయిన మనస్సెట్లు త్రిప్పిన నట్లు తిరిగితిని." ఈశ్వరానుగ్రహమున నీయవస్థ చిరకాల ముండదయ్యె.

దేవేంద్రనాథుడు బదునెనిమిది సంవత్సరముల ప్రాయమువాఁడయినప్పుడు ముసలిదియగు వానితండ్రి తల్లి రోగపీడితయైమరణమునకు సిద్ధమయ్యెను. గంగాతీరమునఁ బ్రాణములు విడుచుట చాల పుణ్యామని నమ్మి యాదేశస్థు లాసన్నమరణులగు మనుష్యుల నేటి యొడ్డునకుఁ గొనిపోవుచుందురు. ఆయాచారమునుబట్టి దేవేంద్రనాథుని పితామహిని గంగయొడ్డునకుం గొనిపోవ నామె యచ్చట వెంటనే మృతినొందక మూఁడహోరాత్రములు బ్రతికియుండెను. ఆ సమయమున నామె బంధుగులందఱు చుట్టుం గనిపెట్టుకొనియుండిరి. పురోహితులు హరినామస్మరణం జేయుచుండిరి. మూఁడవనాఁడు పున్నమి యగుటచే నారేయి పండువెన్నెలలు గాయఁజొచ్చెను. శ్రమఁజెందినవారి యాయాసము నపనయించుచు మందమారుతము చల్లఁగ వీచుచుండెను. అప్పుడు దేవేంద్రనాథుని మనస్సున జిత్రముగ వైరాగ్యము ప్రభవించెను. అదియెట్లు నెలకొనియెనో జిత్రముగ తెలియుట కాతని స్వవచనముల నీక్రిందఁ బొందుపఱచెదను.

"ఈసమయమున సమస్తపదార్థము లస్థిరములనియు వినశ్వరములనియు నాకుఁదోచెను. తోఁచినతోడనే నేనుమునుపటిమనుష్యుఁడనుగాక మారి క్రొత్తవాఁడనైతిని. ధనముపై రోత పుట్టెను. నేనప్పుడు కూర్చున్న ప్రాఁతవెదురుచాపయె నాకుం దగినదనితలంచితిని. వెలలేని తివాసులు మెత్తని పాన్పులు లోనగు వానిపై నేవపుట్టెను. అదివరకెన్న డెఱుఁగని మహానందము నామనస్సునం దుదయించెను. అంతకుమున్ను నే నింద్రియ సుఖలోలుఁడనై యుండినకాలమున మతమన నేమియో భగవంతుఁడన నెట్టివాఁడో తెలిసికొనుటకై యత్నించిన పాపమునఁబోవనైతిని. అశ్మశానభూమి ప్రశాంతమయి నిశ్శబ్దముగ నుండెను. ఆయానందము నేను పట్టఁజాలక పరవశుఁడనైతిని. ఆయానందమును వర్ణించుట కేభాషయం దేమాటలుఁ జాలవు

అనుభవైకవేద్యమై యనిర్వాచనీయమై యలోకసామాన్యమై యనన్యదుర్లభమయి యమూల్యమైన యాబ్రహ్మానందమును దేవేంద్రనాథుఁడు రాత్రియంతయు ననుభవించి మరునాఁటినుండియు పిచ్చివాఁడపోలె నేదియో మఱచి చింతించువాఁడపోలె దేనినో పోఁగొట్టుకొని వెదకువాఁడుపోలె మందమతియై తీవ్రమైన చిత్తక్షోభ మనుభవింపసాగెను. నాటిరాత్రి యానందమును మరలఁ దెచ్చుకొనవలయునని యతఁడెంత ప్రయత్నించినను సాధ్యము కాదయ్యె. మనశ్శాంతికొఱ కాయన యింగ్లీషు తత్త్వశాస్త్రములఁ జదువుకొనియెఁగాని తానుగోరిన శాంతిరాదయ్యె. భగవంతుని సాన్నిధ్యమును బడయవలయునని యతఁడు ప్రతిదినముఁ బలుసారులు ప్రార్థనఁ జేయుచు వచ్చెను. ఒకప్పుడుదయము మొదలు మధ్యాహ్నమువఱకు నెండలో నతఁడీశ్వరధ్యానము సేయుచుఁ బారవశ్యము జెందియుండ సేవకులు సుకుమారమగు వానిమేనెండచే బడలకుండ గొడుగులు బట్టుచు వచ్చిరఁట. ఇట్లు మూఁడు సంవత్సరములు గతించెను.

ఆతఁడిరువదియొక్కసంవత్సరముల ప్రాయముగలవాఁడైనప్పుడొకనాఁడు తనగదిలోఁ గూర్చుండఁగ వ్రాతపుస్తకములోని పత్రమొకటి చిరిగి గాలికిఁ గొట్టుకొనివచ్చి యతని ముందటం బడియె. అందొక సంస్కృతశ్లోక ముండుటచే దనపురోహితునిదానియర్థమడిగి వానివలనం దెలియఁజాలక బ్రహ్మసమాజ ప్రధానాచార్యుఁడగు శ్రీ రామచంద్ర విద్యావాగీశునొద్దకుఁబోయి దానియర్థమడిగెను. ఆపండిత శిఖామణియది యీశోపనిషత్తులోని మొదటి శ్లోకమనియు భగవంతుఁడు జగత్తంతయు నిండియుండును గనుకసర్వమీశ్వరమయమే యని యెంచి మనుష్యుఁడు పరులధనమున కాశఁజేయక తనకున్న దానితోఁ దనివి నొందవలయునని దాని తాత్పర్యమనియు జెప్పెను. అది విని దేవేంద్రనాథుఁ డక్కజపడి యుపనిషత్తులలో నెంతెంత

యర్థములున్నవో తెలిసికొనఁగోరి యానాఁడు మొదలు సంస్కృత
ముం జదువుకొని యుపనిషత్తుల నర్థసమేతముగ నేర్చుకొనెను. ఈ వే
దాంతభాగములపై నతనికి మరణమువఱకు నింతింతనరాని భక్తి
గలదు. దేవేంద్రనాథు నెఱిఁగినవారు కొంద ఱతఁడు జ్ఞానియని వాని
యొద్ద వేదాంతము నేర్చుకొనుచువచ్చిరి. వేదాంత విద్యాభివృద్ధికొర
కాయన 1839 వ సంవత్సరమున తత్త్వబోధినియను నొకసభ స్థాపించి
దేవేంద్రనాథుఁడు తన చెలికాండ్ర నిరువదిమందఁ జేర్చి వారమున
కొకసారి యందఱుం గలసి వేదాంతార్థములఁజర్చించి జ్ఞానాభివృద్ధి జేసి
కొనుచు నెలకొకసారి ప్రార్థనలఁ జేయుచువచ్చెను. ఈసభాసంబంధ
మున నతఁడు 'తత్త్వబోధిని' పత్రిక నొకదానిని బయలుదేరఁదీసి
దానికిఁ దనమిత్రుఁడగు నక్షయకుమారదత్తును నధిపతిగాఁ జేసెను.
ఈసభలో మొదట పలువురు చేరకపోయినను కొలఁది కాలమున
నవద్వీప మహారాజగు శ్రీశ్చంద్రరాయలు బర్ద్వాను మహారాజాధిని
రాజు మొదలగువార నేకులు చేరిరి. 1842 వ సంవత్సరమునం దతఁడు
తత్త్వబోధినిసభయొక్క ప్రథమసంవత్సరోత్సవమును మహావైభవము
తో జరిపెను. ఆ ఉత్సవమున కాయననగరములోనున్న వారిఁజిన్నపెద్ద
లనక నందఱఁ బిలిచెను. ఊరిలోనున్న తగుమనుష్యు లదివరకు సభ
పేరయిన యెన్నఁడు వినియుండనందున నీయుత్సవమున కెవరు రారు
గాఁబోలునని సామాజికులు చింతించిరి. కాని రాత్రి యెనిమిది గంట
లకు సభామందిర మంతయు జనులతోనిండి క్రిక్కిరిసి కూర్చున్నవారి
కూపిరి సలుపనట్లయ్యెను. సభ యెనిమిది గంటలు మొదలు రెండు
గంటలవరకు జరిగినను. వచ్చినవారు నిద్రాహారములు మానుకొని
జరిగిన చర్యల నెంతయు శ్రద్ధతో నాలకించిరి.

ఇట్లుండి యతఁడు బ్రహ్మసమాజమున కప్పుడప్పుడు పోయి
చూచుచుండెను. రామమోహనరాయ లింగ్లాండునకుఁబోవకమునుపు

ప్రార్థనము నిమిత్తము బ్రహ్మసమాజమున కొక మందిరమును నిర్మించి రామచంద్ర విద్యావాగీశుని బ్రధానాచార్యునిగ నేర్పఱిచి పోయెను. రామమోహనుఁడు వెళ్ళినదిమొదలు సమాజము క్రమ క్రమమున క్షీణించినందున విద్యావాగీశుఁ డిఁక సమాజము వృద్ధి పొందదని నిరాశఁ జేసుకొనియెను. ఉపనిషత్తుల జదువుటచే దేవేంద్ర నాథుని మనస్సు పరిపక్వమయి భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్యములతో నిండి నందున నతఁడు పరమేశ్వరుఁడొక్కఁడే యనియు నతఁడు నిరాకార నిర్వికల్పనిరంజనుండనియు గ్రహించి విగ్రహారాధనము సేయఁగూడ దని నిశ్చయించుకొని తనమిత్రులతో నతఁడాసమాజమునఁ జేరి తన తత్వబోధినీ సమాజముఁగూడ నందుఁ గలిపి విద్యావాగీశున కానం దముఁ గలిగించి కొనయూపిరితోనున్న బ్రహ్మసమాజమును బ్రతి కించెను. ఇతఁడు చేరుటచేతనే బ్రాహ్మసమాజ మొకగొప్ప మత మయ్యెను. దానికిఁ గావలసిన ధనసహాయమంతయు నతఁడే చేయుచు దానిభారమంతయు నతఁడే వహించుచు సర్వవిధముల దానిని వృద్ధి జేసెను. మఱియు వేదాంతశాస్త్ర వృద్ధికొఱకు తత్వబోధిని పాఠశాల నొకదానిని స్థాపించి దానికిఁగావలసినధనమంతయునితఁడెయిచ్చెను. నాలుగువేదముల నర్థసమేతముగఁ జదువుటకు నలుగురు బ్రాహ్మణ కుమారులను గాశీపురమున కంపెను. బ్రహ్మసమాజములోఁ జేరిన తనమిత్రులలోఁ గొందఱప్పటికిని విగ్రహారాధనము సేయుచుండుటఁ జూచి యది మాన్పింపఁదలఁచి 1843 వ సంవత్సరమునం దాయన సమాజికులందరు ప్రమాణపత్రిక నొకదానిపై వ్రాలు చేయవల యునని తీర్మానించెను. ఆపత్రికపై సంతకములుఁ జేయువారు, తాము సృష్టి స్థితిలయకారణభూతుఁడగు పరాత్పరు నద్వితీయు మానసా రాధనము సేయుటయేగాని విగ్రహారాధనము సేయమనియు రోగ దుఃఖపీడితు లగునప్పుడుతప్ప ననుదినము భగవంతుని సేవ జేయుదు

మనియు దుష్కార్యములఁ జేయమనియు సత్కార్యములఁ జేయఁ
బ్రయత్నింతు మనియుఁ బ్రమాణముఁజేసి వ్రాలు సేయవలయు.
ఇట్లు చేయుటకు దేవేంద్రనాథుఁడు మొదలగు నిరువదిమంది పడుచు
వాండ్రు సిద్ధమై శ్రద్ధాభక్తులతో బవిత్రహృదయములతో వచ్చి
రామచంద్ర విద్యావాగీశునియెదుట నిలిచిరి. అప్పుడా వృద్ధబ్రాహ్మ
ణుఁడు బ్రహ్మసమాజమత మభివృద్ధిపొందు మేలుదినములు వచ్చినవి
కదాయని సంతసించి యానందపారవశ్యమున కన్నులనుండి బాష్ప
ములు విడిచి గద్గదకంఠుఁడై చెప్పఁదలఁచుకొన్న యుపన్యాసము
చెప్పనేరక "హా! ఈసమయమున రామమోహనుఁడే యుండిన
నెంత యానందించునో కదా" యని పలికి వారిని స్వమతమునం
జేర్చుకొనియెను.

ఇట్లు చేరిన కొలఁదికాలములోనే యతనికి క్రైస్తవమత బోధ
కులతో వివాదము సంభవించెను. అతని తండ్రియొద్దఁ బనిచేయు
చుండిన రాజేంద్ర సర్కారను నొక బ్రాహ్మణుని భార్యయు నామె
సోదరుఁడును క్రైస్తవమతమునఁ గలియుటకయి యొకబోధకుని యిం
టికిఁ బోయిరి. తనభార్యను తనకిప్పింపుఁడని మగఁడు కోర్టులో
దావా తెచ్చెను. కాని వాని ప్రార్థన మరణ్యరోదనమయ్యెను. అతఁ
డంతట దేవేంద్రనాథునితో మొఱఁబెట్టుకొనఁగా నతఁడు క్రైస్తవుల
దుర్నయమునకు బిట్టలుకఁ బూని వారి యధర్మవర్తనము నివారింపఁ
జేయఁ దలచి యొకసభఁజేసి కలకత్తాలోనున్న పెద్దమనుష్యుల నం
దఱ రావించెను. మతవిషయముల నతనితో భిన్నాభిప్రాయులయ్యు
నీయుత్తమ కార్యమున జమీందారులు, మహారాజులు, నుద్యోగ
స్థులు నాతనితో నేకీభవించి హిందూబాలుర నిమిత్తమొక పాఠ
శాలను స్థాపించుటకు నిశ్చయించిరి. ఆసభకు వచ్చినవారి యుత్సా

ప్రార్థనము నిమిత్తము బ్రహ్మసమాజమున కొక మందిరము ను నిర్మించి రామచంద్ర విద్యావాగీశుని ప్రధానాచార్యునిగ నేర్పఱిచి పోయెను. రామమోహనుఁడు వెళ్ళినదిమొదలు సమాజము క్రమ క్రమమున క్షీణించినందున విద్యావాగీశుఁ డీక సమాజము వృద్ధి పొందదని నిరాశఁ జేసుకొనియెను. ఉపనిషత్తుల జదువుటచే దేవేంద్ర నాథుని మనస్సు పరిపక్వమయి భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్యములతో నిండి నందున నతఁడు పరమేశ్వరుఁడొక్కఁడే యనియు నతఁడు నిరాకార నిర్వికల్పనిరంజనుండనియు గ్రహించి విగ్రహారాధనము సేయఁగూడ దని నిశ్చయించుకొని తనమిత్రులతో నతఁడాసమాజమునఁ జేరి తన తత్వబోధినీ సమాజముఁగూడ నందుఁ గలిపి విద్యావాగీశున కానం దముఁ గలిగించి కొనయూపిరితోనున్న బ్రహ్మసమాజమును బ్రతి కించెను. ఇతఁడు చేరుటచేతనే బ్రాహ్మసమాజ మొకగొప్ప మత మయ్యెను. దానికిఁ గావలసిన ధనసహాయమంతయు నతఁడే చేయుచు దానిభారమంతయు నతఁడే వహించుచు సర్వవిధముల దానిని వృద్ధి జేసెను. మఱియు వేదాంతశాస్త్ర వృద్ధికొఱకు తత్వబోధిని పాఠశాల నొకదానిని స్థాపించి దానికిఁగావలసినధనమంతయునితఁ డొయిచ్చెను. నాలుగువేదముల నర్థసమేతముగఁ జదువుటకు నలుగురు బ్రాహ్మణ కుమారులను గాశీపురమున కంపెను. బ్రహ్మసమాజము లోఁ జేరిన తనమిత్రులలోఁ గొందఱప్పటికిని విగ్రహారాధనము సేయుచుండుటఁ జూచి యది మాన్పింపఁదలఁచి 1843 వ సంవత్సరమునం దాయన సమాజికులందరు ప్రమాణపత్రిక నొకదానిపై వ్రాలు చేయవల యునని తీర్మానించెను. ఆపత్రికపై సంతకములుఁ జేయువారు, తాము సృష్టి స్థితిలయకారణభూతుడగు పరాత్పరు నద్వితీయు మానసా రాధనము సేయుటయేగాని విగ్రహారాధనము సేయమనియు రోగ దుఃఖపీడితు లగునప్పుడుతప్ప ననుదినము భగవంతుని సేవ జేయుదు

మనియు దుష్కార్యములఁ జేయమనియు సత్కార్యములఁ జేయఁ బ్రయత్నింతు మనియుఁ బ్రమాణముఁజేసి వ్రాలు సేయవలయు. ఇట్లు చేయుటకు దేవేంద్రనాథుఁడు మొదలగు నిరువదియొంది పడుచు వాండ్రు సిద్ధమై శ్రద్ధాభకులఁతో బవిత్రహృదయములతో వచ్చి రామచంద్ర విద్యావాగీశునియెదుట నిలిచిరి. అప్పుడా వృద్ధబ్రాహ్మ ణుఁడు బ్రహ్మసమాజమత మభివృద్ధిపొందు మేలుదినములు వచ్చినవి కదాయని సంతసించి యానందపారవశ్యమున కన్నులనుండి బాష్ప ములు విడిచి గద్గదకంఠుఁడై చెప్పఁదలఁచుకొన్న యుపన్యాసము చెప్పనేరక "హా! ఈసమయమున రామమోహనుఁడే యుండిన నెంత యానందించునోకదా" యని పలికి వారిని స్వమతమునం జేర్చికొనియెను.

ఇట్లు చేరిన కొలఁదికాలములోనే యతనికి క్రైస్తవమత బోధ కులతో వివాదము సంభవించెను. అతని తండ్రియొద్దఁ బనిచేయు చుండిన రాజేంద్ర సర్కారను నొక బ్రాహ్మణుని భార్యయు నామె సోదరుఁడును క్రైస్తవమతమునఁ గలియుటకయి యొకబోధకుని యిం టికిఁ బోయిరి. తనభార్యను తనకిప్పింపుఁడని మగఁడు కోర్టులో దావా తెచ్చెను. కాని వాని ప్రార్థన మరణ్యారోదనమయ్యెను. అతఁ డంతట దేవేంద్రనాథునితో మొఱఁబెట్టుకొనఁగా నతఁడు క్రైస్తవుల దుర్ణయమునకు బిట్టలుకఁ బూని వారి యధర్మవర్తనము నివారింపఁ జేయఁ దలచి యొకసభఁజేసి కలకత్తాలోనున్న పెద్దమనుష్యుల నం దఱ రావించెను. మతవిషయముల నతనితో భిన్నాభిప్రాయులయ్యు నీయుత్తమ కార్యమున జమీందారులు, మహారాజులు, నుద్యోగ స్థులు నాతనితో నేకీభవించి హిందూబాలుర నిమిత్తమొక పాఠ శాలను స్థాపించుటకు నిశ్చయించిరి. ఆసభకు వచ్చినవారి యుత్సా

హామేమని చెప్పెను. అక్షణమందే యేఁబది వేల రూపాయిలు పాఠ శాలకు మూలధనముగ నొసఁగఁబడెను.

ఇరువదియెనిమిది సంవత్సరముల ప్రాయముననే దేవేంద్రనాథుఁ డింతపనిఁ జేయుటచే నక్కజపడి పౌరులనేకులు బ్రహ్మసమాజము మంచిదేయని యందుఁ జేరిరి. ఈతెఱంగునఁ బనిసేయుచుండ బ్రహ్మ సమాజ మతస్థులకు నేది ప్రమాణగ్రంథముగ నుండవలయునని వారిలో వారికి సందేహములు గలిగినవి. అక్షయకుమారదత్తు వేద ములు పౌరుషేయములగుటచే నప్రమాణము లనియె. కొందఱు వేదములే ప్రమాణములనిరి. కొంతకాలము వాదానువాదములు జరిగినపిదప దేవేంద్రనాథుఁడు తక్కఁగల సమాజికులు వేదశాస్త్ర ములు ప్రమాణములు గావనియు, బుద్ధి నుపయోగించి చక్కఁగ విచారించి యాగ్రంథములలో మంచియున్నయెడల గ్రహించి తదితర ములఁ ద్రోసివేయవలయుననియు, నిశ్చయించిరి. అనంతరము బ్రహ్మ సమాజమతస్థులకు ధర్మశాస్త్ర మేదయిన నుండవలదాయని సందే హముఁ గలుగ దేవేంద్రనాథుఁడా తెగవారి యుపయోగము నిమి త్తము బ్రహ్మధర్మ మనునొకగ్రంథము నిర్మించెను. ఈ గ్రంథమును రచించుట కేండ్లును బూండ్లును బట్టక యతని కొకనాఁడు మూఁడు గంటలసేపు పట్టెనఁట. తనమిత్రు నొకని వ్రాయమని వేదముల నుండియు శాస్త్రములనుండియుఁ దనకుఁ గంఠపాఠముగ వచ్చిన కారికల నద్భుతముగఁ జెప్పెనట. ఈ బ్రహ్మధర్మము మొదట సం స్కృతమున వ్రాయఁబడి పిదప నాంగ్లేయభాషలోనికి బంగాళీ మొద లగు స్వదేశభాషలలోనికిని మార్చఁబడి యిప్పుడు దేశమందంతట నుపయోగింపఁ బడుచున్నది.

ఇంతదనుక దేవేంద్రనాథుఁడు మొదలగు బ్రహ్మసమాజ మతస్థులు తమతమ వర్ణములలోనే యుండిరి. 1846 వ సంవత్సరమున

దేవేంద్రనాథుని తండ్రియగు ద్వారకనాథటాగూరు లండనునగర
ములో మృతినొందెను. తండ్రికుత్తరక్రియ లెట్లుచేయ వలయునని
యతనికి సందేహము జనించెను. బ్రహ్మధర్మప్రకారము చేయుట
యుక్తమని దేవేంద్రనాథుఁడు తలచెను. టాగూరువంశస్థులు బ్రాహ్మ
ణులగుటచే వేదశాస్త్రముల ప్రకార ముత్తరక్రియలు జరిగింపవలసిన
దనియు నట్లు జరిగింపనియెడల కుటుంబగౌరవమునకు భంగము వాటిల్లు
ననియు వానిబంధువులు మిత్రులు పలుమారు నొక్కి చెప్పిరి. దేవేంద్ర
నాథుఁడవి యెల్లఁ బెడ చెవినిఁబెట్టి బ్రహ్మసమాజధర్మప్రకారముగఁ
దన పైతృకమును నిర్వర్తించెను. అప్పుడు కులస్థులగు బంధుమిత్రులు
వాని బహిష్కరించి పరిత్యజించిరి.

ఈ మహాత్ముని మహాధైర్యమును తెలుపుటకీ పై యంశ
ములు చాలునుకాని యితఁడు సత్యసంధుఁడని మహర్షి శబ్దమునకుఁ
దగినవాఁడనియుఁ దెలుపుట కింకొక ముఖ్యాంశము గలదు. జనకుఁ
డగు ద్వారకనాథుఁడు బ్రతికినన్నాళ్ళు మహారాజవైభవముతో బ్రతికి
యనేక దానధర్మముల సేయుటంజేసి యాయన మృతిజెందునప్పటి
కొక కోటిరూపాయలు ఋణముండెను. అతఁడులోకవ్యవహారవేదియు
న్యాయవాదియు నైనందున ఋణప్రదాతలు తన పిత్రార్జితమగు
సొత్తుమీఁదికిం బోకుండ దగు కట్టుబాటులం జేసి చనిపోయెను.
వాణిజ్యవ్యాపారముమీఁద నున్న యాస్తియంతయు నప్పులవాండ్ర
కొప్పగింపుమనియు వారది పంచుకొని వచ్చినంత పుచ్చుకొనిపోవలయు
ననియు నేర్పాటులఁజేసి బంధువులు ఋణప్రదాతల నొప్పించిరి. ఈ
యేర్పాటు ధర్మస్వరూపుఁడగు దేవేంద్రనాథునకు నిష్టము లేకపోయె.
అప్పు లిచ్చినవాండ్రు చెడిపోఁగూడదని చెప్పి వారిని రావించి జమీ
గ్రామములను దక్కిన సొత్తును దీర్మానము నిమిత్తము వారి కొప్ప
గించి సంవత్సరమునకుఁ గుటుంబరక్షణము నిమిత్త మిరువదివేల

రూపాయిలఁ దమకు వారిచ్చునట్లొడంబరచెను. అదియగాక విలువ
గల నగలు గుఱ్ఱపుబండ్లు మంచిమేడలు మొదలగునవి విక్రయించి
ఋణముఁ దీర్చెను. వేదములఁ జదువుటకుఁ గాశీకానగరమునకుఁ
బంపిన నలువురు బ్రాహ్మణులను చదువు చాలించి రమ్మనియెను.
తాను స్థాపించిన తత్త్వబోధినీ పాఠశాలను గట్టిపెట్టి యామందిరమును
విక్రయించెను. ఆడువాండ్రెక్కిపోవుట కొక పల్లకి నుంచుకొని తక్కిన
సామానులన్నియు విక్రయించి పూర్వవైభవమంతయు గోలుపోయి
సామాన్యుఁడట్లు బ్రతికి యతఁడు ఋణవిముక్తుఁడయ్యె. ఆహాహా!
ఎగబెట్టుట కంత వీలున్నప్పుడు తాను కష్టపడుచుఁ దండ్రి చేసిన ఋణ
ములు దీర్చుట యామహానుభావునియందుఁ దక్క మఱొక్కనియందు
గాంచుట యరిదిగదా, ఋణములఁ దీర్చుటయేగాక ధర్మకార్యముల
నిమిత్తము తండ్రి చందాల నిచ్చెదనని వాగ్దానములఁ జేసినవారల
కందఱకు వాగ్దత్తధనమును వడ్డితోఁగూడ నిచ్చి యీ మహాత్ముఁడు
పితృవాక్యపరిపాలకుఁడయ్యెను. ఇట్టియుదారచిత్తుఁడీ దేశముననుండు
నా దేశము ధన్యమయినదిగదా! ఋణప్రదాతలు కొంతకాల మితని
జమీగ్రామముల స్వాధీనముఁ జేసికొని వ్యవహరించి సరిగా నప్పులు
దీర్చుకొనలేక సంస్థానము మరల దేవేంద్రనాథునకే యప్పగించి
యతనికిఁదోచినట్లప్పుల దీర్చుమని వేడిరి. అతని సత్యసంధతయందు
బ్రజల కెంతనమ్మకముఁగలదో దీనింబట్టి తెలిసికొనుఁడు. వారివలన
సంస్థానము మరలఁగైకొని దేవేంద్రనాథుఁడు జాగరూకతతో వ్యవ
హరించి ఋణములుదీర్చి తన యాస్తి నిలుపుకొనెను.

ఇట్లు కొంతకాలమునకు దేవేంద్రనాథునకును వాని సహకా
రులకును గొన్ని యభిప్రాయభేదములుఁ గలుగ మనశ్శాంతికై
యతండు 1856 వ సంవత్సరమున బూర్వకాల మనేకమహర్షులకు
నివాసమైన హిమాలయపర్వతములకుం బోయెను. బోయి యచ్చట

బదునెనిమిది మాసములుండి మన వేదాంతశాస్త్రమును జక్కఁగఁ జదివి కాలముఁబుచ్చుచు నెడనెడ మహోన్నతమయిన యా పర్వత రాజముయొక్క గాంభీర్యమునుం జూచి పరమేశ్వరుని మహామహిమను గొనియాడుచు మనశ్శాంతిని బడసెను. అతఁడా కొండలమీఁద నున్న కాలమునఁ గలకత్తానగరమునఁ గేశవచంద్రసేనుఁడను పందొమ్మిది యేండ్ల ప్రాయముగల కుశాగ్రబుద్ధియొకఁడు ప్రమాణపత్రికపై సంతకముఁ జేసి బ్రహ్మసమాజమునఁ జేరెను. దేవేంద్రనాథుఁడు మంచు కొండమీదనుండి వచ్చి తనసమాజములోఁ జేరిన యీ బాలుని చాకచక్యమునకు బాండిత్యమునకు సద్గుణసంపదకు గడు మెచ్చి వానితోఁ జెలిమిఁ జేసి వానితోఁ గలిసిమతాభివృద్ధికయి పని చేయనారంభించెను. చంద్రసేనుఁడు దేవేంద్రనాథునిపైఁ బుత్రప్రేమయు శిష్యవాత్సల్యమును జూపెను. ఈగురుశిష్యు లిద్దఱు ప్రతిదినము గలిసికొని రాత్రులు ప్రొద్దుపోవువఱకు వేదాంతచర్చలు సలుపుచు పరస్పర జ్ఞానాభివృద్ధిఁ జేసికొనుచుండిరి. ఈయిరువురకూడికచే బ్రహ్మసమాజ మతము జనసమ్మతముగాఁ జొచ్చెను కేశవచంద్రుఁ డింగ్లీషునను దేవేంద్రనాథుఁడు బంగాళీలోను మతోపన్యాసములు చేయ నారంభించిరి. బుద్ధిసంపన్నుఁడగు శిష్యుఁడు క్రొత్తక్రొత్త పద్ధతులనెన్నో యూహించి తెలుప ధనసంపన్నుఁడగు గురువు వానినిఁ గొనసాగఁ జేసెను. 1859 వ సంవత్సరమున దేవేంద్రనాథుఁడు తన కుటుంబముతోఁ బొగయోడ నెక్కి సింహళద్వీపమునకుఁ బయనము చేయదలప బాలుడు కేశచంద్రుఁడు వారితోఁ బయనమయి పోయెను. ఈ ప్రయాణమున గురుశిష్యుల స్నేహబంధము మునుపటికన్న దృఢమయ్యెను. సింహళమునుండి వచ్చినపిదప దేవేంద్రనాథుఁడు బ్రహ్మధర్మప్రకారముగఁ దనకూఁతునకుఁ బెండ్లి చేసెను.

1861 వ సంవత్సరమున వారిరువురుఁ గలిసి 'యిండియను మిర్రర్' రను నాంగ్లేయపత్రిక నొకదానిని ప్రకటింపసాగిరి. అదియిప్పు

టికిని దినపత్రికయయి కలకత్తానగరమున వెలువడుచున్నది. దేవేంద్రనాథుఁడు తన ప్రియశిష్యుని వానిప్రజ్ఞకుఁ దగినంత గొప్పవానిగఁ జేయవలయునని నిశ్చయించియొక దినమునఁ బౌరుల ననేకులఁ రావించి వానిసమక్షమునఁ గేశవచంద్రుని బ్రహ్మసమాజమతప్రధానాచార్యునిగ నభిషిక్తునిఁ జేసి బ్రహ్మానందుఁడను బిరుదమునిచ్చి బంగరుబందుల చట్రములో నమర్చిన యొకపటమును దంతపుముద్రయుఁదనరచించిన బ్రహ్మధర్మగ్రంథప్రతియు వాని కొసంగి మహావైభవముతో నుత్సవముఁ జేసెను. ఆదినము మొదలు బ్రహ్మసమాజమత మెంత మహోన్నతదశకు రావలెనో యంతమహోన్నతదశకు వచ్చెను.

ఉపన్యాసములిచ్చుటలో మనహిందూదేశమునఁ గేశవచంద్రునంతవాఁడు మరలజన్మింప లేదని యనేకులు యభిప్రాయపడియున్నారు. ఇతని కారణముననే బ్రహ్మసమాజమున నప్పుడనేకులు చేరిరి. కాని యాగురుశిష్యుల స్నేహము చిరకాలమునిలువదయ్యె. దేవేంద్రనాథుడు యజ్ఞోపవీతము దీసిపారవైచి మతాంతరులతో భోజనాదికముల జేయుచుండెనుకాని స్త్రీలను సభలకుఁదోడ్కొనివచ్చుట యితరవర్ణములవారితో సంబంధబాంధవ్యములు జేసికొనుట మొదలగు కొన్ని కార్యముల కిష్టపడఁడయ్యె. కొన్ని విషయములఁ బూర్వపద్ధతుల ననుసరింపదలంచిన గురువునకు నన్నిట నవీన పద్ధతుల నవలంబింపఁదలఁచు శిష్యునకు నభిప్రాయభేదములు గలుగుటంజేసి వారిరువురు చిట్టచివఱకు విడిపోయిరి. దేవేంద్రనాథుఁడుతనమతమున కాదిబ్రహ్మసమాజమని నామమిడియెను. కేశవచంద్రుఁడు తనమతమునకు హిందూదేశ బ్రహ్మసమాజమని పేరుపెట్టెను. అది మొదలు దేవేంద్రనాథమహర్షి ప్రపంచసంబంధము వదలుకొని యీశ్వరసేవయందే కాలముఁ బుచ్చుచుఁ బ్రతిసంవత్సరముహిమాలయమునకుఁ బోవుచు తన పరిశుద్ధజీవనమువలనను బవిత్రచరిత్రమువలనను సత్ప్రవర్తనము

వలననునిర్మలాంతఃకరణమువలననుభూతదయాపరతవలనను ప్రజలచే మహర్షి యను బిరుదమునొంది యాబిరుదమునకుఁ దగినవాఁడనిపించు కొనియెను. ఏటేట బ్రహ్మసమాజ సాంవత్సరికోత్సవముఁ జరిగెడు దినముల దక్క మరియెన్నఁడు నాతఁడు జనుల కగపడెడువాఁడు కాఁడఁట. మిక్కిలి ముదిమిలో సయితము నాతనికి బాల్యమున నున్నంత జ్ఞాపకశక్తి యుండెనఁట. పుణ్యక్షేత్రములలో దేవదర్శనము చేయుటకుఁ బోయినట్లే యీమహర్షిని హిందువు లనేకులు దర్శింప వచ్చెడివారు. ఈయన హిందూదేశమునందలి యనేకభాగములనే గాక బర్మా. సింహళము, చీనా మొదలగు విదేశముల సయితము చూచెను.

ఈయనకు మరణకాలము నాటికి నలువురు కుమారులు నిరువురు కుమార్తెలు నుండిరి. అందు జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు ద్విజేంద్ర నాథు టాగూరు పండితుఁడై కొన్ని వేదాంత గ్రంథములు రచించెను. రెండవకుమారుఁడు సత్యేంద్ర టాగూరు గొప్పయుద్యోగములఁ జేసి కొన్ని యేండ్ల క్రిందట సించను పుచ్చుకొనెను. మూడవకుమారుఁ డగు జ్యోతీంద్రనాథ టాగూరును నాల్గవతనయుఁడగు రవీంద్రనాథ టాగూరును బంగాళీభాషలో మంచి మంచి గ్రంథములు వ్రాసిరి. ఈనాటి బంగాళీ కవులలో రవీంద్రనాథుఁడే మిక్కిలి గొప్పవాఁడని ప్రసిద్ధిగలదు. కుమార్తెయగు శ్రీమతి స్వర్ణకుమారిదేవియు ననేక చిత్రవచన కావ్యముల వ్రాసి ప్రసిద్ధికెక్కి యిప్పుడు బంగాళదేశ మున సివిలు సర్వీసులో గొప్ప యుద్యోగములుచేయు ఘోషాలుగారికి తల్లియయ్యెను. ఈమహర్షి 1905వ సంవత్సరమున జనవరినెల 19 వ తేది గురువారము మధ్యాహ్నము లోకాంతర గతుఁడయ్యెను. ఈ మహాత్ముఁడెంత జబ్బుగనున్నను భగవత్ప్రార్థనము మాని యెఱుఁ గఁడు. ఇతఁడు మహారాజు బిరుదమునందుటకు మాఱు తన సత్ప్రి

వర్తనము చేమహర్షి బిరుదము నందెను. ఈరాజయోగి బ్రహ్మసమాజ మతస్థుఁడయినను వాని నిమిత్తమన్ని తెగలవారు నన్నిమతములవారు దుఃఖించిరి.

మరణానంతరమున వీనిని గౌరవించుటకు శవము వెంటఁ గాలి నడకను వెళ్ళిన వారిమాట యటుండఁగ గొప్పవా రెక్కిపోయిన బండ్లొక మైలుదూరమువఱకు వ్యాపించియుండెను. ఆమహాత్ముని శరీరమును గంగాతీరమున మంచిగంధపు చెక్కలతో దహనముఁ జేసిరి. ఈరాజయోగి చరిత్రముఁ జదివినప్పుడు సంసారముఁ జేయుచు దారపుత్రాదులతో సుఖించుచు నాత్మసన్యాసముఁ బుచ్చుకొని ముక్తులయిన వశిష్ఠాది మహర్షుల చరిత్రమును జనకాదిరాజయోగుల చరిత్రమును జ్ఞప్తికివచ్చును.

కేశవచంద్రసేనుడు

కేశవచంద్రసేనుఁడు

కేశవచంద్రసేనుఁడు 1838 వ సంవత్సరమున నవంబరు19 వ తారీఖునఁ గలకత్తా నగరమున జన్మించెను. అతనిపూర్వులు హుగ్లీ నదీతీరమున నున్న గరీఫాగ్రామమున నసియించెడివారు. ఈకుటుంబ మువారు పూర్వము బంగాళమును బాలించిన సేనరాజుల సంతతిలోఁ చేరినవైద్యకులస్థులు ఈతనితాత యగు రామకమలసేనుఁడు స్వగ్రామమును విడిచి కలకత్తాకు వచ్చి మొదట నొకయచ్చుకూటములో నెనిమిదిరూకలు జీతముగల చిన్నయుద్యోగములోఁ జేరి క్రమక్రమమున తనబుద్ధికుశలతచేతను స్వయంకృషిచేతను బాగుపడి నెలకు రెంటువేలరూకలు జీతముగల బ్యాంకు దివానుపనిచేసి సుప్రసిద్ధుఁడై బంగాళాదేశమునం దంతటదనకుటుంబమునకుమహాఖ్యాతిఁ దెచ్చెను. అతఁడు విద్యావిశారదుఁడయి యింగ్లీషు బంగాళినిఘంటువు నొకదాని నొనరించి స్వభాషకు మహోపకారముఁ జేసెను. ఆయనకు నలుగురు కొడుకులుండిరి. వారిలో పేరీమోహనుడు రెండవ యతఁడు.

ఆ పేరీమోహనుఁడు కలకత్తా టంకశాలలోఁ గొంతకాలము దివానుగాఁబనిజేసి తనతండ్రి గతించినమూడేండ్లకు (అనగా 1848 వ సంవత్సరమున) కాలధర్మము నొందెను. ఆయన ముప్పదినాలుగేండ్ల చిన్నప్రాయముననే మృతినొందినను జనులచే మంచివాఁడనుచు నెన్నఁబడుచువచ్చెను. మొత్తముమీఁదతనస్వప్రసిద్ధికన్న రామకమల సేనుని కొడుకగుటచేతను కేశవచంద్రసేనుని తండ్రి యగుటచేతను నధికప్రసిద్ధివచ్చెను. ఆయనకుమారులుముగ్గురిలో కేశవచంద్రసేనుఁడు మధ్యముఁడయి తండ్రిపోవునప్పటికి పదియేండ్లప్రాయము గలిగియుండెను. తండ్రిబాల్యమున గతించినను వానియదృష్టవశమునఁ దల్లి మిక్కిలి తెలివిగలదగుటచే నెక్కుడు జాగరూకతతో వానిం బెంచెను.

కేశవచంద్రసేనుఁడు చిన్నతనమున నన్నియు మంచివస్తువులె కావలయు నని కోరి మంచిబట్టలు మంచిపెట్టెలు పుచ్చుకొని యవి యెవ్వరు ముట్టుకొనకుండ జాగ్రత్త పెట్టుకొనుచుండువాఁడు. అతఁడు స్వభావముచేతనే శాంతుఁడును సాధువునై దుశ్శీలము లేక చులకనగఁ గోపము దెచ్చుకొనక సౌమ్యుఁడయి యుండెను. కొంత కాలమింటివద్ద స్వభాష నేర్చుకొనినపిదప పదునొకండేండ్ల ప్రాయమున వానినింగ్లీషువిద్యనిమిత్తము హిందూకళాశాలకుఁ బంపిరి. విద్యార్థిగా నున్నపు డతఁడు మిక్కిలిపాటుపడుచు ప్రతి సంవత్సర పరీక్షాంతమున నొకటి రెండు బహుమానముల నందుకొనుచు 1850 సంవత్సరమునఁ బరీక్షలోఁ గృతకృత్యుఁడయి పెద్దగణితశాస్త్రగ్రంథము నొకదానిని బహుమానముగ బడసెను. అప్పటినుండియు వాని నెఱిఁగినవారు పెద్ద పుస్తకమును బుచ్చుకొన్న చిన్నపిల్లవాఁడని చెప్పుకొనుచు వచ్చిరి. చిన్ననాఁట నితనియందుఁ బొడగట్టినబుద్ధిసూక్ష్మతను బరిశ్రమను సౌజన్యమును జూచి యితఁడు గొప్ప పరీక్షలందేరు నని యొజ్జలు తలంచిరి; కాని వారికోరికలు కొనసాగినవికావు. ఏలయన 1852 వ సంవత్సరమున హిందూకళాశాలాధికారులకును దత్పోషకులకును వివాదములు పొడమినందున వేరొకకళాశాల యచ్చట స్థాపింపఁబడగాఁ గేశవచంద్రుడానూతనపాఠశాలకుఁ బోయి యా వఱకుఁ జదువుకొన్న దానికంటె పైతరగతిలోఁ జేరెను. రెండేండ్లలో నీక్రొత్తకళాశాలయెత్తివేయఁ బడగాఁ గేశవుఁడు మరల హిందూకళాశాలకేవచ్చి చేరెను. ఈ మార్పులవలన విద్యాభంగము గలుగుటచే నతఁడటుమీఁదఁ బెద్దపరీక్షలలోఁ దేఱఁజాలడయ్యె, అయినను తత్కళాశాలలో 1858 వ సంవత్సరమువఱకు నతఁడు విద్యాభ్యాసముచేసి చివర రెండేండ్లలోఁ

దర్క వేదాంతశాస్త్రములలో గట్టికృషి చేసెను. ఇంగ్లీషుకవులలో వానికి షేక్స్పియరు, మిల్టనుకవులపై నెక్కువ యభిమానము.

చిన్నతనమునుండియు వానికి దైవప్రార్థనమువలన లాభము గలదని గట్టినమ్మకముండెను. మొదటినుండియు నితనికి క్రైస్తవమత బోధకులతోఁ బరిచయ మెక్కుడుగఁగలదు. వారి సహాయమునను దక్కిన మిత్రుల ప్రోత్సాహమునను నితఁడు 'బ్రిటిషు యిండియా సంఘు' మనుపేర నొకసమాజమును నాంగ్లేయభాషాభివృద్ధికొఱకును ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞానసంపాదనకొఱకును స్థాపించెను. ఇవిగాక జ్ఞానాభివృద్ధి కొఱకు యింక నెన్నియో సమాజములను సంఘములను స్థాపించెను. 1855 వ సంవత్సరమునఁ జంద్రసేనుఁడు సాయంకాల పాఠశాల నేర్పరచి యక్కడకు వచ్చువారికి నీతులంగూర్చియు మతముంగూర్చి యు నింగ్లీషుభాషలోని గొప్పగొప్ప సంగతులు గూర్చియు నుపన్యసించుచువచ్చెను. అతనికి షేక్స్పియరు వ్రాసిన నాటకములపైఁగల యభిమానముచే వానిం బ్రయోగించునిమిత్తె మొక నాటకసంఘు మేర్పరచి వానిలోఁ దానుగూడ నుత్తమ పాత్రలఁ గయికొని జన రంజకముగ నభినయించెనని చెప్పుదురు. సాయంకాల పాఠశాల మూడునాలుగేండ్లలో నంతరించఁగాఁ గేశవుఁడు వేదాంత చర్చలు సలిపి ప్రార్థనాదికములు సలుపుటకు 'పరస్పర భ్రాతృభావసమా జము' (Good Will Fraternity) నేర్పరచెను. ఆసమాజమునఁ బలుమారు కేశవుఁడు పరమేశ్వరుఁడు మన కెల్లరకుఁ దండ్రియనియు మనుజులందఱు సోదరులనియు నింగ్లీషున బోధించుచు వచ్చెను. ఆసంవత్సరమందే కేశవచంద్రసేనుఁడు బ్రహ్మసమాజ మతమందుఁ జేరి తత్ప్రతిజ్ఞాపత్రికలమీఁద సంతకముఁ జేసెను. అందుతాను జేరిన విషయమునుగూర్చి యతఁడిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

"దేశమునం దిప్పుడున్న తెగలు, దేవాలయములు మొద
లగు వానిపై నమ్మకము లేక మంచిమత మేదని నేను విచారించుచున్న
సమయమునఁ గలకత్తా బ్రహ్మసమాజ గ్రంథ మొకటి నాచేఁబడెను.
అందు 'బ్రహ్మసమాజమన నేమి' యను ప్రకరణమును జదువఁగా
నది నామనస్సునం దున్న మతమునకు సరిపడియె. ప్రపంచమునందలి
యేగ్రంథముగాని యాత్మావబోధమునకు సరిరాదనియు భగవంతుఁ
డంతరాత్మకు స్వయముగ గోచరుఁడగునపుడు వెలుపలనుండు నుప
దేష్టలతోఁ బని లేదనియుఁ బ్రతిమనుష్యుఁడు నాత్మైకవేద్యుఁ డగు
నాపరబ్రహ్మమునకే మ్రొక్కవలయుఁగాని తదన్యవస్తువులకు మ్రొ
క్కఁగూడదనియు నాయభిప్రాయము. అట్లు తోఁచినతోడనే నేను
హిందూదేశమునఁ బరిశుద్ధాస్తిక మతమును బోధించు బ్రహ్మసమాజ
మునఁ జేరితిని."

1859 వ సంవత్సరమున బ్రహ్మమతపాఠశాల స్థాపింపఁబడఁ
గాఁ గేశవచంద్రుఁడు దేవేంద్రనాథునితోఁ గలసి భగవదాస్తిక్య
మునుగూర్చి వరుసఁగాఁ గొన్ని యుపన్యాసముల నిచ్చెను. అటు
పిమ్మట నతఁడు తనచేత నిదివఱకు స్థాపితమయిన నాటకసంఘముచే
విధవావివాహ మను నాటకమును బ్రయోగింపఁ జేసెను. అది ప్రద
ర్శింపఁబడినప్పుడు పౌరులనేకులు వచ్చినందున నగరమం దంతట
పెద్ద సంక్షోభము కలిగెను.

కేశవుని బంధువులు వాని నేదైన దగిన యుద్యోగములోఁ
బ్రవేశపెట్టఁదలఁచి యతని కిఱువది రూకలజీతము గల గుమస్తా
పనిని బంగాళాబ్యాంకులో నిప్పించిరి. ఒకసంవత్సరములోనే వాని
జీతము ద్విగుణమయి యింకనువృద్ధిపొందునట్లు గనిపించెను. ఇట్లుండ
బ్యాంకుపై యధికారి యగుదొర తనబ్యాంకు సంబంధమగు నేసంగ
తులను క్రింది యుద్యోగస్థు లెవ్వరికిఁ జెప్పఁగూడదని యానతిచ్చి

యానిబంధన కొడంబడినట్లందఱు నొక కాగితముపై వ్రాలు చేయవలయునని యాజ్ఞాపించెను. ఉద్యోగస్థులలోఁ బెద్దలు చిన్నలు నిస్సంశయముగ వ్రాలుచేసినను కేశవచంద్రుఁడు సంతకముఁ జేయఁడయ్యె. ఆదొర యీమాటవిని మండిపడి వానిం దనవద్దకుఁ బిలిపించె. ఆయధికారి చండశాసనుఁడగుటచే కచేరీవారందఱుఁ గేశవచంద్రునిపని యేమగునోయని గడగడ వడంకఁజొచ్చిరి. దొరవానిం బిలచి యేల వ్రాలు చేయవైతివని యడుగఁ జంద్రసేనుఁడు సింగపుఁబిల్లవలె వానియెదుట నిలిచి యిట్లనియె. 'ఇతరులతో నేసంగతులు చెప్పదగనివో యేర్పరుపక మీరు వ్రాలు చేయమనుట మంచిది కాదు. ఏసంగతులు చెప్పకుండుట యసాధ్యము. వ్రాలుచేసిన పిదప ప్రతిజ్ఞఁదప్పుట యనుచితమని నేను మొదటనే సంతకము చేయనైతిని.'' ఆమాటలువిని దొర వానిపరిశుద్ధ మనస్సునకును సత్యమునందలి గౌరవమునకు సంతసించి శిక్షించుటకుమారు మెచ్చుకొని పంపి యది మొదలు అతనియందు మిక్కిలి గౌరవమును దయయును జూపుచువచ్చెను. అయినను 1861 వ సంవత్సరమున నతఁడాయుద్యోగమును మానుకొనెను. పిమ్మట కొన్నిమాసములు తప్ప తక్కిన జీవితకాలమంతయు బ్రహ్మసమాజ మతబోధనమందె గడపెను. బంధువుల ప్రోద్బలముచే నతఁడాయుద్యోగమునఁ జేరెను. కాని మొదటినుండియు వానిమనస్సున నీసత్కార్యముఁ జేయవలయుననియే తలంపుండెను.

1860 వ సంవత్సరమునం దాయన ''బంగాళదేశపు బాలకులారా! ఇదిమీనిమిత్తమే'' యను శీర్షికగల చిన్నగ్రంథము నొకదానిం బ్రకటించి దాని వెనువెంటనే యట్టి గ్రంథముల మఱి పదునెండింటిని గూడ బ్రచురించెను. ఆసంవత్సరముననే యతఁడు మతబోధన నిమిత్తము ప్రప్రథమమునఁ గృష్ణనగరునకుఁ బోయెను.

ఆయన యక్కడ క్రైస్తవ మతబోధకులతో వాదముసలిపి వారి నోడించినందున నచ్చటి పండితులందఱుఁ దమ మతమున నిలిపిన మహాత్ముఁడని వానిం గొనియాడిరి. పిదప దేవేంద్రనాథుఁడు సకుటుంబముగా సింహళద్వీపమునకు నావికాయాత్ర జేయఁ గేశవచంద్రుఁడు తనవారికిఁ దెలియకుండగనే వారితోఁ బయనమయి పోయెను. ఆ పయనమునందె వారి కిరువురకును మైత్రి యధికమయ్యెను. అచ్చటి నుండి వచ్చిన పిదప సంగీతసేవ లనుపేర కలకత్తానగరమున భజన సమాజము లేర్పరచి యతఁడచ్చట మతచర్చలు సేయుచువచ్చెను. 1851 వ సంవత్సరమున హిందూదేశదర్పణమని యర్థమువచ్చు 'ఇండియను మిర్రర్' రను పత్రికను కొందఱు మిత్రుల సాయమున బయలుదేరదీసి పక్షమున కొకసారి ప్రకటించుచు వచ్చెను. ఈపత్రిక క్రమంబున దినపత్రికయై కేశవచంద్రసేనుని పెదతండ్రి కుమారుడగు నరేంద్రనాథసేనుగారిచే నిప్పటికిని కలకత్తా నగరమున మిక్కిలి ప్రసిద్ధముగఁ బ్రకటింపఁ బడుచున్నది. మరుసటి సంవత్సరమున నతఁడు దేవేంద్రనాథుని సాయమునఁ గలకత్తాగళాశాలను స్థాపించి యందు తాను నీతిని గూర్చియుఁ బరిశుద్ధాస్తిక మతమును గూర్చియు బోధించుచు వచ్చెను.

1862 వ సంవత్సరమందే దేవేంద్రనాథుఁడు కేశవ చంద్రసేనుని బ్రహ్మసమాజ మతమునకు బ్రధానాచార్యునిగ నేర్పరచి యొక పెద్ద సభఁజేసి యందతని నభిషిక్తుఁ జేసెను. ఆ యుత్సవము మహావైభవముతో నిర్వర్తింపఁబడినది. ఆ యభిషేక సమయమునఁ గేశవచంద్రుఁడు తనభార్యను సభకు రమ్మని పిలువ జుట్టములందఱు నట్టిపని వలనుపడదని పెద్దపెట్టున గోలపెట్టిరి. అయిన నతఁడు పట్టిన పట్టు వదలక తనభార్యను సభకుం దీసికొనిపోయెను. వెంటనే తత్ఫలముగ సోదరులును పెదతండ్రియు వాని నింటికి రానీయక బహిష్కరిం

చిరి; కాని కేశవచంద్రునకు దేవేంద్రనాథ మహర్షి తన యింట బస యిచ్చి యాదరించి వెల్తి లేకుండ జేసె. అది మొదలు బ్రహ్మసమాజ మతస్థులకు భార్యలు సహచారిణులుగ నుండి సభలకు వచ్చి ప్రాముఖ్యతను గాంచుచు వచ్చిరి. కాలక్రమమున సఖ్యతకుదురఁ గేశవ చంద్రుఁడు పితృగృహము ప్రవేశించుటకుఁ బెద్దలు సమ్మతించిరి.

అనంతరము కేశవచంద్రసేనుఁడు స్వమతబోధనమునకై బొంబాయి చెన్నపట్టణము మొదలగు మహానగరములకుఁబోయెను. ఆస్థలములయం దతని కమితగౌరవము జరిగెను ఆ పురములయందు బ్రహ్మసమాజమతము స్థాపింపబడియె అక్కడనుండి యాతఁడు కలకత్తాకు వచ్చిన పిదప దేవేంద్రనాథునకును గేశవచంద్రునకును నభిప్రాయ భేదములుగలిగి యవి తుదకు వివాదముగ బరిణమించెను. ఆభేదకారణ మిది. కేశవచంద్రునకు స్త్రీపునర్వివాహములు సలుపుట నన్యజాతుల తోడి వివాహసంబంధములు చేయుట న్యాయమనియు కర్తవ్యమని యుఁ దోఁచ వానికి బ్రోత్సాహము చేసెను. దేవేంద్రనాథున కీరెండును బొత్తుగఁ గిట్టవు. అంతియకాక కేశవచంద్రుఁడు బ్రహ్మమతస్థులు యజ్ఞోపవీతము ధరింపఁ గూడదనియు నది తీసి వేయవలయుననియుపట్టు బట్టెను. కాని దేవేంద్రనాథుఁడీమార్పును లేశము నంగీకరింపడయ్యె. ఈవివాదములు క్రమక్రమముగ వృద్ధినొంద కేశవచంద్రుడును వాని మిత్రులు కొందఱును 1866 సంవత్సరమున నాది బ్రహ్మసమాజము నుండి విడిపోయి 11 వ నంబరు 1866 వ సంవత్సరమున తమ సమాజమునకు హిందూదేశ బ్రహ్మసమాజమని పేరుపెట్టి యంతటి నుండి యుఁ దాముననమ్మిన యామతమును బోధింప నారంభించిరి. ఆయేడు మార్చినెలలో నతఁడు యేసుక్రీస్తు జీవితమును గూర్చి యద్భుతముగు నుపన్యాసమునుఁ జేసి యందేసుక్రీస్తుయొక్క సద్గుణములు గొనియాడి యతఁడు సామాన్య మనుష్యునివంటి వాఁడుగాక దివ్యపురుషుఁడని

యొప్పుకొనెను. ఈయుపన్యాసములు కలకత్తాలో సంక్షోభమును గలిగించెను. కేశవుఁడు కొద్దికాలములో తన మతమునఁ గలియునని క్రైస్తవులు తలంచి యుప్పొంగిరి. అతఁడు క్రైస్తవుఁడై మతభ్రష్టు డగుచున్నాడని హిందువులు నిందించిరి. కాని యచిరకాలములోనే యతఁడు చేసిన మఱియొక యుపన్యాసములో యేసుక్రీస్తు దక్కిన మతోద్ధారకుల తోటిపాటివాఁడేగాని యంతకంటె నెక్కువవాఁడు గాఁడని చెప్పినప్పుడు క్రైస్తవులు తెల్లబోవుటయు హిందువులు సంతసించుటయు సంభవించెను. పిమ్మట కేశవచంద్రుఁడు మతబోధ సేయుటకై తూర్పు బంగాళా దేశమంతయుఁ దిరుగ పూర్వాచార ప్రియులగు పండితజనుల కతనియందుఁ గలిగిన గౌరవమునుజూచి తమ మతమును గాపాడుకొనఁ జొచ్చిరి. ఆప్రదేశమునుండి వచ్చిన పిదప బ్రహ్మమతస్థులీశ్వరోపాసనముఁ జేయుటకుఁ దగిన తావు లేకుండుటఁ జూచి 1866 వ సంవత్సరమున 24 వ జనేవరు దినమున బ్రహ్మ మందిరము నిర్మించుటకు శంఖుస్థాపన చేయించెను.

ఇది కట్టించిన వెనుక నతనియెడ జనులకు గౌరవమధికమయ్యె. తరువాత రెండుమాసములకుఁ బ్రయాగ, బొంబాయి మొదలగు ననేక నగరముల కరిగి సంఘమత సంస్కారములఁగూర్చి వినువారి మనస్సులు పరవశములగు నట్లుపన్యసించి మాన్ఘిరు నగరమును జేరెను. ఇక్కడనుండగా నితఁడు బ్రహ్మమతము లో గొప్పమార్పును దెచ్చి పెట్టెను. ఇంతవరకు బ్రహ్మమతస్థులుసాధారణముగ బ్రార్థనము చేసితమ లోదాము భగవధ్యానము చేసికొనుట యేకానియుత్సవము లెఱుఁగరు.

అది మొదలు బ్రహ్మమతస్థులు పాటలు పాడుచు భజనలు సేయుచు నగరమున నుత్సవములు చేసి జనసామాన్యమున కీమత ముపై నిష్టమును భక్తియుఁ గలుగునట్లు చేసిరి. ఇందుచేఁ గేశవుని

యెడల జనుల కనురాగ మతిశయమై యాయనురాగము భక్తిగాఁ బరిణమించి తుదకు వానిని భగవంతుఁడని జనులు పూజించు నంత వఱకు వచ్చెను. కేశవచంద్రునియందు జనులకాకస్మికముగఁ గలిగిన యాయమిత గౌరవము భక్తియు వాని యనుచరులకే కొందఱకు వానిపై ద్వేషమును గలిగించెను. నాఁడు మొదలు వాని యనుచరులు రెండు కక్షులుగా నేర్పడి యొక తెగవారాతనిని భక్తిశ్రద్ధలతోఁ బూజించుటయు రెండవ తెగ వారాతని చేష్టల ననుమానించి యట్టి బూజల కనర్హుఁడని చెప్పుటయు సంభవించెను.

హిందూదేశమున కప్పటి గవర్నరు జనరలుగారగు లారెన్సు ప్రభువుగారితో కేశవచంద్రుని కప్పటి కొక్క సంవత్సరముక్రిందట పరిచయము గలిగెను. అందుచే నితఁడు మాఙ్ఘిరులో నుండఁగా నా ప్రభువు సిమ్లా నగరమునకు రమ్మని వానిని సన్మార్గపూర్వకముగ పిలువ నక్కడ కరిగెను. ఆకాలమున రాజ ప్రతినిధిగారితో మాట లాడి ఇతఁడు బ్రహ్మమతస్థుల వివాహములను శాస్త్రీయములుగఁ జేయుటకొక శాసనమును నిర్మించుట యావశ్యకమని కనఁబరిచెను. గవర్నరుజనరలుగారు కేశవచంద్రుని యాలోచన మంచిదని యొప్పు కొని యట్టిశాసనము నొక దానిని నిర్మింపఁ బూనుకొనెను. తరువాత నతఁడు కలకత్తాకువచ్చి బ్రహ్మమందిర నిర్మాణమును వేవేగముగించి 1869 వ సంవత్సరము 7 వ ఆగష్టున తద్గృహప్రవేశోత్సవమును జేసెను.

1870 వ సంవత్సరము ఫిబ్రేవరు 15 వ తారీఖున కేశవచంద్రుఁ డింగ్లాండు దేశమునకుఁ బ్రయాణమైపోయి 21వ మార్చిని లండనునగర ముఁ జేరి యక్కడ నున్న లారన్సు ప్రభువుగారివలనను మఱికొందఱి వలనను సగౌరవముగ నాదరింపఁబడెను ఆయన యేపట్టణమునకుఁ బోయిన నాపట్టణమున జనులందఱు వానినమిత గౌరవముచేసి మిక్కిలి

ఉత్సాహముతో వాని ఉపన్యాసముల వినిరి. అతఁడా దేశమున పది నాలుగు ముఖ్యపట్టణములకుం బోయి యచ్చటి జనులకు వీనుల విందుగా మతము వేదాంతము నీతి హిందూదేశ పరిపాలనము మొదలగు నంశముల గూర్చి మహోపన్యాసముల నిచ్చి యందఱిచేతఁ గొనియాడఁ బడియె. అతని కీర్తి విని యాంగ్లేయ తత్వశాస్త్రజ్ఞుఁడగు మిల్లుదొరయు సంస్కృతపండితశిఖామణియు వేదాంగ వేద్యుడు నగు మాక్సుమల్లరు దొరయు మఱియు ననేకులు వాని దర్శనము చేసి సంతుష్టాంతరంగులైరి. ఇంగ్లాండు దేశపు మంత్రులలో నగ్రగణ్యులగు 'గ్లాడుస్టను' గారిని 'డిసురైలి' గారిని జూచి కేశవచంద్రుఁడు వారితో మన దేశ వ్యవహారములను గూర్చి ప్రసంగించెను. ఆ దేశమందంతట నతని యశము వ్యాపించుటచే నలువది పట్టణముల సమాజములవారు తమయూళ్ళకు వచ్చి యుపన్యాసము లిమ్మని వానిం బ్రార్థించిరి. కాని తీరిక లేమి యతఁడు వారి యభిలాషఁ దీర్ప జాలఁడయ్యె. మొత్తముమీద నతఁడక్కడ నున్న కాలములో రమారమి డెబ్బది సభలలో మాటలాడి నలువదివేల జనుల కుపన్యసించెను.

ఈగౌరవము లన్నిఁటికంటె వేయిరెట్లెక్కువ గౌరవము వానికి జరిగెను. ధర్మస్వరూపిణియుఁ గాంతాజనమతల్లియు భరతఖండ ప్రజలకుఁ దల్లియు నగు శ్రీ విక్టోరియా రాణీగారితనికి దర్శనమిచ్చి సంభాషించి వాని ప్రతిబింబమును వానిభార్య ప్రతిబింబమును (ఫొటోగ్రాపు) వారి వలనం గ్రహించి తన ప్రతిబింబమును తనభర్తయగు నాల్బర్టుప్రభువువారి ప్రతిబింబమును వానికిచ్చి గౌరవించెను. కేశవచంద్రసేనుని గౌరవించుటకు 'మిస్ కార్పెంటరు' యను నామె బ్రిష్టలునగరమున హిందూదేశ క్షేమకరములైన ప్రసంగములు చేయుటకు 'నేషనల్ ఇండియన్ అస్సోసియేష' నను పేర నొ

సమాజము నేర్పరచెను. బ్రిష్టలు నగరమున కతఁడు పోయినప్పు డప్పటికి రమారమి నలువదేండ్ల క్రిందట స్వదేశమువిడిచి యింగ్లాం డునకుం బోయి దేశోపకారార్థమై ప్రాణములు విడిచి కీర్తిశేషుఁడైన రాజా రామమోహనరాయల సమాధిని జూడఁబోయి మృత జీవుఁడైన యామహాత్ముని యందలి గౌరవముచే మోకాళ్ళపయిం బడి నమస్కరించి యాబ్రహ్మసమాజ స్థాపనాచార్యుని యాత్మకు మోక్షమొసంగుమని భగవంతుని బ్రార్థించెను. బాల్యమునుండియు నితనికి కవికులసార్వభౌముఁడగు షేక్స్పియరుమీద నత్యంతాభిమాన ముండుటచే నాతనిజన్మస్థానముఁజూడ నభిలాషగలుగ 'నావను'నది మీదనున్న స్ట్రాటుఫరుడు గ్రామమునకుఁ బోయి యాతఁడు కాపుర ముండిన కుటీరమును వానిపుట్టిన చిన్నగదియు నతఁడు నాటకములు వ్రాసికొన్న బల్లయుఁ జూచి సంతసించి పిమ్మట నాతని సమాధి యొద్దకుఁబోయి ముప్పదియెనిమిది నాటకములు రచియించి నాగరికు లగు సకల జగజ్జనులచేఁ గొనియాడఁబడు నాకవిరాజు నుద్దేశించి వినయమున నమస్కరించి తనకుఁ గల గౌరవమును వెల్లడించెను.

అనంతర మతఁ డింగ్లండుదేశమునుండి 1870 వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు 17వ తేదీని బయలుదేరి అక్టోబరు 15వ తేదీని బొంబాయి నగరముఁ జేరెను. చేరినతోడనే యచ్చటి జనులతని కపూర్వమ యిన గౌరవముఁ జేసిరి. అచ్చటినుండి యతఁడు కలకత్తానగరము నకుఁ బోవ స్వదేశస్థులందఱు బొంబాయి నగరమునందు జరిగిన యుత్సవముకంటె గొప్ప యుత్సవముఁ జేసి వానిని సన్మానించిరి. ఇంగ్లాండునుండి వచ్చిన స్వల్పకాలములోనే కేశవచంద్రుఁడు మన దేశస్థుల సంఘవృద్ధికి నీతివృద్ధికిన్ని హిందూసంస్కరణ సమాజము నొకదానిని నేర్పరచెను. ఆ సంస్కర మీక్రింది యైదువిధములుగఁ జేయుటకుఁ బ్రారంభించెను. జ్ఞానము బీదలకు సయితము గలుగు

టకు గ్రంథముల వ్రాసి తక్కువ వెలకు వానినమ్ముట. 2. తగిన వారికి దానము చేయుట. 3 స్త్రీల యభివృద్ధికయి పాటుపడుట. 4 దేశమునందంతట విద్య వ్యాపింపఁ జేయుట 5 మద్యపానాది దురాచారములు దేశమునఁ బ్రబలకుండునట్లు పనిచేయుట. ధన హీనులకుఁ దక్కువ వెలకుఁ బత్రిక లందఁజేయవలయునను తలంపుతో సులభ సమాచార మనుపేర వారమునకొకసారి పైస చందాతోఁ బత్రిక నొకటి ప్రకటింపఁజొచ్చెను. స్త్రీలకొక బోధనాభ్యసన పాఠశాల (నార్మల్ స్కూలు) స్థాపించి యతఁడు స్త్రీవిద్యాభివృద్ధిఁ గావించెను. కొంతకాలము గడచిన పిదప 'భామాహితార్థినీ సభ' యొకటి స్థాపింపఁబడి దీనితోఁ జేర్పఁబడెను. ఇదిగాక చేతిపనులు మొదలగు నవి నేర్పి యనేకులకు మంచివృత్తులు కల్పించుట కొక పాఠశాలను గూడ నీయన స్థాపించెను,

దేశమునందున్న బ్రహ్మమతావలంబుల నందఱ నొక్కదారిని దెచ్చుటకయి ప్రయత్నించి 1874 వ సంవత్సరమున భరతాశ్రమమును స్థాపించెను. కేశవచంద్రుఁ డిందునిమిత్తము పెద్ద దొడ్డియుఁ దోఁటయు గల యిల్లుకొని యితరపట్టణములనుండి బ్రహ్మమతస్థుల భార్యలు బిడ్డలు వచ్చి యచ్చటనే భుజియించుచు విద్య నేర్చుకొనుటకుఁ దగిన యేర్పాటులఁ జేసెను. ఆసంవత్సరమునందే మార్చి నెలలో గవర్నరు జనరలుగారు బ్రహ్మమతస్థుల వివాహములనుగూర్చి కేశవచంద్రుని యభిప్రాయప్రకార మొక శాసనము నిర్మించెను. భరతఖండమున సంస్కర్తగాఁ దాను చేసిన కృషికి ఫలము నేటికి గలిగినదని యాశాసనము నిర్మింపఁబడినపు డతఁడు సంతోషించెను.

1875 వ సంవత్సరము మొదలు 1878 వ సంవత్సరమువఱకు నతఁడు బ్రహ్మసమాజ మతమును దగినస్థితిలో నుంచుటలో పరిశ్రమఁ జేసెను. అది మొదలతఁడు తనమతస్థులకు వైరాగ్యమును బోధించి

కలకత్తానగర సమీపమున నొకతోటఁ గొని తాను విరాగియయి యందుండెను. తరువాత కలకత్తానగరముననే పెద్దయిల్లు నొకదానిఁ గొని 'పద్మకుటీర' మని దానికిఁ బేరుపెట్టెను ఆ యింటిలో నొక పెద్దగది బ్రహ్మమతస్థుల నిమిత్తము ప్రత్యేకముగ వదలి వేయఁబడెను. క్రమక్రమమున తనమిత్రులను శిష్యులను దనయింటి సమీపముననే బసలుకొని కాపురముండునట్లు ప్రోత్సాహపఱచి బ్రహ్మమతస్థుల యగ్రహార మొకటి యేర్పరచెను. పద్మకుటీరమున నున్న కాలమున నీతఁడు ధనవంతుఁడు గాకున్నను గొప్పయుద్యోగస్థుఁడు గాకున్నను నెంతెంతవారికి దర్శనము లీయని మహారాజులు గవర్నరులు గవర్నరు జనరలు వానియింటికి స్వయముగా వచ్చి దర్శనముచేసి మాటలాడి పోవుచువచ్చిరి. ఈతఁడేకార్యము చేసినను నది యీశ్వరాదేశమని నమ్మునట్లు చెప్పుచు వచ్చెను. వయసు ముదిరిన కొలఁది నితనికి లోకమున గౌరవము హెచ్చసాగెను. తాను గావించిన యవివేక కార్యములుగూడ భగవాదేశమున జరిగినవని యతఁడు చెప్పుచుండుటచే నతని యనుచరులలోఁ గొందఱి కతనిపయి నసూయ పొడమెను.

ఇట్లుండ నతఁడు కుమార్తెకుఁ బెండ్లి చేయఁదలంచి కూచిబిహారు మహారాజును వరునిగా నంగీకరించెను. పెండ్లికుమార్తెకు పదునాలు గేండ్లయిన నిండలేదు. పెండ్లికుమారుఁడు రమారమి పదునేడేండ్ల వాఁడు. బ్రహ్మమత నిబంధనం బట్టియు కేశవచంద్రుని ప్రోత్సాహముచేతనే దొరతనమువారు నిర్మించిన చట్టముఁ బట్టియుఁ బెండ్లి కూఁతురు పదునారేండ్లకుఁదక్కువగాను పెండ్లికొడుకు పదునెనిమిదేండ్లకు తక్కువగ నుండరాదు. అదియెగాక కూచిబిహారు రాజు బ్రహ్మమతస్థుఁడుకాఁడు. వివాహము బ్రహ్మధర్మప్రకారము గాక బ్రాహ్మణ ధర్మప్రకారము జరెగవలసివచ్చెను. ఈ కారణమునం బట్టి యతని

యనుచరులా వివాహమునకు సమ్మతింపవలదని కేశవచంద్రునితో నొక్కి చెప్పినను వారిమాటలు వినక యతఁడది యీశ్వరాదేశమని చెప్పి దాటఁజూచినను దన కుమార్తెకు మంచి సంబంధము దొరికినది గదా యను కక్కుఱితిచేత స్వమత ధర్మములు సరకుసేయక యను చరుల హితోపదేశముల లెక్కగొనక లోకనింద కొడిగట్టి నిర్మలమగు తన వర్తనమున కొక మచ్చ దెచ్చుకొనెను.

కేశవచంద్రసేనుఁడు మొదట తన యల్లుఁడు బ్రహ్మమతస్థుఁడు గాకున్నను క్రమక్రమమున నతఁడు తన మతమునఁగలియవచ్చునని యు ధనవంతుఁడగుటచే నతని కలయికవలన స్వమతము ప్రబలము కావచ్చుననియుఁదలఁచి యీవివాహమున కంగీకరించెనని కొందఱి యభిప్రాయము. అట్లయినచో నతని యుద్దేశ్యము కొంతవఱకుమంచి దనియే యొప్పవచ్చును. అతని యనుచరుల కిదివఱకే లోలోపల రవులుచున్న యసూయాగ్ని యీవివాహమూలమున పెద్దమంటయై ప్రబలెను. అప్పుడు పండిత శివనాథశాస్త్రి మొదలగువారి యనుచరులు కోపించి కేశవచంద్రసేనుఁడు బ్రహ్మసమాజమునకుఁ ప్రధానాచార్యుఁడుగ నుండఁదగఁడనివానిం దొలగింపఁ బ్రయత్నించిరి. కేశవచంద్రుఁడు పోలీసువారి సహాయమును గైకొని ప్రతిపక్షులఁ బారదోలి స్వస్థానమును బలపరచుకొనెను. వెంటనే శివనాథశాస్త్రి ప్రముఖులు కేశవచంద్రుని హిందూదేశ బ్రహ్మసమాజమునుండి విడిపోయి సాధారణ బ్రహ్మసమాజమును 15 వ మేయి 1878 వ సంవత్సరమున స్థాపించుకొనిరి.

1880 వ సంవత్సరము మొదలుకొని కేశవచంద్రుఁడు నవీన సిద్ధాంతమని మతమునందు మునుపున్న దానికంటె క్రొత్తపద్ధతుల కొన్నింటిఁజేర్చెను. ఈసిద్ధాంతమునుబట్టి మనుష్యుఁ డధికవైరాగ్యమును బూని లోకమును సంబంధ సాధ్యమైనంతవఱకు విడచి పరమే

శ్వర భజన ధ్యానాదులయందుఁ గాలము గడపవలయును. ఈనవీన పద్ధతులఁ జక్కగ జనులకు బోధించుట కతనికవకాశము లేకపోయెను ఏలయన 1883 వ సంవత్సరము మొదలు కేశవచంద్రుఁడు రోగపీడి తుఁడై కొంతకాలము బాధపడి తుదకు 1884 వ సంవత్సరమున జన వరి 8 వ తారీఖున లోకాంతరగతుఁడయ్యెను. మతవిషయమున నభి ప్రాయభేదము లెట్లున్నను నీదేశోపకారి యకాల మరణమునకు వగ వని వారు లేరు. అతని మరణవార్త యింగ్లండు దేశమునందు దెలపి నపుడు శ్రీవిక్టోరియారాణిగారు వాని మరణమునువిని చింతిలి తత్కు టుంబము నోదార్చుచు తమ ప్రతినిధియగు రైపను ప్రభువుద్వారా వర్తమాన మంపిరి. గవర్నరు జనరలుగారగు రైపన్ ప్రభువుగారును కేశవచంద్రుని మరణము హిందూదేశమునందంతట విషాదము గలి గించెనని వాని కుటుంబమున కుత్తరము వ్రాసిరి. హిందువులొక్కరు గాక యింగ్లీషువారును వానిసుగుణములఁగూర్చి మెుండొరులమించు నట్లు స్తోత్రముఁ జేసిరి. ఆసంవత్సరము 30 వ జనవరు సాయంకాలము కలకత్తామందిరమున కేశవచంద్రుని జ్ఞాపకార్థ మొకగొప్పసభ చేయ బడెను. దానికి దొరతనమువారియాలోచన సభలో, నగ్రగణ్యులగు సర్ విలియమ్ హంటరు దొరగా రగ్రాసనాధిపతులైరి. అన్ని మత ములను వారలన్ని తెగలవారు వానిమరణము గూర్చి శోకించి యుప న్యాసముల నిచ్చిరి బి. యే. మొదలగు శాస్త్రపరీక్షలయందుఁ గృతార్థులైన విద్యార్థులకుఁ బట్టము లొసఁగు కాలమున వారికి హితోపదేశముఁ జేయుచు ఆనరబిల్ రెయినాల్డ్సుదొరగారుసందర్భ వశమున కేశవచంద్రుని పేరెత్తి వానియోగ్యతనుగ్గడించి వాని మార్గము నవలంబించి యంతవాండ్రు గమ్మని నొక్కి చెప్పెను.

అంద దన్నివిధములఁ గొనియాడుటకు నాతనియందలి సద్గుణ ములె కారణములు గాని వేఱొకటిగాదు, అతఁడన్నదమ్ములతో బంచు

కొన్న ధనమంతయు బీదలగు బ్రహ్మసమాజ మతస్థులకై వ్యయముఁ జేసెను. ఇంతకంటె నౌదార్యవంతులఁ జూడఁగలమా; హిందూదేశమునఁ బూర్వ మహర్షులయొక్క పరిశుద్ధాస్తిక మతమును నిర్మల వర్తనమును వైరాగ్యమును నెలకొలుపుటకై జీవితమునంతయు నతఁడు ధారవోసెను. అంతియెగాని కొందఱనుకొనునట్లు తమ స్వమతాభిమానము లేనివాఁడు గాఁడు. మంచియెచ్చటనున్నను గ్రహించుట మనుష్యధర్మమని నమ్మి యాయన యితర మతములయందలి శ్రేష్ఠధర్మములపైని తమ గౌరవముఁ జూపెడివాఁడు. త్రాగుబోతుతనము తలయెత్తకుండ నడచుటకును దిక్కుమాలిన వితంతువుల నొక్కకడ జేర్చుటకును నధోగతినున్న స్త్రీల నున్నతదశకుఁ దెచ్చుటకును భగవంతునియెడ నిజమైన భక్తి నెలకొల్పుటకును నాయన మిక్కిలిపాటుపడియెను. దొరతనమువారిచ్చు బిరుదము కెన్నఁడతఁడాసపడఁడయ్యె. బంగాళా గవర్నరుగారొకమారతని కలకత్తాను మ్యునిసిపల్ కమీషనరుగా నియమింపఁదలంప నత డాగౌరవము నంగీకరింపడయ్యె. విక్టోరియా రాణీగారు హిందూదేశ చక్రవర్తిని యైననడుమ ఢిల్లీలోజరిగిన దర్బారులో దొరతనమువారతనికి బంగారు పతకము నీయఁగా దాని స్వీకరింపఁడయ్యె

ఇందూరుసంస్థాన ప్రభువగు హోల్కారు మహారాజుగారు జయపూరు మహారాజుగారు మొదలగు మూర్ధాభిషిక్తులు తన్ను ప్రాణస్నేహితునిగాఁ జూచుకొని యాదరించు నాఁడును కేశవచంద్రుడు నిగర్వియై యనేక సేవకులున్నను దనయన్నము దాను వండుకొనుచు సామాన్యులతోఁ గలసి మెలసి వారిసుఖ దుఃఖములు తనవిగా ననుభవించుచుండె. అతని విగ్రహ మాఱడుగుల పొడుగుగలది. బాహువులు దీర్ఘములు, వక్షస్థలము విశాలము అతని ముఖవర్చసు జనుల నాకర్షించునదియై రాజకళను గలిగియుండును.

బ్రహ్మసమాజ మొక మతముగా హిందూదేశమున వ్యాపిం
చుటకితఁడే కారణము. ఈతని యుపన్యాసము లమోఘబాణములు.
కుంభవృష్టులు నేలఁగురిసినట్లతి చాకచక్యముతో నుపన్యసించుట
కును వినువారి సమ్మోహనాస్త్రముచే గట్టబడునట్లు నిశ్చేష్టితులుగ
జేయుట కితఁడే సమర్థుఁడు. ఇంతటి మహాశక్తి హిందూదేశమున
నదివఱకెన్నఁడు నుద్భవిప లేదు. స్వల్పలోపము లొకటి రెండున్నను
కేశవచంద్రుఁ డనేక సద్గుణసంపన్నుఁ డగుటచే సర్వసజ్జనస్తవము
నకుఁ బాత్రుఁడు.

రామకృష్ణపరమహంస

ప్రాపంచ భోగములపై నేవగలిగి బాల్యమునందె విరాగులయి యీశ్వరభక్తులయి జీవయాత్ర గడపిన మహాత్ములు పూర్వకాలమునందేగాక యిప్పటికిని హిందూదేశమున నక్కడక్కడ గనఁబడుచున్నారు. స్వామి దయానంద సరస్వతి, మహర్షి దేవేంద్రనాథ టాగూరు, బ్రహ్మానంద కేశవ చంద్రసేనుఁడు, రామకృష్ణ పరమహంస మొదలగు వారందుకు దృష్టాంతములుగ నున్నారు. అందు దయానంద సరస్వతి కొంత ప్రాఁతపద్ధతిని కొంత క్రొత్తపద్ధతిని నవలంబించిన మహాత్ముఁడు. దేవేంద్రనాథుఁడును కేశవచంద్ర సేనుఁడును బూర్వపద్ధతినుండి విడివడి కేవలము క్రొత్తపుంతనే త్రొక్కి జనసామాన్యమున కనిష్టమయిన మతము నవలంబించిన విరాగులు. రామకృష్ణ పరమహంస కేవలము ప్రాచీనమార్గము ననుసరించి పరమభక్తుఁడయి దేశస్థుల కందఱకు నిష్టుఁడయిన మహాయోగి. ఈతనిచరిత్ర మనేకాద్భుతములతో నిండియుండును. ఆయద్భుతములలోఁ బెక్కింటి నీకాలపువారు నమ్మఁజాలరు. అయినను పరమ హంసయొక్క శిష్యులలో నగ్రగణ్యుఁడగు వివేకానంద స్వాములవారు వ్రాసిన చరిత్రమునుబట్టి మేము వానిజీవితము నిచ్చట సంగ్రహముగా వ్రాసెదము.

రామకృష్ణ పరమహంస 1833 వ సంవత్సరమున ఫిబ్రేవరు నెల 20 వ తేదీని బంగాళాదేశమున హుగ్లీ జిల్లాలోని కమర్పుకారను గ్రామమున జన్మించెను. ఆతనితండ్రిపేరు ఖుదీరామచటోపాధ్యాయులు, తల్లిపేరు చంద్రమణిదేవి. ఆతని తలిదండ్రు లిద్దఱు యోగ్యతకు మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కి గ్రామస్థులందరిచేత గౌరవింపఁబడుచు వచ్చిరి. ఖుదీరామచటోపాధ్యాయుల సత్యనిత్యతను దైవభక్తిని దెలుపుటకు రెండుదా

రామకృష్ణ పరమహంస

హారణల లిచ్చుచున్నాము, అతఁడుపూర్వము 'దేరే'యను గ్రామము
నఁ గాపురముండువాఁడు ఆయూరి జమీందారుఁ డొకవిషయమునఁ
దప్పుసాక్ష్యమిమ్మనియు నీయకుండిన వానిం జిక్కులఁబెట్టెద ననియు
బెదరించినందున నతఁడబద్ధమాడజాలక యాయూరు విడిచి కమర్పు
కారునకు వచ్చి తనజీవితశేష మచ్చటనే గడపెను. ఒకనాఁడతడు
తనకూతుంజూచుటకుఁ బయనమయి పోవుచుండగా మార్గమధ్యమున
నప్పుడే క్రొత్తగా బయలుదేరిన దళములుగల యొకమారేడు
చెట్టు గనఁబడెను. మారేడుదళములతో శివపూజసేయుట యతనికి
మిక్కిలి ప్రియమగుటచేఁ బ్రయాణ మింకొకయప్పుడు సేయవచ్చును.
ఈయదను దప్పిన బిల్వదళములు మఱియొకప్పుడు దొరకునా యని
పయనమును గట్టిపెట్టి చెట్టెక్కి మారేడు దళములఁగోసి యొడినిండ
వేసికొని వెనుకకుం జని యిల్లుచేరి మనసార శివపూజఁ జేసెను.
అతనివద్ద వాక్సుద్ధి గలదనియు శుభముకాని యశుభముగాని యతఁ
డన్నట్లు జరుగుననియు జనులు నమ్మిరి. చటోపాధ్యాయుఁడు యాత్ర
నిమిత్తము గయకు బోయి యుండ నందు గదాధరుఁడగు శ్రీమహా
విష్ణు వతనికిఁ గలలోఁ గనఁబడి వానికడుపున గొడుకయి పుట్టుదునని
చెప్పెనట. అందుచే నతనికిఁ దండ్రి గదాధరుఁడను పేరుపెట్టెను.
కాని యిటీవల నెందుచేతనో యతఁడు రామకృష్ణుఁ డనుపేరంబరగె

రామకృష్ణుఁ డాఱవయేటనే పురాణములు చెప్పెడివారియొద్ద
కుఁబోయి భారతభాగవత రామాయణాది కథల నెఱింగెను. ఆతని
కంఠధ్వని మధురమయిగంభీరమైనది, గానమునం దించుక ప్రవేశము
గలుగుటచే నతఁడు శ్రావ్యముగఁ బాడ గలవాఁడట. దేవాలయముల
యందలి విగ్రహములు చక్కఁగాఁ జెక్కఁబడినవో లేవో తెలిసికొనుట
కతనికి సహజనైపుణ్యము గలదఁట. అతఁడు ఒక బాలుఁడయినను
గ్రామమునందలి పెద్దలు చుట్టుపట్టవాండ్రు దేవతావిగ్రహముల

ముందువానికిఁజూపియతఁడు మెచ్చిన తరువాతనే ప్రతిష్ఠలఁజేయుచు వచ్చిరి. రామకృష్ణున కద్భుతమయిన జ్ఞాపకశక్తిగలదు. ఒకమారు భాగవతు లాయూరికివచ్చి జలక్రీడ లాడఁగా నాబాలుఁడది చూచి కథయంతయు జ్ఞాపకముపెట్టుకొని తరువాతఁ దోడిబాలురచే నాకథ యాడించెను. ఆయన వసియించు గ్రామము జగన్నాథక్షేత్రమునకు బోవుదారిలో నుండుటచేత యోగులు సాధువులు సన్యాసులు వచ్చి యాయూరిసత్రములో బసచేయుచుండిరి. అప్పుడు రామకృష్ణుఁడు వారియొద్దకుఁబోయి వారివల్ల ననేకాంశములంగ్రహింపుచువచ్చెను.

తనయూరి జమీందారుఁడు మృతినొందఁగా నుత్తరక్రియల సమయమున చుట్టుప్రక్కల పండితులనేకు లచ్చట చేరిరఁట. ఆసమయమున వారికి వేదాంత విషయమయి సందేహముదోప వారు చర్చలుచేయుచుండ బాలుఁడగు రామకృష్ణుఁ డక్కడకుఁబోయి సందియ మవలీలగాఁ దీర్చెనఁట. పండితు లందఱు వానిని మహానుభావుఁడని కొనియాడిరి. రామకృష్ణునిపెద్దయన్న రామకుమార చటోపాధ్యాయులు సంస్కృతమున పండితుఁడై కలకత్తాలోనొకపాఠశాల బెట్టెను. తండ్రి రామకృష్ణునకుఁ బదియాఱవయేట నుపనయనము చేసి చదువునిమిత్తము వానిని పెద్దకొడుకున కప్పగించెను రామకృష్ణుఁడాబడిలోఁ గొన్నినాళ్ళు చదివి యెంతకాలము చదివినను నాలుగు రూకలు సంపాదించుటకు వినియోగించు విద్యలేగాని మోక్షసాధనమయిన చదువులేదని విసువుఁజెంది యాబడిలోఁ జదువుకొనుట మానెను.

1853 వ సంవత్సరమున కలకత్తానగరమున కైదుమైళ్ళదూరమున రాణిరాసమణియనుజమీందారురాలొకదక్షిణేశ్వరస్వామి యాలయమును గట్టించెను. ఇది హిందూదేశమున శ్రేష్ఠమయిన

కోవెలలో నొకటి. ఆయాలయమునకు రామకృష్ణునియన్నయర్చకు
డుగా నేర్పడెను. ఆలయప్రతిష్ఠజరిగినదినమున నిరువదివేలమంది కన్న
ప్రదానముః జరిగెను. గుడికట్టించిన యామె శూద్రస్త్రీ యగుటచే
నామె కట్టించిన యాలయమున భుజించుట యశాస్త్రీయమని రామ
కృష్ణుడంత యన్నప్రదానము జరుగుచున్న యా యాలయమున
భుజింపక సాయంకాలమువఱ కుపవాసముండి కొంచె మటుకులు కొని
తిని రాత్రి కలకత్తాకుఁ బోయెను. తరువాతఁ గొన్ని నాళ్ళకు సోద
రుఁడు వచ్చి తనవద్ద నుండుమని బ్రతిమాలుటచేఁ దవయన్నము
తాను గంగయొడ్డున వేరే యొండుకొందునని చెప్పి యన్న నొప్పించి
యతనితోఁ గలసియుండుటకుఁ బోయెను. అట్లు కొంత కాలము జరుగ
సోదరునకు శరీరమునం దనారోగ్యము గలుగుటచే రాణి రాసమణి
యొక్క యల్లుఁడగు మథురనాథుఁడు రామకృష్ణునే కోవెల కర్చ
కుఁడుగా నియమించెను.

అతఁ డాపనింబూని యనుదినమును దక్షిణేశ్వర స్వామిని శ్రీ
కాళికా దేవినిఁ బూజించుచుండఁ గాళియం దత్యంతభక్తి యాతనికి
నెలకొనియె. పూజానంతరమున రామకృష్ణుఁడు దేవీ విగ్రహమువద్ద
గూర్చుండి కొడుకు తల్లియొద్ద మారాముచేసి యడిగినట్లు 'అమ్మా!
పలుకవే నాగతియేమి చెప్పితివే' యని పిలుచుచు నెడతెగక ప్రార్థించు
చుండును. ఆ దేవి తన మాతయనియుజగన్మాతయనియునతఁడెంచుచు
తాను నివేదన చేసిన యాహార మామె నిజము గాభక్షించుచున్న
దనుకొనెను. ప్రార్థించుటయేగాని యాతఁ డెన్నఁడు రెండవపని చేయ
కుండుటచేఁ వాని బంధుగు లతఁడు వెర్రిఘోరణిలోఁ బడినాఁడని నమ్మి
పెండ్లి చేసినచోఁ గొంతవఱకు దృష్టి మరలు ననుకొని వివాహముఁ
దలపెట్టిరి. పెండ్లి చేయుటకుఁ దనవారుఁ దలపెట్టనతఁడు తనకు రామ
చంద్రముఖోపాధ్యాయుఁడను నొక బ్రాహ్మణుని కూఁతురు శారదా

మణిదేవి యను నుత్తమ బాలిక భార్యయగునట్లు విధింపఁబడిన దనియు వానియొద్దకుఁబోయి యడుగుమనియు దనవారితోఁ జెప్పెను. వారామాటల కద్భుతపడి వెంటనే ముఖోపాధ్యాయుని యొద్దకుఁ బోయి యడుగ నతఁ డంగీకరించి యైదేండ్లు వయస్సుగల తన కూఁతును వానికిచ్చి వివాహము చేసెను. వివాహ మయిన పిదప మరల రామకృష్ణుఁడు వచ్చి యాలయంబున నర్చకత్వము చేయఁ బూనెను.

వివాహము జరిగినదిగాని చుట్టము లనుకొన్నట్లు వాని మనో వైకల్యముమాత్ర మించుకయుఁ దగ్గక మఱింత హెచ్చెను. ఈపర్యాయ మతఁడు ప్రార్థనము సేయుటయె గాక యహోరాత్రము లోక్క మచ్చున నెడతెరపిలేక తల్లీ నాకుఁ బ్రత్యక్షము గావేమే యని పెద్ద పెట్టున నేడ్వసాగెను. ప్రతిదినము సాయంకాలమయిన తోడనే "అయ్యో! తల్లీ! మఱల నొకదినము గడచిపోయినది. ఇంకఁ బ్రత్యక్ష మగుటయెన్నఁడే" యని విలపించును. చూచిన వారిలోఁ గొందఱు పిచ్చియెత్తినదనిరి. మఱికొంద ఱాయేడుపుఁ జూచి వానికి దారుణముగ బాధ కలదనిరి. మధురనాథుఁడు నది రోగమే యనుకొని తగుచికిత్స చేయించుటకు గొప్పవైద్యులవద్దకుఁ దీసికొనిపోయి చూపెను. వైద్యు లెవ్వరు వానిరోగము కనుఁగొనఁ జాలరయిరి. తుద కొక మహావైద్యుఁడు వానికది రోగము కాదనియు నతఁడు మహా యోగి యనియుఁ జెప్పెను. అతఁ డొకప్పుడు భక్తిపారవశ్యముచేత దేవికి సమర్పింపఁ దలఁచిన పూలదండలు తానే మెడలో వైచు కొనును. మధురనాథుఁడది మొట్టమొదటఁ జూచి వానిపైఁ గోపించెను; కాని పిమ్మట వానిమహిమ నెఱిఁగి యూరకొనెను, రామ కృష్ణుఁడు గుడిలో నర్చన సేయుటకు వీలులేని యవస్థలో నుండుటచే

నతని నాపనిలోనుండి తప్పించి మథురనాథుఁ డతని మేనయల్లుని
నియమించెను.

ఇట్లుండ నెంతకాలమునకుఁ దనకు దేవి ప్రత్యక్షము కాలేదని
నిరాశఁజెంది రామకృష్ణుఁడు మృతినొందఁదలఁచుచుండఁగా నొడలు
తెలియక పడిపోయెను, ఇది కొందఱు మూర్ఛయనుకొనిరి; కాని
యది మూర్ఛగాక సమాధియయ్యెను. ఈసమాధిలో వానికి కాళికా
దేవి ప్రత్యక్షమై వానిననుగ్రహించెను అంతట నతఁడించుకయూర
డిల్లియుండెను. అది మొదలతఁడు మరణమునొందువఱకుఁ బలు
మారులు సమాధిప్రవేశముఁ జేయుచునే యుండెను. అతఁడు సమా
ధిలో నున్నపు డెంతఘనవైద్యులు వచ్చి చేయిచూచినను నాడి
గనఁబడదయ్యె. ఈ యద్భుతమున కెవ్వరుఁ గారణముఁ జెప్పజాల
రయిరి. సమాధిలోఁ దనకు దేవి తరుచుగాఁ బ్రసన్నురాలగుచుం
డుట నిజమో లేక తనమనోభ్రమయో యని యొక్కొక్కమా
రతఁడు సందియాపడుచు దానియదార్థ్యమును గనుంగొనుటకయి
యదివఱ కెన్నఁడును జరుగని యొకకార్యము జరిగినచో దేవీప్రత్య
క్షముమాట నమ్మెదనని యతఁడు దేవితోఁ జెప్పుచుండును. ఎట్లన
రాణి రాసమణియొక్క కొమార్తె లిద్దఱు దమయంతఃపురము విడిచి
యాలయము ముందు మఱ్ఱిచెట్టుక్రిందకు వచ్చి తనతో మాటలాడి
నచో దేవి ప్రత్యక్షమగుట నమ్మెదనని దేవితోఁ బలికెను. రాచ
మణికూఁతు లిద్ద ఱెన్నఁ డంతఃపురము విడువని గోషాస్త్రీలు అది
వఱ కెన్నఁడాలయము త్రొక్కిచూచి యెఱుఁగరు. అది యేమి
చిత్రమోకాని యాశుద్ధాంత కాంతలిద్దఱు గుడిచూచుటకుఁ దల్లి
యనుమతి నంది యాలయమునకువచ్చి మఱ్ఱిచెట్టునీడ నున్నరామ
కృష్ణుని బలుకరించి "దేవి నిన్ననుగ్రహించును. భయపడకు" మని

చెప్పిపోయిరి. ఈ తెఱంగుననే యతఁడు కోరినట్లనే కొన్నద్భుతములు దేవీ ప్రసాదమువలన జరుగుచు వచ్చెను.

ఇట్లు నిరంతర ప్రార్థనములఁ జేయుచు సమాధులం బ్రవేశించుచు రామకృష్ణుఁడు పండ్రెండుసంవత్సరములు తపస్సు చేసెను. ఆకాలమునం దొకనాఁడు రాత్రియు నతనికి నిద్ర లేదు. కన్నులు బలవంతముగా నతఁడు మూయఁదలచినను మూయఁబడవయ్యె. అప్పుడప్పు డతఁడు "దేవీ! నేను మృతినొందుదును గాఁబోలునని భయపడుచుండ నతనికి "వత్సా! శరీరమునం దభిమానము విడువవేని నీకు ముక్తి యెట్లుగలుగు" నని యొకశబ్దము వినఁబడెను. ఒకమారతఁడు తల్లీ నేనీకించిజ్ఞు లగు మనుష్యులవద్ద చదువు నేర్చికొనను నీవే నేర్పుమని యడుగ "వత్సా! నేను నీకు నేర్పెదనులే" యని యొకమాట వానికి వినఁబడెను. అప్పుడప్పు డతఁడు సర్వసమానుఁడయి "నేను బ్రాహ్మణుఁడను గొప్పవాఁడను, తక్కిన జాతులవారల్పులను దురభిమానము నామనసునుండి తొలఁగింపు"మని దేవిని బ్రార్థించి వెంటనే తక్కువజాతివాండ్రగు సేవకులయింట్లూడ్చి వారికి విధేయుఁడయి మెలఁగును. మఱియొకప్పు డతఁడొకచేత రూపాయిలను రెండవచేత చిల్లపెంకులను బట్టుకొని గంగయొద్దనఁ గూర్చుండి "ఇది ధనము దీనిచే బియ్యము పప్పు మొదలగువస్తువు లన్నియు లభించును. దీని నందఱు గౌరవింతురు. ఇవి చిల్లపెంకులు. వీని మొగమెవ్వరుఁ జూడరు. నాకివి రెండు సమానములే"యని రెండును గలిసి గంగలో బారవేయును. ఒకనాఁడు రాసమణి యల్లుఁడు మధురనాథుఁడు పదునైదువందల రూపాయిలు విలువగల యొక గొప్ప శాలువ వానికిం గప్పెను. రామకృష్ణుడు మొదట దానికి సంతసించినట్లు కనఁబడి నాలుగు నిముసములలో నాశాలువుందీసి

నేలపై వైచి కాలరాచి దానిపై నుమిసి "ఇది గర్వమును హెచ్చించును. దీనికన్న బ్రాంతగుడ్డపేలికలు మే"లని దానితో నేలయూడ్చి పారవైచెను. ఆదినములలో నతనికి నిరంతరము శరీరమంతయుమంట లెత్తుచు వచ్చెను. అందుచేత నతఁడు గంగలోఁ గంఠములోతు నీళ్ళలో దిగి తరుచుగ నిలుచుచు వచ్చెను.

ఇట్లుండ నామహాత్మునియొద్ద కొకయోగిని వచ్చెను. ఆమె యూరెయ్యదియో యెవ్వరెఱుంగరు. ఆమె కనేకపురాణంబులు కంఠపాఠముగ వచ్చును. వాదములుచేసి యెంతెంతపండితులనైన నవలీలగ గెల్చెడు ప్రజ్ఞకలది. ఒకయాఁడుది వచ్చి తనకుఁ గొంత విద్య నేర్పునని దేవిసమాధిలో నతనితో నొక్కమారు చెప్పెను. చెప్పిన చొప్పున దీర్ఘకాయము స్ఫురద్రూపముగల యా యోగిని వచ్చి రామకృష్ణు నానవాలుపట్టి "నేను నీకొరకే వెదకుచున్నాను. కనఁబడితివా" యని వానిం బలుకరించి యాతనితోఁ గలిసి కొంత కాల మచ్చట నుండెను. రామకృష్ణుని శరీరమంతయు భగభగ మండుచుండుటచే నతఁడామెను కారణ మడుగ నామె భగవద్భక్తుల కందఱకు శరీర మట్లే మంటలెత్తు ననియు నిట్లే నాలుగువందల యేండ్లక్రిందట శ్రీచైతన్యునకును బూర్వకాలమున రాధాదేవికిని భగవంతునిపైఁ గల యనురాగముచే దేహతాపము గలిగె ననియును జెప్పి తనమాటలు సత్యములని ఋజువుచేయుటకు వైష్ణవ పురాణములందుప్పించి యందుఁబ్రమాణములం గనఁబరచి నమ్మించి రామకృష్ణుని మేన మంచిగంధము మూఁడుదినములు పూయించి పూలదండలు మెడను వేయించి యట్లే చైతనుని యొక్కయు రాధయొక్కయు తాపమడఁగెనని చెప్పెను. ఈశైత్యోపచారముచే నద్భుతము గ రామకృష్ణుని మేనుచల్లఁబడెను. ఈమంటలడఁగిన వెనుక నతనికిమితి లేనియాఁకలిబాధ కలిగెను. ఎంతయన్న మెన్నిమారులు తిన్న నతని

కాఁకలి యుపశమిల్ల దయ్యె. అప్పుడాయోగిని చైతన్యుఁడు రాధ మొదలగువారికిఁ గూడ నిట్లే వింతయాఁకలి కలిగెనని చెప్పి, కొన్ని గ్రంథ దృష్టాంతములఁ జూపి పలుపిండివంటలు కూరలు నన్నము కుప్పకుప్పలుగా నతనియెదుటఁ బెట్టించెను. రాసులకొలఁది పదార్థములఁ జూచుటచే నతనియాఁకలి క్రమక్రమంబుగ నుపశమిల్లి ప్రకృతిలోఁ బడెను. ఈయోగిని యతనికి యోగశాస్త్రము సమగ్రముగాఁ దానున్నకాలమున నేర్పెను.

ఇవ్విధంబున యోగిశాస్త్రమునఁ బరిపూర్ణుఁడై రామకృష్ణుఁడు వేదాంతము నభ్యసింపవలయునని తలంచుచుండఁగా నతనివద్దకు మహానుభావుఁడగు దిగంబరయోగి యొకఁడువచ్చెను. అతఁడుబీరెండ గాయునపుడును గొండ చిల్లిపడ వానలు గురియునపుడును జెట్లక్రిందనే కాని యిండ్ల తల దాఁచుకొనఁడు. ఊరబైటనేగాని గ్రామమున వసింపఁడు. పండ్లుపాలెగాని యన్నముతినఁడు. రామకృష్ణుఁడొక నాఁడు గంగయొడ్డునఁ గూర్చుండ నాయోగివచ్చి వానిని గుర్తెఱిఁగి బ్రహ్మజ్ఞానోపదేశము చేయవచ్చితినని చెప్పి యతనితోఁ గలసి పదునొకండు మాసములుండెను. రామకృష్ణుఁడు సాటిలేని బుద్ధినిపుణత గలవాఁడగుటచే నాతఁడుపదేశించిన బ్రహ్మవిద్య నతిస్వల్పకాలమున నవలీలగా గ్రహించె. యోగియాతని తెలివి కక్కజపడి "వత్సా! నేను నలువదియేండ్లుకష్టపడి నేర్చినదానిని నీవు నాలుగుదినములలో నేర్చితివి" యని యాదినము మొదలు వానిని శిష్యుఁడుగా నెంచక మిత్రుఁడుగా భావించెను. ఆయోగి తనవద్ద నిరంతరము నగ్నిహోత్రము నిలుపుకొని యదియె పరమపావనమని తలంచుచుండెను. ఒకనాఁ డాయగ్నిహోత్రమున నొకఁడు చుట్ట కాల్చుకొనపోగా యోగి తినయగ్ని మైలపడినదని వానిపైఁ గోపించెను. అప్పుడు రామకృష్ణపరమహంస యోగినిట్లని మందలించె. "అయ్యా! యీ

యగ్నియు దీనిని మైలపరచిన మనుష్యుఁడు పరబ్రహ్మస్వరూపము లే కదా. నీకీభేదబుద్ధి యేలకలుగవలె? ఆపలుకులు విని యోగి పరమ హంసతో "ఇఁకమీఁద నేనెన్నఁడు నెవరిపైఁ గోపపడ" నని తెలివిం దెచ్చుకొనియె.

రామకృష్ణుఁ డీవిధమున బ్రహ్మజ్ఞానమునేర్చి జ్ఞానమొకదారి నడత యొకదారి గాకుండ నద్వైతసిద్ధి నొంది పిమ్మట యోగాభ్యా సము చేయనారంభించెను. ప్రాణాయామముఁబట్టి యూపిరి బంధించి యాహారంబుఁ దినక యతఁడొక్కొకసారి కొన్ని దినములు గడపుచు వచ్చెను. ఆదినములలో నెక్కడనుండియో యొకసాధువువచ్చి యా తనితోఁ గలిసియుండి ప్రాణాయామము బట్టినప్పు డాహారము లేమిచే నతఁడు మృతినొందునేమో యనుభయమున బలవంతముగ నాహార మును మింగించుటకుఁ బ్రయత్నించుచువచ్చెను ఒకమారు రామ కృష్ణున కెంతకు మెలఁకువ రానందున సాధువు దుడ్డుకఱ్ఱతో వానిం గట్టిగా కొట్టి మెలకువ దెప్పించి రెండు కబళములయన్నము నోట గ్రుక్కి బ్రతికించెను. ఈతెఱంగున నాఱుమాసములు యోగాభ్యాస మగునప్పటికి రామకృష్ణున కాహార నిద్రాసుఖములు లేమి గ్రహణి రోగమ సంభవించెను. ఈరోగము యోగమును మాన్పించి వానికి జాల మేలొనరించెను. స్వదేశ వైద్యులు వానిరోగము కొన్నిరోజు లలో మాన్పిరి. ఆయభ్యాసముచేతి సామాన్య యోగులకు దుర్లభ మైన నిర్వికల్పక సమాధిని దాను బ్రవేశింపఁగలిగితిననియు దృఢ మయిన మనస్సును శరీరమును గలిగియుండుటచేత తానట్టిసమాధిని ప్రవేశింప మరల బ్రతుకనయ్యెను. కాని సామాన్యులు బ్రతుకుట యరిదియనియు నతఁడిటీవల చెప్పుచువచ్చెను. ఆరోగ్యము కలిగిన

నతఁడు వైష్ణవుల భక్తిమార్గము నవలంబింపవలయునని తలంచెను.

వైష్ణవులు భగవంతు నైదువిధములుగా సేవింతురు. 1. సేవకులు యజమానుని గొలిచినట్లు 2. మిత్రులొండొరులఁ బ్రేమించునట్లు 3. తల్లిదండ్రులు బిడ్డలఁ బ్రేమించినట్లు 4. బిడ్డలు తలిదండ్రులఁ బ్రేమించునట్లు 5. భార్య భర్తను వలచునట్లు ఈయైదింటిలోఁ గడపటి విధమే యుత్కృష్టమయినదనియు నామార్గమునే పూర్వము గోపికలు రాధాదేవియు ననుసరించి ముక్తులైరనియు నమ్మి రామకృష్ణుఁడు కొన్ని దినములు స్త్రీవేషము దాల్చి తాను భగవంతుని భార్యయగు రాధనని యెంచి తత్సంయోగమునకై పలుమారు ప్రార్థించెను. ఒకనాఁడు సమాధిలో నతనికి ముద్దుమొగముతో గోపాలకృష్ణదేవుఁడు సాక్షాత్కరించినందున నతఁడు కృతార్థుఁడయ్యె. రాధ పరమభాగవతోత్తమురాలనియు నామె గోపాలదేవునియందు వలపు నిలుపుట భక్తిచేతనేగాని సంభోగార్థము గాదనియు జ్ఞానవంతులేకాని పామరులాగ్రంథములఁ జదువఁగూడదనియు రామకృష్ణుని యభిప్రాయము. భక్తియోగమునందినట్లు సిద్ధిని గాంచిన పిదప నతఁడు మహమ్మదీయ పద్ధతి ప్రకారము కొన్ని దినములు భగవంతుని ధ్యానించెను. అవల క్రైస్తవసిద్ధాంత ప్రకారము కొన్ని దినము లీశ్వరుని సేవించెను, ఆదినములలో నతనికి యేసుక్రీస్తొకమారు కనఁబడి వానిని ధన్యునిజేసెను. రామకృష్ణుఁడేమత మవలంబింప దలఁచునప్పు డామతస్థుఁ డొకఁడతని వద్దకువచ్చి తద్రహస్యములన్నియు నతనికిఁ జెప్పునఁట. అన్ని మతముల నవలంబించుటచే ప్రతిమతము మంచిదేయనియు నేమత మవలంబించినను మనుష్యులకు ముక్తిదొరకుననియును నొకొక్క మతము ఖండ సచ్చిదానంద స్వరూపుండగు భగవంతుని గుణములు దెలుపుననియు నతఁడభిప్రాయపడెను.

అతఁడు సంకల్పసిద్ధుఁడని వాడుక. ఒకనాఁడాయన గంగయొడ్డునఁ గూర్చుండి తన యోగాభ్యాసమున కనువుగా నొకకుటీరమును నిర్మిం

చుకొనఁ దలంచుచుండ నప్పు డద్భుతముగాఁ గొన్ని వెదుళ్ళు తాటి యాకులు నార మొదలగు గుడిసెకు. గావలసిన పరికరములు గొట్టు కొనివచ్చి వానికంటఁబడెను. ఆపరికరముల నతఁడు వెంటనే గ్రహించి కొందఱు సేవకుల సాయమునఁ గుటీరము నిర్మించుకొనియె.

ఇవ్విధఁబునఁ బరమయోగియై రామకృష్ణుఁడుండ నతనిభార్య పుట్టినింట నీడేరి పదునెనిమిదేండ్ల ప్రాయముగలదయ్యె తలిదండ్రులా మెతో నీమగఁడు పిచ్చివాఁడయ్యె నమ్మా యనిరి. కొందఱు లోకు లతఁడుపరమయోగియయ్యెనని చెప్పగిని శారదామణి దేవియట్టిమగని నొక్కసారి కన్నులారఁజూడ వేడుకపడి తల్లిదండ్రుల సెలవు పొంది వాని యొద్దకుం బోయి తన్నెఱిఁగించుకొనియె. రామకృష్ణుఁడామెనా దరించి యిట్లనియె. "పూర్వపు రామకృష్ణుఁడు మృతినొందినాఁడు. నేను క్రొత్తవాడను. లోకమునందలి యాడువాండ్రందఱు నాకెట్లు తల్లులో నీవునునాకు తల్లివిగాని భార్యవుగావు.'' అని యామెపాదము లకు మ్రొక్కి యాశీర్వదింపుమని ప్రార్థించి పువ్వులతోఁ బూజించి వెంటనే సమాధిగతుఁడై యొడలెఱుఁగకఁ బడియె. మగనికిం దెలివి వచ్చినపిదప నాయిల్లాలు "స్వామీ నేను మీాతపమున కంతరాయము గలిగింపను. మీాపాదసేవ సేయుచు నిచ్చటనే పడియుండెద. నాకం దుకు సెలవిమ్మని వేడిన నతఁడామె వేడికోలంగీకరించె. ఆమెయు భర్తవలెనే నిస్పృహ గలిగి విరాగియైయుండె. మధురనాథుఁ డొక నాఁడామెనుంబిలిచి 'తల్లీ నీకు నేను పదివేల రూపాయలిచ్చెదను. నీవు బోయి సుఖముగా నుండుమని చెప్ప శారదామణిదేవి నవ్వి "నాయనా! నాభర్త ధనము నిరాకరించియే మహాత్ముఁడయ్యె. నేనును వాని ననుసరించెద, నాకు ధనమెందు'' కని నిరాకరించె.

అనంతరము కొన్నినాళ్ళకు మధురనాథుఁడు తీర్థయాత్రలకుఁ బోవుచు రామకృష్ణుని వెంటగొనిపోయి ఆయాత్రలలో రామకృష్ణుడు

కాశికిఁబోయి జగత్ప్రసిద్ధ సన్యాసియగు త్రైలింగస్వామిని సందర్శించి గోకులబృందావనమున గంగామాతయను మహాత్మురాలిని సేవించి ధన్యుఁడయ్యె. మరల వారింటికివచ్చుచున్న మధ్యమార్గమున నొక పల్లియలో జనులు దారిద్ర్యమున బాధపడుచుండుటఁ జూచి పరమహంస వారిదైన్యమునకు వగచి యా యూరందరి నాదరించినఁ గాని నేనిచ్చటనుండి కదలనని కూర్చుండెను. అప్పుడు మధురనాథుఁడు చాల సొమ్ము వెచ్చపెట్టి కొన్నినాళ్ళన్నదానము చేసి కట్టగుడ్డలిచ్చి యాదరించె ఈతడు పరమపావనుఁడు. వాని దర్శనము చేసినవారందఱు వెంటనే పవిత్రులగుదురు. అతని సాన్నిధ్యవిశేషమున కొందఱు సమాధిగతులయి యీశ్వరుని గనువారు కొందఱు తమ దురాలోచనల విడిచి యిండ్లకు నిష్కలుషచిత్తులయి పోయెడువారు. వేయేలఁ ఆయన నొకసారి చూచినపిదప జారులకు కాంతాసక్తియు లోభులకు ధనాసక్తియుఁ బోయెడునవి; ధనముపేరు చెప్పిన నతని కెంతరోతయో యీ క్రింది సంగతినిబట్టి తెలిసికొనవచ్చును.

వెండి బంగారునాణెముల నతఁడు స్పృశించినమాత్రమునఁ జేతులు గజగజ వణకును. చరమకాలమునం దతఁడు వెండి బంగారమునే గాక యినుమును సయితము తాకజాలఁడయ్యె. అతనివద్ద మహిమ లనేకములు కలవు? కాని ప్రజ్ఞం బ్రకటించుటకై యామహిమల నెన్నఁడు నతఁడు ప్రదర్శింపఁడయ్యె. ఆయన యోగతానాగతములను జెప్పఁగలఁడు. తన పరోక్షమున జరుగు కార్యములఁ జెప్పఁ నఁ గలఁడు. తన యెదుటనున్నవారి మనసులో యాలోచన యెఱుఁగఁగలఁడని యనేకులు చెప్పుదురు. కొందఱు మనుష్యులు దేవగుణముల తోడను గొందఱు మనుష్యులు రాక్షస గుణములతోడను జన్మింతురనియు నట్టివారిని జులకఁగ గనిపెట్టవచ్చుననియుఁ బూర్వజన్మమునఁ జక్రవర్తులై సకల సౌఖ్యములఁ దనివితీర ననుభవించినవారీజన్మమున

విరాగులయి సన్యాసులగుదు రనియు నతఁడు చెప్పుచుండు. అనేక మహామహిమలుగల యీమహానుభావుఁడు కలకత్తానగరమున సమీపమందున్నను తత్పురవాసులు చాలాకాలమువఱకు కతని నెఱుఁగనే యెఱుఁగరు.

బ్రహ్మసమాజ మతాచార్యుఁడగు కేశవచంద్రసేనుఁడు పరమ భాగవతుఁడై యొకతోటలో విరాగియై ప్రొద్దులు పుచ్చుచున్నవాఁడని విని రామకృష్ణుఁ డాతనిఁజూడఁబోయెను. అదిమొదలు వారికిరువురకు దృఢమయిన స్నేహము గలిగెను. కేశవచంద్రసేనుఁడు రామకృష్ణుని ప్రభావమెఱిఁగి వాని నాశ్రయించి సందియము లడిగి తెలిసికొని పరమభక్తిచే నతనిపాదములు తన కన్నుల నద్దుకొని పలుమారు వాని దర్శించి బ్రహ్మజ్ఞానవంతుఁడై తుదకాయన సిద్ధాంతము లన్నిఁటి నవలంబించెనని చెప్పుదురు. ఈచంద్రసేనుఁడు రామకృష్ణుని బోధలఁ గూర్చియు చిత్రచరిత్రలను గూర్చియు నొక గ్రంథము వ్రాసి ప్రకటించెను. ఆపుస్తకము బయలువెడలిన పిదప కలకత్తా పురజనులు రామకృష్ణు నెఱిఁగిరి. అది మొదలు కలకత్తానుండియు బంగాళా దేశమునుండియు జనులు వందలకొలఁది వచ్చి సందియము లడిగి యతనిచేత బోధితులై పోవుచు వచ్చిరి. అప్పు డతనికి యీశ్వరావేశము సయితము వచ్చువాడుకఁ గలదు. ఆ యావేశము లేనప్పుడు సేవకులకయిన విధేయుఁడుగ నుండినట్టి యా మహాత్ముఁ డదివచ్చిన తోడనే తాను భగవంతుఁ డనియు దనవంటివారు లేరనియు పూర్వము రాముఁడు కృష్ణుఁడు బుద్ధుఁడు యేసుక్రీస్తు మొదలగు వారై పుట్టినది తానేయని చెప్పుచుండును. అతని బోధనలు విని యందఱు సంతసించి తృప్తినొందుచు వచ్చిరి.

ఈ పరమ హంసకు 1886వ సంవత్సరమున గంఠమున గురుపు వైచెను. ప్రజలకు మతిబోధ మానుమని వైద్యు లెంతచెప్పినను

వినక కంఠములోనుండి మాటవచ్చునటు కతఁడు మతబోధ చేయ దొడఁగెను. ఆరోగ్యము క్రమక్రమముగ వృద్ధియగుటచే రామకృష్ణ పరమహంస 1886 వ సంవత్సరమున ఆగష్టు నెల 16 వ తేదీని రాత్రి యొంటిగంటకు యఖండ సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మమును గలసి పోయెను.

ఇతఁడు శరీరమునం దభిమానము లేని మహాయోగి సార్థక నామముగల పరమహంస, నిజమయిన మహర్షి. ధనమును జిల్లపెంకును సమానముగఁ జూచిన నిస్పృహుఁడు. చండాలుని యందును బ్రాహ్మణునియందును కుక్కయందును గోవునందును ప్రపంచమునందలి సమస్తపదార్థమునందును పరమాత్మ యున్నదని గ్రహించి తత్ప్రకారము నడచిన ఋజువర్తనుఁడు. మతవిషయమున నితనితో భిన్నాభిప్రాయములు గల పురుషుడు సయితము వాని సత్ప్రవర్తనకుఁ గడుంగడు మెచ్చి కొనియాడిరి. బంగాళీభాష దక్క సంస్కృతముగాని మఱియే యితర భాషగాని యతనికి రాకపోయినను దాని బోధనలం జదువునప్పు డతఁడు సకలశాస్త్ర సంపన్నుఁ డనుకొనవలసి వచ్చును. ఈపరమహంస సహజజ్ఞాని యని యనేకుల యభిప్రాయము.

వివేకానందస్వామి

వివేకానందస్వామి

ఆసేతు హిమాచలమగు భరతఖండమునందంతటకీర్తి వ్యాపించియున్న నీమహాత్ముని చరిత్ర మెక్కడ మాకు సమగ్రముగాలభింప లేదు. అందుచేనీతని చరిత్రము సంగ్రహముగా వ్రాయవలసివచ్చినది.

ఈయన బంగాళా దేశస్థుఁడగు శూద్రుఁడని కొందఱు క్షత్రియుఁడని కొందఱు జెప్పుచున్నారు. పూర్వాశ్రమమునం దీయన పేరు నరేంద్రనాథదత్తు. సన్యసించిన వెనుక నీయన వివేకానందస్వామియని పేరు పెట్టుకొనెను. నరేంద్రనాథదత్తుయొక్క తల్లిదండ్రు లెవ్వరో వారెట్టివారో యీతని బాల్య మేవిధముగా గడుపబడినదో మనము తెలిసికొనుటకుం దగినయాధారము లేవియు లభింప లేదు. కాని యీతనితండ్రి కలకత్తానగర వాసుఁడే యనియు నరేంద్రనాథదత్తు తత్పట్టణమునందే పుట్టి పెరిగి యింగ్లీషువిద్య చదువుకొని తుదకు పట్టపరీక్షయందనగా బి. యే. పరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడయ్యెనని కొన్ని గ్రంథములం జదివినారము. ఈయన ప్రథమమందు బ్రహ్మసమాజ మతాచార్యుఁడగు కేశవచంద్రసేనునితోఁ గలసి యామతాభిమానముగలిగి యుండెనఁట. అనంతరము శ్రీరామకృష్ణ పరమహంసయొక్క మహిమలు విని యతనిశిష్యుఁడై నరేంద్రనాథదత్తు వానియనుగ్రహమువలన వేదాంతవిద్యోపదేశమునొంది బ్రహ్మజ్ఞానసంపన్నుఁడై గురువుగారి మరణానంతరమున లౌకికవ్యాపారములపై విరక్తిపొడమ సన్యసించి వివేకానందస్వామి యనుపేరం బ్రసిద్ధుఁడై తన జీవితశేషమంతయు లోకోపకారార్థమై గడపియుపనిషన్మతమును భరతఖండమునందే గాక యమెరికా ఖండమునందును యూరపు ఖండమునందును బోధించెను. ఈయన సన్యసింపకమునుపును సన్యసించిన వెనుక కొంతకాలమును మన దేశమందేయున్నను వానిపే రెవ్వరికిం దెలియ

రాదయ్యె. అమెరికాఖండమునకుఁ బోయినవెనుకనే యీతనియం దణఁగియున్న జ్ఞానవిశేషమంతయు బయలుపడుటయు నందుమూలమున లోకమంతయు నతని నెఱుఁగుటయు సంభవించెను.

అమెరికాఖండమున యునైటెడుస్టేట్సును దేశము గలదు. అందు షికాగోయను గొప్పనగరమున్నది. ఆ దేశస్థులందఱు కోట్ల కొలఁది ధనము చందామూలమున జేర్చి షికాగోనగరమున 1893 సం॥ రమున గొప్పప్రదర్శనము జరిగించిరి. ఆప్రదేశమునందే దేశపు మనుష్యులు మున్నెన్నఁడు జూచియుండని చిత్రములు చూచునట్లును విని యెఱుఁగని సంగతులు వినునట్లును తత్కార్య నిర్వాహకు లేర్ప రచిరి. ఆప్రదేశమునందే సర్వమతములఁగూర్చియు జర్చలు జరపఁ దలంచి మతమహాసభ (Parliament of Religions) నొకదాని నచ్చటివారు కూర్చిరి. ఆమతమహాసభకు వివిధదేశములనుండి వివిధ మతములవారు తమతమ మతములయందలి మేలిసంగతుల ప్రపంచ మునకు దెలియునట్లచ్చట నుపన్యసింపఁ దలంచి యానగరమునకుం బోయిరి. వివేకానందస్వామియు బవిత్రమైన యుపనిషన్మతమును బ్రహ్మవిద్యను నాగరికతతోఁ దులతూఁగుచున్న పశ్చిమఖండవాసు లకు నమెరికాఖండవాసులకుఁ దెలుపఁగోరి యామతమహాసభకుఁ బోవ సమకట్టెను. గాని ప్రయాణము ధనమూలముగదా. అదివఱకె సన్యసించియున్న యామహాత్మునకు ప్రయాణమునకుఁ గావలసిన ధనము చిక్కకపోవుటచేతను తనదేశస్థులెవ్వరు ధనపూనికకుఁ దోడుపడకపోవుటచేతను వివేకానందుఁడు చెన్నపట్టణముఁవచ్చి తన యుద్యమ మచ్చటి పెద్దమనుష్యుల కెఱిఁగించెను. నివురుగప్పిన నిప్పు వలెనున్న యతనిజాడ నెఱిఁగి చెన్నపురివారు కొంత ధనమిచ్చి యాయన నమెరికా ఖండమునకుఁ బంపిరి.

స్వమతములంగూర్చి యుపన్యసించుటకు షికాగోనగరమునకు మన దేశమునుండి వెళ్ళిన పురుషుఁడొక్కఁడేగాఁడు. (బ్రహ్మసమాజ

మతపక్షమున ప్రతాపచంద్రముజుందారును, బౌద్ధమతపక్షమున ధర్మ పాలుఁడును మన దేశమునుండియే వెళ్ళిరి. కాని వీరిద్దరికంటెను మత సంబంధములగు చర్చలుజేయుటకు వెళ్ళిన తక్కిన పురుషులకంటెను వివేకానందస్వామి కొక్కనికే యధికఖ్యాతి గలిగెను. చూపరుల మనస్సుల నాకర్షించు మూర్తియు మంచి ముఖవర్చసును గంభీరమైన కంఠనాదమునుగలిగి కాషాయాంబరములు ధరించిన యాహిందువును జూచినది మొదల మెరికావాసులకు వానియం దొకవిధమైన యనురాగ ముదయించుటచే నాతఁడు చేయు నుపన్యాసముల వారు శ్రద్ధతో నాలకింప జొచ్చిరి. వివేకానందస్వామి యమెరికాకు పోక మును పచ్చటి జనులకు మతమునుగూర్చియు మన నాగరికతను గూర్చియు నంతగా దెలియదు, మనలను బాగుచేయునెపమున మన దేశమునకుఁబోయినప్పుడు హిందువులమతము దుర్మత మనియు వారు మనుష్యజాతిలో నెంచఁబడఁ దగినవారు కారనియు నప్పుడప్పుడు చెప్పుచుండురు. గావున నచ్చటిజను లామాటనువిని మనవిషయమున నెంతయు దురభిప్రాయమును గలిగియుండిరి.

వివేకానందస్వామి బోధనలు వినినవారి కందఱకు నట్టి యభిప్రాయములు పోయినవి. ఈయన యాదేశమున బోధించినది వేదాంత మతము. అనగా నుపనిషత్తులలోని మతము. ఆయనకు శంకరాచార్యుని యందును రామానుజాచార్యునియందును మిక్కిలి గౌరవము గలదు. వేదాంతమతము సర్వోత్కృష్ట మయినదనియు నిది తక్కిన మతములవంటిది గాదనియు మహమ్మదీయ మతము క్రైస్తవమతము మొదలగునవి యొక్కొక్క పురుషునిమీఁద నిలిచి యున్నవనియు నాపురుషుఁడు లేడని గాని యా పురుషునియం దట్టి మహిమలు లేవనిగాని నిర్ధారణ చేయఁబడినప్పుడు తప్పక యామత ములు నశింపవలసి యున్నవనియు వేదాంత మత మెవరో యొక

పురుషునిమీఁద నిలిచియుండ లేదు గావున నది సర్వకాలములయందు సర్వదేశములయందు సకలజాతులవారికి నవలంబనీయమనియు నతఁడు బోధించెను.

పీఠములమీఁద నెక్కి మనకుగురుస్వాములమని చెప్పుకొనుచు సన్యాసులయ్యు జమీందారులకంటె నెక్కువభోగముల ననుభవించు మతగురువులు నశించునప్పుడుగాని మన దేశ మభివృద్ధి పొందదని యాయన పలుచోట్ల నొక్కి చెప్పెను. వేదాంతవిద్య జాతిభేదము లేక సకలజనులకు నుపదేశింప, డగినదనియును చండాలాది నీచజాతులకు గూడ విద్యాబుద్ధులు చెప్పి బాగుచేయవలసిన భారము మనమీఁద నున్నదనియు నీచజాతులు హీనస్థితిలో నుండుటచేతను మన దేశము చెడిపోయిన దనియుఁ గావున వారిస్థితిని జక్కఁజేయుటకు మనమంద అము పాటుపడవలసినదనియు వివేకానందస్వామి యనేకోపన్యాసము లలో ప్రసంగించుచు వచ్చెను. అంతియగాక తాను చనిపోవు లోపుగ పదిమంది మాలవాండ్రనయిన నుత్తమబ్రాహ్మణులుగఁ జేసి మృతి నొందుదునని చెప్పెను. కాని యీకార్యము నెరవేరక ముందే యాయన మృతిపొందెను. తక్కువజాతుల వారి నున్నతస్థితికి దెచ్చుట కీయన కిష్టమే. ఆవిషయమున నొక యుపన్యాసమందాయన యిట్లు చెప్పియున్నారు. "బ్రాహ్మణులు మొదలగు నగ్రవర్ణములవారు తమ యాచార వ్యవహారములు వదలుకొని తక్కువ జాతులలో కలియగూడదు. కాని మాలవాండ్రు మొదలగు తక్కువ జాతుల వారికి వేదశాస్త్రములు మొదలగు విద్యలు చెప్పి వారి నగ్రవర్ణజులతో సమానులుగఁ జేయవలయును. ఇదియే నీచజాతుల నున్నత స్థితికిఁ దెచ్చుట.

అమెరికాఖండమునందు మత మహాసభ ముగిసిన వెనుక వివేకానందుని యుపన్యాసముల నెంతవినినను దనివితీరక యచ్చటివా

రనేకులు కొంతకాలము తద్దేశమున నుండి యుపన్యాసముల నింక నిమ్మని ప్రార్థించిరి. అందుచేనాయన మరిరెండు సంవత్సరములచ్చట నుండవలసివచ్చెను. ఆకాలమునందాయన ప్రతిదిన ముదయముమధ్యాహ్నము సాయంకాలము వేరువేరు స్థలములయందు ప్రజలడిగిన మత విషయములగూర్చియుపన్యసించుచు స్థలాంతరములనుండివచ్చిన పెక్కు జాబులకుత్తరములు వ్రాయుచు నిమిషమయిన వ్యవధిలేక యుండెను. అమెరికాఖండమునందున్న యనేక సంఘములు సమాజములుసభలు నొకదాని నొకటి మించునట్లు గౌరవపురస్సరముగా వానిని రావించి యాతఁడు చేసిన యుపన్యాసముల విని సంతసించెను. ఆ దేశమునందు నాస్తికులుండుటచేత వారందఱు స్వామిని తమతమ సమాజములకు బిలిపించి యీశ్వరుఁడున్నాడని ఋజువుచేయుమని యాయన నడిగి యనేక విషమప్రశ్నలువేసి పెక్కుచిక్కులం బెట్టిరి. కాని యతఁడు వారి కాధారములయిన ప్రకృతిశాస్త్రముల చేతనే వారి నోళ్లడచి యీశ్వరాస్తిక్యమునుస్థాపించి యాసమాజములలో నెగ్గివచ్చెనఁట. అమెరికాఖండమునందతఁడున్న కాలములో కొందఱు నాస్తికులాస్తికులయిరి. కొందఱు క్రైస్తవులు స్వమతముల విడచి వివేకానంద స్వామికి శిష్యులై తమ పూర్వనామములఁ గూడ మార్చుకొనిరి. ఒకదొరగారు యోగానందస్వామియని పేరుపెట్టుకొనిరి. ఒకదొరసాని తనతొల్లిటి పేరువిడిచి నివేదితయను పేరంబరగుచున్నయది. ఆమెయే హిందూదేశమునకు వచ్చి కలకత్తా కాశీ మొదలగు నగరములలో మన మతవిషయములగు నుపన్యాసములనిచ్చి కొన్ని గ్రంథములను గూడ రచియించినది.

వివేకానందుఁ డింక కొంతకాలము వఱకు జీవించియున్న పక్షమున నమెరికాలో కాలిఫోర్నియా యనుమండలమున నొక దేవా

లయమును గట్టింపవలయునని సంకల్పించుకొనియె. ఇట్లమెరికా ఖండములో నతఁడు వేదాంతమునుగూర్చి రెండు సంవత్సరములు గొంతపనిచేసి స్వదేశమును జూడవలయునని బయలుదేరి ముందుగా సింహళద్వీపమునకు రాజధానియైన కొలంబో నగరమున దిగెను. ఆనగరమున నతఁడు దిగినాడనువార్త వినినదిమొదలు మనదేశస్థులు జగత్ప్రసిద్ధిగాంచిన యీమహాత్ముని దమతమ పట్టణముల కెప్పుడు రావించి వాని వాక్యామృతము నెప్పుడు గ్రోలుదుమాయని యువ్విళ్ళూరుచు, వానిని గౌరవపూర్వకముగాఁ బిలిచిరి. వివేకానందస్వామి కొలంబోనుంచి బయలుదేరి పూర్వము తనకు సహాయముచేసి తన్నమెరికాఖండమునకు బంపిన చెన్నపురివాసులయెడ కృతజ్ఞుండయి వారిని జూడవచ్చెను. ఆసమయమున జెన్నపురివాసు లాయనకుఁ గావించిన మహాగౌరవముఁ జూచితీరవలయును; కాని వర్ణింప నలవి కాదు. అతఁ డచ్చటఁ గొన్ని యుపన్యాసములనిచ్చి యనంతరము కలకత్తానగరమునకుఁ బోయెను. తమదేశములో నున్నంతకాల మూయన ప్రజ్ఞల నించుకయు నెఱుంగని బంగాళాదేశస్థులు విదేశములలో మిక్కిలి పేరువడసిన యీసన్యాసిని మిక్కిలి గౌరవించి వాని యుపన్యాసములవలన లాభము పొందిరి. పిమ్మట వివేకానందుఁడు బొంబాయి, అలహాబాదు మొదలగు ప్రదేశములకుఁ బోయి దాదాపుగ హిందూదేశ మంతయుఁ దిరిగి వేదాంతమత మందఱ కుపదేశించి యనంతర మింగ్లాండు దేశమునకుఁ బోయెను.

అక్కడ చతుర్వేదముల సారమును జూచినవాఁడును శాస్త్రముల రహస్యమెఱిఁగినవాడును స్మృతుల ధర్మమును తెలిసినవాఁడును సంస్కృతభాష కూలంకషముగ నేర్చినవాఁడును విద్యాసముద్రుఁడు నగు మాక్సుముల్లరు పండితుఁడు నివసించియుండుటచే వివేకానందు

డామహాపురుషుని దర్శించుటకుఁ బోయెను. వేదాంతవిద్యాభిమాను లగు నాపండితు లిరువురు నొండొరుల గౌగలించుకొని హిందూదేశ మును గూర్చి చాలాసేపు సంభాషించి యొకదినము సంతోషమున గడపిరి. వివేకానందుఁడు మాక్సుముల్లర్ పండితునితో గలసి యాతనియింటనున్నపుడు మహర్షితో గలసి యొకయాశ్రమమున నున్నట్లె యున్నదని చెప్పెను. వివేకానందస్వామి యింగ్లాండులో నున్నపుడు తద్దేశస్థులు వాని యుపన్యాసములను మిక్కిలి శ్రద్ధతోను గౌరవముతోను వినిరి. వివేకానందస్వామికి సంఘసంస్కారమునం దిష్టములేదనియు హిందువులందఱు పూర్వాచారప్రకారము తప్పక నడచుకొనవలసినదని యాయన యభిప్రాయ మనియుఁ గొందఱు చెప్పుచున్నారు. కాని వారి మాటలు సరికావు.

వివేకానందస్వామి తానుస్వల్పసంస్కారముల జేయువాడను కాననయు సంస్కర్తలకంటె నెక్కువసంస్కర్తననియు గొన్నికొన్ని యుపన్యాసములలో జెప్పెను. ఆయనచరిత్రమును జక్కగాపరికించిన వారికి మొదటినుండియు నాయనసంస్కర్తయేయని తోఁచక మానదు. కలియుగమందు సన్యాసము బ్రాహ్మణులకే నిషిద్ధమని యున్నది. అట్లుండగా తాను బ్రాహ్మణేతరుఁడయ్యు వివేకానంద స్వామి సన్యసించుటయే యొక సంస్కారము. అట్లుసన్యసించి సన్యాసి ధర్మముల నెఱపుచు కర్మభూమియగు భరతఖండమునందుం డక మహాసముద్రము దాఁటి నౌకాయాత్రలు చేసి కర్మబాహ్యము నగు మ్లేచ్ఛదేశములకుఁ బోయి జాతిమత భేదములులేని క్రైస్తవు లతోఁ గలసి మెలసి చిరకాలమునుండి వారిఇండ్ల భోజనములుచేసి మనవారి యభిప్రాయ ప్రకారముగ బ్రాహ్మణులకొక్కరికే యుపదే శింపఁబడఁదగిన వైదిక ధర్మములను బ్రహ్మవిద్యను ననార్యులగు

మ్లేచ్ఛుల కుపదేశించి మనమతమునకు విరుద్ధముగా చరించిన వివేకానందస్వామి సంస్కారమునకు విరోధియని పలుకుట కేవలం హాస్యాస్పదముగాదా! ఆయన చేసిన యుపదేశమిది. "ఇంగ్లీషువారు చేయుచున్నారను కారణముచేతనే పని చేయవలదు. అది మంచిదైన పక్షమునఁ జేయవలయును. మనశాస్త్రములఁ జదువకుండ నిరాకరింపవద్దు. మన మతగ్రంథములన్నియుం జదివి యందులోనున్న మంచి గ్రహింపవలయును. మనశాస్త్రములలో దేశాభివృద్ధికి భంగకరములైన సంగతు లనేకములున్నవి. వానిని మంచివానిఁగ మార్చుకొని మనమభివృద్ధి పొందవలయును. మనమందఱము మూఢవిశ్వాసములోఁ బడియున్నారము. ఆమూఢ విశ్వాసము నశించినప్పుడుగాని దేశము బాగుపడదు. విదేశప్రయాణములు హిందువులందఱు యథేచ్ఛముగా చేసి యాయా దేశములందున్న క్రొత్త విద్యలు నేర్చుకొని మనదేశమును బాగుచేయవలసినదేకాని దేశమును విడిచిపోవుట తప్పుగాదు". ఈ మొదలగు సంగతులే యతఁడు తన యుపన్యాసములలోఁ దరుచుగఁ జెప్పుచు వచ్చెను. మతమునందు సంఘమునందు ననేకసంస్కారముల నాయన చేయ సంకల్పించెను. విదేశప్రయాణము మొదలగు సంస్కారములం దాయనకు మిక్కిలి యిష్టమని తెలియజేయుటకై యాయన జపానుదేశమునుండి వ్రాసిన జాబును యుపన్యాసములలో గొన్నిభాగముల నీక్రింద తెలిగించి యుదహరించుచున్నాము.

"జపానుదేశస్థులు ప్రస్తుతకాలమున కనుగుణముగా నడచుకొనుట యావశ్యకమని తెలిసికొనిరి. వారు తమ దేశస్థులలో నొకఁడు కనిపెట్టిన క్రొత్తరంగులతో సన్నాహముచేయఁబడిన యొక మహాసేనను సిద్ధము చేసియున్నారు. ఆ ఫిరంగులు తక్కిన దేశముల

వానికిఁ దీసిపోవు. అగ్గిపుల్లల యంత్రశాలలు చూచువారికి మిక్కిలి వినోదమును కలిగించుచున్నవి. జపానువారు ప్రతివస్తువును తమదేశమునందే చేసికొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నారు. ఈకాలపు నాగరికత నిచ్చటి మతగురువులుఁగూడ నేర్చి యవలంబించినారు. జపానువారి గొప్పతనమంతయు నేనొక్కజాబులో వ్రాయఁజాలను. కాని మన వాండ్రలో పడుచువాండ్రు సంవత్సరమునకుఁ గొందఱు చొప్పున వచ్చి యీదేశమును జూతురుగాక యని కోరుచున్నాను. వారిట్లున్నవారు. మీరెట్లున్నవారు. యావజ్జీవము శుష్కప్రియములు పలుకుచు కాలము పాడుచేయుచున్నారు. ఒకమారువచ్చి యీదేశస్థులనుజూచి సిగ్గుపడి తలలువంచుకొనుఁడు. కూర్చుని ముసలివాండ్రవలె కదలలేక యిల్లువిడచిన జాతిపోవునని భయపడుచున్నారా! వేయియేండ్లనుండి మూఢవిశ్వాసములో మునిఁగి తేలుచు నీయన్నము ముట్టవచ్చునా యన్నము ముట్టఁగూడదను కుశ్శంకలతోఁ గాలమంతయు గడపుచు భూతదయనంతను జంపుకొని మీరిప్పుడున్నారు. చచ్చిచెడి పుస్తకములను వర్ణనవేసి పెద్దపరీక్షలయందుఁ దేరి యే కచ్చేరీలోనో ముప్పది రూపాయల గుమాస్తా పనికి దేవులాడుటయో లేక ప్లీడరగుటయో మీపురుషార్థముగానున్నట్టుగానఁబడుచున్నది. మీపుస్తకములను మీ బి. యే. గౌనులను మీ పట్టాలను మిమ్ములను ముంచివేయుటకు సముద్రములో నీరులేదా, రండి పౌరుషము దెచ్చుకొనుండి. మీకూపములు విడచి బైటికి రండి. ఇతరజాతులేవిధముగా మహాభివృద్ధిని బొందుచున్నవో చూడుఁడి. వెనుకకుఁ జూడక ముందడుగే వేయుఁడి.

వివేకానందస్వామి వర్ణముల విషయమున నొక యుపన్యాసము సేయుచు నిట్లనిరె. ఒకవర్ణమునకుఁ దక్కిన వర్ణములకంటె

నెక్కువ యధికారము గౌరవమునిచ్చు దినములు గతించిపోయినవి. అవి మరల రావు. వానిని గురించి మనము పోరాడుచున్న పక్షమున మనము క్రమ క్రమంబున బలహీనుల మగుదుము. ఈ వర్ణవిషయ మున మహమ్మదీయ మతముగూడ కొంతపని జేసినది. మహమ్మదీయ పరిపాలన యధమ జాతులకును బీదలకును విముక్తి గలుగజేసినది. అందుచేతనే హిందువులలో నైదవవంతు జనులు తురకలైరి. ఇది యంతయుబలవంతముగా ఖడ్గముతోనే వారుచేసిరని మన మనరాదు. అట్లనుట కేవలము పిచ్చి. మనమేమియుసేయక యూరకున్న పక్ష మున నీ చెన్నపురి రాజధానియందలి జనులలో సగము క్రైస్తవు లగుదురు. నేను మలబారు జిల్లాలో నొకచిత్రమయిన యాచార మును చూచితిని. మాలవాఁడు బ్రాహ్మణులు నడచునట్టి దారిని నడువరాదు. ఆ మాలవాఁడే క్రైస్తవుఁడో మహమ్మదీయుఁడో యైవచ్చినపుడు మనము వానిని స్పృశియించుటకయిన సందేహిం పము. దీనినిబట్టి మనమేమి తెలిసికొనవలయును? ఆ మలబారులో నుండు వారందఱు పిచ్చివాండ్రనియు వారియిండ్లు పిచ్చివాండ్ర వైద్యశాలలనియు గ్రహింపవలయును. ఇట్టి దురాచారములు గల జాతుల వారుండుట తలవంపులు గావా? శూద్రుఁడు వేదము విన్న పక్షమున వాని చెవిలో సీసము కరిగించి పోయవలయునఁట! వాఁడు వేదముచ్చరించిన నాలుక కోయవలయునఁట! ఇట్టి భయంకరవాక్య ములుగల గ్రంథము లనేకములు మనపూర్వులు వ్రాసినవి వున్నవి. అట్లువ్రాసిన పాపాత్ములనేకులు ప్రతిస్థలమునందు ప్రతికాలమందు నుండుచువచ్చిరి.

ఈకాలమునందు వర్ణభేదములగూర్చి యెన్నో వివాదములు పొడముచున్నవని నేను విచారించుచున్నాను. ఇట్టివాదము లుండఁ గూడదు. ఇవి యుభయులకు నందుముఖ్యముగ బ్రాహ్మణులకు

మంచిదిగాదు. ఏలయన, అగ్రవర్ణములకుఁగల ప్రత్యేక గౌరవము లడుగంటినవి. కావున బ్రాహ్మణుఁడు తక్కిన వర్ణముల వృద్ధికొఱకు పాటుపడవలయును. అట్లు చేసినవాఁడు దాని నెంతకాలము చేయునో యంతవఱకు బ్రాహ్మణుఁడు. అట్లుచేయక ధనార్జనముచేసి కొన్న వాఁడు బ్రాహ్మణుకాఁడు.

శూద్రులకు నేనొక్కమాట చెప్పుచున్నాను. మీరు తొందర పడక వేచియుండుఁడు. వంక దొరికినప్పుడెల్ల బ్రాహ్మణులతో వివాద ములాడవద్దు. ఏలయన యింతకాల మణగియుండుట మీలోపమే. బ్రహ్మవిద్యయు సంస్కృతమును మిమ్మెవ్వరు నేర్చుకొనవద్దనిరి? ఇంతకాలము మీరేమిచేయుచుంటిరి? ఇన్నాళ్ళు సోమరులై యుండి యెవ్వరో మీకంటె నెక్కువ తెలివితేటలు నెక్కువ చాకచక్యము నెక్కువ యదృష్టము గలిగియున్నారని యిప్పుడు మొగము ముడుచు కొనిన నేమిలాభము? మీరు సంస్కృతము మొదలయినవి చదువు కొని బ్రాహ్మణులు గండు. మనమందఱ మొక్కయాలోచనమీఁద నడచినప్పుడు బలవంతుల మగుదుము. మనోనిశ్చయమే బలము. దీనికొక్క తార్కాణము చెప్పెద వినుఁడు. నాలుగుకోట్లమంది ఇంగ్లీషువారు ముప్పదికోట్ల మంది హిందువుల నెట్లు పరిపాలించు చున్నారు? ఆనాలుగుకోట్ల జనులు నొక్క యాలోచనపై నడుచు చున్నారు. అందుచే నపరిమితమైన బలము వారికిఁ గలిగినది. మీ ముప్పదికోట్ల జనులు నొకరికొకరి సంబంధము లేకుండ ముప్పదికోట్ల విధముల నడుచుచున్నారు. అందుకే మీగతి యిట్లున్నది.

వివేకానందుని గ్రంథములలో నిట్టిసంగతులనేకము లున్నవి. చోటుచాలమి నిచ్చట వ్రాయుటకు వీలులేదు. వివేకానందస్వామి

యత్యంతమైన దేశాభిమానముగల సత్పురుషుఁడు. మనయార్యుల గొప్పతనమును మనమతముయొక్క ప్రాశస్త్యమును లోకమునకు వెల్లడిచేయవలయునని బాల్యమునందె సన్యసించి ఖండాంతరములకు బోయి చక్కగా పనిచేసెను. ఈయన సంకల్పములన్నియు నెరవేరక మున్నె మన దురదృష్టమున బాల్యమునందె పరలోకగతుఁడయ్యెను. ఈయన శిష్యులగు నభేదానందస్వామి శారదానందస్వామి మొదలగువారు వానిమార్గము ననుసరించియే పనిచేయుచున్నారు.

ద్వారకనాథమిత్ర్

ద్వారకనాథ మిత్రర్

ఇతఁడు బంగాళా దేశములో హుగ్లీమండలమునందలి అంగుని శీయను గ్రామమున 1833 వ సంవత్సరమునజన్మించెను. వానితండ్రి హుగ్లీకోర్టులో నొకన్యాయవాదిగా నుండెను. ద్వారకనాథుఁడు తక్కిన పిల్లలతోడిపాటు గ్రామమునందలి బడిలోచదువనారంభించెను అతఁడేడేండ్ల వయసువాడయినప్పుడు ఇంగ్లీషు చదువుటకు హుగ్లీ పాఠశాలలోఁ బ్రవేశించెను. 1846వ సంవత్సరముకాలేజీస్కూలులో రెండవతరగతిలో జేరెను. అక్కడ చదువునప్పుడతఁడుబుద్ధికుశలతకు మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కి నెలకెనిమిది రూపాయలు జీతముగల విద్యార్థి వేతనము సంపాదించెను. తరువాత 1849 సం॥రమున రాణీ కాత్యాయనీ యను నామె యిచ్చిన నెలకు పదునెనిమిదిరూపాయలు జీతముగల విద్యార్థివేతనము సంపాదించి ద్వారకనాథుడు 1850 వ సంవత్సరమున విద్యార్థివేతనములకై ప్రయత్నము చేయువారందరిలో నగ్రగణ్యుఁడై నిలిచె. 1851 వ సం॥రమున సంవత్సరాంత పరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడై నెలకు నలువదిరూపాయలు చొప్పున విద్యార్థివేతనముం బడసెను. 1853 వ సం॥రమున ఆంగ్లేయభాషలో మిక్కిలి ప్రశస్థమైన యుపన్యాసము వ్రాసినందు కతఁడు బంగారుపతకమును మరుసటి సం॥రమున మరిరెండు బంగారుపతకములను బహుమానములుగాఁ బడసెను. విద్యార్థిగానున్నపు డతనికి దేశచరిత్రములఁ జదువుటయందు మిక్కిలి యభిరుచియుండెను. అతనికి గణితశాస్త్రమునందమితప్రజ్ఞయుండుటచే మిక్కిలి చిక్కుగల లెక్కల నవలీలగా నతఁడు చేయుటచూచి యుపాధ్యాయుఁ డొకనాడతఁనితో నిట్లనియె. "హిందువులలో స్వతస్సిద్ధమగు బుద్ధికుశలత గలవాఁడవు నే నెఱిఁగినంతవఱకు నీవొక్కడవే" యని పలికెను.

ద్వా . చదువు ముగించి పాఠశాల విడిచినతోడనే దైవయోగమునఁ దండ్రి పరలోకగతుఁడగుటచే నేదేని యుద్యోగము సంపాదించి కుటుంబపోషణముఁ జేయవలసివచ్చెను. దొరతనమువారి చేతికింద నేదేని యుద్యోగముఁ జేయు టతని కెంతమాత్ర మిష్టములేనందున నెట్లయిన శాస్త్రపరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడై న్యాయవాదిగా నుండవలయునని యతఁడు సంకల్పించుకొనెను. కాని దారిద్ర్యముచేత దన మనోనిశ్చయమును మార్చుకొని కలకత్తాలో పోలీసు మేజస్ట్రీటుకచేరీలో నెలకు నూటయిరువది రూపాయలు జీతముగల యుద్యోగ మొకటి కాళీవచ్చినందున యతఁడు దానింగూర్చి ప్రయత్నించి యందుఁ జేరె. చేరి యందు చిరకాల ముండక ద్వారకనాథుడు శాస్త్రపరీక్షకుఁ జదివి యందుఁ గృతార్థుఁడై న్యాయవాది యయ్యెను. న్యాయవాదియై తనపనిలో మంచిపేరు సంపాదించుటకై చాల పరిశ్రమచేసెను. న్యాయవాదుల కెంత బుద్ధికుశలతయున్న నెంతప్రజ్ఞయున్న దమ సామర్థ్యముం జూపుటకుఁ దగిన సమయము రావలయునుగదా!

ద్వారకనాథుఁడు మొదటినుండియు నదృష్టవంతుఁడగుటచే పని యారంభించిన యాఱుమాసములకే యొక పెద్ద వ్యాజ్యమున నొక గొప్ప న్యాయవాదికి సహాయుఁడుగా నేర్పరుపఁబడెను. అతని భాగ్యవశమున నావ్యాజ్యము విచారణకు వచ్చినప్పుడా పెద్దన్యాయవాది యూర లేకపోవుటచే ద్వారకనాథుని తెలివితేటలు గనబరచుటకు మంచియదను దొరకెను. తనవృత్తియందు మిక్కిలి యారితేరినవాఁడు గాకపోయినను ద్వారకనాథుఁడు న్యాయాధిపతుల (జడ్జీల) మనస్సులకు నచ్చునట్లు వ్యాజ్యమునందలి సంగతులెల్ల నరటిపండొలిచి చేతికిచ్చినట్లుచెప్పి బోధించి వాదించెను. దీనితో నతనికి మంచిపేరుగలుగఁ గీర్తిదేశమందు వ్యాపించెను. ఆతని సమకాలికుఁడౌ

న్యాయవాదిగానున్న యొక దొర ద్వారకనాథుని యప్పటి తెలివి తేటలఁ గూర్చి యిట్లు వ్రాసెను. ద్వారకనాథుఁడు వాదనకు దిగి నప్పుడు నాతోఁ గలిసి పనిచేసినను నాకెదుటిపక్షమునం బనిచేసినను నాకును వినువారి కందఱకును మిక్కిలి యద్భుతమును గొలుపు చుండువాఁడు.''

1862 వ సంవత్సరమున బంగాళాదేశమం దగ్రన్యాయసభ అనఁగా హైకోర్టు స్థాపింపఁబడెను. అది యేర్పడినది మొదలు ద్వారకనాథుని ఖ్యాతి యంతకంత కెక్కువయ్యెను. ఖ్యాతితోఁగూడ ధనార్జనము నతిశయించెను. ఏలయన నతఁడా న్యాయసభలోఁ బని నారంభించునప్పటికి వానికంటె నెక్కువ యభ్యాసము నెక్కు పేరు గల న్యాయవాదు లిరువు రుండిరి. వారిరువురిలో నొకఁడు మృతి నొందుటయు రెండవయతఁడు న్యాయాధిపతి యగుటయుఁ దటస్థించెను. అందుచే నతఁడచ్చటి న్యాయవాదులికెల్ల నాయకుఁడయ్యెను. ఆ కారణమున దేశస్థులందఱు బనివచ్చినప్పు డతని సహాయమునే కోరుచువచ్చిరి. న్యాయవాదిగా నున్నపు డతఁడు నిర్భయుఁడై స్వతంత్రుఁడై యుండి పేదల కేవియేని చిక్కులు సంభవించినపుడు ధనము గ్రహింపకయే వారిపక్షముబూని వాదించుటకు సిద్ధముగ నుండును.

మన దేశమున కింగ్లీషువర్తకులు కొందరువచ్చి బంగాళాపరిగణాలో నీలిమందు, కాఫీవిత్తులు, తేయాకు మొదలగు సరకులు పండించి లాభ మపారముగ గ్రహించుచున్నారు. 1865 వ సంవత్సరమం దా దొరలు కొందరును బంగాళాదేశపు జమీందారులు కొందఱును గలసి శిస్తుల నిమిత్తము రైతులను బాధించి వారిపై హైకోర్టులో గొప్పవ్యాజ్యము తెచ్చిరి. అప్పుడు ద్వారకనాథుఁడు దీన దశలోనున్న రైతులపక్షముఁబూని వాదించెను. ఆ వ్యాజ్యములు

కలకత్తా హైకోర్టులో పదున్నైదుగురు జడ్జీలు విచారణచేసిరి. ఆవ్యా జ్యము విచారణ మనేకదినములు పట్టినందున ద్వారకనాథుఁడు ప్రతి దినము పదకొండు గంటలకు లేచి సాయంకాల మైదుగంటలవఱకు నిలువంబడియే వాదనసేయుచు దేహమలసినను తనవాదనమాత్రము బలహీనము గాకుండునట్లు చెప్పి చూచువారి కందఱకు మహాద్భుత మును గొలిపెను. ఆవ్యాజ్యమున న్యాయసభలోని ముఖ్యన్యాయాధి పతి ద్వారకనాథునిపై యించుక కక్షుఁబూని మాటిమాటికి యక్షు ప్రశ్నలవంటి ప్రశ్నలు వేసి యీతనిం దడఁబడఁజేయుటకుఁ బ్రయ త్నముచేయుచువచ్చెను. కాని యీదిట్టరియొక్క ప్రశ్నకైనను దడఁ బడక న్యాయాధిపతులందరు నివ్వెరపడునట్టు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఈవ్యాజ్యమున నితఁడు చూపినఁ యసాధారణ ప్రజ్ఞచేత ననంత రము కొన్నిదినములలో దొరతనమువారిన్యాయవాది (గవర్నమెంటు ప్లీడరు) గా నేర్పరుపఁబడెను. దీనిలోనుండియే యతఁడు కొలది కాలమున హైకోర్టు జడ్జిగా నియమింపఁబడెను.

అదివరకు శంభునాథపండితుఁ డను నతఁడా హైకోర్టులో న్యాయాధిపతిగా నుండెను. ఆతఁడె బంగాళాహైకోర్టులో మొట్ట మొదటి న్యాయాధిపతి. ఆతఁడు 1867 వ సంవత్సరమున జూనునెల తొమ్మిదవ తేదిని లోకాంతరగతుఁ డయ్యె. అప్పటికి ద్వారకనాథుఁడు ముప్పదిమూడేండ్ల వయసువాఁడు. ఇదివరకు హిందూదేశమున హై కోర్టుజడ్జీలుగా నియమింపఁబడిన స్వదేశస్థులలో నింతచిన్నవయసువా రెవ్వరునులేరు. ఇంతటి పిన్నప్రాయమువాని నంతటి మహాపదవికి దొరతనమువారు నిశ్శంకముగా నియమించుటచేతనే యాతఁడెంతటి బుద్ధిశాలియో యెంతటి ప్రజ్ఞావంతుఁడో మన మూహింపవచ్చును. ద్వారకనాథుఁ డాఱుసంవత్సరము లాహైకోర్టునందు న్యాయాధిపతిగా నుండెను. అప్పటి ముఖ్యనాయాధిపతియగు సర్ బార్నిసు పీకాకు

దొరగారు తనతోడి జడ్జీయగు ద్వారకనాథుని యభిప్రాయములతో దరుచుగ నేకీభవించుచు నెప్పుడైన నభిప్రాయభేదము గలిగినప్పుడు మిక్కిలి జంకుతో భేదించుచుండునఁట. అతఁడు గడుసుపోకడలఁ బోయి మోసముపన్ని కువాదములు చేయువారినిఁ జూచిన మిక్కిలి యసహ్యపడి యట్టివారి గర్వభంజనము చేయుచువచ్చెను. అందుచే నతనిమీఁద కొందఱ కాగ్రహము ననిష్టముగలుగ వార్తాపత్రికలలో వారతని నిందింప నారంభించిరి. ద్వారకనాథుఁ డావాతఁల నించు కేనియు సరకుసేయఁడయ్యెను. అయినను ముఖ్యన్యాయాధిపతియగు పీకాకుదొరగారు ద్వారకనాథునిపైఁగల యభిమానముచే జననిందాస్పదుఁడగుటకు నిష్టపడక వానినాయపవాదమునుండి తప్పింపవలయునని యొకమారు కచ్చేరీలో నున్నపుడే యిట్లనియె. "నేనీద్వారకనాథుని న్యాయవాదిగా నున్నకాలమునుండియు నెరుఁగుదును. కొంతకాలము నుండి యతనిసాటి న్యాయాధిపతినై యుంటిని. కాబట్టి యతని స్వభావమును గూర్చియు నతని నడతనుగూర్చియుఁ దక్కినవారి కంటె నాకెక్కువ దెలియుట కవకాశమున్నది. నేనిప్పు డాయన యెదుట మాటలాడుచున్నను ద్వారకనాథుడు మిక్కిలి విద్యావంతు డనియు సమర్థుడనియు నిగర్వచూడామణి యనియు మంచిమనస్సు గలవాఁడనియు దయాళువనియు స్నేహపాత్రుఁ డనియు స్వతంత్రుఁ డనియుఁ జెప్పవలయును. అతఁడు తనకు సరియని తోఁచిన యభిప్రాయ మెవరు భిన్నముగాఁ జెప్పినను విడువక దాని ననుసరించియే యుండును. అది తప్పనితోఁచినప్పు డెవరు చెప్పకయే దానిని విడుచును."

ద్వారకనాథుఁడు తీరికయున్నప్పుడు ఫ్రెంచి లాటిను భాషల యందు బరిశ్రమఁ జేయుచువచ్చెను. ఫ్రెంచిభాషలో నతఁడు చదివిన గ్రంథములలో కోమ్టు (Comte) యను తత్త్వ...

గ్రంథములపై నతనికి మిక్కిలి యభిమానము. అతని గ్రంథ భాండార మున రమారమి వేయి మంచి ఫ్రెంచి గ్రంథము లుండెను.

అతనికి 1868 వ సంవత్సరమున విసూచిజాడ్యము తగిలెను. కాని యది యదృష్టవశమున గుదిరెను. 1872 వ సంవత్సరమున నతఁడు కీళ్ళనొప్పులు జ్వరమునలన కొన్ని దినములు బాధపడెను. తరువాత జ్వరము వదలినను దానిదోషములు విడువవయ్యెను. 1873 వ సంవత్సరము నవంబరు నెలలో నాయనకు కంఠములో కురుపువేసెను. అట్లుండియు నతఁడు కొంతకాలము పని చూడఁ గలిగెను. కాని క్రమ క్రమంబున రోగము ప్రబలము కుటచే నతఁడు పనిమానుకొని ప్రాణమునం దాశవదలుకొని కలకత్తానగరమును విడిచి తన కడపటిదినములు పుచ్చుటకు స్వగ్రామముఁ జేరెను. అట్లు కొంతకాలము రోగపీడితుఁడై 1874 వ సంవత్సరం ఫిబ్రేవరు 25 వ తేదీని నలువదియవయేట కాలధర్మము నొందెను.

న్యాయాధిపతిగాఁ గూర్చున్నప్పు డతఁడు ప్రజలకు సరిగా న్యాయమునొసఁగి హిందువులుకూడ న్యాయాధిపత్యము చేయుటకుఁ దగు సామర్థ్యము జ్ఞానముగలవారని దొరతనమువారికిఁ దోచునట్లు ప్రవర్తించెను. అతని మరణమును గూర్చి విచారించుచు తోడి న్యాయాధిపతి యొకఁ డీవిధముగాఁ జెప్పెను. "అతని యధికవైదుష్యము యుక్తాయుక్త వివేచనజ్ఞానము న్యాయదృష్టి బుద్ధికుశలత యద్భుతమైన జ్ఞాపకశక్తి మంచితనము మొదలగుగుణములం బట్టి యతఁడు తోడిన్యాయాధిపతులకు సాటిలేని సహకారిగా నుండును. అతనితో గూర్చుండి పనిచేయుట మిక్కిలిసంతోషకరముగానుండును. ఇంగ్లీషుభాషయందలి యతని పాండిత్యమును జూడ నాభాషయతనికి విధేయురాలై యున్నట్లు గనఁబడును. ఇంగ్లీషుభాషను మాతృ

భాషగాఁ గలిగిన దొరలుసయితము ద్వారకనాథుని కాభాషయందుఁ గల యభిరుచి ప్రవేశమును బట్టి మిక్కిలి యక్కజపడుచువచ్చిరి.”

గొప్ప యధికారమును వహించినవారు తమ యధికార ప్రాబల్యమును జూపి తక్కువవారిని బాధపెట్టినప్పుడు ద్వారకనాథు డదిచూచి సహింపక యట్టి యధికారులను గట్టిగ మందలించు చుండును. ఇంటివద్ద యతఁడు మిక్కిలి వినయవృత్తి గలిగి సర్వజన సులభుఁడై యౌదార్యమునఁ బ్రసిద్ధికెక్కియుండెను. 1871 వ సం॥ రమున నతని పెద్దభార్య మృతినొందెను. ఆమె కిరువురు బిడ్డలు. ప్రథమకళత్రముపోయిన మరుసటిసంవత్సరమున నతఁ డొక కన్యను వివాహమాడెను. కాని యామెను వివాహమాడిన యచిరకాలము లోనే లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ఆయనకు నిరంతరము చదువు కొనుటయందె మిక్కిలి యాసక్తి చదివినది జ్ఞాపకముంచుకొనుటలో నంతవాఁడు సాధారణముగా నుండఁడు. ఒకమా రాయన కొన్ని సంపుటములు గల యూరపుదేశ చరిత్రమును పదునైదుదినములలో సమగ్రముగాఁ జదివి చదివినది తనకు జ్ఞాపకమున్నదో లేదో తెలిసి కొనుట కాగ్రంథమునందు తన్నుఁ బరీక్షింపుమని యొకమిత్రునిఁ గోరెను. ఆమిత్రుఁడు పలుభాగములయందు పలుప్రశ్నలు వేయ నాప్రశ్నలకన్నిటికి తేలిపోక యుత్తరములు చెప్పుటయేగాక ద్వారక నాథుఁడు మూలగ్రంథమునందలి వాక్యములను సయితము కంఠపాఠ ముగ నప్పగించి మిత్రున కాశ్చర్యము గలిగించెను. యూరపుఖండ మంతయు జయించిన శూరశిఖామణియగు నెపోలియన్ బోనపార్టి యం దతనికి మిక్కిలి యభిమానముండుటచే నాతని ప్రతిరూపమును వానిగదిలోనుంచుకొనెను. హరిశ్చంద్ర ముఖర్జీ యనునతఁడు వాని బాల్యస్నేహితులలో నొకఁడు. ఆముఖర్జి 1868 వ సంవత్సరమున మృతినొందఁగా వానియకాల మరణమునుగూర్చి ద్వారకనాథుఁడు మిక్కిలి దుఃఖంచెను.

ద్వారకనాథున కొకచిత్రమైన యభ్యాసముగలదు. అతఁడు న్యాయవాదిగా నున్న కాలమున కోర్టువారియెదుట వాదముసేయు నపుడొక పేనాకలమును రెండుచేతులతోఁ బట్టుకొని యది ముక్కలగువఱకు మెలివేయుచుండును. అతఁడాకలము నెంతవడిగా మెలివేయుచుండునో యతనినోటనుండి మాట యంతవడిగా హెచ్చి వాదము ప్రబలుచుండును. కలము క్రమక్రమముగా నలిగి విఱిగి చేతిలోనుండి పూర్తిగా జారిపడినప్పు డాయన యేమియుం దోచక వాదముసేయలేక నిలువఁబడునఁట. అందుచే గుమాస్తా యొకఁడు పేనాకలముల కట్టయొకటి చేతితోఁ బట్టుకొని సిద్ధముగనుండి యజమానుని చేతికలము విఱిగిపడినతక్షణమే మఱియొకకలము నవ్యవధానముగాఁ జేతిలోపెట్టుచుండును.

ద్వారకనాథుఁడు గొప్పయుద్యోగములో నున్నను న్యాయము చెప్పవలసివచ్చినప్పుడు తనపై యధికారులకు నయితము జంకక స్వతంత్రుఁడై వ్యవహరించుచుండును. అంతటి విద్యయు; విద్యకుం దగిన సత్ప్రవర్తనము దానికిం దగిన మహోన్నతపదవియు గలిగిన యీ మహాపురుషుఁ డంతటి చిన్నతనమందు బోవుటచే నతని యకాలమరణమును గూర్చి దేశస్థులందఱు విచారించిరి.

కృష్ణదాస్ పాలు

కృష్ణదాస్ పాలు

హిందూదేశమున వార్తాపత్రిక కధిపతియైయుండి మహా ప్రఖ్యాతిగాంచిన పురుషులలో నితఁ డగ్రగణ్యుఁడు. ఇతఁడు 1838 వ సంవత్సరమున జన్మమొందెను. అతనితండ్రియగు నీశ్వరచంద్రపాలుఁ డు మిక్కిలి బీదవాఁడు. కృష్ణదాసు మొట్టమొదట నొకపాఠశాలలోఁ బ్రవేశించి యచ్చట బంగాళాభాషను జదివి యాభాషలో నతనికిఁ గల ప్రవీణతకు నొకవెండి పతకమును బహుమానముగఁ బడసెను. అతఁడు పదేండ్ల ప్రాయముగలవాడయినప్పు డింగ్లీషుఁ జదువ నారంభించి 1853 వ సంవత్సరమున నాయింగ్లీషు పాఠశాలను విడిచెను. బడిమానినవెనుక కృష్ణదాసుపాలుఁడు కొన్నినాళ్ళు క్రైస్తవ మత బోధకుఁడై కలకత్తాలోనున్న రివరెండు మిన్నిదొరగారివద్ద విద్య నభ్యసించెను. అనంతర మతఁడు కలకత్తాలో విద్యావిషయములగు చర్చలను స్వేచ్ఛగా జరుపుటకు స్థాపింపఁబడిన యొకసమాజములోఁ జేరి యచ్చట రివరెండుమార్గన్ దొరగారు మొదలగు గొప్పవారు జేయు నుపన్యాసములను విని యందువలనఁ గలిగినలాభములను బొందుచువచ్చెను.

1854 వ సంవత్సరమున నతఁడు మరల జదువదలచి రాజేంద్రదత్తుగారిచే స్థాపింపబడిన హిందూ మెట్రాపాలిటన్ కాలేజీ యను కళాశాలలోఁ జేరి యచ్చట మూఁడు సంవత్సరములవఱకుఁ జదివెను. విద్యార్థిగానున్ననాడు మొదలుకొని యతనికి రాజకీయవ్యవహారముల యందు మిక్కిలియభిమానము. అతఁడు వ్రాసినవ్రాతలు నతడిచ్చిన యుపన్యాసములుచూడ నంతచిన్నవయసువాని కింతశక్తి యెట్లుగలిగెనాయని తోచును. పెద్దలెవరితోనైనఁ దనకభిప్రాయభేదము కలిగి నప్పుడు మొగమోటముచేత నూరకొనక తనయభిప్రాయమునిర్భయ

ముగఁ జెప్పు ధైర్య మతనియొద్దనుండెను. అంతధైర్యముండుట చేతనే యొకమా రతఁడు బంగాళా దేశమం దంతట ప్రసిద్ధికెక్కిన మహా పండితుఁడు డాక్టరు డఫ్‌దొరగారి మాటలనేఖండించి పూర్వపక్షము చేసెను. ఆకాలమున బంగాళా దేశమందు జార్జి తాంసన్ అనుదొర గలఁడు. ఆయన రాజకీయ వ్యవహారములను గూర్చి దిట్ట మయిన యుపన్యాసముల నియ్యఁదొడఁగెను. అతఁడు వాగ్నైపుణికిఁ ప్రసిద్ధి కెక్కెను. ఆ దొరగారిని కృష్ణదాస్‌పాలుఁ డొకనాఁడు తన సమాజములో జరుగు నొకసభకు నధ్యక్షుఁనిగా నుండుమనిపిలిచెను. ఆదొరగారు విద్యావిషయములగు చర్చలను జేయునట్టి చిన్నసమాజములలోఁ దనవంటివాఁ డుపన్యసింపఁదగదనియు విశేషించి తన రాజకీయ వ్యవహారములను గూర్చియే కాని యితరవిషయములను గూర్చి యుపన్యసింపననియుఁ జెప్పి హిందూపేట్రియేటను వార్తాపత్రికనుదీసి చూపి యీ పత్రికాధిపతి యొక్కఁడే హిందువులలో రాజకీయ విషయములగూర్చి గ్రహింపఁగలసమర్థుఁడనియుఁ దక్కినవారికిఁ జెప్పినను దెలియదనియు గర్వోక్తిగాఁ బలికెను. ఆమాటలు విని కృష్ణదాసాదినము మొదలుకొని తానుగూడ హరిశ్చంద్ర ముకర్జీ యంతవాఁడు కావలయునని నిశ్చయించుకొనెను. అది మొద లతఁడు పేట్రియేటు పత్రికను తప్పక చదువుచు వచ్చెను. ఆతఁడు కడుబీద వాఁడగుటచే పత్రిక తెప్పించుకొనుటకు ధనములేక సమాజకార్యదర్శి నడిగికొని చదువవలసివచ్చె. ఈ పత్రికగాక యింగ్లీషుభాషలో ప్రకటింపఁ బడు నితర పత్రికలనుగూడఁ జదువుచు వాని కప్పుడప్పుడు తనకుఁదోఁచిన సంగతులనువ్రాసి పంపుచు నితరగోష్ఠిని విడిచి యతఁడు విద్యాగోష్ఠియందె కాలము పుచ్చుచుండెను.

ఆతఁడు హిందూపేట్రియేటుపత్రికకుఁగూడ కొన్నిసంగతులు వ్రాసి పంపెను. తానువ్రాసిన వ్రాత యాపత్రికలో ప్రకటింపఁ బడి

నప్పుడు వానికిఁ గలిగిన యానంద మింతింతయని చెప్ప నలవిగాదు. కళాశాలలో విద్యాభ్యాసము ముగించిన వెనుక కృష్ణదాసొక జిల్లాజడ్జీ గారి కచ్చేరీలో ట్రాన్సులేటరు (అనఁగా ఇంగ్లీషునుండి స్వభాషకును స్వభాషనుండి యింగ్లీషునకును తర్జుమాచేయు నుద్యోగస్థుఁడు) గా నియమింపఁబడెను. కొన్నిదినము లతఁడు పని చేసిన వెనుక కృష్ణదాసు డాయుద్యోగమునకుఁ దగఁడని జిల్లాజడ్జివానిని తీసివేసెను. తరువాత సర్ విలియంగ్రె దొరగారు వానికిమంచి యుద్యోగము నొకటి యిచ్చిరి గాని యతఁడందుఁ బ్రవేశింపఁడయ్యె. అతఁడు గ్రంథములు వార్తాపత్రికలు మితిమీరునట్లు మిక్కిలి యాసక్తితోఁజదివియెక్కువ ప్రజ్ఞ గలవాఁడయినను వాని దారిద్ర్యము తెలివితేటలను పైకి రానీక యణచిపెట్టెను. తానుచేరియున్న సమాజమునకు నెల నెల కియ్యవలసిన చందానైన నతఁడియ్యలేక పోవుటచే సమాజమువారు వానిం గరుణించి నెల చందా నియ్యనక్కర లేకుండఁ జేసిరి. ఆకాలమునం దతని యవస్థ నెఱిగిన యతనిమిత్రుఁ డొకఁడు వానిఁగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు. కృష్ణదాసుఁడు కలకత్తాలో మారుమూలసందులో కూలిపోవుచున్న యొకపాడుకొంప యరుగుమీఁద చింకిరి చాపమీద గూరుచుండి పైచిల్లులలోనుండి సూర్యకిరణములు శరీరమునఁ దగులుచున్నను లెక్కసేయక పుస్తకములం జదువుకొనుచు పత్రికకు వృత్తాంతములు వ్రాయుచుఁ బెక్కుసారులు గనఁబడియె. అతఁడు పేదయయ్యు నున్నతస్థితికి వచ్చుటకు మిక్కిలి పాటుపడియె.

1857 వ సంవత్సరమున నతఁడుకొందఱు స్నేహితులసహాయమునఁ గలకత్తాలో నొకమాసపత్రికనుప్రకటింపఁజొచ్చెను, కానివాని దారిద్ర్యదోషమున నది యారుమాసములకే యంతరించెను. కాన్పూరునగరమున సెంట్రల్ స్టార్ (మధ్యనక్షత్రము అని అర్థము) అనునింగ్లీషుపత్రికయొకటి బయలుదేరి కృష్ణదాసుఁడు దానికుప విలేఖకుఁడుగా

నుండి కలకత్తానుండియే వ్రాయుచునుండెను. అప్పుడప్పుడు హిందూ పేట్రియాట్ పత్రికకుఁగూడ నతఁడు సంగతులనువ్రాసిపంపుటఁగలదు కనుక 1857వ సంవత్సరమునహిందూదేశమున బయలుదేరినసిపాయి పితూరీని గురించి యెన్నో సంగతుల నతఁడు వ్రాసి పంప నాపత్రికాధిపతియగు హరిశ్చంద్రముకర్జీ వానివ్రాతనేర్పును జూచి దైవానుగ్రహమున నతఁడు చిరకాలము బ్రతికియుండె నాదేశముకు మహోపకారము గలుగఁ గలదని తెలిసికొనెను.

పత్రికలకు వృత్తాంతములు వ్రాయుటయేగాక బంగాళాదేశ బాలకుల యోగ్యతాస్థాపన యను నంశమును గూర్చియు నీలిమందు వ్యవసాయమును గూర్చియు మఱికొన్ని యంశములఁ గూర్చియు నతఁడు చిన్నచిన్న గ్రంథముల వ్రాసెను. ఇందు మొదటి యుపన్యాసము కలకత్తా స్మాల్‌కాజుకోర్టులో జడ్జీగారగు హరిశ్చంద్రగోషు గారి కంకితము చేయఁబడినందున నతఁడే కావలసినధనమిచ్చి దానిని ముద్రింపించెను. ఆ యుపన్యాసము బంగాళాదేశస్థుల మనస్సుల నాకర్షించుటచే నది మిక్కిలి బాగున్నదని కొన్ని పత్రికలును బాగులేదని కొన్ని పత్రికలును విమర్శింప నారంభించెను. తరువాత నా యుపన్యాసము వ్రాసిన యతఁడు 19 సంవత్సరముల వయస్సుగల విద్యార్థియని వార్తాపత్రిక మూలమున దేటపడినప్పుడు జనులందఱాశ్చర్యము నొందిరి. 1860 వ సంవత్సరమున హిందూపేట్రియేటు పత్రికాధిపతియగు హరిశ్చంద్రముఖర్జీ మృతినొందెను. అతని వెనుక నాపత్రిక యనేకుల చేతులలోఁబడి తిన్నగ జరుపఁబడక యెట్టకేలకు కృష్ణదాస్‌పాలుని యధీనమయ్యెను. హిందూపేట్రియాట్ అనఁగా హిందూదేశాభిమాని యని యర్థము. ఆపత్రిక కృష్ణదాస్‌పాలు నాధిపత్యమునందు హిందువులచేఁ బ్రకటింపఁ బడునన్నిపత్రికలకంటె నెక్కువపేరు నెక్కువచందాదారుల

సంఖ్యగలదై వర్ధిల్లెను. హరిశ్చంద్రముఖర్జి చనిపోయినతోడనే కృష్ణ
దాసు బ్రిటిషు యిండియన్ సంఘమునకు సహాయకార్యదర్శియై
పిమ్మటఁ గొంతకాలమునకు ముఖ్యకార్యదర్శి యయ్యెను. హిందువు
లచే ప్రకటింపఁబడు పత్రికలలో ప్రధానమగుదాని కధిపతియగుట
చేతను గొప్ప సంఘమునకు కార్యదర్శి యగుటచేతను కృష్ణదాస్
పాలుఁడు కొలఁది కాలములోనే యున్నతస్థితికి లేచెను.

1863 వ సంవత్సరమున నతఁడు మునిసిపల్ కమీషనరుగా
నేర్పరుపఁబడెను. 1872 వ సంవత్సరమున నతఁడు బంగాళాదేశపు
శాసన నిర్మాణసభకు సభ్యుఁడుగా దొరతనమువారివలన నియమింపఁ
బడెను. 1877 వ సంవత్సరమున శ్రీవిక్టోరియారాణిగారు చక్రవర్తిని
బిరుదము వహించినప్పుడు ఢిల్లీనగరమున జరిగిన గొప్పదర్బారులో
కృష్ణదాసుపాలునకు దొరతనమువారు రావుబహద్దరు బిరుదము
నిచ్చిరి. మరుచటి సంవత్సరమున నతనికి సి. ఐ. ఇ. యను బిరు
దము వచ్చెను. 1883 వ సంవత్సరమునం దాయన బ్రిటిషు యిండి
యన్ సంఘమువారిచేత గవర్నర్ జనరల్ గారి శాసననిర్మాణసభకు
సభ్యుఁడుగా పంపఁబడెను. ఈ యుద్యోగము లన్నిఁటిలోను కృష్ణ
దాసుపాలుఁడు మిక్కిలి పాటుపడి మంచిపేరు సంపాదించెను. కొంత
కాలము దీర్ఘవ్యాధిచే పీడింపఁబడి 1884 వ సంవత్సరము జూలై
24 వ తేదీని మృతినొందెను. పత్రికాధిపతిగా నున్న కాలమున
విమర్శనము లేమియైన చేయవలసివచ్చినప్పు డతఁడు పక్షపాతము
లేక మర్యాద నతిక్రమింపక చేయుచువచ్చెను. అట్లున్నను వానికొక
సారి యధికారులతో వివాదము రాకతప్పినదిగాదు.

1866 వ సంవత్సరమున బంగాళాదేశమునకు గవర్నరుగా
నున్న సర. సిన్ డెన్ బీ దొరగారు కృష్ణదాసుపాలుఁ డప్పటి కరు
వును గురించి తన పత్రికలో వ్రాసిన కొన్నిసంగతులకు బహిరంగ

మైన సభలో ప్రత్యుత్తరములు చెప్పిరి. 1874 వ సంవత్సరమున నప్పటి గవర్నరగు సర్ జార్జికెంబెల్ దొరగారు హిందూపేట్రియేటు దొరతనమువారియెడల ననిష్టముగల పత్రిక యని స్పష్టముగా వ్రాసిరి. అందుకు కృష్ణదాసుఁ డూరకొనక తగిన ప్రత్యుత్తరము వ్రాసి పంపెను. ఇట్లొకరిద్ద రధికారులు పత్రికపై నలుకబూనినను క్రమక్రమంబున దొరతనమువారా పత్రికపై నభిమానము వహించి హిందువుల యభిప్రాయము తెలుసుకొనుటకు తత్పత్రికయే ముఖ్యాధారమని యెఱింగిరి. కృష్ణదాసుఁడు గట్టి సామర్థ్యముతో పత్రిక నిరువదిమూఁడు సంవత్సరములు నడిపెను. గవర్నరు జనరలుగారి యాలోచన సభలో సభ్యుఁడుగా నుండిన యిల్బర్టు దొరగారు కృష్ణదాసుపాలుని పత్రికాధిపత్యమును గూర్చి యొకసారి యిట్లు చెప్పిరి. "తనతోటివారు పాఠశాలల విద్యార్థులుగానుండునట్టి యీడుననే దేశమందు పురాతనమైన పత్రిక కధిపతియై కృష్ణదాసుపాలుఁడు సర్వతో ముఖమగు పాండిత్యముచేతను మిక్కిలి శాంతముచేతను నిష్పక్షపాత బుద్ధిచేతను 23 సంవత్సరములు పాటుపడి దక్షత లేక యణగిపోవుటకు సిద్ధముగానున్న పత్రికను మంచి యున్నతస్థితిలోనికి దెచ్చెను" ఆనాటి హిందువులలో నెవరికి నింగ్లీషుభాషయొక్క మర్మము కృష్ణదాసుపాలునకు దెలిసినంతగాఁ దెలియదని జనుల యభిప్రాయము. కలకత్తారివ్యూ యను పత్రికయొక్క యధిపతి కృష్ణదాసునిగురించి యిట్లు వ్రాసెను. "స్వచ్ఛమై మృదువై మనోహరమై యింగ్లీషువ్రాయను మాటలాడను నేర్చిన ప్రాచీనహిందువుల లెగ కృష్ణదాసుపాలునితో నంతరించినది. ఉపన్యాసము లిచ్చుట లోను వెనుదీయక వాదించుటలోను యితనికి మిక్కిలి సామర్థ్యము కలదు. హిందువులనేకు లింగ్లీషుభాషను చక్కగ మాటలాడఁగలరు. కాని సందర్భసిద్ధియందును భాషాసౌష్టవమునందును హేతుకల్పము

నందును కృష్ణదాసుపాలునివంటివారు మిక్కిలి తక్కువగానున్నారు. ఇంగ్లాండులోనే పుట్టిపెరిగి యింగ్లీషునే స్వభాషగా నభ్యసించిన పెక్కుదొరలకంటె కృష్ణదాసుపాలునకే యింగ్లీషుభాష యెక్కుడు వశమైనట్లు కనంబడునని యింగ్లీషువార్తాపత్రికలే కొన్ని వ్రాసినవి.

కృష్ణదాసుపాలుని మరణమును గూర్చి దేశస్థులందఱువిచారించిరి. అప్పటి గవర్నరు జనరల్ గారగు రైఫన్ ప్రభువుగారు శాసన నిర్మాణసభలో కృష్ణదాసుని మరణమును గూర్చి యిట్లనిరి. "అతని బుద్ధికుశలత యసాధారణమైనది, ఈసభలో నతఁడు మాటలాడుచున్నప్పుడు వినినవారందఱు వానిపాండిత్యవిశేషము నంగీకరించియే యున్నారు. కృష్ణదాస్ పాలునియొద్ద మూఁడు మంచిగుణములుండినవఁట. 1. సమమైనయాలోచనశక్తియు 2. తాననమ్మిన పనిచేయుటలో ధైర్యము 3. కోపము లేకపోవుట యీమూడుఁ నుండుటచే నతఁడు దేశస్థుల యొక్కయు నధికారుల యొక్కయు మెప్పువడసెను" సర్ రిబాడున్ టెంపిదొరగారు నాకాలపు మనుష్యులు కార్యములు యనుగ్రంథము రచియించి యితనిని గూర్చి యిట్లువ్రాసిరి. "గవర్నరు జనరలుగారి సభలోనున్న హిందువులలో కృష్ణదాస్ పాలను నతఁడె సమర్థుఁడు. రాజా మాధవరావుగారి తరువాత హిందువులలో నిన్ని సంగతులు తెలిసిన యతఁ డితఁడొక్కడే శాసన నిర్మాణ సభలో దొరతనమువారి కతఁడు మిక్కిలి సహాయునగా నుండెను.

కృష్ణదాసపాలునకు కుటుంబ సౌఖ్యము సరిగా నుండలేదు. అతనికి మొట్టమొదట 1856 వ సంవత్సరమున వివాహంబయ్యెను. ఆభార్యవలన నతని కిరువురు కొడుకులు గలిగి బాల్యమునందే మృతినొందిరి. పిదప 1872 వ సంవత్సరమునందా భార్య మృతినొందఁగా నతఁడు 1874 వ సంవత్సరమున మరల వివాహము చేసికొనెను. ఈ

రెండవ భార్యవలన నతనికి కుమారుఁడు కలిగెను. గాని వాఁడును శైశవమునందే మృతినొందెను. అతఁడు నిగర్వియై డంబములేక సామాన్యునివలెనే జీవితకాలము గడపెను. అతఁడు స్వమతాభిమానముగల హిందువుడైనను సంఘసంస్కారమునకు విరోధికాఁడు. సంస్కారము మెలకువగాను నెమ్మదిగాను జరుపవలయునని యతని యభిప్రాయము. అతఁడు న్యాయదృష్టిగల స్వతంత్రుఁడు. బిరుదుల నిమిత్తము దొరతనమువారి నెన్నఁడు నాశ్రయింపలేదు. అయాచితముగా బిరుదులు వచ్చినప్పుడు వానిని గ్రహింపకపోలేదు. అతఁడు తనకు రావుబహద్దరు బిరుదము వచ్చినప్పుడు పత్రికలలో నిట్లు వ్రాసెను.

"మాపేరు రావుబహద్దరులలో నగపడుటచే మేము మిక్కిలి యాశ్చర్యము నొందినారము. మే మేనేరము చేసినామని మాకీశిక్ష విధింపఁబడినదో తెలియఁ జాలము. మాకు బిరుదులు పొందవలయునని యాసలేదు. మేము చేసిన సేవకు సంతసించి దయామయులై యధికారులు మాకీ గౌరవమును దయచేసి నందుకు కృతజ్ఞులమై యున్నారము. మాకీసంగతి ముందు తెలిసిన మా మాట సాగెడు పక్షమున మేము మా జోలికెవరు రావలదనియు బిరుదులు గిరుదులు మాకవసరము లేవనియు వానిందప్పక వేఁడుకొని యుందుము."

ఈ పై వాక్యములఁ బట్టియు యింకఁ దక్కిన సంగతులఁ బట్టియు కృష్ణదాస్‌పాలుడు 19 వ శతాబ్దమునఁ బుట్టిన దేశాభిమానులలో నొకఁ డనియు వాని మార్గము ననుసరించుటకు మనమందఱముఁ బ్రయత్నము చేయుచుండవలయు ననియు జదువరులీతని చరిత్రమువలనఁ గ్రహింతురుగాక!

హరిశ్చంద్రముకర్జి

ఇతని ప్రతిమ మాకు దొరికినదిగాదు. ఈయన బంగాళాదేశపు కులీన బ్రాహ్మణుఁడు. తండ్రియగు రామధనముకర్జీ మిక్కిలి బీద వాఁడు. వీరిద్దరన్నదమ్ములు. ఈయన యన్నగారిపేరు హారెన్ చంద్ర ముకర్జీ.

హరిశ్చంద్రముకర్జీ 1824 వ సంవత్సరమున కలకత్తాకుసమీపముననున్న భవానీపురమున బుట్టెను. అతఁడయిదేండ్ల వయసుగలవాఁడయినప్పుడు తన యూరిబడిలో స్వభాష కొంతవఱకుఁ జదువుకొని యేడవయేట నింగ్లీషు నారంభించ బీదవాడగుటచే జీతములేకుండ నొక పాఠశాలలోఁ జేరి పదునాలుగు వత్సరములు వచ్చువఱకు నచ్చట విద్య నభ్యసించెను. అతని కుటుంబము మిక్కిలి దారిద్ర్యముచే బాధపడుచుండుటచే నతఁడు చదువుమాని యేమైన సంపాదించి సంసారము వహింపవలసినవాఁడయ్యెను. అందుచే హరిశ్చంద్రముకర్జీ జనుల కర్జీలు వుత్తరములు బాకీజాబితాలు వ్రాసి కుటుంబమును బోషింపఁజొచ్చెను. అట్టి పనులవలన సొమ్ము సరిగా రాకపోవుటచే నతని బీదతనము తగ్గలేదు సరికదా యొకసారి ఆ పూటకుఁగూడ బియ్యపుగింజలు లేక యింటిలోనున్న రాగిబిందె తాకట్టు వేసికోదలఁచుకొన్నంత దురవస్థ పట్టెను. అంతలో నొక జమీందారుని యేజంటువచ్చి వానిచే నొకయర్జీ వ్రాయించుకొని రెండురూపాయలిచ్చి బింది తాకట్టు అవసరము లేకుండఁ జేసి వాని గౌరవమునుఁ గాపాడెను. కుటుంబ మేవిధముచేతను గడచెడువిధము గనఁబడకపోవుటచే హరిశ్చంద్రముకర్జీ యొకరివద్ద పది రూపాయలు జీతముగల గుమాస్తాగా కుదిరెను. అతఁడాయుద్యోగమునైన పది కాలములపాటుంచుకొనక యజమానునితో వివాదపడి కొద్దికాలము

లోనే యాపని మానుకొనెను. అది మానుకొనిన కొన్నాళ్ళకు మిలిటరీ ఆడిటరుగారి కచేరిలో ననగా సేనల కర్చులు వ్రాయునట్టి కచేరిలో నెల కిరువదియైదు రూపాయలు జీతముగల యుద్యోగమతనికి దొరికెను. ఆ యుద్యోగమునం దాయన నిరుపమానమైన బుద్ధికుశలతను శ్రద్ధను పైయధికారులయెడ వినయమునుం జూపుటచే నతని తెలివి తేటలు గ్రహించి వానికి గ్రమక్రమముగా నధికారులు నాలుగువందల రూపాయలవఱకు జీతము వృద్ధిచేసిరి.

ఉద్యోగములోం బ్రవేశించినను ముకర్జీ సాయంకాలములందును మఱియు తీరికయైనపుడెల్లను భాషాభివృద్ధికొఱకై యింగ్లీషు గ్రంథములను వార్తాపత్రికలను విసువులేక చదువుచువచ్చెను. గొప్పవారి యుపన్యాసములు వినుటయందు మిక్కిలి యాసక్తిగలవాఁడగుటచే నతఁడు భవానిపురమునుండి నాలుగుమైళ్ళునడచి కలకత్తాకు వచ్చి డాక్టరు డఫ్దొరగారి యుపన్యాసములువినిపోవుచుండువాఁడు. కలకత్తాలోనున్న పుస్తకభాండార సమాజమందు తానునొకసభ్యుడుగాఁజేరి యందున్న పుస్తకములన్నియుఁ జదివెను. ఆయుద్యోగములో ప్రవేశింపకమునుపే యతఁడు కొన్ని వార్తాపత్రికలకుఁగొన్ని వృత్తాంతములనువ్రాసి పంపుచువచ్చెను. 1853 వ సంవత్సరమున కలకత్తానగరవాసులు ఈస్టిండియాకంపెనీవారికి మహజరొకటిపంపఁదలఁచి దాని నింగ్లీషుభాషలో మృదుశైలితో వ్రాయఁగలవాఁడు హరిశ్చంద్రముకర్జీ యొక్కఁడేయని యతనినాపనియందునియోగించిరి. దీనింబట్టి వాని కింగ్లీషుభాషయం దెంతపాండిత్యముగలదో మనము తెలిసికొనవచ్చును.

1854 వ సంవత్సరమున కలకత్తానివాసులగు శ్రీనాథగోషు గిరీశచంద్రగోషు క్షేత్రచంద్రగోషు నను ముగ్గు రన్నదమ్ములు, హిందూపేట్రియేటనుపత్రికనుఁ బ్రకటింపఁబూనిరి. హరిశ్చంద్రముకర్జీ

యాపత్రికకు వృత్తాంతములు వ్రాయుచు దానిపైమిక్కిలి యభి మానముగలవాఁడయ్యెను. కొంతకాలముగడచునప్పటికి పత్రికాస్థా పకులగు నన్నదమ్ములకుఁ బత్రికపై నభిమానముతగ్గుటయు ముకర్జీకి హెచ్చుటయు సంభవింపగా నెట్టకేలకు ముకర్జీయొక్కఁడే దానింబ్రక టించుభారమునుఁ బూనెను. అదివఱకా పత్రికముద్రింపబడుముద్రా యంత్రము మఱియొకరికి విక్రయింపఁబడుటచే నతఁడు పత్రికనిమి త్తము మఱియొక యచ్చుకూటమునుఁ గొని తనయన్నగారినే పత్రి కకు ముద్రాశాలకు గార్యనిర్వాహకుఁడుగా నేర్పరచి యసాధారణ ప్రజ్ఞతో దానిని నడపఁజొచ్చెను.

1856 వ సంవత్సర ప్రాంతమున స్త్రీపునర్వివాహ విషయము లతో బంగాళా దేశమంతయు నట్టుడికినట్లుడుకజొచ్చెను. హరిశ్చంద్ర ముకర్జీ ఈశ్వరచంద్ర విద్యాసాగరుని పక్షముబూని సంఘ సంస్కా రము మంచిదేయని పత్రికమూలమున వాదించి సంస్కర్తలకుఁదగిన సాయము చేసెను. అప్పటి గవర్నరుజనరలుగారగు డల్‌హౌసీప్రభు వుగారు హిందూదేశమునందలి పెక్కుభాగములనుగలుపుకొని కంపె నీవారి యేలుబడిక్రిందకుఁ దీసికొనివచ్చెను.

తరతరములనుండి యేలుచున్న రాజులను రాజ్యభ్రష్టులుగాఁ జేయుట యన్యాయమని హరిశ్చంద్రముకర్జీ పలుమాఱు నిర్భయముగ వాదించెను. డల్‌హౌసీ ప్రభువుగారి తరువాత గవర్నరుజనరలుగా వచ్చిన కానింగుప్రభువుగారి కాలమున సిపాయిపితూరీరాఁగాముకర్జీ చాల పాటుపడి సిపాయీలకు దొరతనమువారికి మనస్పర్థలుపోఁ గొంచి సంధిచేసెను. ఆంగ్లేయపత్రికాధిపతులగు దొరలు కొందఱు సిపాయిపితూరి సంబంధముగల స్వదేశస్థుల భూములు మొఖాసాలు నగ్రహారములు దీసికొని గవర్నమెంటువారు దొరలకిచ్చుటబాగుండు నని వ్రాసిరి. అట్లుచేయుట ధర్మవిరుద్ధమనియు ప్రజలకోపమునణచుటకు

మారు మరింత హెచ్చించుచుననియు దనపత్రికలో వ్రాసి ముకర్జీదొరతన మువారు మానునట్లు చేసెను. బంగాళా దేశమునకుఁగొందఱు దొరలు వచ్చి నీలిమందుతోటలు వేయించి దానివలన చాలాలాభముతీయుచు రహితులకేమియు లాభము మిగులనీయక వారిని మిక్కిలిబాధపెట్టఁ జొచ్చిరి. అప్పుడు రహితులందఱు భూస్వాములమీఁద కట్టుగట్టి నేలదున్నక నీలిమందుపండింపక తిరుగుబాటు చేసిరి. అప్పుడుభూస్వామిలారహితులను కోర్టులోదింపి మరింత పీడింపసాగిరి. ఆసమయమున హరిశ్చంద్ర ముకర్జీ యా నిరుపేద రహితులపక్షముఁబూని వ్యాజ్యములకై వారు వచ్చినప్పుడు వారి కన్నము పెట్టి బట్టలిచ్చి యర్జీలు వ్రాసిపెట్టి ప్లీడర్లను గుదిర్చి యెన్నివిధములనో వారి నాదరించెను. నీలితోటల యజమానులు వ్యాజ్యములలో నోడిపోయినందున ముకర్జీపయి కడుపులో నక్కసు నిలిపి వానిపైఁ గొన్ని నేరములను మోపి వ్యాజ్యములను దెచ్చిరి. అవి తీర్పుగాకమునుపే 1869 వ సంవత్సరమున హరిశ్చంద్రముకర్జీ యకాలమరణము నొందెను. అతనిమీఁది వ్యాజ్యము లతని మరణానంతరమున వానికి వ్యతిరేకముగా తీర్పు చేయఁబడుటచే నీలితోటల యజమానులు వాని యిల్లు వాకిలి నమ్మించి సొమ్ముగ్రహించిరి. హరిశ్చంద్రముకర్జీ పత్రికాధిపతులగు హిందువులలో మొట్టమొదటివాఁడని చెప్పవచ్చును. బ్రతికినది స్వల్పకాలమయినను జీవితమంతయు నతఁడు పరోపకారార్థమై గడపిన పుణ్యపురుషుఁడు.

రాజేంద్రలాలుమిత్రా

రాజేంద్రలాలు మైత్రా

రాజేంద్రలాలు మైత్రా యను నతఁడు బంగాళా దేశములో గౌరవముగల శూద్రకుటుంబములో పుట్టినవాఁడు. ఆయన 1824 వ సంవత్సరమున సూరాయను గ్రామమున జన్మించెను. వానితండ్రి పేరు జనమేజయుఁడు. ఆయనకుఁ గలిగిన యాఱుగురు కుమారులలో రాజేంద్రలాలుమైత్రా రెండవవాఁడు. ఈమైత్రాను జిన్నతనమున నుండియుఁ గలకత్తానగరమున నున్న వానిమేనత్త పెంచెను. ఆ మేనత్త యీ బాలకుని పెంచుకొని తనకున్న సొత్తునంతయు నీయ వలయునని తలంచెను. కాని యట్టి పెంపు శాస్త్రసమ్మతముగాకుంట చే నూరకొనవలసివచ్చెను. ఆ బాలకుఁడు స్వభాషయగు బంగాళిని తనకులగురువునొద్ద నేర్చికొని యనంతరము కలకత్తాలో సుప్రసిద్ధి కెక్కిన రెండుపాఠశాలలలో నింగ్లీషు నభ్యసించెను.

ఆకాలముననే యీ బాలకుని మేనత్త మృతినొందఁ గుమారు నకు విద్య చెప్పించవలసిన భారము జనమేజయునిపైఁ బడెను. కుమారుఁడు కుశాగ్రబుద్ధియని యెరుంగుటచే తండ్రి వాని చదువును మానిపింపఁ జాలఁడయ్యె. కాఁబట్టి జనమేజయుఁడు చక్కఁగ విచారించి తనపిల్లవానికి విద్యార్థివేతనమునిచ్చునట్టి పాఠశాలలో నెందైన బ్రవేశ పెట్టుట కర్తవ్యమని నిశ్చయించుకొని యట్టిబడి యెక్కడ నున్నదని వెతకనారంభించెను. ఆకాలమునఁ గలకత్తానగరమున వైద్యకళాశాల (మెడికల్ కాలేజీ) లో దొరతనమువారొక్క విద్యార్థికి నెలకెనిమిది రూపాయిల వంతున జీతమిచ్చి వారివద్దనుండి యేమియు మరల గ్రహింపకయే వైద్యశాస్త్రము చెప్పుట కేర్పాటు చేసిరి. ఆ పాఠశాలాధికారులు రాజేంద్రలాలు మైత్రాను గూడ నట్టి

విద్యార్థిగఁ దీసికొనిరి. కాని యప్పుడే యతనికి దారుణజ్వరము సంభవించుటచే నతఁడందు వెంటనే చేరలేకపోయెను. రాజేంద్రుడు పదునైదేండ్ల ప్రాయముగలవాఁ డయినప్పు డనఁగా 1839 వ సంవత్సరమున వైద్యకళాశాలలో పైన పేర్కొనబడిన పద్ధతిని విద్యార్థి యయ్యెను. కళాశాలలో నతఁడు చేసిన విద్యాభివృద్ధి మిక్కిలి ప్రశంశనీయమై యుండెను.

అతని బుద్ధికుశలత విని మహర్షి దేవేంద్రనాథ టాగూరుగారి తండ్రియగు ద్వారకనాథ టాగూరుగారు మైత్రా నింగ్లాండు దేశమునకుఁ దీసికొనిపోయి యక్కడ విద్య పరిపూర్తి చేయింతుననిచెప్పెను. కాని తండ్రి మైత్రాను విదేశమునకు బంపడయ్యె. ఆ వైద్యకళాశాలలో నున్న కాలముననే రాజేంద్రుడు కేవలముతనయశ్రద్ధచేత దొరతనమువారి కైదువందల రూపాయిలు నష్టము గలిగించెను. ఒకనాడతడు కొన్నిలోహములను గరగించుచుండెను. అట్లు కరగించుటకు ప్లాటినం అను మిక్కిలి విలువగల లోహముతో చేయబడిన మూస యొకటి తెచ్చి దానిని నిప్పులమీఁదబెట్టి యా లోహమందువేసి కరగింప నారంభించెను. కొంతసేపటికి రాజేంద్రుడు తనప్రయత్న మెంతవఱకు నెరవేరినదో తెలిసికొందమని చూచునప్పటికి మూసయే కరగిపోయెను. అది చూచి బాలుఁడగు రాజేంద్రుడు భయమున గడగడ వడఁకుచు తనయొజ్జయగు ప్రకృతి శాస్త్రపండితున కాసంగతి విన్నవింప నతడు వానిని చీవాట్లుపెట్టి కళాశాలకు నధికారియగు డేవిడ్ హైరుదొరగారి కాసంగతి దెలియజేసెను. ఆదొరగారును రాజేంద్రుని పిలిపించి వానిం దిట్టక కొట్టక కళాశాలలోనుండి తీసివేయక యట్టి పనులయెడల ముందు జాగరూకతతో మెలంగవలయుననిచెప్పి మందలించి పంపెను.

రాజేంద్రుడు వైద్యకళాశాలలోఁ జిరకాలముండ లేదు. అచ్చట విద్యార్థులు కొందరు దుష్ప్రవర్తకులై సంచరించినందున నధికారులు వారి నడతంగూర్చి విచారణ సలిపిరి. ఆరాజేంద్రు డాచెడునడత గల బాలకులలో నొకడు కాడుగాని యాదుర్మార్గులను బట్టియిమ్మని యధికారులు వాని నడిగినప్పుడు తనమిత్రులను బట్టియిచ్చుట కిష్టము లేక యతఁ డూరకొనియెను. అది కారణముగ నధికారులు వానిని కళాశాలలోనుండి కొంతకాలము వెడలఁగొట్టిరి. రాజేంద్రుడు మరల నావైద్యశాలకు నధికారులు రానిచ్చినను రాదలపడయ్యె. ఆవైద్యపాఠశాలలో నుండగానే యతఁ డాంగ్లేయభాషలో మంచిసాహిత్యముగల కామరాన్ అను దొరవద్ద నింగ్లీషు చదివి యందు గట్టికృషి చేసెను. యీ కామరాను దొరవద్దనే రాజేంద్రుడు హూణభాషపదములను బ్రయోగించుటలో నిరుపమానమయిన ప్రజ్ఞను సంపాదించెను.

అనంతర మతడు ధర్మశాస్త్రము జదువ నిశ్చయించి న్యాయవాదిపరీక్షకు బోయెను. కాని ఆ సంవత్సరము ప్రశ్నాపత్రములు ముందుగా వెల్లడియగుటచే బరీక్షకులు జరిగిన పరీక్ష నిరర్థకముచేసిరి. అందుచే పరీక్షలో గృతకృత్యుడయితీరవలసిన రాజేంద్రునకు నష్టము సంభవించెను. రాజేంద్రలాలుమైత్రా వైద్యు డగుటకుగాని న్యాయవాది యగుటకుగాని యోగము లేకపోయెను.

పిమ్మట చేయవలసిన దేమియు లేక యతం డనేకభాషల జదువుటకు బ్రారంభించెను. అదివరకే వానికి పారశీభాష చక్కఁగవచ్చును. అప్పటికి సంస్కృతమందు వాని పాండిత్యము కొంచెమై యుండుటచే ముఖ్యమయిన యాభాషలో నధికకృషి చేయుట కతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. అదిమొదలు రాజేంద్రుడాభాషలో నధికపాండిత్యము సంపాదించి గొప్పగొప్ప విద్వాంసుల మెప్పువడసెను. గ్రీకు లాటిను భాష

లను మునుముందు నేర్చి యనంతరము ఫ్రెంచి జర్మనుభాషలనుజదివి పిమ్మట హిందీ ఉరదు భాషల నభ్యసించి మొత్తముమీద పదిభాషలను జదువ వ్రాయ మాటలాడఁగల పండితుడయ్యెను. ఎన్నిభాషలు తనకువచ్చినను తనభాషలు తనకన్నము పెట్టజాలవని యెఱిగి రాజేంద్రుడేదైన యుద్యోగములో బ్రవేశింపవలయునని నిశ్చయించుకొని 1846 వ సంవత్సరమున బెంగాలు ఏషియాటిక్కు సొసైటి యను సంఘమునకు సహాయకార్యదర్శియు గ్రంథభాండార సంరక్షకుఁడు నయ్యెను. అప్పటికతని వయస్సిరువదిమూడు సంవత్సరములు. ఈయుద్యోగమువలన నుపయోగములగు ననేకగ్రంథములువాని స్వాధీనము లోనుండుటచే నతడు వాని నన్నిటిని సారముగ్రహించి జ్ఞానాభివృద్ధి చేసుకొనఁజొచ్చెను. ఆసంఘముయొక్క కార్యదర్శుల సహాయమున నతఁ డింగ్లీషుభాషలో మంచిశైలిని వ్రాయుటకలవరుచుకొని కొలది కాలములోనే పైసహాయము లేక స్వయముగ మంచి వ్రాతలు వ్రాయనేర్చెను. ఆసంఘమువారి గ్రంథము లన్నియుఁ సరిగా జాబితా వ్రాసి యమర్చి తనకు తీరికయున్నప్పుడు సంఘమువారి మాసపత్రికకేవైన వృత్తాంతములు వ్రాయుచువచ్చెను. అట్లుకొన్నినాళ్ళు వ్రాసి 1850 వ సంవత్సరమున రాజేంద్రుఁడు భాషాగ్రంథములను ప్రకృతి శాస్త్రములను వ్రాసి ప్రకటించుటకై వివిదార్థ సంగ్రహమను పేరుగల యొకమాసపత్రికను బంగాళీభాషలో స్వయముగ బొమ్మలతోఁ బ్రకటింప నారంభించెను. అట్లతఁడు పత్రిక నేడు సంవత్సరములు ప్రకటించి మరుచటి సంవత్సరమున మైనరుజమీందార్లకు విద్యచెప్పు పాఠశాలకు నధ్యక్షుఁడుగ నియమింపఁబడెను. ఇందుమూలమున నతఁడు పాఠశాలలోఁజేరిన జమీందార్లబిడ్డలకు సంరక్షకుఁడయ్యెను ఈజమీందారీ పాఠశాల యేకారణముచేతనో దొరతనమువా రనుకొనినంత వృద్ధిని పొందకపోవుటచే 1880వ సంవత్సరమున నదియెత్తి

వేయఁ బడుటయు రాజేంద్రలాలున కుపకారవేతన (పించను)మిచ్చుటయు సంభవించెను.

రాజేంద్రలాలు దొరతనమువారు తనకప్పగించిన యీపనిని మిక్కిలి శ్రద్ధగాను ప్రభువులకుఁ దృప్తికరముగాను నిర్వర్తించెనని చెప్పకొనక తప్పదు. అప్పటి బంగాళా గవర్నరుగారు జమీందార్ల పాఠశాలవిషయమున రాజేంద్రుఁడు చేసిన పనిని మెచ్చుకొనుచు నిట్లువ్రాసెను. ఇట్లు పాఠశాలను పరిపాలించుట మిక్కిలి కష్టసాధ్యమయిన పనియయినను బాఠశాలఁ గాంచిన వృద్ధి దాని పరిపాలకునకు మిక్కిలి ప్రతిష్ఠఁ దెచ్చుచున్నది. ఈకాలమున బంగాళా దేశములో చక్కఁగ వ్యవహరించుచున్న జమీందార్ల నేకులు గలరు. వారందఱు రాజేంద్రలాలుమైత్రాయొక్క శిష్యులే యగుటచేఁ దమ కట్టి సామర్థ్య మీరాజేంద్రుని శుశ్రూషవల్లనే గలిగినదని యొప్పకొని తమకృతజ్ఞత ననేక పర్యాయములు చూపియున్నారు.

రాజేంద్రలాలుమైత్రా కేవలము ప్రాచీన విద్యలయందె తన కాలముబుచ్చెను. అతఁడు చేసిన పరిశ్రమయంతయు నేషియాటిక్కు సంఘమువారి మాసపత్రికలోను తదితర పత్రికలలోను స్పష్టముగ గనఁబడును. అతఁడు రచియించిన గ్రంథములలో ముఖ్యమైనవి ఉత్కలదేశ ప్రాచీనచరిత్ర బుద్ధగయప్రాచీన చరిత్రయనునవి రెండు యప్పుడప్పుడు అతఁడు వ్రాసిన వ్యాసములు ''ఇండో ఆర్యనులు'' అను పేర రెండు సంపుటములుగ ముద్రింపఁబడి యున్నవి. ఆయన మునిసిపల్ కమీషనరుగా కూడ నుండెను. ఆయుద్యోగమున నతఁడు కావలసినంత స్వాతంత్ర్యములఁజూపి న్యాయముకొఱకుఁ బోరాడుచు వచ్చెను. అప్పుడప్పుడాయన హిందూపేట్రియేటు పత్రికకుఁ గూడ కొన్నిసంగతులు వ్రాయచుండువాఁడు. కృష్ణదాసుపాలుని మరణానంతరమున పేట్రియేటు పత్రిక నితఁడె నడపెనని చెప్పవచ్చును. కాని

యాపత్రిక నడపుటకుఁ గావలసినంత యోపిక యతనికి లేకుండు టచే నాపని యతనికి కష్టమని తోఁచెను. ఇట్లు తేజోవంతమైన జీవయాత్ర మఱుపది యేడు సంవత్సరములవఱకుఁ జేసి రాజేంద్రలాలు మైత్రా 1891 వ సంవత్సరమున పక్షవాత రోగముచేతఁ గాలధర్మ మొందెను.

మేధావంతుఁడై మిక్కిలి పూనికతో పాటుపడు మనుష్యుఁ డెంత యభివృద్ధినొందునో రాజేంద్రలాలుని చరిత్రమువల్ల తెలిసికొనవచ్చును. ఆంగ్లేయభాషలో వ్రాయుటకు మాటలాడుటకు నతని కద్భుతశక్తిఁ గలదు. సర్ రిచర్డు టెంపిలు దొరగారు "ఆకాలము మనుష్యులు కార్యములు" అను నర్థముగల యాంగ్లేయ గ్రంథము వ్రాయుచు రాజేంద్రునిఁగూర్చి యిట్లు వ్రాసిరి. "ఆంగ్లేయ భాషను ప్రాద్గేశభాషలను నేర్చిన పండితులలో నితఁ డగ్రగణ్యుఁ డని చెప్పవచ్చును. పూర్వ హిందువుల యద్భుత ప్రజ్ఞలం దలంచి యతఁడు మిక్కిలి యక్కజమును గరువమును బొందుచు నీనాఁటి హిందువుల దురవస్థను గూర్చి మిక్కిలి వగచు చుండువాఁడు." మోక్సుమూలరుపండితుఁడు తన గ్రంథములలో నొకదానియందు నీనింగూర్చి యిట్లువ్రాసెను, "రాజేంద్రలాలు మైత్రుఁడు వృత్తిచేత పండితుఁడే గాక గట్టి విమర్శకుఁడు. ఏషియాటిక్కు సంఘము వారి యొక్క మాసపత్రిక కనేకములగు విషయములను వ్రాసి యతఁడు హిందూదేశ ప్రాఁచీన విద్యలనుగూర్చి యీవరకు తప్పులగు నభిప్రాయములు గల తన దేశస్థులందఱికంటె నెక్కువవాఁడని తేటపరచెను.

అతఁడు వ్రాసిన గ్రంథము లన్నియు నేఁబది. అవి నూట యిరువదియెనిమిది సంపుటములుగ విభజింపఁ బడియున్నవి. అగ్రంథములయందలి పుటలు పుష్పదిమూఁడు వేల కంటె నెక్కువఁ గలవు.

ఈ సంపుటములు హిందూదేశ ప్రాచీనవిషయములు సంస్కృతము నుండి చేసిన భాషాంతరీకరణములు స్వతంత్రముగ బంగాళి భాషలో రచించిన గ్రంథములు సభలో నిచ్చిన యుపన్యాసములు పత్రికలకు వ్రాసిన సంగతులు గలవై యాతని సర్వతోముఖ పాండిత్యమును వెల్లడి చేయుచున్నవి.

1885 వ సంవత్సరమున ఏషియాటిక్కు సంఘమునఁ కతఁ డధ్యక్షుఁడయ్యెను. ఇదివఱకు హిందువుల కెవరికి నంతటి గౌరవము పట్టియుండలేదు. కావున రాజేంద్రలాలు మైత్రున కింతటి గౌరవము కలిగినందులకు దేశస్థులందఱు మహానందభరితులైరి. 1886 వ సంవత్సరమున కలకత్తాలో దేశీయమహాసభ జరిగెను. అది రెండవ సభ. హిందూదేశము నంతనుండియు దేశీయమహాసభకుఁ బ్రతినిధులుగా వచ్చు పెద్దమనుష్యులను సన్మానము చేయుటకై యొకసభ యేర్పడెను. ఆసభకు నగ్రాసనాధిపతిగా నుండుటకు రాజేంద్రలాలు మైత్రునికంటె నర్హుఁడు లేఁడని కలకత్తానగరవాసులు వాని నైక కంఠ్యముగ నధ్యక్షునిఁ జేసిరి. ఇంతియగాక యతఁడు బ్రిటిషు యిండియా సంఘమునకుఁ గూడ నగ్రాసనాధిపతియై యుండెను. ఈ సంఘములో బంగాళా దేశమునందుఁ గల గొప్ప జమీందారులు విద్యావంతులు సభికులుగా నుండిరి. అట్టి సంఘమున కతఁడు సభాధ్యక్షుఁడుగా నుండుటచేతనే జనుల కతనియం దెంతగౌరవమున్నదో తెలిసికొనవచ్చును.

ఈ సంఘము దేశమున కెంతయు నుపకారముఁ జేసినది. ఇట్లు చేయుటకు సభాధ్యక్షుఁడగు రాజేంద్రుఁడే ముఖ్యకారణమని ప్రజలనుకొనిరి. అతని పాండిత్యమును పరిశ్రమను గని పెట్టి హిందువులేగాక యితర దేశస్థులనేకులు వానిని తమతమ దేశములందున్న విద్యావిషయిక సభలలో సభ్యునిఁ జేసికొనిరి. కలకత్తా యూనివర్శి

సిటీవారు వానికి డాక్టరను బిరుదము నిచ్చిరి. డాక్టరుశబ్దమున కిక్కడ వైద్యుడనే యర్థముగాదు. డాక్టరనఁగా పండితుఁడు. ప్రకృతి శాస్త్రము, ధర్మశాస్త్రము మొదలగు వానియం దసాధారణప్రజ్ఞఁ గల పండితులకుఁ దరుచుగా నిట్టి బిరుదములు విద్యాశాఖవా రిచ్చు చుందురు. దొరతనమువారు వానియందుఁ దమకుఁగల గౌరవమును బట్టి సి. ఐ. ఇ, రావు బహదూరు రాజాయను బిరుదముల నిచ్చిరి 1877 వ సంవత్సరమునందు జరిగిన దర్బారులో సర్ ఆష్లిఇడెం దొరగారు రాజేంద్రలాలునితో నిట్లనిరి. "కోర్టుఆఫ్ వార్డ్సువారి యధీనమునం దుండిన మైనరు జమీందారుల విద్య మీచేతిలో నుంచఁబడినది, అందుచేత బంగాళమునందున్న జమీందారులలో ననేకులు మీ ఋణమును దీర్చుకొనజాలరు. మీరు సంస్కృత భాషలో నధికపాండిత్యము సంపాదించి జగద్వ్యాప్తమైన కీర్తిని సంపాదించినారు. మీప్రజ్ఞలన్నియు నెఱిఁగి దొరతనమువారు మీకు రావుబహదూరు బిరుదము నిచ్చినారు."

తన దేశస్థుల కెప్పుడైనకూడనియపకారము జరిగినపుడు దానిని బయలుపెట్టి మిక్కిలి కఠినోక్తులతో దానింగూర్చి ప్రశంసించుచువచ్చె ను. దీనికొక్కయుదాహరణము చెప్పవలసియున్నది. నీలిమందుతోటల యజమానులు బంగాళా దేశమునందలి రహితుల కొత్తుడు గలుగఁ జేసి బాధించినపుడు రాజేంద్రలాలు దిక్కుమాలిన రహితులపక్షముఁ బూని తోటల యజమానుల ప్రవర్తనము సరిగా నుండలేదని కల కత్తాలో నొకమహాసభలోఁ బలికెను. ఇట్లతఁడు బహిరంగమైనసభ లో తమ్ము నిరసించినాడనికోపించి నీలిమందుతోటల యజమానులగు నాంగ్లేయులు కొందఱు కడుపుమంట తీరక ఫోటోగ్రాఫిక్కు సంఘ మున జేరి రాజేంద్రలాలుమైత్రుని సంభాషణము సరిగా నుండలేదని ఖండించి యతని నా సంఘములోనుండి తొలఁగింప బ్రయత్నించిరి.

రాజేంద్రుఁడు సంఘములో చిరకాలమునుండి సభ్యుడుగా నున్నందున వానిం దీసివేయుటకుఁ వీలులేక యా దొరలు తుదకిట్లు తీరుమానము చేసికొనిరి. "నగరమందిరమున రాజేంద్రలాలు మైత్రుఁడుచేసిన యుపన్యాసమునందలి మాటలఁ నీ సంఘమువారు విని యందు మొదటినుండి చివరపఱకుఁ నబద్ధములే యుండుటచేత నట్టి యుపన్యాస మిచ్చి నతడీ సంఘములో సభికుఁడుగా నుండుటకు తగఁడని నిశ్చయించి యట్టివానిం దీసివేయుట కిప్పటి నిబంధనలలో నేవియు నాధారములు గనబడకపోవుటచే రాజేంద్రలాలు తనంతట తానే యీ సంఘమునుండి మానుకొనవలయునని యిందుమూలముగా తెలియజేయు చున్నారు."

మేజర్ థల్లియర్ దొరగారు రాజేంద్రుని పక్షముబూని యతనివలన లోపము లేదనియు ననేకపర్యాయములు నాంగ్లేయులు పెక్కండ్రు హిందువుల నింతకంటె నెక్కుడు కఠినోక్తులతో నిందించిరనియు రాజేంద్రలా లాంగ్లేయుల నందఱిని తిరస్కరింప లేదనియు తప్పుచేసిన నీలిమందుతోటల యజమానులనే నిరసించెననియు సంఘము వారట్లు తీర్మానము చేయఁగూడదనియు వాదించెను. హ్యూము దొరగారు మొదలగు కొంద ఱాంగ్లేయులు థల్లియరు దొరగారితో నేకీభవించిరి. కాని యా సంఘమువారిలో నెక్కువమంది రాజేంద్రునకుఁ బ్రతిపక్షులుగా నున్నందున వారిమాటలు సాగవయ్యె. అది కారణముగ రాజేంద్రలాలుతోపాటు థల్లియరు దొరగారుకూడ నా సంఘము విడిచిరి.

అతని మరణాంతరమున వానింగూర్చి వ్రాసిన స్వదేశ పత్రికలు రాజేంద్రలాలుమైత్రుఁడు రామమోహనరాయలు కంటెను,

కేశవచంద్రసేనుని కంటెను, మేధావంతుఁడనియు మేధావంతుఁడే గాక విద్యావంతుఁడనియు వానిమరణము దేశమున కంతకు నష్టముఁ గలిగించెననియు నివారించెను. పదిభాషలలో నిరర్గళ పాండిత్యము గలిగి సంస్కృతమునం దింతింత యనరాని ప్రజ్ఞగలిగి యింగ్లీషులో నాంగ్లేయులకు సయితము నీర్ష్యఁ బొడమింపఁగల సామర్థ్యము గలిగి ప్రపంచము నందుండిన సమస్తవిద్యా సంఘములలోను సభ్యుఁడుగా నున్న హిందువుఁడు పందొమ్మిదవ శతాబ్దమునఁ రాజేంద్రలాలుఁ డొక్కఁడేయని తెలిసికొనవలయును.

కృష్ణమోహన బెనర్జీ

ఈయన ప్రతిమయు మాకు దొరకలేదు, ఈయన బంగాళా దేశ బ్రాహ్మణుడు. ఈయన తండ్రిపేరు జీవన్ కృష్ణబెనర్జీ ఈకృష్ణ మోహను బెనర్జీ 1813 వ సంవత్సరమున మే నెలలో గలకత్తా నగరములో నుదయించెను. అయిదేండ్ల వయసువాఁడైనప్పుడతఁడు విద్యారంభముచేసి బంగాళీభాషలోఁ జదువుటయు వ్రాయుటయు లెక్కలు సేయుటయు నేర్చికొనెను. తరువాత గొంతకాలమున కాయన హిందూకళాశాలకుఁ బోయి యచ్చట నాంగ్లేయభాషను సంస్కృతమును నేర్చికొనియెను. 1828 వ సంవత్సరమున కృష్ణ మోహనుని తండ్రి విశూచి జాడ్యమువలన లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. పితృవియోగముచేత విద్యాభ్యాసము చక్కఁగా సాగ నందున నతఁడు నెలకు పదియారు రూపాయిలు విలువఁగల విద్యార్థి వేతనమును సంపాదించి చదువనారంభించెను. మరుచటి సంవత్సరము వానికి ఢిల్లీ కళాశాలలో నొక యుపధ్యాయ కోద్యోగ మయ్యెను. కాని కొన్ని గృహసంబంధములగు నిబ్బందులచేత పోఁజాలక యతఁడా సంవత్సరము నవంబరులోనే హేరుదొరగారి పాఠశాలలో నుద్యో గము సంపాదించెను. ఆకాలమున బంగాళాదేశమున దృఢచిత్తులగు పడుచువాండ్రు కొందఱొక సంఘముగాఁ జేరి హిందూమతమును నిర్మూలింపవలయునని నిశ్చయించుకొని తద్విషయమయి పాలు మాలిక లేక పాటుపడఁ జొచ్చిరి. కృష్ణమోహనుఁడు గూడ నా సంఘమునఁ జేరి తద్విషయమున గట్టిపనిఁ జేయుటకు నొక యింగ్లీషు వార్తాపత్రికను బ్రకటింపఁ జొచ్చెను.

కృష్ణమోహానుని పద్ధతులు బంగాళీల కందఱకు మహాగ్రహమును దెప్పించెను, ఆగోలఁ జూచి యతని స్వజనముగూడ వాని నింటనుండి యవ్వలకుఁ బంపివేసెను. మొదటినుండియు నతనికిఁ గ్రైస్తవ మతబోధకులు మిత్రులుగా నుండుటచే వానికిఁ గ్రైస్తవ మతముపై నత్యంతాభిమానము బొడమెను. అయభిమానము కతనమున నతఁడు పలుమారు బైబిలు మొదలగు గ్రంథములు చదివి యెట్టకేలకు 1832 వ సంవత్సరమున క్రైస్తవమతము నవలంభించెను. డాక్టరు టఫ్ దొరగా రా సమయమున ప్రధానాచార్యుఁడై పరిశుద్ధస్నానము చేయించి వాని నా మతమునఁ గలిపిరి. కలిపిన వెంటనే కృష్ణమోహానుఁడు కొంతకాలమువఱకుఁ బ్రయాగ మండలమునఁ బ్రయాణముచేసి 1835 వ సంవత్సరమున తన భార్యను తన స్వాధీనము చేసుకొనెను. తరువాత చర్చిమిషను స్కూలులో నుపాధ్యాయుఁడై కొంతకాల ముండి యవ్వలనొక చర్చికధికారియై యచ్చటి పనులను మిక్కిలి సామర్థ్యముతో నెరవేర్చుచుండెను. తాను గలియుటయే గాక కృష్ణమోహానుఁడు తనతోడి హిందూ బాలకుల ననేకులఁ గ్రైస్తవ మతమున గలిపెను. 1852 వ సంవత్సరమున బిషపు కళాశాలలో నతఁ డుపాధ్యాయుఁడుగా బ్రవేశించి 1858 వ సంవత్సరము వఱకు నచ్చట పనిచేసెను. ఈయన తాను ప్రవేశించిన క్రొత్తమతమునందు మిక్కిలి యభిమానము గలవాఁడై యా మతమును తన దేశస్థులకు బోధించుచు దద్విషయమున ననేక గ్రంథములుబంగాళీలోను నింగ్లీషులోనువ్రాసిప్రచురించెను. ఈయన పదిభాషలలో పండితుఁడు. ఓఢ్రభాషయందు సంస్కృతభాషయందు బి.ఏ. మొదలగుపరీక్షలకుఁజాలకాలమతఁడుపరీక్షకుఁడుగా నియమింపఁబడెను. ఈయన వ్రాసిన గ్రంథములలోని రెండు ముఖ్యమయినవి గలవు. అందొకటి హిందువుల వేదాంతశాస్త్ర విషయమయి సంభా

షణ పూర్వకముగా నున్నది. ఈపుస్తకము మన దేశమున కింగ్లాండు నుండి వచ్చు దొరల కత్యంతోప యుక్తముగాఁ నున్నది. రెండవ గ్రంథము క్రైస్తవమతము నందలి సత్యమునుఁ గూర్చి వేదములలో ప్రమాణము లున్నవని చెప్పుచున్నది, వేదమందున్న ప్రజాపతి శబ్దము యేసుక్రీస్తునకే యర్థమిచ్చుచున్నదని యతఁడీ గ్రంథము నందు సాధించెను.

కృష్ణమోహను బెనర్జీ క్రైస్తవమతములోఁ గలసిన కొంత కాలమువఱకు మిక్కిలి మతావేశముగలవాఁడై తక్కిన మతస్థులను కఠినముగాఁ దూలనాడుచువచ్చెను. కాని వయస్సు ముదిరినకొలది యన్యమతసహనము గలవాఁడై సమస్తజనముల యెడల ప్రేమఁ గలవాఁడై యందఱి గౌరవమునకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. క్రైస్తవమత బోధకులు దేశస్థులగు బీదలయెడల పరమదయాళులై వారి కనే కోపకారముల చేసిన పక్షమునఁ గ్రైస్తవ మతమునందుఁ బ్రజల కాదర మెక్కుడు గలుగునని యాయన యభిప్రాయపడి తక్కువ జాతులవారికిఁ బలుమారు లుపకారములు సేయుచువచ్చెను. అందు చేత తన మతాభివృద్ధి యెటులున్నను ప్రజానురాగము మాత్ర మతనియందు హెచ్చుగా నుండెను. క్రైస్తవసంఘము వా రీయనకు 'రెవరెండు' అను బిరుదము నిచ్చిరి. విద్యాశాఖవా రనఁగా యూని వరుసిటీవా రతనికి మహాపండితుల కీయఁదగిన యల్. యల్. డీ. యను బిరుదమునిచ్చి గౌరవించిరి. ఈయన 1885 వ సంవత్సరము మేయి నెలలో కాలధర్మము నొందెను. ఆ కాలమందు బంగాళా దేశములో విద్యావిషయములు దేశాభిమాన విషయకములుఁ రాజ కీయ విషయకములునగు ప్రసంగములు కృష్ణమోహనుబెనర్జీ లేనివి లేవు. ఇతఁడు మతాంతరుఁడైనను దేశాభిమానులలో నొకఁడు.

— ♦ —

మధుసూదనదత్తు

మధుసూదనదత్తు బంగాళాదేశములోని 'జసూ్సరు' జిల్లాలో సగందరి యను గ్రామమున 1824 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. వాని తండ్రియగు రాజనారాయణుఁడు సాదరుదివానీఅదాలత్' కోర్టులో న్యాయవాదిగా నుండెను, ఆయనకు నలుగురు భార్యలు. ఈ మధుసూదనుఁడు జ్యేష్ఠభార్య కుమారుఁడు. ప్రారంభమున నతఁడందఱు బాలకులవలెనే మాతృభాషయగు బంగాళీని కొంతకాలము నేర్చికొని యనంతరమున 1837 వ సంవత్సరమున హిందూకళాశాలలో జేరెను. ఆ కళాశాల యా కాలమున డిరోజియోయను దొరగారి పరిపాలనముక్రింద నుండెను. ఆయన బంగాళాబాలకుల ప్రవర్తనమును జక్కజేసి విద్యాబుద్ధులు చెప్పి పనిచేయుటలో జాలపని చేసెను. ఆయనకు శిష్యులై విద్యనేర్చికొనిన బంగాళాబాలకులనేకులు సంఘ సంస్కార ప్రియులై హిందూమతములలో నుండు దురాచారములను దొలగించుటకై పాటుపడిరి. మధుసూదనదత్తును వారిలో నొకఁడయ్యెను.

ఆ పడుచు వాండ్రందఱు సంఘదురాచారములను దొలగించి దేశమున కుపకారము జేయదలంచుటయేగాక రాజ్యాంగవిషయములయందుఁ గూడ బనిచేసి భరతఖండము నున్నతస్థితికిఁ దెచ్చుటకును స్వభాష నభివృద్ధి చేయుటకును సంకల్పించిరి. అంతియగాక తామభ్యసించిన శాస్త్రవిద్యలచేత తా మాంగ్లేయభాషలోఁగూడ కవనముచెప్పి చిత్రవచన కావ్యముల రచించి ప్రసిద్ధిగాంచగల వారమని నమ్మియుండిరి. మధుసూదనదత్తును దనమనంబున నిట్టి నమ్మకము గలవాఁడె. అతఁడు 1837 వ సంవత్సరము మొదలు 47 వ సంవత్సరము వఱకు హిందూకళాశాలలో విద్యార్థియైయుండి యా

మ ధు సూ ద న ద త్తు

కాలముననే యింగ్లీషుభాషలో ననేక పద్యములరచించెను. అప్పుడు హిందూకళాశాలలోఁ జదువుకొను విద్యార్థులందరిలో మధుసూదన దత్తు బుద్ధికి బృహస్పతియను పేరుపడెను అతఁడు తరుచుగా మోహము దేశాభిమానము మొదలగు విషయములఁ గూర్చి యింగ్లీషులో పద్యములు వ్రాయఁజొచ్చెను. వానికి బాల్యము నుండియు నింగ్లాండు దేశముఁ జూడవలయుననుగుతూహలము గలదు. ఆ దేశము తా నెన్నఁడు జూడగలుగుదునో యని యౌత్సుక్యము నొందుచు నింగ్లీషులో నొక చిన్నపద్యము వ్రాసెను. ఆ పద్య మెంతయు మనోహరముగా నుండును.

హిందువులలో సామాన్య బాలకులకే చిన్నతనమందనేకులు పిల్లనిచ్చి పెండ్లిచేయుచుందురు. అట్టియెడ కుశాగ్రబుద్ధియై విద్య నభ్యసించుచున్న మధుసూదనదత్తు వంటి వానికి సంబంధములు వచ్చుట యాశ్చర్యముగాదు. అందుచేత నతనితండ్రి కుమారునకు వివాహముచేయ నిశ్చయించి యొక చిన్నపిల్లను గుదిర్చి తద్విషయ ప్రయత్నములు చేయనారంభించెను. నలుగురు భార్యలం గట్టుకొని నానా యవస్థలం బడుచున్న తండ్రి తనకుఁ గూడ చిన్నతనమందే వివాహము చేయఁదలంచి నప్పుడు మధుసూదనదత్తునకు వివాహ మిష్టము లేకపోయెను. అతఁడు తన యనిష్టము సూచించియు తన మాట సాగదని తలంచి వివాహ సమయమున నిల్లువిడిచి పోయెను, పోయి క్రైస్తవ మత బోధకులగు నాంగ్లేయుల శరణు జొచ్చి యదివఱకె క్రైస్తవ మతములోఁ గలిసియున్న కృష్ణమోహన బెనర్జీ సహాయమున నాలుగు దినము లెవ్వరికిం గనఁబడకుండ దాగి యుండెను.

ఎట్టకేలకు 1843 వ సంవత్సరమున ఫిబ్రేవరి నెలలో నతఁడు క్రైస్తవమతములో గలసి యోహాన్నాద్ధు మొదలు మైకేలు మధుసూదన

దత్తను పేరఁ బరగుచుండెను. మైకేలనునది యతఁడు క్రైస్తవమత ములోఁ గలసినప్పుడు కలిగిన నామము. అతని తండ్రి వానియిష్టము లేకుండ బలవంతముగ వివాహము చేయఁదలంపకపోయిన పక్షమున మధుసూదనదత్తు క్రైస్తవమతములోఁ గలియక తన సహాధ్యాయుల వలెనే పేరునకైన హిందువుఁడై స్వమతమునందే యుండును. కాని యతనికిఁ గలిగిన నిర్బంధమువలన నతఁడు స్వమత పరిత్యాగము చేసి కృష్ణమోహనబెనర్జీవలెనే మతాంతరుఁడు కావలసివచ్చెను. పుత్ర వాత్సల్య మతిశయముగాఁగల రాజనారాయణుఁడు మతభ్రష్టుఁడైన యాకొమరున కెప్పటియట్ల ధనమిచ్చి బిషప్ కాలేజీలో నాలుగు సంవత్సరములు చదువు చెప్పించెను. కాని కొన్ని కారణముల వలన కొడుకునకుం దండ్రికి మనస్పర్థలు పొడమ రాజనారాయణుఁడు కుమారుని విడిచినందున మధుసూదనుఁ డసహాయుఁడై యుండ వలసివచ్చె.

ఆకాలమున చెన్నపట్టణమునుండి కొందఱు బాలకులు వచ్చి బిషప్ కాలేజీలో విద్యార్థులై కలకత్తాలోఁ జదువుచుండిరి. ఆ విద్యా ర్థుల ప్రోత్సాహముచేత చెన్నపట్టణమునకుఁ బోయి కొంచెము బాగుపడవచ్చునని కలకత్తా విడిచి యీ పట్టణమునకుఁ బోయెను. చెన్నపట్టణమునకు వచ్చినపిదప వానిస్థితి మునుపటికన్న హీనము కాఁగా నతఁడు దారిద్ర్యబాధ మిక్కుటముగా ననుభవించి పొట్ట పోసికొనుట కేయుపాయమును గానక ఇంగ్లీషు వార్తాపత్రికలకు వృత్తాంతములను వ్రాసి దానిచే గొంతధనమును సంపాదించి జీవ యాత్ర గడుపుచుండెను. ఆ నిరుపేదతనమందును మధుసూదనుఁ డింగ్లీషుకవనము మానక యందుఁ గృషిచేయుచు 1849 వ సంవత్స రమున "చెరలోనున్నస్త్రీ" యను శీర్షికతో నొక మనోహరమైన పద్యకావ్యమును రచించెను. ఆ కావ్యమును జెన్నపురమందలి

స్వదేశీయులు నాంగ్లేయులుఁగూడ గడుమెచ్చిరి. ఇంగ్లీషుకవులలోఁ గడు ఖ్యాతివహించిన స్కాటు బేరను మొదలగువారి కవనములకు దత్తుకవనము దీసిపోదని యొక యింగ్లీషు వార్తాపత్రిక దనయభిప్రాయము నిచ్చె. ఈ పద్యకావ్యమును మధుసూదనుఁడు కలకత్తాలో నున్న బెత్యూను దొరగారికిఁ బంపినప్పుడాయన దానిం జదివి మహానందభరితుఁడై మధుసూదనదత్తునకు నొకజాబువ్రాసి దానిలో "నీవాంగ్లేయభాషలో జేసిన పరిశ్రమను స్వభాషలోనే చేసి దానికై యుపయోగించినకాలము నీస్వభాషకై యుపయోగించి గ్రంథములు రచించిన పక్షమున నీవు దేశోపకారము స్వభాషాభివృద్ధియుఁ జేయుటయే గాక నింతకంటె నెక్కుడు ప్రసిద్ధిని గాంచఁగలవు సుమీ" యని హితోపదేశముచేసెను. ఆ యుపదేశమును మన్నించి దత్తు వెంటనే కలకత్తానగరమునకు 1856 వ సంవత్సరమున వచ్చెను.

చెన్నపురమం దెనిమిది సంవత్సరములు వసియించినను వాని భాగ్యముకనుబొమ్మమీఁదివెంట్రుకవలెనెదుగుబొదుగులేక కలకత్తానుండి బయలుదేరినప్పు డెట్లుండెనో మరల కలకత్తాకు వచ్చినప్పుడట్లేయుండెను. జీవనాధార మేదియు లేకపోవుటచే నతఁడు రాగాఁనే కలకత్తా పోలీసుకచ్చేరీలో నొకగుమస్తాపని సంపాదించి తెలివితేటలు గలవాఁడగుటచే కొలఁదికాలములోనే తర్జుమాచేయు నుద్యోగస్థుఁ డయ్యెను. ఇట్లు బ్రదుకుతెరవేర్పరచుకొని మనస్స్థిమితము నొందిన పిదప దత్తు బెత్యూను చెప్పిన హితోపదేశము చొప్పున నడువఁ దలంచి బంగాళీభాషలోనున్న గ్రంథములను సమగ్రముగఁ జదివి 1858 వ సంవత్సరమున శర్మిష్ఠయను నొక నాటకమును రచియించి ప్రకటించి మరుసటి సంవత్సరమున పద్మావతియను మఱియొక నాటకమును వ్రాసెను. ఈనాటకము రచించిన వెంటనేయతఁడు రెండు ప్రహసనములు వ్రాసెను. అందొకటి బంగాళాబాలకులదురాచారము

లనుగూర్చియు రెండవది బంగాళా దేశ వృద్ధులు భోగపరాయణత్వము కపటమును గూర్చియు వ్రాయఁబడెను. ఈ గ్రంథమువలన నతనికి గొంత పేరు గలిగెనుగాని వానికి మిక్కిలి ఖ్యాతి యతఁడు తరువాత రచియించిన పద్యకావ్యములవలనఁ గలిగెను. మొదటనుండియు నతనికి పద్యములలో యతిప్రాసము లుండుట యిష్టము లేదు. అందుచేత యతిప్రాసములులేని పద్యములు వ్రాయుట మంచిదని యట్లు చేయ నిశ్చయించెను. యతిప్రాసలులేని వట్టిపద్యములు రసవంతముగా నుండవని యానాఁటిపండితులు నైకకంఠ్యములుగ నమ్మిరి. ఇతరులుమాట యేల? మధుసూదనదత్తునకు నధికసహాయకారియై వానికిం బ్రోత్సాహముకలుగఁ జేసిన మహారాజా జ్యోతీంద్రమోహన టాగూరు గారే యట్టి కవిత్వమును గూర్చి సందేహించిరి. అయినను దత్తు యతిప్రాస శూన్యమైన కావ్యమును రచియించుటకుఁ గృతనిశ్చయుఁడగుటచే టాగూరుగారు దాని నచ్చువేయించుటకు వాగ్దానము చేసిరి. ఆ సహాయమునుజూచుకొని మధుసూదనుఁడు తిలోత్తమయను నిర్యతి ప్రాసకమయిన పద్యకావ్యమును రచియించి 1860వసంవత్సరమునఁ బ్రకటించెను. అపూర్వరచనగల యాపద్యకావ్యము ప్రకటింపఁబడిన తోడనే బంగాళా దేశమున గలిగిన కళవరము రమేశ చంద్రదత్తుగారు క్రింది విధముగా వర్ణించియున్నారు.

"నిర్యతిప్రాసకమయిన యీ గ్రంథము కనఁబడినతోడనే పండిత మండలమంతయు నాశ్చర్యమునొందెను. కల్పనాగౌరవము వర్ణనాచమత్కృతి శయ్యామృదుత్వము మొదలగునవి యందు లేవని యెవ్వరు ననఁజాలరు గాని యతిప్రాసలు దీసివేయుటకు సాహసించినందుల కిష్టపడక పండితుల దరు నాని పుస్తకము చెడిపోయినదని పలికిరి. ఈసాహసమునకుఁ గొందఱు వానిని పరిహసించిరి. కొందఱు నిందించిరి. ఈశ్వరచంద్రగుప్తుఁడు మొదలగు ప్రాచీనపద్ధతి కవులును

విద్యాసాగరుఁడు అక్షయకుమారబెనర్జీ మొదలగు నవీనపద్ధతి కవులును దత్తుయొక్క గ్రంథము యతిప్రాసలు తీసివేసినందున దుష్కావ్యమైన దని యభిప్రాయ మిచ్చిరి. మంచి మెచ్చుటనున్నను దానిని మెచ్చుకొనునట్టి గుణగ్రహణపారీణుఁడు విద్యాసాగరుఁడు తిలోత్తమ భ్రష్ఠ కావ్యమని పలికెను. విద్యాసాగరుఁడే యట్లన తక్కువ ప్రజ్ఞఁగల తక్కిన కవులందఱు దత్తును గేలికొట్టి దూషించిరని వేరె చెప్పనేల''

ఇట్లనేకులు గ్రంథమును గ్రంథకర్తను నిరసించినను మెచ్చుకొనువారుకొందఱు లేకపోలేదు. జ్యోతీంద్రమోహనటాగూరు డాక్టరు రాజేంద్రలాలుమైత్రా మొదలగు రసికులు కొందరు తిలోత్తమ యందలి రసములను గ్రహించి కవినిం బొగడఁజొచ్చిరి. జ్యోతీంద్రమోహన టాగూరు కావలసిన ధనమిచ్చి గ్రంథము నచ్చొత్తించెను. రాజేంద్రలాలుమైత్రుఁడు బంగాళీభాషలో యతిప్రాస శూన్యమైన కవిత్వమును గ్రొత్తగాఁ దెచ్చిపెట్టినందుకు సంతసించి దత్తును బొగడెను. రాజనారాయణభానుఁడను పండితుఁడు తద్గ్రంథవిషయమున నిట్లు వ్రాసెను. ''దేవేంద్రుఁడు బంగాళీభాషను మాటలాడఁదలంచుకొనునేని నిశ్చయముగా నతఁడీ గ్రంథములోనున్న శైలినే మాటలాడును. ఈ గ్రంథకర్తయొక్క మహోన్నతములయిన కల్పనలను స్వభావవర్ణనమునఁగల ప్రజ్ఞయు రసపుష్టి జేయుటలోఁగల సామర్థ్యము పదలాలిత్యము విశేషించి పద్యముల నడకయు మమ్ము మహానంద భరితులఁ జేయుచున్నవి.''

ఇట్లు తిలోత్తమ యను గ్రంథము చక్కఁగా నుండలేదని విరుద్ధాభిప్రాయముల నిచ్చిన పండితులు మఱికొన్ని దినములకు మధుసూదనదత్తు రచియించిన మేఘనాథవధ యను మఱియొక కావ్యమును జూచి చిన్నబుచ్చుకొనిరి. ఆ పండితు లందఱుఁ జెట్టచినరకు

మేఘనాధవధ మిక్కిలి సుందరముగా నున్నదని యొప్పుకొనక తప్ప దయ్యె. అట్లొప్పుకొన్నవారిలో నగ్రగణ్యుఁడు గుణగ్రహణపారీణుఁడు నగు విద్యాసాగరుఁడే. మహాభారతము బంగాళీభాషలో వ్రాసిన కాళీప్రసన్న సింహుఁడు మధుసూదన దత్తుయొక్క బుద్ధికుశలతకు మెచ్చి యాకవిపేరుపెట్టి యొక విద్యాసంఘము నేర్పరచెను. ఆ సంఘముననే దత్తు కృష్ణకుమారి యను నాటకమును నప్పటికి సమాప్తము కాని వీరాంగన యను పద్యకావ్యమురచించెను. 1862 వ సంవత్సరమున మధుసూదనుఁడు యూరపుఖండమునకుఁ బయన మయి తన చిర మనోరథమును నెరవేర్చుకొనెను.

అప్పు డతఁ డింగ్లాండునకుఁ బోయి యా దేశమునఁ నైదు సంవత్సరములుండి బారిష్టరు పరీక్షకుఁ జదివి 1867 వ సంవత్సరమున మరల మనదేశమునకువచ్చి కలకత్తా హైకోర్టులో బారిష్టరుగాఁ బనిచేయఁ జొచ్చెను. ప్రారంభము సరిగానే యుండెను. కాని వాని వృత్తిలో వానికి రావలసినంత పేరుమాత్ర మెందుచేతనో రాలేదు. బారిష్టరయిన పిదప నతఁ డాఱుసంవత్సరములు మాత్రమే జీవించి యుండెను ఆకాలమయినను సుఖముగా గడువక కష్టములతోను దారిద్ర్యముతోను మనస్తాపములతోను వెళ్ళెను. ఆయన 1873 వ సంవత్సరమున అల్లిపురము నందలి యాసుపత్రిలో కాలధర్మము నొందెను. మరణమునకు సిద్ధముగానున్న కాలమునందును మధుసూదనదత్తు బంగాళీభాషలో మాయకనా రను పద్యకావ్యమును వ్రాసి తనజీవితమెట్లు దుఃఖకరముగా ముగిసెనో దానిలో కథయు నంత దుఃఖకరముగా ముగించెను.

వెనుక నతఁడు చెన్నపురిలో నున్నపుడు నీలిమందుపంట పండించు నొక ఇంగ్లీషువారి కొమార్తెను పెండ్లియాడెను. కాని యా వివాహము వానికి సుఖప్రదము గాకపోవుటచే నతఁడు భార్య

వలన విడుదల పత్రిక పుచ్చుకొని మఱియొక దొరసానిని పెండ్లి యాడెను. ఈ రెండవ భార్య వానికిమిక్కిలి యనుకూలమై ప్రవర్తించుటయేగాక వాని సుఖదుఃఖములను సమానముగ ననుభవించి యతనికన్న మూడుదినములు ముందుగామృతినొందెను. ఈ రెండవ భార్యవలన వాని కిరువురు కొమారులు గలిగిరి.

మధుసూదనదత్తు బంగాళాదేశములోపందొమ్మిదవ శతాబ్దమందలి మహావిద్యావంతులలో నొకఁడు. అతఁడు మహాకవియేగాక గొప్ప సాహిత్య చక్రవర్తి. హిందూకళాశాలలోఁజదువుకాలమునఁ నతఁ డింగ్లీషును పారసీభాషను జదువుకొనెను. బిషపు కాలేజీలో గ్రీకు లాటిను సంస్కృతమును నేర్చెను. చెన్నపురమం దున్నపుడు తెనుగును ద్రావిడమును నభ్యసించెను. యూరపుఖండమునకు వెళ్ళినప్పుడు ఫ్రెంచి జర్మనీ ఇటాలియను హీబ్రూ భాషలయందుఁబ్రవేశము సంపాదించెను. బంగాళీభాష వచ్చుననిమనము వేరుగ చెప్పనక్కర లేదు గదా!

మధుసూదనదత్తున కుపకారము చేసిన మిత్రులలో నిద్దఱు ముఖ్యులు గలరు. ఒకఁడు మనోమోహనఘోషు. రెండవ యతఁడీశ్వరచంద్ర విద్యాసాగరుఁడు. ఒకమారు మధుసూదనదత్తు ఋణబాధచేతఁ జెరసాలకుఁ బోవలసినవాఁడై యుండగా నాసొమ్ము ఋణప్రదాతలకిచ్చి విద్యాసాగరుఁడువానికి కారాగృహబాధ తప్పించెను. మధుసూదనుడు తన మరణకాలమున దిక్కుమాలిన తన యిరువుర కుమారులను మనోమోహన ఘోషునకు నప్పగించెను. ఆయన చందాలు వేయించి సొమ్ము పోగుచేసితలిదండ్రులు లేని యాబిడ్డలను పెంచి పెద్దవారిగ జేసెను.

పైకేలు మధుసూదనదత్తుయొక్క జీవిచరిత్రము నెఱిఁగిన వారందఱు నేర్చికొనవలసిన మంచినీతు లొకటి రెండు గలవు. అతి

బాల్యవివాహంబులే మన దేశంబునకు సమస్తవిధములగు నరిష్టములను దెచ్చుచున్నవనియు నట్టి వివాహములు చేయుట మానినప్పుడుగాని దేశమభివృద్ధి నొందదనియు బాలికలకు భర్తలకు బాలురకు భార్యలను దెచ్చునపుడు వారి కిష్టము లేనివాండ్రం దేగూడదనియు నిందువలన మనము గ్రహింపవలసియున్నది. మధుసూదనదత్తుయొక్క తండ్రి యీరహస్యమును గ్రహింపలేకపోవుటచేత నేగదా కుశాగ్రబుద్ధియై విద్యాసంపన్నుడై వివేకియై బంధుమిత్రులకు మహానందము నొడగూర్పఁజాలువాని కుమారుఁడు మతాంతరుఁడై తలిదండ్రులకు శాశ్వతమయిన దుఃఖమును గలిగించెను. అది యటుండ మనము నేర్చుకొనవలసిన యంశ మింకొకటి యున్నది. కవిత్వము చెప్పుటలోఁగాని మఱి యేయితర విషయములోఁగాని పదుగురు నడచు దారింబోక తనకు మంచిదని తోఁచిన క్రొత్తపుంతను ద్రొక్కినవారిని జనులు మొట్టమొదట నిందింతురనియు దానిమంచి కాలక్రమంబున వెల్లడియైనకొలఁది ప్రజలు వానిని గౌరవింతురనియు గూడ మన మిందువలన నెఱుంగవలసియున్నది.

బంకించంద్ర చటర్జీ

బంకించంద్రచటర్జీ

ఇతఁడు 1838వ సంవత్సరమున జన్మించెను. వానితండ్రియగు యాదవచంద్ర చటర్జీ యిఁగ్లీషు ప్రభుత్వమువారిక్రింద నొకడిప్యూటీ కలక్టరుగా నుండెను. బంకింగుచంద్రుఁడు మొదట నింగ్లీషు హూగ్లీ కాలేజిలోఁ జదువుకొని పిమ్మట విద్యాసమాప్తికై ప్రసిడెన్సీకాలేజికిఁ బోయి చదివెను. బంగాళా దేశమునందు మొట్టమొదట బి. యే. పరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడైన విద్యార్థులలో నితఁడే. అతడు తొలు దొల్త పత్రికాధిపతిగానుండి జీవితకాలముగడుపఁ దలఁచెను. ఈతలం పుండుటచేతనే ఆతఁడు బి. యే. పరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడు గాక మునుపే 'ప్రభాకర' యను స్వభాషాపత్రికను నడపుచున్నయీశ్వర చంద్రగుప్తుఁడనువానివద్దకుబోయి పత్రిక నడుపుపని కొంతకాలము నేర్చికొనియెను. కాని యతఁడు తాననుకొన్నట్లు పత్రికాధిపతి గాఁ డయ్యె. యేలయన పట్టపరీక్షయందుఁ దేరినతోడనే గవర్నమెంటు వారు వానికి డిప్యూటీ కలక్టరుపని నిచ్చెదమన జీతమున కాసపడి యతఁడా యుద్యోగమున, జేరెను,

పత్రికాధిపతి కాఁదలఁచుకొన్నందువలన వానికొక లాభముఁ గలిగెను. ప్రభాకరపత్రికాకార్యస్థానమున నున్న కాలముననతఁడనేక స్వభాషాగ్రంథములు చదువవలసి వచ్చినందునఁ గొంతపాండిత్య మతని కందులోఁ గుదిరెను. దానింబట్టి యతఁడు వచనగ్రంథము లను జేయ సమర్థుఁడై గొప్పయుద్యోగములోనున్న దీరికచేసికొని గ్రంథరచనా వ్యాసంగమును మానక చేయుచుండెను. మహాకవి యగు మధుసూదనదత్తు బంగాళీభాషలో మృదుమధురకవిత్వము చెప్పి యానాటి గొప్పకవులకుసయితము నాశ్చర్యమును గలిగించు చుండెను. బంకించంద్రుఁడు మధుసూదనదత్తు ననుసరించి నిర్యాతి

ప్రాసమగు కవిత్వము చెప్పబూనుకొనెను. ఎంతకృషి చేసినను బంకించంద్రునకుఁ గవిత్వములో మధుసూదనున కలవడిన లలితశయ్యా యలవడకపోవుటచే నది తనకుఁదగదని మానుకొని వచనకావ్యము లలో గృషిచేయ మొదలుపెట్టెను.

చటర్జి యింగ్లీషుభాషలోనిచిత్రవచనకావ్యములను(Novels) విసుపును తనివియు లేక యహోరాత్రములు చదువుచుండెను. అందులో 'సర్ వాల్టరుస్కాటు' అను మహాకవి రచియించిన వీరరసప్రధానము లగు చిత్రవచనకావ్యములయం దతనికి మిక్కిలి తమకము. అవి చదివినపిదప స్కాటు వ్రాసిన గ్రంథములను మరల బంగాళీ భాషలో వ్రాయుట యసాధ్యమయినను స్కాటు మార్గము ననుసరించి స్వభాషలో స్వకపోలకల్పితముగఁ గొన్ని చిత్రవచనకావ్యములు వ్రాయవచ్చునని నమ్మి యతఁ డాపనికిఁ బూనుకొనెను. 1864 వ సంవత్సరమునం దతఁడు దుర్గేశనందిని యను దేశచరిత్ర గర్భితమయిన మొట్టమొదటి చిన్నవచనకావ్యమును రచించెను. అదియే యిప్పటికిని బంగాళీవచన కావ్యములలో నగ్రగణ్యమని కొనియాడబడుచున్నది. ఇందలికల్పన మతిచిత్రము. స్థలపదార్థాది వర్ణనము శ్లాఘ్యము. కథ మిక్కిలి మనోహరము బంగాళాభాషలో మరల నటువంటి కల్పితవచనకావ్యమిప్పటికిం బుట్టలేదు. మధుసూదనదత్తును బరిహాసించినట్లె బంకించంద్రునిగూడ జనులు క్రొత్తమార్గమున వచనకావ్యములు నిర్మించినందుకు బరిహాసించిరి. పట్టుమని పదిబంతులు సరిగ వ్రాయుటకు సమర్థులుండరుగాని సరసముగ నొకరు వ్రాసినదానిని విమర్శకులమని పేరుపెట్టుకుని నిందించి యపహాస్యము చేయుట కనేకులుందురుగదా! బంకించంద్రుని గ్రంథమును శైలి మనోహరముగా లేదనియు సందర్భసిద్ధి పొందబడలేదనియు వర్ణనము లుండవలసి నట్లుండలేదనియుఁ గొందఱు పండిత మనుష్యులు వాని

వ్రాతలను ఖండించిరి. కాని యతడు వారి విమర్శనములను జూచి వగవక తనపూనినపని మానక బంగాళీభాషకుఁ జిత్రవచన కావ్యము లనియెడు క్రొత్తయలంకారములను దెచ్చిపెట్టెను.

తరువాత నతఁడు మరికొన్ని వచనకావ్యములనుగూడ రచించెను. అందు ముఖ్యమయినవి కపాలగుండల యనునదియు మృనళినీ యనునదియు, కపాలకుండలయను కథ కేవల కల్పితమయి శాక్తేయ మతమునందుగల ఘోరకృత్యములనే వెల్లడిచేయును. మృనళినీ బంగాళీల యాచార్య వ్యవహారములఁ దెలుపునట్టికథ. 1872 వ సంవత్సరమున బంకించంద్రుఁడు వంగదర్శినియను పత్రికను ప్రకటింప నారంభించెను. ఇది కేవలము విద్యావ్యాసంగములు గలదై జనరంజకమై స్వల్పకాలముననే యనేకులచేత జదువబడుచు బ్రసిద్ధికెక్కెను. అదివఱకతఁడు వ్రాసిన వచనకావ్యము లన్నియుఁ బూర్వవృత్తాంతములనే దెలుపుచు వచ్చినందున నన్నియు నొక్కవిధముగానే యుండఁగూడదని బంగాళీదేశమున నాకాలమున సంఘస్థితి యెట్లున్నదో దానిని వర్ణించు నొకటి రెండు గ్రంథములను వ్రాసెను. అవి వంగదర్శినిలో బ్రకటింపబడి మిక్కిలి రసవంతములై యున్నయవి. సంఘస్థితిని వర్ణించిన వచనకావ్యములలో విషవృక్ష మనునది మిక్కిలి చిత్రమయినది. అదియు వంగదర్శినియందు నెలనెలకు బ్రకటింపఁబడుచు వచ్చెను. దాని రమణీయకమునుబట్టి యది యిగ్లీషుభాష లోనికిగూడ తర్జుమాచేయబడినది. ఆకారణమున బంకించంద్రుని పేరు ప్రఖ్యాతిగాంచివారికి నింగ్లీషువారికిఁ దెలియవచ్చెను.

ఇతఁడింక ననేక వచనకావ్యములు రచించె. అందు ముఖ్యమయినవి దేవీఛందూరాణీ ఆనందమఠము మొదలగునవి. ఇతడు

మొదటినుండియు బూర్వాచార పరాయణుఁడు. సంఘసంస్కారము బ్రహ్మసమాజమతము మొదలైన వతని కంతగా కిట్టవు. ఇతఁడు వయసు ముదిరినకొలది మతమునం దత్యంతాసక్తిగలవాఁడై కృష్ణుని మహిమలు గొనియాడుచు నొక గ్రంథము వ్రాసెను. అందు శ్రీకృష్ణుఁడు సద్గుణ సంపన్నుఁడనియు నతనిం గూర్చి భాగవతాది గ్రంథములలో వ్రాయబడినదంతయు గేవలము కవి కల్పితమగు నబద్ధమనియు నతఁడు వ్రాసెను. ఈయన వేదములం జక్కఁగఁ జదివినవాఁడు. ఈయనకు గవర్నమెంటువారు రాయబహద్దరనియు సి. ఐ. ఇ. అనియు బిరుదుల నిచ్చిరి. ఈయన 1894 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను.

ప్రసన్న కుమార టాగూరు

ఈయన 1803 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఈతనివలన టాగూరు కుటుంబమునకు మిగుల వన్నెయు వాసియు గలిగినవి. ఇంటివద్ద నతఁడు హిందువుల కట్టుబాటులలోనే పెరుగుచు నాకాలమునకుఁ దగినరీతిగా కొంచెమింగ్లీషుగూడ జదివెను. మొట్టమొదట నతఁడు చాందసుఁడైయున్నను తరువాత కొంతకాలమునకు రాజ రామమోహనరాయల వారిమైత్రి గలుగుటఁజేసి యతఁడు హిందువుల యాచారములలో నేవిమంచివి యేవి చెడ్డవని శోధింపనారంభించెను. ఇట్లు శోధించి శోధించి యతడు దేశస్థుల కొక విజ్ఞాపనము వ్రాసి ప్రకటించెను. అందులో విగ్రహారాధనము చేయుట యనుచిత మనియు సర్వలోక సృష్టికర్తయు సర్వనియామకుఁడునగు పరమేశ్వరుని మానసిక పూజచేయవలయుననియు నతఁడు నొక్కి వ్రాసెను. అతడు బుద్ధిస్వాతంత్ర్యమును గనబరుచుట యొక్క మత విషయముననే గాదు. ఇంకననేక విషయములం జూపెను. తాను స్వయముగ జమీందారుఁడయ్యు జమీందారు లుద్యోగములు చేయగూడదను గర్వము లేక సామాన్యులవలెనే తానును శాస్త్రములఁ జదివి పరీక్షలయందు దేఁరి న్యాయవాది యయ్యెను.

ఈ పనిలోఁ బ్రవేశించునపుడు ప్రసన్నకుమారుని మిత్రుఁడొకఁడువచ్చి యట్టి గొప్పకుటుంబమున బుట్టిన సంపన్నునకు న్యాయవాదిగ నుండుట యవమానకరమనియు నిరర్థకమనియుఁ జెప్పి మందలించెను. ప్రసన్న కుమారుఁడప్పు డతనితో నిట్లనియె. "మనస్సు గృహమందు జరుగవలసిన యిన్నిపనులను జక్కబెట్టుకొను భార్య వంటిది. నాకు నీలిమందు తోటలు, ఆముదపు యంత్రములు చాల గలవు. అందులో నాకన్యాయముగ నష్టములు కలుగుచున్నవి.

నాకు నష్టములు తెచ్చినవారిమీఁద వ్యాజ్యములు తెచ్చితిని. కాని న్యాయవాదుల తెలివి తక్కువ వాదములచేత నా వ్యాజ్యములు పోయినవి. అందుచేతనే నేనే శాస్త్రములు చదువుకొని న్యాయవాదినై నా వ్యాజ్యముల నేనే వాదించెదను'' అని చెప్పి న్యాయవాదియై యాపనిలో మిక్కిలి బుద్ధికుశలతఁ జూపి చాల ప్రసిద్ధి కెక్కెను. ఇట్లు కొంత కాలము జరిగినపిదప కలకత్తా కోర్టులో నిదివఱకు గవర్నమెంటు ప్లీడరుగానున్న యొకదొర పనిమానుకొని స్వదేశమునకుఁబోగా దొరతనమువారా యుద్యోగమును ప్రసన్నకుమారునికిచ్చిరి. ప్లీడరుపనివల్లనతఁడుసంవత్సరంనకు లక్ష యేబదివేల రూపాయిల నార్జించెను. ఆ ధనముతోడను సంస్థానమువల్ల వచ్చిన ధనముతోడను ప్రసన్నకుమారుఁ డనేక భూములను కొని జమీ చాల వృద్ధిపరచెను. శ్రీమంతులగు గొప్ప వంశస్థులలో నుద్యోగమునకు వచ్చినవారిలో నితఁడే మొట్ట మొదటివాడు. హిందూకళాశాలలో నతఁడొక సభికుఁడై దాని యభివృద్ధిని గూర్చి చాలపాటు పడియె.

తనకుమార్తెయు మనమరాలును విద్యావతులు గావలయునని సంకల్పించి యింటివద్ద వారికి విద్య నేర్పించెను. కొంతకాలముగడచిన పిదప ప్రసన్నకుమారుఁడు అనువాదక మనుపేరబంగాళీభాషలో నొక పత్రికను సంఘసంస్కారి యనుపేర నొక యింగ్లీషు పత్రికను ప్రకటింప నారంభించి సంఘసంస్కరణము రాజకీయ వ్యవహారము మతము విద్య మొదలగు విషయములంగూర్చి జనుల బుద్ధులు వికసించునట్లు మంచివ్రాతలను వ్రాయవచ్చె. రాజారామమోహనరాయలు సహగమనమును మానుపించవలసినదని చేసిన ప్రయత్నమునకు విరుద్ధముగా స్వదేశస్థులు కొందఱు సహగమన ముండితీరవలయునని దానిని మానుపింపఁ గూడదనియు నింగ్లాండు రాజు

గారికిని పార్లమెంటు సభవారికి మహజర్లు వ్రాసిపంపిరి. కాని యా మహజర్లను లెక్కసేయక యింగ్లండు రాజుగారు సహగమనము చేయఁగూడదనియే శాసించిరి. అట్లు శాసించినందుకు శ్రీ రాజుగారికిని పార్లమెంటు మహాసభవారికిని జనులు కృతజ్ఞత దెలుపుటకై ప్రసన్నకుమారుఁ డొక పెద్ద సభ చేయించెను. ప్రసన్నకుమారుఁడు మహాదాత. పూర్వము గొప్ప దశలోనుండి కాలవశమున పేదలై యభిమానము కింటనుండి యిడుములఁ బడువారి కనేకులకు నెల నెలకు జీవితములిచ్చి సహాయములు చేయుచు వచ్చెను. తన సేవకులలో నెవరికి రోగమువచ్చినను వారి కౌషధములను గొని తెచ్చి వైద్యులచేత మందులిప్పించి వారిని బిడ్డలవలె గనిపెట్టు చుండును.

ఆయన పుస్తకభాండారము మిక్కిలి పెద్దది. అందు బహు గ్రంథములుండుటచే హైకోర్టు జడ్జీలు తక్కిన పెద్దమనుష్యులువిద్యార్థులు కావలసినప్పుడు స్వేచ్ఛగవచ్చి జదువుకొనుచువచ్చిరి. ఎల్ల కాలము కలకత్తాలోనే వసియింపక ప్రసన్నకుమారుఁడు తరచుగ తన సంస్థానమునకుఁ బోయి చూచుకొనుచు వ్యవహార మంతయు దివానులమీఁదనే వదలివేయక రహితులతోఁ గలసి మాటలాడి వారి సుఖదుఃఖముల నెఱుఁగుచు వారి సౌఖ్యమునిమిత్తము వైద్యశాలలు గట్టించి రహితులకు భారమైనప్పుడు వారియొద్దనుంచిపన్నులు పుచ్చుకొనక వారిని వేవిధములఁ గనిపెట్టెను. దొరతనమువారు హిందూదేశ శిక్షాస్మృతి (ఇండియన్ పీనల్‌కోడ్డు) వ్రాయించినప్పుడు ప్రసన్నకుమారుఁడు వారికి మిగులఁ దోడ్పడియెను. గవర్నరు జనరలుగారి యాలోచనసభలో మొట్టమొదట సభ్యుఁడైనహిందువు డితఁడే కలకత్తా యూనివరుసిటీకి నతడు మూడులక్షలరూపాయిలు

దానముచేసి దానివడ్డీ నింగ్లీషుధర్మశాస్త్రము (లా) ను నేర్పించుటకు వినియోగింపుమని యానిచ్చెను. అతనికుమారుడు జ్ఞానమోహన టాగూరు క్రైస్తవుడై యింగ్లాండునకు బోయి బారిష్టరై వచ్చెను. హిందువులలో నతడే మొదటి బారిష్టరు. అతనికి గవర్నమెంటువారు సి, ఐ. ఇ. అను బిరుదమునుగూడ నిచ్చిరి. అతడు 1862 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. ఆతని యోగ్యతనుబట్టి కలకత్తానగరవాసు లాయన జ్ఞాపకార్థము స్ఫటికశిలతో వాని ప్రతిరూపమును జేయించి నిలిపిరి. అది యిప్పటికి నున్నది.

మా న మో హ న ఘో షు

మాన మోహన ఘోషు

ఈతఁడు హిందూదేశమందు సుప్రసిద్ధిఁగాంచి 1903వ సంవత్సరమున చెన్నపట్టణమందు జరిగిన దేశీయ మహాసభ కధ్యక్షుఁడగు 'లాల్ మోహను ఘోషు' గారి సోదరుఁడు. ఆయనది ఢక్కా జిల్లాలోని విక్రమపురము కాపురము. కులమున నితఁడు కాయస్థుఁడు. అతని తండ్రియగు 'రామలోచనఘోషు' సబుజడ్జీ యుద్యోగముచేసి రాజారామమోహన రాయలువారు తలపెట్టిన సంఘసంస్కరణ మహాకార్యమునం దభిమానము కలిగి వానికి కుడిభుజమైపనిచేసెను. మానమోహనుఁడు 1854 వ సంవత్సరము 13 వ మార్చినాఁడు జన్మించెను. బాల్యమం దితఁడు 'క్రిష్ణఘురు పాఠశాలలోఁ జదువు కొనెను. 1859 వ సంరత్సరమున మార్చి నెలలోమానమోహనుఁడు ప్రవేశపరీక్షయందు గృతార్థుఁడై 1861 వ సంవత్సరమున కలకత్తా ప్రెసడెన్సీ కాలేజీలో చేరెను. అచ్చట నత డొక్క వత్సరము మాత్రమే చదివి మరుసటి సంవత్సరము 'సివిల్ సర్వీసు పరీక్షకు' చదువుకొనుట కింగ్లాండునకు బోయెను. 1860 వ సంవత్సరమునందు (అనగా మానమోహనుడు క్రిష్ణఘురు నందున్న కాలముననే) బంగాళాదేశమున నీలిమందు కఱవుపట్టెను. ఆకఱవువలన ననేకులు చెడిపోయిరి. ఆక్షామమువలనఁ గలిగిన దారుణ నష్టములం గూర్చి మానమోహనుఁడు 'హిందూ పేట్రియాటు' అను పత్రికకుఁ దఱచుగా లేఖలను వ్రాసి పంపుచుండువాఁడు. ఆపత్రికాధిపతియైన హరిశ్చంద్రముకర్జీ మృతినొందుటయు నది కారణముగాఁ దత్పత్రిక క్రొత్త చేతులలోనికిఁ బోవుటయుఁ జూచి మంచిపత్రిక మఱియొకటి స్థాపింప వలెనని నిశ్చయించి మానమోహనుఁడు మఱికొందఱి సాయమున

'హిందూదేశ దర్పణము' అని యర్థమిచ్చు 'ఇండియన్ మిర్రరు' పత్రికను బ్రకటింపఁ జొచ్చెను. అది ప్రారంభమున పక్షపత్రికగ బ్రకటింపఁ బడుచువచ్చెను. ఆపత్రికయె యిప్పుడు దినపత్రికయై కలకత్తాలో మిక్కిలి పేరుపడి యున్నయది.

మానమోహనుఁడు సహజముగ మిక్కిలి దెలివితేటలుగలవాఁడయ్యు 1864 వ సంవత్సరమునందును 1865వ సంవత్సరమునందును గూడ సివిలుసర్వీసు పరీక్షలోఁ గృతార్థుఁడు కాలేకపోయెను. అతఁడు పరీక్షయందుఁ దప్పిపోవుటకు వాని తెలివితక్కువ కారణము కాదు. అదివఱకున్న నిబంధనలు కొన్ని మారుటచేతను సంస్కృతము మొదలగు కొన్ని ప్రాగ్దేశపు భాషలకు మునుపటి విలువ తగ్గిపోవుటచేతను మానమోహనుని కృషి వ్యర్థమయ్యెను. ఇంగ్లాండు దేశములో హిందూదేశస్థులకు జరుగు సివిల్ సర్వీసు పరీక్షనుగూర్చి యతఁడొక చిన్న పుస్తకమును వ్రాసి యందులో నింగ్లీషువారికిఁ గల లాభములను మనకు గల ప్రతిబంధములను జక్కఁగ విమర్శించి వివరించెను. అతడు సివిలుసర్వీసు పరీక్షకు జదువుచున్న కాలముననే 'బారిష్టరు' పరీక్షకు గూడ జదువనారంభించి, మొదటిదానిలో నెరవేరుయోగము లేకపోయినను రెండవదానిలో గృతార్థుడై 1866 వ సంవత్సరమున బారిష్టరై వచ్చెను. చదువంతయు ముగియకమునుపే తండ్రి పరలోకగతుడగుటచే మానమోహనుడు పరీక్షకాగానే స్వదేశమునకువచ్చి 1867 వ సంవత్సరము జనేవరు 10 వ తారీఖున కలకత్తా హైకోర్టులో న్యాయవాదిగా జేరెను.

కలకత్తా హైకోర్టులో నితడే మొట్టమొదటి బారిష్టరు. ఆ కోర్టులో పనిచేయుచున్న నితనితోడి బారిష్టరులగు తెల్లవారు నల్లవాడని మానమోహనుని తమతో సమానముగ గౌరవింపక యలుసుగ జూచుచు మీదుమిక్కిలి యతడు నిర్ణేతకాలము బారిష్టరు తర

గతిలో జనుచ లేదను నెపమున బని కనర్హుడని తీసివేయించుటకు ప్రయత్నించిరి. ఓర్వలేమిచే వారలు చేసిన యాక్షేపణము లన్నియు మహాధైర్య సంపన్నుడు దృఢచిత్తుడునగు మానమోహానుని యెడ వ్యర్థములయ్యెను. కాలక్రమమున మానమోహానుని తెలివితేటలు బయలుపడుటచే దొరతనమువారతనికి కలకత్తా ప్రసిడెన్సీ మేజస్ట్రీటు పని నియ్యఁ దలఁచిరి. కాని యతఁ డంగీకరింపఁడయ్యె.

ఇంగ్లాండునుండి వచ్చినది మొదలు మానమోహానుఁడు సివిలుసర్వీసు పరీక్షలో హిందువులకు జరుగు నక్రమములను గూర్చి వరుసగ కొన్ని యుపన్యాసముల నిచ్చెను. 1860 వ సంవత్సరము ఏప్రల్ 20 వ తారీఖున నింగ్లీషు విద్యాభ్యాసము బంగాళీలకుఁ జేయుచున్న చెరుపునుగూర్చి యతఁడొక యుపన్యాసము చేసెను. అది దేశమందు చాల సంక్షోభము గలిగించెను. హిందువులలో ననేకు లకు మానమోహానుపై మహాగ్రహము కలిగెను. బారిష్టరుపనిలో మానమోహానునకు హిందువులలోను నింగ్లీషువారిలోను నెవరికి గలుగనంత పేరుం బ్రతిష్టయు లభియించె. అతడు పదవిలో ప్రవేశిం చిన స్వల్పకాలములోనే యొక గొప్పవానిమీద పెద్దయభియోగము వచ్చెను. అనేరస్థుడు తన పక్షము వాదించుటకు జిరకాలానుభవము గల గొప్ప న్యాయవాది నొకని నేర్పఱచుకొని వానికి సహాయకు డుగ నుండుటకు మానమోహానుని గూడ నియమించుకొనెను. దైవ వశమున నభియోగము విచారణకు వచ్చునప్పటికి మొదటి యతడు చనిపోవుటంజేసి యాకార్యభార మంతయు మానమోహానునిమీద బడెను. ఆవ్యవహారమున మానమోహానుఁడు గెలువజాలడయ్యెను. కాని వాదము సలుపుటలో నతడు చూపిన సామర్థ్యమునకు బుద్ధి కుశలతకుమెచ్చి ప్రధాన న్యాయాధిపతి వానిని శ్లాఘించెను. కాల క్రమమున నతడు జనుల సన్మానమునకు నాదరమునకు బాత్రుఁడై

తలుచుగ క్రిమినలు వ్యవహారములలో బనిచేయుచు గొన్నియెడల ముద్దాయీలవద్దనుండి ధనము గ్రహింపకయే ధర్మార్థము పనిచేయుచు నిరపరాధుల బెక్కండ్ర నురినుండి దప్పించి పుణ్యము గట్టుకొనెను. బంగాళమునందున్న పోలీసువారియొక్కయు మేజస్ట్రీటుల యొక్కయు నక్రమములను బలుమారతడు వెల్లడిచేయుట జేసి వారి కితని పేరీశ్వర వైరైయుండెను. 1882 వ సంవత్సరమున నవద్వీపము నందు వసియించు మాలక చంద చౌకిదారను నిరుపేద రహితు మీద తొమ్మిదియేండ్ల వయసుగల తన బిడ్డను చంపినట్లు నేరము మోపబడి శిక్ష వేయంబడెను. ఆ వ్యవహారములో మానమోహనుడు ధర్మార్థము పనిచేసి చాల శ్రమపడి శిక్ష కొట్టివేయించి వానిం బ్రతికించెను. ఇది యొక్కటియేగాదు. వ్రాయదలంచుకొన్న నతడు చేసిన ధర్మకార్యము లనేకములు గలవు.

మానమోహనుడు చేసిన మేలు మరువక యా కాపువాడా ఋణము సంవత్సరమునకు రెండుసారులు మానమోహనుని దర్శనముచేసి యోపికకొలది వానికి బహుమానము లిచ్చుచు వచ్చెను. సాక్షుల నడ్డుప్రశ్నలు వేయుటలో మానమోహనున కధికప్రజ్ఞగలదని చెప్పుదురు. ఒకమారొక డిప్యూటీకలెక్టరుగారొక వ్యవహారమున సాక్షిగ వచ్చి మానమోహనుని ప్రశ్నలధాటి కాగజాలక యొకమాట కొకమాట సంబంధములేని ట్లవకతవకల నెన్నని పలికి చిట్టచివరకు సంభ్రాంతుడై మూర్ఛపోయెను.

ఈయనకు జిన్నతనమునుండియు స్త్రీవిద్యయం దత్యంతాభిమానము గలదు. ఆ కారణమున 1873 వ సంవత్సరము మార్చినెల యందతడు బెత్యూనుకాలేజీ వ్యవహారముల జూచుటకు దత్పరిపాలనాసభలో నొక సభ్యుడయ్యెను. పిమ్మట గొన్నినాళ్ళకత డాసభకు గార్యదర్శియై దత్కార్యముల నతిశ్రద్ధతో నిర్వహించెను. 1885 వ

సంవత్సరమున ఇంగ్లాండు ప్రజలకు మన దేశస్థితులను జక్కగా విన్నవించుటకు మనవారొక్కొక్క రాజధానినుండి యొక్కొక్కని బంపదలంచి బంగాళమునుండి మానమోహనుని బంపిరి. హిందూదేశీయ మహాసభ పుట్టినది మొదలు మానమోహానునకు దానియం దభిమానమే యుండెను. అందుచే 1890 వ సంవత్సరము నందు కలకత్తా నగరమునందు జరిగిన యాఱవ దేశీయ మహాసభ నిర్వహించుట కేర్పడిన సమ్మాన సంఘమున కిత డధ్యక్షుడయ్యెను. అంతేగాక 1896 వ సంవత్సరమున క్రిష్ణఘురు నగరములో జరిగిన బంగాళా రాజధానిసభ కధ్యక్షుడుగ నియమింప బడెను. హిందూదేశమునం దిప్పటికిని కలక్టరకు సిస్తు వసూలుచేయు నధికారమే గాక నేరముల విచారించి దోషుల శిక్షించు నధికారము గూడ కలదు. ఆ రెండధికారము లొక పురుషునియందే యుండుటచేఁ బ్రజలకు చిక్కులు మిక్కిలి సంభవించుచున్నవని నమ్మి మాన మోహనుఁడా యధికారము వేఱు వేఱు పురుషుల కియ్యవలసినదని పట్టుపట్టి వాదించెను.

దేశీయమహాసభలో చర్చింపఁబడునంశములలోనిది ప్రధానమైనది. ఆ విషయమున మానమోహనఘోషుయొక్క వాక్యములు ప్రమాణములు. అతఁడు 1895 వ సంవత్సరమున నింగ్లాండునకుఁ బోయి యీయంశ మాదేశస్థులకు నచ్చఁజెప్పెను. ఆసంవత్సరమున పునహానగరమున జరుగు దేశీయమహాసభకు వచ్చుటకు వీలుండ దేమో యను భయమున త్వరపడి స్వదేశమునకు వచ్చి యాసభలో కూడ యీ యంశమును విపులముగఁ జర్చించెను. అనంతర మతఁడు కలకత్తానువచ్చి రివిన్యూ మేజస్ట్రీటు యధికారములు రెండును జేతిలోనున్న యుద్యోగస్థులు చేసినతీర్పులను వానిలో జరిగిన యన్యాయ

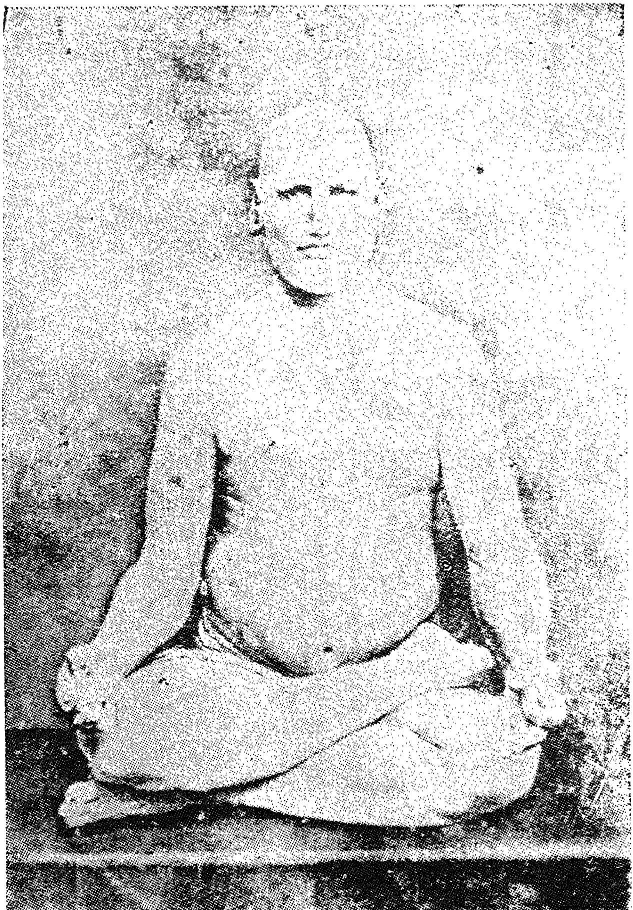
ములను రెండుసంపుటములుగఁ బ్రకటించి యీ మార్పు చేయుట యావశ్యకమని యందఱకుఁ దోఁచునట్లు చేసెను. మాన మోహానుని వ్రాతలకును బలుకులకు 'సర్ చార్లసు ఇల్లియటు' అను బంగాళా దేశపు గవర్నరొక వార్తాపత్రికలో బ్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆ దొర గారియుక్తులకుఁదగిన ప్రత్యుత్తరములు మానమోహనుఁడీ దలంచు చుండఁగనె వానినంతలో మృత్యుదేవత తన పొట్టం బెట్టుకొనియె 1896 వ సంవత్సరము అక్టోబరు నెలలో మానమోహాను ఘోషు స్వస్తానమగు క్రిష్ణఘురు నగరమున మృతినొందెను.

మానమోహనుఁడు కలసిమెలసియుండు స్వభావముగలవాడు. ఎదుటివారిమనసునొచ్చునేమొ యనుభయమున నతఁ డెల్లపుడు మృదుభాషియై దయాళుఁడై యుండెను. సర్వవిధములచేత నతఁడు సజ్జనుఁడని చెప్పవచ్చును. హిందువులయెడల నతని కెంతయాదరము గలదో విదేశీయులగు నాంగ్లేయుల యెడలనునంతేయాదరముగలదు. అతనియెడ వారిరువురకుఁ గూడ నంతెయాదరము గలదు. అతఁడు మృతినొందినపుడు 'నేషనల్ ఇండియన్ అసోసియేషన్' అను సంఘమువారు హిందువులను నాంగ్లేయులకు నైకమత్యము నొడ గూర్చుటలోను స్త్రీపురుషుల విద్యాభివృద్ధిచేయుటలోను మానమో హనఘోషు చాలశ్రమపడినాఁడని వానియెడల దేశస్థులు కృతజ్ఞులై యుండవలెనని యొకతీర్మానము వ్రాసిరి. అతఁడు చేసిన దానము లనేకములుగలవు. నిరుపేదలగు దోషులకును విద్యార్థి సంఘముల కును సత్కార్యములకును ధనలోపముచేఁ బడిపోవుటకు సిద్ధముగ నుండు వార్తాపత్రికలకు మానమోహానుడు కల్పవృక్షమై యడుగు టయె తడవుగ ధనసహాయము చేయుచుండెను. మందభాగ్యుఁ డగు

బంగాళీకవి మధుసూదనదత్తునకు మానమోహనుఁడు చేసిన సాయ మింతింతయనరానిది. మధుసూదనదత్తు మరణకాలమున తల్లిలేనితన యిరువురు కుమారులను సంరక్షింపుమని మానమోహానున కప్పగిం చెను. పరమదయాళువగు మానమోహానుఁడు తనమిత్రుండు చరమావస్థలో చేసిన ప్రార్థనమును మనసున నుంచుకొని యాబాలకుల సంరక్షణకై యొక చిన్నసంఘము నేర్పరచి విద్యాబుద్ధులు చెప్పించెను. మానమోహానుని దయచేతనే యాబాలకులు విద్యావంతులై దొరతనమువారియొద్ద నుద్యోగము సంపాదించి సుఖించిరి.

స్వామి దయానంద సరస్వతి

ఈయన హిందూదేశమునందు, ఆర్యసమాజమను క్రొత్త మతమును స్థాపించిన మహాత్ముఁడు. ఈతఁడు ఘూర్జర దేశములోనున్న 'కతేవారు' సంస్థానమునందలి మోర్వీయను గ్రామమున 1825 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. తల్లిదండ్రుల పేరు లెవ్వరెఱుంగరు. ఆయన తండ్రి యాగ్రామమునకు జమీందారుగా నుండుటయేగాక స్వల్పధన వంతుఁడై వడ్డీవ్యాపారము చేయుచు సుఖముగఁ గాలక్షేపము చేయు వాఁడు. మతమున నతఁడు పరమశైవుఁడు. ఆతని భార్యయు బాతి వ్రత్యంబునకు సౌజన్యతకుఁ జాల పేరువడినది. దయానందున కైదవ యేట నక్షరాభ్యాసమయ్యెను. అది మొదలెనిమిదవయేఁడు లోపుననే దేశభాషను సంస్కృతమును దన యీడు పిల్లలకంటె నెక్కువ తెలి వితో నతఁడు నేర్చికొనెను. ఎనిమిదవయేట నుపనయనము జరుగు టచే నప్పటినుండియు దండ్రి వానికి శైవమత రహస్యముల నుపదే శించి పార్థివలింగపూజనము ప్రతిదినము చేయించి రుద్రాధ్యాయ ములోఁ జెప్పఁబడిన విధుల నన్నిటిని గ్రమముగఁ జేయుమని కుమా రుని బలవంతపెట్టఁ జొచ్చెను. దయానందుడు సహజముగ బలహీనుఁ డగుటచే నతఁడంత చిన్నతనమున బెద్దలు చేయవలసిన నియమము లన్నియు జేసినచో శరీరస్థితి చెడునని యప్పుడప్పుడు తల్లి మొఱపెట్టు కొనుచు వచ్చినను వినక తండ్రి వానిచే నట్టి నియమములఁ జేయించు చుండెను. ఎనిమిదవయేఁడు మొదలు పదునాలుగవయేఁడు వఱకుఁ దయానందుఁడు శ్రద్ధతో విద్యనేర్చి కొన్ని కావ్యములను జాలవఱకు వ్యాకరణమును యజుర్వేదసంహితను ముగించెను. అప్పుడు తండ్రి వానిని బరమశైవుఁడుగ జేయఁదలచి 1859 వ సం॥ రమున మహా

స్వామి దయానంద సరస్వ

శివరాత్రినాడు దానికి ముహూర్త మేర్పరచెను, అప్పటికి దయానందునకు శరీరమునందు స్వస్థత లేనందున దినమంతయు నతఁ డుపవాసముండ లేడనియు రాత్రి జాగరము చేయ లేడనియు లింగధారణము మఱియొకప్పుడు చేయవచ్చుననియు జెప్పి యప్పు డాపని మానుమని తల్లి యనేకవిధముల దండ్రినిఁ బ్రతిమాలుకొనియెను. కాని యతఁ డామాట పెడచెవినిఁబెట్టి యది యప్పుడే జరిగితీరవలయునని పట్టు పట్టెను. అందుచే దయానందుడు శివరాత్రినా డుదయమున స్నానము చేసి మడిఁగట్టుకొని తండ్రిం గూడి శివాలయమునకుఁ బోయి దినమెల్ల నుపవసించి యుండెను.

ఆలయమంతటను జనులు ఓంహర, ఓంహర. మహాదేవ, యని కేకలు వేయుటచే గుడి ప్రతిధ్వనులిచ్చెను. రాత్రి భక్తు లందఱు జాగరము చేయఁదలంచి కష్టపడి రెండుజాములవఱకు మేలు కొని నిద్ర నాపుకొనలేక యెక్కడివా రక్కడనే కటికినేలం బండు కొని నిద్రించిరి. జాగరము చేయ లేకపోయినచో ఫలము చెడునేమో యని భయపడి బాలుడు దయానందుఁడు మాత్రము కన్నుమూయక శివవిగ్రహమువంక జూచుచు గూర్చుండెను. అట్లుండ నావిగ్రహము మీఁద నొక చిట్టెలుక ప్రాకి దేవునకు నైవేద్యము నిమిత్తము పెట్టిన వస్తువులఁ గొన్నిటి నెత్తుకొని పోయెను. అది చూచినతోడనే దయానందుని మనస్సు పరిపరివిధములఁబోవ తనలో దానిట్లని వితర్కించు కొనియె.

"ఈరాతిబొమ్మనంది పై నెక్కి త్రిశూలము చేతఁబట్టుకొని సృష్టిస్థితిలయములు చేయగల మహాదేవుఁడేనా! అట్లయినం దనమీఁద నెలుక ప్రాకి తననిమిత్త ముంచినపండ్ల నెత్తుకొనిపోవుచుండ దాని నదలింపఁ జాలఁడేమి? ఈ నల్లఱాయి దేవుఁడుగాఁడు." అని కొండొకసేపు తలపోసి నిదురించుచున్న తండ్రిని లేపి సంశయము

యెందునుం బాలునింగానక విసికి వేసారి యింటికివచ్చిరి. తలిదండ్రులు బిడ్డనియెడ నాసవిడిచి దుఃఖితులై యూరకొనిరి. దయానన్దుడు వివాహబాధ తప్పినందుకు సంతసించుచుబయనమైపోయి త్రోవలోఁ దన శరీరముమీఁదనున్న మురుగులు మొదలగు నగలనుదీసి బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చి యొకబ్రాహ్మణు నాశ్రయించి కానిగుడ్డలు సంపాదించి బ్రహ్మచర్యాశ్రమమునం బ్రవేశించెను. జ్ఞానవంతులగు సన్యాసులు సాధువులు బైరాగులు ఎక్కడనున్నారని తెలిసిన నది యెంత దూరమైనసరే యచటకుఁబోయి వారిని సేవించి యతఁడు జ్ఞానము సంపాదించుచుండును సిద్ధిపురమను నొక పుణ్యక్షేత్రమున జరుగఁ బోవు తిరునాళ్ళకుఁ బోవఁదలఁచి కొందఱు సన్యాసులంగలసి యతఁడుండ వానిని వానితండ్రిని నెఱిఁగిన యొక మనుష్యుఁడు వాని నాన వాలుపట్టి పోవుచోటు తెలిసికొని రహస్యముగఁ దండ్రికి జాబు వ్రాసెను.

ఆ వార్త విని తండ్రి మహానందభరితుఁడై మెఱియలవంటి బంట్లను పదుగురఁదోడ్కొని సిద్ధిపురమునకు వచ్చి రెన్నాళ్ళు రేయింబవళ్ళు వెదకి యెట్టకేలకు పదిమంది సన్యాసులనడుమఁ గూర్చుండఁగ గుమారు నానవాలుపట్టి యక్కడనే వాని కాషాయ వస్త్రములం జింపివేసి యనుచితమగు నాపని చేసినందుకు దూషించి జాగ్రత్తగాఁ గాపాడుమని వానిని సేవకులకప్పగించెను. ముష్కరులగు నాబంటులు వాని నిట్టట్టు గదలనీక గడు జాగరూకతతో నాదినమంతయుఁ గాచిరి. నిద్ర యెట్టిపనినైనను మరపించునుగదా, ఆ బంట్లు రాత్రి యంతయు మేలుకొని తెల్లవారగట్ల కనుమూసి నిద్రించిరి. తాను మరల దండ్రిచేతఁ బడినందుకు విచారించుచు దయానందుఁడు కన్ను మూయనందున బంట్లు నిదురింపఁగావే యదేసమయమని లేచి మెల్ల మెల్లగ నావలకుఁ బోయి గబగబ పరుగెత్తి కొంతదూరముపోయి

తానెటుపోయిన బంట్లు పట్టుకొనకమానరని యొక దేవాలయము మఱ్ఱిచెట్టెక్కి చిట్టచివర కొమ్మమీఁద యెరికిం గనఁబడకుండ నాకుల మధ్య గూర్చుండెను. తండ్రి బాలునింగానక బంట్లం దిట్టి కొట్టి మరలఁ వాని వెదకి తేరఁబంచెను. ఆ బంటులు సిద్ధపురమునఁ బ్రతి గృహము బ్రతిచోటు వెదకి వెదకి వానినిగానక విసికిరి. కొందఱు బంట్లు దయానందుఁడు గూర్చున్న చెట్టుక్రిందను గుడిలోను వెదకిరి గాని దయానందుఁడు నిశ్శబ్దముగఁ గూర్చుండుటచే వానిం గనుగొన లేకపోయిరి. తండ్రి విఫలప్రయత్నుఁడై మరల యెప్పటియట్లు తన యూరికిఁ బోయెను.

దయానందుఁ డాపగలంతయుఁ జెట్టుమీఁద గూర్చుండి రాత్రి దిగివచ్చి పయనమై పోయెను. దొరకినప్పు డన్నముదినుచు దొరక నప్పు డుపవసించుచు నిదురవచ్చినచోట నేపండుకొనుచు నా బాలుఁడు దేశముల వెంబడి బయలుదేరెను. ఆ పయనములో నొకసారి యెలుఁగు గొడ్డొకటి వానిపై బడవచ్చెను. దయానందుఁడు మనశ్చాంచల్యము వీడి ధైర్యము దెచ్చుకొని యెలుఁగున కెదురుగ నిలిచి దానిముక్కుఁ మీఁద నొక గుద్దు గుద్దెను. ఆ దెబ్బతో యది నెత్తురు గ్రక్కుకొనుచుఁ నఱచుచు బాఱిపోయెను. మఱియొక నాఁడతఁడొక యూరికిఁబోవ నచటి దేవాలయధర్మకర్తయగు మహంతు వాని నాదరించి తనవద్దనుండి గుడిపెత్తనము సేయుమనియు గావలసిన ధనమిత్తుననియుఁ బలికెను, "ధనము గావలసినచో మాయింటివద్ద తండ్రికడనే యుండును. నాకక్కరలే" దని చెప్పి యచ్చోటు వాసిపోయెను. మఱియొకసారి యతఁడొక యడవిలోనుండి పోవుచు దారితప్పి ముండ్లకంచెలలోఁ బడెను. వెనుకకు వెళ్ళినచోఁ బోదలఁచిన గ్రామము సత్వరముగఁ జేరవీలులేదని యాముండ్లత్రోవనే పట్టి కాళ్ళనిండ ముండ్లు గ్రుచ్చు కొన్నను శరీరము గీచుకుపోయినను లెక్కసేయక గమ్యస్థానమునుఁ

జేరెను. వేరొకసారి నర్మదాసాగరసంగమమువద్ద నెవరో మహాత్ముం
డున్నాఁడనివిని యచటికిఁ బయనమైపోయెను. దారిలో బ్రహ్మదండి
ముండ్లువిరిగి కాళ్ళనెత్తురువరదలై మాంసము పైకిఁగనబడునట్లు
తొక్కులాడినను సరకుసేయక దయానందుఁడా పయనము చేసిచేసి
యొకనాఁడు సాయంకాలము నడువలేక యొక యూరుబైట చెట్టు
క్రింద యొడలెఱుంగక నిద్రించెను

ఆరాత్రి యాగ్రామస్థులు పెద్దయుత్సవ మేదో చేసికొనుచు
దివిటీలతో నూరుబైటకు వచ్చిరి ఊరుపెత్తనదారు మఱికొందఱు
చెట్టుక్రింద నిద్రించుచుండిన బాలునిచుట్టుమూగి లేపి యూరిలోనికి
రమ్మనిరి. ఆతఁడు నడిచి రాఁజాలనని చెప్ప వానియందు పరమ
భక్తుఁడై పెత్తనదారు వడివడి నింటికిఁ బోయి పాలు పండ్లు పంపి
యారాత్రి వాని కపాయము రాకుండఁ దనమనుష్యులను వానికిఁ
గావలియుంచెను. మఱునాఁ డక్కడనుండి బయలుదేఱి దయా
నందుఁడు మహాత్మునిఁ జూచి సన్యాసాశ్రమమును స్వీకరించి తన
జ్ఞానము నింకను వృద్ధిచేసుకొనఁ గోరి మధురాపురమున నొక గొప్ప
పండితుఁ డున్నవాఁడనివిని యచటి కరిగెను. ఆ పండితునిపేరు
విరజానందుఁడు. విద్య గరపుటలో నతఁడు ప్రాచీన పద్ధతిలోనివాఁడు.
శిష్యులకు శాస్త్రములు నేర్పునపుడు ఋషికృతములగు ప్రాచీన
శాస్త్రములనే గాని నవీనులు చేసిన సిద్ధాంతకౌముది మొదలగు
గ్రంథములను నేర్పుట కిష్టములేనివాఁడు.

దయానందుఁడాయన వద్దకుఁబోయి తనరాకకుఁ గారణ
మెఱిఁగింప సన్యాసికిఁ దాను చదువు చెప్పనని విరజానందుఁడు పలి
కెను. ఎట్లయినఁ దన్ననుగ్రహింపు మని దయానందుఁడు వాని పాద
ములమీద పడి యెంతయుఁ బ్రార్థింప విరజానందుఁ డెట్టకేలకుఁ
గృపాళువై శిష్యుఁడుగ వానినిఁ బరిగ్రహించి యదివఱ కతఁడు

చదువుకొన్న గ్రంథములన్నియు యమునలోఁ బాఱవేయించి వెను
కటి చదువు మఱచిపోయినట్లె యెంచుకొమ్మని మఱల నక్షరా
భ్యాసముచేసి వానికిఁ జదువు చెప్ప నారంభించెను. దయానందుఁ
డదివఱకే జాల చదువుకొన్నవాఁడు. విశేషించి కుశాగ్రబుద్ధియు నగు
టచే విద్యానిధియగు విరజానందుఁడు చెప్పినదంతయు నతఁడు
సూక్ష్మముగ గ్రహించెను.

మధురాపురములో మాధుకరము చేసికొని చదువుకొనుచు
దయానందుఁడు గురువునకు సంతుష్టి గలిగించినందున విరాజనందుఁడు
శిష్యునిపై జాలిఁగొని తానే వానిభోజనమునకుఁ గావలసినసొమ్మిచ్చు
చుండెను. అట్లుండి యతఁడు నాలుగు వేదములు, షడంగములు,
షట్చాస్త్రములు స్మృతులు చదువుకొనెను. విద్య పరిపూర్తియైన
తోడనే దయానందుఁడు గురువునకు నమస్కరించి "స్వామీ ! నేను
నిరుపేదను, గురుదక్షిణ నియ్యఁజాల నేనేమి చేయవలయునో సెల
వీయవలయు"నని వినయమున మనవియొనర్ప గురువు పరమానంద
భరితుఁడై తనకు ధన మియ్యనక్కఱలేదనియు జిరకాలమునుండి
సత్యమయిన మతమును లోకమునకు బోధింపవలయునని తాను
దలంచితిననియుఁ దనకుఁ గన్నులు లేకపోవుటచేఁ దానట్టిపనిఁ జేయ
వీలులేకపోయె ననియుఁ దనకు మనోభీష్టమగు నా కార్యమును
జేయుటయే తనకు గురుదక్షిణ యిచ్చుట యనియుఁ జెప్పి యాపనిఁ
జేయుమని సెలవిచ్చి వాని నంపెను.

గురునియాజ్ఞ శిరసావహించి దయానందుఁడు మధురాపురము
విడిచి కొన్నికొన్ని గ్రామములలో వేదమతము బోధించెను. అంతలో
హరిద్వారతీర్థము సమీపించెను, హరిద్వారము హిందువుల పుణ్య
తీర్థములలో నగ్రగణ్యమయినది. గంగానది యీ పట్టణమువద్దనే
హిమవత్పర్వతము మీఁదనుండి భూమిమీఁదికి దిగును. సంవత్సరము

నందుఁ బ్రతిమాసమున దేశమంతటనుండి తీర్థవాసు లీ పట్టణముఁ జేరుచునే యుందురు. ప్రత్యేకముగ నచ్చట దీర్థము వచ్చినప్పుడు చేరు జనులసంఖ్య మితిమీఱియుండును. అట్లు వేనవేలు జనులు చేరిన సమయమునఁ దనమతము బోధింపవలయునని దయానందుఁడు సంకల్పించి తీర్థము జరుగుట కొక నెలముందు హరిద్వారముఁ జేరెను. చేరి రాత్రి యనక పగలనక యా నెలదినములును దరువాత తీర్థదినములబోను దయానందుఁ డెత్తగు నొకకొండపై నిలచి వాక్ప్రవాహమును దొర్లన ట్లుపన్యసించి విగ్రహారాధనముఁ జేయఁగూడ దనియు నదీజలములలో మునిగినంతమాత్రమున మోక్షము లేదనియు బోధించెను. ఆజానుబాహుఁ డగు నతనిమూర్తియు గంభీరమగు వాని కంఠధ్వనియుఁ జూచి వినినవారికి వానియందు పరమభక్తి కుదిరెను, విగ్రహారాధనము ఖండించుటచే నతనిసాహసమున కంద అచ్చెరువడిరి. అతనిమాటల నొక్కసారి వినినవారు తరుచుగ వాని పక్షమే దిరుగుచువచ్చిరి. అతని బోధలవలన విగ్రహారాధనము మంచిదని బోధించు బ్రాహ్మణులకుఁ గొంతనష్టము గలిగినందున వారతనిని నిందించిరి. ఆనిందలకు లెక్కసేయక జనులతో వాదనలు సేయునపుడు తన కెక్కువ చిత్తశాంతియు నెక్కువ నోపికయు నుండవలయునని యాగుణముల నలవరచు కొనుటకు రెండేండ్ల డవికేగి తపస్సుచేసెను. ఆతపస్సు ముగిసినపిదప దయానందుఁడు మరల తనపని నారంభించి గంగాతీరమున నున్న కాన్పూరు నగరమునకు వచ్చెను. ఆ నగరమున హలధరోజుఁ డను మహాపండితుఁ డొకఁ డుండెను.

విగ్రహారాధనము దుష్కార్యమని దయానందుఁడు బోధింపఁగానే యాయూరిపండితు లది సహింపలేక హలధరునితో వాదింపు మని వాని నడిగిరి. అతఁ డందుకు సమ్మతించి సభ గావింపు మని

యెను. అప్పుడు జరిగిన సభకు వేనవేలు జనులువచ్చిరి. కానుపూరు నగరమం దశిష్టాంటుకలక్టరుచు సంస్కృత భాషాపరిచితుఁడు నగు 'తేరా' యను దొరగారుభయుల వాదములువిని తీర్పుచెప్పుటకు మధ్యవర్తిగ నేర్పడియెను. అప్పు డతివిచిత్రముగ హాలధర దయానందులకు వాదోపవాదములు జరిగెను. విగ్రహారాధనము మంచిదని హాలధరుఁ డెన్ని ప్రమాణములు చూపినను దయానందుఁడు వాని నన్నిఁటి నవలీలగా ఖండించెను. దయానందుని ప్రమాణములు ప్రబలముగ నుండుటయు హాలధరుని ప్రమాణములు దుర్బలములుగనుండుటయు గ్రహించి 'తేరా' దొరగారు తానక్కడ నటమీఁద నుండనక్కఱ లేదని దయానందునివద్ద శెలవుపుచ్చుకొని వెళ్ళెను. అతఁడు పోయినతోడనే హాలధరునిపక్షమున వచ్చిన పండితులు తాము గెలిచితిమని కేకలువేయుచు లేచి హాలధరునొక బండిమీఁద గూర్చుండఁ బెట్టి యూరేగించుచు దీసికొనిపోయిరి. ఆసాహసమున కచ్చెరువడి యెవరుగెలిచిరో సత్యమును దెలుపుమని దయానందునిపక్షమువారు దొరగారికి వ్రాసిరి. ఆదొరగారును జరిగినపనికి విస్మితుఁడై దయానందుఁడే గెలిచెననియు హాలధరుఁ డోడిపోయెననియుఁ దానాసంగతి వ్రాఁతమూలముగ దయానందునకుఁ దెలియఁ జేయఁ దలంచుచుండెననియు వ్రాసి ప్రత్యుత్తరమంపెను. అనంతరము (అనఁగా 1869 వ సంవత్సరమున) దయానందుఁడుహిందువులకుభూలోకకైలాసమువిద్యలకు నిధానము, పుణ్యభూములలో నగ్రగణ్యము నగు కాశీనగరమునకుఁ బోయెను,

వందలకొలఁది దేవాలయములు వందలకొలఁది విగ్రహములు నున్న యన్నగరమున నీస్వామి విగ్రహారాధనము వేదవేదవిరుద్ధమని బోధింప నారంభించినతోడనే బ్రాహ్మణులు రోషావేశ పరవశులై రాజుతోఁ జెప్పిరి. అప్పుడు కాశీరాజగు శివప్రసాదుగారు వారణాశీ

పండితులతో వాదించి వాదము నిలఁబెట్టుకొమ్మని దయానందునకు వర్తమానమంపిరి. వాదనల కెప్పుడును దయానందుఁడు వెనుకదీయు వాఁడు గాఁడు గావున తానందుకు సిద్ధముగా నుంటినని ప్రత్యుత్తర మంపెను. ఆసంవత్సరము 16 వ నవంబరున నొకమహాసభ జరిగెను. దాని కిరువదివేలమందికంటె నెక్కువ జనులు వచ్చిరి జగత్ప్రసిద్ధులగు విశుద్ధానందుఁడు బాలశాస్త్రి మొదలగు దిగ్గజములవంటి పండితులనేకు లాసభకు వచ్చిరి, దయానందసరస్వతి యాయందఱ పండితులకు నోళ్ళాడకుండునటులు నాలుగు వేదములలో నుండియుఁ దనవాదమున కుపపన్నముగ ననేకప్రమాణములఁజూపి సభవారిని దిగ్భ్రాంతులఁజేసెను. శివప్రసాదు తెల్లఁబోయెను. పండితులు మొగ మొగంబులు చూచుకొనిరి. ఆవాదమున దయానందస్వామి సంపూర్ణముగఁ గాశీవిద్వాంసుల నోడించెను. ఆ విజయమునుగూర్చి హిందూ పేట్రియాటుపత్రిక వ్రాయుచు దయానందుని ప్రజ్ఞాదికములను జాల వర్ణించెను.

అనంతరము 1870 వ సంవత్సరము జనవరి నెలలోఁ గొందఱు పెద్దమనుష్యుల ప్రార్థనమున దయానందస్వామికలకత్తానగరమునకుఁ జోయెను. మతవిషయములను దనతో వాదింప నిచ్ఛగలవారువచ్చి వాదింపుడని పిలుచుచు నితఁడు జాబు లచ్చువేయించి పండితులకుఁ బంపెను ఆపత్రికలఁ జూచుకొని యచ్చటిపండితులు వానితో మత విషయములలో ననేక వాదములుచేసి యోడిపోయిరి. పండితుల నోడించి దయానందుఁడు కలకత్తాలోఁ బెద్ద సభ చేసి సాయంకాలము మూఁడుగంటలు మొదలు ఆఱుగంటలవఱకు సంస్కృతభాషలో నుపన్యసించి జనులను మహానందసముద్రములో ముంచెను. సంస్కృతము వినిన వానినోటినుండియే వినవలయునని యచ్చటి పండితు లందఱైక కంఠ్యముగఁ బలికిరఁట. ఆయన హిందీ మరాఠీ గుజరాతీ సంస్కృత

మను నాలుగుభాషలలో ననర్గళధారగ మాటలాడఁగల సామర్థ్యము గలవాఁడు. ఏవిషయమును బ్రసంగించు నప్పుడైనఁ బ్రమాణములు వందలకొలఁది యతఁడు చూప శక్తిగలవాఁడు. వేయేల! నాలుగు వేదములు వానికి వశములైయుండెనని లోకులు చెప్పుకొనిరి. అతఁడు కలకత్తాలో నున్న కాలమున కేశవచంద్రసేనుడు వానిని సందర్శించి మైత్రిచేసి వేదాంతవిషయము లనేకములు వానితోఁ జర్చించి క్రొత్త సంగతులు నేర్చికొనియెను. ఈగెలుపు లన్నిఁటినిగూర్చి యానాటి వార్తాపత్రికలే స్వామిని వేయినోళ్ళం బొగడుచు వ్రాసినవి. స్వామి కలకత్తానగరము విడిచి ప్రయాగ కాన్పూరు మొదలగు పట్టణము లకుఁబోయి తనసిద్ధాంతము బోధించి కొంతకాల మాప్రాంతమున గడపి బొంబాయి నగరవాసులు తన్ను రమ్మని ప్రార్థింప 1874 వ సంవత్సరమున నచ్చటి కరిగెను.

బొంబాయి నగరవాసులు స్వామిని తద్దయు నాదరించి వాని యుపన్యాసములఁగడుశ్రద్ధతో వినిరి. దయానందుఁడాపట్టణమున దేవా లయ ధర్మకర్తలగు జోక్లీ గోసాయినులతో విగ్రహార్చనమును గురించి వాదించి యోడించి యచ్చట నార్యసమాజము స్థాపించి మరల నుత్తరహిందూస్థానమునకుం జనియెను. త్రోవలో నతని వద్దకు చంద్రపురగ్రామవాసి యగు మునిషీపైరులాలను నతడు వచ్చి హిందూక్రైస్తవ మహమ్మదీయ మతములలో దేనియందు సత్యము గలదో తెలిసికొనుట కాయా మతస్థులచేత నుపన్యాసము లిప్పింప వలయునని తాను కోరుచుంటిననియు మహమ్మదీయ క్రైస్తవమతస్థు లుపన్యసింప నంగీకరించిరనియు హిందుమత పక్షమున విజయంచేసి యుపన్యసింపవలసినదనియు స్వామినిగోరెను. స్వామి దానికంగీకరించి యాగ్రామమునకుఁ బోయి మూఁడుదినములు వారితో వాదించిహిందూ మత పక్షమున నుపన్యాసములిచ్చి క్రైస్తవులకు మహమ్మదీయు

లకుఁ బరాజయము గలిగించెను. ప్రతివాదమందు దయానందుఁడు గెల్చుచుండినను గెలుపొందితి ననుగర్వము లేక యోడిపోయిన వారి యెడల బరమదయాళువై మునుపటికంటె నెక్కుడు వినయసంపత్తి చూపుచుండును. అందుచేత నచ్చటికిఁ గ్రైస్తవమతపక్షమునవచ్చిన రెవరెండుస్కాటుదొరగారికి మనస్వామికి నభిప్రాయ భేదములున్నను మైత్రిగలిగెను. పిమ్మట కొంతకాల మక్కడక్కడ తన మతము బోధించి స్వామి 1877 వ సంవత్సరమున ఢిల్లీపట్టణమున జరిగిన దర్బారును జూడఁబోయి యచ్చోటికి వచ్చిన మహారాజులకు జమీందారులకుం దన సిద్ధాంతము నుపదేశించెను. ఆ మాటల మాధుర్యము జవిచూచి యంతతో దనివినొందక పంజాబు దేశస్థులు తమ దేశమునకు రమ్మని వానిం బ్రార్థించిరి.

వారిప్రార్థన మంగీకరించి దయానందుడు పంజాబు దేశమునకుఁజని యచట ననేకస్థలములలో నార్యసమాజములను స్థాపించెను. ఎందుచేతనోగాని యీ యార్యమతము పంజాబుదేశమునందు మిక్కిలి యెక్కువవృద్ధిఁబొందెను. సాధారణముగా నాదేశమునం దార్యసమాజము లేని గ్రామమే లేదు. పంజాబు దేశమునుండి దయానందస్వామి రాజపుత్రస్థానమునకువచ్చి యుదయపుర మహారాణా వారిచేత బ్రార్థితుఁడయి యానగరమున నెనిమిది మాసములు వసించెను. రాణావారా కాలములో మనుస్మృతి చదివి రాజ్యతంత్రము నిర్వహించు విధమును నేర్చికొనిరి. రాజుగారిం జూచి యదివఱకెన్నఁడు పుస్తకముఁబట్టి యెఱుఁగని యుద్యోగస్థులుభక్తిశ్రద్ధలతో స్వామివద్ద చదువ నారంభించిరి. సంస్థాన మంతయుఁ గ్రమక్రమముగఁ జక్కపడెను. అక్కడనున్న కాలములో రాణా యొకనాడు దయానందునిజూచి స్వామీ! మాయూరిలో గొప్పగోవెలయున్నది. దాని కెన్నియో మాన్యములున్నవి మీరు విగ్రహారాధన మంచిది

గాదని చెప్పుట మానినపక్షమున మిమ్మాగుడికి మహంతునిజేసి యా సొత్తు మీయధీనముచేసెదనని పల్కెనఁట! అప్పలుకులువిని దయానందుడు మహాకోపోద్దీపితుఁడై యట్టి దుర్భాషల నెన్నడు నాడవద్దనియు నెన్నికోట్ల ధనమిచ్చిన దాజెప్పదలచుకొన్నది చెప్పక మానననియు పలికి రాజుంగట్టిగ చీవాట్లు పెట్టెను. రాజుభయపడివానిపాదములపైబడి క్షమింపుమని వేడుకొనెను. అనంతరము దయానందుఁడు షాపూరు మహారాజుగారి పట్టణమునకుఁబోయి యచటకొన్నాళ్ళుండి వానికి రాజధర్మములునేర్పెను. అచట నుండగనే జోథ్‌పూరు మహారాజుగారు తమయూరువచ్చితమ్ముపవిత్రులఁ జేయుమనివానిం బ్రార్థించెను. ఆవేఁడుకోలు విని మన స్వామి జోథ్‌పురమును ప్రవేశించెను. అప్పటికి జోథ్‌పుర మెట్లుండవలయునో యట్లుండెను. మహారాజు నాంజహాన్ అను వేశ్యాంగన వలలోఁ దగులుకొని రాజ్యతంత్రములకు విముఖుఁడై యుండెను. మంత్రులు తక్కినయుద్యోగస్థులుతగని పన్నులు గట్టి ప్రజల వేధింపఁ జొచ్చిరి. రాజబంధువులు రాజుకంటె నెక్కుడు దుర్నీతిపరులైరి. వేయేల సంస్థాన మంతయు వర్ణింపరాని దురవస్థలో నుండెను. దయానందుఁ డచ్చటికిఁబోయి సంస్థాపనస్థితిఁ గనిపెట్టి రాజును మంత్రులను మంచిత్రోవకు త్రిప్ప ప్రయత్నించెను. రాజు బాగుపడినచో తమయాటలు సాగిరావని దమపాలిటి కీయతి యెక్కడ దాపురించెనని విచారించి యుద్యోగస్థులు కొందఱు స్వామి యెడ ద్వేషముఁబూనిరి. అది యటుండ వెలయాలుపొత్తులు మరగినందు కతఁడు రాజును పలుమాఱులు చీవాట్లు పెట్టెను. ఒకనాఁడు దయానందసరస్వతి మహారాజును సందర్శించుట కంతఃపురమునకు వచ్చెను. ఆయన వచ్చునప్పటికి మహారాజుగారు నాంజహానుతోఁ గలసి ముచ్చటలాడుచుండిరి. స్వామి నల్లంతదవ్వులఁ జూచినంతనె మహారాజు దద్దరిలాడి మిండకత్తె నావలకుఁ బొమ్మని యానతిచ్చెను.

అంతలో స్వామి యచ్చటకు వచ్చినందున నది యావలకుఁబోవునప్పు డాయనకంటఁ బడెను. పడుటయు కలియుగ శుకయోగీంద్రుఁ డగు నా మహాత్ముఁడు దుర్నీతిపరుఁ డగు మహారాజు దుర్వినయము సహింపక కోపము పట్టఁజాలక తూలనాడి తలవాయునటుల చీవాట్లు పెట్టెను. ఆమాటలు చాటుననుండి వేశ్యాంగనవిని తనవలపుకానికిం దనకు నెడఁబాటు చేయఁదలంచిన యాపురుషునిఁ గడతేర్ప నిశ్చయించెను. ఆ సాయంకాలము దయానందునకు మహారాజుగారు పాలు పంపునప్పు డా దురాత్మురాలు పాలలో కొంచెము విసము గలిపి పంపించెను. అది యెఱుఁగక స్వామి యాపాలు పుచ్చుకొన్న వెంటనే చంపునది కాదు గావున వాని నొక్క మాసము బాధ పెట్టెను. మహారాజున కీసంగతి తెలిసినతోడనే సంస్థానమునందలి వైద్యుల నందఱ రప్పించి నేయవలసిన చికిత్సల నన్నిఁటిని చేయించెను. ఎన్ని చేసినను రోగము మాత్రము తిరుగక యంతకంత కెక్కువయ్యెను. ఆశ లేదని తెలిసినప్పుడు స్వామి జోథ్‌పూరు విడిచియజమీరునకుఁ బోయెను. ఎంతబాధ పడుచున్న నబ్బా యన్నమాటయైన నోట రానీయఁడయ్యె. 1883 వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు 30 వ తారీఖున విషప్రయోగము జరిగెను. అది మొదలు లోకనెల తీసికొని యా మహాత్ముఁడు భరతఖండముయొక్క దురదృష్టవశమున 31 వ అక్టోబరు తారీఖున శరీరము విడిచి శాశ్వతపదవి నొందెను. చనిపోవు నాఁడు ముండనము చేయించుకొని స్నానముచేసి యందఱ నావలకుఁ బొమ్మని యొంటిగ నీశ్వరు ప్రార్థించి తెలివితో ప్రాణముల వదలెను. ఈశ్వరునియందు దృఢవిశ్వాసముతోడను, నిర్విచారముగను, నిర్భయముగను ప్రాణములు విడచుచున్న యా మహాయోగియొక్క చరమావస్థఁజూచి యద్భుతపడి యదివఱకు దేవుఁడు లేఁడని వాదించు నాస్తికుఁ డొకఁడు తత్క్షణము యాస్తికుఁ డయ్యెనఁట. ఆర్యసమాజ

మతము స్థాపించి భరతఖండము నుద్ధరింపఁ దలఁచిన యీ మహాను భావుఁడు తుదకీవిధముగా వేశ్యాంగనచేత మృతినొందవలసివచ్చెను.

దయానందుని జీవితము సంగ్రహముగఁ దెలిపితిమి గనుక నిఁక నాతని మతసిద్ధాంతము గుణగణములుఁ జెప్పవలసియున్నవి. ఆయన మతమునకు వేదమే ముఖ్యాధారము. వేదమే నిత్యమనియు నందుచేత నీశ్వరదత్తమనియుఁ దత్కారణమునఁ బరమప్రమాణ మనియు నతఁడు జెప్పుచువచ్చెను. ఆయన మతప్రకారము పురాణములు కల్పింపఁబడిన కట్టుకథలు. అబద్ధములు దుర్బోధకములు నగు నీపురాణముల మూలముననే మనదేశ మింత దుస్థితికి వచ్చినదని యాయన పలుమారు చెప్పుచువచ్చెను. వేదమునుతప్ప మఱియొక గ్రంథమెన్నఁ డాయన ప్రమాణముగ గ్రహింపలేదు. వేదములు బ్రాహ్మణులొక్కరే చదువుట కేర్పడిన పుస్తకములు కావనియాయన నమ్మెను. నదులలో జలము, సూర్యుని తేజస్సు సకల జాతులవారి కెట్లుపయోగములుగ నున్నవో యట్లె వేదములుఁగూడ బ్రాహ్మణులకే గాక శూద్రులకు స్త్రీలకు మాలలకు సయితముఁ జదువఁదగిన వని యాయన చెప్పెను. వర్ణభేదము పుట్టుకనుబట్టి యుండఁగూడదని యతని సిద్ధాంతము. గుణమును బట్టియు వృత్తిని బట్టియు విద్యను బట్టియుఁ జండాలుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు గావచ్చును. విద్యాగుణహీనుఁడు బ్రాహ్మణుని కడుపునఁ బుట్టినవాఁడు ఛండాలుఁడే యగును. స్త్రీవిద్య తప్పక ప్రోత్సాహము చేయదగ్గదనియు నాడువాండ్రు చదువుకొననిపక్షమున దేశము మూర్ఖభూయిష్ఠమగు ననియు నతఁడు బోధించుచువచ్చెను. బాలికలకు యుక్తవయసు రాకమునుపు చిన్నతనమందె వివాహముసేయుట యశాస్త్రీయమనియు నతిబాల్య వివాహమువలన దేశ జనులందఱు బలహీనులై యున్నవారనియు నందుచేత మగవాని కిఱువదియైదు సంవత్సరములు వచ్చిన తరువాత

నాడుదానికిఁ బదునారేండ్లు దాటినపిమ్మట వివాహములు జరుపవలసినదనియు నతఁడు వాదించెను. వితంతువులు మరల వివాహముఁజేసికొనఁ గూడదని వేదమునం దెచ్చటఁ జెప్పఁబడలేదు. కాఁబట్టి యా వివాహములు మంచివే యని యతని నమ్మకము. ఆయన సిద్ధాంతప్రకారము హిందువులందఱు విదేశములకుఁ బోయి నౌకాయాత్రలు చేసి రావచ్చును. అట్లు చేసినందువలన వారి జాతిమతములు చెడవు. వివాహాదులు వేదమంత్రములతోనే జరుగవలయును.

ఆర్యసమాజమతములోఁ జేరినవారికిఁ గొన్ని వైదికకర్మలు గూడ విధింపఁబడియున్నవి. వేదములే ప్రమాణములని చెప్పుట, వైదికకర్మలు కొన్ని విధించుటతప్ప తక్కినవిషయములలో దయానందుఁడు బ్రహ్మసమాజమతస్థులవలె దేశాభివృద్ధికరము లగు మార్పులం జేసెను. ఈమహాత్ముఁడీమార్పులుజేసి ప్రాఁచీన వైదికమతమును నిలుపఁ దలఁప పూర్వాచారపరాయణు లదియొక క్రొత్తమతముగ భావించి వానిని దూషించి యనేకవిధముల బాధించి యొకానొకప్పుడు చంపుటకుఁగూడఁ బ్రయత్నించిరి. ఒకమాఱొక జమీందారుఁడు వానితోఁ గొన్ని యంశములు ముచ్చటించి తన వాదము పూర్వపక్షమగుటచే నప్పుడె దయానందునిఁ గొట్టబోయి వీలులేక యూరకొని రాత్రి దయానందుని జంపుమని నలువురు మనుష్యుల నంపెను. అప్పుడు దయానందుఁ డూరుబైట నొక చిన్న పాకలో నివసించుచుండెను. ఆనరహంతకులు నడిరేయివచ్చిస్వామిని బిలువ నతఁడు పాక వెడలి యావలకు వచ్చెను. పరమ శాంతమును పవిత్రతను వెదజల్లు నాతనివిగ్రహమును జూచినతోడనే హంతకులు తముచేయఁదలఁచిన ఘోరకృత్యమును మాని పాఱిపోయిరి. మఱియొకసారి వైదికబ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు భక్తిగలవానివలె వెళ్ళి

విసము గలిపిన తాంబూలపుబీడా స్వామికిచ్చెను. కపట మెఱుంగని యాస్వామి యదితిని విషబాధితుఁడై వమనమునకుమందుపుచ్చుకొని యెట్టెటో బ్రతుకగలిగెను. ఆయన కున్న ధైర్య మసాధారణము. ఎవరికిం జంకువాఁడుకాఁడు. ఒకమాఱు హిందూమతమును గూర్చి యొకగ్రామములో ముచ్చటించుచు నడుమ క్రైస్తవమతమును ఖండించెను. అక్కడికివచ్చి యుపన్యాసము వినుచుండిన జిల్లాకలక్టరు దొరగా రుపన్యాసము నుమాని వేయవలసిన దనియు నట్లు చేయనిచో దండింపవలసివచ్చుననియు, వర్తమానమంపెను. అది విని స్వామి నవ్వి నన్నెవ్వరు నేమి చేయలేరని పలికి మఱింత దృఢముగనుపన్యసింపఁ దొడఁగెను. మఱియొకమాఱు స్వామి తన చిరమిత్రుఁ డగు రెవరెండుస్కాటుదొరగారిని జూచుటకు వారి చర్చికిఁ బోయెను స్కాటుదొరకు స్వామియందు మిక్కిలి గౌరవముండుటచే వానిని లోపలకుఁ దీసికొనిపోయి వేదాంతవిషయ మేదియైన నుపన్యసింపుమని కోరెను. అట్లేయని స్వామి యుపన్యసింప నారంభించి క్రైస్తవమతమును ఖండించి స్వమతమును బోధించెను. అంతమంది దొరల యెదుట క్రైస్తవుల గుడిలో క్రైస్తవమతమును ఖండించిన యాతని ధైర్య మెట్టిదో గనుఁడు.

మఱియొకసారి హిందువు లనేకులు స్వామిని గౌరవించి యొక దేవాలయములో నుపన్యాసమిమ్మని ప్రార్థించిరి. దేవాలయములో నుండుటచే విగ్రహారాధనము మంచిదికాదని యతఁడు చెప్పఁడని వారు తలంచిరి. స్వామి దేవవిగ్రహమున కెదురుగ నొక రాతిమంటపముమీఁద నిలిచి యుపన్యసించుచు నడుమ విగ్రహములమాట రాఁగా తన కాలిక్రిందనున్న మంటపపురాల్లెట్టిదో గుడిలోనున్న యాదేవ విగ్రహము నట్టిదేయని పలికెను. అతని ధైర్యమునకు సభికు లంద రాశ్చర్యపడిరి. తాను నమ్మిన సంగతి నతఁడు మొగ

మోటము లేక చెప్పఁగలిగెను, మంచిదని నమ్మినపని స్వయముగ నాచరించెను. ఆయనకు సత్యమునందుఁ గల యాదర మింతింత యనరాదు. ఒకసారి బ్రాహ్మణు లనేకులు వానివద్దకువెళ్ళి స్వామీ మీ రెవరో యవతారపురుషులు మీమత మంతయు బాగున్నది. గాని విగ్రహములను దూషించుట బాగులేదు. విగ్రహదూషణ మానుదురేని మిమ్ము మేము గురువుగ నంగీకరింతు మని పలికిరి. ఆపలుకులువిని స్వామి కోపించి నన్ను మీరు గురువుగా నొప్పుకొన కున్న సరే నేను సత్యమును విడువను. నేను నమ్మిన దానిని జను లకు బోధించెదను. అని కఠినముగఁ జెప్పెను.

దివ్యజ్ఞాన మనుపేరుగల (తియసాఫికలు సొసయిటీ) వారు దయానందస్వామిని దమసంఘమున కధ్యక్షుఁడుగ నేర్పఱచిరి. కాని యాసమాజస్థాపకురాలగు బ్లావట్స్కీదొరసానిగా రొకగ్రామములో దేవుఁడు లేఁడని యుపన్యసించెనని విని యాస్వామి యా సమాజ ముతో సంబంధము వదలుకొనెను.

ఆయన శరీర మింగ్లీషువారి శరీరమువలె తెల్లగానుండును. మనుష్యుఁ డాజానుబాహుఁడు. ఆయన విగ్రహముఁ జూచినవారంద ఱికి తక్షణమే వానియందు భక్తి కుదురును. దయానందుఁడు పరమ శాంతుఁడు, భూతదయాళువు, సుగుణరత్నాకరుఁడు, జితేంద్రియుడు, మహాపండితుఁడు నాలుగువేదములకు స్వయముగ వ్యాఖ్యానము వ్రాసెను. శంకరాచార్య విద్యారణ్యస్వాముల తరువాత నింతటి పండితుఁడు నింతటి మతబోధకుఁడు భరతఖండమున నుద్భవింప లేదని యనేకులు పలికిరి. ఆయన మతములో నిప్పుడు లక్షలకొలఁది చేరి యున్నారు. అందు కొందఱు మహారాజులుగూడ గలరు. ఆయన మతములో మనముచేరినఁ జేరకున్న దేశమునకు మహోపకారముఁ

జేయఁదలఁచిన మహాత్ముఁడగుటచే దయానంద సరస్వతీస్వామి హిందువుల యందతి గౌరవమునకుఁ బాత్రుఁడు.

ఈయన స్థాపించినమతము దేశాభివృద్ధికి మిక్కిలి సహాయకరముగ నున్నది. వేదమునే పరమప్రమాణముగా నితఁడు గ్రహించుటచేత నితనిమత ముత్తర హిందూస్థానములో మిక్కిలివ్యాపించుచున్నది. ఈ మతస్థులు వివాహములు వేదమంత్రప్రకారముగాఁ జేసికొందురు. మన మతములోనుండి మహమ్మదీయ మతములోఁగాని క్రైస్తవమతములోఁగాని కలిసి చెడిపోయినవారిని మరల నీమతస్థులు తమమతములోఁ గలుపుకొందురు. అంతియెగాక యితర మతస్థుఁడెవండైన మన మతములోఁ జేరదలచుకొన్న పక్షమున వానిని గూడ నిరాటంకముగఁ జేర్చికొందురు. ఈ మతస్థులలో గొందఱు సన్యాసులై జనులందఱా సత్యమతము నవలంబించవలసినదని బోధించుచున్నారు. ఈ మతవ్యాప్తి నిమిత్తము లోకోపకారు లనేకులు పత్రికలు స్థాపించియున్నారు. శ్రీమంతులగు కొందఱు పాఠశాలలను, సర్వకలాశాలలను స్థాపించి తక్కిన పాఠములతోపాటు ఈ మత సిద్ధాంతములనుగూడ బాలురకుఁ జెప్పించుచున్నారు. అల్పకాలమున నీమత మింత యధికముగ దేశమున వ్యాపించుటకుఁ గారణము దయానంద సరస్వతీ స్వామియొక్క గొప్పతనమే యని తెలియవలెను. ఈయనవద్ద పాండిత్య మెంతయున్నదో సత్ప్రవర్తన మంతియ యున్నది. చిన్నతనమునందే వివాహ మక్కరలేదని వైరాగ్యమునుబూని సన్యసించిన మహాత్ముఁడు శంకరాచార్యుని తరువాత నీతఁడొక్కడే యని తోచుచున్నది. ఆయన పాండిత్యమును, శాంతమును, యోగ్యతనుజూచి రాజాధిరాజులు సయితము

గడగడ వడంకి ఆయన చెప్పినచొప్పునఁ జేయుచువచ్చిరి. దక్షిణ దేశమం దార్యసమాజమత మిప్పటికి వ్యాపింపకపోవుటచే దయానందునిపేరు తరుచుగ నీ ప్రాంతములవారికిఁ దెలియదు. గాని యుత్తరహిందూస్థానమున వాని పేరెఱుఁగనివారు లేరు. ఈయన చరిత్రమును జదివినవా రందఱును ఆయనవలెనె సత్యాదరము దైవభక్తి మొదలగు సద్గుణంబులు కలిగి వర్తిల్లునట్లు దైవ మనుగ్రహించుఁగాక.

సర్ జేమ్సెట్జీ జీజీభాయి

సర్ జేమ్సెట్జీ జీజీభాయి

ఘూర్జర దేశమున బరోడా యను స్వదేశ సంస్థాన మొకటి కలదు. అందలి నవసారీ యను గ్రామమున జీజీభాయి 1783 వ సంవత్సరము జూలై 15 వ తారీఖున జన్మించెను. వాని తలిదండ్రులు పేదలయ్యు గౌరవాస్పదులయి యుండిరి. ఇతఁడు పారసీజాతివాఁడు. ఈ పారసీలు ఘూర్జరదేశమందును మహారాష్ట్రదేశమం దంతటను వసించుచున్నారు. వీరు విద్యలయందు రూపమునందు ధనమునందు నసమానులు.

జీజీభాయి చిన్నతనమందే మాతాపితృవియోగ మొందుటచే మామగారియొద్ద బొంబాయినగరమున నుండవలసి వచ్చెను. కొంత కాలము ముందు పని నేర్చుకొనిపిమ్మట నతఁడు మామగారితోఁ గలసి వర్తకవ్యాపారముఁ జేయ నారంభించెను. మన స్వదేశములోనే గూర్చుండి యెంతవర్తకముఁ జేసినను విశేషలాభములు గలుగ వనియును విదేశములతో వర్తకము చేయుటచేతనే చాలలాభములు గలుగుననియును జీజీభాయి గ్రహించి తన బంధువుఁడగు మఱియొక పారసీ వర్తకునితో గూడి పదునాఱవ యేటనే చీనాదేశమునకుఁ బోవ పయన మయ్యెను.

స్వదేశము విడిచి వెళ్ళునప్పు డతఁడు తన యాస్తినంతయు వెంటఁ దీసికొనిపోయెను. ఆ యాస్తి యెంతయందురేని నూటయిరువది రూపాయలు. చీనాదేశమున కరిగి కొలఁది కాలమే యచ్చట నుండి స్వదేశమునకు వచ్చి స్వయముగఁ దానె వ్యవహరింపఁ దలఁచి పెట్టుబడి నిమిత్తము ముప్పదియైదువేల రూపాయలు ఋణముఁ దీసికొని యతఁడు మరల చీనాకుఁ బోయెను. ఇదిగాక యతఁడు చీనాకు

నాలుగుసారులు పోయెను. అందు 1806 వ సంవత్సరమునఁ జేయఁబడిన కడపటి ప్రయాణము కొన్ని యపాయములతో నిండి యున్నది. ఆ ప్రయాణమున బ్రన్సువిక్కను పేరుగల యోడ మీఁద దా ననుభవించిన కష్టము లన్నియు జీజీభాయి గుజరాతీ భాషలోఁ దన మిత్రుని కొక యుత్తరము వ్రాసెను. ఆ యుత్తరము లోని సంగతులఁ గొన్నిఁటి నిందుఁ బొందుపరచు చున్నాము.

"మే మెక్కిన యోడను ఫ్రెంచివారు పట్టుకొనిరి. మా దురదృష్టమునకుఁ దోడు మా యోడ కొంతనడచి మెరక యెక్కెను. ఒడ్డునకు మమ్ము బోనిమ్మని యోడమాలిమిని మే మెంతయు బతిమాలితిమిగాని తన పై యధికారి యుత్తరువు లేదని యతడు మా కోరిక నిరాకరించి కొంతదూరము సాగిపోయిన వెనుక మమ్ము దిగనిచ్చి మా సరకులు మా కిచ్చెదమని వాగ్దానము చేసెను. ఆ మరునాఁడు అడ్మిరల్ (అనఁగా నావకు సర్వాధికారి) మాకు దర్శనమియ్య మా సిలుగుల మేము వానికి విన్నవించుకొని మమ్మొక దరిఁ జేర్పుమని ప్రార్థించితిమి. ఆయన మాయం దనుగ్రహించి మా మూటలు ముల్లెను పుచ్చుకొమ్మనియెను. గాని మా సర్తకపు సరకులు మాత్రము మాకియ్య నొల్లడయ్యెను. ఆయన పిమ్మట నావద్ద నున్న బియ్యపుమూట రెండు మల్లుతానులు మొదలగు కొన్ని వస్తువులం దీసికొని నా బట్టలపెట్టె నాకిచ్చెను. బియ్యపుబస్తా యొకటి యిమ్మని నేను వేడుకొంటిని గాని యా మహాత్ముఁడు నా మొఱ వినఁడయ్యె. అప్పుడు నా సరకులన్నియు నొక పెట్టెలో వేసికొని తక్కిన వారితోఁ గలిసి యోడ దిగిపోతిని. ఓడదిగి యొడ్డు చేరినపిదప మేము 'కెప్టెన్ గ్రాంటు' అను నొక యింగ్లీషు నావికుని జూచితిమి. ఆయన మా యలమటవిని జాలిపడి యెంతయు నాదరించె. ఎట్లయినను ఫ్రెంచివారి చేతనుండి తప్పించుకొంటిమని సంత

సించితిమి. మాలో 'టర్నర్' అను పేరుగల యొక యింగ్లీషు దొరగా రుండిరి. ఆయనవద్ద మూడు వేల డోలరుల సొమ్ముండెను. ఆ సొమ్ముతో మేము కొంత కాలము గడపితిమి. ఒక డోలరు రెండు రూపాయలన్నరకు సమానము. ఆదినములలో బెద్దబియ్యపు కాటకము సంభవించుటచే ముప్పదియైదు డోలరు లిచ్చినను మాకొక బియ్యపు బస్తా దొరకుట యరుదయ్యెను. అందుచేత నొక్కొక్కమనుష్యుడు దినమున కరపౌనుబియ్యముకంటె నెక్కుడుతినగూడదని నియమ మేర్ప అచుకొంటిమి. గొఱ్ఱెమాంస మొకటి మాకు కావలసినంతలభించుచు వచ్చెను ఈవిధముగా గష్టములఁబడుచు గ్రాంటుదొరగారిదయచేత మేమెట్టులో మఱియొక యోడ నెక్కగలిగితిమి. మందభాగు లెక్కడికి బోయినను విపత్తులు విడువవుగదా! ఆ యోడ కలాసులకు మాపై నిర్హేతుకాగ్రహముగలిగెను. అందుచే వారు మమ్మవమానింపఁదొడఁగిరి. అంతియగాక నేను నాతోనున్న నలుగు రింగ్లీషువారు మఱియొక మహమ్మదీయుఁడు మేమాఱుగురముగలసి తన్ను జంపుట కొకకుట్ర పన్నుచున్నారమని మాపయి ననుమానపడి యా యోడ యధికారి మాకు సంకెళ్ళువేయించి యంతతో బోక మాకింకను దారుణదండన విధింతునని బెదరించెను. కీడులో మేలన్నట్లు నాతోనున్న నలువురి దొరలలో నొకనికి ఫ్రెంచిభాష వచ్చియుండెను. ఆభాషతో నతఁడు నావ యధికారితో మాస్థితిగతుల విస్పష్టముగ జెప్పి మాసామానులు పరీక్షింపుమని వేడగా నతడు సరేయని శోధించి మావద్ద ప్రాణములు తీయు నాయుధము లేవియు లేవని గ్రహించి మమ్ము విడిచి పుచ్చెను. ఇట్లు మాకష్టము లనంతములయి యుండెను. అటులుండ నాసముద్రమున డెన్మార్కు దేశమువారి యోడ కలకత్తాకు బోవుచుండెను. గ్రాంటుదొరగారు మమ్మా యోడమీద నెక్కించి బంగాళాదేశమునకుఁ బంపుదుమని వాగ్దానముచేసి యాయోడ యధి

కారితో జెప్పనా నావమీఁద స్థలము లేదని యతఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. మేమేదోయొక మూల నిరికికూర్చుండి కాలక్షేపము జేయఁ గలమని మరల వారికి వర్తమానమంప నతఁ డంగీకరించి నన్నును నాతోనున్న తురకవానిని నావయెక్కించుకొనుటకు నెనిమిదివందల డాలరులు (అనగా రెండువేలరూపాయలు) కావలయునని యడిగెను. ఈ యోడ కిరాయి మిక్కిలి యెక్కువగా నున్నదని యభిప్రాయపడి గ్రాంటుదొరగారు కొంతతగ్గింపుమని మాపక్షమునబూని కొంతవఱకు వాదించిరి. కాని యాయోడ యధికారి పట్టినపట్టు విడువనందున గ్రాంటుగారు స్థితిగతులుచూచి యాయోడ దాఁటిపోయినచో మరల నేయోడయు దొరకదనియు దొరకినను కిరాయి యింతకంటె తక్కువ యుండదనియు నీ నడుమ గొడ్డుమాంసము దక్క భోజనపదార్థము లేవియు దొరకవు గావున మిక్కిలి యవస్థ పడవలసియుండు ననియు జెప్పి యాబేరము నొప్పుకొమ్మని నాకుపదేశించిరి. ఆయుపదేశమును శిరసావహించి తురకయు నేనును చెరి యెనిమిదివందల శిఖారూపా యిలు కలకత్తాలో నోడయధికారుల కిచ్చునట్లొప్పుకొని పత్రముల వ్రాసియిచ్చి యోడయెక్కితిమి. మొదట మేమెక్కిన యోడలోనుండి యొకబియ్యపుబస్తా నెట్లయిన మాకిప్పించుమని వేడుకొంటిమి. అతఁ డట్లేయని యాయోడయధికారి కొక చీటివ్రాసి పంప నతఁడు మా కోరిక నిరాకరించె. అప్పుడు ముప్పదిడాలరులకు మేము మణుగున్నర బియ్యము కొంటిమి. అదిగాక నేను వెనుక దొంగతనముగా దాచు కొన్న బియ్య మొక యరబస్తాయుండెను. ఈసరకులతో బయలుదేరు నప్పుడు గ్రాంటుదొరగారు మే మెక్కిన యోడయధికారితో మమ్ము దయతో నాదరింపుమని చెప్పెను. ఎవ రెంత జెప్పినను మాదురదృ ష్టము మమ్ము విడువదయ్యె పదునాలువందల రూపాయలు పుచ్చు కొని యాయోడయధికారి తురకను నన్ను సామాన్యపు డింగీపడ

వలలోఁ గూర్చున్నప్పుడున్నంత సౌఖ్యమైనను లేనిచోటుల గూలవే యుటయేగాక యెంత యనాదరణము సేయవలయునో యంత యనా దరణము చేసెను. మాకును మఱియేడుగురు మనుష్యులకును వంట చేసికొనుటకుఁ ద్రాగుటకు దినమున కొకకుండెడు నీ రతఁడు పంపుచు వచ్చెను. ఆయోడ యెక్కినది మొదలు పదునైదు దినములవఱకు మా మందభాగ్యముచేత మేము పడిన యిడుమ లిట్టిట్టివని నేను వ్రాయజాలను. తరువాత నాలుగైదు దినములకు (అనఁగా డిశంబరు 5 వ తారీఖున నర్ధరాత్రమున) మేము కలకత్తానగరము సురక్షిత ముగాఁ జేరితిమి.''

ఇట్లు చచ్చి చెడి యెట్లో కలకత్తా చేరి జీజీభాయికొన్నినాళ్ళచ్చ టను డి బొంబాయినగరమునకుబోయెను. ఆ పురమున కొంతకాల ముండి మరల చీనా దేశమున కింకొకసారి నావికాయాత్ర చేసి 1857 వ సంవత్సరముతిరిగివచ్చిబొంబాయిపురమునస్థిరముగఁగాపురముండెను అదిమొదలుకొని వర్తకసమయమున నతఁడు తిరిగి ప్రయాణము చేయలేదు. ఆనగరమునందే యతఁడు ముగ్గురు భాగస్వాములతోఁ గలసి యొకవర్తక సంఘముస్థాపించి మిక్కిలి పాటుపడి జాగరూక తతో వ్యవహరించి 1827 వ సంవత్సరమునకు రమారమి రెండు కోట్లరూపాయిలు సంపాదించెను. ఆహాహా! నూటయిరువదిరూపా యిలతో జీవయాత్ర నారంభించిన యీ పేద యిరువదియైదు సంవ త్సరములలో నెంత ధనికుఁడయ్యెనో చూడుఁడు. దీనికిఁగారణమేమి! మనకు దైవ మింతియేయిచ్చెనని నింద్యమయిన సంతుష్టినొంది ''కూపస్థమండూకమువలె'' స్వదేశమున నేయుండి యిడుమలఁబడక పిన్ననాటనుండియు విదేశములలోవిరివిగా వాణిజ్యమును సేయుటయే దీనికిఁ గారణము.

అతఁడు ధన మార్జించు నుపాయ మెంత బాగుగ నెఱిఁగి యుండెనో పాత్రాపాత్ర మెఱిఁగి బీదలనిమిత్తము దానిని వినియోగించు నుపాయము నంత బాగుగనే యెఱింగియుండెను. పునహాబొంబాయి సూరతు మొదలగు పట్టణములు ఘూర్జర దేశమునందలి నవసారీ మొదలగు గ్రామములు చూచినవారికి జీజీభాయి యొక్క యౌదార్యము భూతదయాళుత్వము తప్పక తెలియును. కృపాసముద్రుఁడగు నీపారసీ కులస్థుడు మహారాజు లిచ్చినట్లు మితిమీరిన ధనరాసులు దానములిచ్చి ధర్మవైద్యశాలలు పాఠశాలలుఁ చెరువులు, సత్రములు. బాటలు, నూతులు మొదలగువానిని నిర్మింపఁజేసి లోకోపకార పారీణుఁ డయ్యెను. ఈదానములు చేయుటలో జాతి మత వర్ణభేదముల నతఁడెన్నఁడు పాటింపలేదు. ఈదానకర్ణునికీర్తి సకలదేశవ్యాప్తమగుటచే శ్రీ విక్టోరియా మహారాజ్ఞిగారు వాని యౌదార్యమునకు మెచ్చి 1842 వ సంవత్సరమున నైటను బిరుదము నిచ్చెను.

అత్యంతగౌరవసూచక మగునీబిరుదు పొందినవారిలో హిందూదేశమున జీజీభాయియే మొట్టమొదటివాఁడు. ఆబిరుదు వచ్చినప్పుడు వానిస్వకులమువారగు పారసీలు చాల సంతసించి వానిని గౌరవించిరి. ఆబిరుదమును వాని కిచ్చినపుడు బొంబాయి గవర్నరుగారగు సర్ జార్జి ఆండ్రసన్ దొరగారిట్లు పలికిరి "నీవు రాజులిచ్చినట్లు దానము లిచ్చి మానవకోటి దుర్దశను దొలఁగించి యీయపూర్వగౌరవమునకుఁ బాత్రుఁడవయితివి" 1843 వ సంవత్సరమునం దతఁడు బ్రిటిషుగవర్నమెంటువారివలన నొక బంగారుపతకమును బహుమానముగఁ బడసెను. అమితమగు దేశాభిమానము నౌదార్యము కలుగువాఁడగుటచే వానికాపతక మీయఁబడినట్లు దానిమీఁదనే వ్రాయబడియున్నది. అప్పటి బొంబాయి గవర్నరు

గారగు సర్ జార్జి ఆర్థరుదొరగా రాపతకమును అయన కిచ్చునప్పు డిట్లనిరి. "నీవు దేశోపకారార్థము కేవల సత్కార్యముల నిమిత్తమే తొమ్మిదిలక్షలరూపాయిలు దానము చేసియుంటివని యనేకులవలన వినియుంటిని. ఇట్టి యౌదార్యము దేశాభిమానము సూచించు ధర్మకార్యములను శ్రీరాణిగారు తగునట్లు గుర్తెఱుంగుదురుగాక."

అతని ధర్మకార్యములు ప్రత్యేకముగ నొకజాతికి నొక దేశమునకు యేర్పడియుండలేదు. ఆంగ్లేయసైనికులు స్వదేశము సిపాయిలుగూడ మంచునెలవులగు కాబూలు కొండలనడుమ యుద్ధభూములకు బలియగుచున్నప్పుడు ఐర్లండునందును స్కాట్లండునందును గాటంబులగు కాటకంబులచే జనములు మలమలమాడి హాహాకారములతో నలమటబడినప్పుడుఁ క్రిమియాయుద్ధమునందు దిక్కులేక శూరశిఖామణు లనేకులు నిహతులైనప్పుడు ననాథలగువారి భార్యలు బిడ్డలు దురవస్థ ననుభవించుచుండ వెనుదీయక యీదానకర్ణుఁడే గొప్పసహాయములఁ జేయుచు వచ్చెను. ఫ్రాన్సుదేశమున 1856 వ సంవత్సరమున నొకనదిపొంగి దేశమునకు మిక్కిలి చెరుపు చేసెను. ఆవరదలవలన విపత్తులఁ బడినవారికిఁ బంచిపెట్టుమని యిక్కడనుండి యైదువేల రూపాయిలంపెను. ఆమహోపకారమునకు ఫ్రెంచివారు మిక్కిలి సంతసించి వానికిఁ గృతజ్ఞులయి వందనములఁ జేసిరి.

1856 వ సంవత్సరమున జీజీభాయియొక్క విగ్రహమొకటి నిర్మించి బొంబాయినగరమునఁ బెట్టవలయునని జనులు సభచేసిరి. ఆ సభకప్పటి గవర్నరు గారగు నెల్ఫినిష్టన్ ప్రభువుగా రగ్రాసనాధిపతిగా నుండిరి ఆ విగ్రహమునకు రమారమి యేఁబదివేలరూపాయిలయినవి, ఆతఁడిప్పుడు లేకపోయినను వానికీర్తి చేహమో యన్నట్లా విగ్రహ మిప్పటికిని బొంబాయి పురమందిర మలంకరించు చున్నది.

ఈతని భార్య దాతృత్వమున నీతని మించినది. బొంబాయినగరము నకు పాలసెత్తీయను చిన్నద్వీపమునకు నడుమనున్న వంతెన యీతని భార్యచేసిన దానమువలననే కట్టఁబడినది. ఆ వంతెన ముగింప బడి నప్పుడు గవర్నరుగారగు సర్ జార్జి ఆర్తరు దొరగారు జీజీభాయిగారి భార్యను గొనియాడుచు నీక్రింది విధముగాఁ బలికిరి.

“1841 వ సంవత్సరమున వర్షకాలమం దొకనాఁడు రమారమి యిరువది పడవలు బొంబాయినుండి పాలసెత్తికి గొందఱు మనుష్యులం తీసికొనిపోవుచు మునిఁగిపోయెను. ఈ యుపద్రవముచే జనులనేకులు మృతినొందిరి జీజీభాయిగారి భార్య యతిదారుణమగు నీ వర్తమానమును విని ఖేదపడి యక్కడ యొకవంతెన దొరతనమువారేల కట్టింపఁగూడదని కొందఱి నడిగి ప్రాణాపాయమును నివారించునట్టి సత్కార్యములను జేయుటకు దొరతనమువారు సొమ్ము వెచ్చించుటకు బూనుకొనరనివిని తన స్వంత సొమ్మిచ్చి యీ మహాకార్యమును తానే నిర్వహింప నిశ్చయించుకొని యీపని కెంతసొమ్మగునో తెలియఁజేయుమని యింజనీరుల నడిగెను. అప్పుడు కొందఱింజనీర్లు చక్కఁగా విచారించి యీ కార్యమున కఱువదియేడు వేల రూపాయిలు సరిపోవునని యంచనా వేసిరి. సాధారణముగా గొప్ప పనులకుఁ గావలసినసొమ్మునకు ఇంజనీరులు వేయు నంచనాలకు సంబంధముండదని మీరంద ఱెఱుంగుదురు. ఈ వంతెనకు వారు వేసిన యంచనాసొమ్ము నిజముగా గావలసిన సొమ్ములో మూడవవంతై యుండెను. దయాస్వరూపిణి యగు జీజీభాయి దొరసాని యింజనీరువారు కోరినసొమ్మంతయు (అనఁగా నఱువదియేడు వేల రూపాయలు) నిచ్చి తన సంకల్పించిన ధర్మకార్యము నెఱవేరునని యువ్విళులూరుచుండ నింజనీరులు సొమ్మంతయుఁ బనిలో మూడవ వంతునకే సరిపెట్టి కాళ్ళుచాపుకొని కూర్చుండిరి. పనియాగిపోయి నదనివి నియాయిల్లాలు

మరల నిరువదిమూడువేలరూపాయలునిచ్చి (అనఁగా లక్షపూర్తిచేసి) పని కొనసాగింపు మనియెను. ఆ ధనముతోఁ గూడ కార్యము తుద ముట్టకపోవుటచే నామె వెండియుఁ బదివేలరూప్యము లిచ్చెను. ఆ సొమ్మునుసరిపోకపోవుటచే బొంబాయి దొరతనమువారు హిందూదేశ పరిపాలనము సేయుచున్న ఈస్టిండియా కంపెనీ డైరక్టర్లకు ధన సహాయము చేయుమని వ్రాసిరి. ఆ డైరెక్టర్ల వద్దనుండి యెంతకాల మునకు బ్రత్యుత్తరము రాకపోవుటచే జీజీభాయి దొరసానిగారు మిక్కిలిచింతించి యెట్లయిన ప్రారంభింపఁబడినగార్యముకొనముట్టింప వలయునని యదివఱ కిచ్చిన మొత్తముగాక మరల నొకసారి నాలుగు వేలు వేరొకసారి యాఱువేలు మరియొకసారి పదివేలు మొత్తము మీద నిరువదివేలరూపాయిల నిచ్చెను. ఈ ధనముతో నిదివఱకామె యిచ్చిన ధనమంతయు లక్షముప్పదివే లయ్యెను. చాలకాల మాల స్యము చేసిచేసి యింగ్లాండులోని డైరక్టర్లు ఎట్టకేల కటమీఁద గావల సిన సొమ్మంతయుఁ దామే పెట్టుకొని యాకార్యము సమగ్రముగఁ జేయింతుమని యానతిచ్చి యాప్రకారము పనిచేయించిరి. కానికొంత సొమ్ము వ్యయముచేసిన తరువాత డైరక్టర్లు సొమ్ములేదని నెపమున పని నిలుపుసేయు మన్నట్లు మొన్ననే నాకుఁ దెలిసినది. ఈ మాట వినినతోడనే దానము చేయుటకు విసుపులేని యా జీజీభాయి దొర సానిగారు మునుపిచ్చిన సొమ్ముగాక వంతెన పూర్తిసేయుట కిఱువది రెండువేల రూపాయిలును గట్లువేయుట కైదువేల రూపాయలును దయచేసి యున్నది. దయాతరంగిణి యగు నీసాధ్వి యిప్పటి కొక లక్ష యేబదివేల రూపాయిల నీయొక్క కార్యముననే యిచ్చియున్నది. దేశస్థులలో నిరుపేదలు తమకు గావలసినవస్తువులను తాము తెచ్చు కొనజాలరు గావున వారికిం గలుగు లోటుపాటుల సవరించుభారము భాగ్యవంతులదని యాసాధ్వి యభిప్రాయము''

అని యాఁగవర్నరుగారు కొండొకసేపామెను మఱికొండొకసేపామెభర్తను వారుచేసిన పాత్రదానములనిమిత్తమయి కొనియాడి మొత్తముమీద జీజీభాయి కుటుంబమువారు ధర్మకార్యముల నిమిత్తము లక్షపౌను లవఁగా నిప్పటిధరప్రకారము పదునైదులక్షల రూపాయిలు దానమిచ్చెనని సభ్యులకుఁ దెలిపెను.

1858 వ సంవత్సరమున విక్టోరియాదేవిగారు మనదేశమును కంపెనీ యధీనమునుండి తనయేలుబడి క్రిందికిఁ దీసికొనినప్పుడు జీజీభాయిగారికి 'బేరొనెట్' అను బిరుదము నిచ్చిరి. ఈగౌరవ మంతకు ముందేగాక యిటీవల సయితము మనదేశస్థులలో నెవరికిం గలుగ లేదు. దయాసాగరుఁడగు నీ మహాదాత 1859 వ సంవత్సరమున ననఁగా డెబ్బదియాఱేండ్లప్రాయమునఁ గాలధర్మము నొందెను.

ఆయన చనిపోయినాఁ డనుమాటయేకాని చేసినసత్కార్యములవలన నిప్పటికి జీవించియున్నాఁడని మనము గ్రహింపవలయును. ఈ జీజీభాయిగారి చరిత్రమువలన మనము నేర్చికొనవలసిన నీతులు కొన్ని యున్నవి. అందుమొదటిది స్వతంత్రవృత్తిసంపాదించుకొనుట మనదేశములోఁ జదువుకొన్నవా రందఱు దొరతనమువారి నాశ్రయించి యేదో యుద్యోగము సంపాదించి జీవితమంతయునందులోనే గడుపుచు ననేక బాధలుపడుచున్నారు. అట్లుచేయుటతప్పు. స్వతంత్రవృత్తిని సంపాదించుకొనవలయునేకాని యెల్లకాలము దొరతనమువారినే నమ్ముకొనియుండఁగూడదు. జ్ఞానమునిమిత్తము చదువుకొనవలయునుగాని యుద్యోగమునిమిత్తము చదువుకొనఁగూడదు. తగిన జ్ఞానము సంపాదించుకొని స్వతంత్రవృత్తి నవలంబించుట పురుషలక్షణము. జీజీభాయి యీసిద్ధాంతము నమ్మినవాఁ డగుటచే స్వతంత్రవృత్తి నవలంబించి యెన్నియిడుమలకైన నోర్చి యంతటి గొప్పవాఁడయ్యె.

రెండవది విదేశప్రయాణము. విదేశములకుఁ బోవుట తప్పని తలఁచినంత కాలము మన దేశస్థులు దారిద్ర్యము ననుభవించుచునే యుందురు. నిరుపయోగములగు నిబంధనములఁ బెట్టికొని సంకెళ్ళు తగిలించుకొన్న వానివలె విదేశములకుఁ బోవఁజాలక మన దేశముననే తిరుగుచుండుటచే మనయవస్థ యింతవఱకు వచ్చినది. విదేశములతో యథేచ్ఛముగ వర్తకముఁ జేయుటచేతనే జీజీభాయి మిక్కిలి గొప్ప వాఁడయ్యెను.

మూడవది దాతృత్వము, మన దేశములో దాతలసంఖ్యయధికముగానే యున్నది. కాని యాదాత లందఱు పాత్రాపాత్రము నుచితానుచితము నెఱుఁగక దానములు సేయుచున్నారు. బ్రాహ్మణులనిమిత్తమే యుపయోగించు సత్రములను నెవ్వరికి నుపయోగము లేని దేవాలయములకు నిమ్మన్నచో మన దేశస్థులు ముందంజవేయుదురు. దిక్కులేనివారికి సత్రములువేయించుట మొదలగు సత్కార్యములు మన వారిదివఱకెఱుఁగనే యెఱుంగరు. బ్రాహ్మణులుగాని వారికి దానము సేయుట పాపహేతువని మనవారికి దురభిప్రాయము గలదు. జీజీభాయిగారి చరిత్రమువలన నట్టి దురభిప్రాయములు పోవుగాక!

సర్ మంగళదాస్ నాథూభాయి

మంగళదాస్ నాథూభాయి 1832 వ సంవత్సరం అక్టోబరు నెలలో బొంబాయినగరమున జన్మించెను. అతఁడు గుజారాతీలలో కపూల్ బనియాతెగలోఁ జేరినవాఁడు. అనఁగా నొక తెగ కోమటి యని అర్థము. అతని పూర్వులు కతేవారు ద్వీపకల్పమునందలి గోగ్లా యను పట్టణమునుండి వచ్చి బొంబాయిలో నివసించుచుండిరి. మంగళదాసుయొక్క తాతయగు రామదాసు మనోహరదాసు కాలమున నీ కుటుంబము ధనవంతమై ప్రఖ్యాతిఁ గాంచెను. ఇతని తండ్రియగు నాథూభాయి రామదాస్ శెట్టి కుమారుఁడు మంగళదాసు పదునొకండు సంవత్సరముల ప్రాయముల గలవాఁడైనప్పుడే మృతినొందెను. మంగళదాసు కొంతకాల మాంగ్లేయభాష ప్రారంభించి పాఠశాలలోఁజదివి తరువాత నొక యుపాధ్యాయునిఁ బెట్టుకొని యింటివద్ద నింగ్లీషు నేర్చికొనెను. అతనికి బదునాఱవయేఁట రుక్మిణీభాయి యను నామె నిచ్చి బంధువులు వివాహముచేసిరి. తరువాత రెండుసంవత్సరములకు అనఁగా యుక్తవయస్సు వచ్చినతరువాతఁ వాని యాస్తి వాని కప్పగించిరి.

చిన్నతనమునుండియు మంగళదాసునకుఁ దనసంఘమునందుఁ బ్రబలియుండిన దురాచారములఁ దొలగించి కొన్నిమార్పులు చేయవలెనని తలంచుచుండెను. కపూల్ కోమటులుచేయు హోళీపండుగల నాగరికులు చేయఁగూడదని మద్యపానాది దుర్వ్యాపారములు పెక్కులుండెను. మంగళదా సాకార్యముల నివారించి పండుగ సలక్షణముగా జరుగునట్లు కొన్నియేర్పాటులు చేసెను. ఆ యేర్పాటులు మంచివగుటచే జనసమ్మతములుగ నుండెను. గుజరాతీదేశమున

సర్. మంగళదాస్ నాథూభాయి

లగు నా మహారాజులు గురువులని పేరుపెట్టుకొని నిజముగా మహా రాజులకన్న నెక్కువ భోగము లనుభవించుచు మతము పేరుపెట్టి శిష్యులకు దుర్నీతులను బోధించుటయేగాక యెంత మోటవాండ్ర యిన సిగ్గుబడ వలసిన నీతిబాహ్య కర్మముల స్వయముగం జేయు చుందురు. ఈ గురువు లందరుం వల్లభాచార్య మతస్థులు. ఈ యాచార్యులు చేయు దౌర్జన్యములు చూచి సహింపలేక మంగళ దాసు వారి దుర్మార్గముల బయలుపెట్టం దలంచెను. అతని తలంపున కనుకూలముగ నా కాలమున కెరసన్‌దాస్ మూల్జీయను యథార్థ వాది యొకండు బయలుదేరి సత్య ప్రకాశిక యను నొకపత్రిక స్థాపించి యందులో నీ మహారాజులు చేయు నీతిమాలిన పనులను వెల్లడింపుచురాంగా మంగళదాసువానికిం దోడ్పడి కుడిభుజమయి పనిచేసెను. ఆ మహారాజులలో నొకడు మూల్జీగారిమీందం బ్రతిష్టా నష్టమునకు వ్యాజ్యము తేగా నప్పుడు నాథూభాయి వానికభయ మిచ్చి వేయివిధముల కనిపెట్టుటయే గాక తాను వాని పక్షమున సాక్ష్యముంగూడ నిచ్చెను. మంగళదాసు సాక్ష్యము నేరమును విచారించిన జడ్జీలకు మంచియభిప్రాయమును గల్గించెను. అందుచేత తీర్పువ్రాయునప్పుడు జడ్జీలలో నొక రిట్లనిరి. "తనమతములోం జాల దురాచారము లున్నవని దృఢమయిన నమ్మకము తన మనస్సులో లేనిపక్షమున మంచిస్థితియు గౌరవమును గల మంగళ దాసువంటి పెద్దమనుష్యుండు కోర్టుకు వచ్చి, కులస్థులయొక్కయు బంధువుల యొక్కయు దూషణకైన నోర్చి యేల సాక్ష్యమిచ్చును." అదివర కతని వర్ణమునకు వంశపరంపరగా వచ్చునట్టి కులపెద్ద యొకం డుండెను. వర్ణపుం గట్టుబాటులలో నతండెంత చెప్పిన నంతజరుగుచు వచ్చెను. వర్ణవ్యవహారములెల్ల నొక్కమనుష్యుని పెత్తనముమీంద

వంశపరంపరగా వచ్చుట యనుచితమని చెప్పి, యెప్పటికప్పు డొక పెద్ద నేర్పరుచుకొమ్మని యుపదేశించి తనమాట వారందఱు విను నట్లు చేసెను. అంతతోఁ బోనీయక వెనుక పెత్తనముఁ జేసిన శెట్టి మీఁద వ్యాజ్యము తెప్పించి యతనియొద్ద ధర్మవ్యయనిమిత్తముఁన్న సొమ్ము తీసికొని కులస్థులు ధర్మమునిమిత్త మిచ్చిన సొమ్ము యెక్కువ మంది యభిప్రాయము ననుసరించి వ్యయము చేయవలసినదే కాని యొక్క కులపెద్దమాట చొప్పుననే జరుగఁగూడదని యేర్పాటు చేసెను. మంగళదాసు నాథూభాయికి మొదటినుండియు విద్యాభి వృద్ధిఁ జేయవలెనని యభిలాష గాఢముగానుండెను. 1862 వ సంవత్స రమున బొంబాయిపురవాసులగు కొందఱు పెద్దమనుష్యులు మగపిల్లల కొకపాఠశాల స్థాపింపదలప దాని కాతడు సహాయము చేసెను. హిందూదేశములో పెద్దపరీక్షలయందు కృతార్థులయి పిదప విదేశము లందు జదువ నుద్దేశించువారి నిమిత్త మత డిరువదివేలరూపాయిల బొంబాయి యూనివర్సిటీ వారికిచ్చెను. 1864 వ సంవత్సరమున మంగళదాసుభార్య మృతినొందెను. ఆమెజ్ఞాపకార్థ మతండు కళ్యాణ నగరమున నేబదివేలరూపాయిల వ్యయముచేసి యొక ధర్మవైద్య శాల గట్టించి దాని ఖర్చుల నిమిత్తము మఱి యిరువదివేల రూపా యిలు దొరతనమువారి చేతికిచ్చెను. పునహానగరములో డేవిడ్ సాసూ ననువారు కట్టించిన ధర్మవైద్యశాలలో గతిలేని హిందూ స్త్రీల నిమిత్త మొకభాగము మూఁడువేలు కర్చుపెట్టి మంగళదాసు కట్టించెను.

1860 వ సంవత్సరమున గవర్నమెంటువారు క్రొత్తగావచ్చు బడీ పన్ను (అనఁగా ఇన్‌కంటాక్సు) ప్రజలమీఁద వేసినప్పుడావిషయ మయిన సంగతులు విచారణచేయుట కీతని కమీషనరుగా నియమిం చిరి. కాని యాపన్నెట్లు వేయవలయు నను నభిప్రాయములో నితనికి

దక్షిన కమిషనర్లకును సరిపడనందున నతఁడాపనిని స్వల్పకాలము
లోనే మానివేసెను. మంగళదాసునకు రాజకీయ వ్యవహారముల
యందుగూడ జాల నభిలాషకలదు. అట్లుండుట చేతనే యతఁడు
1867 వ సంవత్సరమున 'బొంబే ఎసోసియేషను' అను నొకసంఘ
మును స్థాపించెను. ఈ సంఘము యొక్క ముఖ్యోద్దేశము హిందూ
దేశస్థులకు రాజకీయవ్యవహారముల యందభిరుచి పుట్టించుటయే.
ఈ కార్యములు చేయుటచేత నతఁడు ప్రజల విశ్వాసమునకు బాత్రు
డయి బొంబాయి గవర్నరుగారి యాలోచన సభలో సభ్యుఁడుగాఁ
బ్రజలవలన నేర్పరుపబడి యెనిమిది సంవత్సరము లాపని చేసెను. ఆ
కాలములో జరుగు ప్రతివిషయమునుగూర్చి యతఁడు గాఢముగాఁ
జర్చించుటయేగాక ప్రజాక్షేమముకై యధికారులతో నిర్భయముగ
బోరాడుచు వచ్చెను. 1874 వ సంవత్సరమున మంగళదాసు దేహా
రోగ్యము సరిగాలేక నాపని మానుకొనినప్పుడు బొంబాయి గవర్న
మెంటువారీ క్రిందియుత్తరమును వ్రాసిరి.

మీరు గవర్నరుగారి యాలోచనసభలోఁ జిరకాలము కష్ట
పడి పనిఁజేసి యిప్పుడు మానుకొనుచున్నందుకు లోకోపకారార్థ
ముగ మీరు చేసిన పనినిగూర్చి మేము ప్రశంస జేయకపోవుట పాడి
గాదు' 1872 వ సంవత్సరము 1 వ మే తారీఖున బొంబాయి
గవర్నరుగారగు సర్ సేమోరీఫిర్జరాల్డు దొరగారు మంగళదాసునకు
సి. ఎస్. ఐ. అను బిరుదమునిచ్చుచు నీ క్రిందివిధముగాఁ జెప్పిరి.

''మంగళదాసుగారూ! ఈ బిరుదమునకుఁ దగిన యుత్తమ
పురుషులపేళ్ళు కొన్ని డెలియజేయుమని పైయధికారులు నన్ను
గోరగా నేను శ్రీవిక్టోరియా మహారాజ్ఞిగారికి సంతోషపూర్వకముగా
మీపేరు వ్రాసిపంపితిని. దయాస్వరూపిణియగు శ్రీవిక్టోరియామహాదేవి
గారు నాచేసిన విన్నపము నాదరించినారు. మీ స్వతంత్రప్రవర్తనము

మీ లోకోపకార పరాయణత మీరీ బిరుదునకు తగుదురని ఋజువు చేసినవి. అందుచేత నెంతో సంతోషముతోనే నీబిరుదములను మీ కిప్పుడు సమర్పించుచున్నాను. ఈబిరుదులు చిరకాలమువహించుటకు భగవంతుడు మీ కాయు రారోగ్యము లొసంగుఁగాక ,'' 1875 వ సంవత్సరమున విక్టోరియారాణిగారు వానికి సర్ అనుబిరుదమునిచ్చిరి. ఈ బిరుదుపొందిన హిందువులలో నితఁడే మొట్ట మొదటివాడు. ఆ సంవత్సరమందే విక్టోరియారాణిగారి జ్యేష్ఠపుత్రులును మనప్రస్తుత చక్రవర్తిగారు నగు ఎడ్వర్డుగారప్పుడు యువరాజుగానుండి మన దేశమును జూడవచ్చి బొంబాయి నగరమునకుఁబోయి మంగళదాసు యొక్క యిద్దఱుకుమారుల వివాహమహోత్సవ కాలమునను స్వయముగ వచ్చి వానిని గౌరవించెను. యువరాజుగారు స్వయముగ నింటికి వచ్చిన గౌరవము హిందువులలో మంగళదాసునకుఁ దప్ప మఱి యెవ్వరికిని లభింపలేదు. మంగళదాసు నింటికి వివాహము నిమిత్తము వచ్చిన చుట్టము లందఱు మహానందభరితులయిరి. తనకు గలిగిన యీ యపూర్వ గౌరవముచేత మహానందభరితుడయిమంగళదాసు తనకృతజ్ఞతను యువరాజునకు దెలుపుకొనెను. యువరాజును జూచుట కాసమయమున వర్తకు లనేకులు వచ్చిరి ఆవచ్చినవారిలో లక్షాధిపతులు కోటీశ్వరులు నగువారిం గొందఱిని యువరాజునకు జూపి పిమ్మట నాని కత్తరు పన్నీరు తాంబూలములిచ్చి వారినిబంపెను. ఆ సమయమున మంగళదాసునియింట పువ్వులు కుప్పలు కుప్పలయి పడెను. తనయింట జరిగిన వివాహము యువరాజదర్శనము నను నీ రెండుసంగతుల జ్ఞాపకార్థము మంగళదాసు బొంబాయినగరములో నిరువదియైదువేల రూపాయలు మూలధనముతో నొక సత్రము వేసెను. ఆ మూలధనము పేరు సర్ మంగలదాసు నాథూభాయి కపూల్ నిరాశ్రయల్ నిధి. అదిగాక మఱి యిరువదియైదువేల రూపా

యిలు మూలధనమిచ్చి గుజరాతీ కోమటులందఱి యుపయోగము నిమిత్తము వాకేశ్వరయను గ్రామమున నొక యన్నసత్రము వేయించెను.

1877 వ సంవత్సరమున శ్రీ యువరాజుగారు హిందూదేశమును జూచినందులకు కొందఱిని గౌరవింపదలచి దొరతనమువారు కొన్ని వెండిపతకములు చేయించి యందొకదానిని మంగళదాసు కిచ్చిరి. ఆపతకమును మంగళదాసున కప్పటి బొంబాయి గవర్నరుగారగు సర్ రిచార్డుటెంపిల్ దొరగారు స్వయముగా సమర్పించుచు నాసమయమున నిట్లని చెప్పిరి. "శ్రీ రాణీగారిచేత నీయబడిన యీ పతకమును మంగళదాసునకు సమర్పించుట కింతకన్న మంచి సమయము దొరకదు గనుక నిప్పుడే యీ మిత్రులయెదుట దీని నిచ్చుచున్నాను. అతని నిదివఱకే నెఱింగియుండిన యీ తెల్లదొరయొక్కయు స్వదేశస్థులయొక్కయు సముఖమున మంగళదాసు దేశమునకు బొంబాయినగరమునకు దనసంఘమునకుం జేసినయుపకారములను వాని యౌదార్యమును వాని మనశ్శుద్ధిని వేరే నేను వేయినోళ్ళ బొగడ నక్కరలేదు. ఇంగ్లీషువారి యధీనములోనున్న హిందూస్థానములో నెల్ల శ్రేష్ఠమైనది గుజరాతీదేశము. ఆ దేశస్థులలో మిక్కిలి గొప్పదియగు కోమటి తెగలో జేరినవాఁడు మంగళదాసు. అతని సంఘమునకు నతను తగిన ప్రతినిధియని మీరందఱొప్పుకొనఁదగిన యంశమే, గడచిన నూరుసంవత్సరములనుండి వాని బూర్వులు దొరతనమువారిచేతఁ బ్రజలచేతఁ జాల గౌరవింపబడుచున్నారు. ఏటేట వారి యైశ్వర్యము వృద్ధి యగుచున్నది. ఇతఁడు బొంబాయి సంఘమునకు ప్రధాన పోషకుఁడు. ఈయన బొంబాయి రాజధానికి వెనుకటి గవర్నరుగారగు సర్ బార్టిల్ ఫ్రియర్ గారి యాలోచనసభలో నెనిమిదేండ్లు సభ్యుఁడుగా నుండెను.

అతడు దానములు చేయునపుడు కుడిచేయి ఇచ్చినదాని నెడమచేయి నెఱుగదన్నట్లు దానము సేయువాడు. కళ్యాణనగరమున కట్టించిన ధర్మవైద్యశాలయు బొంబాయినగరమున స్థాపించిన బాలికపాఠశాలయు వాని యౌదార్యమును ఘోషించుచున్నవి.

మంగళదాసునాథూభాయి ఆ 1890 వ సంవత్సరమున లోకాంతరగతుడయ్యెను. అతడు మృతినొందునప్పు డొక్కమరణ శాసనము వ్రాసి యందు రమారమి యెనిమిదిలక్షల రూపాయలు ధర్మకార్యముల నిమిత్తము వ్యయముచేయుమని నియమించెను. అందు ముఖ్యదానములివ్వి. వాకేశ్వరగ్రామమువద్ద ధర్మవైద్యశాల గట్టించుటకు డెబ్బది వేల రూపాయలు. వానిపేరస్థాపింపబడిన బాలికా పాఠశాలకు రెండువేలరూపాయలు, తన తెగకోమటులలో బీదలకు సాయముచేయుటకు వేయిరూపాయలు, వాకేశ్వరధర్మశాల మరమ్మతు చేయుటకయిదువేల రూపాయలు ఇంగ్లాండునకు బోయి చదువుకొను హిందూవిద్యార్థుల నిమిత్త మిదివఱకిచ్చిన ఇరువది వేలు గాక మఱియు గొంత ధనమిచ్చునట్లు మరణ శాసనములో వ్రాసెను.

గోకులదాసు పెజపాలు

గోకులదాసు తేజ్‌పాలు

గుజరాతిదేశములో ప్రసిద్ధమగు కచ్ఛి యను సంస్థానము గలదు. అందు కొఠారా యను చిన్నగ్రామము గలదు. ఆగ్రామమునం దొక బీదకుటుంబమున నిద్దఱు బాలురు పుట్టిరి. అందొకఁడు 1793 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. రెండవయతఁడు 1798 వ సంవత్సరమునఁ బుట్టెను. అందు జ్యేష్ఠుఁడగు నాంజి పదియేండ్ల ప్రాయముననే తనపొట్ట పోసికొనుటకు బొంబాయికిఁ బోవలసివచ్చెను. పాపమతఁడు పగలు వీథులవెంబడి తిరిగి గుడ్డలమ్ముకొని రాత్రి యొక యింటికిఁ గావలిపండుకొని జీవయాత్ర గడపనారంభించెను. ఎన్నియవస్థలఁబడినను రోజుకూలియైనను సరిగా గిట్టకపోవుటచే నతఁడు చాలశ్రమపడుచు వచ్చెను. ఆతని తమ్ముఁడగు తేజపాలు రెండేండ్ల తరువాత బొంబాయికిఁ బోయి యన్నను కలిసికొనియె. అతఁడు గూడఁ జాల పరిశ్రమజేసి తన యిరువదియవయేట వర్తకుఁడయి స్వతంత్ర వ్యాపారముచేసి ముప్పదివేల రూపాయలు గడించి రమారమి పదునొకండు సంవత్సరములు వయసుగల కుమారుఁ డొకఁ వత్సరమున కాలధర్మమునొందెను. మృతినొందు నప్పటి కతనికి రమారమి పదునొకండు సంవత్సరములు వయసుగల కుమారుఁ డొకఁ డుండెను. అతఁడే గోకులదాసు తేజపాలు. ఆ బాలుని దురదృష్టముచేతఁ దండ్రిపోయిన కొలఁది కాలములోనే పెదతండ్రియగు నాంజిగూడ లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. మరణమొందునప్పటికి నాంజివద్ద మూడు లక్షల రూపాయి లుండెను. నాంజికిఁ గూడ బిడ్డలు లేకపోవుటచే వాని ధనమంతయు గోకులదాసునకే జెందెను. ఈ గొప్ప యాస్తిని సరిగాఁ జక్కపెట్టుటకు వానితండ్రియుఁ బెదతండ్రియు సంరక్షకు నెవ్వని నేర్పరచిపోవ లేదు. స్వయముగా జక్కపెట్టుకొనుటకు వానికిఁ దగిన

వయసుగాని విద్యగాని లేదు. ఐనను వానితల్లి మిక్కిలి బుద్ధిశాలిని యగుటచే బాలుఁడు చెడిపోవకుండ ధనము క్షయముగాకుండ నెంతయు జాగరూకతతో మెలంగి ప్రాయము వచ్చిన తరువాత ద్రవ్యమంతయుఁ బుత్రున కప్పగించెను. అది మొదటతఁడు వ్యాపారములయందు మిక్కిలి శ్రద్ధాళువై ధనవృద్ధి జేయుటయేగాక సంఘమున కెంతో యుపకారియయ్యెను. అతఁడు యావజ్జీవము విదేశములకు సరకు లెగుమతిసేయుటయు నచ్చటనుండి వచ్చిన సరకులు స్వదేశమునకు దిగుమతిచేయుటయు ముఖ్యవ్యాపారముగ బెట్టుకొనెను. ఇతఁడు గుజరాతీలలో భట్టియాకులస్థుఁడు. ఆ తెగలో భాగ్యవంతులగువారు తప్పక వస్త్రములయంత్రములనో మఱియేయితర యంత్రములనో తెప్పించి వ్యాపారము సేయుచుందురు. ఇతఁడో వారి మార్గము ననుసరింపక క్రొత్తపుంత ద్రొక్కెను. అతఁడు చేసిన ప్రతివ్యాపారమున వానికి లాభము విశేషముగావచ్చెను. ఎంతధనము సంపాదించినను గోకులదాసు ధనగర్వమునొందక సర్వజన సులభుఁడయి యెల్లవారికిష్టుఁడై యుండెను. అతఁడు సంఘసంస్కరణమునం డభిలాష కలవాఁడని చెప్పుదురు గాని యావిషయమున జెప్పఁదగిన పనియెద్దియు జేసినట్లు కనఁబడదు. ఇతఁడు ముఖ్యముగ దానమునకు బ్రసిద్ధికెక్కెను. 1854వ సంవత్సరమున నతఁడు మొట్టమొదట జన్మభూమికి బోయి యచ్చటనున్న తన తెగవారి యుపయోగము నిమిత్తము లక్షరూపాయిల నొక్కమారే దానముచేసెను. ఆ మరుచటి సంవత్సరమే గోకులదాసు తీర్థయాత్రలు సేయఁబోయి యా పుణ్యక్షేత్రములలో గొన్నిచోట్ల చెరువులు త్రవ్వించి కొన్ని తావుల సత్రములు గట్టించి కొన్నియెడల నన్నప్రదానములు సేయించిమొత్తము మీఁద ధర్మకార్యముల నిమిత్తము రెండు లక్షలరూపాయిలు వ్యయపరచెను. అక్కడనుండి వచ్చి గోకులదాసు బొంబాయిలో నున్న

గుజరాతివారి విద్యాభివృద్ధినిమిత్తము రెండుపాఠశాలలు స్థాపించెను. అవిగాక బొంబాయిలో నతఁడొక ధర్మవైద్యశాల పెట్టించి దాని పోషణము నిమిత్తము లక్షయేబదివేల రూపాయిలనిచ్చెను. ఆవైద్యశాలకు నింకను గావలసిన కర్చులు బొంబాయి మునిసిపాలిటీవారు కొరతనమువారు వహించి గోకులదాసు పేర దానినిప్పుడు జరుపుచున్నారు.

బొంబాయిలో నున్న గొప్పవైద్యశాలలు మూడు. అందులో గోకులదాసు తేజపాలుగారి దొకటి. ఈ దానములు గాక గోకులదాసు తన మరణశాసనములో మరికొన్ని సత్కార్యముల నిమిత్తము ధనదానము చేయవలసినదని మిక్కిలి విస్పష్టముగా వ్రాసెను. ఈ మరణశాసనము మిక్కిలి బాగుండుటచే నేఁటికిని బొంబాయిలో మరణశాసనములు వ్రాయఁదలంచువారనేకులు దీనినే మాదిరిగా పుచ్చుకొని వ్రాయుచుందురఁట దానికంత ప్రసిద్ధివచ్చుటకుఁగారణ మేమన దానిలో రెండు గొప్పవిశేషము లున్నవి. అందు మొదటిది ఆ మరణశాసనముబట్టి తదనంతరము ధర్మకార్యములు జరుపువారే ధర్మ మెట్లు జరపవలయునో దేని కేయేసాధనసామగ్రులు కావలయునో యాయానిబంధనలన్నియు నందు విస్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నవి. అందుచే దాతయొక్క ముఖ్యోద్దేశ మెప్పుడు జరగక తప్పదు. రెండవది ఆ శాసనములో గోకులదాసు తన బంధువులకు తనయొద్ద పనిచేసిన సేవకులకుతన్నునమ్ముకొనియున్న యనుజీవులకు మరచిపోక వేరువేరుగ నొక్కొక్కనికి గొంతసొమ్మియ్యవలయునని వ్రాసెను. ఆ శాసనములందు మొట్టమొదట చిరకాలము తన్ను సేవించిన పరిచారకునకుఁ దనయనంతరమున శ్రాద్ధకర్మచేయించు బ్రాహ్మణునకుఁ దనకుఁ జాలకాలము వండిపెట్టిన వంటవానికిఁ బూర్వము తనవద్ద సేవకుఁడయి యుండి మృతినొందిన యొకవృద్ధుని

కుమారుల కిద్దఱకు మొత్తముమీఁద నలుబదియాఱువేల రూపాయ లిమ్మని వ్రాసెను. అవి మొదట వ్రాసి తరువాత రెండు సంస్కృత కళాశాలల స్థాపించుటకు నందలి విద్యార్థుల కన్నము పెట్టుటకు నొక చెరువు త్రవ్వించుటకు నొక ధర్మశాల కట్టించుటకు నొకలక్ష పదు నైదువేల రూపాయ లిమ్మనియెను. పిమ్మట ననేకధర్మకార్యముల నిమిత్తము గోకులదాసు రమారమి ఎనిమిదిలక్షల రూపాయలిమ్మని వ్రాసి ప్రతిధర్మకార్యము నిర్విఘ్నముగా సాగునట్లు లేర్పాటులు చేసెను. ఈ మొత్తములో డెబ్బదియైదువేల రూపాయిలు వేరుగా నుంచి దానిమీఁద వచ్చినవడ్డీతో నిద్దఱుగుమాస్తాలను, ఒకకార్య దర్శి (సెక్రెటెరి) ని వేయవలసినదనియు, తాను చేసిన ధర్మకార్యము లన్నియు సరిగా జరుగుచున్నవో లేవో చూచుటయు దానుధర్మార్థ మిచ్చినసొమ్ము లెఖ్ఖలు సరిగా వ్రాయుటయు వారిపనిగానుండవల సిన దనియు, నతఁడు శాసనములో వ్రాసెను. ఆకార్యదర్శి సంవత్స రాంతరమున లెఖ్ఖలన్నియు దొరతనమువారి గణికులచేత సరిచూ పించి యింగ్లీషుభాషలోను గుజరాతీభాషలోను తప్పక యీ లెక్క లను ప్రకటింపవలసిన దనికూడ నతఁడు నియమించె. దగ్గరచుట్టము లను సరిగ జ్ఞాపక ముంచుకొని యెవ్వరెవ్వరికి కెంతధన మియ్యవల యునో యంతధనమునిచ్చి వారిలో సంతానములేని స్త్రీలకు యావ జ్జీవ మనుభవించునట్లు స్వాతంత్ర్యమిచ్చి తక్కినవారికి సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యమిచ్చి గోకులదా సందఱిమెప్పుల వడసెను. ఇవన్నియు వ్రాసి కడపటి నతఁడు తన యుత్తరక్రియలకు భార్యశ్రాద్ధములకు నొకవేళ తానే ముందుగా బోయినయెడల తనతల్లి పరలోకక్రియ లకు, దగిన యేర్పాటులు చేసెను,

ఈ మరణశాసనము వ్రాయునప్పటికి గోకులదాసునకు నలువదియైదవ సంవత్సరము. ఏవిధమైన వ్యాధియు లేక యతఁడు మంచి యారోగ్యము కలిగియుండెను, ఆ శాసనము వ్రాయవలసిన యవసరమేమియు లేకపోయినను గోకులదాసు "దేహము లస్థిరము, లెటుపోయి యెటువచ్చునో ముందే వ్రాసియున్న మంచి" దని సుఖముగానున్నపుడె దానిని లిఖించెను. కాని దైవవశమున నది వ్రాసిన సంవత్సరముననే గోకులదాసున కొక వ్యాధి ప్రవేశించి యే చికిత్సలకు లొంగక తుదకాయుదార చరిత్రు నెత్తుకొనిపోయెను. గోకులదాసు మహాదానముల నిమిత్తము వ్యయము చేసిన ధనముగాక మృతినొందు నప్పటి కతనివద్ద ముప్పదియేడులక్షల రూపాయలుండెను. కాని పాపమతనికిఁ బురుషసంతానము లేకపోవుటచే భార్యను బెంచుకొమ్మని యధికార మిచ్చెను.

ఎంత కట్టుదిట్టముగ వ్రాసిన మరణశాసనములైనను వివాదములు లేకయుండవుగదా! అట్లె గోకులదాసు మరణశాసన విషయమునగూడ ప్రారంభమున గొన్ని వివాదములు సంభవించెను? కావున నీవివాదములు వచ్చుటచే సొమ్ము ధర్మకర్తలచేతికి వచ్చునప్పటికి గొంత యాలస్యమయ్యెను. కాని యాయాలస్యముకూడ కొంత మేలే యైనది. ఏలయన తగవులన్నియు దీరునప్పటికి కర్చులతోను వడ్డీతోను సొమ్ము పదునైదులక్షలయ్యెను. గోకులదాసు చేసిన ధర్మకార్యము లన్నింటిలో మిక్కిలి యెన్నదగిన దొక్కటియున్నది. అది యిది, చదువుకొనఁ దలచు బీదవిద్యార్థులకు భోజనశాల యొకటి యతఁ డేర్పరచెను. అందులో నిరువదియేనమండ్రు విద్యార్థుల కన్నము పెట్టి జీతములు పుస్తకములు బట్టలు మొదలగునవిచ్చి పట్టపరీక్షయందు గృతార్థు లగువరకు వారికి జదువుచెప్పించు నట్లేర్పాటులు చేయబడి

నవి. అతడు స్థాపించిన పాఠశాలలు ముఖ్యముగా నైదున్నవి. ఒక సంస్కృతకళాశాల యొక బాలికాపాఠశాల మగపిల్లల నిమిత్తము మూడింగ్లీషుపాఠశాలలు ఈ యయిదుపాఠశాలలలో జదువుకొను పిల్లల సంఖ్య 1.200 లు, వీరిలో నూటి కిరువది యయిదుగురికి ధర్మార్థము చదువు చెప్పబడును. ఇదిగాక తన జన్మదేశమగు కచ్ఛిలో జిన్నవి పెద్దవి కలసి మఱి యేఱు పాఠశాలలు కలవు. అందొక దానిలో బాలురకుసంస్కృతముమాత్రమే నేర్పబడును. ఇవియన్నియు గాక బారిష్టరు పరీక్షకు వైద్యశాస్త్ర పరీక్షలకు జదువుకొన గోరు విద్యార్థులకు సాయము జేయు నిమిత్తము కొంత మూలధన మతఁ డిచ్చెను. ఈపరీక్షలకు జదువుకొనదలంచి వచ్చినవారిలో దన తెగవారగు భట్టియాలకే యెక్కువ ప్రాముఖ్యత నీయవలసినదని యతఁడు వ్రాసెను. ఇట్లు విద్యాదానము నిమిత్తము సదుపాయములు పెక్కులు చేసి యూరకొనక దేవస్థానములు మొదలగువానికి గూడ నతఁడు కొంతధనమిచ్చెను, అందు ముఖ్యముగానొక దేవాలయమునకు కొంత ధనమిచ్చి యేటేట నచ్చట నుత్సవములు మహావైభవముతో జరుగునట్లు నియమించెను. భట్టియాశాఖలోఁజేరిన దిక్కులేని వితంతవులను దలిదండ్రులు లేని బీదబాలురను బోషించునిమిత్తమును దిక్కులేని యాడుపిల్లలకు నివాహము సేయునిమిత్తమును గతిలేనివారికి మరణాంతమున శ్రాద్ధకర్మలు జరుపు నిమిత్తమును గోకులదాసు ప్రత్యేకముగా లక్షాయేబది వేల రూపాయలిచ్చి దానివడ్డీతో బయిన చెప్పిన కార్యములు సేయుమనియెను.

బొంబాయి నగరమున ధన మెంతయున్నదో ధర్మము నంతే యున్నది. ఎందరెందరో ధనవంతులు విశేషదానముల నిచ్చిరిగాని దీనులకు నెల్లవారలకు నత్యంతోపయుక్తముగా నుండునట్టి ధర్మములు

గోకులదాసు చేసినట్లెవరును జేయలేదు. ఈ గోకులదాసు తేజపాలు యొక్క పేరు గుజరాతీదేశమున నెఱుగనివారు లేరు. అతని పేరు చెప్పుకొనని యిల్లులేదు. ఆతని నామ స్మరణము చేత నొక దానమైన చేసి యెఱుగని మహాకృపణులు సయితము ఔదార్యము గలవారై తెగించి తమ యర్థమున కొంతభాగము దానము చేయక మానరు. భరత ఖండము గర్భమున బుట్టిన బిడ్డలలోఁ దన సత్కార్యములచేత నిజముగా జరితార్థుడైన పురుషు డితఁడే యని చెప్పవచ్చును.

కృష్ణదాసు మూల్జీ

ఇతఁడు 1832 వ సంవత్సరము జూలై **25** వ తారీఖున జన్మిం
చెను. ఈతని పసితనమునందె తల్లి కాలధర్మము నొందుటచేఁ
దండ్రి రెండవ పెండ్లి చేసికొని మాతృహీనుఁడగు నీ బాలుని పెంచు
మని తనతోఁబుట్టువు కప్పగించెను. ఈ కృష్ణదాసు మేనత్త సంర
క్షణములో నుండి బొంబాయిలోని యెల్ఫిన్‌స్టన్ కళాశాలలో విద్య
నేర్చుకొనుచుండెను. ఆ కాలమున నతఁడు రమారమి యిరువది
యొక్క సంవత్సరముల వయసుగలవాఁడై నప్పుడు వాని విద్య కంత
రాయము సంభవించెను.

గుజరాతి దయాన్ ప్రసారికమండలి యను నొక సభ గుజ
రాతులో నేర్పడి స్త్రీపునర్వివాహ విషయమున మంచి యుపన్యా
సము వ్రాసినవానికి నూటయేబది రూపాయలు బహుమాన మిచ్చు
నట్లు ప్రకటించిరి. కృష్ణదాసు తద్బహుమానము సంపాదింపవలయు
నని యుపన్యాసము వ్రాయ మొదలుపెట్టెను. కొన్నిపుటలు వ్రాసిన
తరువాత వాని వ్రాసిన కాగితము లెవరో వానికి దెలియకుండ తీసి
కొని మేనత్తకుఁ జదివి వినిపించిరట. పూర్వాచారములపై నత్యంత
భక్తిగల యా యవ్వ యావ్రాతలు వినిన తోడనే పిడుగడచినట్లు
నిశ్చేష్టయయి స్త్రీలకు పునర్వివాహము చేయుట మంచిదని వ్రాసిన
పరమదుర్మార్గునిఁదా నన్నవస్త్రములిచ్చి పెంచుటయుమహాపాతకమే
యని తక్షణమే వాని నింటనుండి యావలకు వెడల నడచెను. కృష్ణ
దాసున కిది పెద్దదెబ్బ, దీనిచే నతఁడు నిరాధారుఁడై యన్న
వస్త్రము లిచ్చువారే లేకపోవుటచేఁ జదువు సయితము మానుకో
వలసి వచ్చెను. అతడు కొంచెము పశ్చాత్తాపము నొంది యుప

కృష్ణదాస్ మూల్జీ

న్యాసము వ్రాయుటమాని తన యభిప్రాయములు మారినవని మేనత్తతో జెప్పి సరిపుచ్చుకొన్న పక్షమున నతఁ డెప్పటియట్ల నామె యనుగ్రహమునకుం బాత్రుఁడయి యుండును. కానికృష్ణదాసు అట్లు చేయువాఁడు కాఁడు. సంఘసంస్కరణాసక్తి వాని హృదయమునం దగ్నిహోత్రమువలె ప్రజ్వరిల్లుచుండుటచేత నతఁడు మిగుల ధైర్యము నుత్సాహము గలిగి తనునమ్మినది సరియని యా మార్గము నుండి తొలగనని చెప్పెను.

మిక్కిలి యవసరములగు నన్నవస్త్రములకే యతఁ డిబ్బంది పడుచుండుటచే నేదైన యుద్యోగము సంపాదింపఁ దలఁచి గోకుల దాసు తేజపాలుగారి పాఠశాలలో నుపాధ్యాయత్వము సంపాదించి కొంతమనశ్శాంతి గలిగి సంఘసంస్కరణము నభివృద్ధి జేయుటకై పూనుకొనియెను. ఆ కాలమునబొంబాయిలో స్వదేశవార్తాపత్రికలు మిక్కిలి హీనస్థితిలో నుండెను. వానిని నడుపువారు తగినంతజ్ఞానము గాని లోకానుభవముగాని లేనివారయి యుండిరి. పారసీలు నడపు పత్రికలు తప్పులతడకలయి నీచ పదప్రయోగములు గలిగి గుజరాతి భాషలోను నింగ్లీషుభాషలోను బ్రకటింపఁబడుచువచ్చెను. ఈస్థితిని జూచి వార్తాపత్రికల దురవస్థను తొలగించుటకు విద్యావంతులు లోకోపకారులు నగు కొందఱు పారసీలు 'రాస్టుగాఫ్తర్' యను గుజరాతిపత్రికను బయలుతీసినడిపింపఁజొచ్చిరి. దాని నసమానముగ జేయ వలయునని తత్ప్రవర్తకులు సంకల్పించుటచే కృష్ణదాసుకూడ వారికి సాయము చేయఁదలచి కొన్ని విషయములు వ్రాసి తాను పత్రికకు పంపుచువచ్చెను. కానియప్పుడప్పు డితరుల పత్రికకుఁదాను వ్రాసి పంపుచుండుటయు వారనుగ్రహించి తనవ్రాతలు పత్రికలో వేయుటయు నతనికంతగా యిష్టములేదు. సంఘసంస్కరణమును

ములన్నియు స్వపత్రిక లోనే వెల్లడింప వలయునని సత్యప్రకాశిక యను పత్రికను నడపింప నారంభించి మనోరథసిద్ధి చేసికొనియె.

కృష్ణదాసు వార్తాపత్రికను నడపుటకుఁ దగిన సామర్థ్యముమన స్వాతంత్ర్యము లోకానుభవముగలవాఁడగుటచేఁ బత్రికమంచిదశకు వచ్చెను. హిందువులసంఘములోఁ జిరకాలముండి కాపురముండి బయలుపడకుండసంఘమును నాశనముచేయుచుండినదురాచారములనతడు పత్రికాముఖమున బయలుపుచ్చి యపహాస్యము పాలుచేయుచుండుట చే హిందువు లందఱిలోను ముఖ్యముగా భట్టియాలలోను వైశ్యుల లోను మిక్కిలి కళవళము పుట్టెను. బొంబాయిలోనుండు వైశ్యులు భట్టియాలు వాణిజ్యాదులు చేయుటలో బుద్ధిమంతులే యయినను సంఘమత విషయములలో మూర్ఖులయి గురువులకు బానిసలయి వారు గీచినగీటు దాట వెఱచి నీచముగ బ్రతుకుచున్నారు. ఈగురువులు మన దేశమునం దున్న గురువులవలె స్వాములువారలుసన్యాసులని పిలువంబడక మహారాజులని పిలువఁబడుదురు. పేరునకు వారు సన్యాసు లయినను నిజముగా మహారాజులకంటె నెక్కువ భోగములను వైభవములను ననుభవించుచుందురు. ఈ గురువులు శ్రీకృష్ణుని యవతారములని శిష్యజనులునమ్మి భ్రష్టులగుచున్నారు. ఈ మతము వల్లభాచార్యమతమని చెప్పఁబడును. ఇదియొక విధమయిన వైష్ణవ మతము, దానిస్థాపకుఁడు వల్లభాచార్యుఁడు. ఈతఁడిప్పటికి రమారమి నాలుగువందల యేండ్లక్రిందట నుండినవాఁడు. ఈయనకొంత కాలము దక్షిణదేశముతిరిగి పిదపఁ బశ్చిమమునకుఁబోయి గుజరాతు దేశమున నొక వైష్ణవమతముస్థాపించెను. ఆమతగురువులే యీమహారాజులు ఈమతసిద్ధాంతమునుబట్టి శిష్యులు గురువునకు తమతనువు మనస్సు ధనము సమస్తము నర్పించి కైంకర్యము చేయవలయును. ఈధర్మము మొట్టమొదట శిష్యులు గురువులయెడల మిక్కిలి భక్తికలిగియుండ

వలయు నను మంచియుద్దేశముతో నేర్పడియుండవచ్చును. కాని యిటీవల మహారాజులను పేళ్ళతో బయలుదేరిన గురువులుదురాశా పాతకులయి శిష్యులను వంచించి మూర్ఖులనుజేసి వారిధనము నపహరించుటయేగాక వారిచేత నీచమయిన సేవలు చేయించుకొనుటయే కాక శిష్యులయింట నుండు పడుచుపడంతుల నయితము భక్తితోఁ గాపురమునకుఁ బంపకమునుపు వ్యభిచారమునిమిత్తము గురువుల వద్దకు పంపవలయునని శిష్యులు కుపదేశించుచున్నారు.

ఈ గురూపదేశము విని యందువలన పుణ్యము వచ్చునని నమ్మి యీ మతస్థులు తమ భార్యలను పుత్రికలను దోఁబుట్టువులను గురువులగుం దార్చి తాము కృతార్థుల మయితిమని సంతసింతురు. ఈ మూర్ఖుల భక్తి యింతతో సరిపోవలేదు. ఈ గురుమహారాజులు నడిచిన నేలమీఁది దుమ్ము వారిపాదపద్మ సంసర్గముచేతఁ బావనమైనదని శిష్యు లామట్టిభక్షింతురు. వారిపాదుకలు వారుకూర్చుండు పీఁటలు పూల పూజింతురు. వారి యుడుగులను బంగారునగలతో నర్చింతురు. గురువులు నమలి యుమిసిన తమలపాకులతమ్మి స్త్రీపురుషులు వెలయిచ్చి కొని కన్నుల నద్దుకొని తినిధన్యులగుదురు. గురువు కాళ్ళు గడుగుకొన్న నీరు త్రావుదురు. అతని యుచ్ఛిష్టాన్న మారగింతురు వేయేల? అతనిబట్టలు పిడిచిననీరుసహితము పరమభక్తితో గ్రహించి పానముచేయుదురు. జనులయందున్న యీమూర్ఖతచూచి గురువులు పై నుదహరింపఁబడిన పనులు చేయనిచ్చినందుకు శిష్యుల వద్దనుండి చాలధనము గ్రహింతురు. ఈ విషయమున మున్నొకసారి రావుబహదూరు కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులువారు వ్రాసిన వాక్య మొకటిందుదహరించుచున్నాము.

'ఈమహారాజులు శిష్యులవలన. దర్శనమిచ్చినందున కయిదు రూపాయిలును శరీరములు [illegible]

రూపాయిలును, ఉయ్యేలలోఁ బెట్టి యూఁచనిచ్చినందునకు నలువది రూపాయిలును, గంధముపూయనిచ్చినందున కఱువదిరూపాయిలును, ఏకశయ్యాగతులు కానిచ్చినందున కేఁబది మొదలుకొని యేనూరు రూపాయిలు వఱకును, కలసి రాసక్రీడ చేయనిచ్చినందునకు నూరు మొదలుకొని యిన్నూరు రూపాయిలవఱకును, ఉమిసిన తాంబూలము తిననిచ్చినందునకు పదునేడురూపాయిలును, తాము స్నానము చేసినట్టిగాని తాము కట్టుకొన్న బట్ట యుతికినట్టిగాని నీరు త్రాగ నిచ్చినందునకు పందొమ్మిది రూపాయిలును, గ్రహింతురఁట. 'మనుష్యజన్మమెత్తినవా రింతకంటె నెక్కువగాఁ జెప్పుట సాధ్యమగునా?'

నాగరికులయిన జనులు తలంచుకొనుటకైనను హేయములగు నీ దురాచారములను నిర్మూలింపఁదలఁచి కృష్ణదాసుమూల్జీ యీగురు పిశాచములవికృత చేష్టలనుతనపత్రికాముఖమునబయలుపుచ్చి యల్లరి చేయసాగెను. తమగుట్టు బయలుపడుటచే గురువులుభయపడి లంచములచేతను బెదిరింపులచేతను వానిని మిన్నకుండ చేయవలయునని యత్నించిరిగానికృష్ణదాసుతనసంకల్పమునువిడువఁడయ్యె. కృష్ణదాసు వ్రాయువ్రాతలు గురుమహారాజులకు భరింపశక్యములుగాక యుండుటచే నామహారాజులనేకులుకూడి తమ శిష్యజనులందరిచేత మూల్జీని వెలివేయించి యిబ్బందిపెట్టుటకు ప్రయత్నించి 1859 వ సంవత్సరము జనవరి నెలలో నొక యొడంబడికను వ్రాసికొనిరి. అందున్న ముఖ్యనిబంధనలివ్వి. 1 వల్లభాచార్యమతములోఁ జేరిన వైష్ణవుఁడెవఁడును గురుమహారాజులను న్యాయస్థానమునకు రప్పించుటకు సమనులు చేయించగూడదు. అట్టి సమనులు తీసుకురాకూడదు. 2. గురుమహారాజుల నేకోర్టులకు సమనుచేసి పిలుపింపగూడదని దొరతనమువారిచేత నొకచట్టము నిర్మింపఁజేయుటకు వలసినంతసొమ్ము పోగుచేయ

వలయును. 3. చట్టములు నిర్మింపబడులోపున నీమహారాజుల శిష్యుడు కానివాఁడెవడయిన వారికి సమనులు చేయించినపక్షమున నట్టి వ్యవహారమునకుఁ గావలసిన ధనమంతయు శిష్యవైష్ణవులు పెట్టుకొనవలయును. 4. గురుమహారాజుల శిష్యుఁడగు వైష్ణవుం డెవండయిన వారిమీఁద చెడువ్రాతల వ్రాసినపక్షమున వెంటనే కులస్థులందఱు వానిని వెలివేయవలయును.

ఇట్లు వ్రాసి యా యొడంబడికపత్రమును గురువులు శిష్యులందఱకు యథేచ్ఛముగ బంచిపెట్టిరి. ఆ కాగితమునుజూచి మూల్జీ దానికి బానిసపత్రమని పేరుపెట్టెను. ఒడంబడిక లెన్ని వ్రాసికొన్నను శిష్యజనులు చాలమంది దానిలో వ్రాలుచేయనందున మహారాజులు తమ యిచ్ఛాప్రకారము కృష్ణదాసును బహిష్కరింపఁ జాలరయిరి. ఇటులుండ 1860 వ సంవత్సరమధ్యమున సూరతు నగరమునుండి యొక మహారాజు బొంబాయి నగరమునకు విజయం చేసెను. వచ్చినకొన్ని నాళ్ళకె యాగురువునకును సత్యప్రకాశిక పత్రికాధిపతియగు మూల్జీకిని మతాచారములలో గొన్ని సందిగ్ధవిషయములనుగూర్చి చర్చజరిగెను. కృష్ణదాసడిగిన ప్రశ్నలకుఁ దగినయుత్తరములు చెప్పఁజాలక గురుమహారాజుగారు "శేషంకోపేన పూరయే" త్తను లోకోక్తి నిజముగ మహాకుపితులై మూల్జీనాస్తికవాదములు చేయుచున్నాఁడనియు మతమునకుఁ జెరుపుగావింపు చున్నాఁడనియు నిందారోపణము చేసెను. గురువులు తనకారోపించిన యీనీలాపనిందలకు మూల్జీ 1860 వ సంవత్సరము అక్టోబరు 21 వ తారీఖున ప్రకటింపఁబడిన సత్యప్రకాశికలో సహేతుకమయిన మంచి యుత్తరమిచ్చి యందు వేదములలోనుండి శాస్త్రములలోనుండి యెన్నోశ్లోకములనెత్తి వ్రాసి గురువులు చేసిన వాదము లప్రమాణికములని ఋజువుచేసి ప్రపంచము నీ గురు మహారాజులక [illegible]

లేరని కఠినముగ వ్రాసెను. ఆవ్రాత గురువునకు నపాలమంటి తల వెట్టి యెత్తించినను యెందుచేతనో వారు కొంతకాల మూరకుండి దుస్సహమయిన యీ పరాభవమునకుఁ బ్రతిక్రియఁ జేయుటకు గాఁబోలు 1861 వ సంవత్సరమున మే నెల 14 వ తారీఖున నతఁడు కృష్ణదాసు మూల్జీమీఁద బ్రతిష్ఠ నష్టమునకు బొంబాయి హైకోర్టులో నొక యభియోగము (దావా) తెచ్చెను. కృష్ణదాసుమూల్జీ యీ దోషారోపణకుఁ దాను నేరస్థుఁడు కాఁడనియు, వ్రాసినవ్రాత వారి కప్రతిష్టాకరము కాదనియు దాను వ్రాసిన దానిలోఁ బ్రత్యక్షరము నిజమే యనియు వాదించెను.

అంతియగాక వల్లభమత గ్రంథములలో వ్యభిచారము భక్తిగఁ జెప్పఁబడి యున్నదనియు నీ మతగురువు లందఱు వ్యభిచరించుచునే యుందురనియు సూరతు గురు మహారాజుగారు కూడ నట్టి తెగలోనివాఁడే కాని వారికంటె భిన్నుఁడు కాఁడనియు మూల్జీ కోర్టువారికి విన్నవించెను. అనంతరము కృష్ణదాసు చేయుచున్న మహోపకారమును దెలిసికొనలేక మూర్ఖులయి భట్టియా జాతివారు సభయొకటి చేసి గురుమహారాజులకు విరుద్ధముగ నెవ్వరు కృష్ణదాసు పక్షమున సాక్ష్యమియ్యఁగూడదని నిర్ధారణ చేసికొనిరి. ఈ నిర్ధారణము గురువులకు శిష్యులకు నష్టమేగాని లాభము గలిగింపలేదు. ఏలయనఁ దన కులస్థులందఱుఁ జేరి తనపైఁ గుట్రలు పన్నుచున్నవారిని కృష్ణదాసు వారిపై నొక యభియోగము దెచ్చెను, గురువులు తెచ్చిన దావా యటుండ మూల్జీ కులస్థులపై దెచ్చిన యభియోగములో న్యాయాధిపతులు భట్టియాలలో ముఖ్యులగు నిద్దఱకుఁ జెరియొక వేయిరూపాయిలను మఱి యెనమండ్రుగురిలో నొక్కొక్కని కైదు వందల రూపాయిల చొప్పున ధనదండన విధించిరి. ఆనాఁడు మూల్జీ కోర్టునుండి యీవలకుఁ బోగానే యోడిపోవుటచేత కడుపుమండి

యున్న భట్టియాలు వానిని దిట్టముగఁ గొట్టిరి. అందుచేత రాజ భటుల సాహాయ్యము గైకొని యింటికిఁ బోవలసి వచ్చెను.

గురువు దాఖలుచేసిన ప్రతిష్ఠానష్టపు దావా హైకోర్టులో నలువదిదినములు విచారింపఁబడెను. న్యాయాధిపతియగు జోసఫ్ అర్నాల్డు దొరగారు మూల్జీ నేరస్థుఁడు గాఁడని తీర్పుచేయుటయేగాక యతఁడు లోకోపకారి యనియునీతిస్థాపనము నిమిత్తము చాలధైర్యముజూపె ననియుఁ దమ తీర్పులలో వ్రాసిరి. ఆ కాలమున నమెరికా ఖండములో గొప్పయుద్ధములు జరుగుచుండుటచేజనులు కృషి వాణిజ్యాదుల యందు శ్రద్ధ విడిచినందున దూదిపంట యల్పమయ్యె. అమెరికా ఖండపు దూదియే యదివఱ కింగ్లాండునకు విస్తారముగా నెగుమతి యగుచుండెను. ఆ ఖండమునందుదూదిపంట యల్పమయినందున నింగ్లాండువర్తకులు హిందూదేశపు దూది మిక్కుటముగాఁ గొనగోరి బేరములిచ్చిరి. అప్పుడు మనదేశములోదూది వెలయెక్కువయ్యెను. అందుచేత మూల్జీ తన పూర్వపువృత్తిని మాని దూది వర్తకము చేసినచో మిక్కిలి లాభము వచ్చునని కృష్ణదాసు మాధవదాసనుపేర నొక వర్తకపు సంఘముపెట్టి వ్యాపారముచేయ నారంభించెను. విదేశములతో వాణిజ్యముసేయునప్పుడు వర్తకుఁడా దేశమునకుఁ బోవనిచో వ్యాపారము సరిగ జరుగదని కృష్ణదాసు పయనమయి యింగ్లాండునకుఁ బోయెను. కాని యంతశ్రద్ధతో నతడు వ్యాపారము చేసినను దైవవశమున దూదిబేరములలో ధరలు మిక్కిలి మందమగుటచే మూల్జీ స్థాపించిన వర్తకపు సంఘము నష్టము నొంది యంతరించెను. కాబట్టి మూల్జీ యింగ్లాండులో నుండవలసిన యవసరములేక 1874వ సంవత్సరమునకు మరలివచ్చెను. ధనలాభము లేదు సరిగదా యింగ్లాండు పోయినందుకు మూల్జీకి మరియొక యుపద్రవము సంభవించెను. చిరకాలమునుండి గుజరా

మీఁదఁ మిక్కిలియక్కసు బూనియున్న గురుమహారాజులు ల దేసమ యముగదా యని విదేశము వెళ్ళినందుకు వానికి వెలివేసి బహువిధ ముల బాధపెట్టిరి. ఎన్ని బాధలు పెట్టినను మూల్ జీ మేరువువంటి ధైర్యము గలవాఁడయి జడియక నిలచెను. ఇటులుండ నప్పటి బొంబాయిగవర్నరుగారు మూల్ జీయొక్క సామర్థ్యమును, నీతిని, ధైర్యమును నెరిగినవా రగుటచే నొక స్వదేశసంస్థానమునకు వానిని దివానుగా నేర్పరచెను. ఉద్యోగస్థుడయి యున్నకాలమున, నతఁ డాపదవిలో దన్ను నియోగించిన దొరతనమువారికిని తనచేఁ బాలింపబడు ప్రజలకును సంతుష్టిగలుగునట్లు దేశము నేలెను, కాని యీ యుద్యోగమున నతఁడు చిరకాలముండ లేదు. అచిర కాలము లోనే యొక వ్యాధి సంభవించి యెట్టకేలకు వానిం దనపొట్ట బెట్టు కొనియెను. ఈ సత్పురుషుని మరణమునకు బొంబాయి గవర్న మెంటువారు సయితము విచారించి తమ గెజటులో నా విచారమును తెలియపరిచిరి. కృష్ణదాసు మూల్ జీ సత్యము నిమిత్తము కష్టముల ననుభవించిన సూరశిఖామణి. సంఘసంస్కరణమునం దితఁడు తనకు గల యభిమానము మాటలచేతగాక క్రియలచేతజూపి మొదటి నుండియు తన వర్తనమున ననందర్భములు లేకుండ నేకరీతిని నడపినవాడు. ఆ కాలపు బొంబాయి గవర్నరుగారే కాక యింక ననేకులు శ్లాఘాపాత్ర మగువాని చరిత్రమును మెచ్చుకొనుచుండిరి. సర్ రిచ్చర్డు టెంపిల్ గారు తన కాలపు మనుష్యుల చరిత్రము లను వ్రాయుచు నీతని గూర్చి శ్లాఘ్యమగు మాటలతో వ్రాసిరి.

—*—

రా జా ది న క ర రా వు

రాజా సర్ దినకరరావు

ఈయన మహారాష్ట్రబ్రాహ్మణుఁడు. బొంబాయి రాజధాని యందలి రత్నగిరి జిల్లాలోనున్న దేవరూటు గ్రామ మీయన జన్మస్థానము. ఇతఁడు 1819 వ సంవత్సరము డిశంబరు 50 వ తారీఖున జన్మించెను. ఈయన తండ్రిపేరు రకోబాదాదు. ఆయనకు దినకరరావు ప్రథమ కళత్రమువలనఁ బుట్టిన పుత్రుఁడు. దినకరరావు యొక్క పూర్వులు మూఁడు నాలుగు తరములనుండి సింధ్యామహారాజుగారి గ్వాలియరు సంస్థానములో నేదోయొక పరగణాకు సుబేదారులుగ నుండుచువచ్చిరి. ఈతని యొక్క బాల్యమునుగూర్చి మన కంతగా తెలియదు. అయిదవయేటనే యక్షరాభ్యాసము చేసి మాతృభాషయగు మహారాష్ట్రమును వానికిఁ దండ్రిగారు చెప్పించుచు వచ్చుచుండిరనిమాత్రము తెలియుచున్నది. స్వభాషతోఁ దోడు దినకరరావు సంస్కృత పారసీభాషలఁ గూడ నేర్చెను. యుక్తవయస్కుఁడయినపిదప నితఁడు పూర్వాచార పరాయణుండయి చేయవలసిన కర్మలు కాలాతిక్రమణము కాకుండ యథా విధిగ జేయుటంబట్టి బాల్యమునం దీతనికి మత సంబంధమయిన బోధనము గట్టిగా జరిగియుండునని తోఁచెడును. ఈయనకు హిందువుల గానము నందు మిక్కిలి యభిరుచిగలదు. హిందూవైద్య శాస్త్రమునందు జాలమట్టు కభినివేశముగలదు; బుద్ధి సూక్ష్మత గలవాడగుటచే నేవిద్య నభ్యసించిన నది యల్పకాలముననే రాఁబోడగెను. ఆతఁడును సమయము చిక్కినప్పుడు వదలక తన జ్ఞానాభివృద్ధి చేసికొనుటకు మిక్కిలి పాటుపడెను. ఈయనకు నలువది సంవత్సరములు వచ్చువఱకు నింగ్లీషుభాష రాదు. చదువ నారంభించిన వెనుక నతఁడచిరకాలములోనే దానిని చకచక మాటలాడ నేర్చెను. దినకరరావు గారికి జ్ఞాపకశక్తి మెండు.

గ్వాలియరుసంస్థానములో నితడు పదునైదవయేటనే యుద్యోగమునఁ బ్రవేశించెను. మొట్టమొదట నొకగొప్ప యుద్యోగస్థునిచేతి క్రింద కొంతకాల మతఁడు లెక్కలువ్రాయుచు వచ్చెను. ఈ చిన్న యుద్యోగములో నతడు చూపిన చాకచక్యము పూనిక గ్రహించి మెచ్చి తండ్రియనంతరమున నదివఱకాయన చేయుచుండిన సుబేదారుపని దినకరరావున కిచ్చిరి. అతఁడు పరిపాలింపవలసిన పరగణా మిక్కిలి కష్టతరమయినదగుటచే దినకరరావు తనలో నడగియుండిన యద్భుతశక్తినంతయు వెలికిదెచ్చి కడునేర్పుతో నధికారము జేసెను. అవసరమయినచోటుల పోలీసుస్టేషనుల గట్టించెను. సర్కారుసిస్తు సరిగ వసూలుచేయుటకు తగినపద్ధతు లేర్పరచెను. క్రింది యుద్యోగస్థులు నడుపవలసిన నడత యిట్టిది యని దెలియ జేయుట కొకనిబంధన గ్రంథము వ్రాసెను. ఈ కార్యములను నతడు చేసిన తక్కిన మార్పులనుజూచి గ్వాలియరు మహారాజుగారును వారివద్దనుండు నింగ్లీషువారి రెసిడెంటును చాల సంతోషించిరి. ఈ కార్యములే దినకరరావు యొక్క భవిష్యదభివృద్ధికి యశస్సునకు విత్తనములయ్యెను.

దినకరరా వొక్కఁడు సంస్థానములో నొక చిన్న భాగమును సరిగా బాలించిన మాత్రమున సంస్థానమున కంతకు నేమిలాభము కలుగును. తక్కినవారందఱు వానిలాగున పాటుపడినచో మిగుల లాభముండును. అట్లుగాకపోవుటచే 1844 వ సంవత్సరము మొదలుకొని సంస్థానము మిక్కిలి క్షీణదశకు వచ్చెను. పూర్వపు మహారాజు పోవుటచే నప్పటిమహారాజు; బాలుడు రాజకుటుంబము బహుకలహభూయిష్టమయియుండెను, వ్యవహారము సరిగ జరుగదయ్యె. అర్థప్రాణములకు క్షేమము తక్కువయ్యెను. ఎచ్చట జూచిన నేరములు తరుచయ్యెను. అధికారులు లంచగొండులయి ప్రజలను బాధింప

జొచ్చిరి. సర్కారునకుఁ జెల్లుబడి గావలసిన సిస్తు సయితము తిన్నగా వసూలుచేయు దిక్కు లేకపోయెను. అందుచేత ధనకోశములు వట్టి వయ్యెను. ఈదురవస్థకుఁదోడు గోరుచుట్టుపై రోకటిపోటుచందమున సంస్థానమున మన్నెములలోనున్న కాండులును వనచరులు పితూరీలు చేసి, యున్న కొంచెము నెమ్మదికి భంగము గలిగించిరి. కాఁబట్టి సంస్థానమును నావకుఁ జుక్కాని త్రిప్పుటకు సమర్థుఁడొకఁడు కావలసి వచ్చెను. తగినవాఁ డెవఁడని యందఱు విచారించుచుండ నంతలోఁ బ్రధానమంత్రిపదవి కాళీయయ్యెను. వెంటనే సంస్థానము మేలుకోరినవా రందఱు దినకరరావే దానికిం దగినవాఁడని వాని నాపదవియందు 1852 వ సంవత్సరమున బ్రతిష్ఠించిరి.

ఆ మహాపదవి నతఁడు బూని సంస్థానము సరిగా సిస్తు చెల్లక పోవుటచే ధనహీనతచేత జిక్కుపడు చున్నదని గ్రహించి తద్విషయమున ముందుగాఁ బనిచేయుటకుఁ బ్రయత్నించెను. దరి యంచు లేక సంస్థానమందలి ధనమంతయు కర్చగుచుండుటచే నట్టివ్యయము నివారించుటకు నతఁడు చేసినపని మిక్కిలి యాశ్చర్యకరమయి శ్లాఘనీయమయి యున్నది. నిజమయిన స్వామిభక్తిగల దినకరరావు ప్రప్రథమమున తనజీతము నైదువేలరూపాయలనుండి రెండువేలగు నట్లు తగ్గించెను. ఆత్మలాభపరాయణుఁడుగాక కేవలస్వార్థపరిత్యాగి యయిన యీ సత్పురుషుని పద్ధతి నవలంబించి యనేకులు తమజీతములుగూడ తగ్గించుకొనిరి. అందుచేత ప్రతిసంవత్సరము చాలసొమ్ము కూడివచ్చెను. ఈపని యయిన వెనుకతఁడు సర్కారుసిస్తు వసూలు చేయుటనుగూర్చి యెక్కుడు శ్రద్ధచేసెను. ఈపని చక్కఁగా నిర్వహించుటకు దినకరరావు రివిన్యూడిపార్టుమెంటును బలపరిచి లెక్కలడిపార్టుమెంటునుగూడ సృష్టించి దానిని సమర్థుఁడయిన యొక యుద్యోగస్థునిచేతిక్రింద నిలిపెను. ఇట్లు మూఁడు సంవత్సరములు

పాటుపడి యామంత్రి సంస్థానపుఋణమంతయు దీర్చి వేయుటయేగాక ధనకోశములో గొంతసొమ్ము నిలువగూడఁ జేసెను. సంస్థానమునందలి యుద్యోగస్థు లందఱు నడచుకొనవలసిన వ్యవహార ధర్మములను గొన్నింటిని వ్రాసి యొకపుస్తకముగాఁ జేసి యానిబంధనలనుబట్టి వారం దఱు నడచుకొనున ట్లాజ్ఞాపించెను. ఈ పుస్తక మెంత యుపయోగ కరముగా నుండెనో యీక్రింది సంగతినిబట్టి గ్రహింపవచ్చును. ఆకాలమున హైదరాబాదు సంస్థానములో రెసిడెంటుగానుండిన బుష్బీ దొరగారు గ్వాలియరుసంస్థానములో రెసిడెంటుగా నుండిన మాక్ఫెర సను దొరగారికి జాబు వ్రాయుచు దినకరరావుగారు వ్రాసిన పుస్త కము మిక్కిలి యుపయోగకరముగా నుండుటచే నైజాంసంస్థానము నందుఁగూడ దాని నుపయోగింపవలెనని దన కభిప్రాయ మున్నట్లు వ్రాసెను. ఈ పనులకుఁ దోడు దినకరరావు 65 పాఠశాలలు సంస్థాన ములో స్థాపించి యొక చిన్న చదువుల శిపార్టుమెంటు కల్పించెను. పోలీసును న్యాయస్థానములును (కోర్టులు) చక్కపరచెను. కాలు వలు త్రవ్వించి చక్కనిబాటలు వేయించి జనులకు ప్రయాణసౌఖ్య మును గలిగించెను; వాణిజ్యమునకు భంగకరములయిన సుంకములను గొట్టివేసి ప్రజలయొక్క స్థితిని బాగుచేయుట కెన్నివిధముల పాటు పడవలయునో యన్నివిధముల పాటుపడెను.

1857 వ సంవత్సరమునం దుత్తరహిందూస్థానమున గొప్ప సిపాయి పితూరి జరిగెను. ఆ కాలమున నింగ్లీషు దొరతనమువారికి దినకరరావు చేసిన యుపకార మింతింత యని చెప్పరాదు. హిందూ దేశమందున్న స్థానాధిపతులందఱిలో సింధ్యావిషయముననే గవర్న మెంటు వారి కాదినములలో నెక్కువ యలజడి కలిగెను. సింధ్యా మహారాజుయొక్క సైనికులుగూడ పితూరీదార్లతోఁగలిసి సర్కారు వారితోఁ బోరాడ నభిలషించుచుండిరి. సింధ్యాగూడ నొక చేయ

చూచి విడుచుట మంచిదని యాలోచింపఁ దొడఁగెను. అట్టిసమయ మున దినకరరావుయొక్క బుద్ధినిపుణత చేత సింధ్యామహారాజు తన ప్రయత్నము మానుకొనియెను. సైనికులి గ్లీషువారిమీఁదికిఁ దమ్ము పంపుమని పలుమారు వేఁడుటచే దినకరరావు నేరమీరినవారి యుత్సాహమును మాన్పలేకపోయినను వారు పితూరి దారులతోఁ గలసి దొరతనమువారిమీఁద బడకుండ నెప్పటికప్పు డేవో వంకలు చెప్పి యాపజాలెను. అధికమయిన బుద్ధినిపుణత యుండుటచేతనే పితూరిదారులు గ్వాలియరు సంస్థానమున ప్రవేశించినపుడయిన తమ సైనికులు వారితోఁ జేరకుండ నాప గలిగెను. అప్పటి రెసిడెంటుగారు దినకరరావువలననే సింధ్యామహారాజు రక్షింపఁబడెనని స్పష్టముగాఁ బలికెను. ఆయన చేసిన పనినిగూర్చి యొక దొరగా రీక్రింది విధముగ వ్రాసిరి. ''ఆకళవళములో దినకరరావు తనయజమానికి జేసిన యుప కారమిట్టిదియని చెప్పనలవికాదు. అతఁడు తన స్వామియెడల మూర్తీ భవించిన రాజభక్తియయి యద్దమువచ్చినదాని నెల్ల దుడిచిపెట్టుచు మహావేగముతో వచ్చిన యా సంక్షోభమునకు మూర్తీభవించిన ధైర్యమయి మెలఁగెను. అత్తరి నాంగ్లేయ ప్రభుత్వమునం దాఁతడు చూపిన యాదరము నాంగ్లేయులకతఁడు చేసినసహాయము నప్పుడది చూచినవారు స్వయముగ ననుభవించినవారు జన్మమధ్యమున మరచి పోఁదగినది కాదు.'' 1859 వ సంవత్సరమున గవర్నరుజనరలుగారగు కానింగుప్రభువుగారు ఢిల్లీలో నొక దర్బారుచేసి యచ్చటికి దినకర రావును రావించి యతఁడు చేసిన యుపకారమునకుఁ గృతజ్ఞుఁడయి వందనములు సేయుటయేగాక కాశీజిల్లాలో నొక జాగీరును బహు మాన మిచ్చెను.

1859 వ సంవత్సరమున దినకరరావు గ్వాలియరులో మంత్రి యుద్యోగమును మానుకొనెను. అనంతరగను కొంత ...

నతఁడు కోల్హాపురు సంస్థానమునకు మంత్రియయ్యెను. 1861 వ సంవత్సరమున గవర్నరు జనరలుగారి శాసననిర్మాణసభలో హిందువుల నేర్పరచవలసి వచ్చినపుడు దినకరరావుగా రొక సభికుఁడుగా నియమింపఁబడెను. అతఁడాసభలో మూఁడుసంవత్సరములు మాత్రమే పనిచేసినను నాస్వల్పకాలమున దేశోపకారకములగుపనులే చేసెను. 1866వ సంవత్సరమున నతనికి సర్ యను బిరుదమువచ్చెను. 1877వ సంవత్సరమున జరిగిన ఢిల్లీ దర్బారులో దొరతనమువారు వానికి రాజా బిరుదమునిచ్చిరి. 1886 వ సంవత్సరమున డఫ్రిన్ ప్రభువుగారు రాజాబిరుదము వారివంశస్థు లందఱికుండునట్లు చేసెను. దినకరరావు మిగిలినదినములను నిర్వ్యాపకముగా నేగడపి 1896 వ సంవత్సరమున జనవరి 9 వ తారీఖున కాలధర్మమునొందెను.

దినకరరావు పలుచని మొగము గలిగి పచ్చనిచాయ గలిగి యౌవనమున స్ఫురద్రూపియయి యుండెను. అతని యాకృతిపొట్టిగ నుండును. అతనిమాటలు మిక్కిలి మృదువులయి యెదుటివారిం దన పక్షముద్రిప్పుకొనునట్లుండును. అతఁడు నిశ్చలమయిన చిత్తధైర్యము గలవాఁడు. ఇంగ్లీషు విస్తారము రాకపోవుటచే నతఁడు దొరలపద్ధతి నెప్పు డవలంబింపలేదు. స్త్రీవిద్య మొదలగు సంస్కారము లతనికిష్టములుకావు. కాని సంస్థానపరిపాలనమునందు మంచిబుద్ధిశాలియయి సహాయుఁడయి పనిచేసెను.

కాశీనాథ త్రియంబక తిలాంగు

కాశీనాథ త్రియంబకతెలాంగు

ఈతఁడు గౌడ సారస్వత బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని పూర్వులు రమారమి నూరు సంవత్సరముల క్రిందట గోవానగరమునుండి వచ్చి బొంబాయిలో కాపురముండిరి. ఈయన 1850 వ సం॥రం ముప్పది యవ యాగష్టున జన్మించెను. ఇతఁడు బాబు రామచంద్రతెలాంగుగారి రెండవ కుమారుఁడు. ఆయన పెదతండ్రి త్రియంబక రామచంద్ర తెలాంగుగారు సంతానహీనుఁ డగుటచే నీపిల్లవానిని పెంచుకొనెను. తండ్రియు పెదతండ్రియు నవిభక్తులై కలిసి యుండినందున జ్యేష్ఠుఁడే యింటిపెత్తనము చేయుచుండెను. పెంచుకొన్న పెదతండ్రి పూర్వాచారపరాయణుఁడై మిక్కిలి నీతిమంతుఁడైనందున కాశీనాథత్రియంబకతెలాంగువద్దనుండిన సకలసద్గుణములు వానివద్దనుంచి నేర్చుగొనినవేయని చెప్పవచ్చును. కొంతకాల మతఁడుస్వభాష చిన్నబడులలో నేర్చుకొని యింగ్లీషు జదువుటకు 1859వ సంవత్సరమున నెల్ఫినిష్టన్ పాఠశాలకుఁ బోయెను. ఈ పాఠశాలలో ఉపాధ్యాయులు కేవలము జీతములకొఱకేగాక బాలుర విద్యాభివృద్ధికై పాటుపడుచు వచ్చిరి. అప్పుడు విద్యనేర్పినగురువులలో నారాయణమహాదేవ కరమానందుఁ డొకఁడు. కాశీనాథుఁడు పాఠశాలవిడిచినతరువాత నయితముకార్యాలోచన మేదియైనఁ జేయవలసి వచ్చినప్పుడు తన గురువగు పరమానందుని సహాయముగోరుచు వచ్చెను.

1864 వ సంవత్సరమునఁ గాశీనాథుఁడు ప్రవేశపరీక్షయందు కృతార్థుఁడై కళాశాలలోఁ బ్రవేశించెను. ఆ కళాశాలాధ్యక్షుఁడును నందలి యుపాధ్యాయులును బాలురప్పగింప వలసినపాఠములుచదివించుటయేగాక బుద్ధిసూక్ష్మత హెచ్చుటకై యితర గ్రంథములుగూడ

చదివించుచు వచ్చిరి. అట్టిగురువులయొద్ద విద్యనభ్యసించుటచేనతఁడు రెండేండ్లకే యనగా పదునెనిమిదేండ్లప్రాయముననే యమ్. ఏ. పరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడయ్యెను. పిమ్మట మఱి రెండేండ్లకు యల్. యల్. బి. అనగా బి. యల్ పరీక్షలో దేరెను. పట్టపరీక్షయందుఁ దేరిన మరుసటిసంవత్సరమే యనగా పదునేడేండ్ల ప్రాయముననే యతఁడు తాను చదువుకొన్న కళాశాలలో నొక యుపాధ్యాయుఁడుగా నియమింపఁబడి బాలుర కింగ్లీషు సంస్కృతము నైదేండ్లు నేర్పెను.

1872 వ సంవత్సరమున కాశీనాథుఁడు న్యాయవాదికిఁగావలసిన మఱికొన్ని పరీక్షలయందును గృతార్థుఁడై బొంబాయి హైకోర్టులో న్యాయవాది యయ్యెను. కుశాగ్రబుద్ధియగు నీతఁడు పరీక్షలయందు గృతార్థుఁడగుటయేగాక బహుగ్రంథములు శోధించి చదివి పలుతెఱంగుల తనజ్ఞానము నభివృద్ధిచేసికొనుచు వచ్చెను ఆయన యమ్. ఏ. పరీక్షయందుఁ దేరిన వాఁడయ్యు దానదివఱకు నేర్చికొనిన విద్య మిక్కిలి స్వల్ప మనియు "అనంతశాస్త్రం బహువేదితవ్యం అల్పశ్చకాలో బహవశ్చవిఘ్నాః" యను నార్యోక్తినిపట్టి నేర్చికొనవలసినదే విస్తారముగ నున్నదనియుఁ దెలిసికొని న్యాయవాదిపరీక్షకు జదువునప్పుడే యింగ్లీషులోనున్న భాషాగ్రంథములు తత్వశాస్త్రములు మొదలగు వానిని జాగరూకతతోఁ జదివెను. ఇట్లు చదువుటయె కాక యతఁడు బొంబాయిలో నాకాలమున వెడలుచుండిన హిందూప్రకాశము మొదలగు కొన్నిపత్రికలకు వ్యాసములు వృత్తాంతములు వ్రాసిపంపుచు నెడనెడ జ్ఞానాభివృద్ధికరములగు సభలకుఁ బోయి పెద్దలిచ్చు నుపన్యాసములను విని స్వయముగఁ దానుపన్యాసమును వ్రాసి చదివి యెల్లవిధముల బుద్ధిని వికసింపఁజేసెను.

విధముగా నభ్యాసము చేసికొన్నగాని లౌకిక వ్యవహారములలోఁ దాను ప్రవేశించుటకు తగనని యట్లుచేయుచు వచ్చెను.

అదియునుగాక బొంబాయిలోనున్న ప్రార్థనసమాజ మందిర మున కతఁడు ప్రతివారము బోయి యచ్చట జేయఁబడిన మత బోధలను శ్రద్ధతోవిని గృహమునకు జనిన పిదప విన్నదంతయుఁ గాగి తముమీఁద వ్రాసి "మీరు చెప్పినదంతయు నేను సరిగా గ్రహించి వ్రాసితినో లేదో చూడుఁ" డని యుపన్యాస మిచ్చిన వారివద్దకే మరల బంపుచుండెను. ఇతరులు చెప్పిన విషయములను సరిగా గ్రహించి సరిగా దెలియజేయుట నెఱుగనివాఁడు ప్రపంచమునం దెప్పటికిని గొప్పవాఁడు కాలేడనిభావించి యతఁడీ విధమున జేయుచు వచ్చెను. అవ్విధంబున నొరుల యుపన్యాసములు విని జ్ఞాపకముంచు కొని మరల వ్రాయుచుండుటచేతనే యతఁడు మిక్కిలి సరసమైన శైలితో నింగ్లీషు వ్రాయుటయు మాటలాడుటయు నతని కలవడెను. ఆంగ్లేయభాషలో మిల్లు, కార్లైల్, స్పెన్సరు, మొదలగు మహాత్ముల గ్రంథములయం దతని కత్యంతమభిరుచి సంస్కృతముమీఁద వాని కున్న యభిమానమునకు మేర లేదు. బాపుశాస్త్రియను నొక పండి తుఁడు విద్యార్థులకు బాణినివ్యాకరణము చెప్పుచుండ నతఁడక్కడకు బ్రతిదినముబోయి యా శాస్త్రము నేర్చికొనెను. ఆనందగిరి వ్రాసిన శంకర విజయము మరొకరు వ్రాసిన శంకరవిజయముఁ జదివి కాశీ నాథుఁడు శంకరాచార్యుని చరిత్రము సంగ్రహముగా నింగ్లీషున వ్రాసి విద్యార్థుల సమాజమువద్దఁ జదివెను. ఈ కాలముననే యీ విద్వాంసుఁడు భగవద్గీతల నింగ్లీషులోనికి భాషాంతరీకరణము చేసెను. ఈభాషాంతరీకరణముననే సంస్కృత విద్యాపారంగతుఁడగు మోక్షు మూలరు పండితుఁడు తాను ప్రకటించిన ప్రాచీన పవిత్ర గ్రంథము లలోఁ జేర్చి లోకమునకు వెల్లడించెను.

ఆదినములలోఁ జేసిన మనఃపరిశ్రమమును బట్టియే కాశీనాథుఁడు న్యాయవాదియైన పిదప నతి సూక్ష్మబుద్ధితో వ్యాజ్యముల నడపి ప్రతిష్ఠసంపాదింపఁగలిగెను. ఆతని వాగ్ధోరణి యాతనియుక్తులు న్యాయాధిపతుల మనస్సులనాకర్షించుచు నతని నేర్పు స్వల్పకాలములోనే వానికి గొప్ప పేరు దెచ్చెను. న్యాయాధిపతులు సయితము పలుమారువాని ప్రజ్ఞలకుఁ బొగడుచువచ్చిరి. సంస్కృతమునం దతఁడు మిక్కిలి ప్రజ్ఞావంతుఁడగుటచే హిందూశాస్త్రములమీఁద వచ్చిన వ్యాజ్యములలో నతనియాలోచన ప్రమాణమైయుండెను. జడ్జీలు సయితము సందిగ్ధవిషయములలో నితనిసహాయము మపేక్షించుచువచ్చిరి. యూరపుఖండమున గ్రీస్తుదేశమున హోమరనుకవి ఈలియడ్డను నొక గ్రంథము వ్రాసెను. దానియందలి కథ యచ్చముగ రామాయణమువలె నుండును. అందుచే సంస్కృతపండితుఁడగు వీబరను దొరగారు రామాయణము రచించిన వాల్మీకి మహర్షి హోమరుకవి వ్రాతలను దొంగిలించెనని వ్రాసిరి. కాశీనాథతెలాంగు హోమరుకవిత్వము వాల్మీకి కవిత్వము, జాగ్రత్తతో జూపుచు నొకవ్యాసము వ్రాసెను; ఆ వ్యాసము హిందూదేశస్థులే గాక యింగ్లాండు వారు సయితము చాల మెచ్చిరి.

అతఁడు 1873 వ సం॥రమున మొట్టమొదట బహిరంగమైన సభలోనికివచ్చి యొక్క యుపన్యాసమిచ్చెను. ఆసభ యప్పుడు క్రొత్తగాబుట్టిన యుప్పుచట్టమును గురించి చర్చించుటకు జరిగెను. అతఁడు నాఁడిచ్చిన యుపన్యాసము నింగ్లీషుపత్రికలు స్వదేశపత్రికలు సమానముగఁ గొనియాడెను. అతని నోటినుండి యాంగ్లేయభాష వెలువడునప్పు డాంగ్లేయులు సయితము తమభాషకిట్టిసౌకుమార్యము గలదాయని తెల్లబోయి చూచెడువారు. న్యాయవాదియై విశేష ప్రసిద్ధిగాంచుచు రాజకీయవ్యవహారములలో మిగులఁ బనిచేయుచుఁ

దీరిక లేకయున్నను గాశీనాథతెలాంగు సంస్కృతభాష పరిశ్రమము మఱువలేదు. భర్తృహరి నీతిశతకము ముద్రారాక్షస నాటకము నింగ్లీషుటిప్పణము వ్రాసి ప్రకటించెను. అంత దృష్టినొందకయతఁడు పురాతనతామ్రశిలాశాసనముల శోధించి వానిలో గలవిషయములచే లోకమునకు తెలియజేయుచు వచ్చెను. 1876 వ సం॥రమున నతఁడు బొంబాయి యూనివరిసిటీలో సభికుఁడయ్యెను. 1877 వ సం॥రమున నీదేశమందున్న తెల్లవారినిమాత్రము 'వాలంటరీకోరు' అను పేరుగల యొకవిధమున సేనలోఁ జేర్చికొనవలసిన దనియు నల్లవారినిమాత్ర మందుఁ జేర్చుకొనగూడదనియు దొరతనమువారిని వేడుకొనుటకుబొంబాయిలోనొకసభ జరిగెను. ఈతెలాంగుగారుఫిరోజిషా మెహతాగారును మఱియొక సభ చేసి నల్లవారి నందు జేర్చికొనక పోవుట వారి నవమానించుట యని నొక్కి చెప్పి యుపన్యాసమిచ్చిరి.

1878 వ సం॥రమున గవర్నరు జనరలుగారగు లిట్టను ప్రభువుగారు స్వభాషలలోఁ బ్రకటింపఁబడు వృత్తాంతపత్రికల నడఁచివేయుటకొకచట్టము నిర్మించిరి. ఆకాలమున నీతెలాంగుగా రట్టిచట్టము ధర్మవిరుద్ధమని హిందూప్రకాశ పత్రికలో పలుమారు వ్రాసిరి. 1879 వ సం॥రమున లిట్టను ప్రభువుగారు దూదిసరకులమీఁద కట్టిన సుంకములకు గూర్చి తెలాంగుగా రాపన్నులు దేశానర్థకములని యుపన్యాసములిచ్చి యాప్రభువుపరిపాలనము దేశాభివృద్ధిపరాఙ్ముఖమని తెలియజేసిరి. 1880 వ సంవత్సరమున నప్పటిగవర్నరుగారు తెలాంగుగారికి జాయింటు జడ్జీపని నిచ్చెదమని చెప్పగాఁ నతఁ డక్కఱ లేదనియెను. పిమ్మట దొరతనము వారాయనకు లాకాలేజీలో నుపాధ్యాయత్వమిచ్చిరి. ఈపని యదివఱకు దొరలకేగాని స్వదేశస్థుల కిచ్చుటలేదు. 1882 వ సం॥రమున గవర్నరుజనలుగారగు రైఫన్ ప్రభువుగారు వానిని "ఎడ్యుకేషనల్ కమీషనులో" సభికుఁడుగా నేర్పరచిరి.

హిందూదేశములోవిద్యాభివృద్ధి యెట్లగుచున్నదో కనుగొనుటకీసభ యేర్పడినది. ఈసభలోఁగూర్చుండి యతఁడు పడినపరిశ్రమకు రైఫన్ ప్రభువుగారు మిక్కిలి సంతసించి వానికి సి. ఐ. యి. అనుబిరుదము నిచ్చిరి. ఆసభలో నతని సహకారకులై పనిజేసిన కొందఱు పాఠశాలలో నీతిపుస్తకములు కొన్నిటిని బాలురచేతఁ జదివించి నీతిప్రత్యేకముగా నేర్పవలయునని నాదరింప నీతి బాలురు చదువుచున్నట్టి ప్రతి గ్రంథములో నున్నదనియుఁ బ్రత్యేకముగా నేర్పనక్కర లేదనియు దిలాంగుగారు వారివాదములఁ బూర్వపక్షము చేసి వ్రాసిరి.

1883 వ సంవత్సమున ఇల్బర్టుబిల్లు అనునది హిందూదేశమునం దంతటఁ జర్చింపఁబడెను. దొరలేవైన నేరములు చేసినప్పుడు నల్ల న్యాయాధిపతులు వారినివిచారింపవచ్చుననియీచట్టముయొక్క ముఖ్యాభిప్రాయము. ఇది దొరల కనిష్టమై వివాదకారణమయ్యెను. ఆదినములలో నీతిలాంగుగారు బొంబాయిలో నొక సభచేయించి యాబిల్లు చాల శ్రేయోదాయకమని న్యాయమని యుపన్యసించెను. ఈయుపన్యాసమును వాని ప్రతిపక్షులుసయితము గొనియాడిరి. 1884 వ సంవత్సరమున నీతఁడు బొంబాయి గవర్నరుగారి శాసననిర్మాణసభలో సభికుఁడుగా నియమింపఁబడి హైకోర్టు జడ్జీయగువఱకు నాసభలోఁ బనిచేసెను. ఆసభలోనుండి మహారాష్ట్రదేశమునకు ముఖ్యముగా బొంబాయినగరమునకుఁ జాలనుపకారము చేసెను. 1885 వ సంవత్సరమున నితఁడు హ్యూమ్‌దొరగారితోఁ గలసి దేశీయ మహాసభాస్థానమునకుఁ బాటుపడి ప్రథమసభ బొంబాయిలోఁ జరిగించెను. 1888 వ సం॥రమున నలహాబాదులోఁ జరిగిన దేశీయమహాసభ కితఁడుపోయి శాసననిర్మాణసభలలో స్వదేశీయ సభికులను మునుపటికంటె నెక్కువగా జేర్పవలసినదని దొరతనము వారికి విన్నవించుచు నుపన్యసించెను. ఇది యాతని యుపన్యాసములలో శ్రేష్ఠ

మయినది. 1880 వ సం॥రమున దొరతనమువారీయనను బొంబాయి హైకోర్టు జడ్జిగా నేర్పరచిరి. ఈ యుద్యోగమున కీయన సర్వవిధ ములచేతఁ దగినవాఁడని యాకాలమునఁ దెల్లవారు నల్లవారు నను భేదము లేక యెల్లవారుఁగ గొనియాడిరి. అతఁడెంత మంచి న్యాయాధి పతియో వాని తీర్పు లెంతశాస్త్రబద్ధములుగ నెంత యుక్తియుక్తము లుగ నున్నవో వానిని జదివిన వారందఱు నెఱుంగుదురు. హిందూ దేశములో రాయల్ ఏషియాటిక్కు సొసయిటీలనుపేర కొన్ని సమాజములు గలవు. సంస్కృతము మొదలగు ప్రాగ్దేశవిద్యలను గూర్చి పరిశ్రమ జేయుటయు తామ్రశిలాశాసనాదులత్రవ్వించి చక్క జేయుటయు నీ సభయొక్క ముఖ్యోద్దేశము. ఈ సమాజ మొకటి కలకత్తాలోను మఱియొకటి బొంబాయిలోనుగలదు. బొంబాయిలో నున్న సభకు శ్రీతెలాంగుగారిని దక్షిణసభికు లగ్రాసనాధిపతిగ జేసిరి. ఈగౌరవము నల్లవారి కెవ్వరి కదివఱకు గలిగియుండలేదు. అతఁడు హైకోర్టుజడ్జియై దొరతనమువారి కొలువులోఁ బ్రవేశించినను దేశీయమహాసభమీఁద నాతనకిగల యభిమానము రవంతయేనియుఁ గొఱత వడదయ్యె. 1892 వ సం॥ రాంతమందు వానిదేహస్థితి చెడి పోయెను. అది మొదలొక సంవత్సరము రోగపీడితుఁడై 1893 వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు 1 వ తారీఖున నీమహాపురుషుఁడు లోకాం తరగతుఁ డయ్యెను.

అతని మరణమునుగూర్చి తెల్లవారు నల్లవారు నను భేదము లేక హిందూదేశస్థులగు జనులందఱు మిక్కిలి దుఃఖించిరి. ఈసచ్చరి త్రుని జ్ఞాపకార్థము బొంబాయి నగరములో నొక పెద్ద సభ చేయ బడెను; ఆసభ కప్పటిగవర్నరుగారగు హారిసుప్రభువుగా రగ్రాస నాధిపత్యము వహించిరి. ఆ కాలమున బొంబాయి హైకోర్టులో మొదటి జడ్జిగారు నీలాంగను గూర్చి చెప్పిన మాటలలో గొన్నింటి

నిందు దహరించుచున్నాము. "తిలాంగు విషయమున నేను చెప్పవల సిన ముఖ్యాంశ మొకటున్నది. హిందువులలో నిప్పుడనేక లింగ్లాండు మొదలగు దేశములకుం బోయిరి. అచ్చట నాగరికతను జనుల యాచారము లను వ్యవహారధర్మములను స్వయముగ జూచి నేర్చికొను చున్నారు. తిలాంగు స్వదేశము నెన్నడు విడిచిపెట్టకపోయిన కేవలము పాశ్చాత్యుల గ్రంథముల సహాయముననే వారి యాచార వ్యవహారాదులను నాగరికతను జూచిన వారికంటె నెక్కుడుగ గ్రహించెను. ఈయన స్వదేశమగు బొంబాయి రాజధానిని దరచుగ విడిచియుండ లేదు. నేనెఱింగినంత వఱకీయన స్వదేశమునునొక్కసారి మాత్రము విడిచెను. ఈ విధముగ నతఁడు పశ్చిమదేశ గ్రంథములం జదివి ప్రాగ్దేశాచారముల నవలంబించి ప్రవర్తించుట చేజనులకందఱకతఁడు సర్వదా దుష్టుండై మెలంగెను. ఈతని మరణముచేత హిందూదేశ మంతయు మహా నష్టమును బొందినది."

కాశీనాథతిలాంగు న్యాయవాదియై యుండుట రాజకీయ వ్యవహారములలో బ్రవేశించి ప్రతిష్టగాంచుట మొదలగు పనులతోనే కాలము బుచ్చక సంఘసంస్కారముపై చాలనిష్ట గలిగియుండెను. హిందూ వితంతువు వైధవ్యమును గూర్చి యాయన పలుమారు దుఃఖించెను. అతి బాల్యవివాహములు వానికిష్టము లేవు. ప్రస్తుతము హిందూదేశమందున్న వర్ణభేదము దేశమున కరిష్టదాయకమని యతఁడు తలంచెను. అతడు చనిపోవుటకు ముందు పదియేండ్లక్రిందట వఱకు దొరతనమువారు మన సంఘవిషయములలో జోక్యము కలుగ జేసికొనగూడదని యభిప్రాయపడుచు వచ్చెను. కాని యిటీవల 1800 వ సంవత్సరమందు 12 సంవత్సరముల లోపు బాలికలకు గర్భాధానము చేయఁగూడదని దొరతనమువారు చట్టము నేర్పరచే నప్పుడు హిందువులందరదికూడదని వాదించుచుండ నప్పుడుతిలాంగు

గారు తనకొంటి యభిప్రాయమును మార్చుకొనియెను. దేశాధిపతులు ప్రజలను సర్వవిధముల గాపాడవలసిన భారము వారిపైనున్నదిగనుక దురాచారముచేత బాధపడు ప్రజలనుగూడ రక్షింపవలసినదేయని యాయన యభిప్రాయము, అందుచే దురాచారముల నడచు చట్టముల నేర్పరుచుటలో దొరతనమువారు మంచిపనియే చేసెనని యాయన సంతోషించెను. బొంబాయి నగరమునందు స్థాపింపఁ బడిన స్త్రీపునర్వివాహ సంఘమునకు సభాధ్యక్షుండుగా నుండెను. సంఘసంస్కారముమీఁద నభిమాన మెంతయున్నను తెలాంగు తన సంస్కారపద్ధతుల నాచరణలోనికిఁ దెచ్చినవాఁడు కాఁడు. అతిబాల్యవివాహ మిష్టము లేకున్నను 1893 వ సంవత్సరమున నితఁ డెనిమిదేండ్ల వయసుగల తనకూఁతునకు వివాహము చేసెను. హిందూదేశస్థు లనేకులు లిదివిని యైకకంఠ్యముగ వానినధిక్షేపింప నప్పు డాయన తానుచేసినది తప్పే యనియుఁ దనశరీరస్థితి చెడిపోవుటచే తాను బ్రతికియుండగానే కూఁతురు వివాహముచేయవలయునని యట్లు చేసితిననియుఁ జాల విచారించెను. "ప్రమాదో ధీమతామపి" యన్నట్టు లెంతవారికైన లోపము లుండకపోవుగదా ఇదితప్ప యతనియం దేవిధమయిన లోపములు లేవు. ఈయనమరణమువల్ల హిందూదేశమున కంతకు గొప్పనష్టము గలిగెనని జనులు భావించిరి.

విశ్వనాథ నారాయణ మండలికుఁడు

మహారాష్ట్రమందలి కొంకణగిరి జిల్లాలోఁ మురుదాయను నొక గ్రామము గలదు. విశ్వనాథ నారాయణ మండలికుఁడు 1833 మార్చి 8 వ తారీఖున జన్మించెను. ఈమండలీక కుటుంబము పూర్వ కాలమునందు శ్రీమంతులగు పీష్వాలతో సంబంధబాంధవ్యంబులు కలిగియుండుటచే మిగుల గౌరవాస్పదమైనది. ఈతని ముత్తాత పీష్వాలవద్ద నొకమండలమునకు సుబేదారుగానుండెను. ఈ మండలి కుఁడు మొట్టమొదట నక్షరాభ్యాసము తనతాతయగు దుండిపంటు వద్దచేసి యనంతరము గ్రామపాఠశాలలోఁ జేరెను. అక్కడ కొన్ని నాళ్ళు గడచుటయుఁ దలితండ్రులు వాని కింగ్లీషు చెప్పించుటకై రత్న గిరికిఁ బంపిరి. అతని యదృష్టవశమున నచ్చటపాఠశాలలోనుపాధ్యా యశిరోమణియగు రావుబహదూరు రామచంద్రబాలకృష్ణుఁ డను నతఁడు ప్రధానోపాధ్యాయుఁడై యుండుటచే నక్కడ యున్నంత వఱకు విద్యఁ జక్కగ నేర్చి పిమ్మట బొంబాయికిఁ బోయి యెల్ఫినిష్టు నుపాఠశాలలో నతఁడుచేరెను. పూవుపుట్టగానే పరిమళించునన్నట్లు మండలికుఁడు విద్యార్థియై యున్ననాఁడె తెలివికిఁ బ్రసిద్ధికెక్కి ఫీజు స్కాలరుషిప్పును పేరుగల విద్యార్థివేతనమును సంపాదించెను. అక్కడ నుపాధ్యాయులుగానున్న దొరలనేకులు తెలివితేటలంబట్టి యాబాలునిమీఁది నెంతయు నభిమానముఁబూనిరి. ఆపాఠశాలలోని యొజ్జల కతనిమీఁద నెంతయభిమానము నెంతగౌరవము గలవో యీ క్రిందిపనివలనం దెలియవచ్చును.

ఆ బడిలోనున్న గణితశాస్త్రపండితుఁ డొకమాసము సెలవు పుచ్చుకొనెను. మంటలీకుఁ డప్పటికింకను విద్యార్థియై యుండినను పాఠశాలాధికారు లామాసముదినములు పనిచేయుటకు బాలుఁడని యెంచక వానినే నియమించిరి. పాఠశాలాధికారులు వాని ప్రజ్ఞకు

విశ్వనాథనారాయణ మండలికుఁడు

మిక్కిలి సంతసించి 1851-52 సంవత్సరములకు వ్రాసిన సంవత్సర చర్యలో వానినిగూర్చి యిట్లు వ్రాసిరి. "విశ్వనాథ నారాయణ మండలీకుఁడు మిక్కిలి చురుకుగల విద్యార్థియని మేము నిదివఱకే వ్రాసితిమి. ఈసంవత్సరపు విద్యార్థులలోఁ గూడ నతఁడే ప్రసిద్ధుఁడు. ఈసంవత్సరము పేటన్ పండితుఁడు సెలవు గైకొనిన నెలలో నితఁడాపని చేసెను. చేసినపని మిక్కిలి తృప్తికరముగా నున్నది.

ఆకాలమున బి. ఏ. మొదలగు పరీక్షలు లేవు. అప్పుడున్న పరీక్షలలోఁ గొప్ప శ్రేణియందు మొదటివాఁడుగ మండలీకుఁడు కృతార్థుఁడయ్యెను. విద్యాసమాప్త మగునప్పటి కతనికి బందొమ్మిదవ యేఁడు. అందుచే నతని గురువులలో నొకఁడు సీమకుఁబోయి సివిలు సర్వీసు పరీక్షకుఁ జదువుకొమ్మని వాని నెంతయుఁ బురికొల్పె. కాని వానికుటుంబ మట్టియుద్యమమును బూననియ్యక పోవుటచే నతఁడు చిన్నతనమందే యుద్యోగము సంపాదింపవలసి వచ్చెను. సింధుదేశమున దొరతనమువారి యేజంటుగానుండి 'సర్ లిగ్రాండు జేకబు దొర'గారు కార్యనిర్వాహకమందుఁ దనకు సహాయకుఁ డొకఁడు కావలయునని కోరఁగా గొందఱు దొరలు మండలీకు నప్పగించిరి. ఆజేకబుదొరగారు తనక్రింద పనిచేయుచున్న మండలీకునిమీఁద జాల నభిమానముగలిగి యాకాలపు గొప్ప దొరల పరిచయము వానికిఁ గలుగఁజేసెను. మండలీకుఁడు కనఁబడు సుగుణముల కన్నిఁటికిఁ గారణ మాదొరలతోఁ దాను చేసిన స్నేహమే యని పలుమారు చెప్పుచువచ్చెను. అతఁడు వారివద్దనుంచి నేర్చుకొనిన గుణములివి. పట్టుదలతోఁ బనిచేయుట, కార్యదీక్ష, సంపూర్ణ స్వాతంత్రబుద్ధి మఱియు నీ గుణంబులకు మెఱుగుబెట్టిన దొకటి గలదు. అది యేమన తన యహ్నికృత్యమునం దేమరుపాటులేక పని చేయుట.

ఈతఁడు కొంత కాలము పాఠశాలలు పరీక్షించు సహాయపరీక్షకుఁడుగా, చిన్న సబు జడ్జీగా, బొమ్మాయి దొరతనమువారు అచ్చువేయించిన పుస్తకముల విక్రయించు నుద్యోగస్థుఁడుగ ననంతరమువచ్చు బడిపన్నునుగూర్చి యేర్పడిన కమీషనరుగారికి సహాయుఁడుగానుండి యుద్యోగములు చేసెను, కాని దొరతనమువారి ఉద్యోగములో నున్నంత కాలము తన తెలివితేటలు బయలుపడవనియు దొరతనము వారు మిక్కిలి దయగలిగి యిచ్చినపక్షమున నింకొకటిరెండు గొప్ప యుద్యోగములే యిచ్చెదరనియు నల్లవారికి తెల్లవారితో సమానముగ నుద్యోగ్యములీయరనియు నతఁడు నిశ్చయముగ నమ్మి హైకోర్టులో న్యాయవాదిగ నుండుట మంచిదని తలంచి సర్కారుపనిమాని న్యాయవాది పరీక్షయందు కృతార్థుఁడై 1863 వ సంవత్సరమున హైకోర్టులో వకీలుగ జేరెను. అప్పుడు హైకోర్టులో బుద్ధిసూక్ష్మతగల న్యాయవాదులు లేనందున మండలీకునివంటి నేర్పరికి వ్యాపకమున కవకాశముండెను. అప్పటి న్యాయవాదులలో నింగ్లీషునేర్చినవారు మిక్కిలి తక్కువ. జడ్జీలలో సహితము హిందూ ధర్మశాస్త్రము నిశ్శంకముగా నేర్చినవారు లేరు. అందుచేత నతఁడు స్వల్పకాలములోనే చాల ధనము సంపాదింపగలుగుటయేగాక జడ్జీల గౌరవములుగూడ సంపాదించెను. ప్రజలకు తన కిచ్చిన వ్యాజ్యములలో నున్న సంగతులు శ్రద్ధతో జదివి నచ్చినవారి కేదోయుపకారము చేయవలయునని తలంచువాఁడు, వేళమీరి యెన్నడు కోర్టునకు బోవలేదు. ఒకసారి పునహాకోర్టునకుఁ బోవలసియుండి బొంబాయి హైకోర్టులోనున్న పనితొందరవల్ల జాగుచేసి యతఁడు పొగబండి నందుకొనలేకపోయెను. బండి మించినది నేనేమి చేయనని వంకబెట్టక సొమ్ము చూచుకొనక బొంబాయినుండి పునహాకు తనకు బ్రత్యేక మొక పొగబండి నేర్పరచుకొని యుచిత సమయమున

కక్కడకు బోయివాని పక్షము వాదించెను. మఱియొకసారి కొంకణదేశమున రత్నగిరికిఁ బోవలసియుండి యక్కడ బారిస్టరు యొండ దొరకకయుండుటచే ప్రత్యేకమొక పాగయోడ తన నిమిత్తము దెప్పించుకొని చాలసొమ్ము వ్యయముచేసికొని యా యూరు చేరెను.

అతఁడు న్యాయవాది శబ్దమును సార్థకముచేసినన్యాయవాది. వ్యాజ్యములుతనవద్దకు తెచ్చినవారికి రుసుమెప్పుడునీయలేదు.అతడు తనకెంతంత ధనమిచ్చెదమన్నను ఏరే యోడినవారిపక్షమున నెన్నడు పనిచేయువాఁడు కాఁడు. ఆ కాలమునందు హైకోర్టులో నసలువ్యాజ్యముల విచారణకు నప్పీళ్ళవిచారణకుఁ గొంత భేదముండెను. అప్పీళ్ళ విచారణలోనున్నంత సులువు అసలు వ్యాజ్యములలో లేదు అందు చేత రెండింటికి సమానమైన సౌకర్యములు సేయుమని మండలీకుఁడు జడ్జీలను వేడెను. వారట్టివిధముగా నందఱకుఁ జేయుట కిష్టపడక కావలసినయెడల మండలికునకును మఱియొక రిద్దరికి నుపకారము చేయుదుమనిరి. మండలీకుఁడు స్వప్రయోజనపరుఁడు గాకపోవుటచే నందఱకు లేని సౌకర్యము తనకొక్కనికి నక్కర లేదని నిరాకరించె. 1884వ సంవత్సరమున గవర్నమెంటు వకీలుగానుండిన నానాభాయి హరిదాసు హైకోర్టుజడ్జీగా నియమింపబడెను. అందుచే దొరతనము వారు మండలీకుని తమ వకీలుగా నియమించుకొనిరి.

మండలీకుని గొప్పతనము చాలధనము సంపాదించిన న్యాయ వాది యనియేగాదు. అతఁడు బొంబాయిలో మునిసిపల్ కమీషన రుగా నుండెను. అదియునుగాక గొప్పసంస్కృత పండితుఁడు. మఱియు దేవభాషను జక్కగ నేర్చి యందనేక గ్రంథములు వ్రాసెను. కొంతకాలము వార్తాపత్రికలనుగూడ నడపెను. దొరతనమువారి శాసననిర్మాణ సభలోఁ జాలకాలము సభికుఁడై యుండెను. వేయేల!

అతఁడు జనులవిశ్వాసమునకుఁ బాత్రుఁడై యెల్లవిషయముల వారి కాలమునందు నాయకుఁడైయుండెను. 1805వ సంవత్సరమందుదొరతనమువారతనికి "జస్టిసుఆఫ్దిపీస్" అను గౌరవోద్యోగమునిచ్చిరి. ఇది బెంచిమేస్ట్రీటు మునిసిపల్ కమీషను మొదలగు నుద్యోగములవలె జీతములేనిదె గౌరవమున కధికారముగలదై యుండును. ఆ కాలమందు బొంబాయిలో మునిసిపాల్టీ యేర్పడనందున నగరము యొక్క పారిశుధ్యమును విచారించు నధికారమీ జస్టిసునందే యుండెను. ఈ జస్టిసులందఱికిని నొక ప్రధాన పురుషుని దొరతనము వారేర్పరచి కార్యనిర్వాహక మంతయు వానికప్పగించిరి. అతఁడు మిక్కిలి బుద్ధిశాలియు లోకానుభవము గలవాఁడునయినను ధనమునావశ్యకముగా వ్యయముచేయుటయు నప్పుడప్పు డపహరించుటయు మొదలగు దురభ్యాసముల కలవడెను. విశ్వనాథనారాయణ మండలికుఁడు వాని చెడుచేతలకిష్టపడక యెదిరించి వానిగుట్టు బయలుపెట్టఁజూచెను. స్థితిగతులు బొత్తుగ చెడిపోయినవని దొరతనమువారు గ్రహించి 1872వ సంవత్సరమున మునిసిపాలిటీ యేర్పరచి బొంబాయి నగరమును జస్టిసులచేతిలోనుండి తప్పించి యీ మునిసిపాలిటి కప్పగించిరి. మండలీకుఁడీసభలో ప్రధానసభికుఁడై యుండెను.

1879 వ సంవత్సరమందును మరల నెనుబదియవ సంవత్సరమందును మండలీకుఁడు బొంబాయి మునిసిపల్ చేర్మన్‌గా నియమింపబడెను. బొంబాయివంటి మహానగరమందు నంతటియధికారము చేయుట మిక్కిలికష్టమైనను మండలీకుఁడు నిష్పక్షపాతముగను న్యాయముగను జనసమ్మతముగను వ్యవహరించెను. 1862 వ సంవత్సరమం దతఁడు బొంబాయి యూనివర్సిటిలో సభికుఁడయ్యెను. అందుండి పలుమారు లాయన మహారాష్ట్రభాషలో సింధుభాష

లోను గుజరాతుభాషలోను పదునాలుగు సంవత్సరములు బి. యల్.
పరీక్షలోను పరీక్షకుఁడుగా నుండెను.

1874 వ సంవత్సరమునం దాయన బొంబాయి దొరతనము
వారి శాసననిర్మాణసభలో సభికుఁడయ్యెను. ఈ సభలో నిదివఱ
కనేకులు సభికులై యుండిరి కాని ప్రజలపక్షమువాఁడితఁడే. అది
వఱకు దొరతనమువారు సాధారణముగా మహారాజులను జమీం
దారులను నేర్పుచుటచే వారందరు గంగిరెద్దులవలె దొర లేమాట
లాడిన నామాటలకే తలలూఁచుచుండెడివారు. మండలీకుఁడు
గవర్నమెంటువారిచే నేర్పరుపఁబడినను ప్రజలకు నష్టమువచ్చు శాస
నము లేర్పరచునప్పుడు ప్రజాపక్షముఁబూని పోరాడుచు ధైర్యశాలి
యెంతపని చేయగలఁడో యిదిచూపెను, శాసననిర్మాణసభకు మండ
లీకునట్లు మరియొకరు తగియుండరు. ఏలయన నతఁడు పరిపూర్ణపండి
తుఁడు బుద్ధిశాలియగు న్యాయవాది గొప్ప యనుభవశాలి. దేశ
స్థితిగతులు చక్కగా నెఱిఁగినవాఁడు. మఱియు స్వతంత్రుఁడు. అధి
కారులు కన్నెఱ్ఱజేసిన మాత్రమున వెరచి తన యభిప్రాయములను
దాఁచుకొనువాఁడు కాఁడు. ఒకసారి వానినొక గవర్నరు బెదరించె
నఁట. మండలీకుఁడప్పుడు వానియాటలు తనవద్ద సాగిరావని మెల్లగఁ
జెప్పి మందలించెనఁట. అతఁడు బొంబాయి శాసననిర్మాణసభలో
వరుసగా మూఁడుసారులు సభికుఁడుగా నేర్పరుపఁబడెను.

1884 వ సంవత్సరమునం దతఁడు గవర్నరు జనరల్ గారగు
రిప్పన్ ప్రభువుగారిచేత వారి శాసననిర్మాణసభలో సభికుఁడుగా నియ
మింపఁబడెను. బొంబాయి దేశస్థుఁడు గవర్నరుజనరలుగారి యాలో
చన సభలో సభికులగుట కదియే మొదలు ఆసభలోఁ గూర్చుండుట
కతఁడు బొంబాయినుండి పోవునప్పుడు పౌరులు వాని నుత్సవముజేసి
మన్నించిరి. కలకత్తా చేరినతోడనే యానగరవాసులుగూడ వానిని

సన్మానించిరి. రిపన్ ప్రభువుగారి తరువాత వచ్చిన డఫ్రిన్ ప్రభువు గారును వానికి శాసననిర్మాణ సభలో సభికత్వమిచ్చి గౌరవించిరి. అతఁడు సభికుఁడుగా నున్నకాలమున వచ్చుబడిపన్ను కట్టుట మొదలగు కార్యము లనేకములు జరిగెను. అట్టి పన్నులు కట్టఁగూడదని యతఁడు శక్తివంచన లేక దొరతనమువారితోఁ బోరాడెను. దేహారోగ్యము సరిగా నుండకపోవుటచే నతఁడు 1887 వ సంవత్సరమున దన సభికత్వము మానుకొనెను. కలకత్తానుండి యతఁడు వచ్చిన తోడనే దేశమునకతఁడు చేసిన యుపకారములంబట్టి వాని పేరు స్థిరముగా జ్ఞాపకముండునటులేపని జేసిన బాగుండునని యోచించుటకు బొంబాయిలో నొకసభ జరిగెను. ఏటేట నొకబంగారు పతకమతని పేర చేయించి సంస్కృతభాషావిషయమున మంచి యుపన్యాసము వ్రాసిన విద్యార్థికి బహుమాన మిచ్చుటకును వాని ప్రతిమ నొకటి తెప్పించి జనులందఱు వచ్చుచు బోవుస్థలమున నుంచుటకును నాడు జనులు నిశ్చయించిరి. పునహానగరమందుఁగూడ నట్టి సభయే జరిగెను. అక్కడిజనులును వేదశాస్త్రపండితునకు మండలీకుని పేర నేటేట బహుమానమీయ నిశ్చయించిరి.

మండలీకుడు విద్యాభిమాని గ్రంథకర్తయని యీవఱకే చెప్పియుంటిని. మొదటనతఁడు దేశభాషలోఁగొన్నిగ్రంథములురచించెను. అతఁడు విద్యార్థియై యుండిననాడే యింగ్లీషులో లాటరీ యను పేర నున్న చిన్ననీతికథను మరాటిభాషలోనికిమార్చిబహుమానమందెను. తరువాత రాజకీయవ్యవహారములందెలుపు నర్థశాస్త్రమును భాషాంతరీకరించెను. సింధుదేశమున నున్న కాలమున సింధుభాషను నేర్చికొని దానిలోఁ జిన్నవ్యాకరణమును వ్రాసెను. గుజరాతీభాషలోఁ జాలపరిశ్రమజేసి యాయన యెల్ఫినిష్టను దొరగారుచేసిన హిందూదేశచరిత్ర నాభాషలోనికి మార్చెను. ఈ గ్రంథము పాఠశాలల్లో

విద్యార్థులకు బఠనీయ గ్రంథముగా నేర్పరుపఁబడెను. 1867 వ సంవత్సరమున నతఁడు హిందూలాసంగ్రహమును నొక గ్రంథమునింగ్లీషున వ్రాసి దానికి గుజరాతిలో నర్థము వ్రాసెను. అదియే యిప్పు డనేకులు జదువుచుందురు. మఱియు నతఁడు కిండరుసులే దొరగారు రచియించిన సాక్ష్యశాస్త్రమును స్వభాషలోనికి మార్చెను. సివి లధికారము క్రిమినలధికారము కలక్టర్ల చేతులోనుండి తప్పింపవలసినదని యాయన యభిప్రాయపడి తద్విషయమున నాయన కొంతవ్రాసెను. ప్రాచీన శాసనాదులఁగూర్చి బొంబాయిలోనున్న యాసియాఖండ సంఘమువారి యెదుట నతఁ డుపన్యాసములు జదివెను. నీలబంధు ద్వ్యాఖ్యానముతోనున్న యాజ్ఞవల్క్యస్మృతిని నిర్దోషముగా నత డచ్చువేయించి దానికి నింగ్లీషున భాషాంతరీకరణము గావించి ప్రచురించెను. అది హిందూధర్మశాస్త్రమును గరతలామలకముగ దెలుపునని యాకాలమున నెల్లవారు గొనియాడిరి. ఆగ్రంథములకు మండలీకుఁడు చక్కని పీఠిక వ్రాసి దానిలో హిందూధర్మశాస్త్రముయొక్క చరిత్రము దానిస్వభావము నిర్వచించి స్మృతులను విభాగించి స్మృతి ప్రమాణములకు ననుగుణముగా కోర్టులిచ్చినతీర్పులందుద హరించి భిన్నములగు నాచార వ్యవహారములను జేర్చి యెల్లవిధముల గ్రంథ మత్యంతోపయుక్తమగునట్లు చేసెను. అతఁడు పత్రికాప్రవర్తకుఁడని కూడ నీవఱకుఁ జెప్పియుంటిని. అతఁడు 'స్వదేశీయుల యభిప్రాయ'' మనుపేర నొకయింగ్లీషు పత్రికను 1864 వ సంవత్సరమున స్థాపించి 1871 వ సంవత్సరమువఱకు బ్రకటించెను.

అతఁడుచేసిన దేశోపకారము నెఱింగియే దొరతనమువారు గూడ వానిని చాలగౌరవించిరి. అతఁడు స్కూళ్ళ యినస్పెక్టరు పని మానుకొనప్పుడు దొరతనము వారదివఱ కతనికిఁ నుద్యోగవశమున నిచ్చిన రావుసాహేబుబిరుదము యావజ్జీవముంచుకొన వచ్చునని యుత్తరువిచ్చిరి. గవర్నరుగారి యాలోచనసభలో సభికుఁడుగనున్న

కాలమున బొంబాయినగరమునకు షరీఫుగ నుండుమనియతనినిగోరిరి. కాని యితఁడు రెండుపనులు జేయుటకుఁవీలు లేదనియాయుద్యోగము వద్దని చెప్పెను. 1876 వ సంవత్సరమున గవర్నరుజనరలుగారగు లిట్టనుప్రభువుగారు బాలురపాఠశాలలోఁ జదువవలసిన పుస్తకములు నిర్ణయించుట కొక్కసభ కూర్ప దలఁచి యందు మండలీకు నొకసభికునిఁగా నియమించెను. కాని యతఁడు శరీరదౌర్బల్యము చేతనందుండుటకు వీలు లేదని మానుకొనెను. 1877 వ సంవత్సరమున విక్టోరియారాణిగారు చక్రవర్తిబిరుదము వహించినప్పుడు "హిందూదేశమిత్రజ్యోతి" యనునర్థమువచ్చు సి. యస్. ఐ. యను బిరుదును దానితో నొక వెండిపతకమును దొరతనమువా రతనికిచ్చిరి.

మండలీకుఁడు 1889 వ సంవత్సరము మేనెల తొమ్మిదవ తేదీని కాలధర్మమునొందెను. ఆదినమునందే బొంబాయిమునిసిపాలిటీవారు సభగూడి విశ్వనాథనారాయణమండలికుడు మునిసిపల్ కమీషనరుగా నుండియు జస్టీసుగానుండియు బొంబాయినగరమునకు జేసినమహోపకారమునకు గృతజ్ఞులై యాతనిమరణమునకు విచారించిరి. అతనిమరణమునుగూర్చి శోకించుచు జనులు మహారాష్ట్రదేశము నందంతటసభలు జరిపిరి. అతనికిసంఘసంస్కరణము లేదుగాని వితంతువులకు దలగొరిగించుటయతఁడొప్పుకొన లేదు. పూర్వాచారములన్నియునతనికిష్టములయినను విదేశములు మరలఁ గొన్నికట్టుబాటులమీఁదసంఘమునఁ జేర్చుకొనవచ్చుననియతఁడు చెప్పుచువచ్చెను. అతనిభార్యయెల్లప్పుడు రోగిష్టయైయుండెను. అయినను మండలీకుఁడు సత్ప్రవర్తకుడై దయాళువై యామె కుపచారములు చేయించుచు నేకపత్నీవ్రతస్థుఁడై కాలముబుచ్చెను. అతఁడు బంధువులకు చాలధనసహాయము జేసెను. భార్య కోరికమీఁద నామెయుం దాను వెండితోఁ దులాభారము దూఁగి యా సొమ్ము దానము చేసెను. ఆకాలమం దెల్లవిధముల నంతవాఁడు లేఁడని యెల్లవారు నంగీకరించిరి.

---*---

మహాదేవ గోవింద రెనడే

మహాదేవగోవింద రెనడీ

మహాదేవగోవిందరెనడీ 1842 వ సంవత్సరం జనవరి 20 వ తేదీని జన్మించెను. ఈయన మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణుఁడు. తండ్రి కొల్లాపురసంస్థానములో నుద్యోగస్థుఁడు. రెనడీఎల్ఫినిష్టనుకాలేజీలో జేరి క్రమముగా విద్యాభ్యాసముచేసి 1862వ సంవత్సరమున బి. ఎ. పరీక్షయందును 1863 సంవత్సరమందున యమ్. ఎ. పరీక్షయందును కృతార్థుఁడై బంగారుపతకమును బహుమానముగ బడసి 1866 వ సంవత్సరమున యల్. యల్. బి. పరీక్షయందుఁ దేరెను. విద్య ముగించినపిదప నతఁడుగవర్నమెంటువారికి మహారాష్ట్రభాషనింగ్లీషులోనికి భాషాంతరీకరించు నుద్యోగమునందు బ్రవేశించెను. తరువాత నతనికిఁ గొల్లాపుర సంస్థానములో జడ్జీపనియైనది. 1868 వ సంవత్సరమందు మున్ను దాను చదువుకొన్న కళాశాలలోనే ఇంగ్లీషు భాషాపండితుఁడుగ నతఁడు నియమింపఁబడుటచే జడ్జీపని స్వల్పకాలములోనే మానుకొనెను. హిందూదేశస్థు నొకనిని దొరతనమువా రింగ్లీషు భాషాపండితుఁడుగ జేయుట మన కపూర్వగౌరవము చూపుటగదా! బొంబాయి రాజధానిలో విద్యాశాఖకధిపతిగాఁ(అనగాఁ డైరెక్టరుగ) నుండిన సర్ అలగ్జాండరు గ్రాంటుదొరగారు సీమకు బోవునపుడు రెనడీగారిని గూర్చి మాటలాడుచు నతఁడా కళాశాలకు భూషణమనియు నతని బుద్ధిసూక్ష్మత నిరుపమాన మనియు మిక్కిలి కొనియాడెను. ఒకసారి రెనడీ విద్యార్థిగా నున్నపుడు గ్రాంటుదొరగారు వానిని దేశచరిత్రలలో బరీక్షించి తన ప్రశ్నల కతఁ డిచ్చిన యుత్తరములను మున్నుదాను చదువుకొన్న యాక్స్ఫర్డుకాలేజీకి పంపెను. హిందూవిద్యార్థుల తెలివితేటలు సీమలోనున్న దొరలకుఁ దెలుపుటకై యతఁడీపని జేసెను. చెన్నపట్టణములో నుండిన ప్రూండీరంగ

నాథము మొదలియారుగారికి నిట్టి గౌరవమే జరిగెను. ఆయనను గణితశాస్త్రములో బరీక్షించి డైరెక్టరుగారు ఉత్తరపుకాగితములను సీమకంపిరఁట. రెనడీగారి కద్భుతమైన జ్ఞాపకశక్తిగలదు. ఏ పుస్తక మయిన నొకసారి జదివి యందలి ముఖ్యసారాంశమును మరల వ్రాయగలిగినవాడఁట. కళాశాలలో నతఁడుపాధ్యాయుఁడుగనుండి బాలురకిచ్చు నుపన్యాసములు మిగుల మనోహరములుగను బహు శాస్త్రార్థ సమేతములుగనుండుటచే తోడియుపాధ్యాయులు డైరెక్టరు దొరగారుఁగూడ వానికడకుబోయి విద్యార్థులతోపాటు గూర్చుండి యాయుపన్యాసములను వినుచుండెడివారఁట. ఏశాస్త్రమునుగూర్చి యైన స్వాయముగా నాలోచించఁగలిగినశక్తిగలవాఁడు. హిందూదేశ ములో రెనడీ యొక్కఁడే యని మఱియొక దొరగారు పలికిరఁట. 1871 వ సంవత్సరమున రెనడీగారుపాధ్యాయపదవి మాని పునహా నగరములో సబుజడ్జిగా నియమింపఁబడెను.

ఆసంవత్సరమందే రెనడీ యడ్వొకేటు పరీక్షయందు గృతార్థుడయ్యెను. దీనిచేత నతనికి ఇంగ్లీషు బారిష్టరుతో సమానమైన గౌరవముగలిగెను. అది మొదలుకొని యతఁడు మృతినొందువఱకు న్యాయాధిపతి పదవియందే యుండెను. 1871 వ సంవత్సరము మొదలుకొని పదిసంవత్సరములవఱకు నక్కడక్కడ సబుజడ్జీగానుండి 1881 వ సంవత్సరమందు పునహాసతారా చిన్నచిన్న కోర్టులను బరీక్షచేయుటకు జడ్జీగా నేర్పరుపబడెను. 1884 వ సంవత్సరమున నతఁడు స్మాలుకాజుకోర్టు జడ్జిగా నియమింపఁబడెను. అక్కడ నున్నప్పుడె డక్కను కాలేజీలో రెనడీ ధర్మశాస్త్రవిషయమై కొన్ని యుపన్యాసముల నిచ్చెను. 1886 వ సంవత్సరమం దతఁడు గవర్న మెంటు వారిచేత హిందూదేశముయొక్క యాదాయ వ్యయము లను గూర్చి యేర్పరుపఁబడిన సంఘములో సభికుఁడుగా నియమింపఁ

బడి యప్పుడు గావించిన యుత్కృష్ట సహాయమునకు దొరతనము వారిచేత సి. ఐ. ఇ. అను బిరుదము నందెను. అదియునుగాక దొర తనమువారు వాని నెన్నియో పర్యాయములు బొంబాయి గవర్నరు గారి శాసన నిర్మాణసభలో సభికుఁడుగ నేర్పరచిరి. 1893 వ సంవత్స రము నవంబరు నెలలో కాశీనాథ త్రియంబక తెలాంగుగారు లోకాంతరగతుఁడగుటచే దొరతనమువారా నెల 23 వ తేదీని రెనడీ గారిని హైకోర్టు జడ్జీగా నియమించిరి. నాఁడు మొదలుకొని రెనడీ తన మరణపర్యంతము నాయుద్యోగము మిక్కిలి సామర్థ్యముతో నిర్వ హించెను.

ఆయన 1901 వ సంవత్సరము జనవరి 17 వ తారీఖున మృతి నొందెను, ఆతని మరణమును గూర్చి హిందూదేశస్థులు తెల్లవారు సమానముగ శోకించిరి. దానిం బట్టియే జనులకతనియం దెంత యను రాగము గలదో తెలియగలదు. ఇటీవల వారిలో నెవరి మరణము జనులకు రెనడీ మరణమంత విషాదమును గలిగింపలేదు. ఏలయన రెనడి తన దేశస్థులయొక్క హృదయానురాగమునే సంపాదించు కొనెను. హిందూదేశమునందున్న ప్రతి పట్టణమందు వానిమరణమును గూర్చి శోకించుటకును వాని కుటుంబమును పరామర్శ చేయుటకును సభలు జరుపఁబడెను. ఈసభలలో హిందువులొక్కరేగాక సర్వమత ములవారు సర్వాభిప్రాయములవారును వాని యున్నత గుణములను మెచ్చి తమవిషాదముం దెలిపిరి. బొంబాయి హైకోర్టు జడ్జీలు వాని మరణము తమ హైకోర్టునకేగాక యావద్దేశమును నష్టకరమని వక్కాణించిరి. ఇండియాగవర్నమెంటువారు సయితము వాని మర ణమునకు వగచుచు వాని సామర్థ్యాదులంగూర్చి యీ క్రిందివిధముగ వ్రాసిరి. అత్యధిక సామర్థ్యము పాండిత్యము స్వతంత్రస్వభావము గలిగిన రెనడీగారి మరణముచేత దేశమంతయు గొప్పనష్టముపాలై

నది. అతఁడు హైకోర్టు జడ్జీయగుటచేత నతని కంతకీర్తి రాలేదు. ఆతని యితర గుణములముందర నున్నతపదవి యెంతమాత్రమును బనికిరాదు. ఆతఁడు పరిపూర్ణ పండితుఁడు స్వతంత్రస్వభావము గాఢదేశాభిమాని రాజనీతివిశారదుఁడు గొప్ప సంఘసంస్కర్త. మతసంస్కారకుఁడు ఇంక ప్రవర్తనమును గురించి విచారించితిమా కేవలము ఋషియని చెప్పవలయును. అతఁడు ప్రార్థనసమాజములో సభికుఁడు. మనస్సునందితఁడు బ్రహ్మసమాజమతస్థుఁడు. అతని మర ణానంతరము ప్రస్తుతము బొంబాయి హైకోర్టులో జడ్జిగానున్న చంద్రవర్కరుగారు చిన్న మత విషయకోపన్యాసముచేసి రెనడీగారి జీవితము గొప్పదగుటకుఁ గారణము నీక్రిందివాక్యములతో జెప్పెను.

"రెనడీగారన నెట్టివారనియు నతని జీవితమునందు బ్రధాన కీలకమేదనియు నన్నుమీరడుగుదురేని యొక్కమాటలో జెప్పెదను. అతని యమితమైన భక్తియే గొప్పతనమునకుఁ గారణము. అతని యభిప్రాయప్రకారము మతమనగా నేజోక్యమునకుఁ బోక ముక్కు మూసికొని యొకమూలగూర్చుండుట గాదు. రాజనీతి విషయముల లోను సాంఘిక విషయములోలను మతవిషయములలోను విద్యావిష యములలోను మనుష్యుఁడు ప్రవేశించి శక్తివంచన లేక దుర్గతిలో నున్న జనుల కుపకారముచేయుటయే మతమని యాయన యభిప్రా యము. ఏపనిలో నతఁడు ప్రవేశించినను దానిని మనఃపూర్వకముగా చేయువాఁడు. రెనడీ యొక్కొక్కప్పు డేదేవాలయమునందో పురా ణార్థముల జనులకు బోధించుటయు మఱియొకప్పు డార్యసమాజము వారి పక్షమున నుపన్యాసమిచ్చుటయు యావజ్జీవము బ్రహ్మసమాజ సిద్ధాంతముల ప్రకారము నడచుకొనుటయుఁ బ్రార్థనసమాజములో సభికుఁడై యుండుటయు మన మెఱుంగుదుము. అదిచూచి కొందఱు రెనడీయొక్క మతమేదో తెలియక యతని చరిత్రము పరస్పరవిరుద్ధ

మని తలంచి యతని మొగముమీఁదనే యామాట లనుచు వచ్చిరి. కాని దానియర్థము వారు గ్రహింపఁ లేదు. అతని చరిత్రము విరుద్ధము గాదు. మంచిమతములన్నిఁటియందు నతనికి సమానాదర ముండు టచే నతఁ డేమతములోను జేరినవాఁడు కాదనుకొనుటకంటె యత నిది విశాలహృదయమనియు నతఁడు సర్వసమానుఁడనియు మనము భావింపవలసియున్నది. అతని యభిప్రాయ మేమనగా ప్రపంచ ముత్తరోత్తర వృద్ధిగలదగుటచే క్రొత్తమతములనేకములు పొడమి నప్పుడు వైరుద్ధములులేక సామ్యముగల విషయములలో నన్ని మతములవారుఁ గూడి పనిచేసి దేశము నుద్ధరింపవలయునని''

అతఁను తక్కిన రాజకీయాది విషయములలో జేసినపని యటుండ నిండు. ఆయన సంఘసంస్కార విషయమున జేసినపనికే దేశస్థు లందఱు మిగుల కృతజ్ఞులై యుఁడవలయును. అన్ని సంస్కార ములకంటె సంఘసంస్కారమందే యతఁడత్యాదరము గలిగియుండు వాఁడు. ఈ విషయమున నతఁడు తన యావచ్ఛక్తిని ధారవోసెను. ప్రతిసంవత్సరము దేశీయమహాసభ జరిగిన పట్టణములోనే సంఘ సంస్కరణసభ గూడ గావించుచు నచ్చటికి విధిగా దానుబోవుచు నచ్చటసాంఘిక విషయమైన యుపన్యాస మొకటి తానుచేయుచు నాసభలోజరిగిన చర్చలను స్వధనము వెచ్చపెట్టి ముద్రింపించుచు మరణకాలమువఱకుఁ (ననగా బదునైదు సంవత్సరములు) ఆ మహా త్ముఁడు పాటుపడెను. ఆయననిజముగా మూఢాచారపరాయణులతో యుద్ధముచేయుచునే ప్రాణములు విడచెనని చెప్పవచ్చును. ఏలయన నతనిమరణమునకు నిరువదిదినముల క్రిందట దేశీయసభతో పాటు లాహోరునగరములో సంఘసంస్కరణ సభజరిగెను. రెనడీరోగపీడి తుఁడై కదలలేక మంచమెక్కి యుండుటచే నక్కడ కెప్పటియట్లు పోలేక వాగ్జాలముగ దానియ్యవలసిన యుపన్యాసమును వ్రాసి

నౌకరిచే జదువ బూనెను. ఆరోగ్యము మరల తిరుగనే లేదు. ఇతఁడు సంఘసంస్కారపక్షమువాఁ డగుటచే వానియభిప్రాయములు మతాంతరులగు తెల్లవారి యభిప్రాయములేయని భావించి దేశస్థులలో గొందఱు తమకతఁడుచేయు నుపకార మెఱుంగక వానిని నవనాగరికుఁడని పూర్వాచార ద్వేషియని దేశమునకు శత్రువని యీప్రాంతముల సంస్కర్తల నిచ్చటివారు నిందించినట్లే నిందింపఁజొచ్చిరి.

సంఘసంస్కారము యుక్తమైనదని దగిన హేతువులు చెప్పి మన స్వదేశస్థులను మెప్పించుటకే యతఁ డెంతో కష్టపడుచుండ కొందఱాంగ్లేయులు గూడ నవనాగరికుల నధిక్షేపించుచు వచ్చిరి. రెనడీవారికిఁ గూడ దగిన యుత్తరములు చెప్పవలసి వచ్చెను. కాశీనాథ త్రియంబకతెలాంగుగారు కొన్ని యెడల పూర్వాచార పరాయణుఁడై కొన్ని విషయముల నవనాగరికుఁడై రెనడీవలెనేయుండి సంఘసంస్కారమునకై పాటుపడెను. అతనిని బూర్వాచార పరాయణులుఁ గొందఱు తెల్లవారు గూడ విరుద్ధ వర్తనుఁడని యధిక్షేపించిరి. ఆయధిక్షేపణలకు రెనడీ ప్రత్యుత్తరముల జెప్పుచుతెలాంగుగారి ప్రవర్తనమందు విరుద్ధమేమియు లేదనియీ క్రిందివిధమున మాటలాడెను. ఈ సంగతులతఁడు ముఖ్యముగఁ తెల్లవారి నుద్దేశించియే పలికెను. “పరిపూర్ణమైన నాగరికతగలిగిన మీరు ప్రస్తుత ప్రాచీన నాగరికతల మధ్యమునబడి పరస్పరవిరుద్ధములగు రెండుమతముల సందున నిరికి యగచాట్లుపడుచున్న మమ్ముంజూచి మావర్తనము నర్థముచేసికొనలేకయున్నారు. అట్టిద్వైభావ మక్కర లేదని తలంచువారు మాలోకొందఱున్నారు. వారి యభిప్రాయమే మన దేశకాలపాత్రములబట్టి మనకేమార్పులు రాలేదనియు మనపూర్వులున్నట్లె యితరప్రపంచ సంబంధములేక మనముగూడ నుండవచ్చుననియు వారిమాట యటుండనిచ్చి రెండవపక్షము జూతము. ప్రాచీనమైన

దంతయు జచ్చినదనియు దానితో మన కేసంబంధము లేదనియు ప్రస్తుతనాగరికతను భవిష్యత్కాలమునందు వచ్చు నాగరికతను సమగ్రముగ నవలంబించి బ్రతుకుటయే మనకు గార్యమనియు దలంచు వారును మనలో ననేకులు గలరు. ఈయిరువురకు నడుమ మఱియొక చిన్న తెగ కలదు. ప్రాచీన నాగరికతలో మంచినంతను మన మవలంభించుచు నీశ్వరేచ్ఛచేత మనదేశమున వ్యాపించుచున్న నవనాగరికతనుగూడ వదలక దానిలోనున్న మంచినిగూడ గ్రహించి యారెంటికి సమన్వయముచేసి మనము లాభము నొందవలయుననియు నీ తెగవారు దలంచుచున్నారు. ఇట్లు మే ముభయపక్షములు నవలంభించుటచే మా మిత్రులు శత్రువులుగూడ మా యభిప్రాయము నర్థము చేసికొనలేక యున్నారు. గతించిన మన మిత్రుడు వేదాంతమార్గప్రదర్శకుఁడు ధీరుఁడు నగు తిలాంగు నిశ్చయముగ నీ తెగలో జేరినవాఁడే. ఆసచ్చరిత్రుఁడు క్రొత్తనాగరికతను వదలి పూర్వాచారపరాయణుఁడై యుండినను లేక పూర్వాచారములనువదలి నవనాగరికుఁడై ప్రాచీనమంతయు వదలుకొనియుండినను పాపమింత స్వల్పకాలములో మృతినొందక దీర్ఘకాలము జీవించియుండునని నేను తలంచుచున్నాను. అట్లయినచో నతనికి విచారము లుండకపోవును. దేహస్థితిత్వరగా చెడకయుండును. తిలాంగు వానిమిత్రులు పడియెడు మనఃపరితాపమును మన యింగ్లీషుమిత్రు లెఱుగక ద్విభావముగల వారని వారి నధిక్షేపించుచుందురు.

రాజకీయ వ్యవహారములయందును వానికి మిక్కిలి ప్రవేశము గలదు. అతఁడు గవర్నమెంటువారి యుద్యోగస్థుఁడైనను దేశీయ మహాసభను స్థాపించిన వారనేకాంశములలో నితని యాలోచనమును గ్రహించుచువచ్చిరి. బొంబాయిరాజధానిలో నతనిచేతసవరింపఁబడని గొప్పమహాజరులు వానియాలోచనముపుచ్చుకొనిన ఘనకార్యములు

వానిచేత నుపదేశము పొందని ఘనపురుషులు లేరట. అతనికి దేశ చరిత్రములయందు మిక్కిలి యభిరుచి. కడసారి యతఁడు చదివిన పుస్తకముగూడ నొకదేశచరిత్రయే. స్వదేశపువ్యాపారములు వృద్ధి పొందుటయు శిల్పవిద్యాదులు మనవారునేర్చుకొనుటయు నున్నప్పుడే మనదేశము బాగుపడునని యాయన తలంచెను. మహారాష్ట్రబలోదయమనుపేర రెనడే యింగ్లీషులో నొకచరిత్రము వ్రాసెను. అందు ప్రథమభాగము మాత్రమే ముగిసినది. రెండవభాగము ముగియక మునుపే మృత్యుదేవతయొక్క క్రూరహస్తము వాని నెత్తుకొని పోయెను. ఆ గ్రంథము ముగిసిన పక్షమున హిందువుల కెంతయో లాభము కలిగియుండును. హిందువులు మిక్కిలి దురదృష్టవంతులగుటచేతనే యాయుదారశీలుఁ డంతత్వరలోఁ జనిపోవుటయు నట్టియుద్గ్రంథము ముగియకపోవుటయు సంభవించెను. అతని యుద్యోగముకన్న పాండిత్యముకన్న వానిసద్గుణములే జనుల కతనియం దనురాగమును బెంచినవి. మహాధికారియయ్యు నతఁడందఱికి నొదిగి యుండును. మహాపండితుఁడయ్యు శిష్యుఁడట్లు వినయమున నేర్చుకొనఁజూచును. పరులమనస్సులు నొవ్వకుండ తన యభిప్రాయమును జెప్పుచుండును. ఈతఁడు రామమోహనరాయలు, విద్యాసాగరుఁడు దేవేంద్రనాథ టాగూరు, కేశవచంద్రసేనుఁడు ఆనందమోహనభోసు మొదలగు మహనీయులవలె మతాది సంస్కారములలోఁ గార్యసూరుఁడుగా నుండలేకపోయినను మనసులో సంస్కారమన్న మిక్కిలి యిష్టము గలవాఁడు. ఈయన చరిత్రము హిందూదేశస్థులు చిరకాలము జ్ఞాపకముంచుకోదగినది.

నవాబు సర్ సలార్ జంగు

నవాబు సర్ సలార్ జంగు

సలారుజంగు 1829 వ సంవత్సరమున హైదరాబాదు నగరమున జన్మించెను. ఈయన సంపూర్ణమైన పేరు మీరుతుర్బాఅల్లీ ఖాను. ఈయన గొప్ప కుటుంబములోనివాడు. ఈయన పూర్వులు మహమ్మదుగారికిఁ బ్రియపట్టణమగు మదీనానగరమునుండి హిందూస్థానమునకు వచ్చి హైదరాబాదులో కాపురముండిరి. ఇంగ్లీషువారికి మైసూరుప్రభువగు టిప్పుసుల్తానుకు 1799 వ సంవత్సరమున యుద్ధము జరిగిన కాలమున సలారుజంగుయొక్క ముత్తాత మీరాలమ్మను నతఁడు హైదరాబాదు నిజాముగారివద్ద దివానుగా నుండెను. హైదరబాదు సంస్థానమునకు చందులాలు దివానుగా నున్నప్పుడు సలారుజంగుయొక్క తాత మనీరుల్ముల్కు వానితోఁ గలిసి రాజ్యతంత్రము నడిపెను. అనంతరము చందులాలు మంత్రిపదమును మానుకొన్నపుడు సలారుజంగు పినతండ్రి సురాజుల్ముల్కు నిజాముచే దివానుగా నియమింపఁబడెను. కాబట్టి హైదరాబాదు దివానుపదవికి సలారుజంగునకు న్యాయమైన హక్కు గలదు. హక్కున్నను దనకదియంతటి పిన్నవయస్సులో వచ్చునని యాయన యెన్నడు తలంప లేదు.

సలారుజంగు పాఠశాలకుఁబోయి యెన్నఁడు విద్యనేర్వ లేదు. వచ్చినచదువేమో యింటివద్దనే చదువుకొనెను. చిన్నతనమందే యతడరబ్బీ పారసీ భాషలయందు బ్రవీణుఁడై యింగ్లీషొక విధముగా నేర్చుకొనెను. కుమారదశయందే తండ్రియుఁ దాతయు మృతినొందుటచే వాని విధ్యాభ్యాసమునకు విఘ్నములు గలిగి యుండవచ్చును. అతనికి బాల్యమున నుపాధ్యాయు నేర్పరచి యింటివద్ద నేడుసంవత్సరములు విద్య నేర్పించెను. ఆకాలమునందతఁడుబుద్ధికుశలతనుగాని యేకార్యమైన జేయుటకు తమకమునుగాని జూపినట్లు గన

పడదు. అతఁడు చదువుకొన్న గ్రంథములనుబట్టి విచారించితిమా యతఁడు మంత్రిపదములోనుండి గనఁబరచిన రాజనీతి చాతుర్యము మొదలయినవి వాని కెక్కడినుండివచ్చినవో తెలియదు. ఆతనితండ్రి తల్లి లెక్కలలో వానిని నేర్పరిగ జేయుటకు వారిగ్రామములమీఁద నేఁటేఁటవచ్చు శిస్తులమొత్తము మొదలయిన సంగతులు దెలియఁ జేయుచుండినను సలారుజంగు వానినంత శ్రద్ధ చేసివినినట్లుకనఁబడదు. హైదరాబాదులోనుండు గొప్పవారికొడుకులు విశేష విద్యావంతులు కాకపోయినను గొప్పయుద్యోగములలోఁ జిన్నతనమందేనియమింపఁ బడుదురు. అందుచేతనే యిరువదియేండ్ల ప్రాయమున సలారుజంగు తాలూకాదారుగ నేర్పరుపఁబడెను. తాలూకాదారనగా జిల్లాకలెక్టరని యర్థము. ఈయుద్యోగమునందతండెనిమిది మాసములు మాత్రమేయుండినను నాస్వల్పకాలములోనే హైదరాబాదు రాజ్యములోని నేలపన్నుల విషయమైజ్ఞానమంతయు సంపాదించెను. 1853 వ సంవత్సరమందు వాని పినతండ్రి మృతినొందద నిజాము మంత్రిపదము వహించి రాజతంత్రము నడుపుటకు సలారుజంగును బిలిచెను. బాలుఁడగు సలారుజంగు శుభమైన యీవార్తవిన్నప్పుడు మనసులో నెట్లుతలంచెనో తనమిత్రునకుఁ వ్రాసిన యీయుత్తరము వలన దేటపడును. "రాజతంత్ర నిర్వహణమువలన ముఖ్యముగా నిటువంటి సమయమున సంభవించు మనోవ్యథలకు లోనుగాకుండ నా పినతండ్రి జాగీరుగ్రామములఁ జక్కం బెట్టుకొనుచు నేనుహాయిగా నుండిన బాగుండును. ఈయుద్యోగము నేను మనసార నంగీకరించుట లేదు. ఇది యంగీకరించని పక్షమున నేను నాకుటుంబము పూర్తిగ చెడిపోవుదము. ఇదిగాక తెల్లవారు నల్లవారు సమానముగ నీ యుద్యోగము నంగీకరింపవలసినదని నన్నుప్రేరణము చేయుచున్నారు గావున సంస్థానమును జిక్కులలోనుండి పయికి లేవనెత్తుటకును

క్రమత లేని స్థలముల క్రమత నిలుపుటకు పూర్ణశక్తిని వినియోగించి పని చేసెను.

అతడన్నిట్లు చేసెను. ఆ కాలమున హైదరాబాదుసంస్థాన మెంత యధమస్థితిలో నుండవలెనో యంతయధమస్థితిలో నుండెను ఖజానాలో ధనమూ లేదు. నేలపన్ను వసూలు చేయుపద్ధతి మిక్కిలి పాడుగనుండెను. బేరారు రాయిచూరు నాలదుర్గము మొదలగుజిల్లా లప్పటికి గొన్ని దినముల క్రిందటనే పాతబాకీక్రింద నింగ్లీషు వారికీయఁబడెను. ఈ జిల్లాలలో నున్న జాగీరుదారులు ఎవరి వారి జాగీరుల నింగ్లీషువారికి లోబరచవలసినదని యాజ్ఞాపింపఁబడియు దానికొప్పుకొనక తమకుఁ గలిగిన నష్టములకు నిజాముగారిమీఁదఁ వ్యాజ్యముల వేయదలంచిరి. నిజాముగారి బంధువులజీతముల నిచ్చుటకుఁ గావలసినసొమ్మువచ్చుట కాధార మేదియు గానఁబడదయ్యె నిజాముగారి సొంతనగలుసీమాలో తాకట్టుపెట్టబడెను. మొత్తముమీఁద హైదరాబాదురాజ్యముమీఁద నప్పటికున్న ఋణము మూడుకోట్లు. మహాంధకారపుంజమువలెనున్న యాసంస్థానమును బ్రకాశమానముగజేయ సలారుజంగు పూనుకొని మొగమోటము భయము నన్నవి విడిచి వినినవారందరు మహాశ్చర్యతము నొందునట్లు వ్యవహారము నడిపెను. ఇరువదియవయేఁట మంత్రియై యంతపని నెవ్వఁడు నిదివఱకుఁ చేసియుండలేదు. అతఁడుచేసిన మొట్టమొదటి మార్పు మన సంస్థానములో మిగుల బలవంతులై యెవరిలక్ష్యము లేని యరబ్బులను లొంగదీయుట. వారిజీతములక్రింద నేఁటేఁట విశేషధన మగుచుండును. వారిచేయుపని యవంతయు లేదు. అందుచే నతఁడు వారికొలువక్కఱలేదని తీసివేసెను. అంత తోఁబోక సలారుజంగు తాలూకాలలోను జాగీరులలోను గొలువుండిన యరబ్బులను రోహిలాలను పఠానులను దీసివేయవలసినదని తాలూకాదారులకు జాగీరుదారులకు నుత్తరువులు వ్రాసెను. అట్లు

ద్యోగములు భూములు పోయిన యరబ్బుల హక్కుల విచారించి న్యాయమిచ్చుట కతఁడొక కోర్టుగట్టించెను. మఱియు నరబ్బులకున్న జాగీరులు ముఖాసాలు జమీందారీలు లాగుకొనుటకు నిశ్చయించుకొనెను. ఈవిధమునఁ గృతనిశ్చయుఁడై సలారుజంగు తాను మంత్రి పదమునుబూనిన సంవత్సరములోనే రెండువేల యరబ్బులను రెండువేల పఠానులను మఱియందరి యితర సేవకులను గొలువునుండి తొలఁగించి యేడాదికి నలువదిలక్షల రూపాయలు శిస్తువచ్చు జాగీరులను సంస్థానమునకు గలిపెను. పూర్వ మాసంస్థానములో గుత్తదారీపద్ధతి ప్రకారము శిస్తు వసూలు చేయఁబడుచు వచ్చెను. అనగా తాలూకాదారు ప్రతిగ్రామము నొక్కొక్కనికి శిస్తునిమిత్త మిజారాకిచ్చుట. ఈపద్ధతివలన గుత్తదారులు పన్ను లెక్కువ కట్టుటయు రయితు లవి యిచ్చుకొనలేక బాధపడుటయు సంభవించెను, సలారుజంగు దాని నివారింపఁదలఁచి నమ్మఁదగిన మనుష్యులను శిస్తువసూలుచేయ నియమించి గుత్తదారీపద్ధతి తగ్గించెను. తాలూకాదారు లదివఱకు రయితులవద్ద వసూలుచేసి శిస్తులో నాలుగవవంతు మూడవవంతు నొకప్పుడు సగము హరించుచువచ్చిరి. క్రొత్తమంత్రియట్టిద్రోహులను నిజోద్యోగములనుండి తప్పించెను. అదివరకు సంస్థానములోఁ బ్రబలియుండిన దొంగతనము బందిపోటు మొదలగు దౌర్జన్యములను మహాకఠినుఁడై యడంచెను. సమర్థమైన యీ పరిపాలనముచేత 1856 వ సంవత్సరమునాఁటికి సంస్థానమునకు భూమివలన వచ్చు శిస్తు హెచ్చెను. గొప్పఖజానా యొకఁటి స్థాపింపఁబడెను. హైదరాబాదు సర్కారువారియందు బ్రజలకు గౌరవమతిశయించెను. సంస్థానమంతటను మంచిమార్పులు పొడసూపెను.

1858 వ సంవత్సరమున నింగ్లీషుదొరతనమువారిమీఁద సిపాయిలు పితూరీచేసిరి. ఇదియే నానాసాహెబుపితూరి యనికూడ చెప్ప

కొందురు. ఆ కాలమున నింగ్లీషువారికి సలారుజంగు చేసిన సహాయ మింతింతయన రానిది. ఉత్తరహిందూస్థానమంతయుఁ బెద్దకాఱుచిచ్చువలె నుండెను. మధ్యహిందూదేశములోను దక్షిణహిందూదేశములో నున్న స్వదేశరాజులు హైదరాబాదువారు కొంచెముయూఁత యిచ్చిన యడల దొరతనమువారిమీఁద తిరుగబడుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. హైదరాబాదు ప్రజల వీధులలో గుంపులుగూడి యింగ్లీషువారిమీఁద యుద్ధమునకు బోవుద మని కేకలు వేయుచు వచ్చిరి. ఇంగ్లీషువారి ప్రభుత్వ మెంత యపాయస్థితిలో నుండెనో బొంబాయి గవర్నరు గారు హైదరాబాదు రెసిడెంటుగారి కిచ్చిన యీ క్రింది టెలిగ్రాపు వలనఁ దెలియవచ్చును. "నిజాము శత్రుపక్షముపఁ జేరెనా! హిందూదేశము మనకు పోయినదే గావున జాగ్రత్త పెట్టుము" ప్రజ లింగ్లీషువారిమీఁద నెంత ద్వేషము చూపినను నిజాము మనస్సు మఱియొకలాగుండినను సలారుజంగుమాత్రము యెవరిమాటలు వినక నిశ్చలుఁడై యింగ్లీషువారి రాజ్యమును రక్షించెను. అప్పటి మాత్రి సలారుజంగు నింగ్లీషువారి కంతటిమేలు చేసెను. మఱియొకఁడైనచో నావిధముగాఁ జేయకపోవును. ఏది యెటులయినను సలారుజంగుమాత్ర మింగ్లీషువారి పక్షముండుటకే నిశ్చయించుకొనెను. ఆ పితూరి సమయమున సలారుజంగు చేసిన యుపకారమునకుఁ గృతజ్ఞులై గవర్నమెంటువారు వానికి ముప్పదివేలరూపాయిలు వెలగల ఖిల్లతు నొకదానిని బహుమాన మిచ్చిరి. గవర్నరుజనరలు గారు వాని సహాయమునకుఁ సంతసించి యతఁడు హైదరాబాదు సంస్థానమును నిజామును నిష్కారణముగా నాశనముచేయక నిశ్చలబుద్ధి వహించినందుకు నింగ్లీషువారి పక్షమున నుండినందుకు ననేక వందనములఁ జేసి గవర్నమెంటువారి కాప్తమిత్రుండుగ నెంచుకొనిరి.

వెనుక నరబ్బులు మొదలగు బందవాండ్రను వెడలనడచుట చేతను శిపాయి పితూరీలో నతఁడింగ్లీషువారి పక్షము వహించుట చేతనుఁ దేశమందు విరోధులనేకులతనికి బయలుదేరిరి. ఆవిరోధ మతని కొకసారి ప్రాణాంతమగుటకు సిద్ధమయ్యెను. 1859 వ సంవత్సరమున మార్చినెల 15 వ తేదీని సలారుజంగు రెసిడెంటుతోఁ గలసి నవాబు దర్బారునుండి యింటికిఁబోవుచుండ జహంగీరుఖానని యెడు నొక తురకవానిమీఁద తుపాకి ప్రేల్చెను. దైవవశమున నా దెబ్బ వానికిఁ దగులక తప్పిపోయెను. ఆనరహంతకుఁడు తన గురి తప్పిపోయెనని వగచి రోషావేశపరవశుఁడై ఖడ్గముదూసి సలారు జంగుమీఁదికిఁ బరుగెత్తెను. కాని వాఁడుతలఁచుకొన్న దౌర్జన్యము చేయకమునుపే రాజభటులు వానిని దుత్తునియలుగ నరికిరి. 1860 వ సంవత్సరమునం దిగ్లీషుకారతనమువారు తొల్లి తాముఋణవిమోచనము నిమిత్తము పుచ్చుకొన్న షోళాపురము రాచూరు ధారాసీను మొదలగు తాలూకాలను మరల నిజామున కిచ్చిరి. 1861 వ సంవత్సరమునఁ గొందఱు విరోధులు సలారుజంగును మంత్రి పదవినుండి తొలగింపఁ గుట్రలుపన్ని రెసిడెంటు దొరగారు సలారుజంగును మంత్రిపదమునుండి తప్పింప దలఁచుకొన్నారని నిజాముగారితోఁ జెప్పిరి. మాయమర్మము నెఱుఁగని యానిజాము వారికల్పనఁలునమ్మి రెసిడెంటుగారి యభిప్రాయ మదియే యనుకొని తనవద్దకు రెసిడెంటు వచ్చినప్పుడు "మీ యిష్టము ప్రకారము నేను సలారుజంగును దీసి వేయుట కిష్టముగనున్నా"నని చెప్పెను. రెసిడెంటు మతిలేని యాశ్చర్యమునొంది తెల్లబోయెను. తరువాతవారొండొరులయభిప్రాయములను గ్రహించి సలారుజంగునే మంత్రిపదములో నిలుప నిశ్చయించిరి. అతఁడు మునుపటియట్లె పలుమార్పులంజేయుచు సంస్థానమును మంచిదశకు దెచ్చెను. అందు ముఖ్యముగ వ్యవహార

సౌలభ్యముకొఱకు సంస్థానము నైదుభాగములుగను బహునేకు జిల్లాలుగను విభజించెను. అదివఱకు రయితులు దివాణమునకున్న రొక్కము నీయలేక ధాన్యాది పూర్వకముగ నిచ్చుచుండిరి. అతఁ డాపద్ధతి కొట్టివేసెను. భూములు కొలిపించి సరియైన వైశాల్యము దెలిసికొనెను. మఱియు రయితులకు భూములు శాశ్వతముగా నుండునట్లు శిస్తు హెచ్చకుండునట్లు చాల మార్పులంఁ జేసెను. సలారుజంగు సంస్థానమునందుఁ జేసిన యభివృద్ధిని రెసిడెంటుగా నుండిన సాండ్రను దొరగారు వ్రాసిన యీ క్రింది వాక్యమువలన మనము తెలిసికొన వచ్చును. "ఇప్పటి హైదరాబాదు సంస్థానమునకు వెనుక నలువదియేండ్ల క్రిందటనున్న సంస్థానమునకుఁ భేదముచూడ నిప్పటి యింగ్లండునకు రెండువందల యేండ్ల క్రిందటి యింగ్లండునకుగల భేదము కలదు. ఈ యభివృద్ధికంతకు సర్ సలారుజంగు పడినపాటు నా పూర్వపు రెసిడెంట్లు వానికి జేసిన సహాయము ముఖ్యకారణములు. ఖజానాధనముతో నిండియుండును. ప్రతిసంవత్సరము వ్యయముపోగా సంస్థానమున కెనిమిది లక్షలరూపాయల యాదాయమిప్పుడున్నది. శిస్తు వసూలు చేయుటకు మునుపటి యిజారాపద్ధతి నీ దివాను కొట్టివేయుటచే గ్రామములలో నిప్పుడు మునుపటివలె నల్లరులు లేవు' హైదరాబాదు సంస్థానములో నిజనులు నాగరికత లేని మోటవాండ్రగుటచే సలారుజంగుతమకు జేసిన మహోపకారములను గుర్తెఱింగి కృతజ్ఞులై యుండలేకపోయిరి. అందు చేతనతఁడు క్రమక్రమముగా జనులచేత ద్వేషింపఁబడెను. వ్యవహారములలోఁ గఠినముగా నున్నవారికందరకు నట్టియవస్థయే ప్రాపించునుగదా! అనేకులకు విరోధియగుటచే నతని ప్రాణము తీయుటకు మఱియొక ప్రయత్నము జరిగెను. 1868 వ సంవత్సరమందు సలారుజంగొక నాఁడు దర్బారునకుబోవుచుండ నొక దురాచారుఁడు వానిమీఁద

తుపాకి రెండుసారులు గాల్చెను. అదృష్టవశమున నా రెండుగుళులు గూడ మంత్రికిఁదగులక తప్పిపోయెను. వెంటనే సేవకులాదురాత్ముని బట్టుకొనిరి. నిజాము వానికి మరణదండన విధించెను. దుష్టుఁడైనను వానికి మరణదండనవిధింపవలదనియు గారాగృహబంధనము విధింపు డనియు సలారుజంగు నిజామును వేడుకొనెను గాని నిజాముపట్టు విడువక తన మొదటియాజ్ఞ చెల్లించెను

1869 వ సంవత్సరమున నప్పటి నిజాముగారు మృతినొందిరి ఆయన కొక్క చిన్నకుమారుఁ డుండుటచేత నింగ్లీషుదొరతనము వారు పౌర్వాపర్యములు చక్కగ బరిశీలించి సలారుజంగుగారిని షమ్సల్ దౌలా అమీరీ కాబీరీగారిని బాలునిపక్షమున బ్రజాపరిపాలనము జేయుమని నియోగించిరి. 1872వ సంవత్సరమున నాయిరువురు మంత్రులు మునుపు తమ నిజామువద్దనుండి పుచ్చుకొన్న బేరారు పరగణా మరల నీయవలసినదనియు దానికై సొమ్ము రొక్కముగ ధరావతు నిలుపుదుమనియుఁ జెప్పియడిగిరి. కాని గవర్నమెంటువారు పుచ్చుకొనుటలోనే కాని యిచ్చుటలోఁ జురుకుతనము లేనివారగుటచే దాని కంగీకరింపరైరి. 1875 వ సంవత్సరమున మన ప్రస్తుత చక్రవర్తియగు నెడ్వర్డురాజగా రప్పుడు యువరాజుగానుండి మన దేశము జూడవచ్చిరి, అప్పుడు సలారుజంగు బొంబాయికిఁ బోయి వారిని స్వయముగ సన్మానము చేసెను. ఆయువరాజుగారు సలారుజంగును సీమకు రమ్మని యాహ్వానము చేసిరి. 1876 వ సంవత్సరమున సలారుజంగు వారు కోరిన రీతిగా నింగ్లాండునకుఁబోయి యచ్చటి జనులచే నమితమైన సన్మానము నందెను. ఇంగ్లాండు బోవుటలోఁ నతని ముఖ్యోద్దేశము బేరారు పరగణా నెటులైన మరల సంపాదించి తన ప్రభువున కీయవలయునని యతఁడు మృతినొందు వఱకు దీని విషయమునఁ బ్రయత్నించుచునే వచ్చెను. అతఁడీప్రయత్నమున నింగ్లం

డులో కృతకృత్యుఁడు గాకపోయినను స్వదేశరాజులలోనైన నెవరికిం జరుగని యఖండ గౌరవము తన కక్కఱ జరిగినదని సంతుష్టి నొందెను.

అనంతర మతఁడు స్వదేశమునకుఁ వచ్చి 1883 వ సంవత్సరము వఱకుఁ హైదరాబాదు సంస్థానమును న్యాయముగఁ బాలించెను. 1883వ సంవత్సరమున విషూచిజాడ్యముచేత నతఁడు మృతినొందెను. మరణకాలమున కతనికి నేఁబదిమూఁడేండ్ల వయస్సు. వాని మరణమునకు వగవనివారు లేరు. హిందూదేశస్థులు దుఃఖించిరని చెప్పుట యొకగొప్ప కాదు. ఇంగ్లాండు దేశస్థులుఁగూడ బిట్టువగచిరి. విక్టోరియా రాణిగారు తత్కుమారుఁడు యువరాజుగారు మొదలగు ననేకులు వాని మరణమునకు శోకింపుచు తత్కుటుంబమునకు జాబులు వ్రాసిరి. ఇండియా గవర్నమెంటువారు ప్రత్యేకముగా నొక గెజెటులో నీక్రింది విషయమును వ్రాసిరి. "ఈనెల 8 వ తేదీని హైదరాబాదు సంస్థానమునకుఁ మంత్రియగు సర్ సలారుజంగు బహదూరు విషూచిజాడ్యము వలన మృతినొందెనని తెలియఁజేయుటకు మాకు మిక్కిలి దుఃఖకరముగా నున్నది. అతని మరణముచేత నిండియా గవర్నమెంటువారికి విశ్వాసపాత్రుఁడగు మిత్రుఁడు పోయెను. నిజాము గారికి యోగ్యుఁడగు మంత్రిపోయెను."

సలారుజంగు పొట్టియుఁ బొడుగుకాని విగ్రహము కలవాఁడు. సుకుమారదేహుఁడు కాని గంభీరాకారముగలవాఁడు వేషభాషలలో నతఁడు సామాన్యుఁడువలె నుండును. గొప్పదర్బారులు తీర్చినప్పుడు తప్ప తదితరసమయముల నతఁడు నగలుదాల్చువాఁడుకాఁడు. అతనీ పద్ధతులన్నియుమంచివి. అతఁడు జనులకుసులభుఁడు. తోఁటలు వేయించుట యతనికి మిక్కుటమయిష్టము. అతనికి యూరోపియనుల సహవాసమే మిక్కుటమయిష్టము. వానియునికియు దొరలపద్ధతి ననుసరించియే.

అతఁడు గావించిన సత్పరిపాలనము నొక్కదానిబట్టియే వాని సామర్థ్య
మును మన మెంచగూడదు. అతనికున్న విరోధులంబట్టియు వారినిగ్రహ
మందతఁడు చూపిన నేర్పుంబట్టియుఁగూడ జూడవలెను. అతనివిరోధుల
నూట యటుంకనిండు. అతఁడు చేసిన ప్రతికార్యమందు వాని
ప్రభువగు నిజాము సయితము చెప్పుడుమాటలు విని యెన్నో విఘ్న
ములు కల్పించుచు వచ్చెను. పాపము సలారుజంగు తను కావించిన
పనినిఁ దనయేలిక యెన్నఁడైన మెచ్చుకొనునేమోయని యూట
లూరుచు వచ్చె ఎప్పుడో కాని నవాబు మెచ్చుకొనుటలేదు. అతఁడు
సంపూర్ణుఁడైన యోగ్యుఁడు. అంతటి యోగ్యుఁడైనను సంస్థాన
మంత బాగుచేసినను వెనుకటి నిజాము వానినెప్పుడు సరిగా నమ్మక
యేదో యనుమానముతోనే జూచుచువచ్చెను. కోటదాటియావలకుఁ
బోవలసివచ్చినప్పుడు నూరుబైటనున్న వసంతగృహమునందు దొర
లకు విందుచేయఁదలఁచుకొన్నపుడు సయితము సలారుజంగు నిజాము
గారి సెలవును పొందవలయునట. అట్టి సమయములందు నిజాము
సెల విచ్చువిచ్చినపుడిచ్చి యిష్టములేనప్పు డియ్యకపోయెను. రెసి
డెంటుతో బలుమారు కలుసుకొన్నను నిజామున కనుమానమే.
రెసిడెంటు మిక్కిలి యవసరములైన కాగితములు పెట్టెలోవేసి పంపి
నను నిజామునకు సందేహమే వేయేల తన రెసిడెంటు తన మంత్రి
కలుసుకొనుట నిజామున కిష్టములేదు. దన యేలిక యిన్ని చేసినను
సలారుజంగు స్వామిభక్తి మెండుగఁ గలవాఁడగుటచేఁ దనకష్టముల
నొకరితో జెప్పుకొనఁడు సరిగదా యెన్నఁడు సణుగుకొననైనలేదు.
వెనుకటి నిజాము వానిం దరుచుగా సమక్షమునకుఁ బిలుచుటయే
లేదు. ఎప్పుడైనఁ బిలిచెనా సలారుజంగు వానికడ నున్నంతసేపేమి
మూడునో యని వెలవెలబోవుచునేయుండును. అయినను తన రాజు
విషయమున నతఁడు శక్తివంచనలేక పాటుపడుచువచ్చెను. 1867వ

సంవత్సరమువఱకు నతఁడు హైదరాబాదు తప్ప మఱే యేపట్టణమును జూచి యెఱుఁగడు సంస్థానమందైన నాగా తాలూకాలకుఁ జిల్లాలకుఁబోయి యెఱుఁగడు. అందుచేత తాలూకాదారులు తక్కిన యుద్యోగస్థులు స్వకార్యముల నెట్లు నిర్వహించుచున్నారో ప్రజల నెట్లు పరిపాలించుచున్నారో పరీక్షించి చూచుట కతనికి వీలులేక పోయె. అటుపోయి చూడవలయునన్న నిజాము వానిని వెళ్ళనియ్యడు. ఎట్టకేల కింగ్లీషువారు బలవంతముపెట్ట నిజాము వానినొకటి రెండు సారులు రాజధాని విడిచిపోవనిచ్చెను. అతఁడు సత్కుల సంభవుఁడగుటచేత శరీరమునందు సహజముగ దుర్బలుడయ్యు నవసరమైనప్పుడు కావలసినంత శాంతమును దెచ్చుకొని యెంతో యోపిక గలిగి న్యాయదృష్టితో బరిపాలించెను. అతని సమకాలికులగు రాజా మాధవరావు రాజాదినకరరావులను నిద్దర దివానులతోఁబోల్చినపుడు సలారుజంగు వానికి దీసిపోవునని యనేకులనుచున్నారు. పరిపాలనా శక్తిలో నితఁడు వారికొకవేళ దీసిపోయినను శిస్తులు వసూలుచేయుట వ్యవహారము చురుకుగ జేయుట మొదలగు కొన్ని నేర్పులలోఁనితడే వారిని మించునని చెప్పకతప్పదు. అతని బుద్ధినిపుణత యెట్టిదో కాని యింగ్లీషువారు తమరాజ్యములో చేసిన మంచిమార్పు లన్నియు వెంటనే గ్రహించి సలారుజంగు తన సంస్థానములో బెట్టుకొనువాఁడు మార్గస్థుల నిమిత్తము సత్రములు కట్టించుట బాటలు వేయించుట మురికినీరు పోవుటకు తగిన యాధారములునిర్మించుట మొదలగునవి గూడ నతఁడే చెప్పిచేయుంచుచువచ్చెను. అతఁడు సహస్రాక్షుడువలె సర్వకార్యములయందు దానే ప్రవేశించి చూచువాడు. ఈయనయందు హిందువులకు మహమ్మదీయులకు గూడఁ సమాన గౌరవముండ దగును. హైదరాబాదు సంస్థానమున కితఁడు మంత్రి కాకపోయిన పక్షమున నది మిక్కిలి దురవస్థలో నుండియుండును.

సర్ సయ్యదు మహమ్మదుఖాను

సయ్యదు మహమ్మదుఖాను 1813వ సంవత్సరము 17వ అక్టోబరు తారీఖున ఢిల్లీలో జన్మమొందెను. అతని పూర్వులు మొగలాయి చక్రవర్తులవద్ద గొప్పయుద్యోగములు చేయుచువచ్చిరి. ఆతనితండ్రి సయ్యదు మహమ్మదుటర్కీ ఢిల్లీచక్రవర్తియగు రెండవయక్బరునకు ప్రాణమిత్రుఁడై యుండెను. ఈ టర్కీమహమ్మదుగారే యా చక్రవర్తివద్ద మంత్రిమై యుండెను. ఆ మంత్రి మృతినొందినప్పుడు చక్రవర్తియైన రెండవ షాలం గతించిన మంత్రియొక్క బిరుదులు మొదలగునవి మహమ్మదు టర్కీకి నియ్యదలంచెను. కాని టర్కీ యవి తన కక్కర లేదని చెప్పెను. మహమ్మదుటర్కీ 1836 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. అప్పటికి సయ్యదు మహమ్మదుఖాను పందొమ్మిదేండ్ల ప్రాయము గలవాఁడైనను గడపటి ఢిల్లీ చక్రవర్తియగు బహదూరుషా మాతామహుని బిరుదులన్నియు వానికిచ్చి యనుగ్రహము చూపెను.

అహమ్మదుఖాను పసిబిడ్డయైనపుడు తల్లినోటనుండియే చదువు నేర్చుకొనెను. అతఁడు పగలు నేర్చుకొన్న చదువంతయు వాని తల్లి రాత్రి వానివద్ద నప్పగించుకొనుచు వచ్చెనట. అతఁడు యింగ్లీషు నేర్చుకొనలేదు. నేర్చుకొన్న స్వభాషావిద్యయు పితృమరణమువలన గాబోలు 1837 వ సంవత్సరమున సమాప్తి యయ్యెను. అందుచేత నతఁడా సంవత్సరమున నుద్యోగమునకై ప్రయత్నించి ఢిల్లీలోనున్న సర్కారువారి సాదరమీను కోర్టులో సిరస్తదారుగ ప్రవేశించెను. అతఁ డుద్యోగమున ప్రవేశించిన స్వల్పకాలములోనే యభివృద్ధిని పొందెను. ఆపనిలోఁ బ్రవేశించిన రెండేండ్లకే యాగ్రా కమీషనరు

సర్ సయ్యద్ అహమ్మదుఖాను

గారివద్ద వానికి సాయబుమునిషీ పని యయ్యెను. 1841 వ సంవత్సర
మం దతనిని దొరతనమువారు సిక్రీపట్టణమున మునసబుగా నియ
మించిరి. 1846 సంవత్సరమున మునసబుగానే ఢిల్లీకి బోయి పని
చేసెను. 1850 సంవత్సరమందు వానికి రహతకపట్టణమున సబు
జడ్జీపని యయ్యెను. సిపాయి పితూరి జరుగుటకు రెండేండ్లముందు
దొరతనమువారు వానిని బిజనూరునకు మార్చిరి. అతఁ డక్కడ
నుండగానే యాపితూరీ బయలు దేరెను. ఆసమయమున నతఁడు
గవర్నమెంటువారికి జేసిన యమితోపకారమునుబట్టి వానికీర్తియం
తయు హిందూస్థానమందంతట వ్యాపించెను. పితూరీ బయలుదేరిన
వార్త తెలియునప్పటికి బిజనూరులో నింగ్లీషువారు స్త్రీలు పురుషులు
బాలురు గలసి యిరువదిమంది యుండిరి. షేక్స్పియరను నొక దొర
యాగ్రామము వారిలో గొప్పయుద్యోగస్థుఁడు. పితూరీదారులు కన
బడిన తెల్లవారినెల్ల నరుకుచుండుటచే నా తెల్లవారు భయభ్రాంతులై
యుండ నహమ్మదుఖాను నూరుమంది పటాను గుఱ్ఱపురౌతులను
సిద్ధముచేసి పితూరీని గూర్చి నిజమైనవార్త నెప్పటికప్పుడు తెలియు
టకు నమ్మికగల వేగులవాండ్రను బెట్టెను. కాని యా పటానులు
కయితము పితూరీదార్లతో గలసి కుట్రచేయుటచే నొక నాఁడా యిరువది
మంది తెల్లవారిని పితూరీదారు లెనిమిదివందలమంది వచ్చి చుట్టు
ముట్టిరి. అహమ్మదుఖాను దొరల నివాసము రహస్యముగ ప్రవే
శించి వారితో సత్వరముగ నాలోచన చేసి తాను స్వయముగ
పితూరీదారుల సేనాధిపతి యొద్దకుఁబోయి తెల్లవారిని నిరపాయముగ
బారిపోవనిమ్మని వేడుకొనెను. ఆ సేనాపతియు నా ప్రాంతభూమి
ఢిల్లీ చక్రవర్తి స్వాధీనము చేసినట్లు తెల్లవారిలో ముఖ్యులు పత్రి
ములు వ్రాసియిచ్చినయెడల బోవనిత్తునని చెప్పి యట్లు వ్రాయించు
కొని వారిని బోవనిచ్చెను. ఆ పత్రము వ్రాయించునపు డహమ్మదు

ఖాను మరల నింగ్లీషువారి భూమి పుచ్చుకొనుటకు వచ్చువఱకు ననుమాట లాకాగితమందు మెలకువతో జేర్పించెను. పిమ్మట నింగ్లీషువారు నిరపాయముగా బోవ నాయూరు పితూరీదారు లాక్ర మించిరి. పితూరీదారులలో ననేకులు తురకలగుటచే డిల్లీవారితో జేరి యహమ్మదుఖాను తమప్రయత్నము విఫలము చేయుచున్నాడని స్వమతస్థులు వానిపై ద్వేషము బూనియుండిరి. అది కారణముగఁ బ్రాణభీతిచే ది యహమ్మదుఖాను మొదటహాఖదారు గ్రామమునకు బిదప మీరతుపట్టణమునకుఁ బారిపోయి యచ్చట గూడ సుర క్షితుఁడు గామి ఢిల్లీ ఇంగ్లీషువారి స్వాధీనమైన పిదప యక్కడికిని బారిపోయెను. ఈ సిపాయి పితూరీలో నితఁడు చేసిన యుపకారము నకుఁ గృతజ్ఞులై దొరతనమువారు రెండు తరములవఱకు నెలకు రెండువందల రూపాయలచొప్పున వాని కుటుంబమునకు భరణ మేర్పరచి వానికిఁ జాల బిరుదులు నిచ్చిరి. ఈవిధములైన సత్కార ములు వానికిఁ జేయవలసినదని షేక్స్పియరు దొరగారు దొరతనము వారికి గట్టిగా సిఫారసు చేసిరి.

ఆ పితూరీ ముగిసిన వెనుక సహమదుఖాను పితూరీవచ్చుటకు ముఖ్యకారణముల నొక పుస్తకముగ హిందూస్థానీభాషలో వ్రాసెను. ఆ గ్రంథము నతఁడు పేర్కొన్న ముఖ్యకారణము లివి. 1 ప్రజలు దొరతనమువారి యభిప్రాయములను దెలిసికొనక యపోహపడుట. 2 ప్రజల పూర్వాచార వ్యవహారములకు విరుద్ధముగ నుండునట్టి చట్టములను దొరతనమువారు నిర్మించుట. 3 ప్రజల యాలోచనలను వారి యాచారపద్ధతులను గవర్నమెంటువారు తెలిసికొనక పోవుట. 4 మంచి పాలనమునకు ననుకూలములగు విషయములను దొరతనము వారు శ్రద్ధచేసి కనుఁగొనకపోవుట. 5 సైన్యమునందు దొరతనము వారిమీఁద నసహ్యము కలుగుట. అయోధ్యరాజ్యమును నవాబుల

స్వాధీనమునుండి తప్పించి యింగ్లీషువారు కలుపుకొనుట పితూరీకి ముఖ్యకారణమని హిందూదేశములో నొప్పవా రభిప్రాయపడినను ఖానుగా రదియొక కారణముగ దలంపరైరి. ఈవిధముగ సిపాయి పితూరీలో దొరలకుఁ జేసిన సాయమునుబట్టి యతఁడు మహాప్రఖ్యాతుఁడైనను కేవల మదియే యతని ప్రఖ్యాతిఁ గారణమని దలంపఁ గూడదు. బాల్యమునుండియు నతనికి విద్యావ్యాసంగము మీఁదగల యభిరుచి చేతను తనతోడి తురకల యవస్థను విద్యాభ్యాసాదుల యందు వృద్ధిచేయుటకుఁ బడిన పాటు చేతను వానికి మహాప్రసిద్ధి గలిగెను. పురాతన శిలాతామ్రశాసనములను వెదకి పూర్వచరిత్రముల నరయుటలో నతనికి బాల్యమునుండియు నభిరుచి గలదు. ఆ విషయమున జాల ప్రయత్నముచేసి యతఁడు 1947 సంవత్సరమున ఢిల్లీ ప్రాచీన చరిత్రమును వ్రాసి ప్రకటించెను. ఈ గ్రంథమును ఫ్రెంచివాఁ డొకఁడు తన భాషలోనికి మార్చుకొనెను. అందువలన నతనికి యూరపుఖండమునందు సయితము మేలు కలుగ లండను పట్టణములోని రాయలేషియాటిక్కు సంఘమువారు వానిని దమ సభలోఁ జేర్చికొనిరి. అహమదుఖాను స్వమతాభిమాని. అందుచేత స్వదేశాభిమాని యని గూడ చెప్పవచ్చును. అట్టి యభిమానముండుటచేతనే 1860 సంవత్సరమం దతఁడు హిందూదేశపు మహమ్మదీయుల రాజభక్తియను పేరుపెట్టి యొక చిన్న పుస్తకమును వ్రాసెను. మహమ్మదీయులు చాల విశ్వాసముగలవారనియు వారిలో గొందఱు సిపాయిపితూరీలో దొరతనమువారికి జాల సాయము జేసి రనియుఁ దెలుపుటయే యీ గ్రంథరచనలో వాని ముఖ్యోద్దేశము తనతోడి తురకలు మిక్కిలి దీనదశలో నుండుటకుఁ గారణము నతఁడు చిరకాలము విచారించి విద్యావిహీనతయే వారి భ్రంశమునకు హేతువనిసిద్ధాంతీకరించెను. చదువే తురకలగుసర్వార్థసాధకమని

యతని నిశ్చితాభిప్రాయము. హిందూదేశములో సాంఘిక రాజకీయ విషయములలోఁ బ్రజలకుగల లోపముల కంతకు విద్యాహీనతయే మూలమని యతఁడు నమ్మెను. వేళ్ళు బాగుచేయుడు వృక్షము దానంత టదియే వృద్ధిపొందునని యతఁడు పలుమారు చెప్పుచువచ్చె. అట్టి నమ్మకము నిశ్చయముగ నుండుటచేతనే యతఁడు 1858 వ సంవత్సరమున మహమ్మదీయులు దేశచరిత్రములను జదువుకొనుటకు మురాదాబాదులో నొకపాఠశాల పెట్టించెను. దేశచరిత్రా బోధకములగు గ్రంథములు హిందూస్థానీ భాషలో లేనందున నాగ్రంథదారిద్ర్యమును నివారించుట కతఁడు భాషాంతరీకరణ సంఘము నొకదానిని నేర్పరచెను. ఇంగ్లీషులోని చరిత్రలను హిందూస్థానీలోనికి మార్చుటయే దాని ముఖ్యోద్దేశము. 1862వ సంవత్సరమున నతఁడు ఘాజిపురమందు సబుజడ్జిగానుండి యాకాలమందే క్రైస్తవ వేదమగు బైబిలునకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసెను. అతని కింగ్లీషురాదు గావున బైబిలుమీఁదనున్న గ్రంథములన్నియు ముందు హిందూస్థానీలోనికి మార్పింపజేసి పిదప నీవ్యాఖ్యానమును బ్రారంభించెను. పైనచెప్పిన భాషాంతరీకరణ సంఘము నతఁడు ఘాజిపురమున నుండగానే 1864వ సంవత్సరం జనవరి 9 వ తారీఖున స్థాపించెను. ఈ సంఘమే పిదప కొంతకాలమునకుఁ బ్రకృతిశాస్త్ర సంఘమను పేర నల్లిఘరుపట్టణమున బయలుదేరెను. ఈ సంఘము మంచియుపకారము చేసెను. ఏలయన నింగ్లీషుభాషలోనున్న సద్గ్రంథము లెన్నో హిందూస్థానీ భాషలోనికి మార్చబడెను. ఆ సంవత్సరమే దొరతనమువా రహమ్మదుఖానును, అల్లీఘరుపట్టణమునకు సబుజడ్జిగా బదిలీ చేసిరి. ఈపట్టణము యతఁడు కావించిన సత్కార్య సంతతికి జన్మభూమి. ఈ పట్టణముపేరు తప్పక దలంపవలసి యుండును. 1866వ సంవత్సరమందు గవర్నరు జనరలు గారగు లారెన్సు ప్రభువుగారు వాని చేసిన విద్యాభివృద్ధికి సంతసించి యొక బంగారు పతకమును మెకాలే కవిరచితమైన గ్రంథమును

వానికి బహుమాన మిచ్చిరి. ఆ పతకముమీఁద నిట్లు వ్రాయఁబడి యున్నది. "తన స్వదేశస్థులలో ప్రకృతి శాస్త్రదివిద్యలు వ్యాపింపఁ జేయుటకుఁబడిన పరిశ్రమమునకు సంతసించి సర్ సయ్యదు అహమ్మదుఖానునకు గవర్నరు జనరలు బహుమానము చేసిన పతకము."

ఇట్లు దొరతనమువారు తగిన ప్రోత్సాహము నిచ్చుటచే నతఁడు మునుపటికంటె కార్యలోలుఁడై విదేశముల యందలి పద్ధతులు జూడఁదలచి 1869వ సంవత్సరమున నింగ్లాండునకుఁ బోయెను. అతనికి లండను పట్టణమునం దున్నపుడె సి. యస్. ఐ. యను బిరుదము నచ్చెను. మరియు నింగ్లాండు దొరతనమువారు వాని యందుఁ బ్రీతిగలిగి సంవత్సరమునకు మూఁడువేల రూపాయల చొప్పున రెండేండ్లు బహుమాన మిచ్చిరి, అతడక్కడ నుండగనే యతఁడు స్వమతగురువగు మహమ్మదువారి చరిత్రమును మఱికొన్ని యితర గ్రంథములను వ్రాసి ప్రకటించెను. ఆ దేశమును స్వయముగ జూచుటచేత నతని కింగ్లీషువారి మీఁదను వారి విద్యాశాలలు మొదలయిన వానియందును మిక్కిలి మంచి యభిప్రాయము గలిగెను. లండను పట్టణమునుండి యతఁడు హిందూదేశములోనున్న యొక మిత్రునిపేర వ్రాసిన యీక్రింది జాబునుబట్టి వాని కింగ్లీషువారియెడ గల గౌరవము తేటపడును. "హిందూదేశములోనున్న మనము జ్ఞానములేని పశువులమని యింగ్లీషువా రనుకొనుటకుఁ గారణము లున్నవి. ఈవిధముగా నేను వ్రాయుటకు మనవద్దనున్న విశేష లోపము లేవి వారివద్దనున్న యనంత సద్గుణము లేవి యని సంగ్రహించి నామీఁద మీరుకోపము వహింపవచ్చును. వచ్చిన నేమి? నేను చెప్పునది నిజము. ఇక్కడనున్నదంతయు మనవారు తలంచుటకైన నూహించుటకైన సమర్థులుగారు. నేను ప్రతిదినము చూచునది నిశ్చయముగ నూహించుటకైన హిందూదేశస్థుల తరముగాదు.

నేను చెప్పునది మనదేశస్థులు సమ్మనియుడల పరమమూర్ఖులని మీ రనుకొనవలసినదే. పుట్టుగ్రుడ్డి సూర్యతేజస్సునుగాని, మనోహరమైన చంద్రప్రకాశమునుగాని మన మెన్నివిధముల చెప్పినను భావింపఁ గలఁడా?'

అహమ్మదుఖాను తన కుమారుఁడైన సయ్యదు మహమ్మదును విద్యాభ్యాసము నిమిత్తము కేంబ్రిడ్జిపట్టణములో దిగవిడిచి 1870 వ సంవత్సరమున హిందూదేశమునకు మరలివచ్చెను. ఆబాలుఁడగు సయ్యదు మహమ్మదు తరువాత నలహాబాదు హైకోర్టులో జడ్జి యయ్యెను. అహమ్మదుఖాను సీమనుండి వచ్చిన పిదప గాశీపట్టణములో జడ్జియయ్యెను. ఇంగ్లండునకుఁబోయి వారి యాచారముల జూచుటచేత నతఁడు సంఘసంస్కర్తయై మహమ్మదీయులలోనున్న మూఢవిశ్వాసములు దురాచారములు తొలగించుటకు మహమ్మదీయ సంఘసంస్కర్తయను పేర నొకపత్రికను బ్రకటింపఁజొచ్చెను. నిష్పక్షపాతముగ నిర్దాక్షిణ్యముగ దురాచారములను ఖండించుటచేఁ బూర్వాచారపరాయణులగు మహమ్మదీయులు వారిని ద్వేషించినను బత్రిక ప్రకటింపఁబడిన తొమ్మిది సంవత్సరములలో సంఘస్థుల యభిప్రాయములు చాల మారెను. తురకలు రాజద్రోహులని యెవరైన నన్నప్పు డహమ్మదుఖాను వారి వాదమును కఠినముగ ఖండించుచుండువాఁడు. 1872 వ సంవత్సరము సర్ విలియము హంటరుదొరగారు హిందూదేశపు మహమ్మదీయులను పేర నొకచిన్న గ్రంథ మింగ్లీషులో వ్రాసి మహమ్మదీయులకు రాజభక్తిగలదాయని యందుసందేహముఁ గనఁబరచిరి. అహమ్మదుఖానా గ్రంథముజదివి మహమ్మదీయులయం దట్టిలోపము లేదని తెలుపుచు దానికుత్తరముగ మఱియొక పుస్తకము వ్రాసెను.

ఇంగ్లాండునుండి వచ్చినదిమొదలు. సయ్యదమహమ్మదుఖాను మహమ్మదీయుల యుపయోగము నిమిత్తము కేంబ్రిడ్జిలోనున్న కాలే

జీలవంటి కాలేజీయొకటి స్థాపింప నున్ముఖుఁడై యుండెను. ఆకోరిక కొనసాగించుట కతఁడు ముందుగా నొక చిన్నసభ నేర్పరచి దాని ముఖ్యోద్దేశము తురకలకు విద్యావ్యాప్తి నెక్కువ జేయుటగ నేర్పరచెను. 1872వ సంవత్సరము 15వ యేప్రియల్ తారీఖున నాసభకు మహమ్మదన్ ఆంగ్లో ఓరియంటల్ కాలేజి కమిటీయని పేరు పెట్టించెను. అది మొదలుకొని పనిచేసి 1875 వ సంవత్సరమున నా సభవారు చిన్న పాఠశాలను స్థాపించిరి. ఆరంభము స్వల్పమైనను సయ్యదుమహమ్మదు గొప్ప యూహలు మనసులో పెట్టుకొని దానికి మూలధనము సంపాదింపఁదలఁచి గవర్నమెంటుక్రింద యుద్యోగము మానుకొన్నపక్షమున తనసంకల్పము సులభముగ నెరవేరునని 1876 వ సంవత్సరమున నుద్యోగము మాని పించను పుచ్చుకొనెను. అనంతరమతఁడు కొంతమూలధనము సంపాదించి కళాశాల ప్రారంభింప నప్పటి గవర్నరు జనరలుగారగు లిట్టను ప్రభువుగారు 1877 వ సంవత్సరం జనవరి 7 వ తారీఖున దాని స్థాపనోత్సవము జరిపిరి. 1878 వ సంవత్సరమున దొరతనమువా రతనిని గవర్నరుజనరలు గారి శాసననిర్మాణసభలో సభికుడుగ నేర్పరచిరి. అతఁడట్లు సభికుడుగ రెండుసారులు నియమింపఁబడెను. అతని జీవితవిశేషమంతయు నల్లీఘురుపట్టణమున మహమ్మదీయుల నిమిత్తము స్థాపింపబడిన యీ కళాశాలకు మూలధనమును బ్రోగుచేసి వృద్ధిచేయుట చేవినియోగింపఁబడెను. 1882 వ సంవత్సరమున హైదరాబాదు దివానగు సర్ సలారుజంగు కాలేజీని సందర్శించెను. అహమ్మదుఖాను వానికిమరల చూచుటకుబోయి వానివద్దనుండి కాలేజీకి కొంతధనముస్వీకరించెను. 1884 వ సంవత్సరమం దతఁడు మూలధనము సంపాదించుటకు పంజాబు దేశమందు సంచారము చేసెను. ఎక్కడకుఁ బోయినను మహమ్మదీయులు వానిని విశేషముగ గౌరవించుచు వచ్చిరి. అతఁ

మును నట్టిగౌరవములతో సంతసింపక కళాశాలయం దభిమానము గలవారు తమ యభిమానమును ధనరూపముగా జూపవలసినదని చెప్పి విశేషధనము సంపాదించెను. ఆసంవత్సరమే గవర్నరుజనరలు గారగు రైఫన్ ప్రభువుగారు కళాశాలనుజూచి సయ్యదహమ్మదు ఖానుచేసిన యద్భుతకార్యమును జాల శ్లాఘించిరి. 1888వ సంవత్స రమున నతనికి కే. యస్. ఏ. యను బిరుదమునిచ్చిరి. తన పూనిన సత్కార్యమును మిగుల బత్రిశ్రమ చేయుచు నతఁడు మఱి పదిసంవత్స రములు జీవించి 1898 వ సంవత్సరము మార్చి 27 వ తారీఖున మృతి నొందెను.

ఈ మహమ్మదుఖాను చరిత్రము చిత్రమైనది. అతని కింగ్లీషు రాకపోయినను దానిని గట్టిగ చదివిన వాఁడువలె వర్తమాన వ్యవహారముల సన్నియుఁ జక్కగ నెఱిఁగి యతఁడు కాలోచితముగఁ బని చేసెను. హిందూదేశస్థులు స్థాపించిన దేశీయమహాసభ కితఁడు విరోధియని మనవారు నమ్ముదురు. ఆసభ దొరతనమువారికి విరుద్ధ మైనదని నమ్మి మహమ్మదీయుల లాసభకుఁ బోఁ గూడదని యతఁడు శాసించెను. ఆతనిమాట శిరసావహించి మహమ్మదీయు లీనాఁటికి దేశీయ మహాసభలోఁ దరుచుగ జేరుచుండుట లేదు. ఈతఁడు స్వమతస్థుల యభివృద్ధికొఱకు మిక్కిలి పాటుపడియెను. హిందూ దేశస్థులలోని సత్పురుషులలో నితఁడొకడని చెప్పవచ్చును. ఇంగ్లీషు వారు దయామయులని వారిని నమ్మి దయకుఁ బాత్రులమైతిమేని వారు మనకు సర్వసౌఖ్యములు నీయగలరనియు నీతని నమ్మకము. ఈతనిపేరు విన్న మహమ్మదీయుల కిప్పటికిఁ జాల గౌరవము.

గాజుల లక్ష్మీనరసు సెట్టి

పిదప 'సిద్ధులశెట్టి కంపెనీ' యను పేరుపెట్టి తండ్రియుఁ దానునుగలసి వాణిజ్య మారంభించిరి. ఆకంపెనీవారు నీలిమందు నమ్ముటయేగాక చెన్నపట్టణపు రుమాళ్లుగూడ నమ్మి చాలలాభము సంపాదించిరి.

అనంతరము కొంతకాలమునకు సిద్ధులశెట్టి మృతినొందె లక్ష్మినర్సు స్వతంత్రుఁడై విరివిగా వ్యాపారమును జేసెను. ఆకాలమున నమెరికా ఖండములోని దేశములుకొన్ని యంతఃకలహములు గలిగి యుండుటచే నచట ముఖ్యముగా పెరగుచుండిన దూదిపంట చెడిపోయెను. ఆకారణమున హిందూదేశమునందు నీజిప్టుదేశమునందు ననేకులు దూది వర్తకము మీఁదబడిరి. లక్ష్మినర్సు శెట్టియు దాని యెడ నెరిగి విశేషముగా దూదివర్తకము చేసెను. అతని యదృష్టము బాగుండుటచేఁ జేసిన బేరమెల్ల లాభకరమయ్యెను. అందుచే నతఁడు స్వల్ప కాలములోనే లక్షలకొలఁది ధనము సంపాదించెను. కావలసినంత ధనమున్నది గదాయని సంతుష్టుడై యతఁడు మునుపటివలె వ్యాపారముమీఁద నంత శ్రద్ధ నిలుపక తనదేశస్థులకు రాజకీయ వ్యవహారములలో నెక్కుడు స్వాతంత్ర్యమునుగలుగ జేయవలెనని దృష్టియంతయు దానియందే నిలిపెను. ఆనాటి హిందువులు బొత్తుగా నింగ్లీషు తెలియనివారగుటచేను ప్రభుత్వ మెట్టిదియో బొత్తిగ నెఱుంగని మూఢులైయుండి చెన్నపట్టణములోనున్న యధికారులే సర్వస్వతంత్రాధికారులని భావించి సీమలో వారిపై యధికారులున్నారనియు వీరన్యాయములు చేసినప్పుడు వారికర్జీలు పంపుకొనవచ్చుననియు నెఱుంగక యిక్కడి యధికారుల చేత ననేక బాధలు పడుచుండిరి. లక్ష్మినర్సుశెట్టి మాత్రమే యుద్యోగుల యన్యాయము లెఱింగినవాఁడగుటచే "చెన్నపట్టణస్వదేశసంఘ" మను పేర నొక సంఘము స్థాపించెను. దాని ముఖ్యోద్దేశము జనులందఱికినప్పటి దేశస్థితిగతులు తెలిసి ప్రజలకష్టసుఖములు నారతనమువారికి విన్నయ

పూర్వకముగా దెలుపుకొనుటయే ధనవంతులగు వర్తకులు దొర తనమువారిక్రింద నుద్యోగములు చేయని పెద్దమనుష్యులు పలువు రాసంఘములో జేరి పనిచేసిరి. ఆసంఘమువారు పలుమారు సభలు చేసి ప్రజలు పడియెడు కష్టముల జర్చించి తన్నివారణార్థము సీమలో నున్న యధికారులకు మహజరుల నంపిరి.

ఈ శెట్టిగారి మొదటి పోరాటము క్రైస్తవమత బోధకులతో సంభవించెను. అప్పటికి క్రీస్తు మత బోధకులు కొందఱు మనదేశము నకు వచ్చి పాఠశాలలుపెట్టి యింగ్లీషులోని శాస్త్రవిద్యలు మనవా రికి నేర్పి యుపకారము చేయుచువచ్చినను పాఠశాలలోని బాలకు లను దమ మతములో గలుపుకొనుచు వచ్చిరి. ఆ కాలమున మనవా రిలో ననేకులు ఇంగ్లీషు రాకపోవుటచేతను రాజభాషయగు నింగ్లీషు వచ్చినగాని యుద్యోగములు దొరకకపోవుటచేతను మనవా రుద్యో గముల మీఁది యాశచేత తమబిడ్డలను క్రైస్తవుల పాఠశాలలకే బంపవలసిన వారైరి. ఆమతబోధకులు తమబడికివచ్చిన విద్యార్థులలో మిగుల తెలివితేటలుగల వారిని సయితము స్వమతమున గలుపుకొనిరి. గొప్ప యుద్యోగములలోనున్న తెల్లదొరలందరు క్రైస్తవమతబోధ కుల కీకార్యమునందు దగిన సహాయము జేసిరి. అందు ముఖ్యములగు వారి గొందర నిందు బేర్కొనుచున్నారము. తిరునల్వేలీ జిల్లాకలక్ట రగు థామసుదొరగారు క్రైస్తవమతబోధకులు, తమతమ వ్యాప్తికి జేయు పనులకు బహిరంగముగ జాల సహాయము చేసిరి. అందు చెన్నపట్టణము సాదరుకోర్టులో జడ్జియగు సర్ విలియంబర్టను దొర గారు మతబోధకులమీఁద దనకుఁగల యభిమానమును స్పష్టముగ దెలుపుటయేగాక కోర్టులో ధర్మపీఠమున గూర్చున్నప్పుడు సయితము తానే హిందువులకప్పుడు క్రైస్తవమతముబోధింపజొచ్చెను. అప్పుడు గవర్నమెంటు సెక్రటరిగారగు మరియొక థామసుదొరగారు హిందు

వులకుద్యోగములీయక క్రైస్తవ మతములో గలసినవారికే విశేష ముగానుద్యోగములీయజొచ్చెను. చెంగల్పట్టు జిల్లాజడ్జీగా రొకనాడు వ్యాజ్యములో విచారణ చేయుటమాని తమ కచేరీ యొక మతబోధ కుని యుపన్యాసము నిమిత్త మెరు విచ్చెను. క్రింది యధికారు లిట్లు ధర్మముగా ప్రవర్తించుచుండ దొరతనమువారేమైన వారి నదపులో నుంచిరో యన నదియు లేదు. మీదుమిక్కిలి వారు మతబోధకులకు వ్యతిరేకముగా బనిచేసిన నెల్లవారి కపకారములు చేయసాగిరి. చెన్నపట్టణపు సాదరు కోర్టులో నొకజడ్జి దొరతనమువారు చెప్పినట్లు వినక న్యాయదృష్టి గలిగి మతబోధకులకు వ్యతిరేకముగా బనిచేసి నందున వారు వాని యుద్యోగమును దీసివేసిరి. ఆజడ్జీగారిని హిందు వులు గౌరవించి వారికి దమకృతజ్ఞతను దెలిపినప్పు డాదొరగా రీక్రిందివిధముగ దెలిపిరి.

"సాదరుకోర్టు జడ్జీల కిష్టములేని కార్యములు దొరతనము వారు చేయుమని వారినడిగినప్పుడు జడ్జీలు నోరు మూసుకొని యూర కొన్నపక్షమున దొరతనమువారికముందు స్పష్టముగా హిందువు లందరు క్రైస్తవులలో గలియవలయునని యాజ్ఞాపింతురు. చెన్న పట్టణపు గవర్నరుగారు తమకట్టి యభిప్రాయము లేదని తెలిసినను గవర్నమెంటు సంబంధముగల కొందఱు పెద్దమనుష్యుల కిట్టిసంబంధ ములు గలవనియు వారు తలంచుకొన్నంతపని చేయగలరనియు నను భవములవలన దెలియవచ్చుచున్నది. గవర్నమెంటువారి ప్రవర్త నంబట్టి సాదరుకోర్టు జడ్జీలు వారి యుత్తరువులం గొన్నింటిని మన్నిం చుటకు వీలు లేకపోయినది. అట్టి యుత్తరువులను న్యాయదృష్టి గల యే జడ్జియు మన్నింపడు. న్యాయస్థానముయొక్క గౌరవ మును ధర్మమును నిలువబెట్టుటకు గృతనిశ్చయుండ నైనందునకే దొరతనమువారు నన్ను దీసివేసిరి. [illegible]

కులు నీతినియమములు లేక బాలురను గలుపుకొనుటయు వారికి రహస్యముగ దొరతనమువారు దోడ్పడుటయు నెఱిఁగి హిందువు లందఱు విశేషముగ మనస్తాపము నొందుటచేత లక్ష్మీనరసు శెట్టి, స్వదేశస్థుల మతవిషయములలో నింగ్లీషువారు సంబంధము కలుగజేసికొనమని మొదట ప్రతిజ్ఞచేసి పిదప జేయరాని పనులు చేయుచుండినందున వాని నివారించుటకుఁ తనసర్వశక్తిని వినియోగించి పని చేయవలయు నని కృతనిశ్చయుం డయ్యెను. ఆకాలమున జెన్నపురియందు నేటివు సర్క్యులేటరను నొక పత్రిక యింగ్లీషులో ప్రకటింపఁబడుచుండెను. వానికి నారాయణస్వామి నాయఁడను నతఁడు పత్రికాధిపతి. లక్ష్మీనరసు వానియొద్ద నాపత్రికను ముద్రాయంత్రమును వెలకుఁ గొని "క్రెసెం"టను క్రొత్తపత్రికను ప్రచురింపఁదలచి దానికి హార్లేయను నొక దొరగారి నధిపతిగా నేర్పరచెను. క్రెసెంటు శబ్దమునకుఁ జంద మామయని యర్థము. హార్లేదొర యంతకుమున్ను సైన్యములో బని చేసినవాఁడు గావున నతఁడు పత్రికను నడుపునప్పుడు సైతము వెను కటి వీరరౌద్రరసములు చూపుచు నందరకు భయంకరుఁడై యుండెను. ఆపత్రికయొక్క మొదటి సంచిక 1844 వ సంవత్సరము 2వ యక్టోబరు తారీఖున బయలు వెడలెను. అప్పటికి మన శెట్టికి ముప్పది యెనిమిదేండ్ల వయస్సు హిందూదేశస్థులను సమున్నతస్థితికిఁ దెచ్చు టయే యాపత్రికయొక్క ముఖ్యోద్దేశమని యందు వ్రాయబడెను. ఆదినములలో రికార్డు అనునొక పత్రికను బ్రకటింపుచు వచ్చిరి. క్రెసెంటు పత్రిక రికార్డు పత్రికలోని తప్పులను జూపుచు క్రైస్తవమత బోధకుల దురాచారములను ఖండించుచు వారి యవకతవకలను వెలి పుచ్చుచువచ్చెను. మొట్టమొదట క్రెసెంటుపత్రికమీఁద ననేకులకుఁ గోపమువచ్చెనుగాని యెవరికి గోపమువచ్చినను లెక్కసేయక యది తనపనిచేయుచు కాలూఁది నిలచెను. దొరతనమువారి గొప్పయుద్యో

గష్ఠులు వారి యాజ్ఞానవర్తులగు జడ్జీలు క్రెసెంటు పత్రికలోని సూది పోటులవంటి మాటల కడికి బహిరంగముగా దానినేమియు జేయఁజాలక లోలోపల మతబోధకులకు దొంటికంటె నెక్కుడు సహాయము ప్రోత్సాహము చేయసాగిరి. ఆకాలముననున్న యితరపత్రికలకు జూపిన యాదరమును దొరతనమువారు క్రెసెంటుపత్రికకు జూపరైరి. దీనికొక్క తార్కాణముగలదు. క్రెసెంటును పేరుతోనొక పత్రికాధిపతి గవర్నమెంటువారికి విజ్ఞాపనముచేయ దక్కిన పత్రిక లన్నిటికీ అట్టి యాదరముచూపిన గవర్నమెంటువారు దీని పేరు తమ గెజిటులో వేయుటకు వీలులేదని తెలియజేసిరి.

ఈనడుమ దొరతనమువారు క్రైస్తవులలో గలసిన హిందువులకు కష్టములు లేకుండుటకు నొకచట్టము నిర్మింపదలంచిరి. ఆ చట్టమునుబట్టి క్రైస్తవమతములో గలసినహిందువులకు స్వమతములోనున్నప్పుడు వచ్చునట్లే పిత్రార్జితమగు నాస్తిలో దమవంతు భాగము నిరాటంకముగ వచ్చును. ఈచట్టము ధర్మవిరుద్ధమనియుఁ బ్రజలకుహానికరమనియుదలంచి లక్ష్మీనరసుసెట్టి 1845వ సంవత్సరము 9వ ఏప్రియల్ తారీఖునఁ జెన్నపురములో మహాజనుల నందఱిఁ బిలిచి సభచేసి సీమలోని యధికారులకు మహజరు బంపుట కందఱి నొప్పించెను. ఆసభకు సమస్తజనులు వచ్చి దొరతనమువారు చేయఁదలంచుకొన్న చట్టము హిందువుల యాచార వ్యవహారములకు విరుద్ధమనియు దానిని నిర్మింపనీయవద్దనియుఁ బ్రార్థించుచు గొప్ప మహజరువ్రాసి యింగ్లాండునకు బంపిరి. చెన్నపురి దొరతనమువారికి సీమలోని యధికారులకు గొంతకాల ముత్తర ప్రత్యుత్తరము జరిగిన పిదప నట్టిచట్టము నిర్మించుట లేదని యింగ్లాండులోని యధికారులభయమిచ్చిరి. ఈకార్యమున విఫలప్రయత్నులై క్రైస్తవ మతబోధకులు తమ తమ వాంఛకు మరియొక దారి వెదకికొనఁ

దలంచి దృష్టి పాఠశాలలపంకఁ ద్రిప్పిరి. అయినను దొరతనము
వారి పాఠశాలలో శాస్త్రాది విద్యలేగాని మతము చెప్పుటలేదు.
మతబోధలు వారి ప్రోత్సాహకులగు దొరలు బాలురను బరీక్షించు
నప్పుడు వారు నేర్చిన శాస్త్ర విద్యలలోఁ బ్రశ్నలు వేయుటకు
మారుగ మున్నెప్పుడు వారు చదివి యెఱుఁగని క్రైస్తవమత గ్రంథ
ములలోను తత్వశాస్త్రములలోనుగల విషయములం గూర్చి ప్రశ్నలు
వేసి యవి చెప్పలేనివారు గవర్నమెంటువారి యుద్యోగమున కనర్హు
లని త్రోసివేయుచు వచ్చిరి. అట్లు చేయుట న్యాయమాయని హిందు
వులు పాఠశాలాధికారుల నడుగ బైబిలుగ్రంథము బాలురచే పాఠ
శాలలలో జదివించిన పక్షమున నిట్టి చిక్కులు రావనియు నట్లు
చేయుటకు సమ్మతింపవలసిన దనియు వారు చెప్పిరి.

లక్ష్మీనరసుశెట్టి యీ దుర్న్యయము నడంపదలచి 1846వ సం
వత్సర అక్టోబరు నెల 7వ తారీఖున గొప్ప సభ చేసి యింగ్లాండులో
నున్న డైరక్టర్లకు గొప్ప మహజరు వ్రాసి తమకు గలిగిన యీ
యుపద్రవము నివారింపుడని ప్రార్థించుచు చాల మందిచే వ్రాళ్ళు
చేయించి యామహజరును బంపెను. ఆమహజరునందున్న ముఖ్యాం
శము లివి. 1 మొదట హిందువుల మత విషయములజోలికి రామని
గవర్నమెంటువారు వాగ్దానముచేసినను వెనుకటి గవర్నరుగారు
తద్విషయమున విరుద్ధముగఁ బ్రవర్తించిరి. 2 మతబోధకులు హిందు
వుల బిడ్డలను స్వేచ్ఛగా స్వమతములో గలుపుకొనుచున్నారు. దొర
తనమువారి యుద్యోగస్థులు వారిం బురికొల్పుచున్నారు. 3 మతబోధ
కులు హిందూబాలకుల పరీక్షలలో గృతార్థులై యుద్యోగమును
సంపాదించుకొనకుండ ప్రయత్నించుచున్నారు. 4 చెన్నపురి రాజధాని
లోని జిల్లాలలో పాఠశాలలు పెట్టించి గవర్నరుగారు జనుల కింగ్లీషు
చెప్పింపకున్నారు. 5 గవర్నమెంటువారు తమ కచేరీలలో హిందువు

లకు విశేషముగా బనులిచ్చుట లేదు. 6 న్యాయస్థానములగు కోర్టులలోఁ దరుచుగ నన్యాయమే జరుగుచున్నది. 7 ఇదిగాక యానాటివా రనుభవించెడు ననేకకష్టములను గూర్చియు వ్రాయబడియున్నది. ఆ సభకు లక్ష్మీనరసుసెట్టి యగ్రాసనాధిపతి యయ్యెను. సభ మొదటి నుండి చివరవఱకు నిశ్శబ్దముగ క్రమముగ రాజభక్తికి లోపము లేనట్టుగా జరిగినను గొందఱు దొరలు సభలో నల్లరి జరిగెననియు నగ్రాసనాధిపతి రాజద్రోహగర్భితములగు మాటల నుపన్యసించె ననియు వానిమూలమున జనులు పితూరీ చేయుదురనియు జాట జొచ్చిరి. ఆసభలో "శెట్టి మనకష్టములను పైయధికారులకు వినయ పూర్వకముగా విన్నవించుకొందుమేని వారు మన యాపదలను నివారింపకపో"రని చెప్పెనేగాని చెప్పకూడదని నేమియు నుపన్య సింపలేదు. ఆ మహజరులో వ్రాలుచేయవలదని దొరతనమువారి పక్షమువారు కొందఱు జనులను భయపెట్టిరి. గాని యెందఱు బెదిరించినను దానిలో బంఢ్రెండువేలజనులు వ్రాళ్ళుచేసిరి. అతఁడా మహజరు గవర్నరుగారి ద్వారా సీమకు బంపెను. గవర్నరుగారా మహజరు తనవద్దకు వచ్చినప్పుడు దానిమీఁద "జనులు గవర్నమెంటువారు చేయు కార్యములు నెఱుగక మిడిమిడిజ్ఞానముగలవారి ప్రేరణమున నిట్టి పనులు చేయుచున్నా"రని వ్రాసియింగ్లాండునకు బంపిరి. గవర్నరుగారు వ్రాసిన వ్రాతలనుబట్టి యా మహజరు సీమలో బుట్టదాఖలయ్యెను. జనులు మహజరు లంపుచున్నారని సందేహించి దొరతనమువారు పాఠశాలలో బైబిలు చదివించుట కొంతకాలము మాని 1853 వ సంవత్సరమున వెండియు దద్విషయమున బ్రయత్నించిరి. కాని నార్టనుదొరగారు లక్ష్మీనరసుసెట్టిగారు కలసి పాటుపడి యాపని సాగనియ్యరైరి.

ఆకాలమందే యింగ్లాండు పార్లమెంటుమహాసభలో నొకసభికుడగు డాంబిసేమరుదొరగారు హిందూదేశమునుజూడవచ్చిరి. శెట్టిగం

పైనమహాజర్లవల్ల నతని పేరింగ్లాండులోనిదివఱకే పార్లమెంటుసభికులకు బరిచితమైనందున సేమరుదొరగారు నావదిగినతోడనే లక్ష్మీనరుసుశెట్టి బాగున్నవాడోయని యడిగెను. శెట్టియు వానిదర్శనముచేయ వారిరు వురకు నొండొరులపై గౌరవమునను రాగము జనియించెను. శెట్టి దొరగారిని దనయింట గొంతకాలము విడియించి సమయము దొరికి నప్పుడెల్ల గవర్నమెంటువారు మతవిషయములలోను రాజకీయ విష యముల లోను జనులకు చేయుచుండిన యపకారమును మనస్సుకు నాటునట్లు చెప్పుచువచ్చెను. సేమరుదొరగారు శెట్టిని వెంటబెట్టు కొని కడలూరు కుంభకోణము కోయంబత్తూరు మొదలగు దక్షిణ హిందూస్థానములోని ముఖ్యపట్టణములకు బోయి సర్కారుకట్టిన దుర్భరములగు పన్నులిచ్చుకొనలేక రయితులు పడియెడు బాధ లను స్వయముగా జూచెను. అతడు కొన్ని పట్టణములలో పన్ను లిచ్చుకొనలేని రయితులీక్రింద చెప్పబడిన విధమున దారుణబాధల పడుచుండ జూచెను. కొందరు రయితులు మట్టమధ్యాహ్నపు టెండలో నడుములు వంచుకొని నిలిచియుండిరి. వారి వీపులమీద సర్కారు నౌకర్లు పెద్దరాళ్లెత్తిరి. కొందఱి కాళ్ళకు బొండవేసిరి. కొందఱిని మెడకుం గాలికి నంటకట్టి చెట్లకో స్తంభములకో వ్రేల దీసిరి. ఆ బాధలు పడలేక యారయితులు గోలుగోలుమని యేడ్చు చుండిరి. ఇది యంతయు తాలూకా కచ్చేరీ యెదుటనే జరుగు చున్నను మేజస్ట్రీటుగారు తహస్సీలుదారుగారు వారివంక కన్నెత్తి యైన జూడక వారి మొరలు వినిపించుకొనక సుఖముగా సంతోష ముగా బని చూచుచుండిరి. సేమరుదొరగారు బ్రిటిషు గవర్నమెంటు వారు పన్ను వసూలు చేయుటకు రహింసలను బెట్టుచున్న యీ దారుణ బాధలను గన్నులారచూచి జ్ఞాపకార్థ మొక పుస్తకములో వ్రాసికొని యీదారుణ కృత్యములలో నుపయోగింపబడు పనిముట్లు

కొన్ని పుచ్చుకొని కట్టగట్టి తనవారికి జూపుటకు సీమకు తీసుకొని పోయెను.

1854వ సంవత్సరము జూలై నెలలో సేమరుదొరగారు పార్లమెంటులో హిందూదేశ ప్రసంగము వచ్చినపుడు హిందువులు హానికరములగు దుష్కార్యములు చేసినందుకేగాక పన్నులిచ్చుకొనలేనందుకుగూడ గవర్నమెంటువారిచేత క్రూరముగ బాధింపబడుచున్నారని చెప్పెను. దేశము చూచివచ్చిన సేమరుదొర యట్టిబాధలున్నవని చెప్పుచుండ మనదేశమెన్నడెఱుగని పార్లమెంటుసభికులు చాలమంది యట్టిపీడలు హిందూదేశమున లేవనివాదించి యంతతో తనివినొందక వ్యర్థదోషారోపణముల జేయుటకు దేశమందలి మూరుమూలలు తిరిగితివి గాబోలునని సేమరుదొరను నిందించి యధిక్షేపించిరి. ఇండియాబోర్డున కప్పుడు ప్రసిడెంటుగానుండిన వుడ్డుదొరగారు మాత్రమది యబద్ధమై యుండదని దానింగూర్చి విచారణ చేయవలచి తద్విషయమున సాక్ష్యములు పుచ్చుకొమ్మని ప్రత్యేకమొక చిన్నసభ నేర్పరచెను. ఆసభవారు కొన్ని ప్రదేశములు తిరిగి యా విషయమున సాక్ష్యములు తీసికొని పార్లమెంటు మహాసభకు పంపిరి. దొరతనమువారి విచారణ జరుగుచుండ యా విషయమున ప్రజల యభిప్రాయమునుగూడ యధికారులకు దెలియ జేయవలయునని లక్ష్మీనరుసు శెట్టి చాలమందిచేత వ్రాళ్లుచేయించి యొక మహాజరు పంపెను. ఇవి యన్నియు జేరినతోడనే పార్లమెంటువారు పన్నులిచ్చుకొనలేని జనులను బాధించుట దౌర్జన్యమని యట్టి దురాచారము నడంచిరి.

1852వ సంవత్సరంబున లక్ష్మీనరుసుశెట్టి ప్రేరణముచేన జెన్నపురి స్వదేశసంఘమువారు తమకష్టములన్నియుం జేర్చి వానిని నివారింపుమని వేడుచు పార్లమెంటువారికి నుటియొక మహాజరంపిరి.

ఆ మహాజరులోనున్న ముఖ్యాంశములివి. హిందూదేశమున వచ్చు బాధలన్నియు మితిమీరిన పన్నులవలనను వానిని వసూలుచేయు క్రూరపద్ధతుల వలనను గవర్నమెంటువారి కోర్టులలో జరుగు నాలస్యము దుర్వ్యయము మొదలగు వానివలనను సంభవించుచున్నవి. మాకు ముఖ్యముగా గావలసినవి మంచిరోడ్లు వంతెనలు చేలకదును దప్పకుండ నీరిచ్చు కాలువలు పల్లెటూళ్ళ బాలురకు విద్యనేర్పు బాఠశాలలు మొదలగునవి గవర్నమెంటు పరిపాలనావిషయమున జేయు వ్యయము తగ్గింపవలయును. దేశ మభివృద్ధి పొందునట్లు ప్రజలు సుఖపడునట్లు గవర్నమెంటువారు ప్రభుత్వము చేయవలయును. పై సంగతు లన్నిటిని వ్రాసి వారా మహాజరులలో చిట్టచివర నీక్రింది వాక్యముల బొందుపరచిరి. "హిందూదేశపాలన మిప్పుడున్నట్లు కంపెనీవారి చేతిలోనున్నను సరే లేక మరియొకరి చేతిలోనున్నను సరే. పాలించుపద్ధతిలో మార్పులు కాలానుసారముగ నభివృద్ధులు తప్పకనుండవలయును. ఆమార్పులు మూడేండ్లకొకసారిగాని లేనిచో నైదేండ్లకొకసారిగాని దేశముయొక్క స్థితినిబట్టి యవసరములనుబట్టి చేయుచుండవలయును. విశాలమైన యీదేశమునందుండు ప్రజలు తమపడు సంకటములు తెలిసికొని పైవారికి దెలుపుకొనుటకును, దెలుపుకొనినపిదప తగినవిచారణజరుగుటకుపార్లమెంటుమహాసభలో నప్పుడప్పుడు హిందూదేశ విషయమున జర్చలు జరుగుచుండవలయును. ఇక్కడదొరతనము చేయువారు జాగ్రత్తతో ప్రజాపాలనము చేయుచున్నారో లేదో కనుగొనుటకు సీమలోనున్న పైయధికారులు వీరు చేయుపనులను శ్రద్ధతో విమర్శింపు చుండవలయును."

ఈపై మహాజరు 1853వ సంవత్సరం ఫిబ్రవరినెల 25 వ తారీఖున పార్లమెంటు ప్రభుసభలో నెల్లింబ్రాప్రభువుగారుదాఖలుచేసిరి. ఆసభలో మఱియొక ప్రభువు హిందూదేశ విషయమున బ్రసంగిం

చుచు సభికులతో నిట్లని చెప్పెను. 'ఈమహాజరులోనున్న సంగతులు సత్యములని తెలుపుటకు హిందూదేశస్థులవలన వ్రాయబడిన యుత్తరములు రెండు నావద్ద నున్నవి, ఆయుత్తరములు వ్రాసినవారు పెద్ద మనుష్యులు యోగ్యులు. మనవలెనే వారు నింగ్లీషు చక్కఁగా వ్రాయగలరు మాటలాడగలరు. ఆయిద్దరిలో నొకరు లక్ష్మీనర్సుశెట్టి గారు ఆయన 1853 వ సంవత్సరం జనవరి 24 తారీఖున నాపేర నీక్రింది విధముగా నుత్తరము వ్రాసినారు. "మేము పడుచున్న శ్రమములను విచారణసేయుట కొరకు ప్రత్యేకసభ యేర్పడునేని మేము చెప్పిన విషయములన్నియు కన్నులకు గట్టినట్లు ఋజువు కాగలవు. అవి వివరించుటలో సాక్ష్యములు తీసికొనుట వలననేగాని మఱియొక లాగున యూరపుఖండమువారికి దెలియదు.

అని యాప్రభువు లక్ష్మీనర్సుశెట్టి మాటలయందు మిక్కిలి గౌరవము నమ్మికగలిగి మాటలాడెను. ఆసంవత్సరమే పార్లమెంటు సభలోఁ బ్రధానసభికుఁడు లోకానుభవము గలవాఁడు నగు బ్రైటు దొరగారు లక్ష్మీనర్సుశెట్టి వ్రాసిన యుత్తరములు తాను జూచినట్లె వాని మాటలు తనకు సత్యములని తోఁచినట్లు చెప్పి హిందూదేశస్థులు పడు బాధలను విచారణసేయుటకుఁ బ్రత్యేకసభ నొకదాని నేర్పరుపవలసినదని పట్టుపట్టెను. లక్ష్మీనర్సుశెట్టి వెనుకపంపించిన మహాజర్లతో దృప్తినొందక హిందూదేశప్రభుత్వముకంపెనీవారియొద్ద నుండి తీసుకుని యింగ్లాండు రాజుగారు స్వయముగా బరిపాలించిన బాగుండునని ప్రార్థించుచు పదునాలుగువేల జనులచేత వ్రాళ్ళు చేయించి పార్లమెంటుకు మఱియొక మహాజరుపంపించెను. చెన్నపట్టణమందు లక్ష్మీనర్సుశెట్టియు బొంబాయియందు కొందరు బంగాళము నందు మఱికొందరు బడిన పరిశ్రమచేత పార్లమెంటువారు మనదేశ ప్రభుత్వము కంపెనీవారివద్దనుండి తీసికొనక పోయినను కొంచె

మార్పులఁ జేసిరి. అందు ముఖ్యమైనవి, హిందూదేశములో గొప్ప యుద్యోగములు పరీక్షలయందుఁ గృతార్థులైనవారికేగాని యధికారులకుఁ దోఁచినవారి కియ్యఁగూడదు. అదివఱకున్న సాదరుకోర్టులుపోయి హైకోర్టులు వానిస్థానమందు వచ్చెను. అంతలో హిందూదేశమున గొప్ప సిపాయిపితూరీ 1837 సంవత్సరమునఁ బుట్టుటచే 1858వ సంవత్సరమునఁ హిందూదేశప్రభుత్వమును స్వయముగా నింగ్లాండు దేశపు రాణీగారగు విక్టోరియాగారే వహించిరి.''

పచ్చయ్యప్ప మొదలియారను సత్పురుషుఁ డొకఁడు సత్కార్యముల నిమిత్తము లక్షలకొలది రూపాయలిచ్చి చనిపోయెను. ఆ ధనమునకు గొందఱు ధర్మకర్తలేర్పడి పాఠశాలలు మొదలైనవి పెట్టించిరి. లక్ష్మీనరుసుశెట్టిగారు పరోపకారపారీణు డగుటచే ధర్మకర్తగా నుండదగినవాఁడని తక్కినవారు వానింగూడ నందు చేర్చుకొనిరి.

ఇట్లు ప్రజాపక్షము వహించి పనిచేయుటచే లక్ష్మీనరుసుశెట్టి రాజద్రోహి యనియు విశ్వాసపాత్రుఁడు గాఁడనియు దొరతనమువారు భావించి యతడిచ్చిన యుపన్యాసములను మిక్కిలి శ్రద్ధతో శోధించుచు నతడెక్కడికి బోయిన నక్కడకు వెంటవెంట పోలీసువారిని బంపుచుండిరి. 1857వ సంవత్సరమున జరిగిన సిపాయి పితూరీకిఁ గారణము దొరతనమువారు మతసంబంధము కలుగజేసికొనుటయే. అటుపిమ్మట నట్టి మత సంబంధము కలుగజేసికొనవద్దని శెట్టి గవర్నమెంటువారికొక మహజరు పంపించెను. ఆ మహజరు మిక్కిలి బాగుండెనని శ్లాఘించి యింగ్లాండులోని యధికారులు వారి యాలోచనము నంగీకరించిరి. ఇట్లు కొంతకాలము గడచునప్పటికి మునుపు శెట్టిగారిమీఁద ద్వేషము పూనిన దొరలు క్రమక్రమముగా నుద్యోగములు ముగించుకొని స్వదేశములకు పోవుటచేతను శెట్టిగారి

మీద లోకుల కంతకంత కనురాగము హెచ్చుచుండుట చేతను దొరలలో గొందఱు సయితము వాని ధైర్యమునకు వాని పరోపకార చింతకు నద్భుతము నొంది శ్లాఘించుటచేతను, అప్పటి చెన్నపురి దొరతనమువారు వానిని నిందింపమానిరి. మానుటయేగాక యా దొరతనము వారు వానిచేసిన దేశోపకారముల మెచ్చుకొనుచు వానికి సి. యస్. ఐ. అను బిరుదము నిచ్చి గవర్నరుగారి శాసననిర్మాణ సభలో నొక సభికుడుగ 1863 వ సంవత్సరమున నేర్పరచిరి. ఈ పదవియందు వాని నుంచుట సమస్తమతములవారికి సమస్త జాతుల వారికి దృప్తికరముగ నుండెను.

అటుమీద లక్ష్మీనరసుశెట్టి తన దృష్టి మైసూరురాజ్య వ్యవహారములవంక నిలిపెను. ఇంగ్లీషువారు మైసూరును జయింపబోయి నప్పుడు హైదరాబాదు నిజాముగారి సహాయమును బడసి మైసూరు సంస్థానము స్వదేశరాజున కీయకపోయిన పక్షమున నిజామును దామును గలసి పంచుకొనున ట్లొడంబడిక చేసుకొనిరి. లక్ష్మీనరసు శెట్టి మైసూరుసంస్థాన మింగ్లీషువారు దాని రాజున కప్పగింపనిష్టము లేకున్నవారని తెలిసికొని స్వయముగ మైసూరు వెళ్ళి వృద్ధరాజును దర్శించి వంశపరంపరగ నుండునట్లు పుత్రుం బెంచుకొమ్మనియుం బెంపు స్థిరపరుప దొరతనమువారిని నొక్కి యడుగవలసినదనియు వానికి హితోపదేశము చేసెను. ఒకవేళ నింగ్లీషువారు మైసూరు రాజుయొక్క పుత్రస్వీకారము నంగీకరింపక బోవుదురేమో యను భయమున లక్ష్మీనరసు హైదరాబాదు నిజాముగారి మంత్రియు సుప్రసిద్ధుడు నగు సలారుజంగును గలిసికొని మైసూరుసంస్థానము రాజునకు దొరతనమువా రియ్యనియెడల వెనుకటి యొడంబడికను బట్టి నిజామునకు సమముగా బంచిపెట్టవలసినదని యడుగుమని యాయనం బురికొల్పెను. అప్పుడింగ్లీషువారు మైసూరురాజుయొక్క పుత్రస్వీకా

రము నంగీకరించుటయో లేక నిజామున కందులో భాగము పంచి పెట్టుటయో రెంటిలో నేదో యొకటి చేయవలసివచ్చినందున రాజునకు సంస్థానమిచ్చుట యెక్కుడు గౌరవమని దత్తతపుత్రుఁడు యుక్తవయస్కుఁడైన పిదప రాజ్యమిచ్చు నట్లొప్పుకొనిరి. శెట్టి జాను బ్రూసు నార్టనుదొరగారితో గలసి రాజ్యభ్రష్టుఁడైన తంజాపూరి మహారాజు భార్యల దురవస్థను గొంతవఱకు చక్కపరచి మృతినొందిన కర్నాటక నవాబుయొక్క కుటుంబ మనుభవించు కష్టములను జాలవరకు తగ్గించెను. ఈ పనులు 1864వ సంవత్సరమున జరిగెను.

అప్పటికి శెట్టిభాగ్యముక్షీణించెను. క్రెసెంటుపత్రిక నడపుటచే వాని ధనమంతయు వ్యయ మయ్యెను. అతఁడు తన వ్యాపారము కుమారున కప్పగించుటచేత వాని తెలివితక్కువవలన నది బొత్తుగ చెడిపోయెను. కావలసిన ధనములేమి క్రెసెంటుపత్రిక ప్రకటింపఁబడుట మానెను. అదిమొదలుకొని లక్ష్మీనరసు శెట్టి జీవితకాల శేషము పేదయై గడపెను. ఆయన 1868 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. ఆయన దేహము నశించినను కీర్తిదేహమిప్పటివఱకు దక్షిణహిందూస్థానముననున్నది. ఆయన మృతినొందిన కొన్నినాళ్ళకు చెన్నపురి మహాజనులు పచ్చయ్యప్పగారి పాఠశాలలో సభగూడి వానిమరణమునకు మిక్కిలి విచారించి వాని పేరు చిరకాలము జ్ఞాపకముండుటకు వాని బొమ్మయొకటి నిర్మింపఁజేసి యది యీ పాఠశాలలో బెట్టుటకును ప్రసిడెన్సీ కాలేజీలో సంస్కృతము చదువుకొను బాలురలో సూక్ష్మబుద్ధి గలవానికి నెలకు కొంతసొమ్ము విద్యార్థి వేతనముగ నిచ్చుటకును కృతనిశ్చయులైరి. ఆ రెండు కార్యములకుఁ గావలసిన ధనము నాకాలపు గొప్పవారందఱిచ్చిరి. తిరువాన్కూరు మహారాజుగారు, వారి మంత్రి సర్. టి. మాధవరావుగారు శెట్టిగారి మరణమున దమకుఁ గలిగిన సంతాపము నెఱిఁగించుచు గొంత చందాసొమ్ము

నంపిరి. ఈయన దేశాభిమానులలో ప్రథముఁగణ్యుఁడని చెప్పవచ్చును. సాధారణముగ దేశోపకారము జేయఁబూనువారు ప్రజలమెప్పుకొఱకు దొరతనమువారిచ్చుబిరుదులకొఱకు నెదురుచూతురు. ఈ శెట్టి గారు సంపాదించిన ధనమంతయు లోకహితముకొఱకు వ్యయము చేసి దొరల కోపమునకు బాత్రుఁడై ప్రజాపక్షము బూని పాటుపడి కడకు నిరుపేదయై చచ్చెను. దొరతనమువారి లోపములను మొగ మోటములేక ఖండించి చెప్పుట కీదినములలో సయితము గొప్ప విద్యావంతులు ధనవంతులు భయపడుచుండ నేఁబది యఱువది యేండ్లక్రిందట నింగ్లీషువిస్తారము రానివాఁడు గొప్పపరీక్షల గృతార్థుఁడు కానివాఁడు దొరతనమువారితోఁ బ్రతిపక్షముబూని నిర్వహించుటయెంత కష్టమో యోచింపుఁడు. మొదట వానిమంచితనమెఱుఁగక దొరలు వాని నేవగించుకొన్నను నిజము నిలుకడమీఁద తెలిసికొని త్రాచుబామను కొన్నది పూలదండయయ్యెనని తలంచి దూషించినవారె భూషించిరి. అతఁడు నిజమైన లోకోపకారబుద్ధిగలవాఁడగుటచే స్తోత్రములకుబ్బక నిందలకు వెఱువక తాను మంచిదని నమ్మినపని చేసెను. ఈతఁడు రాజకీయ వ్యవహారములయందెగాక సంఘసంస్కరణమునందు నిష్ట ముగలవాఁడె. వితంతువివాహములు మంచివని యీయన యభిప్రాయము. స్త్రీవిద్యాభివృద్ధికి స్వధనముతో గొన్ని పాఠశాలలు పెట్టించెను. అరవపండితులకుఁ దెనుఁగు పండితులకుఁ జాల సహాయము చేసెను. వేయేల లక్ష్మీనరుసుశెట్టియే లోకోపకారి. అతఁడే ధన్యుఁడు.

సి. వి. రంగనాథశాస్త్రి

సి. వి. రంగనాథశాస్త్రి

కలమూరు వీరవల్లి రంగనాథశాస్త్రి చెన్నపురి రాజధాని లోని చిత్తూరుపట్టణమునకు సమీపముననున్న యొక గ్రామములో 1819 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఆతని తండ్రి మిక్కిలి దరిద్రుఁడు. సంస్కృతమునందు గొప్పపండితుఁడు. నిరుపేదతనమునకు నిలయమైన యింటఁబుట్టి పెరుగుటచే దల్లిదండ్రు లాబాలునకు సంస్కృతవిద్య తప్ప మరియొక విద్య నేర్పింపలేకపోయిరి. బాల్యమందతఁడు కుశాగ్రబుద్ధి యని చెప్పుదురు. ఎనిమిదేండ్ల యీడుననే సంస్కృతము చక్కఁగ మాటలాడుటకు శ్లోక మన్వయించుటకు నతఁడు సమర్థుండయ్యెను. ఆటలయందు వానికి మిక్కిలి యభిరుచి కలుగుటచే నతఁడు వీధిబాలురతోఁగలసి గంతులు వేయుచుండును. పదియేండ్ల కాలమున నతఁడు గ్రామములోని పొడవైన చెట్లన్ని యెక్కి యెత్తయిన గోడలన్ని దాఁటి యాటలాడుచు వచ్చెను. అతఁడు పండ్రెండు సంవత్సరముల వయస్సువాఁడైనప్పుడు ముందు ముందు వాని గొప్పతనమునకుఁ గారణమైన యొక సంగతి జరిగెను. అతని తండ్రి దొరతనమువారివద్దఁ గొన్ని గ్రామముల నిజారాను పుచ్చుకొని పంటలు చెడిపోవుటచే దాను చెల్లింపవలసిన సొమ్ము చెల్లింపలేకపోయెను. ఆకాలపు పద్ధతినిఁబట్టి దొరతనమువారు శిస్తు చెల్లించనందున వానిం జెరసాలలోఁ బెట్టిరి. తండ్రి కారాగృహమునందుండగా రంగనాథుని తాతగారి యాబ్దికదినము సమీపించెను. రంగనాథునితల్లి యేమిచేయుటకుం దోచక యేడువసాగెను. రంగనాథుడు తల్లి కడకుబోయి యామెదుఃఖకారణము దెలిసికొని మిక్కిలి జాలినొంది చెఱనుండి తండ్రిని విడిపించి తెచ్చుటకై చిత్తూరుపట్టణ

మునకుఁబోయెను. పోయి జిల్లాజడ్జిగారి దర్శనముచేసి తనవచ్చిన పని మనవిచేసి తండ్రిని విడిపింపుమని ప్రార్థించెను. ఆమనుష్యుని మరల దీసికొనివచ్చి యప్పగించుటకు దగినవారు జామీనుగానున్న పక్షమున చెఱనుండి విడువనగుననియు లేనిచో వలనుపడదనియు జడ్జి బాలుని తోఁ జెప్పెను. అప్పుడు రంగనాథుఁడు జడ్జితో "నేను తప్ప జామీ నిచ్చువా రెవరు లేరు. మాతండ్రి యాద్రికము బెట్టి మరల వచ్చు వరకు వానిబదులు నేనా చెఱసాలలోఁ గూర్చుండెద" నని ప్రత్యుత్తరముగ బలికెను. పండ్రెండేండ్ల బాలుని నోటనుండి వచ్చిన యా సాహసపుఁ బలుకులు జడ్జి మనస్సును వెంటనే కరఁగించెను తత్క్షణమే ఆజడ్జి వానితండ్రిని జెరనుండి విడువవలసినదని యుత్తరువు జేసి రంగ నాథునిఁగూడ తండ్రితో నప్పటికిఁ బొమ్మనిజెప్పి, మఱునా డొకసారి తనకు గనఁబడుమని యానతిచ్చెను. తండ్రిని విడువవలసినదని జడ్జి వ్రాసిన యుత్తరవు రంగనాథుఁడే స్వయముగ కారాగృహాధికారుల యొద్దకుఁ దీసికొనిపోయి తండ్రిని విడిపించుకొని రాత్రి ప్రొద్దుపోవు నప్పటి కిల్లుచేరెను. తలవని తలంపుగ భర్త బందెనుండి విముక్తుఁడై వచ్చుటఁ జూచి యాయిల్లాలు మిక్కిలి యక్కజపడి వానివిడుదలకు దన చిన్నబిడ్డఁడే ముఖ్యకారకుఁడని విని పట్టరాని యానందము నొంది బాలుని పలుమారు ముద్దుపెట్టుకొని మెచ్చుకొనెను. ఆనాటి రాత్రి తల్లిదండ్రులు తనకుఁజేసిన గారామును తనయెడఁ జూపిన యాదరమును రంగనాథశాస్త్రి పెద్దయైన పిదపఁ గూడఁ దలఁచి మిత్రులతోఁ జెప్పి సంతసించుచు వచ్చెను. మఱునాఁ డుదయమున రంగనాథుఁడు దొరగారి యాజ్ఞ మఱువక చిత్తూరునకు బోయి వేళ మీరకుండ జడ్జీ దరిశనము చేసెను. ఆదొర వానినెంతయు గౌరవ ముతో నాదరించి సంసారస్థితి నడిగి "కర్చులన్నియు నేనే పెట్టుకొని యింగ్లీషు చెప్పించినచో నీవు చదువుకొందువా" యని యడిగెను.

తల్లిదండ్రులతో నాలోచింపక నేయుత్తరము నిచ్చుటకు వీలు లేదని పితృవిధేయుఁడగు నాబాలుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అది విని వెంటనే వాని తండ్రిం బిలిపించి కుమారు డింగ్లీషు చదువుకొనుటకు సెలవొసంగుమని బ్రతిమాలి యెట్టకేల కతని నొడంబరచి జడ్జి స్వయముగా రంగనాథున కింగ్లీషక్షరములు ప్రారంభించి చెప్పెను. రంగనాథుని బుద్ధి పాదరసమువలె ప్రవహించెను. ఆరంభించిన యాఱుమాసములకే యుతడింగ్లీషు చక్కఁగ జదువ నేర్చెను. జడ్జి కార్యభారముచేత తీరుబడి లేక బాలుని గ్రహణశక్తికిఁ దగినంతవిద్య నేర్పుటకుఁ దనకు వీలు లేనందున జిత్తూరుపట్టణములో నివసించు చుండిన క్రైస్తవ మతబోధకుఁడగు గ్రోవుసుదొరగారికి బాలు నప్ప గించి విద్యనేర్పి బాగుచేయుమని చెప్పెను. గ్రోవుసు దొరగారు ప్రాతఃకాలమంతయు రంగనాథునకు విద్య నేర్పుటలోనె గడపుచు వాని ననేక విధముల నాదరించుచు వచ్చెను. దొరసానియు వానిని బిడ్డవలె జూచెను. రంగనాథుని బసకు గ్రోవుసుదొరగారి బసకు నైదు మైళ్ళుండెను. ఒకనా డుదయమున రంగనాథుఁడు కాళ్ళీడ్చుకొనుచు నైదుమైళ్లు నడిచిరా దొరసాని వానిం జూచి చల్దియన్నముఁ దిని వచ్చితివా యని వాని నడిగెను. లేదని బాలుడుత్తరము చెప్ప నా దయామయి తన సేవకునింబిలిచి "యీ బాలుఁడు నాఁటినుండి రాఁగానే ప్రతిదినము వానికి మూడుసోలల పాలియ్యవలసిన" దని యాన తిచ్చెను. రంగనాథుఁడు పెద్దవాఁడై గొప్పవాఁడైన పిదపఁ గూడ గ్రోవుసుదొరయు దొరసానియుఁ దన కప్పుడప్పుడు గావించుచు వచ్చిన మితిమీరిన మహోపకారములు నెన్నుచు వారియెడఁ గృత జ్ఞుఁడై యుండెను. గ్రోవుసుదొరకు గణితశాస్త్ర మభిమానశాస్త్రము రంగనాథునకు దానియం దభిరుచి మెండుగఁ గలిగెను. గణిత శాస్త్ర ప్రవేశముచేత రంగనాథునకు జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందుఁ జాల

యభిమానము పుట్టెను. ఈ యభిమానము వాని జీవితకాలాంతము వఱకు నుండెను. కాలక్రమమున రంగనాథుని జ్ఞానము మిక్కిలి యభివృద్ధి నొందెను. కాని మేలుకోరిన జడ్జిగారు గ్రోవుసుదొర వద్ద నతఁడు చదివిన చదువుతోఁ దనివి నొందక యింక నెక్కుడు విద్య నేర్పింపవలయునని వానిం జెన్నపట్టణమున కంపఁదలచెను. తల్లిదండ్రులు మొదట దానికిష్టపడరైరి. కాని జడ్జీగారి ప్రేరణవలన తుదకు వారొడంబడ జడ్జీ చెన్నపట్టణములో గ్రామస్కూలులో ముఖ్యోపాధ్యాయుఁడుగా నున్న కెర్ దొరగారివద్దకు రంగనాథ శాస్త్రిని కొన్నియుత్తరములు వ్రాసి యిచ్చి పంపెను. కెర్ దొర బాలుని విద్యాసక్తిజూచి యాశ్చర్యపడెను. కెర్ దొరగారు మొదట కొంతకాలము చెన్నపట్టణములోను పిదప కొంతకాలము కలకత్తా నగరములోను ఉపాధ్యాయుఁడై యుండి హిందువుల కనేకులు కుప కారములు చేసి స్వదేశమునకుఁబోయి యచ్చట హిందువుల గృహ్యో జీవితములపేర నొక గ్రంథమువ్రాసి ప్రచురించెను. ఆగ్రంథములలో సందర్భవశమున నతఁడు రంగనాథశాస్త్రినిఁగూర్చి యిటుల వ్రాసెను. "రంగనాథుఁడు నేను కలుసుకొనుట మా పరస్పరాభివృద్ధికే యని చెప్పవచ్చును. పగలు నిర్వహింపవలసిన కార్యములు నిర్వహించి మే మిరువురము సాయంకాలము యేదో విషయంగూర్చి చర్చలో దిగుచుండువారము. తెలివిగల దొరబుద్ధికిని రంగనాథుని బుద్ధికిని నాకేమియు భేదము కనఁబడలేదు. బుద్ధియటుండ వాని సౌజన్యము సత్యగౌరవము మిక్కిలి శ్లాఘనీయములు."

రంగనాథశాస్త్రి చెన్నపట్టణములోఁ జదువుచుండిన కాలమున జడ్జీగారు వానినిగూర్చి మునుపటికంటె నెక్కువశ్రద్ధ వహించిరి. ఆయన కెర్ దొర పేర వ్రాసిన యొక యుత్తరములోని యీక్రింది సంగతులు చూచిన వాని యభిమానము తెలియును. "నీదగ్గిర రంగ

నాథుఁడు చదువుకోవలసినంత కాలము జ్ఞానాభివృద్ధికై చదువుకొన వలసినదని నాయభిప్రాయము. నీదగ్గరనుండుటచేత వానియదృష్టము బాగున్నదని నేదలంచెదను. ఆసంగతియెఱింగి అతఁడు గూడ నీబోధ నవలనఁ గలుగు లాభము పొందుగాక! అతఁడు నిఘంటువులు గొప్ప పుస్తకములు జదువుకొనగల సమర్థుడైన పక్షమున నెట్టి యాటంకము లేక వానికిఁ గావలసిన పుస్తకము లన్నియు నీయవల యును కాని యాపుస్తకము లతనికిఁ బూర్తిగ నిచ్చినట్లు చెప్పవద్దు. వలయు పుస్తకము లన్నియు మొదట నెరువిచ్చినట్లిచ్చి చదువుమాని వెళ్లునపుడు వానికి సొంతముగ నీయవలయును.''

1839 వ సంవత్సరమున చిత్తూరులో నున్న యాజడ్జికి చెన్న పట్టణమందు సుప్రీముకోర్టులో జడ్జిపని యయ్యెను. కెన్ దొరగారు కలకత్తాకు వెళ్ళిరి. జడ్జిగారు రంగనాథుని వెనుకటి పాఠశాలలో నుంచుట కిష్టపడక దొరతనమువారి హైస్కూలుకు పంపఁదలఁచి ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు పవెల్ దొరగారి కుత్తరమిచ్చి బాలకు నంపెను. రంగనాథునిజేర్చుకొన్న స్వల్పకాలములోనే వానిబుద్ధి యెట్టిదో పవెల్ దొరకు తెలిసెను. ఆబాలునకుగణితశాస్త్రములోనున్న ప్రజ్ఞనుబట్టి పవెల్ దొరగారు వానిచేతఁ గ్రింది తరగతుల కాశాస్త్ర ములోపాఠములు చెప్పించుచువచ్చిరి. రాజాసర్. టి. మాధవరావుగార ప్పుడు చిన్నతరగతిలో నుండి రంగనాథశాస్త్రివద్ద చదువుకొనిరి. 1842 వ సంవత్సరమున రంగనాథశాస్త్రి హైస్కూలు పరీక్షకుఁ బోయి శ్లాఘనీయముగఁ గృతార్థుఁ డయ్యెను. ఆపరీక్షకుఁ బోయిన వారిలో నతఁడె మొదటి వాఁడు. కృతార్థులైన వారిలోను మొదటి వాఁడె. అతని పేరిప్పటికిని చెన్నపురి ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలో కృతార్థు లైన బాలకుల పట్టిలో మొదటనున్నది. పరీక్షయందు కృతార్థుడైన పిదప నతడు తనకు సహాయకారియైన జడ్జిని జూడబోయెను. ఆదొర

గారు వానినిజూచి లేచి చేతులుచాచి కౌఁగిలించుకొని "రంగనాథా నాకు మాట దక్కించితివి నేను ధన్యుఁడనైతి నిన్ను దేవుఁడు రక్షించుగాక!" యని బహూకరించెను.

ఏపనిలో బ్రవేశించుట బాగుండుననిపిమ్మట వారిద్దఱు యోచించిరి. రంగనాథున కుపాధ్యాయుఁడుగ నుండవలయునని కోరికకలదు. అందుచేత జడ్జిగారు ప వెల్ దొరగారు చెన్నపురిలో లాయరుగానుండిన నార్టను దొరగారు రంగనాథున కాయుద్యోగ మీయవలసినదని దొరతనమువారికి సిఫారసుచేసిరి. ఎవరెంత ప్రయత్నముచేసినను వాని కాయుద్యోగము దొరక లేదు. అంతలోఁ దండ్రికిఁ బ్రాణముమీదికి వచ్చినదని వర్తమానము తెలియ రంగనాథుఁడు చిత్తూరు పోవలసివచ్చెను. పోవునప్పు డతఁడు జడ్జినిజూచి వార్ధకమునందు తండ్రిం గని పెట్టుకొని యుండుటకు వీలగునట్లు చిత్తూరులో నేదయిన యుద్యోగమిప్పింపుమని యడిగెను. ఆదొరగారు రంగనాథు డేమడిగిన నదిచేయుటకు సిద్ధముగ నున్నందున వెంటనే చిత్తూరు కలక్టరు కొక జాబు వ్రాసి యిచ్చెను. ఆజాబు కలక్టరు చూచుకొన్న కొన్నినాళ్ళలోనే రంగనాథునకుఁ జిత్తూరు సబ్ కోర్టులో నెలకు డెబ్బది రూపాయలు జీతముగల మోహ్తగుమస్తాపని యయ్యెను. ఆపనిలో నుండగ నతనికి నెంతో తీరిక గలిగినందువలన గాలమువృథాసేయక యతఁడుజ్ఞాననిధిని వృద్ధిపరచుకొనఁ దలఁచి తెలుఁగు కన్నడము హిందూస్తానీ పారసీ భాషలఁ జదువ నారంభించెను. ఆభాషలలోనున్న కోర్టుకాగితములన్నియు నతఁడే స్వయముగ నింగ్లీషులోనికి మార్చుచు వచ్చెను. ఆయఖండ శక్తిఁజూచి పై యధికారులందరు విస్మితులగుచువచ్చిరి.

అతనికి చెన్నపట్టణమందు హైకోర్టులో నుద్యోగము చేయవలయునని మహాభిలాష యుండెను. దానికిఁదోడుగ వానితండ్రియు మృతినొందుటచే నతఁడు చిత్తూరు విడువఁదలఁచి యదను వెదకు

చుండ నంతలో హైకోర్టులో భాషాంతరీకరణము చేయువానియుద్యో
గము కాళీయయ్యెను. హైకోర్టువారు పరీక్షచేసి తగినవారి కాయు
ద్యోగ మీయఁదలచిరి. రంగనాథుని ప్రాపకుడగు జడ్జీ హైకోర్టులోనే
యున్నందున వెంటనే యతఁడా సంగతి రంగనాథున కుత్తరము
వ్రాసి తెలిపి శీఘ్రముగ దరఖాస్తు పంపుమనియెను. రంగనాథశాస్త్రి
తన దరఖాస్తులోఁ దాను ద్రావిడము తెనుగు మరాటి కన్నడము
హిందూస్తానీ పారసీ ఇంగ్లీషను నేఁడు భాషలలో లేశమైన దడుము
కొనక తర్జుమా చేయగల్గినట్లు వ్రాసెను. దరఖాస్తుదారులలో నం
తటి వాఁడెవ్వఁడు లేనందున నుద్యోగము వానికే నీయఁబడెను.
హైకోర్టు తర్జుమాదారగుటచే రంగనాథుని ప్రజ్ఞలువెల్లడియగు నవస
రము లనేకములు వచ్చెను. హైకోర్టుజడ్జీలు ప్రత్యక్షముగ వాని
భాషాంతరీకరణముఁ జూచుచుండుటచే వాని సామర్థ్యము త్వరలోనే
తెలిసెను. అందుచేత వారుతరుచుగ కోర్టులోనే వానిసామర్థ్యములు
మెచ్చి పొగడుచువచ్చిరి. దక్షిణహిందూస్థానములోని భాషలన్నియు
నేర్చి రంగనాథశాస్త్రి,విద్యాశక్తియధికముకాగా యూరపుఖండము
లోని భాషలను చదువనారంభించెను. ఆరంభించిన స్వల్పకాలము
లోనే ఫ్రెంచిలాటినుభాషలలో దృఢప్రవేశము కలిగెను. ఒకనాడు
ఫ్రెంచిభాష మాటలాడగల మనుష్యుని కొఱకు హైకోర్టువారు
వెదకుచుండిరి. అప్పుడు రంగనాథశాస్త్రి సిద్ధమయ్యెను. ఫ్రెంచి
యతనికివచ్చునని యెవ్వరెరుంగకపోవుటచే వానిసాహసమునకు జడ్జీ
తెల్లబోయి కానిమ్మని యవలీలగను స్వచ్ఛముగను రంగనాథుఁడు
చేయు తర్జుమాచూచి యద్భుతము నొందెను. అది మొదలు జడ్జీలు
వాని నొక తాబేదారుగఁ దలఁపక సమానుఁడగు మిత్రుఁడుగా
భావింపసాగిరి. తరుచుగ వారు వానిని దమగృహములకు సగౌరవ

ముగ రావించి సెలవుదినములలో ననేకవిషయములను గూర్చి వానితో జర్చింపుచు వచ్చిరి.

ఆ దినములలో హైకోర్టులోఁ దర్జుమాదారుగ నున్నవారి కిప్పటివలె జీతమిచ్చుటగాక తర్జుమా చేసిన కాగితములకు రుసుము ముట్టుచు వచ్చినందునను రంగనాథునకుఁ జాల భాషలలోఁ బ్రవేశ ముండుటచేత నెలకు రమారమి రు. 2 500 లు వానికివచ్చు బడి యుండెను. అప్పటికతనికి సంస్కృతమునందుఁ బాండిత్యము పరిపూర్ణమగుటచే హైకోర్టులో హిందూధర్మశాస్త్ర విషయములుగల వ్యాజ్యములన్నిటిలోను జడ్జీలు వాని యాలోచనమును ముఖ్యముగ గ్రహించుచు వచ్చిరి. 1857 వ సంవత్సరమున చెన్నపట్టణపు యూనివర్సిటీస్థాపింపబడినప్పుడు రంగనాథుఁ డొక ఫెల్లోయయ్యెను. 1859 వ సంవత్సరమున సర్. చార్లెసు ట్రెవిలియన్ దొరగారు చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగా వచ్చినప్పుడు కొందఱుదొరలు రంగనాథశాస్త్రిని దీసికొని స్వదేశస్థులలో గౌరవనీయుఁడని గవర్నరుగారికిఁ బరిచితునిఁ జేసిరి. ఆదినము మొదలు గవర్నరుగారు రంగనాథశాస్త్రిసామర్థ్యము మెచ్చుకొని వానిం దరుచుగ దనమందిరమునకుఁ బిలిచి హిందువుల సంఘస్థితినిగూర్చి పలుమారు వానితో జర్చించుచు వచ్చెను.

1859వ సంవత్సరముననె చెన్నపట్టణము స్మాలుకాజుకోర్టులో నొకజడ్జీపని కాళీవచ్చెను. అది రంగనాథశాస్త్రికిచ్చిన బాగుండునని కొందఱనిరి. స్వదేశస్థుఁడగుటచే నతనికీయగూడదని దొరలందఱు గంఠోక్తిగ వాదించిరి, కాని గవర్నరుగారు తెల్లవారి యాలోచనలు వినక యాయుద్యోగము రంగనాథునకే యిచ్చెను. ఆపనిలో నతఁడు చూపిన చాకచక్యమునుబట్టియు సామర్థ్యమునుబట్టియు మొదట నతఁడనర్హుఁడనివాదించుచున్నవారు సిగ్గుపడవలసివచ్చెను. పట్టణమందెచ్చట విన్నను రంగనాథుని యద్భుతశక్తి వర్ణనములే వినంబడుచు

వచ్చెను. ఈపని ఖాయమైనప్పుడు రంగనాథశాస్త్రి హైకోర్టులోఁ
గనకున్న తర్జుమాదారుపనిని మానుకొనగా హైకోర్టులో మొదట
జడ్జీయగు సర్ స్కాట్లండు దొరగారును మరియొక జడ్జీగారును గలసి
వానికి గొప్ప యుద్యోగమైనందుకు సంతసించు చుంటిమనియుఁ దమ
యద్దనుండి యతఁడు వెళ్ళవలసివచ్చినందుకు విచారించితిమనియు నొక
జాబు వ్రాసి పంపిరి. రంగనాథశాస్త్రి సమర్థుఁడు చాకచక్యము
గలవాఁడు నగుటచేఁ దన చేయవలసిన పని నతి శీఘ్రముగ జేసికొని
మిక్కిన కాలము గ్రంథావలోకనమునందు గడపసాగెను. అంతటి
యెడ గౌరవము గలిగి యందఱకు సులభుఁడై యుండినందున జను
లిప్పటికి రంగనాథశాస్త్రివంటి జడ్జీలు స్మాలుకాజుకోర్టులకు రాలేదని
చెప్పుకొనుచుందురు. ఈయుద్యోగమైన తరువాత నతఁడరబ్బీభాష
గృషిచేసి యల్పకాలములోనే మంచిపాండిత్యము సంపాదించెను.
పారసీభాషలో మంచి కవీశ్వరులగు సాదీ మొదలగువారి పుస్తకముల
నుండి యెన్నో పద్యము లతఁడు కంఠపాఠముగ వల్లించెను. అతఁ
డేభాషలోఁ గృషి చేసినను దేనినిఁ బూనినను రక్కసిపట్టుపట్టి దానిని
తుద ముట్టించును జనులతనిని పురుషసింహమని వేనోళ్ళఁ బొగడుచు
వచ్చిరి. అతని సర్వతోముఖపాండిత్య మాకాలమున నెల్లవారికిఁ
బ్రశంసనీయ మయ్యెను. గవర్నరు లందరు వాని సమాన గౌరవ
ముతో నాదరించుచు వచ్చిరి. చెన్నపురి గవర్నరులలో సంస్తవ
నీయుఁడు ధాత సంవత్సర కాటకములో నన్నములేక చచ్చిపోవు
బీదలకుఁ బని గల్పింపఁదలచి బెజవాడనుండి చెన్నపట్టణము వఱకు
నొక గొప్ప కాలువ త్రవ్వించిన దయాళువునగు బక్కింగుహాం
ప్రభువుగారు రంగనాథశాస్త్రి వైదుష్యమును మెచ్చి జర్మనీభాష
గూడ జదువుమని ప్రేరణ చేసిరి.

1867 వ సంవత్సరమున రంగనాథుఁడు పచ్చయప్ప మొదలి యారుగారి ధర్మకార్య నిర్వాహణసభలో నొక సభ్యుఁడుగ నియమింపఁబడి యందు మిక్కిలి శ్రద్ధతో బనిచేసెను. 1877వ సంవత్సరమున ఢిల్లీదర్బారు జరిగినప్పుడు గవర్నరు జనరలుగారు రంగనాథశాస్త్రి నక్కడకు సగౌరవముగా రావించి యొకపతకమును యోగ్యతాపత్రికను స్వయముగా వానికిచ్చి పంపిరి. ఇట్లు సర్వజనశ్లాఘనీయముగ దొరతనమువారివద్ద కొలువుచేసి రంగనాథశాస్త్రి 1880 వ సంవత్సరం ఫిబ్రేవరు 16 వ తారీఖున పింఛను పుచ్చుకొని యుద్యోగము మానుకొనెను. అతడు చేసిన ప్రశస్తసేవను గుర్తెఱింగి దొరతనమువారు వానిని చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగారి యాలోచనసభలో సభ్యుఁడుగ నేర్పరచిరి. ఆసంవత్సరమే జూలై నెలలో హైదరాబాదు దివానుగారగు సర్. సలారుజంగుగారు రంగనాథశాస్త్రిని నెలకు 2,500 రూపాయలజీతము మీఁద తనకు ప్రయివేటు శక్రటరిగా నుండుమని కోరిరి. కాని శాస్త్రిగారు ధనమే పావనమని యెంచక తన జీవితకాలములో సాయంసమయమును విద్యావ్యాసంగముల లోను దన మనుమల విద్యాభోధనములలోను గడుపఁదలఁచి యా యుద్యోగ మక్కఱలేదని వ్రాసెను. కాని యతఁడు చేయఁదలఁచిన రెండుకార్యములు నిర్వహించు నదృష్టమతనికి లేకపోయెను. మృత్యుదేవత మనుష్యులను గొప్పతనమునుబట్టి గౌరవింపదుగదా ! పాపమాయన 1881 వ సంవత్సరం జూలై నెల 5వ తారీఖున గాలధర్మము నొందెను.

రంగనాథశాస్త్రి సాధారణ మనుష్యులకంటె పొడగరి. అతని దేహదార్ఢ్యముజూచి తెల్లవారుసైతము మిక్కిలి విస్మితులగుచు వచ్చిరి. అతని దేహచ్ఛాయ యించు మించుగ తెల్లవారి దేహచ్ఛాయవలెనే యుండును. వానిఁజూచినవా రందఱు

తప్పక యతఁడు గొప్పవాఁడనుకొని తీరవలయును. అతని ఫాలము మిక్కిలి విశాలమైయుండెను. అతఁ డెన్ని వేలమందిలో గూర్చున్నను వానిముఖవర్చస్సందఱకు దర్శనీయమై గంభీరమై కానఁబడుచు వచ్చెను. అతని కంఠధ్వని గంభీరమై యెల్లవారిని విధేయుల జేయు నట్లుండును. ఏవిషయమునం దైన నభిప్రాయభేదము వచ్చినప్పు డతఁడు ప్రతిపక్షుల హేతువులువిని తన యభిప్రాయమును మార్చుకొనును. మంచి సబబులుచెప్పి యతఁడు తరుచుగ నితరులఁ దనతో నేకాభిప్రాయులఁ జేయుచుండును. అతని ప్రవర్తన మంతయు గడియారము వలెనె జరుగుచుండును. అనగాఁ బ్రతిదినము బ్రతికార్యమునకు నతఁడు కొంతకాలము నేర్పరచి యాపని యాకాలమందె సరిగ జేయుచుండును. అతని నెఱిఁగినవారు గడియారములో నెన్నిగంట లైనదో తెలిసికొనక్కర లేదు. రంగనాథశాస్త్రి యాసమయమున నేపని చేయుచుండునో యాపని జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనినయెడల కాలము తెలియును. అతఁడు దేహపరిశ్రమయందు మిక్కిలి నిష్టకలవాఁడై ప్రతిదినము ప్రాతఃకాలము నాలుగుమొద లైదుగంటల వఱకు హిందూదేశపు కసరతు తప్పక చేయుచుండువాఁడు వ్యాయామము ముగిసిన వెనుక నైదుమొద లేడుగంటలవఱకు గుఱ్ఱపుసవారు చేయుచుండును. గుఱ్ఱముమీఁద నతఁడు నిశ్చలుఁడై కూర్చుండిన యొప్పిదముఁ జూచి తీరవలయునని యెల్లవా రభిప్రాయపడుచు వచ్చిరి. ప్రతి దినము సాయంకాలమాయన చాలదూరము కాలినడకను షికారు పోవుచుండును. ఇట్లుదయము సాయంకాలము తప్పక దేహపరిశ్రమ చేయుటచే రంగనాథశాస్త్రి మంచిదేహారోగ్యముఁ గలిగియుండి యెక్కనాఁ డైన జబ్బుపడి మంచముమీఁద బండుకొనియెఱుఁగఁడఁట. దినమున కాఱుగంటలు రంగనాథశాస్త్రి చదువునకై వినియోగించుచు వచ్చెను. ముసలితనమందుఁ గూడ చదువుకొనుచు పుస్తకము చేతఁ

బట్టుకొని ప్రాణములువిడిచిన హిందువుఁడితఁడొక్కఁడేయని చెప్ప వచ్చును. అతఁ డేదిచేసినను సగముసగము చేయక సంపూర్ణముగఁ జేయును. అతడు మనోవాక్కాయ కర్మములందు సత్యమే యాచరించుచు వచ్చినందున యబద్ధమును బరమశత్రువునట్లు ద్వేషించును 1853 వ సంవత్సరమున నార్టను దొరగారింగ్లాండులో పార్లమెంట సభవారివద్ద హిందూదేశస్థితిగతులఁగూర్చి సాక్ష్యమిచ్చు సందర్భవశమున రంగనాథశాస్త్రి ప్రశంసరాఁగా "నతఁడు బుద్ధికుశలతయందు దెల్లవారితో సమానుఁడనియు నింగ్లాండు సర్వకళాశాలలో జదివిన పక్షమున నతఁడు మిక్కిలి గొప్పవాఁడై యుండు" ననియుఁ జెప్పెను.

ఇంగ్లీషులో నతఁడు సులభశైలిని మనోహరముగ వ్రాయఁగలఁడు. ఏభాష నతఁడు చదివినను మంచికవుల గ్రంథముల నుండి యెన్నో పద్యములు కంఠ పాఠముగ వల్లించును. అతని గ్రంథ భాండారములో మూడు వేల పుస్తక సంపుటములుండెను. ప్రతిపుస్తకమునందు జదివినట్లానవాలుగా చేతిమరకలుఁగూడనుండును. అతఁడేదైన నొకసారి చదివిన నర్థమగును. రెండవసారి చదివెనా కంఠ పాఠముగ వచ్చును మూడవసారి చూచెనా మనసులో నొకమూల స్థిరమై యుండిపోవును. అతఁ డరబ్బీ పారసీభాషలను మహమ్మదీయ పండితుఁ డట్లవలీలగ మాటలాడగలఁడు, ఇంగ్లీషులో మంచికవులు లేరనియుఁ గవులను బిరుదునకుఁ దగినవారు మన యాసియాఖండము లోనేగాని యూరపులో లేరని వాని యభిప్రాయము. విద్యను ధనముకొఱకుగాక కేవలము జ్ఞానముకొఱకే యతఁడు నేర్చికొనెను. అందుచేతనే యతఁడు చనిపోవు నప్పటికి పదునాలుగు భాషలలోఁ బండితుఁడై పదునేనవభాషయగు హీబ్రూ నేర్చికొనుచుండెను. సంస్కృత మతనికిఁ బ్రాణపదమైనభాష ఆభాషలోనతఁడు చదువని పుస్తకము లేదు. ఒక్కొక్కదాని కెంతో సొమ్మిచ్చి యతఁడు

తాటియాకుల పుస్తకముల నెన్నియో తెప్పించెను. ఆతఁడు పండిత పక్షపాతి. ఒకపండితున కతఁ డప్పుడప్పు డిచ్చిన బహుమానముల మొత్త మైదువందలరూపాయలు. ఫ్రెంచి లాటినుభాషల నేర్చుకొనుటకై పుదుచ్చేరినుండి యతఁడు ప్రత్యేక మొకదొరను నెలకు నూఱు రూపాయల జీతముమీఁద బిలిపించి చదువుకొనెను. ఒకరివద్ద తాను చదువుకొనుటయో తా నొకరికిఁ జెప్పుటయో యతనికి మిక్కిలి యిష్టము. వానిచుట్టు నెల్లపుడు పలుభాషలు నేర్చిన పండితులు పరివేష్టించియుండ వారి నడుమ నతడు పరమసంతోషముతో కాలము బుచ్చు చుండును. పేదబాలురకు నింట నన్నము పెట్టి యతఁడు విద్య చెప్పించుచు వచ్చెను. ఒకప్పు డతనియింట నట్లు చదువుకొను బాలు రాఱుగు రుండిరి. సంఘసంస్కరణమం దతనికి ప్రీతి గలదు. అతడు మనలో నున్న దురాచారముల జనులకుఁ దెలియపరచి వానినవలంభించుట చేతనే మనమింత యధమస్థితిలో నున్నారమని చెప్పుచు వచ్చెను. అతఁడు దురాచారములనడంచుటకుఁ బ్రయత్నించెను కాని యసహాయుఁ డగుటచే నెరవేర్చ లేకపోయెను. చెన్నపురిలో మొట్టమొదట షరాయి బూట్సు తొడగిన బ్రాహ్మణుఁ డతఁడే. ప్రథమమున బంధుమిత్రులు వాని నెగతాళిచేసి చిట్టచివరకు వాని మార్గమునే యనుసరించిరి. స్త్రీవిద్య వానికిష్టము. ఆవిషయమును గూర్చి యతఁడు చదువుకొనుచున్నపుడె యొక యుపన్యాసము వ్రాసి యందుఁ దుట్ట తుద నిట్లు వ్రాసెను. "ఇతరదేశములలో ముందు పురుషవిద్య ప్రబలినవెనుక స్త్రీవిద్య ప్రబలెను. పురుషులువిద్వాంసులయినం గాని స్త్రీలు విద్యావతులు కారు. కావున మన దేశములో గూడ మగవారి విద్య వ్యాపించునట్లు చేయవలయును."

అతఁడు చెప్పినట్లాచరించు వాఁడు. అందుచేత నే తనకుమార్తె కరవము సంస్కృతము తెనుఁగు స్వయముగ జెప్పెను. అఁతడు వేద

ములు బైబిలు ఖురాను చక్కఁగ నేర్చినవాఁడై యాయామతస్థులతో వాదములు చేయుచు హిందూమతమే యుత్కృష్టమైనదని సిద్ధాంతము జేయుచు వచ్చెను. హిందూమతము మనవృత్తికి నడ్డుగనుండఁ గూడదని దానిని ప్రస్తుత నాగరికతకు సరిపుచ్చవలయునని వాని యభిప్రాయము. అతనికి హిందూమతముమీఁద నత్యంతమైన యభిమానముగలదు. ఒకప్పుడు క్రైస్తవమతములో గలిసిన బ్రాహ్మణబాలకు నతఁడు మరల హిందూమతములో గలిపించెను. వర్ణభేదమం దతనికి విశేషగౌరవము లేదు. ధర్మమార్గమున మనము నడచుకొంటిమా దేవుఁడే మనల రక్షించునని యతని మతము. సత్యమే వాని దేవత. అతఁడు జన్మమధ్యమం దెప్పుడు నొక యబద్ధమైన నాడి యెఱుంగఁడని వాని శత్రువులుసయితము చెప్పుదురు. ఆ సద్గుణ మాతనికిఁ జిన్ననాటనుండియు గలదు. ఆయన మితభాషి. అతనికి మిత్రులు కొందఱు మాత్రమే యుండిరి. పరిచితుల నందరను మిత్రులుగ భావించువాడు కాడు. వ్యర్థప్రసంగములు డంబములు వానికిఁ గిట్టవు. మితభాషియగుటచే మొదట నతనిఁ జూచినవారు గర్వి యనుకొందురు కాని పరిచయమైన వెనుక నట్లనుకొనరు. అతనికి మరియాదలలో మిక్కిలి పట్టుదల గలదు. అవమానమన్నమాట యతఁడు సహింపలేఁడు. అమర్యాద మనుష్యు నతఁడు మిక్కిలి యేవగించును. అతఁడు తెల్లవారు నల్లవారను భేదములేక యెల్లర సమగౌరవముతోఁ జూచువాఁడె కాని వారి నొకరీతి వీరి నొకరీతి గౌరవించువాఁడు కాఁడు. అంత గొప్పవాఁడయ్యు నిగర్వచూడామణి. అతఁడు మిక్కిలి స్వతంత్రస్వభావము గలవాఁడె కాని చేతులు నలుపుకొనుచు నక్కవినయములను జూపి యుపకారములను యాచించువాఁడు కాఁడు. తెల్లవారతనిని సమానుడుగ భావించిరి. చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁ జదివి పరీక్షలోఁ కృతార్థుడైన హిందువులలో

నతఁడే ప్రథముఁడు. మదరాసు యూనివరిసిటీలో సభ్యుఁడైన హిందువులలోఁ బ్రథముఁడు. స్మాలుకాజు కోర్టులలో జడ్జీలుగా గూర్చుండిన హిందువులలోఁ బ్రథముఁడు. అనేక భాషలు నేర్చిన స్వదేశపండితులలో, బ్రథముఁడు.

ఉదరపోషణము నిమిత్త మొక్క భాష కష్టముగా నేర్చుకొనుటయే చాల శ్లాఘనీయము. రెండుమూఁడు నేర్చుకొనుటమిక్కిలి యుత్కృష్టము, అట్టియెడ పగలెల్ల కార్యభారముచేత దీరికయించుకయు లేనివాఁడు పదునెనిమిది భాషలలోఁ బ్రజ్ఞావంతుఁడగుట మహాశ్చర్యకరము కాదా? ఉద్యోగమైన తరువాత మనలో విద్యావ్యాసఁగము చేయువారు లక్ష కొకరైన యుందురో సంశయింపవలసి యున్నది. రంగనాథశాస్త్రి హిందువుఁడయ్యుఁ దక్కిన హిందువుల వలె కేవల ముదరపోషణార్థమే విద్య నేర్చుకొనక జ్ఞానాభివృద్ధి నిమిత్తమై బహుభాషాపరిశ్రమముచేసి దక్షిణహిందూస్థానమునకు వన్నె తెచ్చెను. ఈనాటి యుద్యోగస్థులు విద్యార్థులు రంగనాథశాస్త్రి జూపిన మార్గము నవలంబించి క్రొత్తభాషలు నేర్చుకొందురు గాక! నేర్చుకొని యాభాషల యందలి మంచిగ్రంథములను స్వభాషలోనికి భాషాంతరీకరించి లోకోపకార మొనర్తురుగాక! రంగనాథుఁడువలెనే యీనాటి యుద్యోగస్థులు తమ యధికారులగు తెల్లవారి యెదుట స్వతంత్రభావమును జూపి వర్తింతురు గాక! నక్కవినయములు సేయకపోవుదురు గాక!

మహారాజా సర్ రామవర్మ

ఈరామవర్మ వెనుకటి తిరువాన్కూరు మహారాజు. ఈయన 1837 వ సం॥ మేనెల 19 న తారీఖున జన్మించెను. ఆయన తండ్రి గొప్ప సంస్కృత పండితుఁడు. ఇంగ్లీషుగూడ సాధారణముగ నతడు వ్రాయఁ జదువ నేర్చుకొనెను. ఆయన తల్లి రుక్మిణీభాయి సంస్కృతమునందు మంచి సామర్థ్యము గలదై మృదుమధురశైలిని కవిత్వముఁగూడ చెప్పుచు వచ్చెను. ఆదంపతుల కేడుగురు బిడ్డలు కలిగిరి. అందు ముగ్గురు చిన్నతనమందె మృతినొందిరి. ఇద్దరు పిచ్చివారైరి. రామవర్మ కడసారపుబిడ్డఁడు. ఆమృతినొందిన పిల్లలు ముగ్గురొక్కమారే రామవర్మజననమున కొలదిదినములు ముందుగ గతించిరి. అందుచేత రామవర్మతల్లి యీబిడ్డనిం గనునప్పటికి మహా దుఃఖసముద్రములో మునిగియుండెను. తల్లి యవస్థ యట్లుండుటచే నపు డుద్భవించిన రామవర్మ దుర్బలశరీరముతోఁ బుట్టెను. ఈతఁడు పుట్టిన రెండునెలలకే తల్లి మరణ మొందెను, దీనిచేత నతఁడు మఱింత దుర్బలశరీరుఁడయ్యెను. అందుచేత నాబాలుని సంరక్షణము పెద్దమేనత్త యగు రాణీ పార్వతీభాయి పాలఁ బడియెను.

రామవర్మ యైదేండ్ల బాలుఁడైనప్పు డక్షరాభ్యాసము చేసి తండ్రి సంస్కృతము మళయాళము వానికిఁ జెప్పింప నారంభించెను. అతడు తొమ్మిదవయేట వెనుకటి దివా నగు సుబ్బారా వనువానివద్ద నింగ్లీషు చదువఁ బ్రారంభించెను. ఈసుబ్బారావు కొంతకాల మీ సంస్థానములోనే దివానుపని చేసి యుద్యోగము మానినపిదప రామవర్మ మేనమామల కింగ్లీషు చెప్పెను. అతని నిప్పటికి నాప్రాంతపు జను లింగ్లీషు సుబ్బారావని చెప్పుకొనుచుందురు బాల్యమునందు

మహారాజా సర్ రామవర్మ

రామవర్మ రోగపీడితుఁడై నందున చదువు సరిగా జరుగలేదు. కాని చదివినపుడెల్ల నతఁడు మిక్కిలి పూనికతోఁ బనిచేయుచువచ్చెను. ఏపనియయిన సగము సగము చేయుట వానికిఁ జిన్ననాటనుండియుఁ గిట్టదు. తండ్రిశిక్షలో నుండుటచే నీగుణము వానికి మఱింత వృద్ధి నొందెను. అట్లు కఠినమైన పితృశిక్షలో నుండుటచేత వానియందు స్వతంత్రబుద్ధి వర్ధిల్లెను. ఈస్వాతంత్ర్యము సత్కార్యములు గావించు వారియెడల వినయమై యకార్యములు గావించువారియెడల యవినయమై నానాట వృద్ధినొందెను.

1849 సంవత్సరమందు వానియందు క్షయరోగ చిహ్నము లంకురించెను. ఆరోగబలముచే నతని శరీరము కృశించినను మనో దార్ఢ్య మంతకంత కతిశయించెను. ఆరోగము కొంచెముపశమించిన పిదప రామవర్మకుఁ దగిన యుపాధ్యాయు నేర్పరుపఁ దలఁచి తిరువాన్కూరు మహారాజు మంచియొజ్జను బంపుమని చెన్నపట్టణపు దొరతనమువారికి వ్రాసెను. ఆదొరతనమువారు శ్రీమాధవరావుగారిని బంపిరి. ఈయనయే రాజా మాధవరావను బిరుదమునొంది బరోడా సంస్థానమునకు మంత్రియైన ఘనుఁడు. ఈమాధవరావుగారితండ్రియుఁ బినతండ్రియుఁగూడ తిరువాన్కూరులో బూర్వము మంత్రులై యుండుటచేతను మాధవ రావా కాలపు విద్యావంతులలోఁ బ్రథమ గణ్యుఁ డగుటచేతను తిరువాన్కూరు యువరాజున కుపాధ్యాయుఁ డగుట కతఁడే తగినవాఁడని దొరతనమువా రంపిరి. 1849 వ సంవత్సరమున మాధవరావు రామవర్మ కొజ్జగా నియమింపఁబడి శిష్యునకు నాలుగేండ్లు విద్యఁగఱపెను. మాధవరావు శిష్యున కింగ్లీషులోని సాహిత్య గ్రంథములు మనోవికాసముఁ గలిగించు ప్రకృతి శాస్త్ర సంగ్రహములు నేర్పెను. రామవర్మ విషయమున గురువు చేసిన శ్రద్ధకుఁ దోడుగఁ దండ్రియుఁ జాల శ్రద్ధచేసి విద్యాబీజములు

బాలుని మనస్సుమీఁద నాటునట్లు చేసెను. 1853వ సంవత్సరమున మాధవరావు సంస్థానములో నొక యుద్యోగస్థుఁడుగ నియమింపఁ బడినందున రామవర్మ విద్యాభ్యాస మంతటితో ముగిసినదని చెప్ప వచ్చును. గురువున్నద్ద శిష్యుగా విద్య జెప్పుకొనుట మానినను రామ వర్మ విద్యావ్యాసంగము మానక జ్ఞానాభివృద్ధి నిమిత్తము బహు శాస్త్రగ్రంథములు తెప్పించి మునుపటికంటె నెక్కుడు తమకముతోఁ జదువ నారంభించెను. ఆయన విద్యాసక్తిని వానిచేత సంపాదింపఁబడిన గ్రంథ భాండారమే వేయినోళ్ళఁజాటును ఆగ్రంథావళిలో నాయనఁ జదువని పుస్తకము లేదు.

ఇంగ్లీషులో వచనరచనమునందాయనకు మిక్కిలి యాసక్తి యుండెను. అది వృద్ధిజేసికొనుటకై రామవర్మ "యుద్ధక్రౌర్యములు ప్రశాంతిలాభములు"సను శీర్షికతో నొక యుపన్యాసము వ్రాసెను. అవి యాకాలమున జరుగుచున్న క్రిమియా యుద్ధమునుగూర్చి యుద్దేశింపఁబడినవి. తిరువాన్కూరులో నప్పుడు రెసిడెంటుగా నున్న కల్లెన్ దొరగారు వాని యుపన్యాసమును జూచి చాల మెచ్చి యంతటి చిన్న వయసువాఁడట్టి మంచి యుపన్యాసము వ్రాయుట కష్టమని యభిప్రాయపడిరి. వ్రాసిన ప్రథమోపన్యాసము శ్లాఘనీయముగ నున్నందున రాజకుమారుఁడు సంతసించి వెండియు వ్రాయవలెనని యుత్సాహముగలిగి వార్తాపత్రికలకు వ్యాసములు వ్రాసి పంపుచు వచ్చెను. ఆకాలమునఁ నిప్పుడున్న పత్రికలు లేవు. ఆకాలపు పత్రికలలో జాన్ బ్రూన్ నార్టనుగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడుచు వచ్చిన యథీనేయమను నది ముఖ్యమయినది. దానికి రామవర్మ బహు విషయములంగూర్చి వ్రాసి పంపుచు వచ్చెను. అతఁడు వ్రాసినవన్నియుఁ బత్రికాధిపతి వందనములతో నందుకొని ప్రకటింపుచు వచ్చెను. రామవర్మ యీ వ్యాసములతోనే కాలము గడుపక ప్రకృతిశాస్త్రపఠనమం దభిరుచి

కలవాఁడయి జ్యోతిశ్శాస్త్రము, ప్రకృతిశాస్త్రము, రసవాదశా స్త్రము. వృక్షశాస్త్రము, మొదలగు ననేక శాస్త్రములలోఁ గృషి చేసెను.

ఈనడుమ రామవర్మ కనేక కష్టములు సంభవించెను. 1853 వ సం॥రమున తల్లిలేని పసికూనయగు తన్ను దల్లికంటె నెక్కుడుగ బెంచిన రాణీ పార్వతీభాయి పరమపదమునొందెను. 1857 వ సం॥ వాని కున్న యొక్క తోఁబుట్టువు యొక కుమారునింగని మృతినొందెను. ఆకుమారుఁడే యిప్పటి తిరువాన్కూరు మహారాజు. 1858 వ సంవత్సరమున రామవర్మకు దల్లిలేని వెలితి లేకుండ సకలవిధముల గనిపెట్టి పెంచిన తండ్రి లోకాంతరగతుడయ్యెను. ఈ యశుభము లన్నియు నైన పిదప 1859 వ సంవత్సరములో రామవర్మకు వివాహమయ్యెను తనకు సహధర్మచారిణిగ యావజ్జీవము నుండవలసిన కాంతను దన నిమిత్తము పరులు వెతకి తెచ్చుట మంచిది కాదని రామవర్మ పూర్వ బాంధవ్యముగల యొక సత్కుటుంబమునుండి కన్యను స్వయముగా నేరుకొని వరించెను. ఈ సమయములోనే సంస్థానములో గొప్ప మార్పు జరిగెను. 1857 సంవత్సరం డిశంబరు నెలలో సంతవఱకు దివానుగానుండిన కృష్ణారావుగారు మృతినొంద మాధవరావుగారా మంత్రిపదమున నియోగింపఁబడెను. వెనుకటి రెసిడెంటగు కల్లెను దొరగారికి బదిలీకాగా నతని స్థానమందు మాల్టుబీ దొరగారు నియుక్తులైరి. ఆమంత్రియు నా రెసిడెంటును గలిసి సంస్థానమునకుఁ గావలసిన మంచి మార్పులన్నిటిని దెచ్చిరి. వారు చేయఁదలఁచిన మార్పు లన్నిటిలో యువరాజగు రామవర్మ వారికుపదేష్టయయి సహకారియై యుండువాఁడు. చెన్నపట్టణమునందు ప్రచురింపఁబడు వార్తాపత్రికలలో రామవర్మ మారుపేరుఁబెట్టుకొని తిరువాన్కూరు సంస్థాన విషయముల నెన్నిఁటినో గూర్చి యితరులు వ్రాసినట్లు వ్రాసి మాల్టుబీ

దొరగారికి దోఁచని సంగతులు చాలవరకు తెలిసెను. ఆ పత్రికను చదువుకొని మాల్టుబీదొరగారు తానుచేయు మార్పు లెంతవఱకుప యుక్తములో యెంతవఱకు కావో తెలిసికొని మెలకువతో మెలఁగుచు వచ్చెను.

ఆ సంస్థానములో దక్షిణభాగమున కొందఱు క్రైస్తవమత బోధకులుండి వారి పాఠశాలలలో మతము బోధించుట యావశ్యకమని చట్టముల నేర్పరచమని తిరువాన్కూరు ప్రభుత్వమువారిని బీడింపఁ జొచ్చిరి. పాఠశాలలలో మతబోధ విషయమున దొరతనమువారు జోక్యము కలుగఁజేసికొనక పోవుటయే శ్రేయస్కరమని రామవర్మ యొకచిన్నపుస్తకమును వ్రాసెను. అది యిప్పటికిని మనవారందఱు జదువుకొనవలసిన గ్రంథమే. అది వ్రాసిన పిదప క్రైస్తవ మతబోధకులు తమవాదము కొంతవఱకు విడిచిరి. సంస్కృత విద్యయొక్క యావశ్యకతను గూర్చి రామవర్మ చెన్నపట్టణములోనున్న నార్టను గారికి మంచి యుపన్యాసము వ్రాసి పంపెను. అది చదివి యతఁడు మిక్కిలి సంతసించెను.

1861 వ సంవత్సరమున రామవర్మ చెన్నపట్టణమును జూడఁ బోయి యచట గవర్నరుగారి దరిశనము చేసెను. తిరువాన్కూరు రాజకుమారులు చెన్నపురికిఁబోవుటకు గవర్నరును జూచుటకు నదియే మొదలు ఆయననుజూచి గవర్నరు మిక్కిలి సంతసించి యటువంటి హిందువును తానెన్నఁడు జూచి యుండలేదని మాల్టుబీదొరగారికి వ్రాసెను. రామవర్మ చెన్నపురిలో నుండినపుడు గవర్నరుతోడను మఱికొందఱు తెల్లవారితోడను కొందఱు స్వదేశస్థులతోడను స్నేహముచేసి స్వదేశమునకుఁ బోయినపిదపఁ గూడ నుత్తర ప్రత్యుత్తరముల మూలమున నామైత్రి నిలుపుకొనెను. గవర్నరు రాజకుమారుని వైదుష్యమునకు మెచ్చి చెన్నపట్టణపు యూనివర్సిటీలో వాని నొక

సభ్యునిగ జేర్చెను. ఈగౌరవ మిప్పుడు చవుకయినను వెనుక మిక్కిలి యరుదయి యుండెను. చెన్నపుర సందర్శనమువలన దేశాటనమందుఁ గుతూహలము కలుగ రాజకుమారుఁడు స్వదేశముఁ జూడవలయునని సంకల్పించెను. సంకల్పించి బయలుదేరి యతఁడు పూనికతో నన్నికొండలను నన్నినదులను నన్ని జలపాతములను జూచెను. చిత్రమనస్కులైన పురుషులు తిరువాన్కూరులో నెక్కడికైనఁబోయి యొక పాడుదేవాలయమును ప్రాతకోటను యొకపురాతన శాసనమును మఱియే పూర్వకాల చిహ్నమునో జూచి తాము దానిని క్రొత్తగా గనిపెట్టినామని చెప్పుకొన్నప్పుడు తత్ప్రదేశముల నున్నవారు వారిపలుకులు విని నవ్వి "అది యీవఱకు మావైశాఖం తిరునల్ కనిపెట్టినదే క్రొత్తదికా" దని తెలియజేయుచుందురు. వైశాఖం తిరునల్లను నది రామవర్మయొక్క రెండవపేరు ఈ దేశయాత్రలో నతఁడు చిత్రచిత్రములగు మొక్కలను, విత్తనములను, రాళ్ళను, లోహములను, వన్నెపురుగులను వింతపిట్టలను, చిన్నచిన్న క్రిమిజాతులను బ్రోగుచేసికొని బండ్లమీఁద వేయించి స్వగృహమునకు దెప్పించుచుండును. మఱియు నతఁ డంతతోఁ దృప్తినొందక స్వదేశమునఁ బెరిగెడు నోషధుల యొక్కయు బుష్పముల యొక్కయు లతలయొక్కయుఁ జిత్రవస్తువులయొక్కయుఁ జిత్తరువులు తన కొలువులో నున్న చిత్రకారులచేత వ్రాయించి దగ్గరనుంచుకొనును. ఇట్లు ప్రోగుచేసినవస్తుసముదాయములనుండి కొన్నివస్తువులు తీసి యతఁడు విదేశస్థుల కిచ్చి వారివద్దనుండు విచిత్రవస్తువులను తనవానికి బదులు గ్రహించుచుండును.

అతఁడు ప్రకృతిశాస్త్రములను జదువుటయేగాక వానియం దనుభవము కలుఁగునట్లు పరిశ్రమ చేసెను. ఆయనకు వృక్షశాస్త్రము నందు మిక్కిలి యభిమానముకలదు. దానికిఁదోడుగ వ్యవసాయము

నందును మిక్కిలి యభిరుచియుండెను. ఆ ఆయభిరుచిచేతనే రామ వర్మ వటక్కు కొత్తరమనుపేర నొకమందిరమును నిర్మించి దాని చుట్టు మంచి పండ్లతోఁటలు పూఁదోటలు పంటచేలు వేయించి రాజయ్యు గృషీవలుఁడై యుండెను. వంటక్కు కొత్తరమనగా వల్లుని మందిరమని యర్థము ఈభవనమందు రామవర్మ దనజీవిత మునఁ జాలకాలము గడపెను. అన్యదేశములలోఁ బండుధాన్యములు దుంపలు, పొగాకు మొదలగునవి తెప్పించి స్వదేశమున నాటించి యతఁడు కృషి వృద్ధిచేసెను. చిత్తరువులు వ్రాయుటలో నభిరుచి గలవారి కావిద్యలు నేర్పించి ముఖ్యముగా నీటితో రంగులువేయుట చమురుతో రంగులువేయుట నను రెండు కళల విషయమునఁ జాల పని చేసెను.

ఈనడుమ మాధవరావుగారు కొన్ని కారణములచేత సంస్థానములో దివానుపనిని మానుకొనిరి. రామవర్మ కాయన గురువగుట చేత గురుభక్తినిఁజూపుచు నతఁడు మాధవరావుగారిబుద్ధివిశేషమును గొనియాడుచు 'కలకత్తారివ్యూ' యను పత్రికకు మనోహరమయిన యుపన్యాస మొకటివ్రాసిపంపెను. ఆవ్రాత యానాటి విద్యావంతుల మనస్సుల నాకర్షించెను. అప్పటి గవర్నరు జనరలుగారగు నార్తు బ్రూకు ప్రభువుగా రది చదివి మాధవరావు రాజనీతి విశారదు డని గ్రహించి యిందూరు సంస్థాన ప్రభువగు హోల్కారునకు మంత్రి కావలసియుండగా మాధవరావు నంపిరి. ఆ గవర్నరు జనరల్ గారే రామవర్మ బుద్ధికుశలతఁ గూడ గ్రహించి తన యాలోచన సభలో సభ్యుడుగా నుండుమని ఆయనను గోరిరి. కాని యనారోగ్యముచేత రామవర్మ దాని నంగీకరింపలేదు. 1874 వ సంవత్సరమున రామ వర్మకు జబ్బుచేసి ప్రాణము మీదికివచ్చెను. అతడు జీవింపడనికొన్ని దినములు బంధువులు నిరాశచేసికొనిరి. ఎట్టకో దైవానుగ్రహమున

జాడ్యవిముక్తుఁడై బ్రదికెను. బలము చేరినది మొదలు రామవర్మ యెప్పటియట్లే చదువునందు వ్రాతయందు తన కాలము గడుపుచు వచ్చెను. మాధవరావు దివానుగానుండిన కాలమున తిరువాన్కూరులో నుపయుక్తములగు మళయాళగ్రంథములు వ్రాయించుటకు చిన్న సభ యేర్పచెను. ఆ సభకు రామవర్మ మిక్కిలి తోడుపడి సత్య, విద్య, యారోగ్యము మొదలగు విషయములుగూర్చి తాను స్వాయముగ చిన్నిగ్రంథములు వ్రాసి యాసభవారికిచ్చుచువచ్చెను. మహారాజు కుమారుఁడయినను పాటుపడవలసినదనియు పాటుపడి నందువలన గౌరవ లోపము లేదనియుఁ దానప్పటికి యువరాజయ్యు కాఫీతోట వేయించి స్వాయముగ పనిచేయించెను. ఆతఁడు పండించిన కాఫీతక్కిన కాఫీలకంటె శ్రేష్టతమమయినది. చెన్నపురమందు జరిగిన వస్తుప్రదర్శన సభవారు వానికొక బంగారు పతకమును బహుమాన మిచ్చిరి. బుద్ధికుశలతగల వారితోడను విద్యావంతులతోడను రామవర్మ తరచుగ సహవాసముచేయ నభిలాష గలవాఁడు. ఈయభిలాష బంధముచేతనే యతఁడు సర్వకలాశాలలోఁ జదువుకొనుచుండిన కుశాగ్రబుద్ధులకు విద్యార్థులందసమందిరమునకు రావించి వారితో విద్యాగోష్ఠి జేయుచుండెను. ఇప్పుడా సంస్థానమున గొప్పయుద్యోగములలో నున్న పురుషు లనేకులు మొదటరామవర్మ చేరదీసినవారే. మైసూరు సంస్థానమున మంత్రిపదవి నొందిన రంగాచార్యులవారు కూడ మొదట రామవర్మచేత పెంపఁబడినవారే.

1880 వ సం॥న సంస్థానమును పాలించు మహారాజు మృతి నొంద రామవర్మ తిరువాన్కూరు మహారాజయ్యెను. అతని పట్టాభిషేకము 1880 వ సంవత్సరము జూను 17 వ తేదీని జరిగెను. ఈయనవలె సర్వజనులకు నిష్టముగ గద్దెక్కిన మహారాజు మఱి యొకఁ డుండఁడు. సకల విశారదుఁడయి సచ్చరిత్రుఁ డగు రామ

వర్మ సింహాసన మెక్కినతోడనే సంస్థానమందలి ప్రజలందఱు తా మదృష్టవంతుల మనుకొనిరి. దక్షిణ హిందూస్థానమందలి విద్యావంతు లందరు వాని మంచి యేలుబడిచేత వాని సంస్థానమేగాక యామార్గ మనుసరించి తక్కిన సంస్థానములుఁగూడ బాగుపడునని తలంచిరి. రామవర్మ గద్దె యెక్కినతోడనే వెంబాకము రామయ్యంగారిని మంత్రిగా జేసికొనెను. రామయ్యంగారి స్వభావము రామవర్మ స్వభావమువంటిదే యగుటచే వారి కొండొరులమీంద సంతకు ముందే యిష్టముండెను. ఆయన మంత్రి యయినతోడనే రాజు మంత్రియుఁ గలసి సంస్థానములోఁ బలుమార్పులు చేసిరి. కోర్టుల లోను రివిన్యూ వ్యవహారములోను పోలీసులోను ఉప్పు డిపార్టుమెంటులోను ప్రాతపద్ధతులఁ జాలవఱకు తొలగించి యాయన క్రొత్తపద్ధతులఁ బెట్టెను. ఇది యది యని చెప్పనేల? ఆ మహారాజు గుఱ్ఱములు నేనుఁగులు మొదలగు జంతువుల సంరక్షణమునుగూర్చి సయితము స్వయముగ మార్పులఁ జేసెను. చేయఁదలఁచిన మంచి యేర్పాటు లన్నియు సత్వరమే చేయవలెనని యతఁడు పోరుచు వచ్చెను. ఏలయన రామవర్మ దుర్బలుఁ డగుటచే నెప్పుడు తనకు మరణము సంభవించునోయని భయపడుచు వచ్చెను. ఆసందేహము మనస్సులో నుంచుకొని యతఁడొకసారి మంత్రి కిట్లువ్రాసెను. "నా కిప్పుడు నలువది యాఱేండ్లున్నవి. ఒక్కరు తప్ప నాపూర్వులెవ్వరు నేఁబదియేండ్లు దాఁటి బ్రతుకలేదు. కాబట్టి నేఁడు చేయవలసిన పనిని రేపటి కాపవద్దు" అట్లు త్వరపడి సంస్థానవ్యవహారమంతయుఁ జాలఁ గట్టు దిట్టము చేసెను. ఆమార్పులు చేసిన పిదప మహారాజుదృష్టి నేలకొలత (సర్వే) పన్ను నిర్ణయము (సెటిల్ మెంటు) అను రెండు క్రొత్తపద్ధతులమీందికి బోయెను. తిరువాన్కూరు సంస్థానములో భూముల లెక్కలు చిరకాలమునుండి యుండవలసిన విధముగా లేవు.

అవి చక్కఁజేయుట చాల శ్రమకరమని వెనుకటి మహారాజులు దాని జోలికింబోరైరి. రామవర్మ తన యావచ్ఛక్తి వినియోగించి పంటనేలలన్నియు గొలిపించి వానికిం దగినట్లు పన్నులు గట్టించెను. అది యైన పిదప రామవర్మ చిరకాలమునుండి కొచ్చినుసంస్థానప్రభువులకుఁ దనకుఁగల సరిహద్దుల వివాదమును బరిష్కరించుకొనఁ దలఁచి మధ్యవర్తుల నేర్పఱచుకొని వారు చెప్పినట్లువినుట కొడంబడి యావివాదము నంతమొందించెను. మహారాజునకు పూర్వులు చేయుట యొకయెత్తు సంస్థానమందలి యుద్యోగస్థుల నదుపులో నుంచుట యొకయెత్తుగ నుండెను. రామవర్మ గద్దెయెక్కినప్పుడు లంచగొండు లందఱు నడుగంటుదరని నాగరికులగు పౌరులేగాక కొండవాండ్రుసయితము సంతోషించిరి. వారి కోరికలు సఫలము లయ్యెను. సర్కారు జీతములుతినుచు దురాశాపాతకులై లంచము లకై ప్రజలం బీడించు దుర్వినీతుల నతఁడు నిష్కరుణముగ దండించి రైతులబాధ తొలగించెను. దుర్జనుల దౌర్జన్యము నడచుటలో వాని కెంతజాగ్రతయుండెనో సన్మార్గుల యోగ్యతను మెచ్చి బహుమానము చేయుటలో నంత జాగ్రత్త వానికుండెను. రాచరికము చేయుచున్నాఁడని పేరెగాని రామవర్మ చేసినంత పని యా సంస్థానములోఁ నేయుద్యోగస్థుఁడు చేసి యెఱుఁగడు. దివాను సంపించెడి కట్టలకొలఁది కాగితముల నవలీలగజూచి విషయములు గ్రహించి వాని మీఁద వేయవలసిన యుత్తరువులు వేసి రామవర్మ యించుకేని యాలస్యముచేయక మరలఁ బంపుచుండును. అన్ని కాగితములను జూచుకొనుటయేగాక ప్రపంచములోఁ ననేక దేశములందున్న తన మిత్రులకుఁ బ్రతిదినము సలుజాబులు వ్రాయుచుండును. వేయేల సామాన్యుఁ డగు గుమాస్తా యెట్లు పని చేసెనో యతఁడు నట్లె పనిచేసెను. ఈ మహారాజు ప్రాతఃకాలమున సూర్యుని కంటె

ముందే మేల్కాని బండి షికారుపోయి తిరిగివచ్చునప్పుడు మధ్య మార్గమున నుదయభానునిం గలిసికొనును. షికారుముగించి యతఁడు గృహమునకుఁబోయి స్నానము, సంధ్యావందనము జపము మొదలగు పారలౌకికకృత్యములు నెరవేర్చుకొని భోజనముచేసి ప్రతిదినము పదు నొకండు గంటలకు రాచకార్యముల నిమిత్తము దర్బారునకుఁబోవును.

అది మొదలు రెండుగంటలువఱకు మందిర వ్యవహార ములు దేవస్థాన వ్యవహారములు కనుఁగొని చక్కఁజేసి తక్కిన వ్యవహారములలో లేశ లేశములుగూడ పరిశీలించుచుండును. అనం తరము కాఫీత్రాగుటకుఁ బోవును. రెండుగంటలు మొదలుకొని యుద్యోగస్థులు వ్రాసిపంపు రిపోర్టులు చదువుకొనును. కోరినవారికి దరిశన మిచ్చును. సాయంకాల మైనతోడనే మరల నతఁడు సంధ్యా వందనము మొదలగు కాలకృత్యములను దీర్చుకొనును. దేహా రోగ్యము సరిగా నుండనప్పుడు సయితమతఁడు సంధ్యావందనాదిక ములు భక్తిశ్రద్ధలతోఁ జేయుచుండును.

గవర్నరులు తనదేశము వచ్చినపుడు దేవతోత్సవము లైన ప్పుడు విందులు జరిగినప్పుడు సయితము రామవర్మ రాజ్యకార్యముల నిమిత్తము తా నేర్పరచుకొన్న కాలము వానిక్రింద వృథ సేయక తన విశ్రాంతినిమిత్త మేర్పడిన కాలమునందే తత్కార్యములు నెరవేర్చు చుండును.

రామవర్మ యిరువది యైదేండ్ల ప్రాయము మొదలు మరణ పర్యంతము దినచర్య వ్రాయుచు వచ్చెను. ఎంత ప్రొద్దుపోయినను పండుకొనుటకుఁ బోవక మున్నతఁడు దినచర్య వ్రాసితీరును. ఇన్ని పనుల నడుమ రామవర్మ యింగ్లీషుగ్రంథము లనేకములు చదువు టయును యింగ్లీషుతో నెన్నో యుపన్యాసములు వ్రాయుటయును దీరిక గలవాఁ డయ్యెను. తన సంస్థాన మందున్న పాఠశాలలలోఁ జదువు

బాలకుల యుపయోగము నిమిత్తము రామవర్మ యింగ్లీషులోనుండి సత్పురుషులయొక్కయు మంచి స్త్రీలయొక్కయు చరిత్రముల నేరి మళయాళభాషలో వ్రాసెను. మఱియు స్వభాషాభివృద్ధిఁ జేయుట కతఁడు "విద్యావిలాసిని" యను పేర నొక మాసపత్రికనుస్థాపింపఁ జేసి జ్యోతిశాస్త్రాది విషయములను సులభశైలిలో మళయాళభాషలో వ్రాసి యందు బ్రకటించుచు వచ్చెను. చిన్నతనము నుండియు వానికి దేశయాత్రాభిలాష మెండుగ నుండుటచే రాజ్యభారము పైఁబడిన కతమున వెనుకటియట్లు స్వేచ్ఛగా దిరుగ వలను పడకున్నను రామవర్మ యుత్తరహిందూస్థానమును జూచి వచ్చెను. తీరిక చాలలేకపోయినందున నతఁడు 1882 వ సంవత్సరమున జనవరి నెలలో బయలుదేరి ముఖ్యస్థలముల గొన్నిఁటిని మాత్రమే చూచి మార్చి నెల ముగియకమున్నె రాజధాని జేరెను. అతఁడు చూచిన ప్రతిపట్టణమునందు జనులు వానిదర్శనము జేయవచ్చి వానియుదార గుణముల గొనియాడుచు స్వాగతపత్రికల సమర్పించిరి. 1883 వ సంవత్సరమున నతఁడు చెన్నపురమునకుఁబోయి వెనుక చేసిన కాశీ యాత్రసఫలము చేయుటకు రామేశ్వరయాత్ర చేసెను. రామేశ్వరము నుండి సేతువునకు బోయినపుడు రామవర్మ మహానందభరితుఁడై దినచర్యలో నిట్లు వ్రాసెను. "నేను నేటియుదయమున సముద్రపు బాయ దాఁటితిని. పూజ్యమైన రామసేతువు జూచితిని. ప్రకృతియో దైవమహిమయో నేనెఱుఁగనుగాని యిది మిక్కిలి దర్శనీయమైనది. సమానమైన వెడల్పుఁగలిగి యది గీటుగీచినట్లు తిన్నగ నున్నది. ఈ భాగమే మాదేశమును సింహళద్వీపమును గలుపుచున్నది."
రామవర్మ తన రాజ్యములోఁగూడ బూర్వులకంటె నెక్కుడు సారులు పయనములుచేసి పలుతావులు చూచెను. ఆయన తన రాజ్యమునందుఁ గల ప్రతిగ్రామమునకుఁ బోయి చేతిపనులకు గాని

ప్రకృతి వినోదములకు గాని బేరువడసిన గ్రామముల పేర్లు జ్ఞాప
కార్థము తనపుస్తకములో వ్రాసికొని యాయా గ్రామములందు
కళావిశారదులగు బుద్ధిమంతులు గానఁబడినప్పుడు వారికేవో పనులు
గల్పించి ధనసహాయము జేయుచుండును. చేతిపనులకుఁ దగిన
ప్రోత్సాహముఁ గలుగఁజేయుట కాయన యాపనులునేర్పుపాఠశాల
నొకటి స్థాపించెను. అతని ప్రోత్సాహముచేతనే క్విలనుపట్టణమందు
వస్త్రములునేయుయంత్రములు స్థాపింపఁబడెను. అతనిప్రోత్సాహము
చేతనే పూనలూరు గ్రామమున కాగితములుచేయు యంత్రములు
స్థాపించుటకుప్రయత్నము గలిగెను. ప్రకృతిశాస్త్రమునం దతనికిగల
యభిరుచి నానాటికి హెచ్చ తన రాజధానిలోనున్న కలాశాలలో
రసవాదశాస్త్రము (కెమిస్ట్రి) ప్రకృతిశాస్త్రము నేర్పింపఁ దలఁచి
యుపాధ్యాయుల నేర్పఱచెను. అతని శాస్త్ర పరిశ్రమలను
బట్టి యూరపుఖండములో నింగ్లాండు మొదలగు దేశములలోనున్న
ప్రకృతిశాస్త్రీయసంఘము లనేకములు వానిని సభ్యునిగ జేర్చుకొని
యెను. సంస్కృతపాండిత్యమునుబట్టి రాయల్ ఏషియాటిక్కు-సంఘము
వారు వానినిఁ దమసంఘములో జేర్చుకొనిరి. భూగోళశాస్త్రపరిజ్ఞా
నమునుబట్టి భూగోళశాస్త్రీయ సంఘమువారు జేర్చుకొనిరి. ఇట్లతని
కీర్తి స్వదేశమందేగాక దేశాంతరములయందు ద్వీపాంతరముల
యందు ఖండాంతరములయందుగూడ వ్యాపించెను. ఈసంఘములవా
రందఱు వానినట్లు గౌరవింపకమునుపే శ్రీవిక్టోరియాచక్రవర్తినిగారు
వారికి "సర్. కె. సి. యస్. ఐ." యను బిరుదమునిచ్చిరి. ఈ విదే
శపు బిరుదులకుఁ దోడుగ నతఁడుస్వదేశపుబిరుదులఁగూడ గొన్నిఁటి
నందెను. అతని పూర్వులందఱు తులాభారముఁదూఁగి కులశేఖర
పెరుమాళ్ళను బిరుదమును వహించుచువచ్చిరి. ఆవిధముగానే రామ
వర్మయు నాబిరుద మందెను. అనంతరము కీర్తిపతి యను బిరుదము

బడయవలెనని ప్రయత్నము చేయుచుండెనంతలో మృత్యువు వానిం దనవాత బెట్టుకొనియె. ఆయన 1884వ సంవత్సర మైదవ యాగష్టున కాలధర్మము నొందెను. ఆయన యనుకొన్నట్లె పుణ్యులవిధమున నేఁబదియోండ్లు నిండగాన మృతినొందెను. కర్మలయం దాయనకు సంపూర్ణమయిన విశ్వాసము కలదు. కర్మలు చేయఁదలఁచినప్పుడు సగము సగము చేయక సంపూర్ణముగ జేయవలెనని యాయన యభిప్రాయము ఏ దేశమునకుగాని రామవర్మవంటి మనుష్యులు ప్రభువులగుట జనుల యదృష్టమని చెప్పవలయును. అంతటి మహా రాజును దీర్ఘాయురారోగ్యము లిచ్చి రక్షింపక భగవంతుఁడు నట్ట నడుమ త్రుంచివేయుట జనుల భాగ్యదోషమున నేకదా!

తిరువాన్కూరు మళయాళ దేశములోఁ జేరినది. అక్కడ తండ్రియాస్తి కొడుకునకురాక మేనల్లునకుఁ జెందుచుండును. రామవర్మయు వెనుకటి రాజునకు మేనల్లుఁ డగుటచేతనే రాజ్యప్రాప్తి గలిగెను. ఇప్పటి మహారాజు రామవర్మకు మేనల్లుఁడు గావుననే గద్దె యెక్కెను. అక్కడ ధర్మశాస్త్రము మన ధర్మశాస్త్రము వంటిది కాదు.

రాజా సర్ మాధవరావు

మాధవరావు 1828 వ సంవత్సరమున గావేరీ తీరమందలి కుంభకోణ పట్టణమందు జన్మించెను. ఈయన కుటుంబము మిక్కిలి గౌరవనీయమయినది. ఆయన తండ్రి రంగారావు కొంతకాలము తిరువాన్కూరు దివానుగా నుండెను. ఆయన పినతండ్రి రామరాయ వెంకట్రావుగూడ తిరువన్కూరు సంస్థానమున మంత్రియై యుండెను. తండ్రి మాధవరావును జిన్నతనమందే చదువునిమిత్తము చెన్నపట్టణమున కంపెను. మాధవరా వప్పటి చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁ జేరి పవెలుదొరవద్ద విద్యారసముం గ్రోలెను. ఈయన సహాధ్యాయులందరు మిక్కిలి సుప్రసిద్ధులైరి. మాధవరావు మిగుల జాగరూకతయు శ్రద్ధయుఁ గలిగి విద్యాభ్యాసము చేసెను. ఆయన గణితశాస్త్రము ప్రకృతి శాస్త్రము నేర్చుకొనుటయేఁగాక యుపాధ్యాయుఁ డగు పవెలుదొరగారి మేడమీఁది జ్యోతిశ్శాస్త్రము నభ్యసించెను. దాని నభ్యసించు నప్పుడు మాధవరావు వెదురుగొట్టముల కద్దపుబిళ్ళలదికి గ్రహసంచారమును జూచుటకై సూక్ష్మదర్శకయంత్రములఁ జేసి గురువునకు బరమానందముఁ గలిగించుచు వచ్చెను. మాధవరావు 1846 వ సంవత్సరమందుఁ బట్టపరీక్షలోఁ గృతార్థుఁడై విద్యాభ్యాసము ముగించెను.

పవెలుదొర శిష్యునియం దధికాభిమానముఁ గలవాఁడగుటచే వానినివిడువనిష్టములేక తనపాఠశాలలోవానికుపాధ్యాయత్వమిప్పించి వానిచేత గణితశాస్త్రము ప్రకృతిశాస్త్రముఁ జెప్పించెను. ఆ యుద్యోగమునం దతఁడు చిరకాలముండలేదు ఏలయన యల్పకాలము నందే తిరువాన్కూరు రాజకుమారున కింగ్లీషు నేర్పుట కుపాధ్యాయుఁడు కావలసివచ్చినందున మాధవరావా యుద్యోగమును బడ

రాజా సర్ మాధవరావు

సెను. స్వదేశ సంస్థానములలో నితఁ డుద్యోగస్థుఁడై పేరువడయుట కిదియే ప్రారంభము. మహారాజా రామవర్మయు మఱికొందఱు రాజకుమారులు వానిశిష్యులై విద్య నేర్చిరి. తిరువాన్కూరు సింహాసన మెక్కిన రాజులలో రామవర్మవంటివాఁడు తరుచుగ లేరు. రామవర్మ నంతవానిం జేసినది మాధవరావేయని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును. అట్లు రాజకుమారులకు గురువై మాధవరావు నాలుగు సంవత్సరము లుండి యాపనిమాని దివానుక్రింద మఱియొక యుద్యోగము వహించెను. అందుఁ గొంతకాలమున్న పిదప నతనికి దివానుపేష్కారుద్యోగ మిచ్చి సంస్థానములో దక్షిణభాగమున బరిపాలింపఁ బంపిరి. ఆ కాలమందా దక్షిణభాగములో జనుల పరస్పర కలహములు పోరాటములు ప్రబలియుండెను. మాధవరావు తనయందలి శాంతరసము చేతను బుద్ధిసూక్ష్మతచేతను దేశమందలి కలహాగ్నిని త్వరలోనే నెమ్మదిలేనిచోట నెమ్మది గలిగించెను. ఆ ప్రాంతముల వారికి నిష్పక్షపాతముగ న్యాయ మొసగి నేరస్థులను నిర్భయముగ దండించెను. బందిపోటు దొంగల మాపుచేసెను. ప్రజలకు బాధలేకుండ శిస్తులు హెచ్చించెను. ఆయన వ్యవహారపు కాగితములు దినచర్యలు జూచి తిమా యతఁ డెంత ధైర్యముతో నట్టికష్ట దినములలోఁ బనిచేసెనో తెలియును. రాజ్యము నాశనము కాకుండ రక్షించెను. రాజు కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. ఆయనయే మంత్రియగునేని సంస్థానము మహావృద్ధినొందునని యానాటివారందఱు అభిప్రాయపడిరి. విద్యనేర్చిన స్వదేశస్థులు దేశపరిపాలనమందు దమకు సమానులగుదురని వివేకులగు తెల్లవారు గ్రహించిరి.

ఆ కాలమునందు తిరువాన్కూరు సంస్థానము స్థితి చక్కగానరసి పనిచేయలేని మంత్రి పాలనమున నుండెను. అప్పటిమహారాజు దుర్బలుఁడు ఆయన దేవాలయమునకుఁ బోవుట నిత్యకర్మలుసేయుట

మొదలగుపనులకే యలపడెనుగాని రాజ్యవ్యాపారములమీఁద దృష్టి నిలుపుట కలవడలేదు. సంస్థానమందలి యుద్యోగస్థుల జీతములు స్వల్పమగుటచేతను స్వల్పజీతములైన సరిగా నియ్యక యాఱు నెలల కొకసారి యేఁడాదికొకసారి యిచ్చుటచేతను వారు లంచగొండులై ప్రజలను బీడింపఁ జొచ్చిరి. ఖజానాకొట్లు వట్టివయ్యెను. ఇంగ్లీషు వారికి రాజు కప్పము చెల్లింప లేకపోయెను. మార్గములు సరిగ లేక పోవుటచే వాణిజ్యముడుగంటెను దేశస్థుల వృద్ధి దిగజారెను. ఆకాల మునందు హిందూదేశమునకు డల్‌హౌసీప్రభువు గవర్నరుజనరలుగా నుండెను. స్వదేశ రాజులను సింహాసనభ్రష్టులఁజేసి వారి రాజ్యముల గలుపుకొనుటలో నీ ప్రభువునకుంగల ప్రజ్ఞ యింతింత యనరాదు. మన దేశములో స్వదేశి సంస్థానమన్న పేరులేకుండఁ జేయవలయునని యీయన తలంపు. ఏ సంస్థానమందైన గొంచెము గడబిడ యల్లరి జరుగునేని యావంకబెట్టి సంస్థాన మక్రమముగఁ బరిపాలింపఁ బడు చున్నదని ప్రజలు బాధలు పడుచున్నారని వారి యిడుమ లార్చు వాఁడు తీర్చువాఁడుబోలె నాయన యాసంస్థానముం గలుపుకొనుచు వచ్చెను. వారసులు లేనివారికి దొరతనమువారే వారసులని బిడ్డలు లేక మృతినొందిన మహారాజుల సంస్థానము లన్నియు నీతఁ డింగ్లీషు వారికే జేర్చెను. ఆయన దృష్టి యాకాలమున తిరువాన్కూరు సంస్థానముపైఁ బడెను. క్రమ పరిపాలనము లేదను నెపమున దాని నతఁడు కలుపుకొనఁదలఁచి చెన్నపట్టణపు దొరతనమువారితో నాలో చించుటకు నీలగిరికిఁ బోయెను. అప్పుడు మహారాజు మేలుకొని మాధవరావును మంత్రిగాఁ దీసికొనెను. మాధవరావు తన కేఁడు సంవత్సరములు గడువిచ్చిన పక్షమున సంస్థానము మంచిస్థితిలోనికి వచ్చునని దొరతనమువారికి వ్రాసెను. ఎట్టెటో వారు దాని కంగీక రించిరి. 1857 వ సంవత్సరమున మాధవరావు తిరువాన్కూరు మంత్రి

యయ్యెను. మాధవరావు ముప్పదియేండ్లయిన నిండక మునుపే బుద్ధిబలము నీతిబలము విద్యాబలముగలవాఁడగుటచే గొప్ప సంస్థానమునకు మంత్రిత్వము వహింపఁ గలిగెను

మాధవరావు మొట్టమొదట కొన్నియేండ్లు ప్రజాపీడకరములుగానున్న పన్నులఁ దగ్గించి మార్పుచేయుటలో గడపెను. క్రమము మితి మీర లేక వెనుకటి మంత్రులు పన్నులు గట్టుచు వచ్చినందున దేశస్థులు మిక్కిలి దరిద్రులైరి. సంస్థానమునందుఁ బ్రతివస్తువుఁగూడ నిజారా చేయఁబడుచువచ్చెను. పన్నులు ప్రజలను విసికించెను. అన్నింటిలో మిరియాల యిజారా జనులకు మిక్కిలి బాధకరముగ నుండెను. ఆ యిజారా మాధవరావు ముందుగాఁ గొట్టివేసి యందువలన సంస్థానమునకుం గలుగుఁ ధననష్టము గూడదీయుటకై నూటికి పదునైదు వంతున దానిమీఁద నెగుమతి పన్ను విధించెను. అదియు ప్రజలకు భారముగా నున్నందున గొంతకాలము కడచినపిదపనతఁడు నూటికి తొమ్మిదివంతున పన్నువిధించెను. మఱి కొన్నాళ్ళకదియే నూటికై దురూపాయల వంతగునట్లు చేసెను. ఆ సంస్థానమునం దదివఱకు పొగాకువర్తకము జనులుచేయుటకు వీలులేదు. సంస్థాన ప్రభుత్వమువారే విదేశ వర్తకులవద్దనుండి పొగాకు కొని నిలువజేసి చిల్లరగనమ్మి లాభము దీయుచువచ్చిరి. మాధవరావు పొగాకు యిజారా కొట్టివేసి యావర్తకము జనులేచేసి కొనవచ్చునని యుత్తరువుచేసి దానిమీఁద కొంతపన్ను విధించెను. ఆ పన్ను మొదట కొంచెము హెచ్చుగా నున్నందున నతఁడే కాలక్రమమున దానిని తగ్గించెను. ఇట్లుచేయుటచే దేశమున వర్తకము హెచ్చుటయు ప్రజలు బాగుపడుటయు సంభవించెను. అట్లు మాధవరా విజారాలను రూపుమాపి తక్కిన పన్నులుతగ్గింప సంకల్పించి చిల్లరపన్నులు నూఱుతీసివేసెను. ఈ నూఱు పన్నులు సంస్థానమునకుఁ గలుగఁ జేయులాభ మంతయు క్కన

ప్రజలకు గలిగించు పీడయెక్కువ. నేలపన్ను హెచ్చుగానున్న స్థలములందగ్గించి యతఁడు 1863-64వ సంవత్సరములలో నెగుమతి దిగుమతి సరకులమీఁద విధింపబడిన పన్నులగూడ స్వల్పము చేసెను. మరుసటి సంవత్సరము కొచ్చిను రాజుతోడను నింగ్లీషుదొరతనము వారితోడను నతడు వాణిజ్యవిషయమున నొక యొడంబడిక చేసికొనెను. ఆ యొడంబడికనుబట్టి యింగ్లీషు రాజ్యమునుండి కొచ్చిను సంస్థానమునుండి తిరువాన్కూరునకుబోవు సరకులకును తిరువాన్కూరునుండి యా దేశమునకుఁ బోవు సరకులకును బన్నులు లేవు.

అట్లు మాధవరావు తిరువాన్కూరు సంస్థానమునకుఁ జేసిన యమితోపకారమునకు నింగ్లీషు దొరతనమువారు సంతసించి కె. సి. యస్. ఐ. యను బిరుదము వానికిచ్చిరి. అప్పుడు చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగారుండిన నేపియర్ ప్రభువు మాధవరావును చెన్నపట్టణము రావించి యాబిరుదమును స్వయముగానచ్చి యిచ్చునప్పుడు విక్టోరియా రాణీగారు వాని చేసిన పనులకు మిక్కిలి సంతసించిరని చెప్పి పలుతెఱంగుల వాని గుణములం బొగడెను. ఆసంవత్సరమే మాధవరావు చెన్నపట్టణపు యూనివరిసిటీలో సభ్యుడయ్యెను. అట్లు చిరకాలము మంత్రిపదము వహించి దేశము క్రమస్థితిలోనికిదెచ్చి మాధవరావు హాయిగానుండదలప వాని తలఁపునకు వ్యాఘాతము సంభవించెను. మాధవరావుమీఁద గిట్టనివారు మహారాజుతో నెన్నో కొండెములు జెప్పి యాయన మనస్సు విరిచిరి. ఆ కొండెములు విని మహారాజు మునుపటియట్లసమ్మడయ్యె. అందుచేత మాధవరావు 1872వ సంవత్సరమున మంత్రి యుద్యోగమును మానుకొనెను.

ఆమహామంత్రి చరిత్రమునందు ప్రథమాధ్యాయమింతతోముగిసెనని చెప్పవచ్చును. మాధవరావుతిరువాన్కూరులో నంధకారమయములగు ప్రదేశములందు వెలుతురు ప్రకాశింప జేసెను. అరాజకము

ప్రబలిన తావులఁ రాజరికము నెలకొలిపెను. బందిపోటు దొంగలబారి నుండి తప్పించి ప్రజల ధనప్రాణముల రక్షించెను. మట్టిగుడిసెలతో నిండిన పట్టణమున సుందర మందిరములు గట్టించి రాజధానియను పేరునకుం దగినట్లు జేసెను. కాలువలఁ ద్రవ్వించెను. వంతెనలు కట్టించెను. బావులు వేయించెను. దుర్గమ ప్రదేశములకు బయనము సులభము చేసెను. వట్టినేలల పంట భూములు చేసెను. కాఫీతోటలు మొదలగు నూతన వ్యవసాయములపై జనుల కభిరుచి కలిగించెను. వేయేల! దేశమంతయు పాడిపంటలు సిరిసంపదలు గలిగి కనుల పండువై యుండెను. మాధవరావు మంత్రిపదముం బూనుకాలమున నింగ్లీషువారు సంస్థానము గలుపుకొందురని క్షణక్షణము భయము కలుగజొచ్చెను. అట్టి సంస్థానము మాధవరావు విడుచునప్పుడు స్వదేశ సంస్థానములలో నగ్రగణ్యమని చెప్పదగి యున్నది. మహారాజు మాధవరావునకు నెలకు వేయిరూపాయి లుపకార వేతనము నేర్పరచెను. ఆ భరణము గ్రహించుచు మాధవరావు చెన్నపట్టణమున గాఁపురముండి జీవితకాల శేషము గడపఁదలఁచెను. అట్లు చెన్నపట్టణమునన్న కాలమున గవర్నరు జనరలుగారు తన యాలోచన సభలో మాధవరావు నొక సభ్యుఁడుగా నుండుమని కోరిరి. కాని మాధవరావుగారు సభ్యత్వ మక్కరలేదనిరి. మాధవరావు తిరువాన్కూరులో నుద్యోగము మానిన వార్త యింగ్లాండులోఁ దెలిసినప్పుడు హెన్రిఫాసెట్టను నతఁడు తిరువాన్కూరు సంస్థానమంత ప్రజ్ఞతోఁ బరిపాలించిన మంత్రి యుద్యోగములేక యుండవలసి వచ్చెనా! ఇంగ్లీషువారు తమ రాజ్యములో నాయన కేదయిన యుద్యోగ మీయఁగూడదా యని యిండియా సెక్రటరి నడిగెను.

ఆ దినములలోనే 'కలకత్తారెవ్యూ' యను పత్రికలో మాధవరావును గూర్చి యాతని ప్రియశిష్యుఁడగు రామవర్మ యొక వ్యాసము

వ్రాసి ప్రకటించెను. అందు మాధవరావు సహజముగా గట్టి దార్ఢ్యము కలవాఁడనియు నిప్పటికి నలువదియైదేండ్ల వయసు నుండుటచే మరి పదియేండ్లు పని చేయఁగలఁడనియు సంస్థాన వ్యవహారముల యందతనికిఁ గల నేర్పసమానమనియు స్పష్టముగాఁ దెలుపఁబడెను. ఆ సమయముననే యిండియా సెక్రటరి మాధవరావునకుఁ దగు నుద్యోగము నీయవలసినదని గవర్నరు జనరలునకు వ్రాసె. దాని కనుగుణముగా నిందూరు సంస్థానప్రభువగు తుకాజీరావు హోల్కారు తన సంస్థానమునకు మంచిమంత్రిని బంపవలయునని గవర్నరు జనరలును గోరెను. ఆ యుద్యోగ మంగీకరింపుమని గవర్నరు జనరలు మాధవరావును గోర నతఁ డందుకు సమ్మతించి 1873 వ సంవత్సరమున నిందూరులో మంత్రి పదస్థుఁడయ్యె, ఇందూరులో మాధవరావు రెండుసంవత్సరములే యుండుట కొప్పుకొని పనిఁ బూనెను, ఆ కాలమున నతఁడు చేసిన గొప్పకార్యము లంతగా లేవు. ఇందూరు సంస్థానమున కిదివఱకు శిక్షాస్మృతి లేదు. అది మాధవరావు చేయ నారంభించెను. ఈయన జ్ఞాతియగు దివాను బహదరు రఘునాథరావు తరువాత నిందూరు మంత్రియై యీ పుస్తకము పూర్తి చేసెను. రెండు సంవత్సరముల గడువు కాఁగానే మాధవరావు మంత్రిపదమును మాని పోవఁదలఁప హోల్కారు మఱియొక యేఁడుండవలయునని వానిని ప్రార్థించెను, ఆ ప్రార్థన మంగీకరించి యతఁ డక్కడ నుండ 1878 వ సంవత్సరమున బరోడా సంస్థానాధిపతి యగు మల్హహారరావు గైక్వారు రెసిడెంటునకు విషము పెట్టఁదలఁచినాఁడను నేరము మీఁద గవర్నరు జనరలు వానిని సింహాసన భ్రష్టునిఁ జేసి యుక్తవయస్కుఁడు కాని యాతని కుమారునకు రాజ్యమిచ్చి యా సంస్థానమునకు మాధవరావును మంత్రిగా యువరాజునకు సంరక్షకునిగ నేర్పరచెను.

ఆ కాలమున బరోడా సంస్థానస్థితి మిక్కిలి శోచనీయమై భయంకరమై యుండెను. ద్రోపుడు ద్రోహము నరహత్యా రాజ్యమం దెల్ల చోట్ల నిరంతరాయముగ గానంబడుచువచ్చెను. ఉద్యోగస్థులు పరస్పర మత్సరముచేత నొండొరుల నాశనము చేయదలంచికుట్రలు పై కుట్రలుపన్ని సంస్థానమునకుఁ జాలనష్టములుఁ గలుగఁ జేయుచుండిరి. వారి నడంచుటకు, సంస్థానము చక్కఁజేయుటకు మంచి యినుప మనస్సు, యినుపచేయిగల మనుష్యుడు గావలయు. అట్టి వాఁడు మాధవరావుగాక యన్యుఁడు లేఁడు. అక్కడ యింగ్లీషు రెసిడెంటు మాధవరావునకు సమస్త విషయముల సహాయము చేసి వాని పూనిక గడముట్టించెను. మాధవరావు దాఁటవలసిన మొదటి కష్టసముద్రము బరోడాసంస్థానపు శిస్తు వ్యవహారము. బరోడా దొరతనమువారు శిస్తు వసూలు నిమిత్తము గ్రామములను సరదారు లనఁబడు కొందఱు జమీందారుల కమరకము చేయుచు వచ్చిరి. ఆసరదారులు స్వయముగ వ్యవహరింపక కొందఱు సాహుకార్లకు గ్రామములను దిరిగి యమరకముజేయుచువచ్చిరి. ఆసాహుకారులుదయదాక్షిణ్యము లేకపంటలుపండిన యెడనకపండని యెడనక ధనము స్వీకరించుటయే ప్రధానవృత్తి చేసికొని కత్తులు కఠారులుఁ బుచ్చుకొని ప్రజలపైబడి శిస్తులీయని వారినిఁ దిట్టి కొట్టి చంపి సొమ్ము దోచుకొనుచు వచ్చిరి. పన్నులు ప్రోఁగుచేయు నెపమున సాహుకారులు దేశమున నరహత్యలు ద్రోపుడులు యథేచ్ఛముగ గావింపుచు వచ్చిరి. సరదారులు సొమ్ము కావలసినవారగుటచే నీ దుష్కార్యములఁ జూచియుఁ జూడనట్లుండిరి. మహారాజు మంత్రులు సరదారుల జోలికిఁ బోయినచో శిస్తు కొంచమైనఁ జేఁ జిక్కదని భయపడి యూరకుండ వలసినవారైరి. ఆస్థితినిఁజూచి మాధవరావు

కాని సరదారులు వానికిఁ లోఁబడుటకు సామాన్యులు కారు. వారు మహారాష్ట్రులు. భుజబలము టక్కరి తనము గల ప్రవీణులు వారిని లోబరచుకొనుటకు మాధవరావు కొన్ని క్రొత్త చట్టములఁ జేసెను. కాని వారు లొంగక యిండియా సెక్రెటరి కప్పీలుచేసియుఁ గుట్రలుఁ పన్నియుఁ జాలతొందరకలిగించిరి. అప్పుడు మాధవరావు ధైర్యముఁబూని కొందఱుసరదారులను దేశమునుండి యావలకుఁ బంపి కొందఱిని బెదరించి కొందఱిని బ్రతిమాలి దేశమునుమంచిస్థితిలోఁ బెట్టి జనుల దురవస్థఁ దొలఁగించెను.

ఈ సంస్థానమం దుండిన సరదారులు మహారాజునెడ నెట్లు నడచుకొనవలయునో సంస్థానమునం దెంతయధికారము గలిగియుండ వలయునో మొదటినుండియు సరిగా నేర్పాటు చేయబడలేదు. సరదారులు మహారాజు కోరినప్పుడు యథాశక్తిగా సైన్యమునుగాని ధనమునుగాని సమర్పింప వలయునని యొక విధముగా నేర్పాటు కలదు. విశేషించి వారలేఁటేఁట గొంత శిస్తుఁగూడ నీయవలయును. సంస్థానప్రభుత్వము బలహీనముగా నుండుటఁజేసి యాసరదారులు తామీయవలసిన సొత్తు నీయక జమీనులను స్వేచ్ఛగా ననుభవించుచు నిరంకుశాధికారులై యెవరిమాట వినక సంస్థానమునకు గంటకులై యుండిరి. వారి నడఁపకపోయిన పక్షమున సంస్థానమునకు క్షేమములేదని మాధవరావు తెలిసికొని యాపనిఁ బూనెను. కాని యది సులభసాధ్యము గాదు. వారి భూముల నూడదీసికొనుట యధర్మము, ఊడఁదీసికొనక పోయినచో వారు లోఁబడరు. అందుచేత మాధవరావు పాఁత లెక్కల వెతికించి ప్రతిసరదారు సంస్థానమున కీయవలసిన పాఁతబాకీ నిమ్మని బలవంతముపెట్టెను. అది యిచ్చుకొనలేక కొందఱు తమ భూముల వదలుకొనిరి. కొందఱు తమ జమీనులు సంస్థానమునకే యిమ్మిరి. ఎందుకునొడంబడక ప్రతి

ఘటించిన సరదారులను మాధవరావు బలిమిం బట్టించి కాశీ మొద లగు పట్టణములకు బంపించి దేశమునిష్కంటకముచేసెను. అంతతో సరదారుల బాధ కొంతవఱకుఁ దొలఁగెను. ఇదికాక మాధవరా వెక్కవలసిన కష్టపుగట్టు మరొకటి యుండెను. అది సైన్య సంబంధ మైనది. సంస్థానములో నిరర్థకముగ గొంతసేన యుండెను. ఈసేన కగు కర్చులెక్కువ వారివలనగు పనితక్కువ. పనులటుండగా సైనికు లాయుధపాణులై యెక్కడిబోయిన నక్కడజనులను బలు బాములఁ బెట్టుచుండిరి. మాధవరావు వ్యర్థమగు సైన్య వ్యయము తగ్గింపఁ దలఁచి యా పటాలములను విడగొట్టి సేనాపతులకుఁ దక్కిన సైనికు లకు సంస్థానములో నితరోద్యోగములిచ్చెను. ఇవియే గాక మాధవ రావు మఱియు ననేక కార్యములు చేసెను. ప్రజలకు భారముగ నుండు పన్నులు తీసివేసెను. పాఠశాలలుస్థాపించెను. కోర్టులు పెట్టించెను. మురికి సందులలోనున్న యిండ్లు పడగొట్టించి వీధులు వెడల్పు చేయించి మంచి యిండ్లు గట్టించెను; పట్టణమున కలంకారములుగ నుండు గొప్పమేడలు భవనములు గట్టించెను. సంస్థానములో గొప్ప యుద్యోగమునకుఁ దగిన సమర్థులు లేనందున మాధవరావు సమర్థ లను బొంబాయినుండి చెన్నపట్టణమునుండి పిలిపించెను. ప్రజలకు భారము లేకుండగనే శిస్తులు మునుపటికంటె హెచ్చెను. సమర్థులు దొరకుటకును దొరికినవారికి లంచముల మీఁదికి బుద్ధి పోకుండుట కును మాధవరావుద్యోగస్థుల జీతములు హెచ్చించి ప్రతిమాసము నందు సరిగా నిప్పించుచు వచ్చెను. ఈయన మంత్రిగానున్న పుడె ప్రస్తుతము హిందూదేశ చక్రవర్తిగానున్న ఎడ్వర్డురాజుగారు యువరాజుగానుండి హిందూస్థానము సందర్శింపవచ్చి బరోడాకుఁ బోయి మాధవరావుచేత సత్కృతుఁడై చాల సంతసించెను.

అతఁడెన్ని మార్పులజేసినను మునుపటివాని నాధారముగా నంచుకొనియే చేసెను. కాని వెనుకటివన్నియు నిర్మూలించి క్రొత్త

పద్ధతి పెట్టలేదు. వెనుక మైసూరు సంస్థానములో దివానుపని జేసిన పూర్ణయ్య యను మహామంత్రివంటి బుద్ధికుశలత మాధవరావువద్ద లేకపోయినను నితఁడు పూర్ణయ్యకంటె స్థిరమనస్కుఁడు, సత్ప్రవర్తకుఁడు నని చాలమంది తెల్లవా రభిప్రాయపడిరి హిందూదేశ ధనాదాయ విషయమున నింగ్లాండులో నొక సభ వారియెదుట సాక్ష్యమిచ్చుటకు మాధవరావుగారి నా దేశము వెళ్ళుమని యప్పటిగవర్నరు జనరలుగా రాయనపేర వ్రాసిరి. కాని మాధవరావు విదేశయాత్ర తన మత మొప్పదని మానుకొనెను.

1877వ సంవత్సరము ఢిల్లీలో జరిగిన దర్బారునకు సగౌరవముగ బిలువఁబడి మాధవరావు తన చిన్నరాజును వెంటబెట్టుకొని పోయెను. అక్కడ మాధవరావునకు విశేష గౌరవము జరిగెను, అప్పుడే గవర్నరు జనరల్ లిట్టను ప్రభువు వానికి రాజా బిరుదమిచ్చెను. మాధవరావు తన కాలోచన చెప్పుటకు రెసిడెంటు మొదలగు కొందఱు గొప్ప యుద్యోగస్థులు గల యొక సభ నిర్మించి దాని యాలోచనముం బట్టి నడచుచుండెను చిన్నరాజునకు విద్య నేర్పుటకు బొంబాయినుండి యిలియెట్టను నొక తెల్లవానిని పిలిపించి శ్రద్ధతో విద్య చెప్పించుటయేగాక విద్యాభివృద్ధినిఁ గూర్చి స్వయముగాఁ గనుగొనుచువచ్చెను. 1382 వ సంవత్సరమున నాచిన్నరాజునకు యుక్తవయస్సు వచ్చినందున నింగ్లీషువారు వాని నాసంవత్సరమే సింహాసన మెక్కించిరి గద్దెయెక్కినతోడనే మహారాజునకు మంత్రికి మనస్పర్థలుపుట్టెను. అందుచేత మాధవరావు 1882వ సంవత్సరమున సెప్టెంబరు నెలలో నుద్యోగము మానుకొనెను. బరోడా మహారాజు మంత్రి తనపెద్ద నుద్యోగము మాని పోవునపుడు మూఁడులక్షల రూపాయలు బహుమాన మిచ్చెను. ఇట్లు మాధవరావు యొక్క చరిత్రలో రెండవయధ్యాయము ముగిసెను.

అనంతరము మాధవరావు రాజ్యవ్యాపారవిహీనుఁడై చులుక నగు హృదయముతో తనజీవితశేషమును జెన్నపట్టణమునఁగడపెను. ఆయన కాంగ్లేయులలోను స్వదేశస్థులలోను మిత్రు లనేకులుండి నందున నిర్వ్యాపారజీవనము భారమనిపించలేదు అప్పటికి రాజకీయ వ్యవహారములలో వాని కభిరుచి విశేషముగ నుండెను. ఇంగ్లాండు పత్రికలు, స్వదేశపత్రికలు చాలదెప్పించి యితఁడు చదువుచుండును. ఆదినములలో నతనికి సంఘసంస్కరణమునం దభిమానముకలిగెను. అతిబాల్యవివాహమువలన కలుఁగు నష్టములఁ దొలఁగింపవలెనని యతని ముఖ్యసంకల్పము. తక్కిన సంస్కరణములలోఁ గూడ మనము శాస్త్రములనేబట్టి పోఁగూడదనియు శాస్త్రములే కొన్నిస్థలములలో మార్పు చేయఁబడదగి యున్నవనియు నతఁ డభిప్రాయపడెను. అట్లభిప్రాయపడియు మాధవరావు సంస్కరణము వేగిరపడక జాగరూకతతో జేయవలె నను తలంపు గలవాఁడు. పూర్వాచారములు నాశనము చేయఁగూడదనియు వానిని చక్కఁగా మార్చుకొని యవలంభింప వలయుననియు నతఁడు జెప్పుచువచ్చెను.

1885 వ సంవత్సరమందు చెన్నపట్టణపుగవర్నరగు గ్రాండు డఫ్ ప్రభువు కోరికమీఁద మాధవరావు మలబారు నేల పన్ను విషయమున నేర్పడిన సభ కగ్రపీఠస్థుఁడై దొరతనమువారికి సాయము జేసెను. 1887 వ సంవత్సరమున గవర్నరగు కానిమరా ప్రభువు శాస్త్రబ్రహ్మచారులకు శాస్త్రపండితులకు హితోపదేశము చేయుటకు మాధవరావును నియోగించెను, అప్పుడాయన యిచ్చిన యుపన్యాసము నతని దక్షిణహిందూస్థానమంతటను వెలిగించిన యతనిజ్ఞాన జ్యోతియొక్క తేజస్సు నెల్లవారు జూడగలిగిరి. 1887 వ సంవత్సరమున నేషనల్ కాంగ్రెస్సనబడు దేశీయ మహాసభ చెన్నపట్టణమునం గూడెను. మాధవరావు దాని సన్మాన సంఘమున కగ్రాసి

నాధిపతియై కార్య నిర్వాహము జేయుటయే గాక దేశీయసభతో గవర్నరులయొక్కయు గవర్నరు జనరల్ యొక్కయు నాలోచన సభలు పెద్దవి చేయవలయునని చక్కగా ముచ్చటించెను. మాధవ రావు తన జీవితకాలములో గడపటి నాలుగైదేండ్లు హెర్బర్టుస్పెన్స రను మహాతత్వవేత్తయొక్క గ్రంథమును జదివి సాంఘిక రాజకీయ విషయములలో వానిమతమే మంచిదని యనుసరించుచువచ్చెను. ఇట్లు చదువుటతో తనివినొందక యతఁడు చెన్నపురమందలి వార్తా పత్రికలకు దరుచుగా వ్యాసములు వ్రాసి పంపుచు వచ్చెను. ఆకాల మందాయన వ్రాతలకు మిక్కిలి గౌరవ ముండుటచే బత్రికాధిపతులు వాని లేఖలను గన్నుల నద్దుకొని గ్రహించుచు వచ్చిరి. ఇప్పుడె కాదు. మాధవరా వుద్యోగములో నున్నప్పుడు సయితము యెట్లో తీరిక చేసికొని పత్రికల కుపయుక్తమయినసంగతులు వ్రాసిపంపుచు వచ్చెను. 1875 వ సంవత్సరమందీయన శుక్రగ్రహ సంచారమును గురించి యుపన్యాసము వ్రాయ దాని జదివి పశ్చిమఖండ జ్యోతిశ్శా స్త్రజ్ఞులు స్వదేశదైవజ్ఞులు వాని ఖగోళశాస్త్ర పాండిత్యమునకచ్చెరు వడిరి.

1888 వ సంవత్సరమున గవర్నరు జనరలగు డఫ్రిన్ ప్రభువు తన యాలోచనసభలో మాధవరావు నొక సభ్యుడుగ నుండుమని కోరెను. మాధవరావు వయస్సు ముదిరినకారణమున దాని కొప్పు కొనలేదు. 1889 వ సంవత్సరమున మాధవరావు స్వదేశబాలురకు విద్యనేర్పు విధమను పేరుపెట్టి యొక చిన్నపుస్తకమును వ్రాసెను. అది మనబాలురకు మిక్కిలి యుపయుక్తమయినది. ఆచిన్నపుస్తక మిప్పటికి ద్రవిడ మహారాష్ట్ర మళయాళ భాషలలోనికిఁ దరుజుమా జేయఁబడినది. ఆసంవత్సరమందే యితఁడు జర్మనీవారి యాఫ్రికా ఖండా క్రమణమును గూర్చి యొక చిన్నవ్యాసము వ్రాసిజర్మనీరాష్ట్ర

మంత్రియగు బిస్మార్కు ప్రభువునకుఁ బంపెను. బిస్మార్కు వ్యాస ములోనున్న విశేషాంశమును గ్రహించి సంతసించి స్వహస్తముతో మాధవరావునకు స్తోత్రపూర్వకముగా నొక జాబు వ్రాసి యావ్యాస మును జర్మనిభాషలోనికి దర్జుమా చేయించి ప్రతిసిపాయికి బంచి పెట్టించెను.

మాధవరావు స్వభాషయగు మహారాష్ట్రమందు జాల గృషి చేసి కవిత్వము చెప్ప నేర్చెను. ఆభాషలోనున్న కవిత్వము కఠిన పదములు లేక స్త్రీలకు బాలురకు నుపయుక్తముగ నుండును.

నిండుయవ్వనమున మాధవరావు తిరువాన్కూరు బరోడా సంస్థానములగూర్చి మిక్కిలి కష్టపడుటచేత దేహస్థితి త్వరలో చెడిపోయెను. అతనికి 1890 వ సంవత్సరం డిసెంబరు 22 వ తారీ ఖున పక్షవాతము ప్రవేశించెను. ఆ రోగముచే నతఁడు రమారమి మూడు మాసములు తీసికొని 1891 వ సంవత్సర మేప్రియల్ నాలుగవ తారీఖున గాలధర్మమునొందెను. ఇంగ్లాండులో హిందూ దేశములో నఖండ ఖ్యాతిని సంపాదించిన ఈ మహాత్మునిగూర్చి వేరువ్రాయవలసిన దేమియులేదు. హిందూదేశస్థులు దేశపరిపాలన మునకుఁ బనికిరారని తెల్లవారు పలికెడు పలుకులు వట్టి బూటకము లని యీయన చరిత్రమువలన దెలిసికొనవచ్చును. హిందూదేశము నకు గవర్నరు జనరలుగా మాధవరావు నియోగింపబడిన పక్షమున నీతెల్ల గవర్నరు జనరలులలో ననేకులకంటె మిక్కిలి చక్కగా బరిపాలనము జేసియుండును. అతఁడు సంపాదించిన ధనములో నొక గవ్వయయిన నన్యాయార్జితము లేదు. చిన్ననాటనుండియు నతఁడు మహోన్నత పదవులలో నుండుటంబట్టి యతఁడు కొంచెము బెట్టు సరిగ నుండున ట్లగుపడుచువచ్చె. కాని చూడవచ్చిన వానిని గౌరవించుట కలసిమెలసి మాటాడుట మొదలగు గుణముల కేలోటు

లేదు. చిత్తరువులను వ్రాయించుట వ్రాసిన వానిని దెప్పించి తన మందిరమున నుంచుకొనుట వానికి మిక్కిలి యిష్టము. మతసంబంధములగు వ్యాసంగములలో గాలము విస్తారము గడపుట వానికిష్టము లేదు. మనుష్యులు సత్ప్రవర్తన గలిగియుండి సుందరమయిన యీ ప్రపంచమందు భగవంతుడిచ్చిన పదార్థములజూచి యానందించిన చాలునని వాని యభిప్రాయము. జ్యోతిశ్శాస్త్రమందు మాధవరావు జాలకృషి చేసి సిద్ధాంత భాగ మొకటే నమ్మదగినది కాని జాతకముహూర్త భాగములు నమ్మదగినవి కావని యభిప్రాయపడి తన యభిప్రాయమును లోకమునకు వెల్లడించెను. రాజా సర్ మాధవరావు భరతఖండమాత కన్న పుత్రరత్నములలో నమూల్యమణి యని చెప్పవచ్చును.

సర్ తిరువళ్ళూరు ముత్తుస్వామి అయ్యరు

సర్. తిరువళ్ళూరు ముత్తుస్వామి అయ్యరు

తిరువళ్ళూరు ముత్తుస్వామి అయ్యరు గారు తంజావూరు జిల్లాలోని ఉచువడి గ్రామములో 1832 వ సం॥రం జనవరి 28 వ తారీఖున నొక బీదబ్రాహ్మణ కుటుంబమున జన్మించెను, ఆతని దుర దృష్టముచేతఁ దండ్రియగు వెంకటనారాయణశాస్త్రి స్వల్పకాలము లోనే మృతినొందుటచే బాలకుని పెంచు భారమంతయు నిరాధార యగు తల్లిమీఁద బడెను. అప్పటికి ముత్తుస్వామి కొక తమ్ముఁడు గూడ నుండెను. తల్లి బాలకుల నిరువురిఁ దోడ్కొని తిరువళ్ళూరు గ్రామమునకుఁబోయి విద్యాభ్యాసము చేయింపసాగెను. అక్కడ బడిలో బాలకు లిద్దఱు స్వల్పముగ నఱవము నేర్చికొనిరి. ఆ చదువైనఁజాలకాలము చెప్పించుటకుఁదల్లికి శక్తి లేనందున ముత్తుస్వామి కుటుంబపోషణార్థము మిక్కిలి పిన్నవయసుననే యుద్యోగము సంపాదించుకొనవలసివచ్చెను. అందుచేత నతఁడు గ్రామకరణమువద్ద నెల కొక రూపాయ జీతముమీఁద లెక్కలువ్రాయుటకు గుదిరెను. కొడుకు సంపాదించునట్టి యీ స్వల్పజీతమునైనఁ దిని బ్రతుకుటకుఁ దల్లికి ప్రాప్తము లేకపోయెను. ఈ చిన్న యుద్యోగమైన స్వల్పకాలము లోనే యీమె మృతినొందెను. ఆమె బ్రతికియున్న కాలమున గుమారునకు విద్యమీఁద నధికాసక్తి గలిగించెనఁట. ఆమె చేసిన ప్రోత్సాహము చేతనే తా నంతటివాఁ డయ్యెనని ముత్తుస్వామి యయ్యరు పలుమారిటీవల చెప్పుచు వచ్చెను. ఆ యుద్యోగమున నతఁడు పదునాలుగు వత్సరముల వయసు వచ్చువఱకుండెను. దైవము గొప్పవారు కావలసినవారిని జిరకాలము హీనస్థితిలో నుంచదుగదా!

1846 వ సం॥ ముత్తుస్వామి తన తాలూకా తహసీలుదారగు ముత్తుస్వామినాయకన్నను వాని ప్రోపకము గాంచెను. ఈతనికి బిల్లరు

తహాసిల్ దారను పేరుగూడ గలదు. తంజావూరు కలక్టరుగారగు మాంటుగోమరీ దొరగారికి ముత్తుస్వామి నాయకన్ కొంతకాలము బట్లరుగానుండి తరువాత తహాసిల్ దారయినందున బట్లరు తహాసిల్ దారని పేరుగలిగెను. చిన్నముత్తుస్వామి తహాసిల్ దారు ముత్తుస్వామియొక్క ప్రాపకము సంపాదించుకొనుటకు నీ క్రింది కారణము చెప్పుచున్నారు.

ఒకనాడా తహాసిల్ దారునకు సమీపమందున్న నదిగట్టు వరదచేత గండి పడినదని వర్తమానము తెలిసెను. తోడనేయతఁడు కచేరీకిబోయి దానివిషయమున గొన్నిసంగతులు కనుగొనుటకు గుమస్తాను రమ్మని వర్తమాన మంపెను. గుమస్తాలెవరు నప్పుడు కచేరీలో లేనందున బాలుఁడగు ముత్తుస్వామి తహసీల్ దారు కడకు బోయి యేమి సెలవని యడిగెను తహాసిల్ దారు తనకు వచ్చిన కాగితము ముత్తుస్వామి చేతిలోఁబెట్టి యాగండి విషయమున గొన్నిసంగతులు గావలయునని చెప్పెను. ముత్తుస్వామి తానది కనుగొని వత్తునని చెప్పి తత్క్షణమే యా నదియొద్దనకుఁబోయి గండి కొలుచుకొని దానిని పూడ్చుటకుఁ గావలసిన మట్టి మొదలగునవి యెంత కావలయునో తెలిసికొని మరల తహాసిల్ దారునద్దకు వచ్చెను. తహాసిల్ దారు మొట్టమొదట ముత్తుస్వామికట్టిన లెక్క నమ్ముట కిష్టము లేనివాఁడయ్యు నవసరమున యతఁడు వ్రాసిన కాగితముమీఁద వ్రాలుచేసి పంపెను. పంపి యాతహసిల్ దారు ముత్తుస్వామి వ్రాసిన లెక్క సరియగునో కాదో తెలిసికొనుటకు తన హెడ్ గుమాస్తాను గండివద్దకు పంపెను. అతఁడది చూచివచ్చి ముత్తుస్వామి వ్రాసిన లెఖ్క సరిగా నున్నదని చెప్పెను. మఱియొకనాఁడు మిరాశీదారుఁ డొకఁడు తహాసిల్ దారుకడకు బోయి తాను సర్కారుకీయవలసిన పన్నెంత యని యడిగెను. అతని కిరువదియూళ్ళలో భూములుండుటచేత

తహసిల్దారు వెంటనే వానిప్రశ్న కుత్తరము చెప్పుటకు వీలులేక లెక్కలు చూడవలయునని చెప్పి దాపున నిలువబడియున్న ముత్తుస్వామిని జూచి యా విషయమున నీవేమైన నెఱుంగుదువా యని యడిగెను. ముత్తుస్వామి యే లెక్కలు చూడకయే మిరాశీదారు డీయవలసిన పన్ను మొత్తము చెప్పెను. తహసీల్దారు డది సరియగునో కాదో యని ఋజువు చూపించి సరియేనని గ్రహించెను.

పై నుదహరింపబడిన రెండు సంగతులంబట్టి ముత్తుస్వామి యద్భుతమగు బుద్ధిసామర్థ్యము గలవాడని తహసిల్దారు కచ్చేరీలోను మేజువారుగా నుండెనని తోఁచుచున్నది. ముత్తుస్వామి తన తెలివికిఁ దగని యీ యుద్యోగముతోఁ దనివినొందక యాగ్రామమున చొక్కలింగ మను నతఁడు పెట్టినబడికి మధ్యాహ్నము పదునొకండు గంటలు మొదలు రెండుగంటల వఱకుఁ దనకు పనిలేదుగావున నా సమయమున నక్కడకుఁ బోవుచు పోయి యూరకొనక యింగ్లీషు చదువుకొనవలెనని కుతూహల ముండెఁగాని స్థితిగతులు బాగులేక పోవుటచే నట్లు చేయుటకు వీలు లేకపోయెను. తహసిల్దారునకు మేనల్లు డొకడుండెను. అతని నెట్లయిన బాగుచేయవలెనని మేనమామ వానికి స్వయముగా జదువు చెప్ప నారంభించి ముత్తుస్వామిని గూడ వానితో జేర్చి యిరువురకు నింగ్లీషు మొదటి పాఠపుస్తకము చెప్పెను. పుస్తకము ముగిసిన పిదప తహసిల్దారు వారి నిరువురఁ బరీక్షింపఁదలచి యొక వారము గడువిచ్చి గడువు లోపల పుస్తకమంతయు జదువుడని వాని కానతిచ్చెను వారం గడచిన పిదప తహసిల్దారు పరీక్షించు నప్పటికి బ్రాహ్మణ బాలుడు గ్రంథము సమగ్రముగ నప్పగించెను. తహసిల్దారు మేనల్లుడు కొన్ని పుటలు మాత్రమే చదువ గలిగెను. బ్రాహ్మణ బాలుని బుద్ధికుశలత కచ్చెరువడి తహసిల్దారు వానిని జదివించి వృద్ధికిఁ దేవలయునని

నిశ్చయించుకొని నాగపట్టణమును మిషను స్కూలులోఁ జదువు
కొనుట కిష్టపడుదువా యని ముత్తుస్వామి నడిగెను. అందుకు ముత్తు
స్వామి సమ్మతించి నందున తహసిల్దారు వానిని నాగపట్టణము
పంపించి బడిలోఁ బ్రవేశపెట్టించి వానికిసంరక్షకుఁడుగ నాగపట్ణములో
నున్న తన తమ్మునే నియమించెను. ముత్తుస్వామి నాగపట్టణములో
బదునెనిమిది మాసములు చదివి యాకాలములలో దన్నుగురించి
యందఱకు మంచియభిప్రాయము కలిగించెను. అందుచేత దయాళు
వగు తహసిల్దారు ముత్తుస్వామిని విద్యాభ్యాసము నిమిత్తము
చెన్నపట్టణము హైస్కూలున కంపెను. అప్పటికి రాజా మాధవ
రావుగారు విద్యాభ్యాసము ముగించి యా పాఠశాలలోనే యుపా
ధ్యాయుడుగనుండెను. వెనుక తంజావూరు కలెక్టరుగానుండిన మాంటు
గొమని దొరగారు గూడ గొప్ప యుద్యోగముమీద జెన్నపట్టణ
ములో నుండిరి. బట్లరు తహసిల్దారు మాధవరావుగారి కిమ్మని
యొక యుత్తరమిచ్చి ముత్తుస్వామిని జెన్నపట్టణ మంపినందున
మాధవరావుగా రాయుత్తరము జూచుకొని బాలుఁడగు ముత్తుస్వామి
యం దభిమానముగలిగి శ్రద్ధతో విద్యాభ్యాసము చేయింప దొడ
గెను. మాంటుగొమనీ దొరగారు తంజావూరుజిల్లా జనులమీద
మహాభిమానము గలవా డగుటచే నాజిల్లానుండి వచ్చి చెన్నపట్టణ
మున జదువుకొను బాలుర క్షేమము స్వయముగా గనుఁగొనుచు
వచ్చెను. ముత్తుస్వామియు దంజావూరువాఁ డగుటచే దొరగారి
యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁ డయ్యెను. ఆ యిరువుర దక్షతలోనుండి
ముత్తుస్వామి యద్భుతముగ విద్యాభ్యాసము చేసెను.

అప్పుడు చెన్నపట్ణము హైస్కూలునకు పవెలుగారు ప్రధానో
పాధ్యాయులై యుండిరి. దక్షిణహిందూస్థానమునకువిద్యావిషయమున
నితఁడు చాల యుపకారము చేసెను. ఆయన శిష్యుఁడైన ముత్తుస్వామి

దినదినాభివృద్ధినొంది యేటేట బహుమానములను విద్యార్థి వేతనము లను బడయుచువచ్చెను. వానిబుద్ధి గణితశాస్త్రమందు మిక్కిలి ప్రవేశించెను. అందులో జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందు వానికి మహాభిమానము. విద్యార్థులకు నుపాధ్యాయులకు నీదినములలో నుండెడి పరస్పర సంబంధముగంటె నాదినములలో సంబంధ మెక్కుడుగనుండెను. ఈకాలమున విద్యార్థులు పాఠశాలలో నున్నంతసేపే కాని యవ్వల నుపాధ్యాయులను దరుచుగ కలిసికొనరు. ఆకాలమున అట్లుకాదు. పవెలుగారు పాఠశాలలో నొడలు దాచుకొనక యెంతో శ్రమపడి బాలురకు విద్యజెప్పుటయేగాక శిష్యుల నింటికి దీసికొనిపోయి వారికి గావలసిన శాస్త్రములు చెప్పుచు వచ్చెను. ముత్తుస్వామి మిక్కిలి చదువు తమకములుగలవాడగుటచే బలుమారు పవెలుగారి యింటికిబోయి రాత్రి తొమ్మిదిగంటలవఱకు జ్యోతిశ్శాస్త్రము మొదలగునవి నేర్చికొనుచు వచ్చెను. చీకటి రాత్రులలో శిష్యుడొక్కడు గృహమునకుం బోలేడని పవెలుగారు ముత్తుస్వామిని దనబండిమీంద నెక్కించుకొని వాని నింటికి తీసుకొనిపోయి దిగవిడుచుచుండును. తన శిష్యుడు ప్రతి నెలకు వ్యయముచేయు సొమ్ము సరిగా వ్యయముచేయుచున్నాడో లేదో యని వాని లెక్కలు సయితమాదొర నెలనెలకు జూచుచు వచ్చెనట. ముత్తుస్వామి బుద్ధిసూక్ష్మతకుం దోడుగ మిక్కిలి పాటుపడుచు వచ్చినందుల నెన్నో బహుమానములం బడసెను.

1856 వ సంవత్సరమున విద్యాధికారు లింగ్లీషులో మంచి వ్యాసము వ్రాసిన వానికి నైదువందల రూపాయలు బహుమానమిచ్చుటకు బ్రతిజ్ఞ చేసిరి. చెన్నపురి రాజధానిలోనున్న విద్యార్థులందఱు దానికి బ్రయత్నింపవచ్చునని వారు సెలవిచ్చిరి. అప్పు డనేకులు వ్యాసములు వ్రాసిరి. అప్పుడా బహుమానము ముత్తుస్వామికే వచ్చెను. ఆవ్యాసములో వ్రాసినవిషయము 'మనజాతిలోగల దుర్గుణ

ములు వానిని సవరించుకొనవలసిన విధములు' అతడు వ్రాసిన వ్యాసమును బరీక్షించిన వారిలో నప్పుడు హైకోర్టు జడ్జిగా నుండిన హాలోవేగా రొకరు. ఆయన ముత్తుస్వామి వ్రాసిన యావ్యాసమును మిక్కిలి మెచ్చెను. బహుమాన ధనమగు నైదువందల రూపాయల ధన మొత్తము ముత్తుస్వామి కిచ్చునప్పుడు పవెలుగారీక్రిందివిధమున బలికిరి. "ఈ రూపాయలు నీవు ముందు ముం దదృష్టవంతుఁడవై సంపాదించు ధనరాసులను వి త్తనములై యుండుగాక" ముత్తుస్వామి యారూపాయలను మిక్కిలి జాగ్రత్తగాదాఁచి మృతునొందువఱకు నెన్నఁడు నందులో నొకరూపాయియైన దీసి వాడుకొనలేదు. అప్పుడు దొరతనమువారు ముత్తుస్వామిపేరు గెజటులో బ్రకటించి యతఁ డేయుద్యోగమునకైనఁ దగినవాఁడని వ్రాసిరి. శిష్యుని వైదుష్యముఁ జక్కఁగ నెఱింగి పవెలుగారు వాని నింగ్లాండు పోయి సివిలు సర్వీసు పరీక్షకు జదువుకొమ్మని పురికొల్పిరి. అందఱు విద్యార్థులవలెనే ముత్తుస్వామియు నప్పటికి వివాహమాడి కాలిసంకెళ్ళు తగిలించు కొన్నందున సముద్రయానమువలన వర్ణభ్రష్టత గలుగునను భయ మునను దేశమువిడిచి బోవడయ్యె. అందుచేత విద్య ముగిసినతో డనే ముత్తుస్వామి యఱువదిరూపాయల జీతముఁమీద నుపాధ్యాయుఁ డయ్యెను. అందులోనుండగా మాంటుగొమరీగారు తంజావూరు కల క్టరు కచేరీలో వానికి రికార్డుకీపరుపని యిచ్చిరి. అందులోనుండగా నప్పటివిద్యాధికారి (డైరక్టరు) యగు నర్బతునాటుగారు వానిని డిప్యూటి యినస్పెక్టరు (పాఠశాల పరీక్షకుఁడు) గా నియమించిరి. ఈయుద్యోగమున నెలకు నూటయేఁబదిరూపాయలు జీతము కాని ముత్తుస్వామి యయ్యెడ చిరకాల ముండుండలేదు. ఏలయన నాకా లమున గవర్నమెంటువారు ప్లీడరుపరీక్షం గ్రొత్తగ బెట్టిరి. అందుఁ గృతార్థులైనవారు చెన్నపట్టణపు సాదరుకోర్టులో తక్కినయున్ని

జిల్లాకోర్టులలోను బనిచేయ నర్హులని ప్రకటించినందున ముత్తుస్వామి యాపరీక్షకుఁ జదివెను. ఆ సంవత్సరము పరీక్ష కుంభకోణములో జరిగెను. అనేకులు పరీక్షకువచ్చిరి. అందఱిలో ముత్తుస్వామి యయ్యరు మొదటివాఁడుగ కృతార్థుడయ్యెను. రెండవయతఁడుగ దివానుబహద్దరు రఘునాథరావు కృతార్థుడయ్యెను.

అప్పటి ప్లీడరుపరీక్ష యిప్పటివలెగాదు. ఆకాలమున బరీక్షితులు (పరీక్షకు వచ్చినవారు) కోర్టులోనుండి తెచ్చిన ప్రాతరికార్డు నెవరో యొకరు చదువగా విని తాము విన్న యాసంగతులం బట్టి యావ్యాజ్యములో నొకతీర్పు నక్కడనే వ్రాయవలయును. కుంభకోణములో జరిగిన యాపరీక్షకును తంజావూరుజిల్లాజడ్జీ స్వయముగా వచ్చి నడపి పరీక్షితులు తీర్పు వ్రాయవలసిన విషయమున నొక ప్రాఁతవ్యాజ్యము రికార్డు దెప్పించి యది చదువుమని సిరస్తదారున కాజ్ఞాపించెను. సిరస్తదారు మిక్కిలి వడివడిగాఁ జదివినందున ముత్తుస్వామి విస్పష్టముగా జదువుమని వానితో ఘర్షణము పడెను. జడ్జీ యదివిని సిరస్తదారును మెల్లిగా జదువుమని మందలించి తానుగూడ పరీక్షింపఁబడ వచ్చిన వారిలో నొకడుగా భావించుకొని బల్లవద్ద గూర్చుండి సిరస్తదారు చదివిన యంశమునకు తానుగూడ నొక తీర్పు వ్రాయ సమకట్టెను. ఆ యంశములమీఁద ముత్తుస్వామియయ్యరు వ్రాసిన తీర్పు జడ్జీవ్రాసిన తీర్పు సరిగా నుండెను.

ఆతని శాస్త్రజ్ఞానమునకుమెచ్చి యీజడ్జీ స్వల్పకాలములోనే ముత్తుస్వామి యయ్యరును ట్రాంక్విబారు పట్టణములో డిస్ట్రిక్టుమునసబుగా నియమించెను. ఆయుద్యోగములో ముత్తుస్వామి యయ్యరు చూపిన బుద్ధికుశలత నెల్లవారుమెచ్చి పొగడిరి. ఆ జడ్జీ యొకసారి యీమునసబుగారి కచ్చేరి యాకస్మికముగా పరీక్షింపవలెనని తన రాక వానికిఁ దెలియఁబరచకుండ ట్రాంక్విబారునకుబోయెను. ఆతని

రాక విని మునసబు వాని దరిశనముచేసి తనకోర్టు శోధించి పరీక్షింప వలయుననియుఁ దాను వ్యాజ్యములు విచారణచేయుచుండగా దగ్గర కూర్చుండి వినవలయుననియు నధికారిని గోరెను. అతని కోరికప్రకారము జడ్జికోర్టు పరీక్షించి వాని ప్రక్కను గూర్చుండి వ్యాజ్యము విచారణ విని చాల సంతోషించి తంజావూరు వెళ్ళి ముత్తుస్వామి యయ్యరు తనతో సమానముగ జడ్జీపని చేయదగినవాఁడనియు వాని తెలివి యసాధారణ మైనదనియు వ్రాసెను.

ముత్తుస్వామియయ్యరు చిరకాల మాయుద్యోగమునం దుండ లేదు. ఆకాలమున దొరతనమువారు మనరాజధానిలో నున్న యీనాములనుస్థిరపరచి యీనాముదారులకు సర్వాధికారమునీయవలయునని యాపనిచేయుట కీనాము కమీషనరు నేర్పరచి వానికి సహాయముగా కొందఱు డిప్యూటీకలక్టరుల నేర్పరచిరి. అందులో ముత్తుస్వామి యయ్య రొకఁడు. ఆయీనాము కమీషనులో నతఁడు దేశస్థులకు దన యధికారులకు సంతుష్టి కలుగునట్లు బనిచేసెను. తరువాత దొరతనమువా రతనికి డిప్యూటీ కలక్టరుపని స్థిరపరచి మేజస్ట్రీటు నధికార మిచ్చిరి. ఈయుద్యోగమం దుండగా నొకసారి యొక గొప్ప షాహుకారు మోసముచేసినాడని నేరస్థుఁడుగఁ జేయఁబడెను. అది ముత్తుస్వామి యయ్యరు విచారణ సేయవలసివచ్చెను. షాహుకారుపక్షమున న్యాయవాదులలో నగ్రగణ్యుఁ డగు నార్టను గారు వచ్చి పనిచేసిరి. ముత్తుస్వామి యయ్యరు పదునైదుదినములు విచారణచేసి యానేరమును జిల్లాజడ్జీగారు విచారణ చేయవలసినదని యాకోర్టులకు బంపెను. నార్టనుగారు చెన్నపట్టణమునకుఁబోయి తన మిత్రుఁడు హైకోర్టుజడ్జియు నగు హాలోవేగారిని గలుసుకొని ముత్తుస్వామి యయ్యరువంటి మేధావంతుని రివిన్యూ వ్యవహారములలో నిలుపుటచే వాని తెలివి వ్యర్థమగుచున్నదని చెప్పెను.

ఆ కాలమున దక్షిణకన్నడపు జిల్లాలో ధర్మశాస్త్రములో జ్ఞానప్రవేశముగల సబుజడ్జీయొకఁడు కావలసివచ్చెను. ఆయుద్యోగమునకు ముత్తుస్వామి యయ్యరుకంటె దగినవాఁడు లేఁడని దొరతనమువా రతనినే నియమించిరి. ఈయుద్యోగము మూఁడేండ్లు చేసిన పిదప 1868 వ సంవత్సరమున దొరతనమువారు ముత్తుస్వామినిఁ జెన్నపట్టణమున పోలీసు మేజస్ట్రీటుగా (ప్రెసిడెన్సీ మేజస్ట్రీటుగా) నియమించిరి. ముత్తుస్వామి యయ్యరు వద్దనున్న ముఖ్యగుణమేమనగా నతఁడు భయముగాని, పక్షపాతముగాని లేక శ్రద్ధాళువై తన విధికృత్యములఁ దీర్చుచువచ్చెను. దీని కుదాహరణముగా నొక కథగలదు. ఒక హిందువుఁడు హైకోర్టుజడ్జీలలో నొకని గృహావరణములోఁ బ్రవేశించినాఁడని యాజడ్జీ వానిం దిట్టముగఁ గొట్టెను. ఆహిందువుఁడు మన యయ్యరుగారివద్ద నాజడ్జీమీఁద నభియోగము తెచ్చెను. గొప్పవారిమీఁద నిటువంటి నభియోగములు వచ్చినప్పుడధికారులు ముందుగా వారికిసమనులుచేయక "మీకు సమను లేల చేయఁగూడదో తెలియఁజేయు" డని ముందుగా వ్రాయుదురు. అయ్య రట్టిపనిచేయక యాజడ్జీగారికి ముందుగా సమనుచేసెను. హైకోర్టు జడ్జీయంతవాని నంతస్వల్పనేరముమీఁద దనకోర్టుకురప్పించుట భావ్యముగాదని తనపైయధికారి హితోపదేశము చేసినను వినక యయ్యరు వానిని దనయెదుటకు రప్పించుటయేగాక నేరస్థుని జేసి మూఁడురూపాయలు ధనదండన విధించెను. ఈయుద్యోగమునందున్నపుడే ముత్తుస్వామి యయ్యరు బి. యల్. పరీక్షకుఁ జదివి యందు మొదటితరగతిలోఁ గృతార్థుఁ డయ్యెను.

అనంతరము దొరతనమువారు ముత్తుస్వామిఅయ్యరును స్మాలు కాజుకోర్టు జడ్జీగా నియమించిరి. ఈ పదవిలోనుండి యాయన దొరతనమువారికి గలుగజేసిన సంతుష్టి యింతింత యనరాదు. అప్పుడు

గవర్నరుగా నుండిన సర్ అలగ్జాండరు అర్బతునాటు ముత్తుస్వామి అయ్యరునకుతంజావూరుజిల్లాజడ్జిపనినీయదలచెను. కాని కలకత్తాలోఁ జెన్నపట్టణములో నుండిన తెల్లవారు వలనుపడదని చెప్పినందున మానవలసివచ్చె. 1878వ సంవత్సరము జనవరి నెలలో జరిగిన ఢిల్లీ దర్బారునకు దొరతనమువారు ముత్తుస్వామిఅయ్యరునాహ్వానముచేసి జ్ఞాపకార్థముగా వానికొక పతకమును బహుమానమిచ్చిరి. ఆ సంవత్సరమే వానికి సి.ఐ.యి అను బిరుదము నిచ్చిరి. అప్పటికి చెన్నపట్టణపుగవర్నరుగారగు బకింగుహాంప్రభువుగారువానికాబిరుదచిహ్నము లను స్వయముగా నిచ్చి శ్లాఘించిరి. 1878వ సంవత్సరమందే దొరతనమువారు ముత్తుస్వామిఅయ్యరును హైకోర్టు జడ్జీని చేసిరి. చెన్నపురిరాజధానిలో స్వదేశస్థులు హైకోర్టు పీఠ మెక్కుట కదియే ప్రథమము. ఆగవర్నరుగారు ముత్తుస్వామిఅయ్యరునుగూర్చి యొక యుపన్యాసములో నీక్రిందివిధముగ జెప్పిరి. "ఆనరబుల్ శేషయ్యగారిని గవర్నర్ జనరల్‌గారి యాలోచనసభలో సభికుని చేయుటయు, ఆనరబుల్ ముత్తుస్వామి అయ్యరుగారిని హైకోర్టు పీఠ మెక్కించుటయు వారిని దగనిపదవిని నిల్పుటగాదు. తగనిగౌరవము చేయుట గాదు. అట్టివా రనేకులు కావలయు గావున వారి నవలంబించుటకు మీరు ప్రయత్నము జేయుఁడు"

ముత్తుస్వామిఅయ్యరు హైకోర్టు పీఠమెక్కిన క్రొత్తలో దన సామర్థ్యముఁ దా నెఱుఁగక కార్యనిర్వహణము గూర్చి కొంత కాలము భయపడజొచ్చెను. అతని భయమునకుదోడుగ మొదటనె తెల్లవారి వ్యాజ్య మొకటి విచారణకు వచ్చెను. ఒక తెల్లవాఁడువాగ్దానమును దప్పినాఁడని వానిమీఁదనభియోగము తేఁబడెను. ఇంగ్లీషువారిఆచార వ్యవహారము లెఱుఁగనివాడగుటచేఁ బ్రమాదవశమున నెట్టి గొప్ప తప్పులుచేసి యపనిందపాలు కావలసివచ్చునో యని భయపడి జాగ్ర

త్తతో విచారణచేసి తీర్పు రెండు మూడు సారులు వ్రాసి చింపివేసి మరల వ్రాసి కోర్టులోఁ జదివెను. చదివినతోడనే యెల్లవారు తీర్పు మిక్కిలి యుక్తియుక్తముగా నుండినదని శ్లాఘించిరి. అది మొదలు కొని అతనిప్రతిష్ఠ క్రమక్రమముగ హెచ్చెను. హైకోర్టుజడ్జిపదవికెక్కిన స్వదేశస్థులలో నింతవాడు లేఁడని యిప్పటికీ జనులు చెప్పుచున్నారు. ఆయనశాంతము నిష్పక్షపాతము మేనుదాఁచని పరిశ్రమ సత్యమును గ్రహించు సూక్ష్మబుద్ధి విశేషించి ధర్మశాస్త్రజ్ఞానమువానికి శాశ్వత మైన సత్కీర్తిం దెచ్చినవి; విస్తారము బుద్ధిపరిశ్రమగావలసిన చిక్కు వ్యాజ్యము లన్నియు సాధారణముగా నాతనివద్దకేవిచారణకు వచ్చు చుండెడివి. న్యాయాధిపతియొక్క కృత్యము మిక్కిలి పవిత్రమైనదని యతఁడు నమ్ముచు వచ్చెను. ఆనమ్మికనే యొకసారి కాన్వొకేషను మహాసభలో నతఁడీక్రిందిమాటలతో వక్కాణించెను. "న్యాయస్థానము (హైకోర్టు) పవిత్రమైన దేవాలయము, అక్కడ కూర్చుండు న్యాయాధిపతులు (జడ్జీలు) మనుష్యులైనను సత్యదేవతయొక్క సేవకులు. ఆపవిత్రదేవాలయమునుదురాచారములతోను దుష్కార్యములతోను ప్రవేశించువారు తప్పక యీశ్వరద్రోహులు. మీలో నెవరైన నట్టిపీఠమెక్కి మీరాజుపక్షమున న్యాయము జేయవలసివచ్చి నప్పుడు దైవముఖమును జూచి చేయుఁడు"

ఆయనతో సమానముగఁబీఠముమీఁద గూర్చుండిన యూరోపియనుజడ్జీలు వానిని మిక్కిలిగౌరవముతోఁజూచుచు ధర్మశాస్త్రములయందు వానిని మహాధికారిగా భావించిరి. వాని తీర్పులు మిక్కిలి పెద్దవిగానుండిన శాస్త్రాంశములనుసమగ్రముగా చెరిగి వేయుచుండును. కోర్టులలో జరుగు వ్యవహారధర్మశాస్త్రముల సంబంధమగుగ్రంథములకు వానితీర్పులు మంచిఅలంకారములని చెప్పవచ్చును. ఈప్రకారము స్వదేశస్థులయు దొరలయుమెప్పులుబడయుచు ముత్తుస్వామిఅయ్యరు

పదునాలుసంవత్సరములు హైకోర్టుజడ్జిగ నుండి యీనడుమ 1893వ సంవత్సరమం దొకసారి ప్రధాన న్యాయాధిపతిత్వమునందు మూడు మాసములు ప్రతిష్ఠింపఁబడి యాదొరతనమువారి యేలుబడిలో స్వదేశీయుఁడధిష్ఠింపఁదగిన మహోన్నతపదవిని బ్రాప్తించెను. దొరతనము వారు వాని రాజభక్తికి మెచ్చి కె. సి. ఐ. యి. అను బిరుదముగూడ నిచ్చిరి. అంతటి కీర్తితేజముతోఁ బ్రకాశించుచుండిన యాతని జీవిత కాలము 1895 వ సంవత్సరమున జనవరి నెలలో ముగిసెను.

ఆయన జడ్జీగా నుండుటచేత నితర లౌకిక వ్యవహారములోఁ బ్రవేశించుటకుఁ దగిన వీలు లేకపోయెను. గాని యూనివర్సిటీ యని పిలువఁబడు విద్యాపరిషత్తునందు సభికుఁడై విద్యాభివృద్ధివిషయమునఁ జాల పాటుపడుచు వచ్చెను. విద్యార్థులు బి యే.బి. యల్.యం. యే. యం. యల్. మొదలగు పరీక్షలలోఁ గృతార్థులైనపిదప వానికి విద్యా పట్టము లిచ్చుటకు బ్రతి సంవత్సర మొక సభ జరుగును. ఆసభ పేరు "కాన్వొకేష" నందురు. అప్పుడు విద్యాభ్యాసము ముగించిన యా శాస్త్రబ్రహ్మచారులకు శాస్త్రాధిపతులకు రాజధానిలోనున్న గొప్ప వాఁడొకఁడు హితోపదేశము చేయుట యాచారముగనున్నది. అట్టి యుపదేశమదివరకు తెల్లవారే చేయుచు వచ్చిరి. స్వదేశస్థులను గూడ కొందఱి నిటీవల తత్కార్యమునకు నియమింపఁబడుచు వచ్చిరి. అందు మొదటివాఁడు ముత్తుస్వామి అయ్యరు. అతని యుపదేశము సర్వవిధముల శ్లాఘనీయముగ నుండెనని యది విన్నవారంద రభిప్రాయపడిరి. తనకు విద్యాగురువగు పవెలుగారియెడల నతఁడెంతో కృతజ్ఞుఁడై యుండెను. పవెలుగారివంటి మిత్రుఁడు హిందువులకు మఱి యొకఁడు లేఁడని యతఁడు పలుమారు చెప్పుచువచ్చెను. కుంభకోణము కాలేజీ ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు తండాళం గోపాలరావుగారి విషయమున నతఁడిట్లు చెప్పుచువచ్చెను "నాజీవితకాలములో నేను

సంపూర్ణముగా మెచ్చుకొన్న మనుష్యుఁ డితఁ డొక్కఁడే” గోపాల రావుగారిమీఁద నున్న గౌరవముతో సమానముగ రంగనాధం మొదలియారుగారిమీఁద నతనికి గౌరవముండెను.

ముత్తుస్వామి అయ్యరు సంఘసంస్కరణమున కేవిధమయిన నుపకారముఁ జేయలేదని పలుమారాతని నెన్నుచుందురు. సంఘసంస్కరణము గానలయు నని యతఁ డభిప్రాయపడెనఁటగాని మెల్లగను జాగరూకతతోను జేయవలెనని యాయనమతము. మనవిద్యాధికుల నేకులు వీరివిధమున నే సంస్కరణము కావలెనని మాటలఁ జెప్పుచు నాచరణమున వెనుక దీయుచుందురు. మన దేశ స్త్రీల స్థితి యుండ వలసిన విధముగా లేదనియు నెంతో మార్పు జెందవలయుననియు నాతఁడభిప్రాయపడి పురుషులు తమతమ సంరక్షణమందున్న స్త్రీలకు విద్య నేర్పుచుండవలసినదని యుపదేశము చేసెను. ఆయన విదేశ ప్రయాణమునకు విరోధి కాఁడు ఆవిషయమున నతఁ డొకసారి” మీలో యూరపుఖండమునకు వెళ్ళగలసామర్థ్యము గలవారు తప్పక యక్కడకుఁ బోయి యచటి సంఘస్థితులు నాగరికతలుఁ దెలిసికొని జ్ఞానాభి వృద్ధి జేసుకొనుఁడు.”

బాల్యవివాహము కూడదని యతఁ డీక్రిందివిధమున జెప్పెను. “రజస్వలానంతర వివాహము కన్య కశాస్త్రీయముకాదు. అయినను సంఘమట్టిపని మహాపాతకమని ఊహించి తండ్రి యొకవేళ అట్టివివాహము చేసినయెడల సూఁతేను బాధించును’ స్త్రీపునర్వివాహా విషయమున నాయన యభిప్రాయమిది. ‘స్త్రీ’ యొక్క వివాహమునకే యర్హురాలయ్యేన్నను పురుషుఁడు బహుభార్యలు జీవించియున్నప్పుడుత నయితేము తనయిచ్ఛవచ్చినట్లు వివాహమాడవచ్చునఁట. స్త్రీ పురుషుల స్వాతంత్ర్యములలోఁ గనఁబడుచున్న యీాయన సమత్వము మన కుటుంబబద్ధతులవల్ల మాకెంతె బాధకరముగా నున్నది. స్థితిగతు

లిట్లుండుటచేత నభివృద్ధి పక్షమువారు మన సంఘపద్ధతి వానికాధార మగుయున ధర్మశాస్త్రము క్రూరములుగ నున్నవనుట యొకయాశ్చర్యముగాదు. నీతి సంబంధము నాలోచించితిమా బాల వితంతు వివాహములు మన దేశమందెంత యవసరములో కొలందికాలము కాపురము చేసిన వింతువులకు నంతియ యవసరమని నాయభిప్రాయము.

అట్లభిప్రాయపడియు ముత్తుస్వామియయ్యరు హైకోర్టుజడ్జిగా నుండి సంఘసంస్కరణమును ముఖ్యముగా వితంతువివాహమును వృద్ధిజేయుటకు మారు దానికి వ్యతిరేకముగ దీర్పులు చెప్పెను. అట్లు చెప్పుట తగదని కొందఱు తన్ను నిందింప నతఁడీ క్రిందివిధముగా వారి కుత్తరము జెప్పెను.

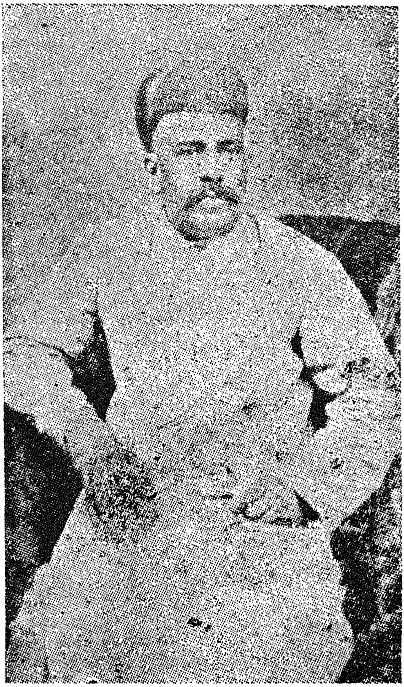
కోర్టులు నడపవలసినచ్చిన హిందూధర్మశాస్త్రము జనుల యంగీకారమును బట్టికాని వేదకాలములోను స్మృతులకాలములోను నుండిన యాచారములనుబట్టి కాదు. అట్లుచేసితిమా తీర్పులు ధర్మసమ్మతములుగావు. యుక్తియుక్తములుగావు. ఇట్టిమతము గల్గిన వాఁడయ్యు నతఁడు సంఘపునరభివృద్ధికి విఘ్నకారిగాడని కొందఱభిప్రాయపడుచున్నారు. ముత్తుస్వామియయ్యరుగారి యభిప్రాయం ప్రకారము ప్రతిమనుష్యునకు మత మండవలయును. ఆయన పూర్వాచార పరాయణుఁడు. బ్రాహ్మణుఁడు చేయవలసిన నిత్యానుష్ఠానములను తప్పక నెరవేర్చువాఁడు. వేదాధ్యయనము జేసిన వారియెడ నాయనకు మిక్కిలి గౌరవ ముండెను. వేదశాస్త్రముల యభివృద్ధికై యతఁడొక పాఠశాలగూడ బెట్టించెను. ఆతని జ్ఞాపకశక్తియద్భుతమైనది. అతఁడు దేనినైన మువ్మారుచదివిన యావజ్జీవము జ్ఞాపక ముండునట. ఒక వ్యాజ్యము విని తరువాత నాలుగుమాసములకైన జ్ఞాపకముంచుకొని తీర్పు వ్రాయఁగలడట ఆకాలమందలి విద్యార్థులుకొన్ని పుస్తకములను కంఠపాఠముగ జదివి దానిని మరల చూడకుండ

వ్రాయగల సామర్థ్యముగలవారు. ముత్తుస్వామియయ్యరు నట్టివాడె. చిన్ననాటనుండియు నితడు చాలకష్టములకోర్చి విద్య నేర్చినవాడు. శాంతసముద్రుడు, నీతిమంతుఁడు ఉపాధ్యాయులందరు వానినెక్కుడు గారము చేయుటంబట్టి విద్యార్థియైన నాతడు కొంచెము గర్వియై యుండెను. గాని యుద్యోగమునందు జేరినపిదప కార్యభారము పై బడినకొలది లోకానుభవము కలిగినకొలది "విద్యయొసగును వినయ" మన్నమాట కుదాహరణమై యుండెను. ఈయనకు సంగీత విద్యయం దత్యంతమైన యభిమానము. ఈనాటి గొప్పయుద్యోగస్థులలో ముఖ్యముగ మన యాంధ్రులలో నిది యరుదుగదా! ఈయన మహా ధన సంపన్నుడయ్యు దానధర్మములు విస్తారము చేసినట్లు కనబడదు. స్త్రీపునర్వివాహాది సంఘసంస్కారములు తనకిష్టమని పలుమారు వచించియు నాంధ్ర దేశ శంకరాచార్యస్వామికిని శ్రీయాత్మూరి లక్ష్మి నరసింహముగారికిని జరిగిన వివాదములో నితఁడు స్వాముల వారికి రెండువందల రూపాయములు ధన దండన విధించి యాయన యధికారమును మాత్రము బలపరచెను. ఇందుచేతనే యతఁడు సంఘ సంస్కారమునకు మంచి ప్రాపుకాడని తలంచిరి. సంస్కారాభిలాష యెట్లున్నను దక్షిణ హిందూస్థానములో బుట్టిన గొప్పహిందువులలో నితడొకడు. ఈయన తన పరిశ్రమవలననే నెలకొక రూపాయిజీతగాడయి యెట్టకేలకు నెలకైదువేల రూపాయల జీతము పుచ్చుకొనువాడయ్యెను. ఈయన సత్ప్రవర్తనము నిష్పక్షపాతబుద్ధి పరిశ్రమాసక్తి శ్లాఘనీయములు.

తండాళం గోపాలరావు

తండాళం గోపాలరావుగారు కావేరీ నదీతీరమున కుంభకోణమునకు సమీపమందున్న గణపతి యగ్రహారమున 1832 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఈయన మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణుఁడు. పదునేడవ శతాబ్దమందు మహారాష్ట్రులు స్వదేశమువిడిచి తంజావూరునకువచ్చినప్పుడు వీరికుటుంబముగూడ దక్షిణదేశమునకువచ్చి యచ్చట స్థిరముగ నుండెను. ఈయన తాతపేరు తండాళము జీవన్న. ఆయనకు రామచంద్రపండితుఁడని నామాంతరముఁ గలదు. ఆయన కొంత కాలము తంజావూరు మహారాజువద్ద పనిచేసి పిదప నింగ్లీషు దొరతనమువారివద్ద తహసిల్ దారయ్యెను. ఆయన కుమారుఁడు గోపాలరావు తండ్రియు రాఘవపండితులను నామాంతరముగల బావాపండితుఁడు. సుప్రసిద్ధుఁడైన శరభోజీ మహారాజునద్ద కొన్నినాళ్ళు పని చేసెను. ఆయన కైదుగురు కుమారులు. గోపాలరావందుఁ గడపటి వాఁడు. బావాపండితుఁడు గణపతి యగ్రహారమున మూఁడుసంవత్సరము లుద్యోగవశమునుండి పిమ్మట తిరువడియను గ్రామమునఁగొంత కాలముండి యాకాలమున తిరువాన్కూరు సంస్థానమున మంత్రియు రాజా మాధవరావుగారి తండ్రియు నగు దివాను రంగారావుగారి యాదరణమునఁ దిరువాన్కూరునకుఁ బోయెను. బావాపండితుని కుమారుల కిద్దఱకు వెంటనే యాసంస్థానమున నుద్యోగములయ్యెను. తిరువాన్కూరులో నున్నపుడె బావాపండితుఁడు కాలధర్మము నొందెను. కాలధర్మము నొందుటచే వాని కుటుంబము తంజావూరునకుఁ దిరిగి వచ్చెను.

గోపాలరావు తక్కిన సోదరులవలెనే తండ్రివద్ద బాల్యమున సంస్కృత మహారాష్ట్ర భాషలనేర్చుకొనెను. ఆకాలముననింగ్లీషులోఁ

తండాళం గోపాలరావు

గొంత ప్రవేశముగల దేవాజీరా వనునతఁడు గోపాలరావున కింగ్లీ
షులోఁ బ్రవేశముఁ గలిగించెను. కాలచక్రమునను నాంగ్లేయభాష
నితఁడు తన వశము చేసుకొనుటకు స్వయంకృషివల్ల నేగాని పరసహా
యము చేతగాదు. ఆతఁడు మరణమొందుటకు నాలుగేండ్లక్రిందట
నొకరితో నిట్లు చెప్పెను. "నాచదువొక పాఠశాలలోఁగాని కళాశా
లలోఁగాని నేర్చుకొన్నదికాదు. నేనుపదునైదేండ్ల వాఁడనైనప్పుడు
నాపాట్లు నేఁబడి నేర్చికొన వలసినవాఁడనైతిని. ఆభాషాప్రవేశము
మొట్టమొదట నాకొకపల్లెటూరిలోనైనది. ముప్పదియైదేండ్లక్రిందట
పల్లెటూళ్ళలో నెంతపాటి యింగ్లీషు విద్య యుండునో మీరే
యూహించుకొనుఁడు. పశ్చిమఖండ భాషలు ప్రకృతిశాస్త్రములు
నేనునేర్చికొనుట పరసహాయ మెంతమాత్రము లేని నా స్వయంకృషి
వల్ల నే; స్వయంకృషి యనినచో నిం దతిశయోక్తి యేమియులేదు.
నాపుస్తకములు మాత్రమే నాగురువులు."

పదునేడేండ్లు ప్రాయమువాఁ డైనప్పుడు గోపాలరావు తంజా
వూరు కలక్టరుకచ్చేరిలో నుద్యోగముసంపాదించుకొని రెండుసంవత్స
రములు ముగియకమునుపె యొక యింజనేరు కచ్చేరిలో మేనేజ
రయ్యెను. ఈయుద్యోగమున నతఁడు మూఁడు సంవత్సరము లుండెను.
ఆకాలములో నట్టి యుద్యోగస్థుల కెంతెంత లాభముండెడిదో విస్త
రించి వ్రాయనక్కఱలేదు. గోపాలరావు తానున్న మూఁడేండ్లలో
శక్యమైనంతవఱకు లంచగొండుతనము నణచుటకుఁ బ్రయత్నము
చేసెను. చెన్నపట్టణపు హైకోర్టులో జడ్జియై చాల ప్రసిద్ధికెక్కిన
హాలోవే దొర యాకాలమునదంజావూరుజిల్లాలో నసిస్టంటు కలక్టరు
గానుండి గోపాలరావుయొక్క ధర్మతత్పరత సామర్థ్యము గనిపెట్టి
చాలమెచ్చి తాను చెన్నపట్టణమునకు వచ్చినపిదప గోపాలరావునకుఁ
జాల సహాయము చేసెను. 1854 వ సంవత్సరమున గోపాలరావు

విద్యాశాఖలోఁ బ్రవేశించి కుంభకోణమందలి దొరతనమువారి పాఠశాలలో సహోపాధ్యాయుఁ డయ్యెను. 1857 వ సంవత్సరమున చెన్నపట్టణపు యూనివరిసిటీ స్థాపింపఁబడెను. ఆ సంవత్సరమే గోపాలరావు ప్రవేశపరీక్ష (మెట్రిక్యులేషను) కుఁ బోయి యందుఁ గృతార్థుఁ డయ్యె. తరువాత రెండేండ్లకే యనగా 1859 వ సంవత్సరమందే యతఁడు పట్టపరీక్ష (బి. ఏ.) కుఁ జదివి యందు మొదటితరగతిలో మొదటివాఁడుగఁ గృతార్థు డయ్యెను. అట్లు గోపాలరావు పరీక్షలోఁ బ్రథమగణ్యుఁడై వచ్చుట, మిక్కిలి కష్టసాధ్యము. ఏలయన నతఁ డుపాధ్యాయుఁ డగుటచేఁ బ్రతిదినము పాఠశాలలో నాలు గంటలు పనిజేసి యలసి యింటికిఁబోయి గృహకృత్యములు నెరవేర్చుకొనుచుఁ దీరికయున్నప్పుడు స్వయముగాఁ గ్రంథములఁ జదువుకొనుచు వచ్చెనేగాని యొకపాఠశాలలోఁ జేరలేదు. ఒకగురువువద్దపుస్తకముఁబట్టి చదువలేదు. ఆహాహా స్వయంకృషిసహజ పాండిత్యమునను శబ్దములు గోపాలరావునందేసార్థకములైనవి గదా! అప్పుడు గవర్నరు జనరలుగారి యాలోచనసభలో సభికుఁడైన ఘోర్బుదొర కలకత్తానగరమం దుండగా నీతడుఁ పట్టపరీక్షం దేరినట్లు విని గోపాలరావున కీక్రిందివిధమున జాబు వ్రాసెను.

"నీవు నాకు వ్రాయకపోయినను బి. ఏ. పరీక్షలో నీనడుమ మొదటివాఁడుగ గృతార్థుఁడ వైనవాఁడవు నీవే యనుటకు నాకు సందేహము లేదు. నేను నీయభివృద్ధియం దిష్టముగలవాఁడనని నీవు తలంపక పోయినందుకు నాకు విచారముగ నున్నది. ఈ పరీక్షలో దేరినందుకు నిన్ను నేను బహూకరించుచున్నాను. ఈ కృతార్థత నీ బుద్ధికి దగియున్నది. ఈవిజయము పునఃపునః ప్రయత్నములకు నిన్ను బురికొల్పుగాక" హాలోవేదొర యాసమయమున నీ క్రిందిలేఖ వ్రాసెను. "నేను చాల జాబులు వ్రాయజాలను. అయినను నీ

సంతోష సమయమున నాయానందమును దెలియజేయకుండుటకు నీపురోభివృద్ధి గోరకుండుటకు నామనసొప్పినది కాదు''

అది మొదలు గోపాలరావుయొక్క జీవిత మంతయు విద్యాశాఖలోనే గడుపబడెను. అందు జాల భాగము కుంభకోణ కళాశాలలోనే జరిగెను. కుంభకోణ కళాశాలయొక్క కీర్తి యిద్దఱివల్ల దేశమంతట వ్యాప్తమైనది అందొకడు పోర్టరుదొర రెండవ యతడు గోపాలరావు. ఆకళాశాలలో నింగ్లీషుభాష గణితశాస్త్రము విద్యార్థులకు బోధించుభారము చాలవరకుగోపాలరావుమీదబడెను. దక్షిణ హిందూస్థానమున నాంగ్లేయ విద్యా ప్రాబల్యమునకు బ్రథమ పురుషుడైన పవెలుదొర గోపాలరావును మించినవారు సాధారణముగ నుండరని పలుమారు చెప్పెను. 1870-71-72 సంవత్సరములలో దొరతనమువారును గోపాలరావును గొంత కాలముపాఠశాల పరీక్షాధికారి (ఇనస్పెక్టరు)గా నియమించిరి. ఈ యుద్యోగము తెల్లవారికేగాని నల్లవారి కిచ్చెడు వాడుకపూర్వము లేదు. అట్టిగొప్ప యుద్యోగము స్వదేశస్థులలో మొట్టమొదట గోపాలరావునకే యిచ్చిరి. ఆయుద్యోగములోనుండి గోపాలరావు పాఠశాలలో నేర్పబడు విద్య మిక్కిలి యుపయుక్తముగా నుండునట్లు చేయుటకై పాటుపడెను.

చెన్నపురి దొరతనమువారు కూడ స్వదేశస్థుడు పాఠశాలా పరీక్షాధికారిగా నుండదగునో లేదో యని మొదట సంశయించి యాయుద్యోగ మాయన కిచ్చిరి. ఆయన మూడేండ్లు యధికారము జేయునప్పటికి దొరతనమువారు సంశయ నివృత్తులై గోపాలరావు పని మిక్కిలి నేర్పుతో జేసెననియు స్వదేశస్థు లీ యుద్యోగమునకు దగుదురనియు వ్రాసిరి. చెన్నపట్టణపు యూనివరిసిటీవారు వాని సామర్థ్యమును మెచ్చి యాయననొక ఫెల్లోగా జేసిరి.

1872 మొదలు 74 వఱకు గోపాలరావు కుంభకోణము కాలేజీకి ప్రధానోపాధ్యాయుడై (ప్రిన్సిపలు) యుండెను. ఆ సంవత్సరములలో కుంభకోణ కళాశాలయొక్క పరీక్షాఫలితములు వెనుక పోర్టరుదొరగారి కాలములోకంటె నెక్కువ తృప్తికరములుగా నుండెను. ఆనాటిడైరక్టరు గవర్నమెంటు వారికి వ్రాయు సంవత్సర చర్యలో గోపాలరావు గూర్చి యీ క్రింద విధమున వ్రాసెను. "మన రాజధానిలో రెండవ కళాశాలకు ప్రధానోపాధ్యాయుడై గోపాలరావు తత్పదవికి దన యర్హతను సంపూర్ణముగ స్థాపించి యున్నాడు, కావున కాలీ వచ్చినప్పు డాయన కీయక తప్పదు. ఆయన సామర్థ్య మెట్టిదైనను పరీక్షాఫలితము లెంత తృప్తికరములుగా నున్నను మెచ్చవలసిన యధికారు లెంతగా మెచ్చినను దొరతనమువారు మాత్రము వానికా కళాశాలలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయత్వము ఖాయముగ నీయజాలరైరి. 1878 వ సంవత్సరమున దొరతనము వా రాయనను కుంభకోణమునుండి చెన్నపట్టణ కళాశాలకు మార్చి యర్థశాస్త్రమందు దేశచరిత్రమందుఁ బండితునిగఁ జేసి తెల్లవారితో సమానమైన జీతముగల గౌరవస్థితికిఁ దెచ్చిరి. అంతటి విద్యావంతునకు నంతటి సమర్థునకు గవర్నమెంటువా రీ యుపకారముఁ జేసినందుకు జనులు సంతసింపక యదివరకే కుంభకోణము కళాశాలలోఁ బ్రధమ పండితోద్యోగ మీయ నందుకు జాలవగచిరి. తెల్లవారితో సమానమైన యుద్యోగమీయక పోయినను జీతము వారితో సమముగ నిచ్చి మరియు గన్నిళ్ళుడు చుటకుదొరతనమువారు వానికి 'రాయబహుదూర' నుబిరుదమునిచ్చిరి.

గోపాలరావుయొక్క కడపటిదినములు చెన్నపట్టణము రాజకీయకళాశాలలోనె గడుపఁబడెను. 1883వ సంవత్సరమున నతఁడు శక్తికి మించినపని చాలకాలమునుండి చేసినందున దారుణజ్వరపీడి

తుఁడై బాధపడెను. అతని శరీరస్థితి తృప్తికరముగా నుండనందున 1885 వ సంవత్సరమున నతఁడాఱుమాసములు సెలవుపుచ్చుకొని కుంభకోణమునకుఁ బోయెను. ఈసెలవునుండి యాయన తిరిగి యెన్నఁడు బనిలోఁ జేరలేదు కుంభకోణమునఁ గొన్నినాళ్ళుండు నప్పటికి రోగము క్రమక్రమముగ తగ్గుటకుమారు ప్రబలముకాఁగా తగిన చికిత్సకొఱకు బంధువులు వానిని జెన్నపురికిఁ దోడ్కొనివచ్చిరి. గోపాలరావు చెన్నపట్టణమందె 1886 వ సంవత్సరం మే నెల 11వ తారీఖునఁ గాలధర్మము నొందెను.

ఆయనమరణ మెల్లవారిని దుఃఖింపఁజేసెను. చెన్నపురి రాజకీయ కళాశాలాధికారులు వానిశక్తికి వానిచేసిన పనికి మెచ్చుచు మరణమునుగూర్చి మిక్కిలి విచారించిరి. అప్పటిడైరక్టరగు డాక్టరు డంకను వానిమరణముంగూర్చి దొరతనమువారికి వ్రాయుచు నీక్రింది విధమున వానింగూర్చి ప్రశంసించెను. "గోపాలరావు విద్యాశాఖలో 1854వ సంవత్సరమునఁ బ్రవేశించి యిప్పటికిముప్పదిరెండేఁడ్లు సేవ చేసెను. ఈదీర్ఘకాల మతఁడు దొరతనమువారికి లోకమునకుఁ జాల మేలుచేసెను. అతఁడు గొప్పశాస్త్రజ్ఞుఁడయ్యు నాంగ్లేయభాషా పాండిత్యమునకుఁ మిక్కిలి ప్రశంసచేయబడుచు వచ్చెను. ఇంగ్లీషు భాషాగ్రంథావళి బోధించుటలో గొప్పయూరపియనులతో బోల్చు నపుడు గూడ నతఁడు ప్రథమగణ్యుఁడై యుండువాఁడు. కొన్ని సంవత్సరముల నుండి ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలోను యూనివరుసిటీలోను వానితో గలిసియుండు భాగ్యము నాకులభించినందున వానిమరణము వలన గలిగిన విశేషనష్టమును నేను తెలిసికొన గలిగితిని." ఆ సంవత్సరమే మే నెల 26వ తారీఖున డాక్టరు డంకను గోపాలరావు జ్యేష్ఠపుత్రున కీక్రిందిజాబు వ్రాసెను. "నేను ఆయనను చాలసంవత్సరములనుండి యెఱుఁగుదును. వాని సద్గుణములకు నీతికిఁ జాల సంత

సించువాఁడను. ఇటీవల ప్రెసిడెన్సీకాలేజీలో నాయదృష్టమువల్ల వానికిఁ బరిచితుఁడ నైతిని. ఒక్కసారియైన మామైత్రికి భంగము గలిగినట్లు నేఁ దలఁపను. ఏదాని కతఁ డలంకారమై యుండునో యట్టి విద్యాశాఖలోనున్న యుద్యోగస్థు లందఱు మీతో సమానదుఃఖితులై మీదుఃఖము వారిదుఃఖముగ నెంచుకొనుచున్నారు.

ఈవిధముగానే గోపాలరావు కుమారునకు విద్యావంతు లనేకులు పరామర్శ జేయుచు జాబుల వ్రాసిరి. "మీతండ్రి యకాల మరణమునకు గలిగినంత దుఃఖము మఱియొకరికిఁగలుగ" దని రంగనాథము మొదలియారు వ్రాసెను. హైకోర్టు జడ్జీయైన ముత్తుస్వామి యయ్యరుగూడ నీక్రిందివిధమున జెప్పెను. "నేను మొట్టమొదట వానిని 1854వ సంవత్సరమున గలిసికొంటిని. అదిమొదలుచివరవరకు నొక్కవిధముననే వానియందు గౌరవము భక్తియు గలిగియుంటిని. ఆయనబుద్ధి మిక్కిలిగొప్పది. దానిని ముప్పదియేండ్లు కృషిచేసి వృద్ధి బొందించెను. ఆయన విద్యాసామర్థ్యము పాఠశాలలోఁ జదువుకొనుట వలనగాక స్వపాండిత్యమువలనను బరిశ్రమవలనను గలిగెను. ఆబుద్ధికి నాపాండిత్యమునకు నిష్కళంకమైన సత్ప్రవర్తనముం దోడుచేసి తన విధికృత్యమును శ్రద్ధతో నెరవేర్చెను. ఆయన మహావిద్యావంతు లెట్లుండవలయునో యట్లుండెను" చెన్నపురి క్రిష్టియన్ కాలేజీ ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు రెవరెండు డాక్టరుమిల్లరు తనకాలేజీ పక్షమున బ్రకటింపఁబడు క్రిష్టియన్ కాలేజీ పత్రికలో గోపాలరావును గూర్చి ప్రశంసించెను. దక్షిణహిందూస్థానవాసుల యభిప్రాయమున మిక్కిలి గొప్పవాఁడగు గోపాలరావు మరణమునుగూర్చిన విచారములో నే నితరులలో గలియుచున్నాను. కీర్తిశేషుఁడైన యీతడు తనదేశస్థుల ప్రవర్తనమును సరిగా బోతబోయుటలోఁ జాలకృషి చేసెను. పాఠశాలాపరీక్షకుఁడుగాను మంచి యుపాధ్యాయుఁడుగాను

గోపాలరావు తాను చేయఁ దలఁచిన పని సంపూర్ణముగ జేయుటయె గాక యితరులచేతఁ జేయింపవలసి వచ్చినప్పుడుకూడ మిక్కిలి పట్టుదలతో జేయించెను. పూనికతోఁబని చేయుటయె యాతనివంతుగాని ఫలితములను బహుమానములను ముందు లెక్కజూచుకొనుట వాని పనిగాదు. తన విధికృత్యము దాను చేయుటయె వానికిఁ బ్రథమ కార్యము. ఏపనినైన నెరవేర్చుటలో నతని కతఁడె యాలోచించుకొనునుగాని రెండవవానితో నాలోచింపఁడు తన చేయఁదలచిన పని న్యాయమని తోఁచెనా యాయన యది జనసమ్మత మైనను గాకపోయినను దానిని నెరవేర్చితీరును.

అతనిమార్గమును దక్షిణహిందూస్థానమందలి విద్యావంతులందఱు నవలంబింపవలయు'' ఆయన జీవితకాలమంతయునుపాధ్యాయత్వమునందె గడపుటచేత వాని నెఱిఁగినవారందఱు వానిబోధనాశక్తి, సామర్థ్యమును గూర్చియే పలుకుదురు. ఆయనను గూర్చి యాయన శిష్యుఁ డొకఁడు కుంభకోణము నగర మందిరమున నీక్రింది విధమున బలికెను. 'అతండు సంపూర్ణుడైన యుపాధ్యాయుఁడు. పాఠకపుస్తకమును విద్యార్థులకు బోధించు నప్పుడు పుస్తకములలో నున్న సంగతులనేగాక వాటికి సంబంధించిన విషయముల నేకములు దెచ్చి లోకానుభవము గలిగించుచుండును. ఆవిషయము లెవ్వియనగా నుత్సాహము గలిగించు ప్రాచీనకవిత్వములు జిత్రకథలు మహాత్ములయొక్కయు యోగులయొక్కయు చరిత్రములు అప్పుడప్పు డతఁడు చెన్నపురిరాజధానిలో మహావిద్వాంసులైన సుబ్రహ్మణ్యం అయ్యరు రంగనాథం మొదలియారు మొదలగువారింగూర్చి వారిమార్గము ననుసరించి ప్రవర్తింపుఁడని విద్యార్థులం బురికొలుపుచుండును. పక్షి తనకుఁ బుట్టినపిల్లలు గ్రమక్రమంబున నాకాశము మీఁది కెగురునట్లు చేయుట కెంతశ్రమపడునో యావిధముననే తన

విద్యార్థులను లోకయాత్రలో నిరపాయముగ నడుచువారిగఁ జేయుట కతఁడు పాటుపడుచుండును.' ఆయనకు మహారాష్ట్రభాషలో మంచి ప్రవేశము గలుగుటచేఁ జిన్నతనమునుండియు నతఁడందుఁ గవిత్వము చెప్పెను. బాల్యమునందాయన వ్రాసిన పద్యములు దొరకలేదు మరణమునకుఁ గొన్ని మాసములక్రిందట నాఁగ్లేయభాషలో గోల్డు స్మిత్తు మహాకవి వ్రాసిన వానప్రస్థుఁడని యర్థమువచ్చు "హెర్మి" ట్టను పద్యకావ్యమును మహారాష్ట్రమునకు తర్జుమాచేసెను. అది యిప్పటికిని మహారాష్ట్రజనులచేత సంతోషపూర్వకముగా జదువఁ బడుచున్నది, ఆయనకు సంస్కృతమునుండియు మహారాష్ట్రము నుండియుఁ బ్రాచీన మహాకవులు రచియించిన శ్లోకములెన్నియో గంతపాఠముగఁ జదువఁగల శక్తియుండెను. స్వకుటుంబములోనున్న వారి నీగోపాలరావప్పుడప్పుడు చిత్రచిత్రశ్లోకములు చదివి సంతోష పెట్టుచుండును. గోపాలరావునకు సంగీతశాస్త్రమునందును గొంత ప్రజ్ఞ గలదు. మంచిపాటను వినియాయన మిక్కిలి మెచ్చువాఁడు. గోపాలరావు పాఠశాలలో బాలురకు విద్యచెప్పి వారి మనస్సుల నెంత వికసింపఁజేసి జ్ఞానవంతములుగ జేసెనో యావిధముగా బడి లేనప్పుడు గృహమందు గూర్చుండి తనతో మాటలాడ వచ్చిన పరిచితులను మిత్రులను విజ్ఞానగర్భితములగు తన సంభాషములచేత వచ్చి నప్పటికంటె నెక్కువ వివేకులుగఁ జేసి బంపుచుండును. ఆయనతో మాటలాడుట యెంతో లాభకరముగా నుండును. ఆయన యేదిమాట లాడినను ముందుగ యోచించి యుక్తియుక్తముగ సర్వజనగ్రాహ్య ముగ నుండునట్లు మాటలాడును. జ్ఞానమితరులకునుపదేశించుట వారి కెంతయిష్టమో నేర్చుకొనవలసిన యంశములుండిన నితరులవద్దనుండి యవి నేర్చుకొనుటయు వారి కంతయిష్టము, నిరంతరము గ్రంథపఠన మందాసక్తి యుండుటచేతను నూతన జ్ఞాన మార్జింప నభిలాష

గలుగుటచేతను గోపాలరావు యావజ్జీవము విద్యార్థియే యని చెప్ప వచ్చును.

గోపాలరావు బుద్ధి యెంతసూక్ష్మమైనదో నడత యంతపవిత్ర మైనది. జనులాయన ప్రజ్ఞ కెంతసంతోషించిరో యోగ్యతకు నం తియె సంతోషించిరి. పాండిత్యమునకుఁ బావనచరిత్రము తోడగుట బంగారునకు దావి యబ్బుటగదా! సత్యమునందు ధర్మమునందు నాయనకు గల యధికప్రీతిచేత నతఁ డొకప్పుడు కఠినముగ భయం కరముగ మాటలాడుచుండును. అందువలన దోషములుచేయువారు వాని యెదుటకు వచ్చుటకు భయపడి గడగడ వడఁకుచుండురు. ఇట్లనుటచేత నతఁడు సర్వజన సులభుఁడు కాఁడనియు గఠినస్వభావుఁ డనియుఁ దలఁపగూడదు. ఆయన యందఱకు సులభుఁడు దయాళం తుఁడు, తత్త్వజ్ఞుడు.

గోపాలరావు గొప్ప సంఘసంస్కర్తలలోఁ జేరినవాఁడు కాఁడు. గాని వాని యభిప్రాయము లన్నియు సంఘసంస్కారమున కనుకూల ముగానే యున్నవి. ఆయన మతమున సంస్కారమునకు గావలసిన ముఖ్యవిషయములు నాలుగున్నవి. స్త్రీవిద్య దేశమునందు విశేష ముగా వ్యాపింపవలయుననియు, బాల్యవివాహము లడగిపోవలయు ననియు నిర్బంధవైధవ్యము లుండగూడదనియు ప్రతివర్ణములోనున్న యంతశ్శాఖ లణగిపోవలయుననియు నాయన తలంచెను. అన్నిటిలో బాల్యవివాహమే మిక్కిలి నష్టకరమని యాతఁడు తలంచెను. అదియే హిందూసంఘవృక్షమును నాశనముచేయు వేరు పురుగు. అది యే వర్ణములో మిక్కిలి వ్యాపించి యున్నదో యావర్ణము ననగా బ్రాహ్మ ణులను నానాఁటికి క్షీణదశకుఁ దెచ్చుచున్నది. ఆ యగ్రవర్ణమున నీ కాలమున జనించెడు బాలికాబాలకులు తమ పూర్వులట్లు దేహ దార్ఢ్యము గలిగియుండక పొట్టివాండ్రై దుర్బలులై స్వల్పరోగముల

కైన నాగలేక యకాలమృత్యువుల పాలగుచుండుటచే నిట్టిదురాచారము ప్రప్రథమమున నివారింపఁబడవలసినదనియు నదియే సంస్కారములలోకెల్ల సంస్కారమనియు గోపాలరావు కంఠోక్తిగఁ జెప్పుచు వచ్చెను. ఈనాటిబ్రాహ్మణులలో పడుచువాండ్రుమనఃపరిశ్రమమును గాని దేహపరిశ్రమముగాని చేయలేక చేసినమాత్రమున సొక్కి సోలి పోవుచుంచుటయు పదునాలు పదునేడేండ్లు వయసువరకు గట్టిగా కృషిచేసి విద్యాభ్యాసముచేసిన బాలురు రోగులగుటయు నాతఁడు కన్నులార జూచి యిట్లు దలంచెను. "వ్యవసాయము చేయువాఁడు తన విత్తులు మిక్కిలిమంచివై మందమశాగత్తులతో నేల సారము గలదై యున్నపుడె నాఁటును. బుద్ధిసూక్ష్మతగల హిందువుఁడు తన శరీరమునకీ పోలిక సరిపోవునని గ్రహింపలేకపోవుట మిక్కిలియాశ్చర్యముగా నున్న" దని యాయన చెప్పును. నిర్బంధ వైధవ్యము పాపహేతు వనియు దుస్సహమనియు గోపాలరావుమతము. బాలికల కాలమున వితంతులగుట కతిబాల్య వివాహమే ముఖ్యకారణమనియు నట్టి వివాహములు బాలికాబాలకుల యిష్టములు బడయకుండఁ దలిదండ్రులే చేయుచుండుటచేత వధూవరు లుత్తరవాదులు కారనియు నాయన వాదించుచువచ్చెను. సంఘసంస్కారమందు గోపాలరావు నేటి విద్యార్థులలో ననేకుల కంటె స్థిరాభిప్రాయములు కలిగి యుండెను. దక్షిణ హిందూస్థానమను నాకాశమండలమున సూర్యచంద్రమండలములవలె గోపాలరావు రంగనాథ మొదలియారను వారిద్దరుదయించి చాలకాల మజ్ఞానాంధకారమును బారదోలి దేశస్థుల భాగ్యదోషమున నకాలమున నస్తమించిరి.

పూండి రంగనాథము మొదలియారి

పూండి రంగనాథము మొదలియారి

పూండిరంగనాథము మొదలియారి చెన్నపట్టణమున 1847 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఆతనితండ్రి సుబ్బరాయ మొదలియారి ఆంగ్లేయభాషలోఁ బ్రవేశము కలవాఁడై పొలములకు నీరు పంపు కాలువలమీఁద నధికారముగల యొక కంపెనీవద్ద నుద్యోగస్థుఁడుగా నుండెను. సుబ్బరాయ మొదలియారి రాజభాషయగు నింగ్లీషు చెప్పించుట వలన గలిగెడు లాభముల నెఱిఁగినవాఁడు కావున బాల్యమునందె మిక్కిలి చాకచక్యము బుద్ధికుశలతఁ గనబడుచున్న తన కుమారున కావిద్యఁ జెప్పింపఁ నారంభించెను. రంగనాథము బాలుడై యుండగాఁ దండ్రికిఁ జెన్నపట్టణమునుండి యవనాషి యను గ్రామమునకు బదిలి యయ్యెను. కాని యాగ్రామమున నతఁడు చిరకాలముండలేదు. అక్కడ నుండగా నొకనాటిరాత్రి వానియింట బందిపోటు దొంగలు పడిరి. ఆ మొదలియారి ప్రియపుత్రుఁడగు రంగనాథమునకు దొంగలవలన మహాపాయము సంభవించునని భయపడి వాని నటుకమీఁద దాఁచి కూతునుం దీసికొని దొంగల యెదుటికి బోయి యింటనున్న సర్వస్వము వారికి సమర్పించెను. కానిదొంగలు తనివినొందక యింకను నీవు సొత్తు దాఁచితివి. అది చూపవేని నీ ప్రాణములు నీకుఁ దక్కవుసుమీ’’ యని వానిని బెదిరించిరి. అప్పుడు తండ్రి గడగడవడంకుచు నటుకమీఁద బిడ్డను దాఁచుట తప్ప వేరు సొత్తు దాఁచలేదని చెప్పెను. చోరులు బాలకునిఁ బయినుండి క్రిందికిఁ దింపిరి. అప్పుడు రంగనాథము తనప్రాణము నిమిత్తము మిక్కిలి దయనీయములగు మాటలతో దొంగలను బ్రతిమాలుకొనెను. దొంగలెవ్వరికి హానిజేయకుండ నెట్టెటోయిలు వెడలిపోయిరి సుబ్బరాయ మొదలియారి యుద్యోగము వెంటనే మాని మరునాడే యవనాషి విడిచి చెన్నపురికిబోయి యక్కడ కాపుర ముండెను.

రంగనాథునికిఁ దండ్రి యింటివద్ద శ్రద్ధతో జదువు చెప్పు చుండెను. రంగనాథము మొదలియారునకు ద్రవిడభాషలో నిరుపమానమైన ప్రవేశము కలదు. అట్లు కలుగుటకు దండ్రి యింటివద్ద స్వభాషలోఁ జేయించిన పరిశ్రమయె కారణమని మన మూహింపవచ్చును. 1860 వ సంవత్సరమున రంగనాథము పదుమూడేండ్ల ప్రాయమువాడై నప్పుడు తండ్రి పచ్చయ్యప్పగారిబడికి చదువనంపెను. అప్పుడతఁడు మూడవతరగతిలో జేరెను. అది యిప్పటికి నాలుగవ ఫారమునకు సమానము. ఆనాటి హిందువులకు పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలమీద మిక్కిలి యభిమాన ముండినందున బాలురందఱు నక్కడికే బంపబడుచు వచ్చిరి. రంగనాథుని బుద్ధికుశలత సంపంగి పూవు పరిమళమువలె వ్యాపించుటచే నాపాఠశాలకుఁ బ్రధానోపాధ్యాయుఁడు (ప్రిన్సిపల్) వానింగూర్చి విని మిక్కిలి శ్రద్ధ బూనెను. ఆ సంవత్సర మతఁడరువదిరూపాయల విద్యార్థి వేతనము సంపాదించెను సంవత్సరాంతమందైన పరీక్షలో రంగనాథముజూపిన తెలివికి సంతసించి యధికారులు నడుమతరగతిలో జదువకుండగనే వానిని బ్రవేశ పరీక్ష తరగతిలో (మెట్రిక్యులేషన్) జేర్చిరి.

ఈ తరగతిలోనుండి యతఁ డనేక బహుమానములం బడసెను. రాజా మాధవరావుగారు గణిత శాస్త్రమునందు నింగ్లీషు భాషా పాండిత్యమునందు మొదటివాఁడగు వానికి నొక బహుమాన మియ్యఁదలఁచి యీ తరగతి బాలుర నందఱుఁ బరీక్షింపఁ జేసెను. ఆ పరీక్షలో రంగనాథుఁడే మొదటివాఁడుగఁ గృతార్థుడై బహుమానము గ్రహించెను. ఆకాలమున రంగనాథ మొక చిన్న సాహసము చేసెను. దానింబట్టి యాతనికి తన సామర్థ్య మందెంత విశ్వాసము కలదో యెంత నిర్ణయత్వము స్వతంత్రబుద్ధి వానికడ నున్నవో మనము తెలిసికొనగలము. ఒకసారి స్త్రీ విద్యనుగూర్చి

యొక యుపన్యాసము వ్రాయుమని యుపాధ్యాయుఁడు తరగతిలో బాలురకందఱ కాజ్ఞాపించెను. అది సర్వోత్కృష్టముగ వ్రాసిన వారికి గొప్ప బహుమాన మిచ్చునట్లు నిర్ణయము. అనేక బాలకులా విషయములంగూర్చి యుపన్యాసముల వ్రాసిరి. పరీక్షకులచే వ్రాయఁబడిన యుపన్యాసముల నన్నిటిని జదివి రంగనాథము యొక్కయు కుప్పురామశాస్త్రియను మఱియొక బాలకునియొక్కయు వ్రాతలు ప్రశస్తములని యా రెంటిలో నేది ప్రశస్తమో నిర్ణయింపలేక చెన్నపురిలో గొప్పన్యాయవాదులైన నార్టను మెయిను దొరలకుఁ జూపిరి. మెయినుదొర రంగనాథునిదే ప్రశస్తర మనెను. నార్టను కుప్పు రామశాస్త్రి వ్రాసిన దానిని మెచ్చెను. పరీక్షకులు సరిగా నప్పటి నిర్ణయింపలేక హైకోర్టు జడ్జియగు హాలోవేగారి కుభయుల వ్రాతలం జూపిరి. ఆయన రంగనాథముకే బహుమాన మీయఁదగునని చెప్పెను. కాని యేకారణముచేతనో తుదకు బహుమానము రంగనాథమునకు రాలేదు. అందుకు రంగనాథుఁడు కుపితుఁడై తన కెందుచేత బహుమానము రాలేదో యాకారణ మానుపూర్వికఁ గనుగొన నిశ్చయించుకొనెను. అంతలో నతని పాఠశాలయొక్క సంవత్సరోత్సవము వచ్చెను. ఆయ్యవసరమున జరిగిన సభకు జెన్నపురి గవర్నరుగారగు హారిసు ప్రభువుగా రగ్రాసనాధిపతు లయిరి. ఆయన వచ్చి కూర్చుండిన పిదప రంగనాథుఁడు లేచి తన యుపన్యాసముఁ జేతపట్టుకొని దానిని గవర్నరుగారికి జూపి యాయన చేతనే తగవు పరిష్కరింప జేసికొనవలయునని బయలుదేరె నుపాధ్యాయుఁడు బాలుని యుత్సాహము గనిపెట్టి తగవు న్యాయముగా బరిష్కరించుట కొడంబడి బలవంతముగ వాని ప్రయత్నము నివారించెను.

1862 వ సంవత్సరమున రంగనాథము మొదలియార్ప్రవేశ పరీక్షయందు మొదటివాఁడుగ కృతార్థుఁ డయ్యె. ప్రెసిడెన్సీకాలే

జీలో బైపరీక్షల చదువుటకుఁ జేరెను. పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలాధి కారులు చదువుకొనుటకు వానికిఁ నెలకు కొంతసొమ్ము నీయ వాగ్దా నము చేసిరి. ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీ యాదినములలో మిక్కిలి యున్నత స్థితిలో నుండెను. సాహిత్యము నందు సముద్రుఁడని చెప్పదగిన థామ్సనుదొరగారు దానికి ప్రధానోపాధ్యాయులై యుండిరి. అదివర కాకళాశాలలో బుద్ధిలో బృహస్పతులవంటి విద్యార్థు లనేకులు చదివి కీర్తిమంతులయిరి. కాని రంగనాథము వారి నంద నణగద్రొక్కెను లోకమం దెవరికైన నొక శాస్త్రమందు విశేషాభిమాన ముండును. రంగనాథుని కన్ననో తత్వశాస్త్రమందు గణితశాస్త్రమందు నాం గ్లేయ సాహిత్యమందు విశేషించి స్వభాషయగు ద్రావిడమందు మహాభిరుచి కలదు. ఆనాల్గింటిలో నతనికతండె సాటియని చెప్పదగి యుండెను.

థామ్సను దొరయు దక్కిన యుపాధ్యాయులు రంగనాథుని యభివృద్ధి నెంతో శ్రద్ధతో జూచినారను టదియొక యాశ్చర్యము కాదు. అప్పటి డైరక్టరయిన పవెలుదొరగారు హాలోవేదొరగారు సయితము రంగనాథుని బుద్ధికుశలతవిని వానియభివృద్ధివిని నుత్సాహ పడుచు వచ్చిరి. విద్యార్థిగానున్న కాలముననే మహాపురుషుల యాశ్చర్యమునకు బాత్రుఁడయినవాడు మనలో నితఁ డొక్కఁడే యని చెప్పవచ్చును. అతనికి గణితశాస్త్రమందు నపారమైన ప్రజ్ఞ యున్నను నాంగ్లేయ సాహిత్యమందుఁగూడ నాంగ్లేయు లనేకులే వానికి దీసిపోదురు. ఆతనితో సమానముగ నింగ్లీషువ్రాసి మాథ లాడగల తెల్లవారిసంఖ్య తక్కువయని యనేకుల యభిప్రాయము. తిరువాన్కూరు రాజ వంశస్థుఁ డగు రామవర్మ తాను మహారాజు కాకమునుపే చెన్నపురి రాజధానిలో పట్టపరీక్షయందు మొదటి తరగతిలో నెవఁడు కృతార్థుఁ డగునో యావిద్యార్థికి మూడువందల

రూపాయలు విలువగల బంగారు పతకము బహుమానము జేయ వలసినదని యామొత్తమును వడ్డివల్ల గూర్చునట్టి మూలధనమును చెన్నపురి యూనివరిసిటీవారికి 1862వ సంవత్సరమునం దిచ్చెను. పట్ట పరీక్షయందు మొదటి తరగతిలో నెవరు కృతార్థులు కానందున 1863, 64 సంవత్సరములలో నెవరికి నీయఁబడలేదు. 1865 వ సంవత్సరములో రంగనాథము మొదలియార్ పట్టపరీక్షయందు మొదటి తరగతిలో గృతార్థుడైనందున పతకము వాని కీయఁబడెను.

ఈపతక మొక్కటియే కాదె రంగనాథుడు బహుపతకములను బహుపుస్తకములను బహుమానముగాఁ బడసెను. రంగనాథుని యపార మేథాశక్తికి గురువగు థామ్సను మిక్కిలి సంతసించి వానిని విడువలేక విద్యాభ్యాసము ముగియగానే గణితశాస్త్రమునందు సహోపాధ్యాయుఁడుగఁ దన కళాశాలలోనే నియమించెను. రంగనాథముయొక్క మిత్రులు గురువులు విశేషముగ నాంగ్లేయులే యగుట చేత వారి మార్గము ననుసరించి యతఁడు తన కనేకపర్యాయము లితరోద్యోగములు సంపాదించుకొనుట వీలు కలిగినను యవి నిరాకరించి విద్యాశాలయందే యావజ్జీవము గడపెను. చెన్నపురి దొరతనమువారు సమయము వచ్చినప్పుడెల్ల రంగనాథుని ప్రజ్ఞాదులం గొనియాఁడుచు వచ్చినను ప్రజ్ఞకుం దగునట్టి ప్రోత్సాహము మాత్రము సరిగా నీయలేదు. ఏలయన ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలో రంగనాథుడు గణితశాస్త్రోపాధ్యాయుఁడుగా స్థిరపడునప్పటికి రమారమి పదియారు సంవత్సరములు పట్టెను.

1872 వ సంవత్సరమున రంగనాథుఁడు చెన్నపురి యూనివరిసిటీలో నొక ఫెల్లో జేయఁబడెను. అది మొదలుకొని యతఁడు చనిపోవువఱకు నేఁటేఁట నీగౌరవము పొందుచునే యుండెను. విద్యావిషయమున రంగనాథము మొదలియార్ గారి యభిప్రాయమును

జూపఁబడు గౌరవము మఱి యేహిందువుని యభిప్రాయమునకు జూపఁ బడుట లేదు. ఏయభిప్రాయమయిన జెప్పవలసివచ్చినప్పుడు రంగ నాథము మొదలియార్ యొక మనుష్యునకుగాని యొక తెగకుగాని లాభము కలుగునట్టి పక్షపాతపు బలుకుల బలుకక సర్వవర్ణ ములవారి యభివృద్ధికి ననుకూలములగు వచనములఁ జెప్పుచువచ్చెను. విద్యా శాఖలో నేసభగూడినను నేచిన్న కమిటీ యేర్పడినను రంగనాథము మొదలియార్ యందుండవలసినదే. ఏచిన్న తీరుమానమైనను వాని చేతి దిద్దుబాటు బడయని పక్షమున నవి వ్యాసప్రోక్తము కానట్లే యనికమిటీలలోని మెంబర్లు తలచుచువచ్చిరి. 1890వ సంవత్సరమందు దొరతనమువారు ద్రవిడభాషాంతరీకరణముఁ జేయుటకు వాని నేర్ప ఱచుకొనిరి. 1829 వ సంవత్సరము జెన్నపట్టముః కతఁడు షరీఫుగా నియమింప బడెను.

ఒక్క విద్యావిషయమందే గాక ప్రజాక్షేమకరములయిన సమస్త వ్యవహారములందు దొరతనమువారు ప్రజలు రంగనాథుని యాలోచనము గైకొనుచు వచ్చిరి. చెన్నపురి మునిసిపాలిటీయం దతఁడొక సభికుఁడై యనేకోపన్యాసముల నిచ్చెను. అవి యెంతో మనోహరములుగ నుండెను. చెన్నపురమందు స్వదేశీయులచేత స్థాపింపబడిన కాస్మాపాలిటన్ క్లబ్బునకు రంగనాథము మొదలియారి ప్రాణమని చెప్పవచ్చును. అతని మృదుమధురసంభాషణముచేత ప్రతి సాయంకాలము సభయంతయు గలకల లాడుచుండెనని వాని నెఱిఁగినవారిప్పటికిఁ జెప్పుదురు. 1890 వ సంవత్సరమందు బట్టపరీక్ష మొదలగు శాస్త్రపరీక్షలయందుఁ గృతార్థులైన విద్యార్థులకు శిష్టా చారముగ జరుగుచున్న హితోపదేశమును జేయునట్లు గవర్నరు గారు రంగనాథము నేర్పఱచిరి. అప్పుడతని నోటనుండి వచ్చిన యిం గ్లీషుభాష మార్దవ మేమని చెప్పెను. అప్పు డొక వార్తాపత్రికలో

వానియుపన్యాసముగూర్చి నీక్రిందివిధముగా వ్రాయఁబడెను. "ఎదుటనుండి రంగనాథము మొదలియారి చేయు నుపన్యాసము వినినవారు తప్పక యాతఁడు స్వదేశస్థుఁ డనుకొందురు. కాని చాటుననుండి వినిన పక్షమున శైలింబట్టి పదప్రయోగమును బట్టి యుచ్చారణముంబట్టి మాటలాడుచుండిన వాఁ డాంగ్లేయుఁ డనుకొనవలసినదే కాని నల్లవాఁడనుటకుఁ వీలు లేదు." ఆయుపన్యాసమును మనవారు తెల్లవారు గూడ బహువిధముల శ్లాఘించిరి.

రంగనాథము నిజముగా హిందూసంఘమున కొకయలంకార మన్ని చెప్పవచ్చును. ఈయలంకారము 1893వ సం॥డిశంబరు నెల 10వ తేదీని దేశముశోకమగ్నమగునట్లు నేలపాలయ్యెను. ఆయనకొద్దిదినములుజ్వరముతో బాధపడిలోకాంతరగతుఁడయ్యెను. ఆజ్వరమువానిం దుదముట్టించునని యెవ్వరు దలంప లేదు. మరణమునకుముందు నాలుగు దినముల క్రిందటివఱకు నతడు పాఠశాలకుజోవుచునేయుండెను. అతఁడతిపరిశ్రమవలన నకాలమృత్యువు వాతబడెనని లోకులు తలంచిరి. వాని మరణమునకు వగవని హిందువులు కాని మహమ్మదీయులు కాని యూరోపియనులుకాని లేరు. ప్రెసిడెన్సీకాలేజీ కౌన్సిలువారు కాలేజీకి రంగనాథము మొదలియారు చేసిన మహోపకారమునుగ్గడించి గణితశాస్త్రమునందెగాక తత్వశాస్త్రమందు, జరిత్రాశాస్త్రమందు వాని కసమాన ప్రజ్ఞ గలదని, వానిమరణమువలన దమకాలేజీకి గలిగిన నష్టమునకు మిక్కిలి విచారించిరి. అప్పుడు డైరక్టరుగానుండిన డాక్టరు డంకనుదొరగారు రంగనాథముతోగలిసి చిరకాలము పనిచేసిన సహకారియగుటచే వాని మరణమునకు మిక్కిలివగచి వానిపెద్దకుమారునిపేర నొక జాబు వ్రాసెను. అందులో నీక్రింది సంగతులున్నవి. "కొట్టుకొనవలసి పితండ్రి నాయభిప్రాయమున మిక్కిలి యున్నతపదము నాక్రమించెను. చెన్నపట్టణములోనుండిన యేయూరో

పియనుఁడు నీతండ్రికి నావంటి చిరమిత్రుఁడు కాఁడు. నావలె నతని హృదయ మనోగతములైన గుణములను ప్రజ్ఞలను నెఱింగినవారు లేరు. అతఁడు మహాపండితుఁడు, రాజభక్తుఁడు. ఆలోచన చెప్పునప్పుడు దూరదర్శిజ్ఞాని, మరియాదలకు నిధి. ఇట్లుండుటచేత నతడు సర్వసమ్మతుఁడై యుండెను. ఆయన పేరు శాశ్వతముగా జ్ఞాపకముండునటుల జేయుటకు బ్రయత్నములు జరుగుచున్నవని వినుచున్నాము. అతఁడు మనకు జూపినమార్గము ననుసరించుటయే నతనికి గౌరవము చేయుట. జ్ఞాపకార్థమేదేని నిర్మించుటయని నాయభిప్రాయము.''

1894 వ సం॥రం ఫిబ్రేవరు నెలలో రంగనాథము మొదలియారి పేరు శాశ్వతముగానుండుటకు జెన్నపురమందొక్క మహాసభ జరిగెను. ఆసభకు గవర్నరుగా రగ్రాసనాధిపతులైరి. ఆసమయమున చెన్నపురము హైకోర్టులో జిరకాలము జడ్జీపని జేసిన సర్.టి. ముత్తుస్వామియయ్యరుగారు క్రిష్టియన్ కాలేజీలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయులుగానుండిన డాక్టరు మిల్లరుదొరగారు మొదలగు ననేకులు రంగనాథమునుగూర్చి ప్రసంగించిరి. అప్పుడు ముత్తుస్వామిఅయ్యరుగారు చేసిన యుపన్యాసములోని కొన్ని వాక్యములిం దుదాహరింపఁ బడుచున్నవి. ''వానితో గాఢమైనపరిచయము స్నేహము జేయుటవలన నతని ప్రజ్ఞలు నిరూపమానములని నేను తెలిసికొంటిని. అతఁడుపాధ్యాయుఁడుగా విద్వాంసుడుగా దేశాభివృద్ధికారకుఁడుగ నుండి చేసిన యుపకారము విలువలేనిది. అతని పరిశ్రమము, పూనిక, మిక్కిలి యద్భుతములైనవి. తన యర్హాకృత్యము నెరవేర్చుచు నిరంతరము గ్రంథపఠనమందె యతఁడు కాలముపుచ్చుచుండును. ఒకసారి నేను చాలసేపు షికారుదిరుగగా నన్నతఁడు చీవాట్లుపెట్టెను. అది నాకిప్పటికి జ్ఞాపకమున్నది. ఈకాలము మీరు పాడుచేయక మంచిపనిక్రింద నుపయోగించుచున్న బాగుండుననినాకాయన యుపదేశముచేసెను.''

రంగనాథునకు గలిగిన మహాఖ్యాతి వాని బుద్ధివిశేషముచేతనేగాని నిరంతరము పాటుబడుటవలనగాదు. దీని బట్టి యాతఁడు పాటుపడు వాఁడు గాఁడని మాయభిప్రాయముగాదు. కొందఱు మేధావంతులు కాకపోయిన విశేష పరిశ్రమముజేసి గొప్పవారగుదురు. రంగనాథము మొదలియారి నిరుపమానమైన బుద్ధిసూక్ష్మత గలిగి దానికిం దోడుగ బరిశ్రమజేసి ఖ్యాతిగాంచినవాఁడు. రంగనాథము మొదలియారి సంభాషించుచుండగా విన్నవారు మహానందభరితు లగుచుందురు. ఆతని భాషాశైలి మనోహరమై చాకచక్యముగలిగి మనస్సు నానందవార్ధి నోలలాడించుచుండును. ప్రసంగములో నడుమనడుమ నతఁడు మహాకవుల యుద్గ్రంథములలోనుండి సంతోషజనకములైన పద్యములను వాక్యములను దీసి కంఠపాఠముగజదివి వినువారి వీనుల కెంతయు విందుచేయుచుండును. ఆంగ్లేయభాషలో నతనికి షేక్స్పియరు మహాకవియొక్క కవిత్వము మిక్కిలి ప్రియమైనది.

సాధారణముగ నింగ్లీషుభాషలో ప్రవీణతగల విద్వాంసులకు స్వభాషాపరిచయముండుటయరిది. రంగనాథము మొదలియారి విషయమట్లుగాదు. ద్రావిడభాషయందు మహాపండితులతో సమానమైన పాండిత్యము వానికిగలదు. ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు సందర్భశుద్ధి యెఱిఁగి యతఁడు ద్రవిడ భాషలోనున్న కంబరామాయణమునుండి కొన్ని పద్యములనుదీసి చదివి దానిలోనుండు భావాదులనుమిత్రులకు బోధించుచుండును. ఈ కాలమున నింగ్లీషుభాషలోఁ గృషిచేయు విద్యార్థులు స్వభాషను బొత్తుగ నెఱుగక చెడిపోవుచున్నారని యాయన పలుమారు మిత్రులతో జెప్పి విచారించుచుండును. ఆయన సర్వవిధములచేత మిక్కిలి పెద్దమనుష్యుఁడు. తరుచుగా గొప్పవారితో సహవాసము చేయుటచేత నాతనిపద్ధతులు మిక్కిలి మంచివై యుండెను. ఆతని హృదయము మిక్కిలి మెత్తనిది. ఆయన జీవితములోఁ

జాలభాగము పేదలగు విద్యార్థుల విద్యనిమిత్తము ప్రతిమాసము వ్యయము చేయుచుండెను. అట్టిదానములు గుప్తములై యుండును. ఇతరులయందున్న బుద్ధిసూక్ష్మతల నతడు మెచ్చి సంతసించు చుండును. ఆయనకు ముత్తుస్వామి యయ్యరను గూర్చి యీక్రింది యభిప్రాయము గలదు. "బుద్ధిసంపదను బట్టిచూడగా నీకాలమున హిందూదేశమునఁ బుట్టిన వారిలో ముత్తుస్వామియయ్యరే శ్రేష్ఠుఁడు." రంగనాథము మొదలియారుచేసిన గ్రంథ మొకటి కలదు. అది కంచి కాలందకమను ద్రవిడ భాషా పద్యకావ్యము.

సెట్టిపాణీయం వీరవల్లి రంగాచార్యులు

సెట్టిప్పాళియం వీరవలి రంగాచార్యులు

ఈ రంగాచార్యులు 1881 వ సంవత్సరమున చెంగల్పట్టుజిల్లా లోనొక గ్రామమున జన్మించెను. ఈయనతండ్రి రాఘవాచార్యులు చెంగల్పట్టుకలెక్టరుకచ్చేరిలో నొక గుమాస్తాగా నుండెను. రంగాచార్యులు పసిబిడ్డయైనపుడు గొప్పగండ మొకటితప్పెను. తల్లితోఁగలసి పయనము చేయుచుండ దారిలో బండిబోల్తపడెను. బండి పడిపోవుటకు సిద్ధముగా నున్నపుడు రంగాచార్యునియన్న వేగముతోఁ దల్లియొడి నున్న తమ్ముని నీవలకు లాగి యాతని ప్రాణములు కాపాడెను. కానిచో రంగాచార్యు లేమయియుండునో! ఆతని తండ్రికి సర్కారు జీతముతప్ప మఱియేయాస్తియు లేదు. కుమారున కింగ్లీషు విద్య జెప్పింపవలయునని రాఘవాచార్యులు తలంచెనుగాని సంసారస్థితి చక్కగా నుండకపోవుటచేఁ జదువు మాన్పింపఁ జూచెను. అంతలో రాఘవాచార్యుని సోదరులలో నొకఁడు రమారమి యెనిమిది వందల రూపాయలు బాలుని చదువునిమిత్తమిచ్చి మృతినొందెను. ఏ యాధారములేని రాఘవాచార్యున కిది కొంతసహకారిగా నుండెను. కాని కొమరునిఁ జెన్నపురికిఁ బంపి విద్యాభ్యాసము సంపూర్ణముగఁ జేయించుటకిది చాలదయ్యెను. ఏమిచేయనగునని రాఘవాచార్యులాలోచించుచుండ వానిబంధువుఁడు, చెన్నపట్టణమున మేజస్ట్రేటుగా నియమింపబడిన మొదటి హిందువుఁడునగు, వి. రాఘవాచార్యులను కతఁడు బాలుని విద్యాభ్యాసమునఁ గొంతసహాయముఁ జేయుటకు వాగ్దానము చేసెను. అంతట రంగాచార్యులు చెన్నపట్టణమునఁ జదువ నారంభించెను.

విద్యార్థిగానున్న కాలమున రంగాచార్యులు వయసునకుఁదగని తెలివిగలవాఁడని పేరుపడెను. పెద్దవాండ్రు చదరంగ మాడుచుండ

నీబాలుఁడు నిశ్శబ్దముగ వారిసమీపమునఁ గూర్చుండి మెలఁకువతో నయ్యాటలోని చమత్కృతులన్నియు గ్రహించి యల్పకాలములోనే దానియందు మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడయ్యెను. ఆతని ప్రౌఢిమ మెఱిఁగి చదరంగమాడు పెద్దలు మంచియెత్తులు తమకుఁ దోచనప్పుడు, తమ యాట చిక్కులలోఁ బడినప్పుడు పలుమాఱు బాలుఁడగు రంగాచార్యుని సాయ మపేక్షించుచు వచ్చిరి. అడుగుటయే తడవుగ నీ కుశాగ్రబుద్ధి యసమానములగు నెత్తుఁ జెప్పి వారి యాటచిక్కుల విప్పుచువచ్చెను. రంగాచార్యునకువిద్యమీఁదకంటె నాటపాటలయం దెక్కువ తమక ముండెను. అట్లున్నను స్వల్పపరిశ్రమముమాత్రము చేసి చదువులో తోడిబాలుర మించుచువచ్చెను. ఆతఁడు మొట్ట మొదట పచ్చెయ్యప్పపాఠశాలలోఁ బ్రియజ్ఞాన మొదలియారి యను నాతనివద్ద చదివెను. పెద్దవాఁడైన తరువాత సైతమీయాచార్యులు తన చిన్ననాఁటియుపాధ్యాయుని యెడ గౌరవము, ప్రేమయుఁ గలిగి చిన్నబిడ్డలకు మొదటితరగతులలో నుపాధ్యాయులుగా నుండగోరు వారాయనవలె నుండవలెనని చెప్పుచువచ్చెను, ప్రియజ్ఞాన మొదలి యారి వయోవృద్ధుడయి యుద్యోగము మానుకొని యింట నిబ్బందులు పడవలసివచ్చినప్పుడు ప్రాఁత శిష్యుఁడైన రంగాచార్యులు గురుభక్తిఁ గలిగి ద్రవ్యసహాయము చేయుచువచ్చెను. పచ్చెయ్యప్ప పాఠశాలలోఁ జదువు ముగిసిన పిదప రంగాచార్యులు చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁ బ్రవేశించెను. దాని ప్రధానోపాధ్యాయుఁ డగు పవెలుదొర బాలుని మేధాశక్తికి సంతసించి నెలకుఁ బదునాలుగు రూపాయలు విద్యార్థివేతనముగ వాని కీయఁదొడఁగెను. పవెలుదొర వద్ద బుద్ధిసంపూర్ణముగ వికసింప నతఁడుప్రజ్ఞలోఁ దక్కినవిద్యార్థుల నంతఱ మించుటఁజేసి వారు వానితో సమానముగ నుండఁగోరక వాని తరువాత వారుగానైన నుండినం జాలునని కోరవలసినవా

రయిరి. ఆహైస్కూలులో నతఁడు 1840 వ సంవత్సర ప్రారంభము వఱకు విద్యాభ్యాసముచేసి యప్పుడు ప్రోఫీషెంటె పరీక్షలో మొదటి తరగతిలోఁ గృతార్థుఁడయి గౌరవాస్పదుఁ డయ్యెను. తరువాత రంగాచార్యులు దొరతనమువారి కొలువులోఁ బ్రవేశించుటకు మఱి యొక పరీక్షకుఁ జదువుచుండుట విని పవెల్‌దొర వానియెడ మంచి యభిప్రాయముఁ గలవాఁడు కావున వాని కీక్రింది విధముగ వ్రాసెను. "నీవు పరీక్షారంగమునఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడవనియు మాపాఠశాల పరువు విలువఁబెట్టఁ బ్రయత్నించుచుంటివనియు విని చాల సంతసించితిని. నీయందు సామర్థ్యము, దానికిందోఁడు చాకచక్యము. వివేకముఁ గలవు. కావున నీవు తప్పక జయము నొందెదవు."

విద్యార్థి దశలో నతనికిఁ గలిగిన యద్వితీయ విజయమువలన వానికీర్తి చుట్టుప్రక్కల వ్యాపించుటచే నతఁడు విద్యముగింపఁగానే చెన్నపురమం దప్పుడు కలెక్టరుగానున్న యెల్లిసుదొర వానికిఁ దన కచ్చేరిలోఁ నొకనికి బదులుగా కొన్నాళ్ళు గుమాస్తాపని యిచ్చెను. అనంతర మతఁడు చెంగల్పట్టుజిల్లా కలెక్టరు కచ్చేరిలో ఖాయపు గుమాస్తాగా నియమింపఁ బడెను. అక్కడ కొన్నాళ్ళుండినతరువాత నతఁడు సేలంజిల్లాకలెక్టరుగారి కచ్చేరిలో హెడ్‌క్లర్కుగా హెచ్చు జీతముమీఁద బంపఁబడెను. ఈకాలమునఁ నతఁడు రెండు చిన్న పుస్తకములను వ్రాసెను. అందొకటి రివిన్యూ డిపార్టుమెంటులోని యుద్యోగస్థులు లంచములను పుచ్చుకొనుటఁగూర్చి, రెండవదియా కాలములోఁ నందఱుఁ దీవ్రముగాఁ జెప్పుకొనుచున్న సేలము తంజా వూరు జిల్లాలోని మిరాసీహక్కులను గురించి పిమ్మట నతఁడు సైదా పేట తహసీలుదారుగా వెళ్ళి యాపనిలో రెండేండ్లుండెను. అక్కడ నుండి నెల్లూరు జిల్లాసిరస్తదారుగాఁ బోయెను. 1859 వ సంవత్సర మునగవర్నమెంటువారు చెన్నపురిరాజధానిలో నేర్పరచినయినాము

కమీషనుయొక్క ప్రెసిడెంటగు టెయిలరు దొరవారివద్ద స్పెషల్ అసిస్టెంటుగా నియమింపఁబడెను. రంగాచార్యులు తన వివేక సామర్థ్యములవల్ల టెయిలరు దొరకు విశ్వాసపాత్రుఁడై యేడుసంవత్సరములా డిపార్టుమెంటులోఁ బనిచేసెను. ఈనాముల పరిష్కారము ముగిసిన పిదప దొరతనమువారు మనదేశములోనున్న యినుపదారుల (Railways) పద్ధతి యెట్లు జరుగుచున్నదో తెలియజేయవలయునని టెయిలరు దొరవారిని నియోగించిరి. ఈ పనికి బాగుగ లెక్కలు తెలిసినవారు కావలసివచ్చినందున టెయిలరుదొర రంగాచార్యునిఁ దనకు సహకారిగాఁ దీసికొనెను. రంగాచార్యులు ప్రధానమంత్రులతోను, ముఖ్యబంధువులతోను గలసి యాలోచింపకుండ నీయుద్యోగములోఁ బ్రవేశించుట కొడంబడెను. గృహమునకుఁబోయి యావార్త చుట్టముల కెఱింగింప వారు టెయిలరుదొరతో నతఁడు చేసిన వాగ్దానమునుండి వానిని మరల్పఁ బ్రయత్నించిరి. ఏలయన నతఁడు కలకత్తాకు సముద్రముమీఁద నోడప్రయాణము జేయవలసివచ్చెను. ఆనాఁటి పూర్వాచార ప్రియులగు బ్రాహ్మణులు రంగాచార్యులవంటి యగ్రకులజుఁడు సముద్రముమీఁద నావికా యాత్ర చేసినపక్షమున బ్రాహ్మణ్యము చెడిపోవుననియు నటుమీఁదనందఱు నదే మొదలుపెట్టి వర్ణాశ్రమధర్మములు పాడుచేయుదురనియు గోల పెట్టిరి. కాని రంగాచార్యులు నాగరికతా విషయమునఁ దనసాఁటి వారి తలదాటినవాఁడగుటచే వారుపెట్టిన గోలు సరకుసేయక పెలిజంకక టెయిలరుదొరతోఁ గలసి రోడమీఁద కలకత్తాకును, బనియున్న యితర స్థలములకునుఁ బోయెను. పోయి చాల యోపికతో నీతితో దనపని నిర్వర్తించుకొని తన పై యధికారి నమ్మికకు మునుపటికంటెను మిక్కిలిగా పాత్రుడయ్యెను. తనకు నధికారులకు సంతుష్టి కలుగునట్లు కార్యనిర్వాహముచేసి రంగాచార్యులు స్వదేశము

నకు మరలెను. టెయిలరుదొరకు రంగాచార్యునిమీద నెంతగౌరవ
మున్నదో వాని స్వహస్తలిఖితమైన యీ జాబువలన దెలియును.
"అతడు (రంగాచార్యులు) పాఠశాలను విడిచి, 1849 వ సంవత్సర
ములో దొరతనమువారి కొలువులో బ్రవేశించినది మొదలుకొని
మేమిరువుర మెడతెగని సంబంధము గలిగియుంటిమి. మా కొండొ
రుల యెడగల గౌరవము రవ్వంతయు డిందుపడలేదు ప్రప్రథమమున
నేనతనికి బని నేర్పుటలోను, బిమ్మట గొప్పయుద్యోగము లిప్పించి
వృద్ధికి దెచ్చుటలోను కొంతసహాయము చేసినను రంగాచార్యుడు
నాయెడల జూపిన భక్తివిశ్వాసములచేత నాఋణమంతయు దీర్చెను
మాయిరువురకు నుద్యోగ సంబంధ మున్నకాలమంతయు రంగాచా
ర్యులు స్వదేశస్థుల ప్రవర్తనలగూర్చి యతనికిగల జ్ఞానము, వాని
యుత్కృష్టవివేకము, యద్భుతమైన యతనికార్య నిర్వాహక సామ
ర్థ్యమువిసుగుకొనక యతినిపుణముగా నానిమిత్తమెవినియోగించెను.
నేయేల, మాకిరువురికి సంబంధముగల సమస్త వ్యవహారముల
లోను నేను కృతకృత్యుడ నగుట యెల్ల రంగాచార్యుని సహాయ
సంపత్తిచేతనే యని దృఢముగా జెప్పగలను" అనంతరము కొంత
కాలమునకు టెయిలరుదొర చెన్నపురిరాజధాని పక్షమున గవర్నరు
జెనరలుగారి శాసన నిర్మాణసభలో సభికుడై, చట్టములు నిర్మించి
నపుడు రంగాచార్యుని యాలోచన మడుగుచు నీతడిచ్చిన సలహాలను
విస్పష్టముగ గవర్నరు జెనరలుగారి సభలో జెప్పుచువచ్చెను. కల
కత్తానుండి చెన్నపట్టణము తిరిగివచ్చిన తరువాత రంగాచార్యులు
మదరాసు రెయిల్వే కంపెనీకి కమీషనరయ్యెను. దొరతనమువారు
కాకితపునాణెములు (అనగా కరెన్సీనోట్లు) క్రొత్తగా వ్యవహారము
లోనికి దెచ్చి, 1864 వ సంవత్సరమున రంగాచార్యుని పశ్చిమదేశ
మునున్న కల్లికోట జిల్లాలో ట్రెజరీ డిప్యూటీ కలెక్టరుగా వేసిరి.

ఆ కాలమున నచ్చటి జిల్లాకలక్టరగు బాలర్డుదొరకు రంగాచార్యుని యెడ జాల నమ్మిక కలిగెను. ఆదొరయే యవ్వల కొంతకాలము నకు తిరువాన్కూరు, కొచ్చెన్ సంస్థానములలో దొరతనమువారి పక్షమున రెసిడెంటయ్యెను.

ఈనడుమ మైసూరు సంస్థానస్థితి చాల శోచనీయముగా నుండెను. దొరతనమువారు వెనుకటి మహారాజగు కృష్ణరాజ యొడయరును గద్దెమీదినుండి దింపి వాని దత్తపుత్రుడు యుక్త వయస్కుఁడయిన పిదప రాజ్యము స్వీకరింప వచ్చునని శాసించిరి. స్వదేశ సంస్థానములతో నేకాడికైన సంధి నేజేసికొని, వాటిజోలికి బోక నెమ్మదిగా దేశమును బాలింపవలయునను తలంపుగల లార్డు విలియంబెంటింకువంటి మంచిగవర్నరుజనరలు కూడ తన నియమము నకు విరుద్ధముగా జోక్యము కలిపించుగోవలసినంత దుర్దశకు మైసూరు సంస్థానము మరల నెన్నడు రాకుండ జేయదలచి యేబదిలక్షల జను లకు రాజుకాదలచియున్న చిన్నమహారాజునకు నిరంతరము ప్రజాను రంజనముగా, ప్రజాక్షేమకరముగ పరిపాలనము జేయించునట్టి విద్య నుం జెప్పింప నింగ్లాండులోని దొరతనమువారు నిశ్చయించుకొనిరి. హిందూదేశ కార్యదర్శిగా రింగ్లాండునుండి పంపిన యీ యుత్తరువు అమలులోనికిఁ దెచ్చుటకు మైసూరులోఁ గొన్నిమార్పులు జరుగ వలసి వచ్చెను. అప్పుడు మైసూరులో నింగ్లీషు దొరతనమువారిపక్ష మున నధికారము చేయుచున్న బౌరింగుదొర మహారాజుగారి యంతఃపురపు లెక్కలు పరీక్షించుటకు నమ్మికయుంచఁదగిన చెన్న పట్టణ మనుష్యునొకని సిఫారసు చేయుమని యెల్లిసు దొరకు వ్రాసెను. ఎల్లిసు రంగాచార్యుని బంపెను. 1868వ సంవత్సరమున రంగాచార్యుఁడు మైసూరు కొలువులోఁ జేరెను. ఈ పనిలో జేరిన యచిరకాలముననే వానికి మఱియొక పనిగూడ యధికారు లప్పగిం

చిరి. ఆరెండవపని యిది. మైసూరు మహారాజుగారి యంతఃపుర మున నున్న చరాస్థి కంతకు జాబితా తయారుచేసి, ప్రతివస్తువు యొక్క విలువ దాని కెదురుగా వ్రాసి యట్టిజాబితా సంపూర్ణమైన పిదప మహారాజుగారి రత్న సువర్ణాభరణములు మొదలగు గొప్ప సరకులు నిరపాయముగ నుండున ట్లేర్పాటు చేయుట. ఈ రెండు కార్యము లతఁడు మెలఁకువతో నిర్వహించెను.

అనంతర మాచార్యుఁడు మహారాజుగారి కోటలో జరుగు చున్న దురభ్యాసముల నివారింపఁ దొడగెను. కోట నాశ్రయించి పనిపాటలు లేక మహారాజుగారి డబ్బుతిని క్రొవ్వి స్తోత్రపాఠములు చేసి కాలక్షేపముచేయు సోమరిపోతుల ననేకుల రంగాచార్యుఁడు తీసివేసెను. ఆకాలమున జిన్నమహారాజునకు మాలిసన్ దొర చదువు జెప్పుచుండెను. అతఁడు రంగాచార్యుని యార్జనము, మనస్థైర్యముఁ జూచి సంతసించి వానియం దిష్టముకలవాఁ డయ్యెను.

1874 వ సంవత్సరమున రంగాచార్యుఁడు "మైసూరులో నాంగ్లేయ పరిపాలన" మనుశీర్షికతో నొక చిన్నపుస్తకమును వ్రాసి దానిని లండను పట్టణములో నచ్చువేయించి యచిర కాలములోనే యట్టిగ్రంథము మఱొకటి వ్రాసి సంస్థానములో జేయవలసిన మార్పుల నందుదహరించునట్లు వాగ్దానము చేసెను. కాని రెండవ గ్రంథ మెన్నఁడు వెలువడలేదు. ఏలయన యాగ్రంథము వ్రాయకమునుపే యాచార్యుఁడు మైసూరు సంస్థానమున గొప్పపదవినొంది యేమార్పు లావశ్యకములని తాను రెండవ గ్రంథమునందు వ్రాయఁదలంచెనో స్వయముగాఁ జేయుటకు నితరులచేతఁ జేయించుటకుఁ దగిన యధి కారమును వహించెను. మొదటి గ్రంథము వెలువడిన తోడనే రంగాచార్యుఁ డసాధారణబుద్ధిశాలి, శక్తిమంతుడునని మొదటికమీ

షనరుగా నుండిన గార్డనుదొర రంగాచార్యులఁ దనకు రివిన్యూ సెక్రటరీగాఁ దీసికొనెను. అది మొదలు వారిరువురుగలసి సంస్థానము నందు జాల మార్పులంజేసి యనేక నూతనపద్ధతులం జొనిపి సంస్థాన వ్యయములు తగ్గించిరి. అదివఱకు కమిషనర్లుగా నున్న ముగ్గురు తెల్లవారినిఁ దొలఁగించి వారిబదు లిద్దఱు స్వదేశస్థుల నియమించిరి. అంతకుమున్ను వేయిరూపాయలు మొదలు పదునాలుగువందలవఱకుఁ గల డిప్యూటీకమీషనరు పదవి నిప్పు డేడువందలు మొదలు వేయి రూపాయల వఱకుఁగల యుద్యోగముగఁ జేసిరి. ఇరువదియే డసిస్టాం టుకమీషనరు పనులలో నెనిమిది దనావశ్యకమని తగ్గించి యామిగిలిన పందొమ్మిదిపదవులనైన మునుపటివలెఁ దెల్లవారికీయక సమర్థులయిన స్వదేశస్థులకుఁ దక్కువజీతములమీదఁ నిచ్చిరి. ప్రాంతజీతములమీద నలుగురు డిప్యూటీకమీషనరుల మాత్రమునిలిపి తక్కినయందఱిని దక్కువ జీతములమీద నల్లవారినే వేసిరి అడవి, చదువులు, రివి న్యూ మొదలగు నెల్లడిపార్టుమెంటులలోనుఁ దెలివితేటలలోఁ సామ ర్థ్యములోఁ దెల్లవారికి రవ్వంతయుఁ దీసిపోని స్వదేశస్థులు తక్కువ జీతములమీఁద దొరకుచుండగా నెక్కువజీతముల మీఁద దెల్లవారి నేల నియోగింపవలయునను నియమముమీఁద దక్కువజీతముల మీఁద నెక్కువ సామర్థ్యముగల స్వదేశస్థులనే నియోగించుచు వచ్చెను. ఈ మార్పులచేత నీ మితవ్యయముచేత నా సంవత్సరము రెండులక్షల యేఁబదివేల రూపాయలు మొత్తము ఖర్చులో తగ్గెను.

ఈ మహాకార్యములకు వానిని మెచ్చి 1880 వ సం॥న దొర తనముహారు వానికి సి. ఐ. ఇ. బిరుదము నొసంగిరి. మైసూరునకు విదేశీయుఁడయి యుండియు నాసంస్థానమున మహోన్నత పదవుల నందుటచే నాదేశస్థులకు రంగాచార్యులమీఁద నసూయపొడ మెను. అందుచేత వారు వానిమీఁద గొన్ని చెడువాడుకలం బుట్టించిరి.

అందు ప్రధానమైన దిచ్చట నుదహరించుచున్నాను. వెనుక రంగాచార్యుడు రాచనగరు నందలి యాభరణముల లెక్క వ్రాయ నియమింపఁ బడెనుగదా! ఆపని ముఁగిసిన యెనిమిదేండ్ల తరువాత నమూల్యాభరణములుకొన్ని రాచనగరులోఁ గానఁబడుట లేదనియు, నందుకు వెనుక పనిజేసిన రంగాచార్యుఁడే జవాబు చెప్పవలయు ననియు వార్తాపత్రిక లాక్రోశింపఁజొచ్చెను. వాని విరోధు లావ్రాత లాధారము చేసికొని వానిని నిందింపసాగిరి. ఈవిషయమున మైసూరు దేశమంతయు నట్టుడికి నట్లుడికెను. ఇది వానివిరోధులు చేసిన కల్పన మేకాని సత్యముకాదు. అతఁ డపుడు మేజరు యిలియట్ అను దొరచేతిక్రిందఁ బనిచేసెనేకాని స్వతంత్రముగా బనిచేయఁలేదు. ఆ దొరకు, గార్డను మొదలగు తక్కినదొరలు వాని యార్జవమును వేనోళ్ళ గొనియాడిరి. ఈనగలు కానఁబడక పోవుట యబద్ధమనియు, గుమాస్తాల వ్రాత పొరపాటువలన జాబితాలోఁ గనబడలేదు. గాని నిజముగా నగ లుండెననియు, నట్టిపొరపాటున కా గుమాస్తాలేకాని రంగాచార్యుఁ డుత్తరవాది కాఁడనియు, నతని ప్రవర్తనము నిర్దుష్టమనియు మైసూరు సంస్థానములో నప్పుడుండిన విల్సన్ మొదలగు గొప్పదొరలు నొక్కి వ్రాసిరి.

1881 వ సంవత్సరం మార్చి 25 వ తేదీన రంగాచార్యుఁడు మైసూరునకు మంత్రి యయ్యెను. అమాత్యుఁడై రంగాచార్యుఁడు చేసిన కార్యముల గొప్పతనమును మనము తెలిసికొన వలయునన్న నతఁడాయుద్యోగమునఁ బ్రవేశించు నప్పటికి సంస్థానస్థితి యెట్లుండెనో యించుక తెలియవలయును. నరిహద్దుల నున్న యింగ్లీషురాజ్యమునను న్నట్లే యన్ని డిపార్టుమెంటులలోని యుద్యోగస్థుల జీతములు మితిమీరఁగ యుండుట చేతను, 1877 వ సంవత్సరమునందు (అనగా ధాతసంవత్సరమందు) గొప్పకాటకము చేతను, దేశము, సంస్థా

మందలి ధనాగారము గూడ వట్టిపోయెను. ఆ దేశమునందున్న యేఁబదిలక్షల జనములోఁ బదిలక్షలను క్షామదేవత తనపొట్టఁ బెట్టుకొనియె. ఆచచ్చిన వాండ్రందఱు చేతిపనులు మొదలగు కాయకష్టముల వలన జీవించువారగుటచే నట్టిపనులుఁ గూడ నశింప దేశము మఱింత పేదయయ్యెను. అతిభయంకరమైన యాక్షామమునఁ బసులకుఁ బంటలకు గలిగిన నష్టము రమారమి పదునైదుకోట్ల రూపాయలని యంచనా వెయ్యఁబడెను. అంతకుమున్ను చేసిన మార్పులవలన మిగిలిన స్వల్పధనము కుమార మహారాజుగారి పట్టాభిషేక మహోత్సవమునకు, నంతఃపుర వ్యయములకు విధిగాఁ జేసికొన వలసి వచ్చిన కొన్ని మార్పులకు వెచ్చింపఁ బడెను. కాటకమునకు ముందు మైసూరు గవర్నమెంటున కేఁటేఁటవచ్చు శిస్తొకకోటిపదిలక్షలరూపాయలు. అది వృద్ధిచేయుటకుఁ గాలస్థితి యనుకూలముగ లేకపోయెను. క్షామము వలన వర్తకము, చేతిపనులు మొదలగునవి క్షీణించెను. ఆంగ్లేయ గవర్నమెంటువారికి మైసూరు దొరతనమువా రివ్వవలసిన యెనుబదిలక్షల రూపాయలకు నేఁటేఁట నాలుగు లక్షలరూపాయలు వడ్డీ రూపకముగాఁ బోవుచుండెను. సంస్థాన మివ్విధమున దుస్థితిలో నున్నపుడు రంగాచార్యుఁడు మంత్రిగావలసి వచ్చెను. ఆ స్థితిపాటుఁ జూచిన నెంతధైర్యవంతుని మనస్సైన చెదిరిపోవునుగదా! కీడులో మేలగునట్లు రంగాచార్యుని కీయవస్థలో నొక్క సంతోషము మాత్రము గలుగుచు వచ్చెను. క్రొత్తగా గద్దెయెక్కిన కుమార మహారాజునకు స్వయముగా నాలోచనముఁ జెప్పి రాజ్యతంత్రము నడపుట శక్తిలేకపోయినను మంత్రిచెప్పిన యాలోచనము గ్రహించి యతఁడు చేసిన మంచిని మెచ్చుకొనుటకైన సామర్థ్యము గలవాఁడగుటచే రంగాచార్యుని ప్రయత్నములన్నియు నిర్విఘ్నములుగ సాగెను.

రంగాచార్యుడు మంత్రియైన తోడనే వెనుక గార్డనుదొర మొదలు పెట్టిన మార్పులను గొనసాగింప బూనుకొనెను. హాస్సాను, చిత్రదుర్గ మండలములు సివిలు క్రిమినలు వ్యవహారముల నిమిత్తము వేఱువేఱు జిల్లాలుగ బరిగణింపబడెను. 9 తాలూకాలు డిప్టీతహసీలుదారుల యధికారముక్రింద నుంచబడెను. మూఁడు మునసబుకోర్టులు 4 సబుకోర్టులు తీసివేయఁబడెను. 8 జిల్లాల చెఱసాలలలో నైదు తీసివేయఁబడెను. బాటసారులు బసలుదిగు బంగాళాలమీఁద నదివఱకేర్పడిన జీతగాండ్రు చాలమంది తగ్గింపఁబడిరి. ఈ తగ్గింపుల వలన సంస్థానమునకు సంవత్సరమునకు రమారమి రెండు లక్షల రూపాయలు మిగిలెను. ఆమార్పులు ముగిసిన పిదప రంగాచార్యులు సంస్థానములోని యడవి డిపార్టుమెంటువైపు తనదృష్టిని మరల్చెను. ఆసంస్థానములో నడవులు చాలభూమి నాక్రమించియుండెను. కలప విశేషము జనులకుఁ గావలసియుండెను. అందు నియోగింపబడిన యుద్యోగస్థులదుర్నీతివలన, సరకువచ్చుటకు సుళువైన మార్గములు దేశమున లేకపోవుటవల్ల, మహారాజునకా డిపార్టుమెంటులో రావలసినంత సుంకమువచ్చుట లేదు. ఆరాజ్యములో దొరకెడు మంచిగంధపుఁగఱ్ఱల జనులెవ్వరమ్మఁగూడదు. కొనగూడదు. దొరికిన మంచిగంధపుదారులన్నియు రాచనగరులలోనే యేదోవిధముగ నుపయోగింపఁబడుచువచ్చెను. రంగాచార్యుఁ డాపద్ధతిమాన్పి చందనమందఱకు సులభసాధ్యము చేసెను. ఈపనులవలన నడవులనుండి సంస్థానమునకు హెచ్చుసుంకము రాజొచ్చెను. ఈవిధమునఁ గొంతద్రవ్యముమిగిల్చి యామంత్రిపదునొకండు లక్షల రూపాయలు పెట్టుబడిపెట్టి మైసూరు ప్రభుత్వమువారు చిరకాలము క్రిందట తలపెట్టి నెరవేర్ప లేకపోయిన యినుపదారిని కొనసాగించెను పొగబండ్లు నడచునినుపదారి వలవలె దేశమంతటనలముకొనునట్లు వేయించవలయునని యతని సంకల్పము

ఏలయన నవీజనులకుఁ బ్రయాణసౌకర్యము గలిగించునని వాణిజ్యము నభివృద్ధి జేయుననియు నింగ్లీషువారి రాజ్యముతో మైసూరురాజ్యము కలసి విశేషలాభప్రదమగుననియు నాతఁడు నమ్మెను. మైసూరురాజ్యమునందు. నీటిసాగుబడికిఁ జాలవీలున్నను భూమి విశేషభాగము సాగుబడికి రాక. వచ్చిన జక్కగాసాగుబడి చేయఁబడకయుండెను. దానికిఁ గారణము వ్యవసాయము చేయువారికిఁ దగిన సహాయము లేకపోవుటయేయని రంగాచార్యులు నిశ్చయించియినుపదారులు దేశమున బ్రబలిన నీలోపము నివారింపబడునని తలచి తత్ప్రయత్నముల జేసెను. సంస్థానము లేమిలోనున్నను రంగాచార్యులు దానికి భారము లేకుండ నినుపదారి విశేషముగ వేయించెను.

మైసూరు ప్రభువు లింగ్లీషుదొరతనమువారి కీయవలసిన యెనుబదిలక్షల రూపాయల ఋణమును దీర్చుటనుగూర్చి యతఁడు పిమ్మట ప్రయత్నించెను. సంస్థానముయొక్క ధనస్థితినిబట్టి చూడగా నీయప్పు తరతరములవఱకు దీఱునట్లు కనఁబడలేదు. ఆ ఋణము మీఁద నేఁటేఁటఁబెరుఁగువడ్డియే పెద్దమొత్తమైయసలు మాటయటుండగా నీవడ్డియైన దీఱినంజాలుననుపించుచున్నట్లుండెను. అప్పటి స్థితులంబట్టి చూడగా నిండియా గవర్నమెంటువారు వారికిదోఁచినప్పుడుఋణము దెమ్మని మహారాజును నిలువదీసి యడుగవచ్చును. అట్టి చిక్కు సంభవించెనా, ఋణవిమోచనమునకై సంస్థానమునకు భంగకరములైన పనుల జేయవలసివచ్చునని దూరదృష్టిగల రంగాచార్యుడు గ్రహించి, యాయప్పును గురించి యేవోస్థిరమైన యేర్పాటులు చేయఁదలచి, యిండియా గవర్నమెంటుతో లేఖాప్రసంగమారంభించెను. ఈ జాబులలో నతఁడు మైసూరు దరిద్రదశలోనున్నదని వ్రాయుటయేగాక వెనుకటి మహారాజుల దౌర్బల్యముకతమున సంస్థాన మాంగ్లేయుల యేలుబడిలో నున్నపుడు జరిగిన

దుష్పరిపాలనమువలన జెడిపోయి యీదశకువచ్చెనని నిర్భయముగా వ్రాసెను. అందలి విషయము లప్పటి గవర్నరుజనరలగు లిట్టను ప్రభువుకూడ నొప్పుకొనియె. ఈయుత్తర ప్రత్యుత్తరము వలన నింగ్లీషు గవర్నమెంటువారు మైసూరువారి ఋణముమీఁద కొంతవడ్డీ తగ్గించిరి. అనగా మునుపు సంవత్సరమునకు నూటికై దురూపాయ లున్నవడ్డీ నాలుగురూపాయలజేసి ఋణము నలువదియొక్క సంవత్స రములలో దీర్చుకొనుట కంగీకరించిరి. రంగాచార్యుఁడు తెచ్చినక్రొత్త పద్ధతులన్నిఁటిలో నుత్కృష్టమైనది జనప్రతినిధిసభ. స్వదేశ సంస్థాన ములలో నిట్టిసభ యపూర్వము. ఈ సభాస్థాపనకీర్తి మన దేశమున రంగాచార్యునకే దక్కెను. ఆతఁడీ సభకు రాజ్యపరిపాలనాధికార మిచ్చుటకుఁ గాక సర్కారువారి యుద్దేశములఁ బ్రజల కెఱిఁగించుట కున్నుసర్కారుచేయఁబోవు చట్టములవారికి ముందుగాఁ దెలుపుటకును రాజునకుఁబ్రజలకు నెడ తెగనిసంబంధముగలిగించుటకును రాజుక్షేమమే ప్రజాక్షేమము, ప్రజాక్షేమమే రాజుక్షేమము. ననుమాటలు వారి మనంబున నాటించుటకు నీసభ సృష్టించెను. ఈ సభ క్రొత్తగా బెట్టినప్పుడు దాని ననేకులుగ్రహించి రంగాచార్యులదివఱకు దేశస్థు లనేకులకు విరోధియైనందున నెట్లైన వారి యనురాగము బడయుట కీ పనిజేసెనేకాని యది నిలుచునది కాదని జనులు గోలపెట్టిరి. కాని యిప్పటికీ నీసభ సాగుచునేయున్నది. అతఁడింకనూ చాలమార్పులు దెచ్చి దేశమునకు మేలు చేయఁదలఁచెను. కాని 1882 వ సంవత్స రాంతమున జబ్బుపడి చెన్నపురికిఁబోయి యచ్చట మృతినొందెను. అతని నెఱిఁగిన తెల్లవారు నల్లవారు వాని మరణము మైసూరునకే గాక దేశమున కంతకు నష్టకారియని వగచిరి. బ్రతికియుండగానతని మీఁద నెన్నోయపనిందలుమోపి వేధించిన మైసూరు జనులు తరు వాత వాని సుగుణసంపద తెలిసినవారై బిట్టు వగచిరి.

సేలము రామస్వామి మొదలియారి

రామస్వామి మొదలియారి 1852 వ సం॥రము 6వ సెప్టెంబరు తారీఖున సేలములో జన్మించెను. అతఁడు సేలములో మిక్కిలిగౌరవ ముగల కుటుంబములోఁ జేరినవాఁడు. ఈతని ముత్తాతయగు వెంకటా చలము మొదలియారి మన దేశమును పూర్వము పాలించిన యీస్టిండియా కంపెనీవద్ద దుబాసిగా నుండెను. ఈయన తండ్రి గోపాలస్వామి మొదలియారి. గొప్ప యీనాందారై యుండుటయే గాక చాలకాలము తహసిలుదారుగనుండి 1867 వ సంవత్సరమందు ఫించను పుచ్చుకొనెను.

రామస్వామి మొదలియారి యాఱవయేఁటనే విద్యాభ్యాసము నిమిత్తము చెన్నపట్టణమున కంపబడెను. ఈతడు మొట్టమొదట చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁ జేరి చదువ నారంభించి యా పాఠ శాలలోఁ గ్రిందితరగతులు తీసివేసినందున పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలలో జేరి చదివెను. అక్కడకొంతకాలము చదివి రామస్వామి ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలోఁ జేరి విద్య ముగియువరకు నక్కడనే చదివెను. ఆకాల మున నతఁడు మిక్కిలి చుఱుకుతనముఁ గలవాఁడై యుపాధ్యాయుల దయకుం బాత్రుఁడై బుద్ధికుశలతవల్ల ననేక బహుమానముల నందెను. ప్రవేశపరీక్షలోఁ గృతార్థులైన మొదటి పదునైదుగురిలో నొకడై యుండుటంజేసి యతనికి దొరతనమువారు విద్యార్థి వేతనము నిచ్చిరి. ప్రథమశాస్త్రపరీక్షయం దతఁడా సంవత్సరము మొదటి వాఁడుగఁ గృతార్థుఁడయ్యెను. అనంతరము పట్టపరీక్షయందుఁ గూడ నతఁడు మొదటితరగతిలో మొదటివాడుగఁ దేఱెను. రామస్వామి యొక్క పూసికకు బుద్ధికుశలతకు సత్ప్రవర్తనమునకుఁ బ్రధా నోపాధ్యాయుఁడగు థామ్సనుదొర మిక్కిలి సంతసించి పట్టపరీక్ష

సేలము రామస్వామి మొదలియారి

యందుఁ గృతార్థుఁడైన వెంటనే యాతనికిఁ దన కళాశాలలో నింగ్లీషు పండితోద్యోగ మిచ్చెను. కాని తనకంటె తక్కువగా అనగా రెండవవాడుగ బట్టపరీక్షయందు గృతార్థుడైన యొకమిత్రుడు చాలపేదతన మనుభవించుచు నుద్యోగమునకు బ్రయత్నించుట యెఱింగి రామస్వామి దయాళువగుటచే దనకాయుద్యోగ మక్కఱ లేదని చెప్పి యామిత్రున కిప్పించెను.

ఇట్లు 1871 వ సం॥న నతడు పట్టపరీక్షయందు గృతార్థుడై విద్యాసక్తి యప్పటికిని బోనందున నాకళాశాలలోనే యుండి యం. యె. (అనగా సర్వకళాధికారి) పరీక్షకు జదివి యందు 1873 వ సంవత్సరమున గృతార్థుడయ్యెను. అనంతరము బి. యల్. పరీక్షకుం జదివి 1875వ సంవత్సరమున దానియందును మొదటివాడుగా దేఱెను. 1876 వ సం॥ము హైకోర్టు వకీలుగా జేయబడి రామస్వామి మొదలియారి స్వగ్రామమగు సేలములోనే న్యాయవాదిగ నుండ దలిచి యక్కడ పనిచేయ నారంభించెను. నిగర్వియై పనిజేయుటలో మిక్కిలి పూనిక గలిగియుండినందున రామస్వామి జిల్లాజడ్జి కిష్టుడగుటయేగాక సేలములోనున్న స్వదేశస్థుల కందఱకు మిక్కిలి యిష్టుడయ్యెను. అతడక్కడ కొన్నిమాసములు మాత్రమే పనిజేసి దొరతనమువారి కొలువులో జేర నిచ్ఛగలవాడై డిస్ట్రిక్టు మునసబు పనికి బ్రయత్నము జేయ నిశ్చయించుకొని జిల్లాజడ్జీద్వారా దరఖాస్తు పంపగా నాదరఖాస్తుమీద జడ్జి యాతని నిరుపమాన బుద్ధికుశలతనే గాక సత్ప్రవర్తనముం గూడ శ్లాఘించి యన్నివిధముల చేత నతడా యుద్యోగమునకు దగినవాడని వ్రాసెను. అనంతరమతఁడు 1876 వ సం॥ననే తిరుచునాపల్లిలో డిస్ట్రిక్టు మునసబుగా జేయబడెను. ఈయన నిష్పక్షపాతబుద్ధికి సత్యసంధతకు పేరుపడెను. వ్యవహారములలో స్వతంత్రముగాను మనసునకు దోచిన విధముగాను పక్షపాత

రహితముగాను వర్తింపవలయుననియే యాతని సంకల్పముకాని యితరుల సిఫారసులుచేసి తనవ్యవహారములలోను జోక్యము గలుగ జేసికొనుట యాతనికెంతమాత్రము నిష్టములేదు. ఈయన నిష్పక్ష పాతబుద్ధిం దెలుపుట కొకచిన్న కథ గలదు ఒకనాడీయన కోర్టులో నొక వ్యవహారమునం దగులుకొనియున్న యొక మనుష్యుడు రామ స్వామి మొదలియారి కెవనియెడమిక్కిలిగౌరవముగలదో యట్టిగొప్ప గృహస్థునివద్దనుండి యొక సిఫారసు జాబు దెచ్చి వ్యాజ్యము తన బక్షము జేయుమని కోరెను. మొదలియారి యామనుష్యుని సగౌరవ ముగ నాదరించి తనయింటనే బసయిచ్చి తనబండిమీదనే గూర్చుండ బెట్టికొని కోర్టునకు దీసికొని పోయెను. ఆగౌరవము నా యాదరణ ముంజూచి జాబుదెచ్చిన మనుష్యుడు వ్యవహారము తనపక్షముగానే తీర్పు చేయబడునని యది యెప్పుడు విందునాయని యువ్విళులూరు చుండెను. అంతలో మునసబు బెంచి యెక్కి యామనుష్యున కాశా భంగము గలుగునట్లు వ్యతిరేకముగా దీర్పుజెప్పెను. అదివిని యా మనుష్యుడు సిగ్గుపడి రామస్వామి మొదలియారి మొగమైనంజూడక పారిపోయెను. ఇట్లుచేయుటయేగాక మొదలియారి యొకటి రెండు సారులు బెంచి మీదనుండి వ్యవహారములం జిక్కువడినవారు పెద్ద మనుష్యులవద్దనుండి సిఫారసులందెచ్చి న్యాయాధిపతుల మనస్సుల ధర్మమార్గములనుండి త్రిప్ప ప్రయత్నించుట ఘోరమనియు దూష్య మనియు నొక్కి పలికెను. ఈవిధముగా నతడు మంచిగంధములో నొకయడుగు, నగ్నిహోత్రములో నొక యడుగు బెట్టినను సాంతెత నిజముగా నెడమప్రక్క కొరుగక కుడిప్రక్క కొరుగక న్యాయమార్గ మున ముక్కుకు సూటిగ బోయెను.

ఒకసారి తనకచ్చేరీలో సర్కారుసొమ్ముకొంతపోగాగుమాస్తా లలో నెవరికే ఇబ్బందిరాకుండ దనచేతిసొమ్మిచ్చి యాసొమ్ముబూర్తి

చేసెను. అటు లాఱుసంవత్సరములు మునసబుగా నుండి దొరతనము వారి కొలువులో దన తెలివితేటలు విశేషముగా బ్రకాశించుట కవకాశము లేదని గ్రహించి యాకొలువు మానుకొనెను. అతని కాశాభంగము కలిగినను దొరతనమువారికొలువుసేయుటవలననతని సామర్థ్యము న్యాయదృష్టి మొదలగునవి పైయధికారులకు లోకులకు తెలియుటవలన గీర్తిలాభముకలిగెను. అతడుద్యోగము రెండుసారులు మానుకొనదలచినను దమకట్టి యుద్యోగస్థుడు దొరకడని పైయధికారు లాతని విడువరైరి. ఎట్టకేల కతఁడు దృఢనిశ్చయుఁడై మూడవ సారి యుద్యోగమును విడిచి 1882 వ సంవత్సరమునఁ జెన్నపట్టణమున హైకోర్టులో వకీలుగాఁ బనిచేయుటకు బోయెను. ఆయన హైకోర్టులో సాధారణముగ నప్పీళ్ళు పుచ్చుకొని వాదము చేయుచుండెను, ఆయనకుఁ దెలిసినట్లు ధర్మశాస్త్రము (లా) మరియొకరికిఁ దెలియదని యాకాలమున ననేకు లభిప్రాయ పడిరి. ఆయన తన పొట్టపోసికొనుటకు మాత్రమే ధర్మశాస్త్రముల నభ్యసింపక యాశాస్త్రమర్మములను సమూలముగాను సమగ్రముగాను దెలిసికొన నభిలాషగలవాఁడై చదివి లాపత్రిక నొకదానిని స్థాపించి దానికి తానే ప్రధాన ప్రవర్తకుడుగా నుండి 1891 వ సంవత్సరము వఱకునడపెను. చెన్నపట్టణము యూనివరిసిటీవారు రామస్వామి మొదలియారి యొక్క ధర్మశాస్త్ర పాండిత్యమును ద్రవిడభాషా పాండిత్యమును దెలిసికొని యాయనను బి. యల్. పరీక్షకు, యం. యల్. పరీక్షకు ద్రవిడభాషలో బి. యే. పరీక్షకుఁ బరీక్షకుఁడుగా నియమించిరి.

1887 వ సంవత్సరమున యూనివరిసిటిలో నతఁడు ఫెల్లోగా నియమింపఁబడెను. న్యాయవాదిగ నుండి ధనమార్జించుటలోఁ దనివి నొందక మొదలియారి దక్షిణహిందుస్థాన రాజకీయ వ్యవహారముల లో బ్రవేశించి దేశాభివృద్ధికి జాల కృషి జేసెను. ఈవ్యవహారము

లలోఁ నతఁడెంత ధైర్యశాలియో యీక్రింది పనివల్లఁ దెలిసికొన
వచ్చును. 1883 వ సంవత్సరమునఁ జెన్నపురి గవర్నరుగారియాలో
చన సభలోని సభికుఁడొకఁడు ఫించనుపుచ్చుకొని యింగ్లాండునకుఁ
బోవ నుద్యుక్తుఁడై యుండ చెన్నపురవాసు లాయనను గౌరవించి
యుత్సవములఁ జేయ దలంచిరి. అట్టి యుత్సవములఁ జేయుటకూడ
దని రామస్వామి మొదలియారి నిరాఘాటముగాఁ బలికెను.

చెన్నపట్టణములో స్థాపింపఁబడిన మహాజనసభ, తెల్లవారు
నల్లవారిని మనుపటియ ట్లనాదరముసేయక గౌరవముతోఁ జూచు
నట్లు చేయుటకు దక్షిణ హిందూస్థానమున స్వదేశస్థుల మొరలు
ధైర్యముతో దొరతనమువారికి విన్నవించుటకు ముఖ్యాధారమ
య్యెను. ఆమహాజనసభలో రామస్వామి మొదలియారి ప్రధాన
పురుషుఁ డన్నమాట యెల్లవారికి విదితమే.

హిందూదేశ పరిపాలనమునుగూర్చి నిజమయిన స్థితిగతుల
నెఱుఁక యింగ్లాండులోనుండు నాంగ్లేయులకు, యథార్థస్థితిఁ దెలియ
జేయుటకు మన దేశస్థులలో గొందఱింగ్లాండునకుఁ బోవుట యుచిత
మని మన దేశాభిమాను లనేకులు తలంచి చెన్నపట్టణమునుండి
రామస్వామి మొదలియారిగారిని మనరాజధానికిఁ బ్రతినిధిగాఁ బంప
నిశ్చయించుకొనిరి. ఈపనినిమిత్తమే బంగాళమునుండి బాబుసురేంద్ర
నాథ బెనర్జిగారును బొంబాయినుండి మఱియొకరును బంపఁబడిరి.
రామస్వామియు సహప్రతినిధులుఁ గలసి యింగ్లాండులోఁ జాల
సభలుచేసి హిందూదేశ వ్యవహారములను వారికి సుబోధకములుగ
జెప్పిరి. ఇతఁ డక్కడనున్న దినములలో నా దేశస్థులలోఁ గొందఱితని
సహాయమున హిందూదేశ రాజకార్యములను గూర్చి చర్చలు సలు
పుట కొక సభ స్థాపించిరి. ఈతఁడును దక్కిన ప్రతినిధులుఁ జేసిన
యుపన్యాసములనుబట్టి యాకాలమున హిందూదేశ పాలనమును

గూర్చి యెక్కువపని జేయవలయునని యాంగ్లేయులకుఁ దోఁచెను. తక్కినవారి యుపన్యాసము లటుండఁగా రామస్వామి మొదలియారి యుపన్యాసములు విశేషప్రీతి నింగ్లాండుజనుల కొసగెను. యేలయన నాయన మొగము కాటుక కన్నులు గలిగి మంచి తేజస్సు గలిగి యెంతో సుందరమై చూచినంత మాత్రముననే యెల్లవారలకు నాతనిమీఁద నాదరము గలుగఁ జేయునట్లుండెను. అతని సంభాషణ మాకారమునకు దగినట్లే గంభీరమై యుండెను. ఇంగ్లాండులోఁ గొంతకాల ముండుటచేత రామస్వామి మొదలియారి యాంగ్లేయ భాషాప్రవీణతయు వాగ్ధోరణియు మిక్కిలి యధికము లయ్యెను. హిందువులయెడల నమ్మికయుంచి యాదరముతో రాజ్యపరిపాలనము జేయుడని యాతఁడు కృపారస ముట్టిపడునట్లు జేసిన యుపన్యాసములు వారి హృదయములమీఁద ముద్రితము లైనట్లుండెను.

రామస్వామి మొదలియారి సముద్రయానముం జేసి విదేశముల గొంతకాలము గడపినను హిందూధర్మములకు విరుద్ధములుగ నెన్నడు నాచరింపక మన దేశపు సేవకునొక్కని వెంటబెట్టుకొనిపోయి వానిచేతి యన్నమే తిని కాలక్షేపము జేసెను. ఇంగ్లాండు దేశస్థులనేకు లతనిని విందునకు పిలువగా నతఁడట్టి విందులకు దఱుచుగాబోవక పోకతప్ప నప్పుడు పోయి వారిచేతి మాంసాదులు భక్షింపక కాయగూరలు పండ్లు మొదలగువానిని భక్షించుచువచ్చెను. ఆతని కులస్థులు గూడ నాతని నియమము లిట్టివని యెఱింగి సణుగుకొనక గొణుగుకొనక యనుచితములై యర్థములేని ప్రాయశ్చిత్తముల విధింపక రాగాఁనే యతనిం గులములోఁ జేర్చుకొనిరి. రామస్వామి మొదలియారి తిరిగి స్వదేశమునకు వచ్చినప్పుడు చెన్నపురవాసు లాయనయెడ జూపిన సన్మాన మిట్టిదియని వర్ణింపరాదు. సేలములో జరిగిన సన్మానము చెన్నపురిలో జరిగినదానికంటె విశేషముగా నుండెను. ఇంగ్లాండు

నుండి స్వదేశమునకు వచ్చినతోడనే యాతనిపై మఱియొక కార్య భారము బడెను.

1886వ సంవత్సరమున గవర్నమెంటువారు పబ్లికు సర్వీసు కమీషన్ అనుపేర నొకసభ నేర్పరచిరి. ఆసభలోఁ గొందరు తెల్లవారు మేటికెక్కిన స్వదేశస్థులు కొందఱు సభ్యులుగా నియమింపఁబడిరి. సర్ రొమిశ్చంద్రమిత్త్రరు బంగాళమునుండియు సర్కారనవతఁడు బొంబాయినుండియుఁ జెన్నపురమునుండి రామస్వామి మొదలియారియు మరియొకచోటనుండి భీంగారాజు సభికులుగానియుక్తులైరి. ఈసభ చేయవలసిన పనియేమనగాఁ దొరతనమువారి కొలువులో నదివఱకు స్వదేశీయు లెందఱున్నారో విశేషముగా వారిని గొలువులోఁ జేర్చుకొనవలయునా లేదా యెట్లుచేర్చుకొనవలయు ననువిషయములుగూర్చి విచారణచేసి దొరతనమువారికి రిపోర్టు పంపుట. రామస్వామి మొదలియారి యప్పటికి ముప్పదియారేండ్ల వయసుగలవాడైనను మిక్కిలి లోకానుభవము గల పెద్దలతో సమానముగ గార్యనిర్వాహము జేసెను. ఎంతో గొప్పబుద్ధిశాలియైనంగాని దొరతనమువారంత చిన్నవానినంత గొప్ప కమీషనులోఁ గూర్చుండబెట్టరు. పెట్టినందు కతడు తీసిపోక తగినట్లు బనిచేసెను.

ఈయన దేశీయ మహాసభమీఁదకూడ చాల నభిమానము కలిగి పనిజేసెను. ఒక సంవత్సరమీయనను దేశీయమహాసభ కధ్యక్షుడుగా నుండవలయునని తత్సభానిర్వాహకులు కోరగా నీతడా గౌరవముకుం దగినవారు తనకంటె పెద్దలున్నారని నిరాకరించెను. అంత దేశాభిమానము నంతవిద్య నంతయోగ్యత యంతధైర్యము గల యీసత్పురుషుని నలువదియేండ్లు నిండినతోడనే మృత్యుదేవత 1892 వ సంవత్సరమున దనబొట్ట బెట్టుకొనియె ఇందుచేత దక్షిణ హిందూదేశము దురదృష్టవంతమని చెప్పనొప్పు.

సర్. కె. శేషాద్రి అయ్యరు

ఈయనబొమ్మ దొరకలేదు. శేషాద్రయ్యరు చెన్నపురి రాజధానిలో మలబారు జిల్లాలోనున్న పాలఘాటునకు సమీపమందున్న కుమరాపురము గ్రామమున 1845 వ సంవత్సరము జూను నెల యొకటవ తేదీని జన్మించెను. ఆయన కళ్ళికోటలోనున్న దొరతనమువారి పాఠశాలలో మొట్టమొదట విద్యాభ్యాసముఁ జేసెను. ఆ పాఠశాల గోడలమీఁద నిప్పటికి నీయన పేరు బంగారువర్ణములతో వ్రాయఁబడి మెఱయుచున్నది. అక్కడ చదువు ముగిసినపిదప నతఁడు చెన్నపురికిఁ బోయి ప్రసిడెన్సీకాలేజిలోఁ జేరి 1866 వ సంవత్సరమునఁ బట్టపరీక్షయందుఁ గృతకృత్యుఁ డయ్యెను. తరువాతఁ గొన్నియేండ్ల కాయన బి. యల్. పరీక్షలోఁగూడ కృతార్థుఁడయ్యెను. విద్య ముగిసిన పిదప శేషాద్రియయ్యరు మలబారు జిల్లాకలక్టరగు బేలర్డు దొరచేత నతని కచ్చేరీలో భాషాంతరీకరణముఁ (తర్జుమా) జేయు నుద్యోగస్థుఁడుగా నియమింపఁబడెను. కాని శేషాద్రి చిరకాల మాయుద్యోగములో నుండలేదు.

శేషాద్రి చదువుకొనుచున్న కాలమునందే రంగాచార్యులతో స్నేహము చేసెను. అందుచేత రంగాచార్యులు మైసూరు సంస్థానమున నుద్యోగము సంపాదించినప్పుడు శేషాద్రినిఁ బిలిపించి యష్టగ్రామ మండల మండలాధికారివద్ద శిరస్తాదారుగ నేర్పరచెను. శేషాద్రి మైసూరుసంస్థానమున గొప్పపేరు సంపాదించుటకుమిక్కిలి యవకాశ ముండెను. సహజముగ బుద్ధిసూక్ష్మతయు మంచిపూనికయుఁ గలవాఁడగుటచే నయ్యరు తన పాలఁబడిన కృత్యములెల్ల నతిశ్రద్ధతో నెఱవేర్చుచునచ్చెను. ఆయన ప్రవేశించు నప్పటికి మైసూరు ప్రభువు బాలుఁడై నందున నాంగ్లేయ దొరతనమువారి పాలనలో నుండెను.

-ఈయన చేరిన పదమూడేండ్లకు యుక్తవయస్సు ప్రాప్తించి నందున సంస్థానము మహారాజున కప్పగింపఁ బడెను. ఈ పదమూడేండ్లలో శేషాద్రయ్యరు చాల డిపార్టుమెంటులలోఁ బనిచేసి పరిపాలన విధాన మంతయు నేర్చుకొనెను. 1873 వ సంవత్సరమునందు మైసూరులో జ్యూడిషల్ కమీషనరుగానుండిన సర్. జేమ్సు గార్డనుద్వార శేషాద్రిని తన కోర్టులోఁ బెద్ద శిరస్తదారుగ నియమించెను. అనంతర మతఁ డాసంస్థానమున నశిష్టాంటు కమీషనరుగా నేర్పరుపఁబడెను. ఆ యుద్యోగమున మూడేండ్లున్న పిదప నాయన మహారాజుగారి మందిరమునకు కంట్రోలరుగా నేర్పరుపఁబడెను. ఈయుద్యోగములో నుండి యతఁడు తుముకూరుజిల్లా డిప్యూటికమీషనరుగారు జిల్లా మేజస్ట్రీటుగాను మార్పఁబడెను. ఈ యుద్యోగమునందు శేషాద్రయ్యరు దేశపరిపాలనమునందు తనకుఁగల సామర్థ్యమును జూపుటకు విశేషముగా నవకాశము గలిగెను. ఆ సామర్థ్యమునుజూచి పై యధికారులు శేషాద్రి జిల్లాకలక్టరు పదవియందేగాక దానికంటె నెక్కువ పదవులయందు నిలుపఁబడఁదగిన వాఁడని గ్రహించిరి.

సంస్థానము మహారాజుగారి కప్పగింపబడిన తరువాత రంగాచార్యులు మంత్రియయ్యెను. మంత్రి మైసతోడనే యీయన చట్టములు శిక్షాస్మృతులు నిబంధనలు మొదలగునవి వ్రాయుటకు బుద్ధిశాలియగు శేషాద్రయ్యరు నేర్పరచెను. రంగాచార్యులు సుఖించుటకు మంత్రి కాలేదు. ఆతఁడు చేయవలసిన కార్యములు విశేషముగా నుండెను. రంగాచార్యుఁడు మిక్కిలి సమర్థుఁడు. విశేషించి సత్పరిపాలనముఁ జేసి సత్కీర్తి సంపాదింప నలయునను కోరిక కలవాఁడు కావున నెంతోఁ జేయవలయునని కొండంత యాశతోఁ బరిపాలన మారంభించెను. దేశముయొక్క ధనస్థితి బాగుచేయుట కాయన యెన్నో క్రొత్త యేర్పాటులఁ జేసెను. మంత్రిగా నున్న

రెండేండ్లలోనే తాను బ్రతికియున్న పక్షమున జనులకుఁ గలుగు సౌఖ్యము లెట్లుండునో కొంతవఱకు రుచిచూపెను. కాని మైసూరు సంస్థాన వ్యవహారములను నడపుటకు మిక్కిలి గడతేరిన దిట్టరి కావలసిన సమయమందే దేశస్థుల దురదృష్టమున రంగాచార్యుఁడు కాలధర్మము నొందెను. రంగాచార్యుఁడు బ్రతికియున్నప్పుడే శేషాద్రయ్యరు ముందు మిక్కిలి కాగలవాఁడని యాతనిమీఁద నెంతో యాసపెట్టుకొనియుండెను రంగాచార్యుఁడు పోయిన పిదప శేషాద్రి యాస్థానమున గూర్చుండుట కర్హుఁడగునా కాఁడా యని గొప్ప సందేహము కలిగెను. కాని కాలమే యెల్ల సందేహములను బాపి శేషాద్రియయ్యరు మొదట జనులనుకొన్నదానికంటె నెక్కువసమర్థుడని నిరూపించెను. 1883 వ సంవత్సరము ఫిబ్రేవరు 12 తారీఖున శేషాద్రయ్యరు మైసూరు సంస్థానమునకు మంత్రిగా నియమింపఁబడెను.

మంత్రి యగునప్పటి కతఁడు పదుచువాఁ డగుటచేతను వెను కటి మంత్రిచేయవలసిన మార్పులవల్ల దారిఁజూపించుటచేత నీతనికి బరిపాలనము సులభమయ్యెను. అప్పటికాయన ముప్పది యెనిమిది యేండ్లవాఁడు. కావున తానుచేసిన మార్పుల ఫలములు కన్నులారఁ జూచుటకు ననుభవించుటకు జిరకాలము జీవించెను. ఆకస్మికముగా గొప్పరాజ్యమును నావయొక్క చుక్కానును ద్రిప్పవలసిన వాఁడగుటచే నతడు క్రొత్తదారులం బోవక రంగాచార్యుడు చూపిన మార్గములనేనడచి యతఁడు వేసినపద్ధతులనే యవలంబించి పరిపాలింపఁ దొడగెను. సంస్థానముమహారాజు కప్పగింపఁబడక పూర్వము 1877 వ సంవత్సరమున దేశమున గొప్పకాటకము సంభవించెను. ఆకఱవుబాధలనివారించుటకు సంస్థానమునకు ముప్పదిలక్షలరూపాయ లప్పయ్యెను. ఈయప్పు నింగ్లీషుదొరతనమువారే యిచ్చిరి. అందు

చేత నేఁ టేఁట దాని వడ్డి నిచ్చుకొను భారమేగాక మఱియొకసారి కాటకము సంభవించునప్పుడు జనక్షయము కాకుండుట కేర్పాటులు చేసికొనవలసిన భారముగూడ సంస్థానముపై బడెను. కాటకముల నివారించుటకు రంగాచార్యులు దేశమున నినుపదారి ప్రబలముగా వేయింప నారంభించెను. శేషాద్రయ్యరు గూడ నాతని మార్గమే యవలంబించి యినుపదారులను వేయింపసాగెను. ఆయన మంత్రియైన రెండు సంవత్సరములలోపున దేశమున రమారమి నూటనలు వదిమైళ్ళపొడవుగల యినుపదారి వేయబడెను. దానినిమిత్తమైన కర్చులలో నిరువదిలక్షలు మాత్రమేఋణమయ్యెను. తక్కిన ధనము సంస్థానపు టాదాయమునుండియే వ్యయము చేయఁబడెను. ఈ యినుపదారి వలనఁ బోగుపడిన ధనము నతఁడు మఱికొన్ని మండలములలో నినుపదారులు వేయించుటకుగా వినియోగించెను. నాలుగేండ్ల తరువాత బెంగుళూరు హిందూపూ రినుపదారి సమాప్తమయ్యెను: అదివఱకు క్షామములకు మిక్కిలి జడిసిన మండలములన్నియు నినుపదారులచేత జుట్టువడియెన్నికఱవులు వచ్చినను భయములేనిస్థితిలో నుండెను. ఆయన యధికారమును బూనునప్పటికి దేశమున రమారమి యేఁబదియెనిమిదిమైళ్ళ యినుపదారి యుండెను. 1901 వ సంవత్సర మందాయన యుద్యోగము మాను నప్పటికి నాలుగువందలమైళ్ళ యినుపదారి వేయఁబడియుండెను.

ఈయన చేసినపని యొక్కయినుప దారియేకాదు. పొలములకు జక్కని నీటిపారుదలఁ గలిగించుట కీయన విశేష శ్రమపడెను. ఆయన పరిపాలన మారంభించిన మొదటి పన్నెండుసంవత్సరములలో రమారమి కోటిరూపాయలను ఖర్చుపెట్టించి మూడువందల యేఁబదియైదు చదరపుమైళ్ళభూమిని దంపశాగుబడిక్రిందకిఁ దెచ్చెను. ఇల్లు తెచ్చుటవల్ల సంస్థానమునకు సంవత్సరమున కెనిమిది లక్షల

రూపాయల శిస్తులధికముగాఁ జెల్లుచువచ్చెను. ఖర్చుల తగ్గించుట, క్రొత్తమార్పులు చేయుట, యేక కాలముననే జరుగుచు వచ్చెను. అందుచేత సంస్థానము ధనవిషయమున దినదినము మహాద్భుతముగా వృద్ధిపొందెను. ఆయన యధికారమును బూనునప్పటికి సంస్థానమున కున్న ముప్పదిలక్షల ఋణము 1888వ సంవత్సరమున ననఁగా నైదేండ్ల నాఁటికి సంపూర్ణముగఁ దీర్చివేయఁబడెను. తరువాతనేడేండ్లకనఁగా 1895 వ సంవత్సరమున శేషాద్రియయ్యరు జనప్రతినిధి సభను బిలిపించి యాసభికులతో సంస్థానముయొక్క స్థితిగతులఁ జెప్పునవసరమున నప్పటికి సంస్థానపు ఖాజానాలో నొకకోటి డెబ్బది యాఱులక్షల రూపాయలు నిలువయున్నవని జెప్పెను. 1883 వ సంవత్సరమున ననఁగా నీతఁడు క్రొత్తగా మంత్రియైన సంవత్సరము సంస్థానమునకు వచ్చిన శిస్తొక కోటి మూఁడులక్షలు. శేషాద్రయ్యరు మంత్రిపదవి మానుకొని నప్పుడు సంస్థానముయొక్క శిస్తొకకోటి యెనుబది లక్షలు. ఇట్లతిశయమైన శిస్తుపన్ను లెక్కవకట్టుటవలన గాని ప్రజలంబీడించుట వలనంగాని రాలేదు. శేషాద్రయ్యరు నిరంతర మభివృద్ధిమీఁదనే దృష్టినిలిపి, పన్నుల యొత్తుడు బ్రజలకు గలుగనీయక సంస్థానమునకు ధనలాభము కలుగు నుపాయములు వెదకుచు యట్టిపనులందు జొరవతో బ్రవేశించుచు వచ్చెను. ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటువారిని జాలప్రోత్సాహముజేసి క్రొత్త జలాధారములు దేశమునకు గల్పించెను. ఎక్కువ జాగ్రత్తయు దక్కువ ధైర్యము గల మంత్రులు సాధారణముగా బ్రవేశింప నొల్లని దుర్లభ కార్యములలో నీతడవలీలగా బ్రవేశించెడువాడు. ఈయన చొరవజేసి ప్రవేశించుటచేతనే బెంగుళూరు జనులు హాయిగా ద్రాగుటకు మంచినీరు లభించెను. ఈయన చొరవ చేయనిచో హాగారినదిమీఁద నానకట్టు కట్టబడక యుండును. ఈ యానకట్టువలన ముప్పదియైదు మైళ్ళ

చతురముగల చెరువేర్పడెను. ఈచెరువువలన నెన్నో యకరముల నేల సాగుబడి యగుచున్నది. ఇవిగాక యీయన యుద్యోగము చాలించుకొనక మునుపు మరియొక పెద్దయెత్తునెత్తెను. కావేరీనది కొండలనుండి క్రిందికి దిగుచోటనుండి యంత్రాది సాధనములవలన నదీజలమును మైసూరు సంస్థానమునకు జక్కగా బ్రవహింప జేయ వలయునని యాయన సంకల్పించెను. దీనివలన మైసూరు సంస్థాన మిప్పటికంటె రెట్టింపు భాగ్యవంతమగును, ఈయన మంత్రిగా నుండిన పదునెనిమిది సంవత్సరములలోను నీటి పాఱుదలం గూర్చి యీయన ఖర్చుచేసిన సొమ్ము రమారమి నాలుగుకోట్ల రూపాయలు, కాలమున కనుగుణముగా నుండునట్లు శేషాద్రయ్యరుగూడ నెన్నియో క్రొత్తడిపార్టుమెంటుల గల్పించి వాటిలో బనిచేయుటకు దనదేశమున సమర్థులు లేనపుడు విదేశములనుండి ప్రకృతి శాస్త్రజ్ఞానము లోకానుభవముంగల సత్పురుషులం బిలిపించుచు వచ్చెను. మునుపున్న డిపార్టుమెంటులంగూడ పైనుండి క్రిందవఱకు సంపూర్ణముగా మార్చివేసెను. మైసూరు సంస్థానమున కోలారు జిల్లాలో బంగారపు గనులు కలవు. ఈగనులను యూరోపియనులు కౌలుకు బుచ్చుకొని పూర్వము సంవత్సరమున కేబదివేల రూపాయల చొప్పున మహారాజావారి కిచ్చుచుండువారు. శేషాద్రయ్య రా గనులను ద్రవ్వుటలో మఱింత ప్రోత్సాహము గలిగించి యిపుడుసంవత్సరమునకుబదునైదులక్షలరూపాయలురాబడివచ్చునట్లు చేసెను. ఎంతబుద్ధిశాలియైన నెంతబలవంతుడైన మనుష్యుడుమితజ్ఞుడే కానిసర్వజ్ఞుడుకాడుగదా! అందుచే శేషాద్రయ్యరురాజ్యపరిపాలనములోబెక్కలోపములు చేసియుండవచ్చు. రైతులకుపయోగకరముగా నుండుటకీయన కృషినిధులను స్థాపించెను. కృషినిధులనగా రైతులకు మిక్కిలి తక్కువ వడ్డిని యప్పులిచ్చెడు బ్యాంకులు. పంటకాపులు

సాధారణముగా నూటికి రూపాయిమెనిమిదణాలు, రెండురూపాయిలు వడ్డికి సొమ్మప్పుచ్చుకొని యాఋణము దీర్చలేక నానాటికి దుస్థితి లోనికి వచ్చుటజూచి వారిస్థితి బాగుచేయుట కీయన యీనిధుల గల్పించెను. కాని యవి యనుకొన్నంత కార్యకారులు కాలేదు. ఇంత నతడు చేసిన ప్రయత్నములలో నెరవేరనివి కొన్ని యున్నవి, కాన నెఱవేఱిన కార్యము లనంతరములుగా నుండుటచే జేడిపోయిన వానిని మన మెత్తుకొన నక్కఱలేదు. మైసూరు నిప్పుడున్న స్థితికి దెచ్చిన మహానీయు డీయనయేయన నిశ్చయముగా జెప్పవచ్చును. శేషాద్రయ్యరుయొక్క సత్పరిపాలనము మైసూరు ప్రభువువద్దనుంచి ప్రజలవద్దనుంచి మెప్పులు దెచ్చుటయేగాక యాంగ్లేయ ప్రభుత్వము వారివద్దనుంచికూడ నాయనకు మెప్పులు తెచ్చెను.

1887 వ సంవత్సరము ఫిబ్రేవరు నెలలో గవర్నరు జనరలు గారగు డఫ్రిను ప్రభువుగారు మైసూరు సంస్థానమునకు బోయి మంత్రికి సి. యస్. ఐ. యన్. బిరుదమిచ్చిరి, అనంతరము 1893 వ సంవత్సరమున గవర్నరు జనరలుగారగు సెలిజిను ప్రభువుగా రాయ నకు కె. సి. యస్. ఐ. యను బిరుద మిచ్చిరి. వెనుకటి మైసూరు మహారాజుగారు శేషాద్రయ్యరుకు రాజ్యధురంధరుడనుబిరుదమిచ్చిరి. ఆమహారాజుగారు 1894 వ సంవత్సరమున మృతినొందగా, గుమా రుడు బాలుడయి నందున నిండియాగవర్నమెంటువారు దేశపరి పాలనము జరుపుటకు కవున్సిలు ఆఫ్ రీజన్సీయను నొకసభ నేర్పరచి యాసభకు శేషాద్రయర్యకు నధ్యక్షునిగ నేర్పఱచిరి. చెన్నపురి యూనివరుసిటీవారు 1887 వ సంవత్సరమున నాయన నొక ఫెల్లోగా జేసిరి, నిరంతరమగు కార్యభారముచేత నాయన శరీరారోగ్యము క్రమక్రమంబునం జెడుటంజేసి యాయన 1900 సంవత్సర ప్రారంభ మున నుద్యోగము మానుకొనెను. ముత్తముమీదనీతడుమైసూరు

సంస్థానములో ముప్పదిరెండేండ్లు పనిజేసెను. అందుఁ బదునేడేండ్లు మంత్రిపదవియందే యుండెను. చిరకాలమునుండి యాయన శరీరమున కు గావలసిన విశ్రాంతి యప్పుడు లభించుటచేత శేషాద్రయ్యరు చాలకాలము జీవించుననియు నాయన జీవితములో భుక్తశేషము గూడ లోకోపకారార్థమే వినియోగపడుననియు నెల్లవారలు తలంచిరి కాని దైవమది యోర్వఁడయ్యె సరిగా రెండు సంవత్సరములైనను విశ్రాంతి సౌఖ్యము లనుభవింపక ముందె 1901 సెప్టెంబరు పదమూడవ తారీఖున మిత్రమండలమునకును బంధుకోటికి నపారదుఃఖము కలుగునట్లు శేషాద్రయ్యరు స్వర్గస్థుడయ్యెను.

శేషాద్రయ్యరు మిక్కిలి ప్రసిద్ధుఁడు. ఆయన చరిత్ర మంతకన్న ప్రసిద్ధము. దక్షిణదేశము మంత్రులకుం బుట్టిన యిల్లని భరతఖండమున వాడుక కలదు. ఏలయన నీదక్షిణ దేశముననేగదా! దివాను రంగారావు, రాజా మాధవరావు వెంబాకం రామయ్యంగారు, దివాను రంగాచార్యులు, మహామంత్రి శేషాద్రయ్యరు మొదలగువారు పుట్టిపెరిగి మహాధికారముఁ జేసినది. పైనుదహరింపఁబడిన వారందఱు మంత్రులుగా నుండినను వారి యందరికంటె శేషాద్రయ్యరునకు రెండులాభము లెక్కువ కలిగెను. అందు మొదటిదేదన శేషాద్రయ్యరు మైసూరు సంస్థానమున జిరకాలము పనిజేయుటకవకాశము కలిగెను. తక్కినవారి కీయవకాశము కలుగలేదు. రంగాచార్యులు రెండుసంవత్సరములు మాత్రమే మంత్రిపనిజేసెను. మాధవరావు తిరువాన్కూరునందుఁ గొంతకాలము బరోడాలోఁ గొంతకాలము మంత్రియై యుండెను. కాని నిరంతరరాయముగ నొక్కచో నింతకాలము పనిఁజేయలేదు. శేషాద్రయ్యరుపదు నేడుసంవత్సరములు వేరువేరు పదవులలో నుద్యోగిగాను మైసూరునందే యుండుటచేత సంస్థానముయొక్క గుట్టుమట్టులు దేశస్థులయాచార్యవ్యవహారములు

దెలిసికొనుటకు, తెలిసికొనవలయునెడల దేశకాలపాత్రముల ననుస రించి మార్పులఁ జేయుటకు నవకాశము కలిగెను. రెండవలాభమిది. హిందూదేశమునందు మంత్రులైన మహనీయులు విద్యావిషయమున ముత్తెగలుగ నున్నారు. అది యెట్లన నాంగ్లేయవిద్యజక్కగానేర్వక మంత్రులై యనంతర మాబాస నేర్చుకొని మొత్తముమీఁద స్వభా షతోనే వ్యవహారము నడిపించినవారుకొందఱు. ఇందులోగ్వాలియరు మంత్రియైన దినకరరావు హైదరాబాదునకు మంత్రియైన సలారుజం గును జేరుదురు. బి. యే. బి. యల్ మొదలగు పరీక్షలయందుఁ గృతార్థులు కాకపోయిన దమ కాలమునాటికున్న యాంగ్లేయవిద్య నభ్యసించి వ్యవహార మింగ్లీషుతోనే కట్టుదిట్టముగ నడిపినవారు కొందఱు మాధవరావు రంగాచార్యులు రామయ్యంగారు మున్నగు వారీ తెగలోనివారు. బి. యే. బి. యల్ మొదలగు పరీక్షలయందు గృతకృత్యులై మంత్రులై నవీన పద్ధతుల ననుసరించి వ్యవహార ముల నడిపినవారు కొందఱు శేషాద్రయ్యరీ తెగలోజేరును. పకృతి శాస్త్రాదుల నేర్చికొన్న ఫలము శేషాద్రయ్యరు తన పరిపాలమునం గనబఱచెను.

ఎవరి మంత్రిత్వ మేవిధముగనున్నదో పోల్చిచెప్పుట చాల కష్టము కాని శేషాద్రయ్యరుకు దక్కిన మంత్రులకు నెంతైన భేద మున్న పక్షమున నది ముఖ్యముగ నొకదానియం దగపడుచున్నది. దినకరరావు మాధవరావు మొదలగు ప్రాచీన మంత్రులు తమ యధికారము క్రిందికివచ్చిన దేశములలో గ్రమస్థితిలేనిచోట్ల గ్రమ స్థితి నెలకొలుపుచు జెడియున్న తావులను జక్కజేయుచు వచ్చిరి. శేషాద్రయ్యరన్ననో యతఁడు వచ్చునప్పటికి దేశము క్రమస్థితిలోనే యున్నందునఁ జేతిపనులు వాణిజ్యము మొదలగునవి వృద్ధిచేసిసంస్థాన మునొక్క ధనస్థితి బాగుపఱచి రాజ్యమును ధనవంతముగ జేసెను.

శేషాద్రయ్యరు స్థిరమనస్సుగలవాఁడు. ఎవ్వరైన నెదిరించిన కొలఁది నాతనిపట్టుదల యధికమయ్యెడిదఁట. పరేంగితజ్ఞాన మీయన కున్నట్లు మరెవ్వరికి లేదని చెప్పుదురు. అందుచేతనే లక్షణములం గనిపెట్టి తగినవారినే తనక్రింద యధికారులుగా నేర్పఱచుకొనెను. ఒకరిమీఁద క్రోధము మఱి యొకరిమీఁద దయ యను పక్షపాతము లాయనకడ లేవు. అన్నియుఁ దెలిసినవాఁడయ్యు నీతఁ డొకచిన్న పొరపాటుఁ జేసెను. గొప్పయుద్యోగములలో మైసూరులోఁ బుట్టిన జనులను బ్రవేశపెట్టక యాతఁడు తఱచుగా జెన్నపురి రాజధానిలోని వారినే తెచ్చి ప్రవేశపెట్టెను. ఆదేశస్థులనే బ్రవేశపెట్టినచో వారు జాతిమత పక్షపాతముగలిగి వర్తింతురనియు విద్యలోనివిశేషముగ నారితేఱినవారు గాకపోవుటచే నసమర్థులనియుఁ దలంచి యాయన విదేశస్థులఁదెచ్చినచో వారు పక్షపాతము లేక ప్రజ్ఞాఢ్యులై యుందురని తలంచి యట్లుచేసెననియు నది పొరపాటు కాదనియు నాయన పక్షమువారు తలంతురు. కారణ మేమయినను శేషాద్రయ్యరు మైసూరుజనుల కిష్టుఁడుగాకపోయెను. ఇందరతఁడు సంస్థానముయొక్క క్షేమమునే గోరెను. స్వలాభము జూచుకొని పనిచేయలేదని శత్రువులైన నొప్పుకొందురు.

ఆయన యెల్లప్పుడు నీతిపరుడై వ్యవహరించెను. రాజకార్యములతో స్వకార్యముల నెన్నఁడు నాయనకలిపి యెఱుఁగడు. తన సొంతసొమ్మయినఁ జెన్నపురములో నున్న బ్యాంకులో వేసికొననే కాని మైసూరు సంస్థానపు బ్యాంకులో నెన్నఁడు వేసికొనలేదు. చిర కాలము వేలకొలఁది రూపాయల జీతములుగల యుద్యోగములు చేసినను శేషాద్రయ్యరు పనిమానుకొను నప్పటికి దివానపదవి వహించిన వారియందఱికంటె పేదవాఁడుగనుండెను. అందుచేత మైసూరు మహారాజుగా రాయనకు నాలుగులక్షల రూపాయలు రొక్కమును

నెలకు రెండువేల రూపాయ లుపకార వేతనమును దయచేసిరి. మాధవరావు మొదలగువారు తాము మంత్రులై యున్న దేశము లలో జీవితకాల శేషమును గడపక స్వదేశములకుఁ బోవుచువచ్చిరి. శేషాద్రయ్య రట్లుచేయక యేదేశపుసొమ్ము తానుతిన్నో యాదేశ మునందే తన ధనమంతయు ఖర్చుపడవలయునని యుద్యోగమును మానిన వెనక గూడ స్వదేశమునకుఁబోవక మైసూరులోనే గాఁపుర ముండెను. ఈయన గొప్పపరీక్షలయందుఁ దేఱినను మతవిషయమునఁ బ్రాచీనులలోఁ జేరినవాఁడు. ఇంటివద్ద పరమనిష్ఠుఁడై వ్యాఘ్ర చర్మముఁ గప్పుకొని విభూతిపిండికట్లుబెట్టుకొని మహేశ్వరధ్యానము సేయుచుండును. మృతినొందునప్పుడు సయితమీయన తన శరీరము బులితోలుతోఁగప్పి దహనము జేయుమని బంధువులను బ్రార్థించె నఁట. మతవిషయమునందింత పట్టుదల కలదని యీతఁడు వ్యవహార విషయములలో నెన్నఁడు జాతిమత భేదములను బాటించినవాఁడు కాఁడు. వ్యవహారములలోఁ దురక, క్రైస్తవుఁడు, మాలవాఁడు. బ్రాహ్మణుఁడు గూడ నాయన దృష్టికి సమానులే.

వెంబాకం రామయ్యంగారు

ఈయన 1826 వ సంవత్సరమందు చెన్నపట్టణమున జన్మిం చెను. సర్. తామస్ మన్రోగారు గవర్నరుగానున్న కడపటిదినములలో నీయనతండ్రి రివిన్యూబోర్డులో రికార్డు కీపరుగా నుండెను. ముగ్గు రన్నదమ్ములలో రామయ్యంగారు కనిష్ఠుడు తక్కిన సోదరులిద్దఱు మేనమామయైన వెంబాకం కృష్ణయ్యంగారివద్ద బెఱుఁగుచు వచ్చిరి. ఈకృష్ణయ్యంగారు మనదేశము కంపెనీవారు పరిపాలించెడు దినములలోఁ దూర్పుసముద్రపు రేవులలో ధాన్యాదులవర్తకముఁ జేయుచుండెను. చిన్నప్పుడు రామయ్యంగారు మంచియారోగ్యము లేక తరచుగ జబ్బుపడుచు వచ్చినందునఁ దలిదండ్రు లాయనను గొన్నిసారులు పాలారునదీ తీరమందు సీవరము గ్రామమందున్న మేనమామవద్దకును గొన్నిసారులు చెంగల్పట్టువద్దనున్న స్వగ్రామమగు వెంబాకమునకును నీటిమార్పు గాలిమార్పుల నిమిత్తము పంపుచువచ్చిరి. చిన్నజీతములు పెద్దకుటుంబములుఁగల గృహస్థులకేదినములలో నైనను బిడ్డలకు గొప్పవిద్య జెప్పించుట కష్టముగదా, కాని ముందు వెనుకలు చక్కఁగా దెలిసినదియు మితవ్యయము యొక్క యుపయోగ మెఱిఁగినదియుఁబరమశాంతయుయోగ్యురాలు నగు రామయ్యంగారి తల్లి సొమ్ము క్లుప్తముగా వ్యయముఁజేసి కుటుంబముఁ గడపి కుమారున కాదినములలో నున్న మంచివిద్యఁ జెప్పించెను. 1841వ సం॥న నెల్ఫిన్‌స్టన్ ప్రభువు గవర్నరుగానున్నప్పుడు చెన్నపట్టణమందు గవర్నమెంటువా రొక హైస్కూలు స్థాపించిరి. అది బయలుదేఱఁగా నందులో నాఱుగురు విద్యార్థులు చేరిరి. అందులో రామయ్యంగా రొక్కరు, ఈయన సహాధ్యాయులైన తక్కిన యైదుగు రెవరనఁగా 1 మహామంత్రియైన రాజా సర్ టి. మాధవరావుగారు, 2 చెన్నపట్టణపు హైకోర్టులో మొదటి ప్లీడరు

గవర్నరుగారి శాసన నిర్మాణసభలో మొదటి స్వదేశసభికుఁడు నన శ్రీశఠగోపాచార్యులు, 3 దక్షిణహిందూస్థానమున విద్యాధికుఁడనిన పేరువహించిన లారీదొరగారు. 4 తిరువాన్కూరు సంస్థానమందలి హైకోర్టులో జడ్జీగాఁ జిరకాలముండిన సదాశివపిళ్ళేగారు, 5 గొప్ప విద్వాంసుఁడని పేరుపొంది బ్రతికినన్నాళ్ళు రోగములతో దీసికొనుచు స్వల్పకాలమే జీవించిన దీనదయాళు నాయఁడు.

ఈ యైదుగురు విద్యార్థులు బరీక్షలో ఘనముగాఁ గృతార్థులైరి. ఆహైస్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు పవెలుదొర తన విద్యార్థుల బుద్ధివిశేషము, గనిపెట్టి వారికిఁ పాఠశాలలోఁ జెప్పెడు చదువుఁగాక యింటివద్దగూడ ప్రకృతి శాస్త్రము మొదలయినవి చాలవఱకు చెప్పెను. ఆదినములలోనే రామయ్యంగారు ప్రకృతి శాస్త్రమును జ్యోతిశ్శాస్త్రమును నేర్చి వాటియందు మిక్కిలి యభిరుచిగలవాఁ డయ్యెను. రామయ్యంగారు పెద్దపుస్తకముల కట్ట చేతఁబట్టుకుని ముత్యాలుపేట నుండి ప్రతిదినము మిక్కిలి దూరమున నున్న తన పాఠశాలకు బోవుచు వచ్చెను. ఈకాలమందీయనకుఁ బరమమిత్రుఁడీయన జ్ఞాతి యగు శఠగోపాచార్యుఁడు ఈకాలములో రామయ్యంగారి కొకకష్టము సంభవించెను. ఈయన యన్నయు సర్వజనులకు నిష్టుఁడు గొంత కుటుంబభారము వహించిన వాఁడు నగు పార్థసారథియయ్యంగారు కాలధర్మము నొందిరి. ఆయన మరణముచేత దుఃఖితులైన తల్లిదండ్రులకు తనవిద్యాభ్యాసవ్యయము భారముగా నుండకుండ రామయ్యంగారు తనస్కూలుజీతము తానే తెచ్చుకొనవలసి వచ్చెను. ఆకాలములో శ్రీపచ్చయప్ప మొదలియారిగారి పాఠశాల పరిపాలనముఁ జేయుసభవారు, ఆంగ్లేయశాస్త్ర విద్యలను జదువుకొను విద్యార్థులలో మొదటివానికిఁ గొంత నెలవేతన మీయదలచిరి. రామయ్యంగారు కష్టపడి చదివి తన ప్రజ్ఞ చేతనే

యీవిద్యార్థివేతనము సంపాదించెను. తలిదండ్రులకు నిర్బాధకముగా దానుజదువుకొనుట కాధారమైనయావిద్యార్థివేతనముదనకుమహోపకారముచేసెనని యాయన యిటీవలపలుమాఱులు చెప్పుచువచ్చెను. అట్లు తానుపుచ్చుకొన్న విద్యార్థివేతనపుసొమ్మును రామయ్యంగారు ఋణముగా నెంచుకొని దానిని దీర్పఁ దలచి కొంత మూలధనమును తన్నిమిత్తమిచ్చి దానివడ్డివల్ల పట్టపరీక్షకుఁ బ్రకృతిశాస్త్రముజదువ దలఁచు విద్యార్థికి సహాయము జేయవలసినదని యేర్పాటుచేసి విద్య ముగిసినతోడనే యాకాలమున రివిన్యూబోర్డువారికి సెక్రటరిగా నుండిన పైక్రాఫుదొర రామయ్యంగారిని తనకచేరిలో మహారాష్ట్ర భాషకుఁ దర్జుమాదారుగ నేర్పరచెను. రివిన్యూబోర్డులో నిట్లుకొంత కాలము పనిచేయుటచేత రివిన్యూపద్ధతుల దెలిసికొనుట కాయన కెన్నో యవకాశములు కలిగెను. క్రమక్రమముగా రామయ్యంగారు పూనికతో బనిజేయుటవలన జాలమంది కలక్టర్ల కనుగ్రహపాత్రుఁ డయ్యెను. 1850 వ సంవత్సరమందు నెల్లూరుకలక్టరు తనకచ్చేరీలో నున్న హెడ్డుమున్షీపని రామయ్యంగారి కిచ్చెను. ఈయుద్యోగములో నీతడు నాలుగు సంవత్సరములుండెను. 1854వ సంవత్సరమందుగవర్నమెంటువారు ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటు క్రొత్తగా నిర్మించి యా శెక్రటెరిగారివద్ద రామయ్యంగారినిఁ బనిచేయఁ బంపిరి. అందులో గొంతకాల మున్నపిదప 1855 వ సంవత్సరమున నాయన యధికారులు రెండుద్యోగములు కనబఱచి యాయన యిష్టమువచ్చిన దానిలోనికి వెళ్లుమనిరి. మొదటిది నెల్లూరుజిల్లాలో నాయన సిరస్తెదారుపని. రెండవది కృష్ణాజిల్లాలోనప్పుడేక్రొత్తగానేర్పడిన సబుకలెక్టరు వద్ద సిరస్తెదారుపని. రామయ్యంగారు తానదివఱకు కొంతకాలము పనిజేసిన నెల్లూరికేవెళ్ళి యక్కడికలక్టరు నమ్మకమునకుఁ బాత్రుడై శ్రద్ధగా పనిజేసెను. ఈయుద్యోగమున రెండేండ్లున్నపిదప నతఁడు

తంజావూరుజిల్లా కలక్టరుకచేరీలో హెడ్డుశిరస్తదారుగ నియమింపఁబడెను. నెల్లూరు విడిచిపోవునప్పు డాజిల్లాకలక్టరు రామయ్యంగారి సామర్థ్యాదులం గొనియాడుచు నొకజాబు వ్రాసెను. ఆజాబులోనితర విషయములు విడిచి నాలుగు మాటలు మాత్ర మిందుదహరించుచున్నాను. "నీవంటిమనుష్యులే దేశమునకు నిజమైన మిత్రులు. వారే యీ దేశమును దక్షిణ మెల్ల దేశములలో పేరుకల దానినిగాను యెల్ల సజ్జనుల స్తోత్రమునకు పాత్రమైన దానిగాను జేయగలవారు" ఈయుద్యోగమునం దొక సంవత్సర మున్న పిదప నాయన యాజిల్లా లోనే డిప్యూటీకలెక్టరయి హెడ్డుకలెక్టరునకు నమ్మదగిన సహకారి మైయుండెను. 1859 వ సంవత్సరమందు తంజావూరు జిల్లాలోనున్న యీనాము భూములు పరిష్కరింపఁదలచి గవర్నమెంటువారు యీనాముకమీషనరయిన టెయిలరుదొరతోఁ గలసి మాటలాడుటకై రామయ్యంగారిని జెన్నపురముబిలిపించి టెయిలరువద్ద నుద్యోగ మిచ్చిరి. ఆయన చెన్నపట్టణమందుండగానే సర్ ఛార్లెసు ట్రివిలియన్ దొరగారాయనం బిలిచి కావేరీనది పారెడి భూములలోఁగొంత భూములపరిష్కారము గావలసియుండెను. కనుక యచ్చోటికి వెళ్ళవలసియుండునని యాయనతో జెప్పెను. తంజావూరుజిల్లాలో కావేరీనది పారెడిభూములలో రహితులవద్ద శిస్తువసూలుచేయుట కొలుంగు పద్ధతియని యొక పద్ధతియుండెను. ఈ పద్ధతింబట్టి దేశమున పండిన పంట హెచ్చుతగ్గుల ననుసరించి రహితులవద్ద శిస్తువసూలుచేయుట కొలుంగుపద్ధతియని యొక పద్ధతియుండెను. ఈపద్ధతిం బట్టి దేశమున పండిన పంట హెచ్చుతగ్గుల ననుసరించి రహితులవద్ద శిస్తు హెచ్చుగానుతగ్గుగానువసూలుచేయఁబడుచువచ్చెను. స్థిరమైన పద్ధతిలేక యేయేటి కాయేడు మారుచువచ్చిన యీపద్ధతిని మాన్పి శాశ్వతమైన శిస్తు కట్టవలసినదని రామయ్యంగారిని నియమించిరి. అయ్యంగారు వెంటనే యాపనిలోఁ బ్రవేశించి కలెక్టరుగారి యుత్తరువులంబట్టి తొమ్మిది మాసములలో నీపని పూర్తిఁజేసెను. ఈపని కొంత జరుగ

చుండగానే [ఎమిలియన్ దొరగారు దక్షిణపు జిల్లాలనుజూడ బయలు దేఱి తంజావూరు జిల్లాలో రామయ్యంగారు చేయుచున్న పని బరీ క్షించబగోరి చాల పట్టుదలతో శోధించి యాతడు చేసిన పని మిక్కిలి బాగున్నదని మెచ్చుకొని పోయెను.

1860 వ సంవత్సరమున [పెసిడెన్సీకాలేజీ సంవత్సరోత్సవసమ యమున[పసంగించుచు [ఎమిలియన్ దొరగారు రామయ్యంగారినీ[కింధ విధమున [బశంసించిరి. "పై జెప్పిన తరగతిలో జేరిన మఱియొక స్వదేశీయుడగు నుద్యోగస్థుడు తంజావూరుజిల్లాలో మిక్కిలి కష్టమైన పనిని నేర్పులో నెఱవేర్చెను. ఈకార్యసాధనమం దితడుజూపిన సామ ర్థ్యము, నీతియు నతని కేగాక హిందూజాతి కెల్ల గౌరవముఁ దెచ్చుచు న్నది." 1870 వ సం॥ర మందు స్వదేశస్థులకుఁ గొప్పయుద్యోగము లియ్యవచ్చునని పార్లమెంటుసభలో నొకచట్టము పుట్టునపుడు యీ దొరగారే రామయ్యంగారి కీ [కింది విధమున [వాసిరి. "హిందువుల కిప్పుడు గొప్ప యుద్యోగము లీయవచ్చునను మంచిస్థితికి వచ్చితిమి. ఇపుడు పార్లమెంటులోనున్న బిల్లు హిందువులుగూడ నింగ్లీషువారితో సమానముగఁ జూడవలయునను న్యాయపద్ధతిమీఁద నిలిచి యున్నది. ఇదివఱకు గవర్నమెంటు కొలువులో నుండుటచేతఁ గాని లేక గౌరవమైన స్వతంత్రవృత్తులలో నుండుటచేతఁగాని గొప్ప యుద్యోగములకుఁ దగియున్న స్వదేశస్థులందఱ నట్టియుద్యోగము లలో గవర్నమెంటువారు [పవేశపెట్టుదురు. ఈసమయమున గవర్న మెంటువారు నిన్నట్టి గొప్ప యుద్యోగములోఁ [బవేశపెట్టకపోయిన పక్షమున నాకు విషాదముగ నుండును. నీవు నూరు సంవత్సరములు దొరతనమువారి కొలువుచేసినను తంజావూరులోని కొలుంగు వ్యవ హారములవంటి కష్టమయిన వ్యవహారము మరల చేయవలసి యుండదు. నీవు చెన్నపురి రాజధానిలో నున్న స్వదేశస్థులకంటె

తెల్లవారికంటె నాపనికిఁ దగినవాఁడవని నీవిషయమై సిఫారసు చేసిరి. తంజావూరు మండలములో సగము భాగములోనున్న జనుల యదృష్టములు నీచేతిలోనున్నను నీపూర్వప్రవర్తనముమీఁద నెక్కడ నొక మచ్చ లేకుండ ననుమానపునీడయైన నీమీఁద సోకకుండ నీవా వ్యవహారము న్యాయైకదృష్టితో నెల్లరకుఁ దృప్తికరముగఁ బరిష్కరించితివి. తంజావూరులో వ్యవహారము ముగియగానే యీనాము కమీషనులోఁ జేరవలసినదని యదివఱకు రామయ్యంగారి కుత్తరువులు వచ్చెనుగాని తంజావూరు కలక్టరాయనను విడువక తనకు సహాయుఁడుగ నేర్పఱచుకొనెను. ఇక్కడ నుండగానే గవర్నమెంటువా రాయనను మఱియొక వ్యవహారముఁ బరిష్కరింపుమని పంపిరి.

1858, 59, వ సం॥రములలో కావేరీనది వలన దేశమునకు గొప్పనష్టము కలిగెను. అప్పుడు చెడిపోయిన ప్రదేశములకుమరమ్మతులు చేయుటకై గవర్నమెంటువారు మిరాశిదారులకు గుత్తదారులకు వేలకొలఁది రూపాయలిచ్చిరి. ఆమరమ్మతులు సరిగా జరిగినవో లేవో తెలిసికొని గవర్నమెంటువారికి గుత్తదారులకుఁగల వ్యవహారముఁ బరిష్కరించుటకు రామయ్యంగా రేర్పడెను. ఈకృత్యము నతఁడు శ్రద్ధతో నెఱవేర్చి గుత్తదారులవల్ల దొరతనమువారికిరావలసినసొమ్ము విశేషముగా రాఁబట్టెను. తరువాత నతఁడు తంజావూరు జిల్లాలోనేయున్న నల్లతాడిగ్రామ వ్యవహారముఁ బరిష్కరించుటకై నియమింపఁబడెను. ఈగ్రామము చెన్నపట్టణపు నివాసులైన యొక కుటుంబమువారికి మొఖాసాగా నుండెను. గవర్నమెంటుకు గ్రామము మీఁద జెల్లవలసిన శిస్తు మితిమీరి యుండుటచే ముఖాసాదారులు దానిమొగముఁజూడక పాడుపెట్టిరి, రామయ్యంగారు శిస్తు తగ్గించి

క్రొత్తపద్ధతిగా శిస్తునేర్పఱచి కలెక్టరు యొక్కయు దొరతనమువారి యొక్కయు నంగీకారమునంది గ్రామము బాగుచేసెను.

1861 వ సంవత్సరమున సేలము జిల్లాకు సేలము పట్టణమే ముఖ్యపట్టణముగా నేర్పడెను. అదివఱకు మైసూరులోనున్న పెద్ద కలెక్టరు కచ్చేరీ సేలమువచ్చెను. అ జిల్లాలోని నాముకాలు పట్టణమందు సబుకలెక్టరొకరుండు నట్లేర్పాటు చేయఁబడెను. గవర్నమెంటువారు రామయ్యంగారిని మొదటితరగతి డిప్యూటీకలెక్టరుద్యోగమున ఖాయపఱచి నాముకాలో సబుకలెక్టరుగా నుండవలసినదని పంపిరి. అక్కడ సబుకలెక్టరుగా నాయన 1864 వ సంవత్సరమువఱకు నుండిరి.

ఈసమయమున నిండియాగవర్నమెంటువారు కాగితములనాణెములను క్రొత్తగానిర్మింపఁదలంచిరి. కాగితములనాణెములనఁగా బ్యాంకునోట్లు. ఇవియు రూపాయలు కాసులువలెనే యిప్పటికి దేశమున నాణెములుగ జెల్లుచున్నవి. రామయ్యంగారు నమ్మఁదగినమనుష్యుఁడగుటచే నిండియాగవర్నమెంటువారాయననీడిపార్టుమెంటులోఁ బెట్టదలచి తిరుచునాపల్లిలో నెల కాఱువందలు మొదట జీతముఁ గలిగిక్రమాభివృద్ధిగాఁ నెనిమిదివందలవఱకు జీతముగల నశిస్టాంటు కమీషనరుగా నియమించిరి. ఈ యుద్యోగములో నతఁడు 1865 వ సంవత్సర ప్రారంభమందుఁ బ్రవేశించెను. ఒక సంవత్సరములోఁ బనిచేయు నప్పటికి తనకుఁ దగినంత పనిలేదని తెలిసికొని జీతముపుచ్చుకొనుచు సుఖముగాఁ గూర్చుండుట కిష్టములేక యాసంగతి నతఁడు గవర్నమెంటువారికిఁ తెలియఁజేసెను. గవర్నమెంటువారు వెంటనేయాయనను ప్రధానపు సెక్రటరిగారి యాఫీసుకుమార్చి యతఁడదివరకు

చేయుచున్న యుద్యోగమవసరమే లేదని తీసివేసిరి. 1866 వ సంవత్సర మంతయు నితఁడా యుద్యోగమునం గడపెను. 1867 వ సంవత్సరమందు స్టాంపులసూపరింటెండెంటగు టెంపిలుదొర కాలధర్మము నొందగా దొరతనమువారు నెలకు వేయిరూపాయల జీతమునీఁద రామయ్యంగారి నాయుద్యోగమునం బ్రవేశపెట్టిరి.

మఱుసటి సంవత్సరము గవర్నరుగారి శాసన నిర్మాణసభలో నొక సభికుఁడుగ నతఁడు నియమింపఁబడెను. ఈ సభలో నతఁడు పండ్రెండు సంవత్సరములు సభికుఁడుగనుండి క్రొత్తచట్టములునిర్మించునపుడు గవర్నమెంటువారి కెంతో సహాయముఁజేయుచు వచ్చెను. అతఁడు ముఖ్యముగ శ్రమపడి పనిఁజేసినవి రెండు విషయములు గలవు. అవి యేమనఁగా మునిసిపలు లోకలుఫండు సంబంధమయిన పన్నులు కట్టుటకు గవర్నమెంటువారు నిర్మించిన చట్టములోనితఁడు మిక్కిలి సహాయముఁచేసెను. ఆచట్టము నిర్మించిన అలెగ్జాండరు ఆర్బత్తుదొరగారు వ్రాసిన యీ క్రింది జాబుఁ జదివినయెడల రామయ్యంగారెంత సాయముచేసెనో తెలియును. "ఇవియిప్పుడు చట్టములైనవిగనుక నిదివఱకు నే నన్న నోటిమాటలే యిప్పుడు కాగితము మీఁద బెట్టుచున్నాను. ఈశాసన నిర్మాణములో నీవుచేసిన యపార సహాయమునకుఁ జెప్పిన యాలోచనకు నేను మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడనై యున్నాను. జాగ్రత్తతో అమలుజఱుపఁబడిన పక్షమున నీరెండు చట్టములు జనులకు మిక్కిలి లాభకరములుగ నుండునట్లు నిర్మింపఁబడినవని నాయభిప్రాయము. మనమనుకున్నట్లే నిజముగా జరిగిన పక్షమున మొదటిశాసనము నిర్మాణముఁ జేయునపుడు రెండవసారి దానిం దిరుగవేయునపుడు నీవుచేసిన సహాయమే దానికి గారణము" రామయ్యంగారు చదువుకొన్న పాఠశాలయొక్క సంవత్సరోత్సవము

రాఁగా నర్భతునాటుదొరగారా సమయమున మాటలాడుచు రామ య్యంగారినిఁ గూర్చి యిట్లు ప్రశంసించిరి. ఆ కాలమున నీపాఠశాలలో నొక స్వదేశస్థుఁడనగా నిప్పుడు గవర్నరుగారి శాసననిర్మాణసభలో సభికుఁడుగానున్న యొక పెద్దమనుష్యుఁడు విద్యఁ గఱచుచుండెను. ఆ బడి యిట్టివానిఁ బ్రభవింపఁ జేయగలదని యెన్నఁడనుకోలేదు. ఆయన సత్ప్రవర్తనముంబట్టియు బుద్ధికుశలతం బట్టియు నీతినిం బట్టియు కార్యాచరణమునందు జూపెడు స్వతంత్రభావముం బట్టియుఁ జూడఁగా మన హిందూరాష్ట్రమందున్న శాసననిర్మాణ సభలలో నెక్కడ నింతవాఁడు లేడని ధైర్యముతోఁ జెప్పగలను. రామయ్యంగారు చెన్నపట్టణము మ్యునిసిపల్ సభలో నెనిమిది సంవత్సరములు సభికుఁడుగ నుండెను. ఆ కాలములో నతఁడు పట్టణాభివృద్ధికి మిక్కిలి పాటుపడెను. ఒకసారి యప్పటిగవర్నరు రామయ్యంగారికి మునిసిపల్ ప్రసిడెంటు పనినియ్యఁదలంచెనుగాని రామయ్యంగారే దాని నంగీకరింపడయ్యె. 1871 వ సంవత్సరమందు విక్టోరియారాణిగా రాయనకు సి. యస్. ఐ. యను బిరుదమిచ్చిరి. ఆసమయమందు గవర్నరుగారగు నేపియం ప్రభువురామయ్యంగారికి క్రిందియర్థము వచ్చునట్లింగ్లీషుతో నొకజాబు వ్రాసిరి. "నీకు సి. యస్. ఐ. బిరుదువచ్చినది. అది కొద్ది దినములలోనే యథాగౌరవముగా గవర్నమెంటు సెక్రటరీచేత నీకీయఁబడును. సత్ప్రవర్తనచేతను యోగ్యతచేతను గవర్నమెంటువారి చిరకాలసేవచేతను మిక్కిలి తగినవాఁడనగు నీకు విక్టోరియా రాణీగారు దీనిని దయచేసినందుకు నేనునిన్ను బహూకరించుచున్నాను." 1873 వ సంవత్సరమందున హిందూదేశపు ధనస్థితినిఁగూర్చి పార్లమెంటు సభవా రేర్పరచిన కమిటీయెదుట సాక్ష్య మిచ్చుటకై యింగ్లాండు వెళ్ళవలసినదని దొరతనమువారు రామయ్యంగారి

నడిగిరి. కాని రాజా మాధవరావుగారి వలెనే రామయ్యంగారు కూడ వర్ణ ధర్మము చెడిపోవునను భయమున సీమకు వెళ్ళనైరి. 1875 వ సంవత్సరమందు రిజిస్ట్రారు జనరలుపని కాళీరాగా దొర తనమువారు రామయ్యంగారికా పనినిచ్చిరి. 1877 వ సంవత్సరము జనవరి యొకటవ తేదీని ఢిల్లీనగరమున జరిగిన గొప్ప దర్బారునకుఁ జెన్నపురి గవర్నరుగారు రామయ్యంగారి నాహ్వానము చేసిరి. ఆ దర్బారునకు బోయి యాయన గవర్నరు జనరలుగారివలన బంగారు పతకమును బహుమానము వడసిరి. రామయ్యంగారు కాలానుసార ముగ నెన్నో కమిటీలలో సభికుడై మిక్కిలి యుపయోగములగు పనులంఁజేసెను. ఆకమిటీలలో గొన్ని యిక్కడ పేర్కొనఁబడును. 1 ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటు స్థాపించుటకై యేర్పడిన కమిటీ. 2. చెన్నపట్టణము మునిసిపలు చట్టము మార్పుచేయుట కేర్పడినకమిటీ 3. చెన్నపట్టణము మునిసిపాలిటీలో టీకాలయల స్థితినిగూర్చి రిపోర్టు చేయుట కేర్పడిన కమిటీ 4. చెన్నపురి రాజధానిలోనున్న బాలుర చేత నుపయోగింపబడు పుస్తకములనునిర్ణయించుట కేర్పడినకమిటీ. 5, హిందూమత స్థానములు, అనగా దేవాలయములు, మఠములు మొదలగు వాటి పరిపాలనము సరిగా నుండునట్లుచేయుట కేర్పడిన కమిటీ, 6. గ్రామమునసబు సిబంధనలను వ్రాయుటకై యేర్పడిన కమటీ.

రామయ్యంగారు స్టాంపుల యధికారియైన తరువాత నతఁడు చెన్నపట్టణములో స్థిరముగా నుండునని తెలిసిన పిదప నార్టనుదొర గారాయనను పచ్చయ్యప్ప మొదలియారుగారియాస్తికి ధర్మకర్తగా జేసెను. అట్లు ధర్మకర్తగానుండి యాయన యింతింతనరాని పని జేసెను. పచ్చయ్యప్పగారి పాఠశాలను ధర్మములను మొదలంట

నాశనము చేయునట్టి యొకవ్యాజ్యము తేబడెను. ఆ వ్యాజ్యములో రామయ్యంగారుపడిన పాటువలననే పచ్చయ్యప్పగారి పాఠశాలనిలిచెను. విద్యాశాలలయందు రామయ్యంగారికి మిక్కిలి యభిమానముండుటచే పచ్చయ్యప్ప పాఠశాల స్వదేశస్థులయొక్కయు నాంగ్లేయులయొక్కయు నుపాధ్యాయులయొక్కయు విశ్వాసమునకు గౌరవమునకు బాత్రమైన దానిగా జేసెను. రామయ్యంగారు ధర్మకర్తగా నున్న కాలమందె పచ్చయ్యప్ప పాఠశాల సమర్థుఁడగు ప్రధానోపాధ్యాయుఁడు కలిగి మంచి హైస్కూలులలో నొకటై క్రమ క్రమముగ రెండవ తరగతి కాలేజి యయ్యెను. ఈయన సభికుడుగా నున్న కాలమందె చెంగలరాయ నాయకుడను నతఁడు ధర్మకార్యముల నిమిత్తము వినియోగింపవలసినదని మరణశాసనము వ్రాసి యిచ్చిన యాస్తి ధర్మకర్త యధీనమయ్యెను. ఈ మరణశాసనమనేక సంశయములతో గూడియుండెను. తక్కిన ధర్మకర్తలు రామయ్యంగారి యాలోచనము మన్నించి విని యేసత్కారముల నిమిత్తమా యాస్తియుద్దేశింపబడినదో యాసత్కారములనిమిత్తము వినియోగించిరి. 1880 వ సంవత్సరమందు రామయ్యంగారు దొరతనమువారి కొలువు విడిచిపెట్టి తిరువాన్కూరు మహారాజుగారి యాహ్వానముమీద యా దేశమునకు మంత్రియయ్యెను. ఈయన మంత్రికాకమునుపే యామహారాజుత్తర ప్రత్యుత్తరముల మూలమున రామయ్యంగారి విద్యాసంపత్తి వివేకము గౌరవము పరిపాలన సామర్థ్యము తెలిసికొనుచు వచ్చెను. మహారాజు రామయ్యంగారినిఁ గూర్చి పడిన యభిప్రాయ మంతయు నాయన మంత్రియైన పిదప సరియె యని స్పష్టమయ్యెను. ఆయన తిరువాన్కూరులో నేడు సంవత్సరములు మంత్రియై యుండి యా కాలమందు సంస్థానమందలి

ప్రతి డిపార్టు మెంటులోను చాల మార్పులు చేసెను. ఆయన వెళ్ళునప్పటికి సంస్థానమందలి క్రిమినలు కోర్టులే చట్ట మాధారము లేక యేపద్ధతి ననుసరింపక నియమితమయిన మార్గము లేక వ్యవహారములు జరుపుచుండెను. అది గ్రహించి యాయన యింగ్లీషు ప్రభుత్వములోనున్న శిక్షాస్మృతి (పీనలుకోడ్డు) చర్యాస్మృతి (క్రిమినలు ప్రొసీజరు కోడ్డు) తెప్పించి సంస్థానమందలి కోర్టులలో వాడుక చేయించెను. అదివఱకు సంస్థానమందలి పోలీసు బలగము తక్కువజీతములు గలిగి శిక్షలేక నేరస్థులను సరిగా బట్టుకొనలేక మిక్కిలి దుస్థితిలో నుండెను. రామయ్యంగారీలోపము నివారించుటకు చెన్నపట్టణపు పోలీసుచట్టముదెప్పించి సంస్థానమందు వాడుకచేయించెను. అనంతరమురామయ్యంగారున్యాయస్థానములను జక్కఁజేయఁ బూనెను. ఆదేశములో స్టాంపుడ్యూటి యెక్కువ పెట్టవలసి వచ్చినను జనులు విశేషముగా వ్యాజ్యములు వేయుచు వచ్చిరే కాని తగ్గలేదు. అందుచేత పని తెమలక కోర్టులో వ్యాజ్యములతో నిండియుండెను. అందుచేత మునసబులకు స్మాలుకాజుల యధికారమిచ్చి వారిజీతములు వృద్ధిచేసి జిల్లాజడ్జీల సంఖ్య తగ్గించి మొత్తము మీఁద న్యాయాధికారుల కందఱకు జీతములు హెచ్చుచేసి మేజస్ట్రీటులకు పోలీసధికారము తీసివేసి యనవసరముగ నధికసంఖ్యగనున్న మేజస్ట్రీటులను తగ్గించి వారికి యెక్కువ యధికారములిచ్చి తిరువాన్కూరులోనున్న హైకోర్టును దగిన స్థితిలోఁ బెట్టెను. అనంతరమతఁడు రివిన్యూవ్యవహారములఁజక్కజేయనారంభించెను. ఈడిపార్టుమెంటులో న్యాయస్థానములోనున్న పద్ధతులకంటె పురాతన పద్ధతులు చెడుపద్ధతులు ప్రబలియుండెను. ఈ రివిన్యూ శాఖలోనున్న కొలువుగాండ్రకు జీతములు తక్కువ, పనిచేయుటకు సామర్థ్యము

లేకపోవుటయను రెండుదోషములు పట్టియుండుటచే రామయ్యం గారుద్యోగస్థుల సంఖ్య తగ్గించిజీతములు వృద్ధిఁజేసియూడిపార్టుమెంటు నంతను స్థిరమయిన పునాదిమీఁదఁబెట్టెను. ఉప్పుకొఠారులమీఁదఁ దగినంత యదపు గలుగునట్లా డిపార్టుమెంటునంతను మంచి స్థితిలోనికి దెచ్చెను. వీని యన్నిటికంటె శ్లాఘనీయమయిన కార్యమేమనఁగా రామయ్యంగారు తిరువాన్కూరు సంస్థానమంతయుఁ గొలిపించి భూములయొక్క శిస్తు స్థిరపరచెను. అనఁగా సర్వే సెటిలుమెంటును జేయించెను. ఈసర్వే లేకపోవుట సంస్థానమునకు మిక్కిలి నష్టకర ముగా నుండెననియు నదిచేయించుటచే జాల లాభములు కలుఁగు ననియు నయ్యంగారి తరువాత వచ్చిన మంత్రులు గూడ నొప్పు కొనిరి. వెనుకటి నేలకొలతలు రివిన్యూలెక్కలు సరిగా నుండనందున వ్యవహారము చక్కగా జరుపుట యవశ్యమయ్యెను. అందుచేత రామయ్యంగారా కొఱత నివారించుటకు సమగ్రముగా నేల సర్వే చేయించుటయే యుత్తమ సాధనమని తగువిధమున నట్లుచేయించెను ఈసర్వేసెటిలుమెంటులు నేలయొక్క పరిమితిని సారమును నిరూ పించెను, శిస్తు వృద్ధిజేసెను. ఖజానా ధనముతో నింపెను. భూమి విషయమయి వివాదములు వచ్చినప్పుడు వెనుక నెట్లున్నదో చూచు కోవలయునన్న తగిన యాధారములుగ నేర్పడెను, తిరువాన్కూరు చెఱసాలలోనున్న ఖైదీలచేత నదివఱకు పురవీధులలోఁగూడ పని చేయించుచు నచ్చిరి. రామయ్యంగారట్టివాడుక మానిపించి ఖైదీలు చెరసాలలోనే పనిచేయునట్లు విధించెను. సంస్థానమందలి ప్రజ లది వఱకు చిల్లరపన్ను లనేకము లిచ్చుకొనుచు వచ్చిరి. ఇవి ప్రజలను వేధించునవి. సర్కారునకు లాభములేనివి యగుటచే వానిని రూపు మాపెను. ఇవిగాక యా సంస్థానములో మరియొక చిత్రమయిన

వాడుక యుండెను, పన్నులిచ్చుకొనలేని పేదజనులు కొన్ని వస్తువులను సర్కారున కుచితముగాఁగాని లేక మిక్కిలి స్వల్పధరకుఁగాని తెచ్చి యిచ్చుచుండవలెను. అట్టివాడుక యుండకూడదని దాని నితఁడు నిర్మూలించెను. ఆ దేశమునందలి చేతిపనులను విశేషముగ వృద్ధిచేసి నూతన వస్తు నిర్మాణయంత్రములను పెట్టించెను. ఇందు ముఖ్యమయినవి పంచదారచేయు యంత్రము, కాగితములుచేయు యంత్రము, దూదియంత్రము. వెండియు నతఁడు స్టాంపుచట్టము నొకటి నిర్మించి కాఫీగింజలు పండెడు నేలలకు పన్నులు కొట్టివేసి చిల్లరసరకులమీఁద నెగుమతి పన్నులు తీసివేసి భూమిలో పండిన వస్తువుల నేఁటేఁట ప్రదర్శనములు పెట్టించి జనులకుఁజూపి కృషి నభివృద్ధిఁజేసి జనులు పెట్టుకొన్న చిన్నపాఠశాలలకు నేటేటఁ గొంత ధనసహాయమిచ్చి విద్యాభివృద్ధి జేయుచు నార్మలు పాఠశాలలు స్థాపించుచు నల్లమందుమీఁద దిగుమతిపన్నుఁ గొట్టివేసి తిరువాన్కూరులోనున్న జలాధారములను వృద్ధిబఱచి శాశ్వతమయిన యుపకారముఁ జేసెను. వేయేల ! సంస్థానమందతడు బాగుచేయని డిపార్టుమెంటొకటియు లేదు. ఆతని ప్రజ్ఞ యేమోకాని యాతడు సంస్థానపు సొమ్ము ఖర్చుపెట్టి చేయించిన పనులలో నొకటియుసొమ్ము దండుగ యగునట్లు నిష్ఫలము కాలేదు. అట్లు తానుచేసిన యనేక సంస్కారములచేత సంస్థానమంతయు రత్నగర్భమయి ధనముతో దులదూగుచున్నందున దన కార్యముల ఫలితములం జూచుచు జిరకాలము సంస్థానమునందు బనిజేయవలయునని రామయ్యంగారు తలంచిరి. కాని యట్లు చేయుటకు వీలుపడదయ్యె.

ఇప్పటికి మహారాజుగారివద్ద నొక సంవత్సరము పనిచేసి తాను ప్రారంభించిన సర్వేసెటిలుమెంట్లు రెండు తాలూకాలలోమాత్రమే సమాప్తమగునప్పటికినతఁడు తిరువాన్కూరువదిలి పెట్టవలసివచ్చెను. రామయ్యంగారు సంస్థానమును విడిచి వెళ్ళుటకు కొన్ని దినముల పూర్వమందు ప్రస్తుత మహారాజుగారు మంత్రిపేర నొకజాబువ్రాసిరి. ఆజాబులో రామయ్యంగారు జనుల యభివృద్ధికై యేఁబది సంవత్సరములుపాటుపడినట్లు వ్రాసిరి. ఈవిధముగానేఇంగ్లీషువారు రెసిడెంటు కూడ వ్రాసెను. 1887 వ సం॥ మున రామయ్యంగారు తిరువాన్కూరు సంస్థానము విడిచి తనజీవితకాల శేషము మత వ్యాసంగములలో గడఁపదలఁచి చెన్నపురముంజేరెను. కాని యా సంవత్సరము చెన్నపట్టణములలో గాసిన యెండల వేడిమి యాయన శరీరమునకు బడక జ్వరబాధగలిగించెను. ఎన్నిచికిత్సలుచేసిననది నివారితముగాక యెట్టకేల కాయన ప్రాణము దీసి చెన్నపట్టణమునకు సత్పురుష వియోగము గావించెను.

రామయ్యంగారు పుస్తకములు చదువుటయందు మిక్కిలి తమకము గలవాఁడు. చెన్నపట్టణపు పుస్తకముల దుకాణములలో గ్రంథములు కొనని నెల, సీమనుండి పుస్తకములు తెప్పించని నెల లేదని, చెప్పవచ్చును. ఆయన మరణానంతరము భార్య యాతని గ్రంథ భాండారము శ్రీపచ్చప్పయ్యగారి కళాశాలకు బహుమానముగా నిచ్చెను. అక్కడ నిప్పటికి రామయ్యంగారు శ్రద్ధతోఁ జదివిన యానవాళ్ళు గల పుస్తకములు మనమిప్పుడు చూడవచ్చును. తనవద్దకు వచ్చిన వారి కందఱకు నతఁడు మంచిపద్ధతుల నేర్పరుచు సంభాషణమునందు

గాని వ్రాతయందుగాని యతిశయోక్తి గర్హించుచుండెను. రామయ్యంగారు మితభాషి. ఏ సంగతినిగాని జరిగిన యథార్థమంతయు దెలిసికొనక ముందతడు నమ్మువాడు కాడు. ఈ సంగతి యీయన జాబులుచూచినవారికి దెలియును. ఆయనకు స్వభావము చేతనే కొన్ని విషయములం దిష్టము కొన్ని విషయములయం దనిష్టము గలుగుచు వచ్చెను. కాని తన తప్పులను తనకు సహేతుకముగ నెవరయిన నెఱిగించిన నవియొప్పుకొని తన నడత దిద్దుకొనుచు వచ్చెను. అతడు తా బేదారులవద్దనుండి కఠినముగ బనిపుచ్చుకొనునట్టి యజమానుడు. తన పైయధికారులవద్ద తానుకూడ నట్లే పనిచేసెను. వ్యవహారములలో గఠినుడగుటచేత నతని యాప్తులైనవారే యనేకులుతమ్మతడు గౌరవభంగము చేసెనని విచారించుచు వచ్చిరి. అతడు ప్రాచీన పద్ధతుల యందభిమతము గలవాడైనను నూతన పద్ధతులమీద మార్పులను మెల్లగా జేయ నిచ్చగలవాడు. తన యిల్లు యూరోపియనుల గృహముల విధమున నుంచుకొని తన యాడువాండ్రకు నింగ్లీషు సంగీతము చెప్పించి యింగ్లీషు వారిని తనయింటికి విందునకు బిలిచి వారితో నెక్కువమైత్రి నడపిన స్వదేశస్థులలో నితడే మొట్టమొదటివాడు. యూరోపియనులకు స్వదేశస్థులకు సాంఘిక సంబంధములను వృద్ధిజేయుట కప్పటి గవర్నరుగారగు నేపియరు ప్రభువు కాస్మాపాలిటను క్లబ్బనుపేర నొకసభ స్థాపింపుమని చెప్ప నట్టిసభ స్థాపించినయతడితడే. దానికి మొదటి కార్యదర్శి యితడే. గవర్నరు [illegible] శాసన నిర్మాణసభలో స్వదేశ సభికుల నెక్కువమంది చేర్చవలసినదనియు బడ్జెటు విషయమయిన చర్చజరిగించుటకు నవసరమయినప్పుడు గవర్నమెంటువారిని ప్రశ్నలడుగుటకు సభికుల

కధికారమీాయ వలసినదనియు దొరతనమువారిని మొట్టమొదట నడిగిన ధైర్యశాలి యితడే. ఇవి యన్నియు క్రమక్రమముగ మన దేశస్థులకు లభించినవికాని యీాయన మరణానంతరమందు ననగా నీయన యడిగిన చాలాకాలమునకు లభించినవి. తిరువాన్కూరులో నున్నప్పుడీయన "పరలోకమే మన మనోరథము" అను నర్థము వచ్చునట్టి యింగ్లీషు మాటలను బంగారపు టక్షరములలో నొక్కొక్కయక్షర మొక్కొక్క బొమ్మగా నుండునట్లచ్చు వేయించి ప్రతిదినమది తన కగపడునట్లు గృహమునఁ గట్టుకొనియెను.

శ్రీ కొండపల్లి ముద్రాశాల, రాజమంత్రి.